

PREMIUL NOBEL PENTRU LITERATURĂ 2015
PRIX MÉDICIS 2013

SVETLANA ALEKSIEVICI
**VREMURI
SECOND-HAND**

Svetlana Aleksievici s-a născut la 31 mai 1948 la Ivano-Frankivsk (fost Stanislav), în vestul Ucrainei. După ce tatăl ei a fost demobilizat din armată, familia – tatăl bielorus și mama ucraineană – s-a stabilit în Bielorusia, unde părinții au lucrat ca profesori la sat. A studiat jurnalismul la Minsk, considerând facultatea de profil drept lucrul „cel mai apropiat de o școală de scriere“. După absolvire, a lucrat în redacții din provincie și apoi din capitală. Prima ei carte, compusă din mărturiile unor oameni care și-au părăsit locurile natale, a fost retrasă din librării de autorități. Următoarea apariție, *Războiul nu are chip de femeie* (1985), publicată simultan la Moscova și la Minsk, are la bază interviuri cu femeile care au luptat în Armata Roșie în al Doilea Război Mondial și a reprezentat o ieșire din cadrele mitologiei sovietice din epocă. Titlul cărții a fost folosit de Mihail Gorbaciov într-un discurs oficial. *Băieții din zinc* (1990) cuprinde mărturii ale militarilor sovietici care au participat la războiul dus de URSS în Afganistan (1979–1989). În 1997 a publicat *Dezastrul de la Cernobîl. Mărturii ale supraviețuitorilor*, rezultat al unei documentări începute în 1986, imediat după accidentul nuclear din Ucraina. La începutul anilor 2000 a plecat din Bielorusia, atât în semn de protest față de dictatura lui Aleksandr Lukașenko, cât și pentru a se putea dedica plener scrisului. După perioade petrecute în Italia, Germania, Spania și Suedia, a revenit, în 2011, la Minsk.

În 2015 i s-a decernat Premiul Nobel pentru Literatură, pentru „scrierile sale polifonice, un monument dedicat suferinței și curajului în zilele noastre“. A devenit astfel unul dintre puținii scriitori distinși pentru nonficțiune. *Vremuri second-hand* (2013), cea mai recentă carte a sa, întregește seria „Vocile Utopiei“, consacrată de autoare celor care s-au aflat timp de aproape un secol sub semnul ideologiei comuniste.

Svetlana Aleksievici
Vremia sekond hend
© 2013 by Svetlana Aleksievici
All rights reserved.

© Humanitas, 2016, pentru prezenta versiune românească

ISBN: xxxxx (epub)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

SVETLANA ALEKSIEVICI

VREMURI
SECOND-HAND

Traducere din rusă și note de
LUANA SCHIDU

„Adevărul este că și victima, și călăul erau josnici; iar că lecția lagărelor este această înfrățire întru abjecție.“

David Rousset, *Les Jours de notre mort*
(*Zilele morții noastre*)

„În orice caz, nu trebuie să uităm că pentru victoria răului în lume sunt răspunzători în primul rând nu înfăptuitorii orbi ai acestuia, ci spiritele clarvăzătoare ale slujitorilor binelui.“

Feodor Stepun, *Bîvșee i nesbîvșeesia*
(*Ce-a fost și ce-ar fi putut să fie*)

ÎNSEMĂNĂRILE UNUI COMPLICE

Ne despărțim de vremurile sovietice. De viața aceea a noastră. Încerc să-i ascult cu onestitate pe toți participanții la drama socialistă...

Comunismul a avut un plan smintit: să-l schimbe pe omul „vechi“, pe bătrânul Adam. Și i-a reușit... poate că e singurul lucru care i-a reușit. Vreme de mai bine de șaptezeci de ani, în laboratoarele marxism-leninismului a fost creat un tip aparte de om – *homo sovieticus*. Unii îl socotesc un personaj tragic, alții îl numesc *sovok*. Mie mi se pare că-l cunosc pe acest om, îl cunosc bine, am trăit mulți ani alături de el, umăr la umăr. El – sunt eu. El – sunt cunoștințele, prietenii, părinții mei. Vreme de câțiva ani am călătorit prin toată fosta Uniune Sovietică, pentru că *homo sovieticus* nu e numai rus, ci și bielorus, turkmen, ucrainean, kazah... Acum trăim în state diferite, vorbim limbi diferite, dar suntem inconfundabili. Ne recunoști imediat! Noi toți, oamenii din socialism, semănăm între noi și nu semănăm cu ceilalți oameni – avem propriul vocabular, propriile reprezentări despre bine și rău, despre eroi și martiri. Avem o relație aparte cu moartea. În poveștile pe care le notez, îți zgârie mereu urechea cuvinte ca: „a trage“, „a împușca“, „a lichida“, „a trimite la moarte“, sau variante sovietice ale dispariției, precum „arest“, „zece ani fără drept de corespondență“, „emigrație“. Cât poate prețui viața omului dacă ne amintim că nu demult oamenii piereau cu milioanele? Suntem plini de ură și de prejudecăți. Toți provenim din locul care a cunoscut Gulagul și un război cumplit. Colectivizarea, deschiaburirea, strămutarea populațiilor...

Acesta a fost socialismul, aceasta a fost, pur și simplu, viața noastră. Pe atunci vorbeam puțin despre ea. Iar acum, când lumea s-a schimbat ireversibil, pe toți a început să-i intereseze viața aceea a noastră; oricum ar fi fost ea, era viața noastră. Scriu, refăcând din bucățele, din fărâme, istoria

socialismului „domestic“... „intern“. Așa cum a sălășluit el în sufletul omului. Mă atrage mereu tocmai această perspectivă mărunță – omul... doar omul. În definitiv, acolo se petrece totul.

De ce sunt în carte atâtea povești cu sinucigași, și nu cu oameni sovietici obișnuiți, cu biografii sovietice obișnuite? La urma urmelor, oamenii își pun capăt zilelor din dragoste, din pasiune, din pură curiozitate sau doar așa, din dorința de a afla taina morții... I-am căutat pe cei în care s-a înrădăcinat adânc idealul, care l-au lăsat să crească în ei în asemenea măsură, încât nu l-au mai putut smulge – Statul a devenit universul lor, a înlocuit totul, chiar și propria lor viață. Ei nu puteau ieși din istoria mare, nu se puteau despărți de ea, nu puteau fi fericiți altfel. Să plonjezi... să te arunci în abisul existenței private, așa cum se desfășoară ea astăzi, când ce e mic a devenit mare. Omul vrea pur și simplu să trăiască, fără vreun ideal măreț. Așa ceva n-a existat niciodată în viața rușilor, așa ceva nu cunoaște nici literatura rusă. În general, noi suntem războinici. Fie ne războiam, fie ne pregăteam de război. Niciodată n-am trăit altfel. De aici și o psihologie războinică. Chiar și în viața pe timp de pace totul era ca în război. Bătea toba, flutura drapelul... inima îți sărea din piept... Omul nu-și vedea statutul de rob, ba chiar îl iubea. Și eu îmi amintesc: după școală ne adunam toată clasa să mergem la deștelenit, îi disprețuiam pe cei care refuzau să meargă, regretam până la lacrimi că revoluția, războiul civil au avut loc fără noi. Privești în urmă și te întrebi: oare așa eram noi? Eu? Mi-am amintit totul împreună cu eroii mei. Unul dintre ei spunea: „Numai un om sovietic poate înțelege alt om sovietic.“ Eram oameni cu una și aceeași memorie comunistă. Vecini de memorie.

Tata își amintea că el personal a crezut în comunism după zborul lui Gagarin. Noi am fost primii! Puteam înfăptui orice! Așa ne-au educat și pe noi el și mama. Am fost *oktiabrionok*, am purtat insigna cu băiețelul buclat, am fost pionieră, comsomolistă. Dezamăgirea a venit mai târziu.

După perestroika, toată lumea aștepta să se deschidă arhivele. S-au deschis. Am aflat istoria care ne fusese ascunsă...

„Trebuie să atragem nouăzeci de milioane din cele o sută de milioane de locuitori ai Rusiei Sovietice. Cu ceilalți nu trebuie discutat – ei trebuie distruși.“ (Zinoviev, 1918)

„Să fie spânzurați (neapărat spânzurați, ca să vadă poporul) nu mai puțin de 1 000 de culaci inveterați, de bogătani... să le fie rechiziționate toate grânele, să fie luați prizonieri... Să facem în așa fel, încât pe sute de verste de jur împrejur oamenii să vadă și să tremure...“ (Lenin, 1918)

„Moscova moare literalmente de foame“ (profesorul Kuznețov către Troțki). „Asta nu e foame. Când Titus a cucerit Ierusalimul, mamele evreice își mâncau copiii. Când voi pune mamele să-și mănânce copiii, atunci să veniți la mine și să-mi spuneți: «Ne e foame!»“ (Troțki, 1919)

Oamenii citeau ziarele, revistele și tăceau. Se abătuse peste ei o nenorocire insuportabilă! Cum să trăiești așa? Mulți vedeau în adevăr un dușman. La fel și-n libertate. „Nu ne cunoaștem țara. Nu știm ce gândesc majoritatea oamenilor; îi vedem, îi întâlnim în fiecare zi, dar nu știm ce gândesc, ce-și doresc. Avem însă îndrăzneala să-i educăm. Curând vom afla – și ne vom îngrozi“, spunea un cunoscut de-al meu, cu care stăteam deseori de vorbă la mine în bucătărie. Era în 1991... Fericite vremuri! Credeam că mâine, literalmente mâine, va începe libertatea. Va veni din senin, din dorințele noastre.

Din *Caietul de însemnări* al lui Șalamov²: „Am participat la marea bătălie pierdută pentru reînnoirea reală a vieții.“ Asta scria un om care a stat șaptesprezece ani în lagărele staliniste. Dorul de ideal a rămas... Aș împărți oamenii sovietici în patru generații: stalinistă, hrușciovistă, brejnevistă și gorbaciovistă. Eu sunt din ultima. Nouă ne-a fost mai ușor să ne împăcăm cu prăbușirea ideii comuniste, căci noi n-am trăit acele vremuri când ideea era tânără, puternică, încununată de magia nespulberată încă a unui romantism catastrofal și a unor speranțe utopice. Noi am crescut pe lângă bătrânii cetății. În zile de post, vegetariene³. Râurile de sânge ale comunismului fuseseră deja uitate. Patosul subzista încă, dar apăruse conștiința faptului că utopia nu poate fi transformată în realitate

Era pe vremea primului război din Cecenia... Atunci am făcut cunoștință la Moscova, în gară, cu o femeie, era de undeva de pe lângă Tambov. Se ducea în Cecenia să-și scape fiul de război. „Nu vreau să moară. Nu vreau să ucidă.“ Statul nu-i mai stăpânea sufletul. Era un om liber. Astfel de oameni au fost puțini. Mai mulți erau cei pe care libertatea îi agasa: „Am cumpărat trei ziare și fiecare are adevărul lui. Unde e adevărul autentic? Înainte citeai dimineața ziarul *Pravda* și știai totul. Înțelegeai totul.“ Se ieșea greu din narcoza ideii. Dacă începeam o discuție despre căință, primeam răspunsul: „Pentru ce să mă căiesc?“ Toți se simțeau victime, dar nu complici. Unul spunea: „și eu am fost închis“, altul – „am luptat“, al treilea – „eu mi-am salvat orașul de distrugere, zi și noapte am cărat cărămizi“. Se întâmpla ceva total neașteptat: toți erau îmbătați de libertate, dar nu erau pregătiți pentru ea. Unde era libertatea asta? Doar în bucătărie, unde din obișnuință continuau înjurăturile la adresa

puterii. Îi înjurau pe Elîn și pe Gorbaciov. Pe Elîn pentru că a schimbat Rusia. Iar pe Gorbaciov? Pe Gorbaciov pentru că a schimbat totul. Întreg secolul XX. Și acum o să fie și la noi ca la alții. Ca la toată lumea. Credeam că de data asta o să ne iasă.

Rusia se schimba și se ura pe sine pentru că se schimba. „Mongolul inert“, cum scria Marx despre Rusia.

Civilizația sovietică... Mă grăbesc să-i fixez amprenta. Chipurile cunoscute. Pun întrebări nu despre socialism, ci despre iubire, gelozie, copilărie, bătrânețe. Muzică, dansuri, coafuri. Miile de amănunte ale unei vieți dispărute. Este singurul mod în care poți să încadrezi catastrofa într-un mediu familiar și să încerci să povestești ceva. Să ghicești ceva. Nu încetez să mă minunez de cât de interesantă e viața omului. De numărul infinit al adevărilor umane... Istoria e interesată numai de fapte, emoțiile sunt lăsate pe dinafară. Ele nu sunt, de obicei, incluse în istorie. Eu însă privesc lumea cu ochii umanistului, nu ai istoricului. Sunt uluită de ființa umană...

Tata nu mai e. Și nu pot să termin una dintre conversațiile mele cu el... Spunea că lor le era mai ușor să moară în război decât băieților netrecuți prin foc care pier acum în Cecenia. În anii '40, ei intraseră într-un infern venind din altul. Înainte de război, tata studia la Minsk, la Institutul de Jurnalistică. Își amintea că atunci când se întorceau din vacanță deseori nu mai întâlneau nici un profesor cunoscut, toți fuseseră arestați. Nu înțelegeau ce se petrece, dar le era frică. Frică, așa, ca la război.

Am avut puține discuții deschise cu tata. Îi era milă de mine. Oare îmi era și mie milă de el? Mi-e greu să răspund la întrebarea asta... Eram necruțatori cu părinții noștri. Ni se părea că libertatea e un lucru simplu. A trecut ceva vreme și ne-am cocârjat toți sub greutatea ei, căci nimeni nu ne-a învățat nimic despre libertate. Am fost învățați doar cum să murim pentru ea.

Iată libertatea! Așa ne așteptam să fie? Eram gata să murim pentru idealurile noastre. Să ne aruncăm în luptă. Dar a început o viață „cehoviană“. Fără istorie. S-au prăbușit toate valorile, în afară de valorile vieții. Ale vieții în general. Vise noi: să ne construim o casă, să ne cumpărăm o mașină bună, să plantăm un coacăz... libertatea s-a dovedit a fi reabilitarea spiritului mic-burghez, îndeobște denigrat în Rusia. Libertatea Maiestății Sale Consumul. A imensității întunericului. Întunericul dorințelor, al instinctelor – al vieții omenеști tainice, despre care aveam doar o idee aproximativă. Întreaga noastră istorie am supraviețuit, n-am trăit. Iar acum experiența războiului nu mai e necesară, trebuie s-o

uităm. Mii de noi emoții, stări, reacții... Cumva, brusc, totul în jur s-a schimbat: semnele, lucrurile, banii, drapelul... Și omul însuși. A devenit mai colorat, mai izolat, a fost spart monolitul și viața s-a împărțit în insulițe, atomi, celule. Ca la Dal4: libertatea-voință... de voie, de nevoie... slobod. Marele Râu s-a transformat într-o străveche legendă, într-un thriller politic. Nimeni nu mai vorbea despre ideal, se vorbea despre credite, procente, polițe de schimb, banii nu mai sunt muncii, ci „făcuți“, „îți vin“. Va dura oare această stare de lucruri? Injustiția banului e indestructibilă în sufletul rus“, scria Țvetaeva. Parcă ar fi înviat și s-ar plimba printre noi personajele lui Ostrovski și Saltîkov-Șcedrin.

Pe toți cei cu care m-am întâlnit i-am întrebat: „Ce este libertatea?“ Părinții și copiii au răspuns diferit. Cei născuți în URSS și cei nenăscuți în URSS nu au o experiență comună. Sunt oameni de pe planete diferite.

Părinții: libertatea este absența fricii; cele trei zile din august când am învins puciul; omul care poate alege în magazin din o sută de sortimente este mai liber decât cel care alege din zece; să nu fii biciuit, dar nu vom ajunge niciodată să cunoaștem o generație nebiciuită, rusul nu înțelege libertatea, el are nevoie de cazac și de cravașă.

Copiii: libertatea înseamnă iubire; libertatea interioară e valoarea absolută; libertatea înseamnă să nu te temi de propriile dorințe; să ai mulți bani, atunci o să ai totul; libertatea e când poți să trăiești astfel încât să nu te mai gândești la libertate. Libertatea este normalitate.

Caut un limbaj. Omul are multe limbaje: cel pe care-l folosește cu copiii, cel pe care-l folosește în dragoste... Dar e și un limbaj pe care-l folosim pentru a vorbi cu noi înșine, pentru a purta conversații interioare. Pe stradă, la lucru, în călătorii – peste tot răsună altceva, se schimbă nu numai cuvintele, ci și altceva. Omul vorbește limbi diferite chiar și dimineața față de seară. Iar ceea ce se petrece noaptea între doi oameni dispare cu totul din istorie. Noi avem de-a face doar cu istoria omului diurn. Sinuciderea e o temă nocturnă, omul se găsește atunci la granița dintre ființă și neființă. Visul. Eu vreau să înțeleg asta cu meticulozitatea omului diurn. Mi s-a spus: „Nu vă temeți că o să vă placă?“

Mergeam prin Smolensk. Într-un sat, ne-am oprit lângă un magazin. Ce fețe familiare (eu însămi am crescut la țară), frumoase, bune, și ce viață înjositoare, mizerabilă în jur! Am stat de vorbă despre viață. „Întrebați de libertate? Intrați în magazinul nostru – avem vodcă de care vreți: Standart, Gorbaciov, Putinka, salamuri din belșug, brânză, pește. Banane cu duiumul. Ce libertate vă mai trebuie? Nouă ne ajung toate astea.“ „Dar pământul vi l-

au dat?“ „Cine să trudească la el? Vrei să-l iei – ia-l. La noi numai Vaska Krutoi l-a luat. Băiatul lui mai mic are opt ani și merge după taică-su la plug. La el, dacă te duci să muncești, nu ciupești nimic, nu pui geană pe geană. Un fascist!“

La Dostoievski, în „Legenda Marelui Inchizitor“, e o discuție despre libertate. Despre faptul că drumul libertății e anevoios, chinuitor, tragic... „La ce bun să cunoști blestematele concepte de bine și rău, când te costă atât de mult?“ Omul trebuie să aleagă tot timpul: libertatea sau prosperitatea și orânduirea vieții, libertatea însoțită de suferințe sau fericirea fără libertate. Și majoritatea oamenilor merg pe a doua cale.

Marele Inchizitor îi spune lui Hristos, care a revenit pe pământ:

„De ce ai venit atunci să ne tulburi? Căci venirea ta nu face decât să ne tulbure, cred că-ți dai seama.[...] Prețuindu-l peste măsură [pe om], ai procedat ca și când n-ai fi avut nici cea mai mică îngăduință, fiindcă însemna să ceri de la el mai mult decât putea să dea. [...] Dacă însă l-ai fi prețuit mai puțin și nu i-ai fi cerut decât ceea ce putea să-ți dea, ar fi simțit mai mult dragostea ta, fiindcă nu l-ai fi îndatorat să poarte o povară chiar atât de grea. Omul este slab de înger și bicisnic. [...] Cu ce este vinovat un suflet plâpând dacă nu poate cuprinde asemenea haruri înfricoșate? [...] Fiindcă nu există pentru omul liber o grijă mai statornică și mai chinuitoare decât aceea de a afla mai degrabă în fața cui se cuvine să se plece până la pământ [...] și cui să-i încredințeze mai degrabă harul libertății cu care această nefericită faptură se naște pe lume...“⁶

* * *

În anii '90... da, am fost fericiți, naivitatea de atunci n-o vom mai regăsi. Ni se părea că alegerea era făcută, comunismul era înfrânt pentru totdeauna. Dar nu era decât începutul...

Au trecut douăzeci de ani... „Nu ne mai speriați cu socialismul“, le spun copiii părinților.

Dintr-o conversație cu un cunoscut profesor universitar: „La sfârșitul anilor '90“, povestea el, „studenții râdeau când aminteam de Uniunea Sovietică, erau siguri că în fața lor se deschide un viitor nou. Acum tabloul e altul... Studenții de astăzi au aflat deja, au simțit pe pielea lor ce înseamnă capitalismul – inegalitate, sărăcie, bogăție arogantă –, au în fața ochilor viața părinților, care nu s-au ales cu nimic din jefuirea țării. Și au opinii radicale. Visează la propria lor revoluție. Poartă tricouri roșii cu portretele lui Lenin și Che Guevara.“

În societate a apărut „cererea“ pentru Uniunea Sovietică. Pentru cultul lui Stalin. Jumătate din tinerii între nouăsprezece și treizeci de ani consideră că Stalin a fost „cel mai mare om politic“. Un nou cult al lui Stalin în țara în care Stalin a distrus la fel de mulți oameni ca Hitler?! E din nou la modă tot ce e sovietic. De exemplu, cafelele „sovietice“ – cu denumire sovietică – și felurile de mâncare sovietice. Au apărut bomboane „sovietice“ și salam „sovietic“ – cu mirosul și gustul cunoscute nouă din copilărie. Și, bineînțeles, vodca „sovietică“. La televiziune sunt zeci de emisiuni, iar pe Internet zeci de site-uri nostalgic „sovietice“. În lagărele staliniste – la Solovki, la Magadan – poți merge ca turist. Reclama promite că, pentru o experiență totală, vei primi un costum de deținut și un târnăcop. Ți se vor arăta barăcile renovate. Și, la sfârșit, ți se va organiza o partidă de pescuit...

Învie idei demodate: despre marele imperiu, despre „mâna de fier“, despre „specificul căii rusești“... Au readus la suprafață imnul sovietic, există Comsomol, doar că se cheamă „Ai noștri“, există partidul puterii, copie a partidului comunist. Președintele are aceeași putere ca secretarul general. Absolută. În locul marxism-leninismului e ortodoxia...

Înainte de revoluția din 1917, Aleksandr Grin scria: „Iar viitorul a încetat cumva să stea la locul său.“ Au trecut o sută de ani și viitorul iar nu e la locul lui. Acum trăim vremuri second-hand.

Barcada este un loc primejdios pentru artist. O capcană. Acolo vederea se tulbură, pupila se îngustează, lumea își pierde culoarea. Este o lume în alb-negru. De acolo nu mai distingi omul, vezi doar un punct negru – o țintă. Mi-am petrecut toată viața pe baricade, dorindu-mi să plec de acolo. Să învăț să mă bucur de viață. Să-mi recapăt vederea normală. Dar zece mii de oameni ies din nou în stradă. Se iau de mâini. Au panglici albe la haină. Simbol al renașterii. Al luminii. Și eu sunt cu ei.

Am întâlnit pe stradă niște băieți în tricouri cu secera și ciocanul și cu portretul lui Lenin. Știi ei oare ce este comunismul?

Note

1. Echivalent al „șoimilor patriei“ din România socialistă.
2. Varlam Șalamov (1907–1982), poet și prozator rus care a lăsat valoroase mărturii despre viața de deținut politic.
3. „Vegetarian“, termen atribuit poetei Anna Ahmatova care se referă la anii de dinainte și de după apogeul terorii staliniste, caracterizat drept „carnivor“ sau „canibal“.

4. Vladimir Dal (1801–1872), unul dintre cei mai mari lexicografi și folcloriști ruși, autor al unui important dicționar explicativ al limbii ruse.

5. În august 1991, un grup de conservatori comuniști care considerau că reformele lui Mihail Gorbaciov ajunseseră prea departe au încercat să-l înlăture pe acesta de la putere. Tentativa a eșuat după numai trei zile.

6. F.M. Dostoievski, *Frații Karamazov*, traducere de Ovidiu Constantinescu și Isabella Dumbravă, Editura pentru Literatură Universală, București, 1965.

Partea I

ALINAREA PRIN APOCALIPSĂ

DIN ZGOMOTUL STRĂZII ȘI DIN CONVERSAȚII ÎN BUCĂTĂRIE (1991– 2001)

Despre Ivanușka-Duraciok și peștișorul de aur

„Ce-am înțeles? Am înțeles că eroii unui timp sunt rareori eroi ai altui timp, în afară de Ivanușka-Duraciok. Și Emel. Eroii îndrăgiți ai basmelor rusești. Basmele noastre vorbesc despre noroace, despre reușite de-o clipă. Despre așteptarea unui ajutor miraculos, despre para mălăiață. Să stai pe cuptor și să ai de toate. Cuptorul să facă singur blinii, iar peștișorul de aur să-ți îndeplinească toate dorințele. Vreau asta, vreau astălaltă. O vreau pe Prințesa Preafrumoasă! Și vreau să trăiesc în altă împărăție, cu râuri de lapte și maluri de dulceață. Suntem visători, firește. Sufletul trudește și suferă, dar treaba nu prea merge, că nu avem destulă putere pentru ea. Treaba stă. Misteriosul suflet rusesc... Toți se străduiesc să-l înțeleagă... îl citesc pe Dostoievski... Ce suflet au ăștia? Suflet ca toate sufletele. Ne place să stăm la taclale în bucătărie, să citim o carte. Profesiunea principală e cea de cititor. De spectator. Și astfel avem sentimentul că suntem speciali, excepționali, deși nu avem pentru asta nici un temei în afară de petrol și gaze. Pe de o parte, asta ne împiedică să ne schimbăm viața, iar pe de altă parte, ne dă senzația unui anumit sens. Mereu plutește în aer ideea că Rusia trebuie să creeze, să arate lumii ceva ieșit din comun. Poporul ales de Dumnezeu. Specificul căii rusești. E plin la noi de Oblomovi care zac pe divan și așteaptă o minune. Dar nu și de Stolzi⁷. Stolzii activi și dibaci sunt disprețuiți pentru că ne-au retezat crângul iubit de mesteceni, livada de vișini. Construiesc acolo uzine, fac bani. Ne sunt străini acești Stolzi...”

„Bucătăria rusească... O chichinetă «hrușcioviană» de nouă–doisprezece metri pătrați (fericire mare!), despărțită de baie printr-un perete subțirel. Planificare sovietică. La fereastră, cepe în borcane de maioneză și un aloe în ghiveci, împotriva guturaiului. La noi, bucătăria nu este numai locul unde se pregătește mâncarea, ci și sufragerie și cameră de oaspeți, și birou, și tribună. Locul ședințelor de psihoterapie colectivă. În secolul al XIX-lea întreaga cultură rusă sălășluia la moșiile nobililor, iar în secolul XX, în bucătării. La fel și perestroika. Toată viața anilor '60 este o viață «de bucătărie». Mulțumită lui Hrușciov! Căci pe vremea lui am ieșit din apartamentele comune și ne-am făcut bucătării proprii, unde puteam să înjurăm puterea și mai ales să nu ne temem, pentru că în bucătărie erau numai ai noștri. Acolo se nășteau idei, proiecte fantastice. Se spuneau bancuri... Bancurile înflorau! Comunist era cel care-l citea pe Marx, iar anticomunist cel care-l înțelegea. Am crescut în bucătării, copiii noștri la fel, ei îi ascultau alături de noi pe Galici⁸ și Okudjava⁹. Ne petreceam timpul cu Vîsoțki. Prindeam BBC-ul. Vorbeam despre toate: despre faptul că totul e de rahat, despre sensul vieții, despre fericirea tuturor. Îmi amintesc o întâmplare hazlie... Stătuserăm până către miezul nopții, iar fiica noastră, care avea doisprezece ani, adormise acolo, pe micul divan. Și noi ne tot certam cu voci ridicate. Și ea începe să strige în somn: «Nu mai discutați politică! Iar Saharov... Soljenițin... Stalin...» (*Râde.*)

Ceai cât vrei. Cafea. Iar în anii '70, rom cubanez. Toți eram îndrăgostiți de Fidel! De revoluția cubaneză! De Che, cu bereta lui. Vedetă de Hollywood! Flecăreală nesfârșită. Teama că ne ascultă, certitudinea aproape. În toiul discuției, cineva se uita râzând la lustră sau la întrerupător: «Auziți, tovarășe maior?» Senzația de risc... de joc... Viața asta în minciună ne aducea și o oarecare satisfacție. Un număr infim de oameni se opuneau deschis, dar majoritatea erau «disidenți de bucătărie». Cu pumnii strânși, dar în buzunar.“

„Acum e rușine să fii sărac, să nu faci sport... Pe scurt, să nu reușești. Eu sunt însă din generația măturătorilor și a paznicilor. Exista această formă de emigrație interioară. Trăiești și nu remarci ce e în jur, e ca un peisaj văzut pe fereastră. Eu și nevastă-mea am terminat Facultatea de Filozofie a Universității din Petersburg (pe atunci Leningrad), ea s-a angajat ca măturător, iar eu ca fochist la o cazangerie. Lucram o zi întreagă, două stăteam acasă. La vremea aceea un inginer avea o sută treizeci de ruble, eu, la cazangerie, aveam nouăzeci – adică acceptam să pierd

patruzeci de ruble, dar primeam în schimb libertate absolută. Citeam cărți, citeam foarte mult. Stăteam de vorbă. Ni se părea că avem idei. Visam la revoluție, dar ne temeam că n-o apucăm. Duceam în general o viață închisă, nu știam nimic din ce se petrece pe lume. Eram «plante de apartament». Toate astea au fost în mintea noastră, după cum s-a văzut mai târziu, niște fantezii – și Occidentul, și capitalismul, și poporul rus. Trăiam miraje. Rusia aia din cărți sau din bucătăriile noastre n-a existat niciodată decât în capul nostru.

Odată cu perestroika, totul s-a sfârșit... Capitalismul se ițea... Nouăzeci de ruble au devenit zece dolari. Nu se putea trăi din atâta. Am ieșit din bucătărie pe stradă, și acolo ne-am dat seama că nu avem idei, pur și simplu stătuserăm la taclale în tot acest timp. De undeva, nu se știe de unde, au apărut oameni cu totul diferiți – tineri în sacouri zmeurii, cu ghiuluri de aur. Și cu noi reguli ale jocului: ai bani, ești om; n-ai bani, ești nimeni. Pe cine interesează că l-ai citit integral pe Hegel? «Umanist» suna ca un diagnostic. Ăștia, pare-se, nu știu decât să țină în mâini un volumaș de Mandelștam. Am descoperit o grămadă de lucruri necunoscute. Intelighenția a sărăcit halucinant. În parcul nostru, în zilele libere, adepții lui Krișna veneau cu o bucătărie ambulantă și împărțeau supă și ceva simplu ca felul doi. Se forma o asemenea coadă de bătrânei foarte curați, că ți se pune un nod în gât. Unii dintre ei își ascundeau fața. Pe vremea aia, noi aveam deja doi copii mici. Pur și simplu flămânzeam. Eu și nevastă-mea am început să facem comerț. Luam de la o fabrică patru până la șase lăzi de înghețată și ne duceam la piață, unde e lume multă. Nu existau nici un fel de frigidere, după câteva ore înghețata curgea. Atunci o dădeam pe gratis tinerilor flămânzi. Ce bucurie! Nevastă-mea vindea, iar eu duceam, aduceam – eram gata să fac orice, numai să nu vând. Multă vreme m-am simțit rușinat.

Înainte îmi aminteam deseori de «viața noastră de bucătărie»... Ce iubiri! Ce femei! Femeile alea îi disprețuiau pe bogătani. Nu le puteai cumpăra. În timp ce acum nimeni nu mai are timp de sentimente – toți câștigă bani. Descoperirea banilor a fost ca explozia unei bombe atomice...”

Despre cum l-am îndrăgit și cum am încetat să-l îndrăgim pe Gorbys

„Vremea lui Gorbaciov... Mulțimi uriașe de oameni cu chipuri fericite. Li-ber-ta-te! Toți respiram libertate. Ziarele dispăreau cât ai clipi. Era vremea marilor speranțe – uite-acuși ajungem în paradis. Democrația era o fiară necunoscută pentru noi. Alergam ca nebunii la mitinguri: uite-acuși o să aflăm tot adevărul despre Stalin, despre Gulag, o să citim *Copiii Arbatului*, cartea interzisă a lui Rîbakov, și alte cărți bune, și o să devenim democrați. Cât de tare ne înșelam! Din toate radiourile se răcnea acest adevăr... Mai repede, mai repede! Citiți! Ascultați! Se pare că nu toți eram pregătiți pentru asta... Majoritatea oamenilor nu aveau o structură antisovietică, ei voiau un singur lucru – să trăiască bine. Să-și poată cumpăra jeanși, casete video și, visul suprem, o mașină! Toți voiau haine colorate, mâncăruri gustoase. Când am adus acasă *Arhipelagul Gulag* al lui Soljenițin, mama a fost îngrozită: «Dacă nu pleci imediat de-aici cu cartea asta, te dau afară din casă.» Bunică-mii îi împușcaseră soțul înainte de război și ea zicea: «Nu mi-e milă de Vaska. L-au arestat pe drept. Îl mânca limba.» «Bunico, de ce nu mi-ai povestit nimic?» întrebam eu. «Mai bine să se ducă viața mea odată cu mine, să nu aveți de suferit.» Așa au trăit părinții noștri, și părinții lor. Totul era netezit cu tăvălugul. Perestroika n-a făcut-o poporul, ci un singur om – Gorbaciov. Gorbaciov și o mână de intelectuali...”

„Gorbaciov e agent secret american... Mason... A trădat comunismul. Comuniștii – la coșul de gunoi, comsomoliștii – la groapa de gunoi! Îl urăsc pe Gorbaciov pentru că mi-a furat patria. Îmi păstrez pașaportul sovietic ca pe lucrul cel mai de preț. Da, stăteam la coadă pentru niște pui vineții și niște cartofi putrezi, dar era patria noastră. O iubeam. Voi trăiați în „Volta Superioară cu rachete”¹⁰, eu trăiam într-o țară măreață! Rusia a fost întotdeauna un dușman pentru occidentali, care se tem de ea. Le stă în gât. Nimeni n-are nevoie de o Rusie puternică – cu sau fără comuniști. Se uită la noi ca la un depozit – petrol, gaze, păduri și metale neferoase. Ne dăm petrolul pe chiloți. Dar a existat o civilizație fără țeale și fleacuri. Civilizația sovietică! Unii au avut nevoie ca ea să dispară. O operațiune CIA. Pe-ai noștri deja îi conduc americanii. Pe Gorbaciov l-au plătit bine pentru asta... Mai devreme sau mai târziu, va fi judecat. Sper că acest Iuda va apuca să simtă mânia poporului. Eu l-aș împușca cu plăcere în grumaz în poligonul de la Butovo¹¹. (*Bate cu pumnul în masă.*) Asta-i fericire, ai? Au apărut cârnați și banane. Ne scăldăm în rahat și ne hrănim numai cu mâncare străină. În loc de patrie avem un mare supermarket. Dacă asta se

cheamă libertate, mie nu-mi trebuie așa o libertate. Pfui! Au îngropat poporul sub plintă, suntem sclavi. Sclavi! Pe vremea comuniștilor, statul era condus de o bucătăreasă, vorba lui Lenin¹² – de muncitori, lăptărese, țesătoare –, acum în Parlament sunt niște bandiți. Milionari în dolari. Țștia trebuie să stea la închisoare, nu în Parlament. Ne-au păcălit cu perestroika asta!

Eu m-am născut în URSS și-mi plăcea acolo. Tata era comunist, m-a învățat să citesc după ziarul *Pravda*. La fiecare sărbătoare, mergeam cu el la demonstrație. Cu lacrimi în ochi... Eram pionier, purtam cravată roșie. A venit Gorbaciov și n-am apucat să devin comsomolist, ceea ce regret. Sunt *sovok*¹³, da? Și părinții, bunicul și bunica sunt la fel. Bunicul meu *sovok* a murit lângă Moscova în patruș'unu... Iar bunică-mea *sovok* a fost la partizani... Domnii liberali își merită papara. Vor să ne considerăm trecutul o pată neagră. Îi urăsc pe toți: pe gorbaciov, pe șevarnadze, pe iakovlev – să scrieți cu literă mică, atât de tare îi urăsc. Eu nu vreau în America, vreau în URSS...”

„Au fost niște ani minunați, plini de naivitate... Credeam în Gorbaciov, acum nu mai credem în nimeni atât de ușor. Mulți ruși se întorceau din emigrație în patrie... Ce entuziasm era! Credeam că o să dăruim coșmelia asta. Că o să construim ceva nou. Eu am terminat Facultatea de Filologie la Universitatea de Stat din Moscova și mi-am început doctoratul. Visam să mă ocup de știință. Idolul nostru era, pe vremea aia, Averințev, toată Moscova luminată se ducea la cursurile lui. Ne întâlneam și ne întrețineam unii altora iluzia că în curând țara o să fie alta, că noi pentru asta luptăm. Când am aflat că o colegă de-a mea pleacă în Israel, m-am mirat foarte tare: «Nu-ți pare rău să pleci? Aici totul abia începe.»

Cu cât vorbeam și scriam mai mult «Libertate! Libertate!», cu atât dispăreau mai repede de pe rafturi nu numai brânza și carnea, ci și zahărul, ba și sarea. Magazinele erau goale. Însăpăimântător. Totul era pe rație, ca în război. Pe noi ne-a salvat bunica, alerga ziua-ntreagă prin oraș și făcea rost de cartele. Umpluse balconul de detergenți, în dormitor aveam saci de zahăr și grâu. Când au apărut cartele și pentru șosete, tata a început să plângă: «E sfârșitul URSS-ului.» Presimțea... Tata lucra la un birou de cercetări dintr-o uzină militară, se ocupa de rachete și îi plăcea enorm ce făcea. Avea două diplome de studii superioare. În loc de rachete, uzina a început să fabrice mașini de spălat și aspiratoare. Pe tata l-au concediat. El

și mama erau perestroikiști înfocați: scriau pancarte, împărțeau pliante – și uite cum sfârșeau. Asta-i nedumerea. Nu puteau să creadă că așa arată libertatea. Nu se puteau împăca cu asta. Pe străzi se striga deja: «De Gorbaciov ne dezbrăăm, pe Elțin vrem să-l păstrăm!» Se agitau pancarte cu Brejnev acoperit de decorații și pancarte cu Gorbaciov acoperit de cartele. Începea domnia lui Elțin: reformele lui Gaidar¹⁴ și acel «cumpără- vinde» atât de detestat de mine... Ca să supraviețuiesc, mergeam în Polonia cu saci de becuri și jucării pentru copii. Un vagon întreg: profesori, ingineri, medici... Toți cu saci și genți. Stăteam toată noaptea și discutam despre *Doctor Jivago* al lui Pasternak... despre piesele lui Șatrov... Ca la Moscova în bucătărie.

Îmi amintesc de colegii de la universitate... Am ajuns orice, numai filologi nu – manageri de top la agenții de publicitate, funcționari la bancă, „buticari“... Eu lucrez la o agenție imobiliară a unei cucoane care a venit din provincie, o fostă activistă comsomolită. Cine are astăzi firme? Vile în Cipru și la Miami? Fosta nomenclatură de partid. Cei la care trebuie căutați banii partidului... Cât despre conducătorii noștri... Oamenii anilor '60... Au simțit mirosul sângelui în război, dar erau naivi ca niște copii... Ar fi trebuit să stăm zi și noapte în piață. Să ducem treaba până la capăt – să obținem un Nürnberg pentru PCUS. Ne-am împrăștiat prea repede pe la casele noastre. Traficanții și bișnițarii au preluat puterea. Și, contrar spuselor lui Marx, după socialism construim capitalismul. (*Tace.*) Dar sunt fericită că am trăit vremurile astea. A căzut comunismul! Gata, nu se mai întoarce. Trăim într-o altă lume și privim lumea cu alți ochi. Aerul de libertate al acelor zile n-o să-l uit niciodată...“

Despre cum a venit dragostea, iar sub ferestre erau tancuri

„Eram îndrăgostită, nu mă mai puteam gândi la nimic altceva. Trăiam exclusiv asta. Și într-o dimineață mă trezește mama: «Sunt tancuri sub ferestre! Se pare că-i o lovitură de stat!» Eu, pe jumătate adormită: «Mamă, e un exercițiu.» Aiurea! Sub ferestre erau tancuri adevărate, n-am văzut niciodată tancuri atât de aproape. La televizor se transmitea baletul *Lacul lebedelor*... A venit în fugă o prietenă de-a mamei, era foarte neliniștită că nu mai plătise cotizația de partid de câteva luni. Spunea că la ele la școală era un bust al lui Lenin pe care ea îl dusese într-o magazie, iar acum – ce să

facă cu el? Totul redevenise brusc ca înainte: asta nu se poate, ailaltă nu se poate. Crainica a citit comunicatul despre instaurarea stării de urgență... Prietena mamei striga la fiecare cuvânt: «Doamne-Dumnezeule! Doamne-Dumnezeule!» Tata scuipa televizorul...

L-am sunat pe Oleg... «Mergem la Casa Albă?» «Mergem!» Mi-am pus o insignă cu Gorbaciov. Am făcut sendvișuri. La metrou, oamenii nu erau deloc vorbăreți, toți se așteptau la ce e mai rău. Peste tot tancuri... tancuri... În turelă nu se aflau niște asasini, ci niște băiețandri speriați, cu fețe vinovate. Niște băbuțe îi hrăneau cu ouă fierte și blinii. M-am mai liniștit când am văzut lângă Casa Albă zeci de mii de oameni! Toți eram entuziasmați. Cu senzația că putem orice. Se scanda: «Elțin! Elțin! Elțin!» Deja se formau detașamente de autoapărare. Erau înscriși doar tineri, cei în vârstă erau refuzați, și asta-i nemulțumea. Un bătrân s-a înfuriat: «Mie comuniștii mi-au furat viața! Lăsați-mă măcar să mor frumos!» – «Tataie, du-te...» Acum se spune că voiam să apărăm capitalismul... Nu e adevărat! Eu apărăm socialismul, dar unul diferit... nu pe cel sovietic... Și ce l-am mai apărât! Așa credeam. Toți credeam asta... După trei zile tancurile au plecat din Moscova, deja erau tancuri bune. Victorie! Și ne sărutam, ne sărutam..."

Stau în bucătăria cunoștințelor mele de la Moscova. S-a adunat lume multă aici: prieteni, rude din provincie. Și-au amintit că mâine este aniversarea puciului din august.

— Mâine e sărbătoare...

— Ce-i de sărbătorit? O tragedie. Poporul a pierdut.

— Sovietele au fost îngropate pe muzică de Ceaikovski...

— Primul lucru pe care l-am făcut a fost să iau bani și să dau fuga la magazin. Știam că, oricum s-ar termina, o să crească prețurile.

— Mă bucuram: îl dau jos pe Gorby! Mă săturasem de palavragiul ăla.

— Revoluția a fost ceva decorativ. Un spectacol pentru popor. Îmi aduc aminte de indiferența totală a tuturor oamenilor cu care vorbeam. Așteptau.

— Eu am sunat la serviciu – și am plecat să fac revoluție. Am luat din bufet toate cuțitele pe care le aveam în casă. Știam că la război e nevoie de arme...

— Eu eram pentru comunism! La noi în familie toți sunt comuniști. În loc de cântece de leagăn, mama ne cânta cântece revoluționare. Acum le

cântă și nepoților. „Ai înnebunit?“ o întreb. Și ea: „Alte cântece nu știu.“ Și bunicul a fost bolșevic... și bunica...

— Și spunei că comunismul e o poveste frumoasă... Părinții tatălui meu au dispărut în lagărele Mordoviei...

— Eu m-am dus la Casa Albă împreună cu părinții. Tata a zis: „Să mergem. Altfel n-o să avem niciodată cârnați și cârți bune.“ Au scos pietre din pavaj și au construit baricade.

— Acum poporul s-a trezit și atitudinea față de comuniști se schimbă. Poți să nu te mai ascunzi... Eu lucram la un comitet regional al Comsomolului. În prima zi, am luat acasă toate carnetele de comsomolist, formularele și insignele, nu mai aveam unde să pun nici măcar un cartof. Nu știam la ce-mi trebuie, dar îmi imaginam că o să vină să ia matrițele și o să distrugă toate lucrurile astea, și pentru mine erau simboluri dragi.

— Puteam să ne omorâm între noi... Ne-a ferit Dumnezeu!

— Fiica noastră era la maternitate. M-am dus la ea, și ea zice: „Mami, o să fie revoluție? Începe războiul civil?“

— Ei, eu am terminat liceul militar. Am lucrat la Moscova. Dacă ni s-ar fi ordonat să arestăm pe cineva, am fi îndeplinit ordinul fără discuție. Mulți l-ar fi îndeplinit cu osârdie. Erau sătui de haosul din țară. Înainte totul era clar și cum se cuvine, conform instrucțiunilor. Era ordine. Militarilor așa le place să trăiască. Oamenilor în general așa le place să trăiască.

— Eu mă tem de libertate, vine un bețiv și-ți demolează [dacea](#)¹⁵.

— La naiba cu ideile, fraților! Viața e scurtă. Hai să bem!

19 august 2001 – aniversarea a zece ani de la puciul din august. Mă aflu la Irkutsk – capitala Siberiei. Iau câteva interviuri-fulger pe străzile orașului.

Întrebare:

— Ce s-ar fi întâmplat dacă Comitetul de Stat pentru Stare de Urgență ar fi câștigat?

Răspunsuri:

— Am fi rămas cu o țară măreață...

— Uitați-vă la China, unde comuniștii sunt la putere. China a devenit a doua economie din lume...

— Gorbaciov și Elțin ar fi fost judecați pentru trădare de patrie.

— Ar fi fost vărsare de sânge în țară... Și lagărele ar fi pline până la refuz.

— N-ar fi fost trădat comunismul. Nu s-ar fi împărțit țara în bogați și săraci.

— N-ar fi fost nici un război în Cecenia.

— Nimeni n-ar fi îndrăznit să spună că Hitler a fost învins de americani.

— Aș fi fost chiar eu la Casa Albă. Și am senzația că am fost păcălit.

— Ce-ar fi fost dacă puciul ar fi reușit? Păi a reușit! Statuia lui Dzerjinski a dispărut, dar Lubianka a rămas. Construim capitalismul sub conducerea KGB-ului.

— Viața mea ar fi fost aceeași...

Despre cum lucrurile erau egale cu ideile și cuvintele

„Lumea s-a spart în zeci de bucățele multicolore. Cât am fi vrut ca mohorâtul cotidian sovietic să se transforme mai repede în dulci imagini din filmele americane! Despre cum stăteam în fața Casei Albe puțini își mai aminteau... Acele trei zile au zguduit lumea, dar pe noi nu ne-au zguduit... Două mii de oameni manifestează, iar ceilalți trec pe lângă ei și îi consideră niște idioți. Se bea mult, la noi întotdeauna s-a băut mult, dar atunci se bea extraordinar de mult. Societatea era încremenită: încotro ne îndreptăm? O să fie capitalism sau un socialism bun? Capitaliștii sunt îmbuibăți, sunt înfricoșători – asta ni se inducea din copilărie... *(Râde.)*

Țara s-a umplut de bănci și de chioșcuri. Au apărut cu totul alte lucruri de îmbrăcat. Nu cizme grosolane și rochii bătrânești, ci lucrurile la care am visat mereu: jeanși, cojoace... lenjerie de damă și veselă bună... Totul colorat, frumos. Lucrurile noastre sovietice erau cenușii, ascetice, semănau cu cele din război. Bibliotecile și teatrele s-au golit. Au fost înlocuite de bazaruri și magazine alimentare. Toți am început să vrem să fim fericiți, să căpătăm fericirea pe loc. Descopeream o lume nouă, ca niște copii... Nu mai leșinam când intram în supermarket... Un băiat pe care-l cunosc s-a apucat de afaceri. Mi-a povestit: prima dată a adus o mie de borcane de cafea solubilă – s-au dat în vreo două zile, pe urmă a cumpărat o sută de aspiratoare – și astea s-au epuizat pe loc. Geci, pulovere, orice fleac – numai să le dai! Toată lumea își schimba hainele, încălțăminte. Își schimba aparatura și mobila. Își renova casa de vacanță... Voia să facă garduri și acoperișuri frumoase... Eu și prietenii mei ne amintim uneori și

murim de răs... Eram niște sălbatici! Unii erau îngrozitor de săraci. A trebuit să ne învățăm cu toate... În vremurile sovietice aveai dreptul să ai multe cărți, dar nu și o mașină sau o casă scumpă. Și am învățat să ne îmbrăcăm bine, să gătim gustos, să bem suc și iaurt dimineața... Până atunci disprețuiam banii pentru că nu știam ce sunt. La noi în familie nu se vorbea despre bani. Era rușine. Am crescut într-o țară în care banii, am putea spune, lipseau. Eu, ca toată lumea, îmi primeam cele o sută douăzeci de ruble – și-mi ajungeau. Banii au venit odată cu perestroika. Cu Gaidar. Banii adevărați. În loc de «Viitorul nostru e comunismul», peste tot erau atârnate pancarte pe care scria «Cumpărați! Cumpărați! Cumpărați!» Dacă vrei, călătorești. Poți să vezi Parisul... Sau Spania... Fiesta... luptele cu tauri... Am citit despre asta în Hemingway, am citit și am înțeles că așa ceva n-o să văd niciodată. Cărțile înlocuiau viața... Așa s-a sfârșit cu veghile noastre nocturne în bucătării și a început goana după bani, după ciubucuri. Banii au început să fie sinonimi cu libertatea. Asta îi însuflețea pe toți. Cei mai puternici și mai agresivi s-au apucat de afaceri. Am uitat cu toții de Lenin și Stalin. Așa am scăpat de războiul civil, altfel iar am fi avut «albi» și «roșii». «Ai noștri», «ceilalți». În loc de sânge – obiecte... Viață! Am ales viața frumoasă. Nimeni nu voia să moară frumos, toți voiau să trăiască frumos. Că plăcinta n-ajungea pentru toată lumea era altceva.“

„Epoca sovietică... Cuvântul avea un statut sacru, magic. Și, din inerție, în bucătăriile intelectuale încă se vorbea despre Pasternak, făceau supă fără să lași din mână volume de Astafiev sau de Bîkov, dar viața demonstra mereu că lucrurile astea nu mai aveau importanță. Cuvintele nu înseamnă nimic. În '91... Am internat-o pe mama în spital cu o pneumonie gravă și ea s-a întors de acolo eroină, nu închisese gura o clipă. Povestise despre Stalin, despre asasinarea lui Kirov, despre Buharin... Ar fi ascultat-o zi și noapte. Pe atunci oamenii voiau să li se deschidă ochii. De curând însă a fost din nou internată în spital și, cât a stat acolo, a tăcut. N-au trecut decât vreo cinci ani, și realitatea deja a împărțit altfel rolurile. De data asta eroina a fost nevasta unui mare om de afaceri... Toți se minunau de povestirile ei... Ce casă are – trei sute de metri pătrați! Câți servitori: bucătăreasă, bonă, șofer, grădinar... Se duce în concediu cu soțul în Europa... Muzee – firește, dar buticurile... Buticurile! Un inel avea atâtea carate, celălalt... Pandantive... Clipsuri de aur... Avea un succes de public imens. Despre Gulag sau despre altele asemenea, nici un cuvânt. Bine, toate astea or fi fost cândva. Dar ce rost are să te mai cerți cu bătrânii?

Din obișnuință, am intrat într-un anticariat – acolo stăteau liniștite toate cele două sute de volume din «Literatura universală», ca și cele din «Biblioteca aventurilor», aceeași ediție portocalie care mă făcea să visez... M-am uitat la cotoare și am inspirat îndelung mirosul acela. Erau munți de cărți! Intelectualii își vindeau bibliotecile. Publicul, firește, sărăcise, dar nu de asta își scoteau cărțile din casă, nu numai pentru bani; cărțile îi dezamăgiseră. Îi dezamăgiseră total. Deja nu se mai cădea să pui întrebarea «Ce mai citești acum?» În viață se schimbaseră prea multe, și toate astea nu erau în cărți. Romanele rusești nu te învață cum să ai succes în viață. Cum să devii bogat... Oblomov stă pe divan, iar eroii lui Cehov beau tot timpul ceai și se plâng de viață... (*Tace.*) Să te ferească Dumnezeu să trăiești în vremuri de schimbare, spun chinezii. Puțini dintre noi au rămas așa cum fuseseră. Oamenii de bine au dispărut, nu se știe unde. Peste tot, numai gheare și dinți...”

„Dacă e să vorbim despre anii '90... N-aș zice că a fost o perioadă frumoasă, a fost oribilă. S-a produs o schimbare de o sută optzeci de grade în mințile noastre... Unii n-au suportat și au luat-o razna, spitalele pentru bolnavii psihic dădeau pe dinafară. Am vizitat un prieten acolo; cineva striga: «Eu sunt Stalin! Eu sunt Stalin!», altcineva: «Eu sunt Berezovski¹⁶! Eu sunt Berezovski!» Întreaga secție era plină de stalini și berezovski. Pe străzi se trăgea tot timpul. Au fost omorâți enorm de mulți oameni. În fiecare zi erau reglări de conturi. Să înhați. Să reușești. Înaintea altora. Unii au fost ruinați, alții au ajuns în închisoare. De pe tron – direct în beci. Pe de altă parte, ce încântare, totul se petrecea chiar în fața ochilor tăi...

În bănci stăteau la coadă oameni care voiau să pornească o afacere: să-și deschidă o brutărie, să vândă electronice... Și eu am stat la o coadă din asta. Și m-a uluit cât de mulți eram. O tanti cu beretă tricotată, un băiat în geacă sport, un mujic zdravăn, cu mutră de pușcăriaș... Am fost învățați mai bine de șaptezeci de ani: banii n-aduc fericirea, omul primește gratuit ce-i mai bun în viață. Dragostea, de pildă. Dar a fost de ajuns să rostească cineva de la tribună: «faceți comerț, îmbogățiți-vă», și am uitat totul. Am uitat toate cărțile sovietice. Oamenii ăștia nu semănau deloc cu cei cu care stăteam până dimineața și zdrăngăneam la chitară. (Învășasem, de bine, de rău, trei acorduri.) Singurul lucru care-i lega de oamenii «din bucătărie» era că și ei se săturaseră de drapelele roșii și de toată strălucirea aia falsă: adunările comsomoliste, învățământul politic... Socialismul credea că omul e tâmpit...

Eu știu foarte bine ce e visul. Toată copilăria m-am rugat să-mi cumpere părinții bicicletă, și nu mi-au cumpărat. Eram săraci. La școală făceam bișniță cu jeanși, la facultate – cu uniforme militare sovietice și cu tot felul de simboluri. Le cumpărau străinii. Bișnița obișnuită. În epoca sovietică pentru asta stăteai la zdup între trei și cinci ani. Tata fugea după mine cu cureaua și striga: «Speculantule! Eu mi-am vărsat sângele pentru Moscova și uite ce jeg am crescut!» Ieri era o infracțiune, azi e business. Cumpăram dintr-un loc cuie, din altul flecuri, le ambalam într-o pungă de plastic și le vindeam ca pe un produs nou. Aduceam bani acasă. Cumpăram de toate, frigiderul era plin. Părinții așteptau să vină să mă aresteze. (*Râde în hohote.*) Făceam comerț cu aparate electrocasnice. Oale sub presiune, aparate de fiert în aburi... Veneam din Germania cu mașina plină de astfel de obiecte. Se cumpărau cu toptanul... În birou aveam o cutie de calculator plină cu bani, numai așa am înțeles ce înseamnă banii. Tot iei, iei din cutia aia și nu se termină. Deja îmi cumpărasem cam de toate: o rablă, un apartament... un ceas Rolex... Îmi amintesc beția asta... Poți să-ți îndeplinești toate dorințele, toate fanteziile secrete. Am aflat multe despre mine: în primul rând, că nu am gust, în al doilea rând că am complexe. Nu știu ce să fac cu banii. Nu știam că banii mulți trebuie să circule, nu pot să stea. Banii sunt o încercare pentru om, ca puterea, ca dragostea... Visam... Și m-am dus la Monaco. La cazinoul din Monte Carlo am pierdut o sumă uriașă. Nu mă mai puteam opri. Eram robul cutiei mele. Mai sunt bani acolo sau nu? Câți? Trebuie să fie mai mulți, tot mai mulți. Nu m-a mai interesat ce mă interesa înainte. Politica... mitingurile... A murit Saharov. M-am dus să-mi iau rămas-bun de la el. Sute de mii de oameni... Toți plângeau, și eu plângeam. Și apoi, nu demult, citesc despre el în ziar: «A murit marele imbecil al Rusiei.» Și mi-am zis că a murit la timp. S-a întors din America Soljenițin, toți s-au aruncat asupra lui. Dar el nu ne înțelegea, și nici noi nu-l înțelegeam pe el. Era un străin. Venise în Rusia, dar sub ferestrele lui era Chicago...

Oare ce aș fi devenit dacă n-ar fi fost perestroika? Un inginer sau un tehnician cu un salariu de mizerie... (*Râde.*) Acum însă am o clinică de oftalmologie. Câteva sute de oameni depind de mine împreună cu familiile lor, cu bunici cu tot. Voi vă stoarceți creierii, voi gândiți, eu n-am problema asta. Muncesc zi și noapte. Am cumpărat cea mai nouă aparatură, îmi trimit chirurgii să-și facă stagiatura în Franța. Dar nu sunt un altruist, câștig bine. Am făcut totul singur... Aveam doar trei sute de dolari în buzunar... Dacă acum ar intra în cameră partenerii cu care mi-am început afacerea, ați cădea

pe spate. Niște gorile! Cu o înfățișare cruntă! Acum nu mai sunt, au dispărut, ca dinozaurii. Mergeam cu vestă antiglonț, se trăgea în mine. Dacă cineva mănâncă un salam mai prost, nu mă interesează. Doar toți ați vrut să fie capitalism. Ați visat! Nu răcniți acum că ați fost păcăliți...”

Despre cum am crescut între călăi și victime

„Jeșim într-o seară de la cinema. Un bărbat zace într-o baltă de sânge. Pe spate, în mantaua de ploaie, o gaură de glonț. Lângă el stă un milițian. Atunci am văzut pentru prima dată un om ucis. Curând m-am învățat cu asta. Blocul nostru e mare, are douăzeci de scări. În fiecare dimineață afară era găsit un cadavru, deja nici nu mai tresăream. Începuse capitalismul adevărat. Cu sânge. Mă așteptam să fiu tulburat, dar nu eram. După Stalin, relația noastră cu sângele s-a schimbat... Să ne amintim cum ai noștri îi omorau pe ai noștri... Și uciderea în masă a unor oameni care nu știau de ce sunt omorâți... Asta a rămas, există în viața noastră. Am crescut între călăi și victime... Pentru noi e normal să trăim laolaltă. Nu există graniță între starea de pace și cea de război. E mereu război. Deschizi televizorul și toți vorbesc în jargonul hoților – și politicienii, și oamenii de afaceri, și președintele: șpagă, șperț, mită... O viață de om – un rahat! Ca în lagăre...”

„De ce nu l-am condamnat pe Stalin? O să vă răspund... Ca să-l condamnăm pe Stalin, ar trebui să ne condamnăm toate rudele, toate cunoștințele. Oamenii cei mai apropiați. Să vă povestesc despre familia mea... Pe tata l-au luat în '37; slavă Domnului, s-a întors, dar a stat zece ani. S-a întors și își dorea foarte tare să trăiască... Se minuna singur că, după toate câte văzuse, vrea să trăiască... Nu cu toți s-a întâmplat așa, nici vorbă... Generația mea a crescut cu tați întorși fie din lagăr, fie din război. Ne puteau povesti doar despre violență. Despre moarte. Rareori râdeau, tăceau îndelung. Și beau... beau... În cele din urmă, băutura le venea de hac. A doua variantă... Cei care nu fuseseră luați se temeau să nu-i ia. Și toate astea nu au durat o lună-două, ci ani de zile – ani! Iar dacă nu-i luau, se puneau întrebarea: de ce pe toți i-au luat, și pe mine nu? Ce fac greșit? Puteau să fie arestați sau trimiși să lucreze pentru NKVD... Partidul cere, partidul poruncește. Alegerea e grea, dar mulți au fost nevoiți s-o facă... Iar acum, despre călăi... Despre cei obișnuiți, nu cei crunți... Pe tata l-a turnat

un vecin... nenea Iura... Pentru un fleac, spunea mama. Aveam șapte ani. Nenea Iura mă lua la pescuit cu el și cu copiii lui, călărea. Ne repara gardul. Înțelegeți, se conturează un portret al călăului cu totul diferit – un om obișnuit, chiar cumsecade... Normal... L-au arestat pe tata și după câteva luni l-au luat și pe fratele lui. Pe vremea lui Elțin am primit dosarul lui, erau acolo câteva denunțuri, unul îl scrisese tanti Olea... nepoata lui... O femeie frumoasă, veselă... Cânta bine... Când era deja bătrână, am rugat-o: «Tanti Olea, povestește-mi despre anul 1937...» «A fost anul cel mai fericit din viața mea. Eram îndrăgostită», mi-a răspuns ea... Fratele tatei nu s-a mai întors acasă. A pierit. În închisoare sau în lagăr – nu se știe. Mi-a fost greu, dar i-am pus întrebarea care mă chinuia: «Tanti Olea, de ce ai făcut asta?» «Unde ai văzut tu om de treabă pe vremea lui Stalin?» (*Tace.*) Și mai era și unchiul Pavel, care a lucrat în Siberia în trupele NKVD... Înțelegeți, nu există rău pur din punct de vedere chimic... Nu-i vorba numai despre Stalin și Beria... E vorba și despre nenea Iura, și despre frumoasa tanti Olea...”

1 mai. În această zi comuniștii organizează pe străzile Moscovei marșuri de mii de oameni. Capitala „se înroșește” din nou: steaguri roșii, baloane roșii, tricouri roșii cu secera și ciocanul. Poartă portrete ale lui Lenin și Stalin. Portretele lui Stalin sunt mai numeroase. Pe pancarte stă scris: „Moarte capitalismului vostru!“, „Steagul roșu pe Kremlin!“. Moscoviții obișnuieți stau pe trotuare, avalanșa „roșie” se rostogolește pe carosabil. Între ei izbucnește mereu câte-o gâlceavă, care se transformă uneori în bătaie. Poliția e neputincioasă când trebuie să despartă aceste două Moscove. Iar eu nu apuc să notez tot ce aud...

— Îngropați-l pe Lenin, dar fără onoruri.

— Lachei ai americanilor! De ce ați vândut țara?

— Proști sunteți, fraților...

— Elțin și banda lui ne-au furat tot. Beți! Îmbogățiți-vă! Cândva o să se termine toate astea...

— Le e frică să spună poporului pe șleau că se construiește capitalismul? Toți sunt gata să pună mâna pe arme, până și mama mea casnică.

— Poți să faci multe cu o baionetă, dar să stai pe ea e incomod.

— Eu aș trece cu tancurile peste blestemații de burjui!

— Comunismul a fost inventat de evreul Marx...

— Un singur om ne poate salva: tovarășul Stalin. Dacă l-am avea

măcar vreo două zile... Să-i împuște pe toți, apoi poate să se ducă înapoi să se odihnească.

— Slavă Ție, Doamne. Mă închin la toți sfinții.

— Staliniști nenorociți! Încă nu vi s-a uscat sângele de pe mâini. Familia țarului de ce ați omorât-o? Nici de copii nu v-a fost milă.

— Marea Rusie nu se poate face fără marele Stalin.

— Ați spălat poporul pe creier...

— Eu sunt om simplu. Stalin nu se atinge de oamenii simpli. În neamul nostru n-a avut nimeni de suferit, toți sunt muncitori. Zburau capetele șefilor, dar omul simplu trăia liniștit.

— Slugă comunistă! Mai e un pic și ne spuneți că n-au fost nici un fel de lagăre, doar tabere pionierești. Bunicul meu a fost măturător.

— Al meu, geodez.

— Mecanic...

Într-o gară din Bielorusia a început un miting. Mulțimea a izbucnit în aplauze, se aud strigăte de „Ura! Ura! Slavă!“. La sfârșit, întreaga piață începe să răcnească un cântec pe melodia Varșoviana, Marseilleza rusească, cu un text nou: „Să frângem lanțurile liberale/ Să scăpăm de regimul criminal sângeros.“ După aceea, strângându-și steagurile roșii, unii s-au îndreptat spre metrou, alții s-au așezat la coadă la chioșcurile cu piroști și bere. A început serbarea populară. Jucau și se veseleau. O bătrână cu basma roșie se învârtea și tropăia în jurul unui acordeonist: „Vesel noi jucăm/La bradul cel mare/ Ca-n patria noastră/mai bine nu-i niciunde!/ Vesel noi jucăm/Și tare cântăm/Și cântecul nostru/ Lui Stalin i-l închinăm...“ Chiar și la metrou mă ajungeau din urmă strigăturile vulgare ale bețivilor: „Pe ce-i rău să ne căcăm/ Numai bine să pupăm.“

Despre ce trebuie să alegem: marea istorie sau viața banală?

În berărie e întotdeauna gălăgie. Oameni de toate felurile. Aici întâlnești profesori, muncitori, studenți, cerșetori... Beau și filozofează. Mereu despre același lucru: despre soarta Rusiei. Despre comunism.

— Eu sunt bețiv. De ce beau? Nu-mi place viața mea. Vreau să fac o tumbă nemaivăzută cu ajutorul alcoolului și să mă teleportez cumva altundeva. Și acolo o să fie totul bine și frumos.

— Pentru mine problema se pune mult mai concret: unde vreau să

trăiesc – într-o țară măreață, sau într-una normală?

— Eu iubeam imperiul... Viața de după imperiu mi se pare plictisitoare. Neinteresantă.

— O idee măreață cere sânge. Astăzi nimeni nu vrea să moară pe undeva, în vreun război. Ca în cântecul ăla: „Bani, bani, bani, bani peste tot / Bani peste tot, domnii mei...” Iar dacă insistați că avem un scop, care e acela? Pentru fiecare câte un Mercedes și o călătorie la Miami?

— Rusul are nevoie să creadă în ceva... Să creadă în ceva luminos, înălțător. Avem imperiul și comunismul întipărite pe cortex. Nouă eroismul ne e mai aproape.

— Socialismul l-a făcut pe om să trăiască în istorie... să simtă că asistă la ceva măreț...

— Mă piș! Suntem atât de spirituali, atât de speciali.

— La noi n-a fost democrație. Ce democrați suntem noi?

— Ultimul mare eveniment din viața noastră a fost perestroika.

— Rusia nu poate fi decât măreață sau deloc. Avem nevoie de o armată puternică.

— Ce mama naibii să fac cu o țară măreață? Eu vreau să trăiesc într-una mică, așa, ca Danemarca. Fără arme nucleare, fără petrol și gaze. Să nu mă pocnească nimeni cu revolverul în cap. Poate atunci am învăța să ne spălăm și trotuarele cu șampon...

— Comunismul e o problemă prea mare pentru puterile omului... la noi mereu a fost așa: ba vrem constituție, ba vrem păstrugă cu hrean...

— Cât îi invidiez pe oamenii care au avut un ideal! Noi acum trăim fără ideal. Vreau Rusia măreață! Nu mi-o amintesc, dar știu c-a existat.

— A fost odată o țară măreață, cu coadă la hârtie igienică... Îmi amintesc bine cum miroseau cantinele și magazinele sovietice.

— Rusia va salva lumea! Și astfel se va salva și pe ea!

— Tata a trăit până la nouăzeci de ani. Spunea că n-a existat nimic bun în toată viața lui, numai război. Asta-i tot ce știm să facem.

— Dumnezeu e infinitul din noi... Suntem făcuți după chipul și asemănarea...

Despre toate...

„Eu eram nouăzeci la sută sovietică... Nu înțelegeam ce se petrece.

Îmi amintesc când a apărut Gaidar la televizor: învățați să faceți comerț... piața o să ne salveze... Am cumpărat pe stradă o sticlă de apă minerală și am vândut-o pe altă stradă – asta se cheamă business. Oamenii ascultau nedumeriți. Veneam acasă. Închideam ușa și plângeam. Mama a avut un atac cerebral, atât de tare o speriau toate astea. Poate că voiau să facă ceva mai bun, dar le lipsea compasiunea față de propriul popor. Niciodată n-o să-i uit pe bătrânii cerșetori, cum stăteau aliniați de-a lungul străzii. Cu șepcile lor decolorate și hainele cârpite... Fug la muncă și de la muncă – mă tem să ridic privirea... Lucram la o fabrică de parfumuri. În loc de bani ne dădeau parfumuri... cosmetice...”

„La noi în clasă era o fată săracă, părinții ei muriseră într-un accident de mașină. Rămăsese cu bunica ei. Tot anul a venit în aceeași rochie. Dar nimănui nu-i era milă de ea. Cumva, foarte repede, devenise rușinos să fii sărac...”

„Nu regret anii '90... A fost o perioadă luminoasă, efervescentă. Eu, care înainte nu aveam nici cel mai mic interes pentru politică și nu citeam ziare, m-am dus să candidez pentru un mandat de deputat. Cine erau artizanii perestroikăi? Scriitorii, artiștii... Poeții... La Primul Congres al Deputaților Poporului ai URSS puteai să faci colecție de autografe. Soțul meu, economist, înnebunea când auzea toate astea: «Poeții știu să aprindă inima oamenilor. Faceți revoluție. Iar mai departe, mai departe ce-o să fie? Cum o să construiți democrația? Cu cine? Acum e clar ce-o să iasă.» Râdea de mine. De-asta ne-am despărțit... Dar s-a dovedit că avea dreptate...”

„Ni s-a făcut frică, de-aia oamenii au început să frecventeze bisericile. Când credeam în comunism n-aveam nevoie de biserică. Iar nevastă-mea vine cu mine fiindcă la biserică părintele îi spune «porumbișo».”

„Tata era un comunist cinstit. Eu nu-i acuz pe comuniști, acuz comunismul. Nici acum nu știu ce să cred despre Gorbaciov... Despre Elțin asta... Cozile și prăvăliile goale se uită mai repede decât imaginea steagului roșu pe Reichstag.”

„Am învins. Dar pe cine? Pentru ce? La televizor pe un canal se dă un film în care «roșiii» îi bat pe «albi», iar pe altul, vitejii «albi» îi bat pe «roșii». Schizofrenie curată!”

„Tot timpul vorbim despre suferință... Asta e calea cunoașterii pentru noi. Occidentalii ni se par naivi, pentru că ei nu suferă, ca noi, ei au un leac pentru orice mărunțiș. Noi, în schimb, am stat în lagăre, în război am acoperit pământul cu cadavrele noastre, am adunat combustibilul nuclear cu mâinile goale la Cernobîl. Și acum stăm pe ruinele socialismului. Ca după război. Suntem atât de hărtăniți, atât de loviți. Avem un limbaj al nostru. Limbajul suferinței.

Încercam să vorbesc despre asta cu studenții mei... Îmi râdeau în față: «Noi nu vrem să suferim. Pentru noi viața înseamnă altceva.» Încă n-am înțeles nimic despre lumea noastră recentă, dar trăim într-una nouă. O întreagă civilizație aruncată la gunoi...”

Note

7. Prietenul cel tânăr, activ și energic al lui Oblomov, eroul romanului omonim al lui Ivan Goncearov.

8. Aleksandr Arkadievič Galici (1918–1977), pe numele adevărat Aleksandr Aronovič Ghinzburg, poet, dramaturg, scenarist și compozitor-interpret sovietic, forțat să emigreze din Uniunea Sovietică în 1974 pentru că în cântecele sale critica vehement regimul sovietic.

9. Bulat Okudjava (1924–1997), poet, romancier și compozitor-interpret sovietic cu origini georgiene și armene.

10. Expresie folosită în 1988 într-un articol din revista *The Economist* cu referire la URSS, frecvent citată în epocă.

11. Loc în apropiere de Moscova, unde au fost executate și aruncate în gropi comune multe dintre victimele Marii Terori din 1937.

12. Referire la o frază atribuită lui Lenin: „Orice bucătăreasă trebuie să învețe să conducă statul.”

13. Om sovietic (peiorativ).

14. Egor Gaidar (1956–2009), economist și om politic rus, prim-ministru interimar al Federației Ruse între 15 iunie și 14 decembrie 1992, artizanul unei serii de reforme tip „terapie de șoc”, extrem de controversate, cu scopul liberalizării economiei rusești.

15. Casă aflată în afara orașului; casă de vacanță.

16. Boris Berezovski, unul dintre primii oligarhi ruși, eminență cenușie pe vremea lui Boris Elțin, a căzut în dizgrație după venirea la putere a lui Vladimir Putin, pe care l-a criticat în repetate rânduri. În anul 2000 a cerut refugiu politic în Marea Britanie, iar în 2013 a murit în împrejurări încă neelucidate.

ZECE ISTORII ÎNTR-UN INTERIOR ROȘU

Despre frumusețea dictaturii și misterul fluturului captiv în ciment

Elena Iurievna S. – al treilea secretar al comitetului raional de partid, 49 de ani

Mă așteptau împreună – Elena Iurievna, cu care mă înțelesesem să mă întâlnesc, și prietena ei din Moscova, Anna Ilinicina M., care venise în vizită. Aceasta a intervenit imediat în conversație: „De mult vreau să-mi explice cineva ce se petrece cu noi.“ Nimic nu coincidea în poveștile lor, în afară de numele proprii: Gorbaciov, Elțin... Numai că fiecare avea Gorbaciovul ei, Elținul ei. Și anii '90 ai ei.

Elena Iurievna:

— Oare deja trebuie să povestim despre comunism? Cui? Deocamdată toți am fost martori. Ca să fiu sinceră, mă mir că ați venit la mine. Eu sunt comunistă... nomenclaturistă... Noi acum nu suntem lăsați să vorbim... ni se închide gura. Lenin e un bandit, Stalin... Suntem toți niște criminali, deși mâinile mele n-au picătură de sânge pe ele. Dar suntem cu toții înfierăți...

Poate că peste cincizeci sau o sută de ani despre viața aia a noastră care

s-a numit socialism se va scrie obiectiv. Fără lacrimi, fără înjurături. O să înceapă să se spună povești ca despre Troia antică. Nu demult, era total interzis să spui ceva bun despre socialism. Occidentul, după prăbușirea Uniunii Sovietice, a înțeles că ideile marxiste nu-s de tot depășite, ci trebuie dezvoltate. Nu idolatrizate. Acolo, Marx n-a fost un idol, ca la noi. Un sfânt! Noi la început l-am idolatrizat, apoi am aruncat anatema asupra lui. Am anulat totul. Și știința a adus omenirii nenumărate nenorociri. Hai să-i exterminăm pe oamenii de știință! Să-i blestemăm pe părinții bombei atomice, ba, și mai bine, să începem cu cei care au inventat praful de pușcă! Cu ei... N-am dreptate? *(Nu apuc să-i răspund la întrebare.)* Bine ați făcut... bine ați făcut că ați ieșit din Moscova. Se poate spune că ați venit în Rusia. În Moscova, oriunde te plimbi, ți se pare că și la noi e Europa: mașini de lux, restaurante... Strălucesc cupolele de aur! Ascultați însă despre ce vorbesc oamenii la noi, în provincie... Rusia nu e Moscova, Rusia e Samara, Toliatti, Celiabinsk... un „fundulinsk“ oarecare... Ce puteți afla despre Rusia în bucătăriile moscovite? La întruniri? Bla-bla-bla... Moscova e capitala altui stat, nu al celui de dincolo de centură. Un paradis turistic. Să nu credeți în Moscova...

Îndată ce ajung la noi, ne și cataloghează: ăsta-i sovok. Oamenii de pe aici trăiesc foarte prost până și după standardele rusești. Îi înjură pe bogătani, sunt supărați pe toată lumea. Înjură guvernul. Consideră că au fost păcăliți, nu le-a spus nimeni că o să fie capitalism, ei au crezut că începe să fie reformat socialismul. Viața aia pe care o cunoșteau toți. Sovietică. În timp ce strigau pe rupe la mitinguri „Elțin! Elțin!“, au fost jefuiți. Fabricile și uzinele au fost împărțite fără ei. Și petrolul, și gazul – tot ce ne-a dat Dumnezeu, cum se spune. Dar asta au înțeles abia acum. În '91 s-au dus toți la revoluție. Pe baricade. Au vrut libertate și ce-au căpătat? Revoluția banditească a lui Elțin... Pe fiul unei prietene numai că nu l-au omorât pentru ideile lui socialiste. Cuvântul „comunist“ era o insultă. Erau să-l omoare prieteni de-ai lui aici, în curte. Stăteau cu chitarele, conversau, spuneau: curând, cică, o să dăm de pământ cu comuniștii, o să-i spânzurăm de felinare. Mișka Sluțer – tatăl lui lucra la noi, la comitetul raional –, băiat cultivat, le cita din scriitorul englez Chesterton: „...Un om fără utopie e mult mai înfricoșător decât un om fără nas...“ Și pentru asta l-au bătut cu bocancii, cu cizmele... „Jidan împuțit! Cine-a făcut revoluția în 1917?“ Îmi amintesc sclipirea aia din ochii oamenilor la începutul perestroikăi, n-o s-o uit niciodată. Erau gata să-i linșeze pe comuniști, să-i trimită în lagăre... Cărțile lui Maiakovski, Gorki erau aruncate în tomberoanele de gunoi...

Operele lui Lenin erau date la maculatură. Eu le-am luat... da! Uite-așa! Nu mă dezic de nimic, nimic! Nu mi-e rușine de nimic! Nu mi-am schimbat părul, nu m-am colorat din roșu în cenușiu. Sunt astfel de oameni: dacă vin „roșiii“, îi întâmpină cu bucurie pe „roșii“, dacă vin „albii“, îi întâmpină cu bucurie pe „albi“. Se făceau tumbe uluitoare: ieri erai comunist, azi ultrademocrat. Sub ochii mei, comuniști „cinstiți“ s-au transformat în credincioși și liberali. Eu însă iubesc, și niciodată nu voi înceta să iubesc cuvântul „tovarăș“. Un cuvânt frumos! *Sovok*? Mușcați-vă limba! Omul sovietic era un om de nădejde, putea să se ducă în Ural, în stepă – de dragul unei idei, nu al dolarului. Nu pentru bancnotele verzi ale altora. Hidrocentrala de pe Nipru, bătălia de la Stalingrad, călătoria în Cosmos – el le-a făcut pe toate. Marele *Sovok*! Și acum îmi place să scriu „URSS“. Asta a fost țara mea, iar acum nu trăiesc în țara mea. Trăiesc într-o țară străină.

M-am născut sovietică... Bunica noastră nu credea în Dumnezeu, dar credea în comunism. Iar tata a așteptat până la moarte să se întoarcă socialismul. Deja căzuse zidul Berlinului, se prăbușise Uniunea Sovietică, dar el tot mai aștepta. S-a certat pe veci cu cel mai bun prieten când acela a numit drapelul cârpă roșie. Drapelul nostru roșu! Drapelul nostru de stambă roșie! Tata a fost în războiul finlandez, n-a priceput niciodată pentru ce luptau, dar a trebuit să se ducă, și s-a dus. Despre războiul ăsta nu se vorbea, nu era numit război, ci „campania din Finlanda“. Dar tata ne povestea... Încet. Acasă. Rar, dar își amintea. Când bea... Peisajul acestui război era iernatic: o pădure cu zăpadă înaltă de un metru. Finlandezii luptau pe schiuri, în salopete albe de camuflaj, apăreau peste tot pe neașteptate, ca niște îngeri. „Ca niște îngeri“ – astea-s cuvintele tatei... Puteau să masacreze într-o singură noapte un avanpost, o companie întreagă. Morții... În amintirile tatei morții zăceau întotdeauna în bălți de sânge, dintr-un om adormit iese foarte mult sânge. Era atâta sânge, încât străbătea zăpada de un metru. După război, tata nu putea să taie nici măcar o găină. Un iepure. Îl tulbura imens vederea oricărei ființe ucise și mirosul cald al sângelui. Se temea de copacii mari, cu coroane dese, după astfel de copaci erau ascunși de-obicei pușcași finlandezi, erau numiți „cuci“. (*Tace.*) Aș vrea să adaug... De la mine... După Victorie, orașelul nostru a fost inundat de flori, a fost de-a dreptul o explozie de flori. Cea mai importantă era dalia, tuberculii ei trebuiau să fie ocrotiți iarna, să nu înghețe. Ferească-ne Dumnezeu! Erau înfășurate, ținute ca niște prunci. Florile creșteau pe lângă case, în spatele caselor, lângă fântâni și de-a lungul gardurilor. După

o spaimă, dorința de viață, de bucurie crește. Iar apoi florile au dispărut, acum nu mai sunt. Dar eu îmi amintesc... Mi-am amintit acum... *(Tace.)* Tata... A luptat tata jumătate de an și a fost luat prizonier. Cum a căzut prizonier? Au pornit-o pe lacul înghețat, iar artileria inamică a spart gheața. Puțini au reușit să înoate până la mal, iar cei care au reușit erau deja epuizați și neînarmați. Pe jumătate dezbrăcați. Atunci, finlandezii i-au tras de mâini. I-au salvat. Unii apucau mâinile alea, alții... Au fost mulți cei care n-au acceptat ajutorul inamicului. Așa erau învățați. Tata însă s-a prins de mâna cuiva, a fost tras. Îmi amintesc bine uimirea lui: „Mi-au dat un schnaps, să mă încălzesc. M-au îmbrăcat în haine uscate. Râdeau și mă băteau pe spinare: «Trăiești, Ivan!»“ Tata nu mai văzuse niciodată inamici de aproape. Nu înțelegea de ce se bucură...

În 1940 s-a încheiat campania din Finlanda... Prizonierii de război sovietici au fost schimbați cu finlandezii aflați în captivitate la noi. Mergeau încolonați unii în întâmpinarea celorlalți. Finlandezii, când ajungeau la ai lor, erau îmbrățișați, li se strângea mâna... Ai noștri nu erau întâmpinați așa, erau întâmpinați ca niște dușmani. „Fraților! Dragilor!“ le spuneau ei compatrioților, alergând spre ei. „Stai! Un pas greșit și tragem!“ Coloana lor a fost flancată de soldați cu câini de pază și au fost duși în niște barăci special pregătite. În jurul barăcilor era sârmă ghimpată. Au început interogatoriile: „Cum ai ajuns prizonier?“ I-a întrebat anchetatorul pe tata. „M-au scos finlandezii din lac.“ „Ești un trădător! Ți-ai salvat pielea, nu patria.“ Și tata se credea vinovat. Așa fuseseră învățați... N-a fost nici un proces. I-au adunat pe toți și le-au citit sentința: șase ani de lagăr pentru trădare de patrie. I-au dus la Vorkuta. Acolo au construit calea ferată pe un ger neconținut. Doamne-Dumnezeule! În 1941... Nemții erau deja la porțile Moscovei... Iar lor nu li se spusese că începuse războiul – doar erau inamici, s-ar fi bucurat. Întreaga Bielorusie era deja sub nemți. Ocupaseră Smolenskul. Când au aflat asta, toți au vrut imediat pe front, au scris scrisori șefului lagărului... Lui Stalin... Li s-a răspuns: voi, ticăloșilor, munciți pentru victorie în spate, pe front n-avem nevoie de trădători. Și ei... tata... eu de la tata am auzit asta... Toți plângeau... *(Tace.)* Uite cu cine ar fi trebuit să vă-ntâlniți... Dar tata nu mai e. I-a scurtat viața lagărul. Și perestroika. A suferit foarte mult. Nu înțelegea ce se întâmplă. Cu țara, cu partidul. Tatăl nostru... În șase ani în lagăr a uitat ce-i ăla măr sau cotor de varză... cearceaf sau pernă... De trei ori pe zi primeau o fiertură și un codru de pâine – la douăzeci și cinci de oameni. Iar de dormit – un buștean sub cap, iar în loc de saltea, scânduri puse pe jos. Tata... Era ciudat, nu

semăna cu alți tați... Nu putea lovi un cal sau o vacă, nu putea trage un șut unui câine. Întotdeauna mi-a fost milă de tata. Alți bărbați râdeau de el: „Ce fel de bărbat ești tu? Muiere!“ Mama plângea că el... că el nu era ca alții. Lua în mână un cotor de varză și îl privea îndelung... O roșie... La început mai mult tăcea, nu ne împărtășea nimic. După vreo zece ani a început să vorbească. Nu mai devreme... da... La un moment dat, în lagăr, transporta morții. Se adunau câte zece-cincisprezece cadavre pe zi. Cei vii se întorceau în barăci pe jos, iar morții în sănii. Li se ordona să ia hainele morților și aceștia zăceau goi pe sănii ca niște șoareci. Așa zicea tata... Îmi amintesc fragmentar... Din cauza emoției... mă tulbur, da... În primii doi ani în lagăr nici unul dintre ei nu credea că o să supraviețuiască; de casă își aminteau cei care aveau condamnări de cinci-șase ani, cei care aveau zece-cincisprezece ani nu pomeneau de ea. Nu povesteau despre nimeni: nici de neveste, nici de copii. Nici de părinți. „Dacă începi să-ți amintești, nu supraviețuiești“ – tot cuvintele tatei. Și noi îl așteptam... „O să se întoarcă tata și n-o să mă recunoască...“, „Tăticul nostru...“ Îmi venea mereu să pronunț cuvântul ăsta, „tata“. Și s-a întors. Bunica a văzut lângă poartă un om în manta soldățească. „Soldățele, pe cine căutați?“ „Mamă, nu m-ai recunoscut?“ Bunica, unde stătea, acolo s-a prăbușit. Așa s-a întors tata... Era înghețat tot, nu-și putea încălzi niciodată mâinile și picioarele. Mama? Mama spunea că tata s-a întors bun din lagăr, iar ea se temea... o speriaseră... că de acolo te întorci înrăit. Iar tata voia să se bucure de viață. Avea câte o zicală pentru orice împrejurare: „Curaj, ce-i mai rău abia urmează.“

Am uitat... Am uitat unde se întâmpla asta... în ce loc? Într-un lagăr de tranzit sau unde? Se târau în patru labe prin curte și mâncau iarbă. Distrofici, bolnavi de pelagră. În prezența tatei nu ne puteam plânge de nimic, el știa: „Ca să supraviețuiască, omul are nevoie de trei lucruri – pâine, ceapă și săpun.“ Doar trei lucruri... atât... Oamenii ăștia nu mai sunt, părinții noștri... Dacă a rămas vreunul, ar trebui pus într-un muzeu, sub sticlă, să nu-l poți atinge. Câte au îndurat! Când l-au reabilitat pe tata, i-au dat două salarii de soldat pentru întreaga suferință. Dar la noi în casă multă vreme a stat pe perete portretul lui Stalin. Foarte multă vreme... asta îmi amintesc bine... Tata trăia fără ranchiună, își zicea că așa au fost vremurile. Vremuri crude. Se construia o țară puternică. Și au construit-o, și l-au învins pe Hitler! Așa spunea tata...

Am crescut ca o fată serioasă, o adevărată pionieră. Acum toată lumea crede că înainte copiii erau obligați să intre în organizația de pionieri. Nu

era nimeni obligat. Toți copiii visau să fie pionieri. Să defileze împreună. Cu tobe, cu trompete. Să cânte cântece pionierești: „Patrie pe veci iubită / Nu-i alta ca tine-n lume!“, „Pui de vultur, milioane, patria-i mândră de noi...“ În familia noastră era totuși pata asta, că tata fusese în lagăr; mama se temea că n-o să fiu făcută pionieră, sau că o să mă amâne. Iar eu voiam să fiu alături de toți ceilalți. Neapărat, da... „Cu cine ții: cu luna ori cu soarele?“ mă întrebau băieții în clasă. Trebuia să ai mare grijă! „Cu luna.“ – „Cu patria, preabuna!“ Dar dacă spuneai „cu soarele“ – „Cu japonezul, bătu-l-ar popoarele“. Râd, te zădăresc. Jurămintele noastre sunau astfel: „pe cuvânt de pionier“ sau „pe cuvânt de leninist“. Cel mai puternic jurământ era „pe cuvânt de stalinist“. Părinții știau că dacă spun „pe cuvânt de stalinist“ nu mint. Doamne! Nu de Stalin îmi amintesc, ci de viața noastră... M-am înscris la un cerc și am învățat să cânt la acordeon. Mama a primit o medalie de muncitor fruntaș. Nu erau numai mizerii... și viață de cazarmă... În lagăr, tata vedea adeseori oameni educați. Nu mai întâlnește nicăieri oameni atât de interesați. Unii dintre ei scriau versuri, și aceștia reușeau mai des să supraviețuiască. Ca și preoții, se rugau. Și tata voia să ajungă copiii lui să aibă studii superioare. Era visul lui. Toți – suntem patru frați – am absolvit facultăți. Dar el ne-a învățat și să arăm cu plugul, și să cosim iarba. Știu să pun fânul în căruță, să fac căpițe. „Orice poate să-ți folosească“, socotea tata. Avea dreptate.

Acum aș vrea să-mi amintesc... Vreau să înțeleg ce-am trăit. Nu numai viața mea, ci a noastră... a sovieticilor... Nu sunt încântată de poporul meu. Nici de comuniști, sau de conducătorii noștri comuniști. Mai ales astăzi. Toți au devenit meschini, s-au îmburghezit, toți vor să trăiască bine, calduț. Au numai pretenții. Numai să apuce! Nici comuniștii nu mai sunt ce-au fost. Avem comuniști cu un venit anual de sute de mii de dolari. Milionari! Apartament la Londra... palat în Cipru... Ce fel de comuniști sunt ăștia? În ce cred ei? Îi întreb și se uită la tine ca la o proastă. „Nu ne mai spuneți povești sovietice. N-avem nevoie de asta.“ Au distrus o asemenea țară! Au vândut-o la preț de nimic. Patria noastră... Numai ca să poată unii să-l înjure pe Marx și să se plimbe prin Europa. Viața-i la fel de dură ca pe vremea lui Stalin... Răspund pentru cuvintele mele! Notăți? Nu cred... (*Văd și eu: nu crede.*) Nu mai sunt nici comitete raionale, nici regionale. S-a terminat cu puterea sovietică. Și cu ce ne-am ales? Un ring, o junglă... Puterea hoților... Au apucat care cât a putut mai mult din plăcintă. Doamne! Ciubais¹⁷... „părintele perestroikăi“... Acum se-mpăunează, ține conferințe prin toată lumea. Cică în alte țări capitalismul s-a clădit în sute

de ani, iar la noi numai în trei. Au acționat prin metoda chirurgicală... Iar dacă cineva fură, slavă Domnului, n-are decât, poate nepoții lui vor fi oameni de ispravă. Brrr! Și democrații ăștia... (*Tace.*) Au îmbrăcat haine americane, ascultă de Unchiul Sam. Numai că hainele americane le vin prost. Stau strâmb pe ei. Asta e!! N-au alergat după libertate, ci după jeanși... după supermarketuri... S-au lăsat păcăliți de ambalaje strălucitoare... Acum și magazinele noastre sunt pline cu de toate, din belșug. Dar munții de cârnați n-au nici o legătură cu fericirea. Cu gloria. A fost un popor măreț! Au făcut din el traficanți și hoți. Negustori și manageri...

A venit Gorbaciov... Se vorbea despre revenirea la principiile leniniste. Un entuziasm general. O renaștere. Lumea aștepta de mult o schimbare. La vremea lui, au crezut în Andropov... Era kaghebigist, da... Cum să vă explic? Deja nu ne mai era frică de PCUS. În fața berărilor, oamenii puteau înjura partidul, dar KGB-ul niciodată... Cum așa? Era întipărit în memorie... Se știa că e mâna de fier, de fier înroșit, care ținea totul din scurt... băieții ăștia păstrau ordinea. N-aș vrea să repet banalități, dar Genghis-Han ne-a lăsat câteva gene... și iobăgia... Ne-am obișnuit cu faptul că trebuie să-i batem pe toți, fără bătaie nu iese nimic. Andropov cu asta a început – cu strângerea șurubului. Toți se relaxaseră: în timpul serviciului mergeau la cinema, la băi, cutreierau magazinele. Beau ceai. Miliția a început să facă raiduri, descinderi. Controla actele și îi prindea pe plimbăreți direct pe stradă, la cafenea, în magazine, apoi comunica la locul de muncă. Erau amendați, concediați. Dar Andropov era foarte bolnav. A murit repede. Am făcut înmormântare după înmormântare. Brejnev, Andropov, Cernenko... Cel mai popular banc dinainte de Gorbaciov: „Comunicat al agenției TASS: O să râdeți în hohote, dar a murit și noul secretar general al CC al PCUS...” Ha, ha, ha... Oamenii râdeau prin bucatăriile lor, noi prin ale noastre. În peticul nostru de libertate. Relaxarea din bucatărie... (*Râde.*) Îmi aduc aminte foarte bine cum în timpul conversațiilor dădeam mai tare televizorul sau radioul. O întreagă știință. Învățam unii de la alții cum să trișăm, astfel încât kaghebiștii care ne ascultau telefoanele să nu audă nimic: Învârtești discul – telefoanele vechi erau cu găuri pentru cifre – pui într-una dintre găuri un creion și îl fixezi... poți să-l ții și cu degetul, dar degetul îți obosește... Poate ați învățat și dumneavoastră? Vă amintiți? Voi ai să spui ceva „secret“, te îndepărtați la doi-trei metri de telefon, de receptor. Turnătoria, spionajul erau peste tot, în întreaga societate de sus până jos, chiar și noi, la comitetul

raional încercam să ghicim: la noi cine-i turnătorul? După cum s-a lămurit mai târziu, am bănuir un om nevinovat, iar turnători n-am avut doar unul, ci mai mulți. Uite, la asta nu m-aș fi gândit niciodată... Unul dintre ei era femeia de serviciu. O femeie plăcută, blajină. Nefericită. Avea un bărbat bețiv. Doamne-Dumnezeule! Până și Gorbaciov... secretar general al CC al PCUS... Am citit într-un interviu dat de el că în timpul discuțiilor confidențiale din biroul lui făcea același lucru – dădea drumul la televizor sau la radio la sonor maxim. Era o lecție cunoscută. Pentru discuțiile importante își invita oaspeții la casa de vacanță din afara orașului. Și acolo... Acolo se duceau în pădure, se plimbau și stăteau de vorbă. Păsărelele nu toarnă... Toți se temeau de ceva, chiar și cei de care ne temeam se temeau. Și eu mă temeam.

Ultimii ani sovietici... Ce-mi amintesc? Sentimentul rușinii nu mă părăsea. Pentru acel Brejnev acoperit de medalii și stele și pentru că în popor se spunea despre Kremlin că era un confortabil cămin de bătrâni. Pentru prăvăliile goale. Îndeplineam și depășeam planuri, dar în magazine nu era nimic. Unde era laptele nostru? Carnea? Nici acum nu înțeleg unde se duceau toate. Laptele se termina la o oră după deschiderea magazinelor. Începând de la prânz, vânzătorii stăteau în spatele unor tarabe proaspăt spălate. Pe rafturi erau borcane de trei litri cu suc de mesteacăn și pachete de sare, nu se știe de ce mereu umede. Niște hamsii la borcan. Atât! Dacă scoteau la vânzare un salam, se epuiza pe loc. Cârnații și colțunașii erau o delicată. De la comitetul raional se împărțea mereu câte ceva: la fabrica asta, zece frigider și cinci cojoace, la colhozul ăla, două garnituri de mobilă iugoslavă și zece genți de damă poloneze. Se împărțeau străchini și lenjerie de damă... dresuri... O asemenea societate putea fi stăpânită numai prin frică. Într-o stare de urgență – mai mulți împușcați, mai mulți deportați. Dar socialismul cu Solovki¹⁸ și Canalul la Marea Albă¹⁹ se sfârșise. Ne trebuia un altfel de socialism.

Perestroika... A fost un moment când oamenii s-au întors din nou către noi. Se înscriau în partid. Toți aveau așteptări mari. Toți eram naivi pe vremea aceea – și cei de stânga, și cei de dreapta, comuniști sau antisovietici. Toți eram romantici. Astăzi mi-e rușine de naivitatea asta. Soljenițin era un idol. Marele stareț din Vermont! Nu numai Soljenițin, mulți înțelegeau deja că nu mai putem trăi așa cum trăiam. Ne încurcam în minciuni. Și comuniștii – mă credeți sau nu? – înțelegeau asta. Printre comuniști erau mulți oameni inteligenți și cinstiți. Sinceri. Eu personal am cunoscut astfel de oameni, cel mai des îi întâlneai în provincie. Ca tatăl

meu... Pe tata nu l-au primit în partid, el a suferit din cauza partidului, dar credea în el. Credea în partid și în țară. Fiecare dimineată și-o începea deschizând ziarul *Pravda* și citindu-l de la cap la coadă. Erau mai mulți comuniști fără carnet de partid decât cu, erau comuniști în sufletul lor. (Tace.) La toate demonstrațiile se purtau pancarte cu „Poporul e una cu Partidul!” Cuvintele astea n-au fost vorbă-n vânt, erau adevărate. Nu fac propagandă, povestesc cum a fost. Deja au uitat toți... Mulți se înscriau în partid din convingere, nu numai pentru carieră sau din considerente pragmatice: dacă nu sunt membru de partid și fur, o să mă închidă, dacă mă bag în partid și fur, o să mă dea afară din partid, dar n-o să mă închidă. Sunt indignată când se vorbește despre marxism cu dispreț, în derâdere. La tomberon cu el! La groapa de gunoi! Este o teorie măreață, o să supraviețuiască oricărei prigoane. Chiar și eșecului nostru sovietic. Pentru că... sunt multe motive... Socialismul nu înseamnă numai lagăre, denunțuri și Cortina de Fier, este și o lume dreaptă, limpede: să împarți cu toți, să-ți fie milă de cei slabi, să ai compasiune și nu să acaparezi singur totul. Mi se spune: nu-ți puteai cumpăra mașină – dar nimeni n-avea mașină. Nimeni nu purta costume Versace și nu-și cumpăra casă în Miami. Doamne! Conducătorii URSS trăiau la nivelul unui businessman mediu, nu-i ajungeau pe oligarhi. Slăbuț! Nu-și construiau iaht cu duș cu șampanie. Numai când te gândești! La televizor e o reclamă la căzi de aramă, care costă cât un apartament de două camere. Pentru cine sunt astea, spuneți-mi? Clanțe aurite... Asta înseamnă libertate? Omul mărunț, de rând, nu e nimic, e un nimeni. E la marginea vieții. Pe atunci însă putea scrie la ziar, putea să se ducă la comitetul raional să reclame un șef sau o servire proastă... un soț infidel... Erau prostii, nu neg asta, dar cine-l mai ascultă vreun pic pe omul ăsta simplu? Cine mai are nevoie de el? Vă mai amintiți denumirile sovietice – Strada Metalurgilor, Entuziaștilor... Uzinei, Proletariatului... Omul mărunț... era important... Vorbe mari, paravane, cum spuneți dumneavoastră, dar acum nici să te ascunzi nu mai e nevoie. Dacă n-ai bani, du-te dracului! Capul la fund! Străzile sunt redenumite: Mica Burghezie, Negustorilor, Aristocraților... Am văzut până și un salam „Princiar” și un vin „General”. E un cult al banilor și al succesului. Supraviețuiește cel mai puternic, cel cu bicepși de fier. Dar nu toți putem să ne aruncăm asupra altora, să le luăm îmbucătura de la gură. Așa e firea unora, nu pot; alții – dimpotrivă.

Cu ea... (*Face un semn spre prietena ei.*) Ne certăm, firește... Ea îmi demonstrează că pentru un socialism autentic e nevoie de oameni ideali, și

aceștia nu există. Ideea asta e o aiureală... un basm... Omul nostru nu-și mai dă pentru nimic în lume mașina străină uzată și pașaportul cu viză Schengen pe socialismul sovietic. Eu însă cred altceva: omenirea merge spre socialism. Spre dreptate. Nu există alt drum. Uitați-vă la Germania... la Franța... E și varianta suedeză. Dar capitalismul rus ce valori are? Disprețul față de „oamenii nepricopsiți“... Față de cei care n-au milioane, n-au Mercedes. În locul steagului roșu – Hristos a înviat! Și cultul consumerismului... Omul nu adoarme cu gândul la ceva înalt, ci la faptul că astăzi n-a cumpărat nu știu ce. Credeți că țara s-a năruit pentru că s-a aflat adevărul despre Gulag? Așa cred cei care scriu cărți. Iar omul... omul normal nu trăiește cu istorie, el trăiește mai simplu: se îndrăgostește, se căsătorește, i se nasc copii. Construiește o casă. Țara a pierit din cauza deficitului de cizme de damă și de hârtie igienică, din cauză că n-au fost portocale. Jeânșii ăștia blestemați! Acum magazinele noastre parc-ar fi muzee. Teatre. Și vor să mă convingă că zdrențele de la Versace și Armani sunt tot ce-i trebuie omului. Că asta-i ajunge. Viața înseamnă piramide financiare și bilete la ordin. Libertatea înseamnă bani, iar banii înseamnă libertate. Iar viața noastră nu valorează nici o copeică. Ei, asta... asta... înțelegeți... Nici nu-mi găsesc cuvinte pentru asta... Mi-e milă de nepoții mei. Milă. Asta li se bagă în cap în fiecare zi la televizor. Nu sunt de acord. Eu am fost și rămân comunistă.

Ne întrerupem pentru mai multă vreme. Nelipsitul ceai, de data asta cu dulceață de vișine, făcută după rețeta personală a gazdei.

În 1989... La vremea aia eram deja al treilea secretar al comitetului raional de partid. Pentru munca de partid m-au luat de la școală, predam limba și literatura rusă. Scriitorii mei preferați – Tolstoi, Cehov... Când mi-au propus, m-am speriat. O asemenea răspundere! Dar n-am șovăit o clipă, a fost un elan sincer – să fiu de folos partidului. În vara aceea am venit acasă în concediu. De obicei nu port bijuterii, dar atunci mi-am cumpărat niște mărgelile ieftine și m-a văzut mama: „Ești ca o regină.“ Mă admira... Dar nu pentru mărgelile! Tata a zis: „Nici unul dintre noi n-o să-ți ceară nimic. Trebuie să fii curată în fața oamenilor.“ Părinții erau mândri de mine! Erau fericiți! Și eu... eu... ce simțeam eu? Credeam în partid? Vă răspund cinstit: credeam. Și acum cred. De carnetul de partid nu mă despart, orice s-ar întâmpla. Credeam în comunism? Vă spun cinstit, n-o să mint: credeam în posibilitatea unei orânduiri drepte. Și acum... v-am spus deja... cred. M-am săturat să ascult povești despre cât de prost trăiam în socialism. Sunt mândră de vremurile sovietice! Viața nu era distractivă, dar

era normală. Aveam iubire și prietenie... rochii și pantofi. Îi ascultam cu sete pe scriitori și artiști, ceea ce nu se mai întâmplă acum. Pe stadioane, locul poezilor a fost luat de vrăjitori și paranormali. Se crede în magie ca-n Africa. Viața noastră... sovietică... a fost, dacă vrei, o tentativă de civilizație alternativă. Dacă e s-o spunem cu patos... Puterea poporului! Dar nu pot să mă liniștesc! Unde mai vedeți acum mulgătoare, strungari sau mecanici de metrou? Nu mai sunt nicăieri. Peste tot, alți eroi: bancheri și businessmeni, modele și prostituate... manageri... Tinerii se mai pot obișnui, dar cei bătrâni mor în tăcere, în spatele ușilor închise. Mor în mizerie și uitare. Pensia mea e de cincizeci de dolari... (*Râde.*) Am citit că și Gorbaciov tot cincizeci de dolari are... Se spune despre noi: „Comuniștii trăiau în palate, mâncau icre negre cu lingura. Și-au construit comunismul pentru ei înșiși.“ Doamne! V-am condus prin „palatul“ meu – un apartament obișnuit de două camere cu suprafața totală de cincizeci și șapte de metri. Nu v-am ascuns nimic: cristal sovietic, aur sovietic...

— Și policlinicile speciale, rațiile speciale, prioritatea la obținerea de apartamente și case de vacanță... sanatoriile de partid?

— Sincer? Au existat și astea... au existat, dar... dar mai mult acolo... (*Arată cu mâna în sus.*) Eu am fost întotdeauna jos, pe cel mai de jos palier al puterii. Jos, printre oameni. Mereu la vedere. Dacă a fost pe undeva... nu contest... Nu neg! Am citit, ca și dumneavoastră, în ziarele perestroikiste... că odraslele secretarilor CC zburau în Africa la vânătoare. Că-și cumpărau diamante... Și tot nu se pot compara cu viața pe care o duc acum „noii ruși“. Cu palatele și iahturile lor. Uitați-vă ce-au construit în jurul Moscovei. Adevărate castele! Cu garduri din piatră de doi metri înălțime, sârmă ghimpată electrificată, supraveghere video. Paznici înarmați. Ca în lagăr sau la obiectivele militare secrete. Ce, locuiește acolo Bill Gates, geniul computerelor? Sau Gari Kasparov, campionul mondial la șah? Acolo locuiesc învingătorii. Război civil parcă n-a fost, dar învingători avem. Acolo, după gardurile de piatră. De cine se ascund? De popor? Poporul a crezut că-i gonește pe comuniști și că o să vină vremuri minunate. O viață ca-n paradis. Și-n loc de oameni liberi au apărut ăștia... cu milioane și miliarde... Niște gangsteri! Se împușcă în plină zi... Până și aici, la noi, i-au distrus balconul unui om de afaceri. Nu le e frică de nimeni. Zboară în avioane private cu closete aurite și se mai și laudă. Am văzut chiar eu la televizor... Unul își arăta ceasul, care a costat cât un bombardier. Altul, un telefon mobil cu briliante. Și nimeni – nimeni în toată Rusia nu strigă că e o rușine. E josnic. Pe vremuri existau Uspenski²⁰ și Korolenko²¹. Șolohov i-a

scris lui Stalin o scrisoare în apărarea țăranilor. Acum aş vrea... Dumneavoastră mă întrebați, dar aş vrea să vă întreb și eu: unde ne sunt elitele? De ce citesc mereu în ziare părerile despre orice problemă ale lui Berezovzki sau Potanin²², dar nu ale lui Okudjava... Iskander²³... Cum se face că v-ați părăsit postul? Tribuna... Și ați fost primii care ați dat fuga să adunați firimiturile rămase de la masa oligarhilor. Să vă puneți în slujba lor. Înainte, intelighenția rusă nu fugea și nu slujea pe nimeni. Iar acum n-a mai rămas nimeni – nimeni nu mai vorbește despre spirit în afară de popi. Unde-s perestroikiștii?

Comuniștii din generația mea au puține în comun cu Pavel Korceaghin²⁴. Cu primii bolșevici cu serviete și revolve. De la ei ne-a rămas doar vocabularul de război: „soldați ai partidului“, „front de lucru“, „bătălia pentru recoltă“. Noi nu ne mai simțeam soldați ai partidului, eram slujitori ai partidului. Funcționari. Exista un ceremonial al viitorului luminos: în sala de conferințe era atârnat portretul lui Lenin, în colț stătea drapelul roșu. Un ceremonial... un ritual... Soldații nu mai erau necesari, era nevoie de înfăptuitori: „hai-hai“, dacă nu, „pune carnetul de partid pe masă“. Ți se ordona, făceai. Raportai. Partidul nu e un stat-major, ci un aparat. O mașină. O mașină birocratică. Umaniștii erau rareori angajați, partidul nu avea încredere în ei de pe vremea lui Lenin, care scria despre intelighenția: „Nu este creierul națiunii, ci excrementele ei.“ Cei ca mine erau puțini. Filologi, adică. Cadrele se recrutau dintre ingineri, zootehniști, dintre cei a căror specialitate erau mașinile, carnea sau grânele, și nu omul. Cadrele de partid se forjau în institutele agronomice. Era nevoie de copii de muncitori și țărani. Din popor. Se cădea și în ridicol: un veterinar, de pildă, putea servi partidul, dar un medic nu. N-am întâlnit acolo nici poeți, nici fizicieni. Ce-ar mai fi fost? Ierarhie, ca în armată... Avansai încet, treaptă cu treaptă: lector al comitetului raional de partid, apoi șef al celulei de partid... instructor... Al treilea secretar... secretar-adjunct... Eu am trecut prin toate treptele în zece ani. Acum țara e condusă de tineri cercetători, teoreticieni fără experiență²⁵, un președinte de colhoz sau un electrician ajunge președinte. În loc de colhoz, brusc conduce țara! Asta se întâmplă numai la revoluții... Nu știu cum să numesc ce s-a întâmplat în 1991... Revoluție sau contrarevoluție? *(Nu e clar dacă mă întreabă pe mine sau se întreabă pe ea însăși.)* Nimeni nu încearcă măcar să explice în ce țară trăim. Ce altă idee avem în afară de cârnați? Ce construim... Mergem înainte – spre victoria capitalismului. Așa? O sută de ani am înjurat capitalismul: e o fiară... un monstru... Iar acum ne mândrim că o să fie și

la noi ca la toată lumea. Dacă devenim la fel ca toți ceilalți, pe cine o să mai interesăm? Poporul care-l poartă pe Dumnezeu în suflet... Speranța omenirii progresiste... *(Ironie.)* Despre capitalism toți au aceeași reprezentare pe care o aveau nu de mult despre comunism. Vise! Îl judecă pe Marx, dau vina pe idee... Ideea criminală! Eu însă dau vina pe înfăptuitori. La noi a fost stalinism, nu comunism. N-a fost nici model oriental, nici occidental. Nici imperiu, nici republică. Ne tot bălăbănim ca... O să tac... Stalin! Stalin! Îl înmormântează... îl înmormântează... dar nu reușesc nicum să-l îngroape. Nu știu cum e la Moscova, dar la noi i se pun portretele pe parbrizul automobilelor. În autobuze. Șoferii de tir îl iubesc în mod special. În uniformă de generalissim... Poporul! Poporul! Ce-i cu poporul? Poporul însuși spunea despre sine: din el se poate face și ghioagă, și icoană. Ca din lemn... Ce faci, aia o să fie... Viața noastră oscilează între baracă și bordel. Acum, pendulul e la mijloc... Jumătate de țară așteaptă un nou Stalin. O să vină și o să pună el ordine... *(Tace din nou.)* Și la noi... sigur... la comitetul raional s-a vorbit mult despre Stalin. Mitologie de partid. Era transmisă din generație în generație. Tuturor le plăcea să discute despre cum se trăia pe vremea Tătuclui... Regulile lui Stalin erau acestea: de pildă, șefilor de secții ale CC li se dădea ceai cu sendvișuri, iar lectorilor doar ceai. A fost creat postul de loțiitor de șef de secție. Cum să facem? Li s-a permis să bea ceai fără sandviciuri, dar pe un șervet alb. Deja se evidențiau... se ridicau în Olimp la zei, la eroi. Acum trebuie să dai din coate să-ți faci loc la troacă... Așa era și pe vremea lui Cezar, și a lui Petru cel Mare. Și așa o să fie mereu. Admirați-vă democrații... Au luat puterea și acum aleargă... Încotro? La troacă. La Cornul Abundenței. Troaca a pus capăt multor revoluții. Sub ochii noștri... Elțin lupta împotriva privilegiilor și își zicea democrat, iar acum îi place când i se spune țarul Boris. A devenit „naș“...

Am recitat *Zile blestamate* de Ivan Bunin. *(Ia o carte de pe un raft. Găsește semnul și citește.)* „Îmi amintesc de un bătrân muncitor în poarta clădirii în care fusese înainte *Odesskie novosti*, în prima zi a instaurării bolșevicilor. Deodată, pe poartă a țâșnit o bandă de tineri cu teancuri de *Izvestia* proaspăt ieșite de sub tipar și strigând: «Burjuii din Odessa vor plăti o contribuție de 500 de milioane!» Muncitorul a început să țipe răgușit, sufocat de furie și răutate: «E puțin! E puțin!» «Nu vă amintește de nimic? Mie... da... îmi amintește... De anii lui Gorbaciov... primele revolte... Când lumea a început să se reverse în piețe și să ceară care pâine, care libertate... care vodcă și țigări... Groaznic! Mulți activiști de partid au

făcut accident vascular sau infarct. Trăiam „încercuiți de dușmani“, cum ne învăța partidul, „într-o cetate asediată“. Ne pregăteam pentru un război mondial... Cel mai tare ne temeam de războiul nuclear, nu ne așteptam la o năruire. Nu ne așteptam... nicicum... Eram obișnuiți cu defilările din mai și din octombrie, cu pancarte: „Cauza lui Lenin va dăinui pe veci“, „Partidul ne este călăuză“. Dar acum nu mai erau defilări, ci stihii. Nu era poporul sovietic, ci un altul, necunoscut nouă. Și pancartele erau altele: „Comuniștii să fie judecați!“, „Să strivim vipera comunistă!“ Îmi vine în minte pe dată Novocerkassk... Informația era secretă, dar noi știam... cum pe vremea lui Hrușciov muncitorii flămânzi au ieșit în stradă... au tras în ei... Cei care au rămas în viață au fost duși în lagăre, rudele nu știu nici acum unde sunt... Iar acum... acum e perestroika... Nu te mai pot nici împușca, nici deporta. Trebuie să se discute. Dar care dintre noi putea să iasă în fața mulțimii și să țină un discurs? Să înceapă un dialog... să facă muncă de convingere... Noi eram *aparaticiki*, nu oratori. Eu, de pildă, țineam cursuri și îi înfieram pe capitaliști, îi apăram pe negrii din America. În birou aveam operele complete ale lui Lenin... cincizeci și cinci de volume... Dar cine l-a citit cu adevărat? Era răsfoit în facultăți înainte de examene: „Religia e opium pentru popoare“ și „Orice cult al unei divinități este necrofilie“.

Eram speriați, panicați... Conferențieri, instructori, secretari de comitet raional sau regional – tuturor ne era frică să ieșim în fața muncitorilor din fabrici, în fața studenților din cămine. Tresăream când suna telefonul. Dacă te-ntreabă brusc de Saharov sau de Bukovski... ce răspunzi? Sunt dușmani ai puterii sovietice, sau nu mai sunt? Ce să spui despre *Copiii Arbatului* a lui Rîbakov sau despre piesele lui Șatrov? Nici un ordin de sus... Înainte ți se spunea – îndeplineai o sarcină, transpuneai linia partidului în viață. Dar acum profesorii fac grevă, cer mărirea salariilor, un regizor tânăr din nu știu ce club de uzină repetă o piesă interzisă... Doamne! La fabrica de cartoane muncitorii l-au pus pe director în roabă și l-au aruncat afară pe poartă. Răcneau. Spărgeau geamuri. Noaptea au legat statuia lui Lenin cu un cablu metalic și au dărâmat-o. Făceau semne obscene spre ea. Partidul era derutat... Îmi amintesc deruta partidului... Activiștii ședea în birourile lor, cu storurile trase. La intrarea în clădirea comitetului raional stătea de pază zi și noapte un pluton de milițieni înarmați. Ne temeam de popor, iar poporul, din inerție, se temea încă de noi. Apoi a încetat să se teamă... Se adunau în piețe mii de oameni... Îmi amintesc de o pancartă: „Jos anul 1917! Jos Revoluția!“ Eram uluită. Eram cu ei niște elevi de școală

profesională... băieți tineri... Niște copilandri! Odată au venit la comitetul raional niște reprezentanți: „Arătați-ne magazinul special! La voi e plin cu de toate, iar copiii noștri leșină de foame prin clase.“ N-au găsit nici o haină de nurcă și nici o icră neagră la bufetul nostru, dar tot nu credeau: „Înșelați oamenii simpli.“ Totul era în mișcare. Se clătina. Gorbaciov era slab. Șovăia. Parcă ar susține socialismul... dar și capitalism ar vrea... Se gândea mai mult cum să facă pe plac Europei. Americii. Acolo era aplaudat: „Gorby! Gorby! Trăiască Gorby!“ Tot flutura perestroika... (Tace.)

Socialismul murea în fața ochilor noștri. Și au venit băieții ăștia cu nervi de oțel.

Anna Ilinicina:

— Toate astea s-au întâmplat recent, dar au fost într-o altă epocă... În altă țară... Acolo au rămas naivitatea noastră, romantismul nostru. Încrederea. Unii nu vor să-și mai amintească, fiindcă e neplăcut, am trăit multe dezamăgiri. Dar cine a zis că nu s-a schimbat nimic? Nu puteai să vii cu o Biblie în țară. Asta au uitat? Le aduceam cadou de la Moscova rudelor mele din Kaluga făină și macaroane. Și le făceam fericite. S-a uitat? Nimeni nu mai stă la coadă la zahăr și săpun. Și nu-ți mai iei palton pe cartele.

L-am îndrăgit pe Gorbaciov de la început! Acum îl înjură: „A trădat URSS!“ „Gorbaciov a vândut țara pe mâncare!“ Dar eu îmi amintesc uimirea noastră. Uluirea! În sfârșit aveam un conducător normal. Nu ne era rușine cu el! Ne povesteam unii altora cum la Leningrad a oprit coloana oficială și a ieșit printre oameni, iar la nu știu ce uzină a refuzat un cadou scump. La un dineu oficial a băut doar un pahar de ceai. Zâmbea. Vorbea fără hârtie. Era tânăr. Nici unul dintre noi nu credea că se va termina vreodată cu sistemul sovietic și că-n magazine vor apărea salamuri, și n-o să mai fie cozi kilometrice la sutienele de import. Eram învățați să ne procurăm totul prin relații: un abonament la seria de literatură universală, bomboane de ciocolată sau treninguri din Germania de Est. Ne împrieteneam cu măcelarul ca să cumpărăm o bucățică de carne. Puterea sovietică părea veșnică. Aveau s-o prindă și copiii, și nepoții! Și ea s-a terminat pe neașteptate pentru toți. Acum e clar că nici Gorbaciov nu s-a așteptat la asta, el a vrut să schimbe ceva, dar n-a știut cum. Nimeni nu era pregătit. Nimeni! Nici cei care au cioplit acest zid. Eu sunt o simplă tehniciană. Nu sunt eroină, nu... și nici comunistă... Datorită soțului meu,

el e pictor, am intrat de timpuriu într-un mediu boem. Poeți, pictori... Printre noi nu erau eroi, nimeni nu era destul de curajos ca să devină disident, să stea în închisoare sau în vreun ospiciu pentru convingerile lui. Trăiam fără să ne exprimăm nemulțumirea.

Stăteam în bucătărie, înjuram puterea sovietică și spuneam bancuri. Citeam în samizdat. Dacă cineva făcea rost de o carte nouă, putea să vină în vizită la prieteni la orice oră din zi și din noapte – chiar și la două-trei noaptea era un oaspete bine-venit. Îmi amintesc bine viața aceea de noapte moscovită... specială... Aveam acolo eroii noștri... lașii și trădătorii noștri... Entuziasmul nostru. Nu poți explica toate astea unui neinițiat. Mai ales entuziasmul nostru nu mi-l pot explica. Și încă ceva... Uite, asta... Viața noastră de noapte... ei bine, nu semăna deloc cu cea de zi. Nici un pic! Dimineața ne duceam toți la lucru și deveneam oameni sovietici obișnuiți. Ca toți ceilalți. Trudeam pentru regim. Fie te conformai, fie trebuia să te faci măturător sau paznic, altfel nu te puteai proteja. Ne întorceam acasă de la serviciu... Și iar beam vodcă în bucătărie și îl ascultam pe Vîsoțki, care era interzis. Prindeam Vocea Americii printre bruiaje. Țin minte și acum hârâitul acela minunat. Eram prinși neîncetat în povești amoroase. Ne îndrăgosteam, ne despărțeam. Și mulți simțeam astfel că suntem conștiința nației, socoteam că avem dreptul să dăm lecții poporului. Dar ce știam noi despre el? Ce citisem în *Povestirile unui vânător* de Turgheniev și la alți „scriitori rurali“. La Rasputin... Belov... Nici măcar pe propriul meu tată nu-l înțelegeam. Țipam la el: „Tată, dacă nu le dai înapoi carnetul de partid, nu mai vorbesc cu tine.“ Tata plângea.

Gorbaciov avea mai multă putere decât țarul. O putere nelimitată. Și el a venit și a zis: „Așa nu se mai poate trăi.“ Celebra lui frază. Și țara s-a transformat într-un club de discuții. Dezbăteam acasă, la serviciu, în mijloacele de transport. Se despărțeau familii, copiii se certau cu părinții din cauza opiniilor diferite. O cunoștință de-a mea s-a certat atât de tare cu fiul și nora din cauza lui Lenin, că i-a dat afară din casă, au trăit iarna în afara orașului, într-o casă de vacanță înghețată. Teatrele s-au golit, toți stăteam acasă în fața televizorului. Se dădeau reportaje întregi cu Primul Congres al Deputaților Poporului. Înainte de asta fusese o întreagă istorie despre cum îi alegem pe acești deputați. Primele alegeri libere! Adevărate! În cartierul nostru au fost doi candidați: un funcționar de partid și un tânăr democrat, profesor universitar. Îmi amintesc și acum numele lui de familie – Malîșev... Iura Malîșev. Acum, am aflat întâmplător, are o afacere în agricultură – vinde roșii și castraveți. Dar atunci era revoluționar! Ținea

discursuri, spunea lucruri atât de rebele! Nemaiauzite! Zicea că literatura marxist-leninistă e maculatură... că e depășită... Cerea să se schimbe articolul 6 din Constituție, articolul despre rolul conducător al PCUS. Piatra unghiulară a marxism-leninismului... Ascultam și nu-mi puteam imagina așa ceva. Niște aiureli! Cine o să ne lase... o să ne permită să ne atingem de ea? Totul se va destrăma... Astea nu-s decât provocări... Atât eram de zombificați. Am scos omul sovietic din mine ani de zile, am golit găleți întregi. (*Tace.*) Echipa noastră... Ne-am adunat vreo douăzeci de oameni, voluntari, după slujbă ne duceam prin apartamentele din sectorul nostru și făceam campanie. Desenam pancarte: „Votează pentru Malîșev!“ Și, închipuiți-vă, a câștigat! Cu un procent mare. Prima noastră victorie! Apoi am jubilat cu toții la reportajele de la congres – deputații vorbeau mai deschis decât vorbeam noi în bucătăriile noastre sau la maximum doi metri de bucătărie. Toți stăteam lipiți de televizoare ca narcomanii. Nu ne puteam desprinde. Acuși le arată el Travkin! Așaaaa! Și Boldîrev? Acuși o să... Bravo!

Era o pasiune de nedescris pentru ziare și reviste, pentru periodice, mai mare decât pentru cărți. Tirajele revistelor au crescut la două milioane de exemplare. Dimineața, la metrou, zi de zi vedeai în fața ochilor unul și același tablou: întreg vagonul stă și citește. Citeau și cei care stăteau în picioare. Făceau schimb de ziare. Oameni necunoscuți. Eu și soțul meu ne-am abonat la douăzeci de titluri, un salariu întreg se ducea pe abonamente. De la serviciu, fugeam repede acasă, să mă bag în halat și să citesc. Nu demult a murit mama, spunea: „O să mor ca un șobolan într-un coș de gunoi.“ Garsoniera ei aducea cu o sală de lectură: ziare, reviste – teancuri întregi în bibliotecă, în dulap. Pe podea și în holul de la intrare. Prețioasele *Novîi mir* și *Znamia... Daugava...* Peste tot – cutii cu tăieturi din ziare. Cutii mari. Am dus totul la *dacea*. Mi-e milă să le arunc, iar de dat – cui să le dau? Acum sunt maculatură! Și totul e citit și răscitit. Multe sublinieri – cu creion roșu, galben. Cu roșu ce era mai important. Cred că s-a adunat jumătate de tonă. *Dacea* e plină până la refuz.

Credința ne era autentică... naivă... Credeam că acum... deja ne așteaptă pe stradă autobuze gata să ne ducă în democrație. O să locuim în case frumoase, nu în cenușiile *hrușciovki*, o să construim autostrăzi în locul drumurilor desfundate, o să devenim toți mai buni. Dovezi raționale pentru toate acestea nu căuta nimeni. Nici nu existau. Și la ce bun? Credeam cu sufletul, nu cu rațiunea. Și în cabinele de vot, votam cu sufletul. Nimeni nu spunea concret ce trebuia făcut: voiam libertate și gata. Dacă stai într-un lift

închis, visezi la un singur lucru: ca liftul să se deschidă. Ești fericit când se deschide. Euforic! Nu te gândești că acum trebuie să faci ceva... în sfârșit tragi aer în plămâni... Deja ești fericit! O prietenă de-a mea era căsătorită cu un francez care lucra la ambasada din Moscova. Și el auzea de la ea tot timpul: uite câtă energie avem noi, rușii. „Explică-mi și mie, ce faceți cu energia asta?“ o întreba el. Nici ea, nici eu nu-i puteam explica nimic. Așa îi și răspundeam: energia pulsează în noi și gata. Vedeam în jurul meu oameni vii, chipuri vii. Ce frumoși erau toți pe atunci! De unde apăruseră oamenii ăștia? Ieri încă nu existau!

La noi în casă televizorul nu se stingea... Ne uitam la știri la fiecare oră. Tocmai se născuse fiul meu, ieșeam cu el afară și invariabil luam cu mine și un radio. Oamenii își plimbau câinele cu radioul după ei. Acum râdem de băiat: ai făcut politică de când erai mic – dar pe el nu-l interesează. Ascultă muzică, învață limbi străine. Vrea să vadă lumea. Trăiește altfel. Copiii noștri nu seamănă cu noi. Cu cine seamănă? Cu epoca lor, între ei. Iar noi pe atunci... Of-of! Acuși vorbește Sobceak²⁶ la congres... Toți își lasă treburile și dau fuga în fața ecranului. Mie îmi plăcea că Sobceak era îmbrăcat într-un veston frumos, parcă din catifea, cu cravata legată „după model european“. E Saharov la tribună... asta înseamnă că socialismul poate avea „față umană“? Iat-o... Pentru mine, aceasta era fața academicianului Lihaciov, și nu a generalului Jaruzelski. Dacă spuneam „Gorbaciov“, soțul meu adăuga „Gorbaciov... și Raisa Maksimova“. Vedeam pentru prima dată o soție de secretar general de care să nu ne fie rușine. O siluetă frumoasă, bine îmbrăcată. Se iubesc. Cineva ne-a adus un ziar polonez în care scria că Raisa e șic! Ce mândri am fost! Mitinguri fără sfârșit... Străzile erau năpădite de pliante. Se termina un miting, începea altul. Oamenii mergeau, mergeau, fiecare credea că se duce acolo și are vreo revelație. Uite, acum oamenii drepti vor primi răspunsuri drepte... Ne aștepta o viață necunoscută, care ne atrăgea pe toți. Părea că suntem deja în pragul împărăției libertății...

Dar viața a devenit tot mai rea. În scurt timp, nu mai puteai cumpăra nimic în afară de cărți. Numai cărți mai erau pe teighele...

Elena Iurievna:

19 august 1991... Ajung la comitetul raional. Merg pe coridor și aud: în toate birourile, la toate etajele sunt deschise radiourile. Secretara îmi transmite rugămintea „primului“ de a trece pe la el. Trec. În biroul „primului“ televizorul e dat tare, iar el, întunecat la față, stă lângă radio și

încearcă să prindă ba Europa Liberă, ba nemții, ba BBC... Orice se putea. Pe masă avea o listă cu membrii Comitetului de Stat pentru Stare de Urgență... CSSU... cum avea să fie numit mai târziu.

— Numai Varennikov inspiră respect, mi-a spus el. E, totuși, general de război. A luptat în Afganistan.

Întră secretarul-adjunct... șeful secției de organizare... Începem o conversație:

— Ce nenorocire! O să curgă sânge... O să fim scăldați în sânge.

— Nu toată lumea, numai cine trebuie.

— De mult trebuia să salvăm Uniunea Sovietică.

— O să fie munți de cadavre.

— Ei, asta e, Gorbaciov și-a luat-o. În sfârșit o să vină la putere oameni normali, generali. O să se termine cu haosul ăsta.

„Primul“ ne-a explicat că a hotărât să nu țină ședința de dimineață – ce să discutăm? Nu s-au primit nici un fel de indicații. A sunat la miliție în fața noastră:

— Ce-ați auzit?

— Nimic.

Am mai vorbit despre Gorbaciov – c-o fi bolnav, c-o fi arestat. Îclinam tot mai mult spre a treia variantă – că a fugit cu familia în America. Unde altundeva?

Așa am stat toată ziua la televizor și la telefon. Eram îngrijorați: cine-o să câștige acolo, sus? Așteptam. Vă spun sincer, așteptam. Toate astea îmi aminteau puțin de căderea lui Hrușciov. Îi citisem deja memoriile... Se discuta, firește, despre un singur lucru... Ce libertate? Libertatea pentru omul nostru e cum sunt ochelarii pentru o maimuță. Nimeni nu știe că să facă cu ea. Toate tarabele astea, bazarele... n-au pic de suflet în ele. Îmi aminteam cum cu vreo două zile înainte mă întâlnisem cu fostul meu șofer. Ce mai istorie... Băiatul a ajuns la noi, la comitetul raional, imediat după armată. Printr-o pilă grasă. Era tare mulțumit. Dar au început schimbările, s-a dat liber la cooperative, și a plecat de la noi. S-a apucat de afaceri. L-am recunoscut cu greu: ras în cap, în trening și cu o geacă din piele. Asta era uniforma lor, din câte am înțeles. Se lăuda că într-o zi câștigă mai mult decât primul-secretar al comitetului raional într-o lună. Avea o afacere sigură – cu jeanși. Închiriasse împreună cu un prieten o spălătorie obișnuită și făceau acolo „prespălați“. Tehnica era simplă (nevoia e mama invenției): niște jeanși obișnuiți, banali sunt aruncați într-o soluție cu înălbitor sau clor și se adaugă cărămidă sfărâmată. Se „fierb“ vreo două ore, și pe pantaloni

rămân dungii, pete, desene... Abstracționism! Se coase și se lipește eticheta „Montana“. M-am luminat brusc: dacă nu se schimbă nimic, în curând o să ne conducă ei, acești vânzători de jeanși. Acești *nepmeni*²⁷! Și o să ne hrănească pe toți, o să ne îmbrace, oricât de caraghios ar părea. Construiesc fabrici în subsoluri... Chiar așa s-a întâmplat. Uite!! Acum flăcăul ăsta e milionar sau miliardar (pentru mine milionul și miliardul sunt aceeași sumă nebunească), e deputat în Duma de Stat. O casă în Canare... Alta la Londra... Pe vremea țarului, la Londra trăiau Herzen și Ogariov, acum ei... „noii ruși“... Regii ai jeanșilor, ai mobilei, ai ciocolatei. Ai petrolului.

La nouă seara, „primul“ ne-a adunat din nou pe toți la el. Raporta șeful KGB-ului pe raion. Vorbea despre starea de spirit a oamenilor. După spusele lui, poporul susținea CSSU. Nu se răzvrătea. Se săturaseră toți de Gorbaciov... Totul era pe rație, în afară de sare... vodcă nu era... Băieții de la KGB alergau prin oraș și înregistrau conversații. Sfade pe la cozi:

- Ce răsturnări! Ce-o să se întâmple cu țara?
- Da' ce ți s-a răsturnat, mă rog? Patul stă pe loc. Vodca – la fel.
- Ei, s-a terminat cu libertatea.
- Aha! Libertatea de a lichida salamul.
- Unii au vrut gumă de mestecat. Au vrut să fumeze Marlboro.
- Era de mult timpul! Țara e în pragul prăbușirii!
- Gorbaciov e un Iuda! A vrut să vândă țara pe dolari.
- O să curgă sânge...
- Păi la noi fără sânge nu se poate...
- Pentru salvarea țării... a partidului... e nevoie de jeanși. De lenjerie frumoasă de damă și de salam, nu de tancuri.
- Ați vrut o viață bună? Na-vă! I-ați pus cruce! (*Tace.*)

Într-un cuvânt, oamenii așteptau... la fel ca noi... La sfârșitul zilei, la biblioteca de partid nu mai era nici un roman polițist, fusese devalizată. (*Râde.*) Ar fi trebuit să-l citim pe Lenin, nu romane polițiste. Pe Lenin și pe Marx. Apostolii noștri.

Îmi amintesc conferința de presă a CSSU... Lui Ianaev îi tremurau mâinile. Stătea și se justifica: „Gorbaciov merită respectul nostru al tuturor... e prietenul meu...“ Îi fugeau ochii... o privire speriată... Am simțit un ghimpe în inimă. Nu ăștia erau oamenii care ar fi putut... pe care îi așteptaserăm... Niște pigmei... niște mărunți *aparaciki* de partid... Să salveze țara! Să salveze comunismul! N-aveau pe cine să salveze... Pe ecran: străzile Moscovei – o mare de oameni. O mare! Din trenurile de navetiști, oamenii se revărsau în Moscova. Elțin era pe tanc. Împărțea

pliante... „Elțin! Elțin!“ scanda mulțimea. Triumf! (*Frământă nervos marginea feței de masă.*) Fața asta de masă... e chinezească... S-a umplut lumea de mărfuri chinezești. China e o țară unde CSSU a învins... Și noi unde suntem? O țară de lumea a treia. Unde sunt cei care strigau: „Elțin! Elțin!“? Au crezut că vor trăi ca în America și Germania, dar trăiesc ca în Columbia. Am pierdut... Am pierdut țara... Și noi, comuniștii, eram pe vremea aceea cincisprezece milioane! Partidul ar fi putut... l-au trădat... Din cincisprezece milioane nu s-a găsit nici un lider. Nici măcar unul! Dar tabăra cealaltă a avut un lider. L-a avut pe Elțin! Am pierdut totul în mod jalnic! Jumătate de țară s-a așteptat să învingem. Nu mai era o singură țară. Erau două.

Cei care își ziceau comuniști s-au trezit brusc că urau comunismul din leagăn. Renunțau la carnetele de partid... Unii veneau și-și depuneau carnetele de partid în tăcere, alții dădeau ușa de perete. Dădeau buzna noaptea în clădirea comitetului raional... Ca niște hoți. Despărțiți-vă de comunism cinstit. Nu pe furiș. Dimineața măturătorii mergeau și adunau de prin curte carnete de partid, adevărinite de comsomolist și ni le aduceau nouă. Ni le aduceau în pachete, în saci mari din celofan... Ce să facem cu ele? Unde să le predăm? Nu aveam nici un fel de indicații. De sus – nici un fel de semnale. O tăcere de moarte. (*Rămâne pe gânduri.*) Așa au fost vremurile acelea... oamenii au început să schimbe totul... Absolut totul. Radical. Plecau – își schimbau patria. Alții își schimbau convingerile și principiile. Alții – lucrurile din casă, cu toptanul. Aruncau tot ce era vechi și sovietic, cumpărau totul din import... Mărfurile de mâna a doua au năpădit piața: ceainice, telefoane, mobilă... frigidere... Nu se știe de unde, toate se revărsau în valuri.

— Eu am mașină de spălat Bosch.

— Eu mi-am cumpărat un televizor Siemens.

În fiecare discuție auzai: „Panasonic“, „Sony“, „Phillips“... M-am întâlnit cu o vecină: „E rușinos să te bucuri de o rășniță de cafea nemțească... Dar sunt fericită!“ Până nu demult... nu demult... stătea noaptea la coadă pentru un volumaș de Ahmatova, iar acum înnebunește după o rășniță de cafea. După tot felul de fleacuri... S-a descotorosit și de carnetul de partid, ca de un lucru inutil. Nu-mi venea să cred... Dar în câteva zile totul s-a schimbat. Rusia țaristă, cum citim în memorii, a apus în trei zile; la fel și comunismul. În două-trei zile. Nu-mi intra în cap... Erau, e drept, și unii care-și ascundeau carnetele roșii, le păstrau pentru orice eventualitate. Nu demult, eram în vizită la o familie și mi-au adus de la

mezanin un bust al lui Lenin. Îl păstrează... poate-o fi bun la un moment dat... Dacă se întorc comuniștii, ei vor fi primii care vor arbora o panglică roșie. (*Tace îndelung.*) La mine pe birou stăteau sute de cereri de ieșire din partid... N-a durat mult până am aruncat totul la gunoi. Au putrezit într-o groapă de deșeuri. (*Caută ceva în niște dosare de pe masă.*) Am păstrat câteva hârtiuțe... Cândva o să mi le ceară pentru vreun muzeu. O să fie căutate... (*Începe să citească.*)

„...eram o comsomolistă fidelă... am intrat în partid cu inima sinceră. Acum vreau să spun că partidul nu mai are nici o putere asupra mea...”

„...vremurile m-au indus în eroare... Am crezut în Marea Revoluție din Octombrie. După ce l-am citit pe Soljenițin, am înțeles că «minunatele idealuri ale comunismului» sunt pătate de sânge. A fost o înșelătorie...”

„...am intrat în partid din frică... Bolșevicii leniniști l-au împușcat pe bunicul meu, iar comuniștii staliniști mi-au nimicit părinții în lagărele din Mordovia...”

„...în numele meu și al defunctului meu soț declar că ieșim din partid...”

A trebuit să supraviețuiesc tuturor acestor lucruri... Să nu-mi dau sufletul de oroare... La comitetul raional erau cozi, ca la magazin. Cozi ale celor care voiau să-și depună carnetele de partid. S-a apropiat de mine o femeie simplă. Mulgătoare. Plângea: „Ce să fac? Cum să procedez? În ziare scrie că trebuie să ne aruncăm carnetele de partid.” Se justifica spunând că are trei copii și că se teme pentru ei. Cineva împrăștiase zvonul că toți comuniștii vor fi trimiși în judecată. Deportați. Deja se repară în Siberia vechile barăci... la miliție au adus cătușe... cineva a văzut cum le scoteau din camioane înfășurate în pânză de cort. Cumplite lucruri, da! Dar îmi aduc aminte și de comuniști adevărați. Dedicăți ideii. Un tânăr profesor... Cu puțin înainte de CSSU îl primiseră în partid, dar nu apucaseră să-i dea carnetul, și el se ruga: „Curând birourile o să vă fie sigilate. Eliberați-mi acum carnetul de partid, altfel n-o să-l mai primesc niciodată.” În momentul acela oamenii își dezvăluiau mai limpede ca oricând adevărul chip. A venit un soldat... Era acoperit de medalii primite în luptă. Pieptul lui era un adevărat iconostas! A depus carnetul de partid, care-i fusese înmănat pe front, cu cuvintele: „Nu vreau să fiu în același partid, trădătorul ăsta de Gorbaciov!” Clar... clar... oamenii își dădeau arama pe față. Și cei străini, și cei cunoscuți. Ba chiar și rudele. Înainte mă întâmpinau cu: „Ah, Elena Iurievna!”, „Cum vă mai simțiți, Elena Iurievna?” Acum mă văd de departe și trec pe partea cealaltă a străzii, ca să nu mă salute. Directorul

cele mai bune școli din raion... Cu puțin înainte de aceste evenimente, am ținut în școala lui o conferință de partid pe teme științifice, bazată pe cărțile lui Brejnev *Pământ mic* și *Renaștere*. Atunci a venit cu un referat strălucit despre rolul conducător al partidului comunist în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei... și al tovarășului Brejnev personal... I-am înmănat diploma comitetului raional de partid. Un adevărat comunist! Leninist! Doamne! N-a trecut o lună... M-a întâlnit pe stradă și a început să mă insulte: „S-a dus vremea voastră! O să răspundeți pentru toate! În primul rând, pentru Stalin!“ M-am sufocat de supărare. Îmi spunea asta mie! Mie? Mie, al cărei tată a stat în lagăr... (*Stă câteva minute să se liniștească.*) Eu nu l-am iubit niciodată pe Stalin. Tata l-a iertat, dar eu nu. Eu nu l-am iertat... (*Tace.*) Reabilitarea „politicilor“ a început după Congresul al XX-lea. După discursul lui Hrușciiov... Dar asta... Asta era deja pe vremea lui Gorbaciov... M-au numit președinte al comisiei raionale pentru reabilitarea victimelor represiunii politice. Știu că la început postul le fusese propus altora: procurorului nostru și secretarului-adjunct al comitetului raional de partid. Au refuzat. De ce? Probabil le-a fost frică. Până atunci ne fusese frică de orice avea legătură cu KGB-ul. Dar eu n-am șovăit nici o clipă: da, sunt de acord. Tatăl meu a suferit. De ce să-mi fie frică? Prima dată m-au dus undeva la subsol... Zeci de mii de dosare... Un „caz“ are două pagini, altul – un întreg volum. Așa cum în anul 1937 era un plan, o cotă... în ce privea „demascarea și dezrădăcinarea dușmanilor poporului“, tot astfel în anii optzeci se fixaseră cifre privind reabilitarea pe raioane și regiuni. Planul trebuia îndeplinit și depășit. În stil stalinist: comisii, cifre umflate, muștrări. Hei-rup... (*Clatină din cap.*) Noaptea stăteam și citeam, răsfoiam volume întregi. Sincer... sincer vă spun... Mi se făcea părul măciucă... Fratele își denunța fratele, vecinii se denunțau între ei... Se certau pe grădină, pe o cameră în apartamentul comun. Unul cântase o strigătură la o nuntă: „Lui Stalin, gruzinul, tare-i mulțumim, că ne-a făcut pe toți să ne ferim.“ Era de-ajuns. Pe de-o parte, sistemul îi zdrobea pe oameni, iar pe de alta, oamenii n-aveau milă unii față de alții. Erau gata să...

Un apartament comun tipic... Locuiesc împreună cinci familii – douăzeci și șapte de oameni. O singură bucătărie și o singură baie. Două vecine se împrietenesc: una are o fetiță de cinci ani, cealaltă e singură. În apartamentele comune era ceva obișnuit ca oamenii să se spioneze între ei. Trăgeau cu urechea. Cei care aveau o cameră de zece metri îi invidiau pe cei care aveau una de douăzeci și cinci. Așa e viața... Și într-o noapte vine

un „corb negru“, o dubă... Mama fetei e arestată. Înainte de a fi luată, reușește să-i strige prietenei sale: „Dacă nu mă întorc, ia-o pe fetița mea la tine. N-o lăsa la orfelinat.“ Și aceasta ia copilul. Mai primește o cameră... Fetița începe să o considere mama ei... „mama Ania“... Au trecut șaptesprezece ani... După șaptesprezece ani s-a întors mama adevărată. I-a sărutat prietenei sale mâinile și picioarele. De obicei, poveștile se termină aici, dar în viață a fost un alt fel de final. Fără happy-end. Pe vremea lui Gorbaciov, când s-au deschis arhivele, fosta deținută în lagăr a fost întrebată: „Vreți să vă vedeți dosarul?“ „Vreau.“ Și-a luat dosarul... l-a deschis... Deasupra trona denunțul... un scris cunoscut... Vecina... „mama Ania“... scrisese denunțul... Înțelegeți ceva? Eu nu. Nici femeia aia n-a putut înțelege. S-a dus acasă și s-a spânzurat. *(Tace.)* Eu sunt atee. Am multe întrebări pentru Dumnezeu... Îmi amintesc... Îmi amintesc cuvintele tatei: „Lagărului îi poți supraviețui, dar oamenilor nu.“ Și mai spunea: „Mori tu azi, și eu mâine – cuvintele astea nu în lagăr le-am auzit prima dată, ci la vecinul nostru. La Karpușa...“ Karpușa s-a certat toată viața cu părinții mei din cauza găinilor noastre, care intrau în grădina lui. Alerga pe sub ferestrele noastre cu o pușcă de vânătoare... *(Tace.)*

Pe 23 august... i-au arestat pe membrii CSSU. Ministrul de interne, Pugo, s-a împușcat... înainte de asta și-a împușcat soția... Oamenii se bucurau: „S-a împușcat Pugo!“ Mareșalul Ahromeev s-a spânzurat în biroul lui de la Kremlin. Au mai fost câteva morți ciudate... Însărcinatul cu afaceri al CC Nikolai Krucina a căzut de la etajul al cincilea... Sinucidere, sau crimă? Nici acum nu se știe... *(Tace.)* Cum să trăiești? Cum să ieși pe stradă? Pur și simplu să ieși pe stradă și să te întâlnești cu cineva. Eu pe atunci... Deja trăiam singură de câțiva ani. Fiică-mea se măritase cu un ofițer și plecase la Vladivostok. Soțul îmi murise de cancer. Seara mă întorceam în apartamentul pustiu. Nu sunt un om slab... Dar îmi veneau tot felul de gânduri... înspăimântătoare... Vă spun sincer... Au fost, da... *(Tace.)* O vreme ne-am mai dus la lucru la comitetul raional. Acolo ne închideam în birourile noastre. Ne uitam la știri la televizor. Așteptam. Speram ceva. Unde e partidul nostru? Partidul nostru leninist invincibil! Lumea s-a prăbușit... Primim telefon de la un colhoz: bărbați cu coase și greble, cu puști de vânătoare – care cu ce avea, s-au adunat lângă sediu să apere puterea sovietică. Primul-secretar a ordonat: „Trimiteți oamenii acasă.“ Ne-am speriat... Toți ne-am speriat... Da, erau și oameni hotărâți. Cunoscut câțiva astfel de cazuri. Noi însă ne-am speriat...

Și iată... în ziua aceea... Au sunat de la comitetul executiv pe raion:

„Trebuie să vă sigilăm birourile. Aveți două ore să vă strângeți lucrurile.“
(*Nu mai poate vorbi de emoție.*) Două ore... două... Birourile au fost sigilate de o comisie specială... Democrați! Un lăcătuș, un ziarist tânăr, o mamă a cinci copii... Pe ea o știam deja de la mitinguri. Din scrisorile către comitetul nostru raional... din ziar... Trăia cu familia ei numeroasă într-o baracă. Se ducea peste tot și cerea apartament. Îi înjura pe comuniști. Mi-am amintit chipul ei... În momentul acela triumfa... Când au venit la „prim“, el a aruncat cu un scaun în ei. La mine în birou, o femeie membră în comisie s-a apropiat de fereastră și a rupt demonstrativ jaluzelele. Ca să nu le iau acasă, sau ce? Doamne! M-au pus să-mi deschid geanta... După câțiva ani am întâlnit-o pe stradă pe acea mamă a cinci copii. Îmi amintesc până și numele ei – Galina Avdei. Am întrebat-o:

— Ați primit apartament?

Ea a amenințat cu pumnul clădirea administrației regionale:

— M-au păcălit și nenorociți ăștia.

Mai departe... mai departe ce-o să fie? La ieșirea din clădirea comitetului raional ne aștepta o mulțime: „Comuniștii judecați! E rândul lor să meargă în Siberia!“ „Acum să luăm niște mitraliere și să tragem în ferestrele lor!“ Mă întorc – în spatele meu, doi bețivi – ei vorbeau de mitraliere... Le răspund: „Aveți grijă, o să trag și eu.“ Alături era un milițian care se făcea că n-aude nimic. Un milițian pe care-l cunoșteam.

Tot timpul am avut o senzație... parcă auzeam în urma mea: huo!... Nu numai eu am trăit așa... La școală, de fiica instructorului nostru s-au apropiat două fete de la ea din clasă:

— Nu mai vrem să fim prietene cu tine. Tatăl tău a lucrat în comitetul raional de partid.

— Tata e bun.

— Un tată bun n-ar fi putut să lucreze acolo. Noi am fost ieri la miting...

În clasa a cincea... copii... Deja sunt niște Gavroche, gata să vină cu cartușele. „Tovarășul prim“ a făcut infarct. A murit în mașina salvării, n-a ajuns la spital. Am crezut că o să fie multe coroane, fanfară, ca înainte, când colo – nimeni și nimic. Au trecut pe la mormânt câțiva oameni... un grup de tovarăși... Soția lui a pus să se graveze pe mormânt secera și ciocanul și primele versuri din imnul sovietic: „Neclintită uniune de libere state...“ Au râs de ea. Eu auzeam tot timpul vuietul ăsta: huo!... Am crezut c-o să înnebunesc... O femeie necunoscută, la magazin: „Ei, comuniștilor, ați dus țara de răpă!“ Direct în față mi-a zis-o.

Ce m-a salvat? M-au salvat telefoanele... Un telefon de la o prietenă: „Dacă te trimit în Siberia, să nu te temi. E frumos acolo.“ (*Râde.*) Fusesse acolo în excursie. Îi plăcuse. Telefon de la o verișoară din Kiev: „Vino la noi. Îți dau cheile. Poți să te ascunzi la *dacea* noastră. Acolo n-o să te găsească nimeni.“ „Nu sunt o criminală. N-am de gând să mă ascund.“

Părinții mă sunau în fiecare zi: „Ce faci?“ „Pun castraveți la murat.“

Zile în șir am tot fiert borcane. Le-am legat. Nu citeam ziare și nu mă uitam la televizor. Citeam cărți polițiste, nu terminam bine o carte, că începeam alta. Televizorul mă îngrozea. Ziarele la fel.

Multă vreme nu mi-am putut găsi o slujbă... Toți credeau că ne-am împărțit între noi banii partidului și că fiecare are câte o bucată de conductă de petrol sau, în cel mai rău caz, o mică stație de benzină. Eu n-am nici stație de benzină, nici magazinaș, nici chioșc. Acum se numesc „ambulanți“... Nu mai recunoști marea limbă rusă: voucher, fluctuație valutară... tranșă FMI... Vorbim o altă limbă. M-am întors la școală. Îi recitesc alături de elevi pe dragii mei Tolstoi și Cehov. Cum a fost la alții? Destinele tovarășilor mei au fost complicate, fiecare în felul lui... Un instructor de-al nostru s-a sinucis ... Șeful de cabinet a făcut o depresie, stătea numai prin spitale. Unul a devenit businessman... Secretarul-adjunct e director de cinematograf. Iar un instructor de comitet raional e preot. Mă întâlneam cu el. Stăteam de vorbă. Omul trăiește o a doua viață. Îl invidiam. Îmi amintesc... Am fost la o galerie de artă... Într-un tablou, țin minte, era multă, multă lumină – o femeie pe un pod. Privind undeva în depărtare... multă, multă lumină... Nu mai voiam să plec de lângă tabloul acela. Plecam și mă tot întorceam, mă atrăgea. Și eu aș fi putut avea o altă viață. Doar că nu știu de care.

Anna Ilinicina:

— M-a trezit un zgomot mare... Deschid geamul... Prin Moscova! Prin capitală trec tancuri și blindate. Radioul! Să deschid repede radioul! La radio se transmitea Comunicatul către poporul sovietic: „Asupra patriei planează un pericol de moarte... Țara e îngrozită de violențe și nelegiuiri... să curățăm străzile de elemente criminale... Să punem capăt acestor vremuri tulburi...“ Nu era clar – ori Gorbaciov se retrăsese din motive de sănătate, ori îl arestaseră. Îi telefonez soțului meu, care era la *dacea*:

— A fost o lovitură de stat, puterea e în mâinile...

— Proasto! Închide imediat, acuși vin și te ridică.

Deschid televizorul. Pe toate canalele, baletul *Lacul lebedelor*. Iar prin

fața ochilor mei se perindă alte imagini, toți suntem copii ai propagandei sovietice: Santiago de Chile... arde palatul prezidențial... Vocea lui Salvador Allende... Au început telefoanele: în oraș e plin de tehnică militară, sunt tancuri în Piața Pușkin, în Piața Teatrului... Pe atunci era la noi în vizită soacra mea, care s-a speriat cumplit: „Nu ieși pe stradă. Eu am trăit sub dictatură, știu ce înseamnă asta.“ Dar eu nu vreau să trăiesc sub dictatură!

După-amiază s-a întors soțul meu de la *dacea*. Am stat în bucătărie. Am fumat mult. Ne temeam să nu ne fie ascultat telefonul, am pus o pernă pe el... (*Râde.*) Citiserăm literatură disidentă. Auzisem atâtea povești. În sfârșit ne foloseau la ceva... Ne-au lăsat să respirăm un pic, iar acum ușa se trănțește. Ne trimit înapoi în colivie, ne îngroapă din nou în asfalt... O să fim ca niște fluturi prinși în ciment... Ne aminteam de evenimentele recente din Piața Tiananmen. Cum la Tbilisi demonstrații fuseseră împrăștiate de geniști cu lopeți. Protestele de la turnul de televiziune din Vilnius... „În timp ce noi îi citeam pe Șalamov și Platonov“, zicea soțul meu, „a început războiul civil. Mai devreme ne certam în bucătărie, mergeam la mitinguri, acum o să ne împușcăm între noi.“ Asta era starea de spirit... Se apropia o catastrofă... Nu închideam radioul nici o clipă, tot învârteam de buton – peste tot se transmitea muzică, muzică clasică. Și deodată – o minune! Radio Rusia începuse să funcționeze: „Președintele ales legal a fost înlăturat de la putere... A avut loc o cinică tentativă de lovitură de stat...“ Așa am aflat că mii de oameni ieșiseră deja în stradă. Gorbaciov era în pericol... Să mergem sau să nu mergem? Nici nu-ncăpea discuție: mergem! La început, soacră-mea a încercat să mă descurajeze: „Gândește-te, zice, ai copil, ești nebună, unde pleci?“ Eu tăceam. Dar ea vedea că ne pregăteam să plecăm: „Dacă sunteți atât de idiști, măcar luați cu voi niște soluție de sodă cu care să vă udați batistele și să vi le puneți pe față în caz de atac cu gaze.“ Am pregătut un borcan de trei litri cu soluție din asta, am rupt în bucăți un cearceaf. Ba chiar am luat tot ce aveam de mâncare, am scos toate conservele din bufet.

Mulți oameni, ca și noi, mergeau spre metrou... Unii stăteau la coadă la înghețată... Cumpărau flori. Am trecut pe lângă un grup vesel... Am prins cuvintele: „Dacă mâine nu ajung la concert din cauza tancurilor, n-am să-i iert niciodată.“ Venea în fugă spre noi un bărbat în chiloți, cu o plasă în mână, iar în plasă – sticle goale. Ajunge lângă noi: „Nu vă supărați, strada Constructorilor?“ I-am arătat pe unde trebuie s-o ia – la dreapta, apoi înainte. „Mulțumesc“, a zis. Puțin îi păsa, voia doar să dea sticlele. Dar ce,

în 1917 a fost altfel? Unii trăgeau, alții dansau la bal. Lenin era pe tanc...

Elena Iurievna:

— O farsă! Ne-au jucat o farsă! Dacă ar fi învins CSSU, astăzi am trăi în altă țară. Dacă Gorbaciov n-ar fi fost laș... Nu ne-am primi salariile în cauciucuri și păpuși. În șampoane. Fabrica de cuie ar face cuie. Cea de săpun – săpun. Tuturor le spun: uitați-vă la chinezi... Ei au drumul lor. Nu depind de nimeni, nu imită pe nimeni. Și acum întreaga lume se teme de chinezi... *(Din nou mă privește cu îndoială.)* Sunt sigură că veți șterge ce vă spun.

Îi promit – vor fi două povești. Vreau să rămân un istoric obiectiv, nu unul care poartă o torță aprinsă. Timpul să le judece pe toate. Timpul e drept, dar cel îndepărtat, nu cel apropiat. Timpul în care noi nu vom mai fi. Nici atașamentele noastre.

Anna Ilinicina:

— Putem să râdem de vremurile acelea, să le numim de operetă. Zeflemeaua e la modă. Dar atunci totul s-a petrecut serios. Sincer vă spun. Totul era autentic, noi toți eram autentici. Oamenii neînarmați stăteau în fața tancurilor, gata să moară. Eu stăteam pe aceste baricade și îi vedeam pe oamenii ăștia, veneau din toată țara. Niște băbuțe moscovite au adus chiftele, cartofi calzi, înveliți în ștergare. I-au hrănit pe toți... Și pe tanchiști: „Mâncați, copii. Dar să nu trageți. Doar n-o să trageți?” Soldații nu pricepeau nimic... Când au deschis trapele și au ieșit din tancuri, au încremenit. Toată Moscova era în stradă! Fetele se aruncau asupra blindatelor, îi îmbrățișau, îi sărutau. Îi serveau cu chifle. Mame de soldați, ai căror fii muriseră în Afganistan, plângeau: „Copiii noștri au pierit pe pământ străin, și voi, ce, ați venit să muriți pe pământul vostru?” Un maior... Când a fost înconjurat de femei, i-au cedat nervii, striga: „Păi și eu sunt tată. Eu n-o să trag! Vă jur: n-o să trag! Nu ne întoarcem împotriva poporului!” Se întâmplau acolo o grămadă de lucruri amuzante, și altele înduioșătoare până la lacrimi. Deodată, țipete în mulțime: „Are cineva validol? Îi e rău cuiva aici.” S-a găsit pe loc un validol. O femeie cu un copil în cărucior (s-o fi văzut soacră-mea!) a scos un scutec, să deseneze pe el o cruce roșie. Cu ce? „Cine are un ruj?” Au început să-i arunce rujuri ieftine și rujuri Lancôme... Christian Dior... Chanel... Nimeni n-a fotografiat asta, n-a imortalizat astfel de amănunte. Păcat. Tare păcat. Eleganța evenimentului, frumusețea lui... Astea apar mai târziu, steagurile,

muzica... și totul se toarnă în bronz... În viață însă totul e fragmentat, murdar și vinețiu: oamenii stăteau toată noaptea în jurul focului, așezați pe jos. Pe ziare și pliante. Flămânzi, înrăiți. Înjurau și beau, dar nimeni nu era beat. Unii aduseseră salam, brânză, pâine. Cafea. Se spunea că erau directori de cooperative... oameni de afaceri... Odată chiar am văzut câteva borcane de icre de Manciuuria. Icrele au dispărut în buzunarul cuiva. Se dădeau și țigări gratis. Lângă mine stătea un flăcău tatuat ca un pușcăriaș. Un tigru! Rockeri, punkiști, studenți cu chitare. Și profesori. Toți erau împreună. Poporul! Acesta era poporul meu! Am întâlnit acolo colegi de facultate, pe care nu-i văzusem de vreo cincisprezece ani, dacă nu mai mult. Care trăia în Vologda... care în Iaroslavl... Dar se urcaseră în tren și veniseră la Moscova! Apărau ceva important pentru noi toți. Dimineța i-am dus acasă la noi. Ne-am spălat, am luat micul dejun și ne-am dus înapoi. La ieșirea din metrou fiecare primea deja câte o bucată de blindaj sau o piatră. „Piatra de pavaj e arma proletariatului“, râdeam. Am construit baricade. Am răsturnat troleibuze, am culcat la pământ copaci.

Aveam deja o tribună. Deasupra ei am atârnat pancarte: „Fără lovitură de stat!“, „Poporul nu-l calci în picioare“. Vorbitorii își țineau discursurile la megafon. Le începeau cu cuvinte normale – și oamenii simpli, și politicienii cunoscute. După câteva minute cuvintele normale nu mai erau suficiente pentru nimeni și atunci începeau să devină obsceni. „Pe nenorociții ăștia...“ Și iar o obscenitate! De-aia bună, rusească! „S-a dus vremea lor, a...“ Și – marea, puternica limbă rusă! Obscenitatea ca strigăt de luptă. Și asta înțelegeau toți. Se potrivea cu momentul. Erau clipe atât de înălțătoare! Atât de puternice! Cuvintele vechi nu erau de ajuns, iar cele noi nu se născuseră încă... Tot timpul așteptam atacul. Liniștea, mai ales noaptea, devenise neverosimilă. Toți eram extrem de tensionați. Mii de oameni – și liniște. Îmi amintesc mirosul benzinei turnate în sticle. Era mirosul războiului...

Erau acolo oameni buni! Erau oameni extraordinari! Acum se tot scrie despre vodcă și narcotice. Ce revoluție, cică? Niște bețivi și niște narcomani s-au urcat pe baricade. Minciuni! Toți au venit cu inima deschisă la moarte. Știam că mașinăria asta transforma de șaptezeci de ani oamenii în nisip... nimeni nu credea că o să se strice atât de ușor... Fără mult sânge... Se zvonea: au minat un pod, acuși dau drumul la gaze. Un student la medicină ne explica cum să ne comportăm în caz de atac cu gaze. Situația se schimba din jumătate în jumătate de oră. O știre cumplită: trei băieți au murit sub tancuri... Dar nimeni nu se clintea, nu pleca din piață.

Atât de important era pentru noi ce se petrecea. Indiferent de ce s-a întâmplat după aceea, indiferent de cât de dezamăgiți am fost, am trăit asta... Așa am fost! (*Plânge.*) Dimineața, în piață: „Urraa! Ura!“ Din nou obscenități... lacrimi... strigăte... Se transmitea în lanț: armata a trecut de partea poporului, forțele speciale din regimentul Alfa au refuzat să participe la atac. Tancurile pleacă din capitală... Iar când s-a anunțat că puciștii au fost arestați, oamenii s-au repezit să se îmbrățișeze – eram atât de fericiți! Ai noștri învinseseră! Ne apăraserăm libertatea! Reușiserăm împreună! Așadar, putem! Murdari, murați de ploaie, mult timp după aceea tot nu ne venea să ne împrăștiem pe la casele noastre. Ne-am dat adresele unii altora. Ne-am jurat să ținem minte. Să rămânem prieteni. Milițienii de la metrou erau foarte politicoși, nici înainte, nici după n-am mai văzut milițieni atât de politicoși.

Am învins... Gorbaciov s-a întors de la Foros într-o cu totul altă țară. Oamenii mergeau prin oraș și își zâmbeau unii altora. Am învins! Multă vreme nu m-a părăsit sentimentul acesta... Mergeam și-mi aminteam... Îmi treceau prin fața ochilor tot felul de scene... Cum cineva striga: „Tancuri! Vin tancuri!“ Toți ne-am luat de mâini și am format un lanț. Era ora două sau trei noaptea. Un bărbat de lângă mine a scos un pachet de biscuiți: „Vreți biscuiți?“ – și toți au luat biscuiți de la el. Râdeam fără motiv. Vrem biscuiți... vrem să trăim! Dar eu... până acum... Sunt fericită că am fost acolo. Cu soțul, cu prietenii. Pe atunci eram încă toți foarte sinceri. Îmi pare rău pentru noi... că acum nu mai suntem așa... Mai demult, mai ales, îmi părea rău.

Luându-mi rămas-bun, le întreb cum au reușit să păstreze prietenia dintre ele, care, după cum am aflat, data din studenție.

— Avem o convenție – să nu abordăm temele astea. Să nu ne facem rău una alteia. Cândva ne-am certat, am rupt relațiile. N-am vorbit ani de zile. Dar am trecut peste.

— Acum vorbim doar despre copii și nepoți. Și ce plante mai creștem la casele de vacanță.

— Când ne adunăm cu prietenii... Tot așa, nici o vorbă despre politică. Fiecare a ajuns aici în felul lui. Trăim laolaltă: și domni, și tovarăși. „Albi“ și „roșii“. Dar acum nimeni nu mai vrea să tragă. A curs destul sânge.

Note

17. Anatoli Borisovici Ciubais (n. 1955), politician și om de afaceri rus, membru marcant al administrației Elțin la începutul anilor '90 și unul dintre personajele-cheie în introducerea economiei de piață în Rusia după destrămarea

Uniunii Sovietice.

18. Lagăr de muncă forțată pentru deținuții politici în vremea țarismului și apoi a Uniunii Sovietice.

19. Canal între Marea Baltică și Marea Albă (Belomorkanal), în timpul construirii căruia și-au pierdut viața sute de mii de oameni, între 1931 și 1933.

20. Gleb Ivanovici Uspenski (1843–1902), scriitor rus, participant la mișcarea narodnicistă, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, care susținea apropierea inteligenței de popor.

21. Vladimir Galaktionovici Korolenko (1853–1921), scriitor rus considerat un maestru al prozei scurte, aflat sub influența revoluționarilor ruși și a mișcării narodniciste.

22. Miliardar rus, bancher, viceprim-ministru al Federației Ruse între 1996 și 1997.

23. Fazil Iskander (n. 1929), scriitor abhaz, cunoscut în Uniunea Sovietică pentru povestirile sale despre viața în Caucaz, scrise în majoritate în limba rusă.

24. Personajul principal al romanului *Așa s-a călit oțelul*, de Nikolai Ostrovski, apărut în 1932 și considerat operă emblematică a realismului socialist.

25. Termenul utilizat în original, *zavlab* (literal, prescurtare a sintagmei „șef de laborator“), desemna peiorativ, în jargonul cadrelor de partid, decidenți fără o experiență politică sau administrativă anterioară la nivel guvernamental. A fost folosit cu referire la Egor Gaidar și la cei care au implementat reformele din perioada perestroikăi.

26. Anatoli Sobceak (1937–2000), politician rus, coautor al Constituției Federației Ruse și primul primar ales democratic al Sankt-Petersburgului. A fost mentorul lui Vladimir Putin și al lui Dmitri Medvedev.

27. Denumire dată celor care s-au îmbogățit în urma Noii Politici Economice (*Novaia Ekonomiceskaia Politika*) introduse de Lenin în anii '20, care permitea micile întreprinderi private, și căreia Stalin i-a pus capăt în 1929.

Unde este vorba despre frați și surori, călăi și victime... și electorat

Aleksandr Porfirievici Șarpilo – pensionar, 63 de ani

Din povestirea vecinei Marina Tihonovna Isaicik

— Nu sunteți de pe la noi, ce vreți? Tot trece, trece lume pe aici. Ei... nu-i moarte fără motiv, întotdeauna există un motiv. Moartea găsește motiv.

A ars omul în grădina lui, printre castraveți... Și-a turnat acetona-n cap și și-a dat foc cu un chibrit. Stau în fața televizorului, aud țipete. O voce de bătrân... cunoscută... Parc-ar fi vocea lui Sașka, și încă una, tânără. Trecea pe acolo un student, politehnica e aici, aproape de noi, și a văzut un om arzând. Ei, ce spui? A dat fuga, a încercat să-l stingă. S-a ars și el. Când am ajuns eu, Sașka era deja la pământ, gema... cu capul ars... Dumneavoastră nu sunteți de pe aici, ce vreți... De ce vă interesează nenorocirea altora?

Toată lumea e ahtiată să vadă moartea. Of, of! În fine... în fine... În satul nostru, unde trăiam cu părinții când eram mică, era un bătrân căruia îi plăcea să vină să vadă oamenii murind. Femeile se puneau cu gura pe el, îl izgoneau din izbe: „Piei, drace!“, dar el stătea. A trăit mult. Poate chiar era un drac! Ce-i de văzut? La ce să te uiți? După moarte nu mai e nimic. Ai murit și gata, te-au îngropat. În viață, chiar dacă ești nefericit, poți să te plimbi în aer liber, prin grădina ta... Dar când sufletul a ieșit, nu mai ești om, ești țărână. Sufletu-i suflet, tot restul – țărână. Țărână și nimic mai mult. Unul moare în leagăn, altul trăiește până încărunește. Oamenii fericiți nu vor să moară... nici ei, nici cei pe care-i iubesc. Cer scutire. Dar unde sunt oamenii fericiți? Am auzit cândva la radio că după război o să fim fericiți cu toții, și Hrușciov, țin minte, ne-a promis... că în curând se va instaura comunismul. Gorbaciov ne jura, vorbea așa de frumos... așa de

bine. Acum ne jură Elîin, amenință că se culcă pe șinele de tren... Am așteptat eu, am tot așteptat viața bună. O așteptam când eram mică... și când am crescut... Acum sunt deja bătrână... Pe scurt, toți ne-au păcălit, viața s-a înrăutățit și mai tare. Așteaptă, rabdă, și iar așteaptă, iar rabdă. Așteaptă, rabdă... Mi-a murit soțul. A ieșit pe stradă, a căzut și gata – l-a lăsat inima. Prin câte am trecut noi nu se poate măsura cu metrul, nici cântări cu cântarul. Și uite, trăiesc. Trăiesc. Copii au plecat: băiatul la Novosibirsk, iar fata a rămas cu familia ei la Riga – acumă cică e în altă țară. În străinătate. Acolo nici nu se mai vorbește rusește.

Am o iconiță într-un colț, țin și un cățeluș, ca să am cu cine vorbi. Un singur tăciune, și noaptea nu arde, dar eu mă străduiesc. Așaaaa... E bine că Domnul i-a dat omului și câinele, și pisica... și copacul, și pasărea... I-a dat toate acestea ca omul să se bucure și viața să nu i se pară lungă. Să nu se sature. Singurul lucru de care nu m-am săturat e să privesc grâul devenind auriu. Atâta am flămânzit la viața mea, că cel mai mult îmi place când se coace grâul, când se clatină spicele. Pentru mine asta... e ca un tablou la muzeu pentru dumneavoastră... Nici azi nu alerg după o chiflă albă, cea mai gustoasă e pâinea neagră cu sare și cu ceai îndulcit. Așteaptă, rabdă... și iar așteaptă, iar rabdă... Pentru orice boală avem același tratament: răbdarea. Așa mi-a trecut viața. Uite, și Sașka... Porfirici al nostru... A răbdat, a răbdat, până n-a mai răbdat. A obosit omul. Acum trupul zace în pământ, iar sufletul trebuie să dea socoteală. (*Își șterge lacrimile.*) Asta e! Aici plângem... și când plecăm, tot plângem...

Oamenii au început iar să creadă în Dumnezeu, fiindcă n-au altă speranță. Dar pe vremuri învățam la școală că Lenin e Dumnezeu și Karl Marx e Dumnezeu. În biserici se țineau grâne, sfeclă... Așa a fost până a început războiul. A început războiul... Stalin a deschis bisericile, ca să se rostească rugăciuni pentru victoria armatei ruse, și s-a adresat poporului: „Frați și surori... prieteni...” Și până atunci cine eram? Dușmani ai poporului... chiaburi și susținători ai chiaburilor... La noi în sat au fost deschiaburite toate familiile solide, dacă aveai doi cai și două vaci în curte deja erai chiabur. Îi duceau în Siberia, îi aruncau acolo, în pădurea pustie a taigalei... Femeile își sufocau copiii ca să nu se chinuie. Of, câtă suferință... câte lacrimi... mai multe decât apă pe pământ. Și Stalin zicea „Frați și surori...” L-am crezut. L-am iertat. Și l-am învins pe Hitler! Hitler venise la noi cu blindate... fier... Și tot l-am învins! Iar acum cine sunt? Cine suntem? Electoratul... Mă uit la televizor. Nu scap știrile... Acum noi suntem electoratul. Treaba noastră e să mergem să votăm corect – și basta.

Odată am fost bolnavă, nu m-am dus la vot, așa că au venit ei la mine cu mașina. Cu o cutie roșie. În ziua aceea își amintesc de noi... Uite-așa...

Cum trăim, așa și murim... Eu merg și la biserică, port și cruciuliță, dar fericită nici n-am fost, nici nu sunt. N-am avut parte de fericire. Și de la o vreme nici nu mai ai pretenții. Numai de-aș muri mai repede... De-aș ajunge mai repede în Împărăția Cerurilor, m-am săturat să rabd. Așa și Sașka... Acuma zace în cimitir... se odihnește... (*Își face cruce.*) L-au înmormântat cu muzică, cu lacrimi. Toți plângeau. În ziua de azi mulți plâng. Le pare rău. Dar pentru ce să-ți pară rău? După moarte, cine te mai aude? Au rămas: două camere într-o baracă, un răzor, diplome comuniste și medalia de „Câștigător în întrecerea socialistă”. Am și eu o medalie de-asta în dulap. Am fost și stahanovistă, și deputat. De mâncare n-am avut întotdeauna, dar diplome comuniste îți dădeau. Te fotografiau. Aici, în baraca asta, suntem trei familii. Ne-am stabilit aici când eram tineri, am crezut că va fi pentru un an-doi, dar am rămas toată viața. În baracă o să și murim. Unii douăzeci, alții treizeci de ani ne-am așteptat rândul la apartament... Acum a apărut Gaidar și râde: poftiți, cumpărați. Cu ce parale? Banii noștri s-au dus... o reformă, încă una... ne-au jefuit! Ce țară au aruncat la closet! Fiecare familie are două cămăruțe, o mică magazie și un răzor. Suntem singuratici. Ei, ce-am mai câștigat! Ce ne-am mai îmbogățit! Toată viața am crezut că vom trăi bine cândva. O păcăleală! O mare păcăleală! Iar viața... mai bine să nici nu-mi amintesc... Am răbdat, am muncit și am suferit. Iar acum nu mai trăim, ci ne ducem zilele.

Eu și Sașka suntem din același sat... Acolo... lângă Brest... Uneori sedeam cu el seara pe laviță și depănam amintiri. Păi despre ce altceva să vorbim? Era un om cumsecade. Nu bea, nu era bețiv... nuuu... deși trăia singur. Ce să facă un bărbat singur? Să bea, să doarmă... să bea... Ies în curte. Mă plimb. Merg și mă gândesc: viața pământească nu înseamnă sfârșitul a toate. Moartea-i eliberarea sufletului... Unde s-a dus el? Apoi s-a gândit la vecini. N-a uitat. Baraca-i veche, a fost construită imediat după război, lemnul s-a uscat și, precum hârtia, ar fi ars, s-ar fi aprins. Într-o clipă! Într-o secundă! Ar fi ars până la iarbă... până la nisip... Le-a scris un bilet copiilor: „Să-mi educați bine nepoții. Rămâneți cu bine” și l-a pus undeva la vedere. S-a dus în grădină... pe răzorul lui...

Of, of! În fine.. în fine... A venit Salvarea, l-au pus pe targă, dar el se tot ridica agitat, voia să meargă singur. „Ce-ai făcut, Sașka?” – l-am condus până la mașină. „Am obosit să trăiesc. Sună-l pe fiul meu, să vină la spital.” Mai putea să vorbească cu mine... Haina îi arsese, dar pe umeri era albă,

curată. Lăsase cinci mii de ruble... Cândva erau bani mulți! Îi luase de pe carnetul de economii și îi pusese lângă bilet. Toată viața a strâns bani. Până la perestroika cu banii ăștia puteai să-ți cumperi o Volga. Cea mai scumpă! Iar acum? Ajungeau pentru o pereche de cizme noi și o coroană de flori. Na! Zăcea pe targă și se înnegrea... Se înnegrea sub ochii mei... L-au luat medicii și pe flăcăul care-l salvase, smulse de pe sârmă cearceafurile mele ude (spălasem în ziua aceea) și le aruncase pe el. Un tânăr străin... un student... trece pe acolo și vede că arde un om! Șade pe răzor ghemuit și arde. Fumegă. Tace! Așa ne-a și povestit mai târziu: „Tăcea și ardea.“ Un om viu... Dimineața, băiatul lui mi-a bătut în ușa: „Tata a murit.“ Zăcea în sicriu... cu capul ars complet, și mâinile... Negru... negru... Avea mâini de aur! Știa să facă de toate. Era și tâmplar, și pietrar. Aici tuturor ne-a rămas câte o amintire de la el – ba un scaun, ba niște rafturi de cărți... etajere... Uneori stătea până noaptea târziu în curte și cioplea, parcă-l văd și acum – stă și cioplește. Iubea lemnul. Îl recunoștea după miros, după așchii. Fiecare lemn, spunea el, are mirosul lui, cel mai puternic miroase pinul: „Pinul miroase ca un ceai bun, iar arțarul are un miros zglobiu.“ Până-n ultima zi a muncit. E adevărată zicala: Câtă vreme poți munci, n-ai de ce flămânzi. Din pensie astăzi n-ai cum să trăiești. Eu m-am făcut dădacă, am grijă de copii străini. Primesc câte-o copeică, cumpăr un pic de zahăr și niște parizer. Păi ce-i pensia noastră? Cumperi pâine și lapte, dar papuci de vară nu mai cumperi. Nu-ți ajung banii. Înainte bătrânii ședea pe laviță în curte, fără griji. Bârfeau. Dar acum nu... Unul adună sticle goale prin oraș, altul stă lângă biserică... cerșește... Altul vinde semințe ori țigări în stația de autobuz. Cartele pentru vodcă. La noi l-au călcat în picioare pe un om în raionul de băuturi. L-au omorât. Vodca acum e mai valoroasă decât ăsta... cum se cheamă? Ăsta – dolarul american. Cu vodcă poți cumpăra orice. Vine și instalatorul, și electricianul. Altfel, poți să-i chemi cât vrei. În fine... în fine... Viața a trecut... Timpul nu-l mai cumperi, oricâți bani ai avea. Oricât ai plânge în fața Domnului, nu-l cumperi. Așa stă scris.

Dar Sașka n-a vrut să trăiască. A refuzat. I-a dat înapoi bancnota lui Dumnezeu... Of, Doa-amne! Acuma tot vine miliția. Ne pune întrebări... (*Ascultă atent.*) Așaaa... Trece trenul... Ăsta-i ăl de Moscova, Brest–Moscova. Mie nici nu-mi trebuie ceas. Mă trezesc când scrâșnește ăl de Varșovia – la șase dimineața. Apoi ăl de Minsk, primul de Moscova... Dimineața, seara, strigă cu glasuri diferite. Câteodată, le ascult toată noaptea. La bătrânețe nu prea mai ai somn... Cu cine să mai stau de vorbă

acum? Acum stau singură pe laviță... Îl linișteam: „Sașka, găsește-ți o femeie bună. Însoară-te.“ „O să se-ntoarcă Liza. O aștept.“

N-am văzut-o de șapte ani, de când a plecat de la el. S-a combinat cu un ofițer. Era tânără... cu mulți ani mai tânără decât el. O iubea foarte tare. Ea se lovea cu capul de sicriu: „Eu i-am distrus viața lui Sașka.“ Of, of! În fine... Dragostea nu-i ca părul, n-o smulgi ușor. Și nici n-o reînvii cu o cruce. Ce rost are să plângi apoi? Cine te mai aude de sub pământ... (*Tace.*) Of, Doa-amne! Până la patruzeci de ani poți să faci orice, poți să și păcătuiești. Dar după patruzeci de ani trebuie să te căiești. Atunci te iartă Dumnezeu.

(*Râde.*) Scrii tot? Păi scrie, scrie. Îți mai povestesc... Necazuri am cu toptanul... (*Înălță capul.*) Așaaa... Au venit rândunicile... O să se-ncălzească. Îți spun drept, odată a venit la mine un corespondent... Mă întreba despre război... Eu aș da tot ce am prin bătătură, numai să nu fie război. Nimic nu-i mai cumplit ca războiul! Stăteam sub ploaia de gloanțe nemțești și izbele noastre trosneau în foc. Ardeau și grădinile. Of, of! Eu și Sașka ne aminteam în fiecare zi de război... Tatăl lui a dispărut fără urmă, iar fratele i-a pierit la partizani. Au dus prizonieri la Brest – mii de oameni! Îi mânau pe drum ca pe cai, îi țineau la marginea orașului, mureau și putrezeau ca gunoiul. Toată vara Sașka s-a dus cu mama lui și l-au căutat pe acolo pe tatăl lui... Începea să-mi povestească... și nu se putea opri... L-au căutat printre morți, l-au căutat printre vii. Nimeni nu se mai temea de moarte, moartea devenise un lucru obișnuit. Înainte de război se cânta: „Din taiga pân’la marea cea mare / Armata Roșie ca toți e mai tare...“ Cântam cu mândrie! Primăvara se topea gheața... se mișca... Râul care trecea prin satul nostru era plin de cadavre goale, înnegrite, numai cataramele de la centuri străluceau. Cataramele cu stea roșie. Nu-i mare fără apă, și nici război fără sânge. Dumnezeu îți dă viață, și în război ți-o ia oricine... (*Plânge.*) Merg prin curte, mă plimb. Și mi se pare că Sașka e în spatele meu. Îi aud vocea. Mă uit – nimeni. În fine... în fine... Ce-ai făcut, Sașka? Ai ales așa un chin! Dar poate că dacă a ars pe pământ n-o să mai ardă în cer. A ispășit. Undeva trebuie să se păstreze toate lacrimile noastre... Cum o să fie întâmpinat acolo? Ologii se târăsc pe pământ, paralizicii stau în pat, mușii o duc bine. Nu noi hotărâm... nu-i după voia noastră... (*Se închină.*)

În veci n-o să uit războiul... Nemții au intrat în sat... Tineri, veseli. A fost așa un vacarm! Mergeau cu camioane uriașe, aveau motociclete cu trei roți. Eu până atunci nu văzusem vreodată o motocicletă. Mașinile de la

colhoz erau camioane de o tonă și jumătate, joase, cu remorci de lemn. Dar astea – erau cât o casă! Le-am văzut caii – nu cai, ci munți! Au scris pe școală cu vopsea: „Armata Roșie v-a părăsit!“ A început ordinea nemțească... Trăiau la noi mulți evrei: Avraam, Iankel, Morduh... I-au adunat și i-au dus într-un loc. Unii își luaseră perne, îmbrăcăminte, dar i-au omorât pe toți odată. I-au adunat din tot raionul și i-au împușcat într-o singură zi. I-au aruncat într-o groapă... Mii... mii de oameni... Se povestea că trei zile la rând a ieșit sângele la suprafață... Pământul respira... Era viu pământul... Pe locul acela este acum un parc. O zonă de odihnă. Cei din mormânt n-au glas. Nimeni nu țipă... Iaca... Așa cred... (*Plânge.*)

Nu știu... cum a fost? Ei or fi venit la ea sau ea i-o fi găsit în pădure? Vecina noastră ascundea doi băieți evrei, frumusei nevoie-mare. Ca niște îngeri! Îi împușcaseră pe toți, dar ei se ascunseseră. Fugiseră. Unul avea opt, celălalt zece ani. Femeia asta le ducea lapte... „Copii, nici o vorbă“, ne ruga ea. „Nici o vorbă nimănui.“ Și în familia aceea era un moșneag tare, tare bătrân, își mai amintea de celălalt război cu nemții... Primul... Îi hrănea și plângea: „Of, copilași, o să vă prindă și o să vă chinuie. Dacăș putea, mai bine v-aș omorî eu.“ Asemenea cuvinte... Iar diavolul aude totul... (*Se închină.*) Au venit trei nemți pe o motocicletă neagră, cu un câine mare, negru. Cineva turnase... Mereu există astfel de oameni cu sufletul întunecat. Trăiesc... parcă n-ar avea suflet... inima lor e medicinală, nu umană. N-au milă de nimeni. Băieții au fugit pe câmp... în secară... Nemții au asmuțit câinele asupra lor. I-au adunat oamenii după aceea bucată cu bucată... zdreanță cu zdreanță... N-au avut ce înmormânta și nimeni nu le știa numele de familie. Pe vecină nemții au legat-o de motocicletă, ea a alergat până i-a crăpat inima... (*Nu-și mai șterge lacrimile.*) În război oamenii se temeau unii de alții și de ai lor, și de ceilalți. Spui ceva ziua – te aud păsările, spui noaptea – te aud șoarecii. Mama ne-a învățat rugăciuni. Fără Dumnezeu, te înghite și-un vierme.

Pe 9 Mai... la noi e sărbătoare... Beam cu Sașka câte un păhărel... plângeam... E greu să-ți înghiți lacrimile. În fine... în fine... La zece ani a rămas în familie să țină loc și de tată, și de frate. Eu, când s-a terminat războiul, împlinisem șaisprezece ani. M-am dus să lucrez la fabrica de ciment. Trebuia s-o ajut pe mama. Căram saci de ciment de cincizeci de kile, încărcam în camioane nisip, pietriș, armături. Dar eu voiam să învăț... Aram și treieram cu o vacă... Vaca urla de atâta trudă... Ce mâncam? Ce mâncam? Pisam ghinde, adunam conuri din pădure. Și totuși visam... Cât a durat războiul am visat: o să termin școala, o să mă fac învățătoare. Ultima

zi de război... Era cald, cald... mergeam cu mama pe câmp... A apărut un milițian călare: „Am învins! Nemții au semnat capitularea!“ Străbătea câmpurile pe cal și le spunea tuturor: „Am învins! Am învins!“ Oamenii dădeau fuga în sat. Țipau, plângeau, înjurau. Cel mai mult plângeau. A doua zi au început să se gândească: cum o să trăim mai departe? În izbe – pustiu, în hambare suflă vântul. Câni făcute din cutii de conserve... rămăseseră cutii de conserve de la soldații germani... Lămpi din cartușe. De sare uitaserăm în timpul războiului cum arată, ne ieșeau oasele prin piele când mergeam. Când au plecat, nemții ne-au luat porcul, ne-au tăiat și ultimele găini. Iar înainte de asta, partizanii ne-au luat vaca într-o noapte... Mama nu voia s-o dea, așa că un partizan a tras un foc de armă în sus. În acoperiș. Au pus într-un sac și mașina de cusut, și rochiile mamei. Partizani erau ăștia, sau bandiți? Cu arme... În fine... în fine... Omul vrea întotdeauna să trăiască, chiar și în război. În război afli multe... Nu-i fiară mai rea ca omul. Omul te omoară, nu glonțul. Omul... Ei, draga mea!!

Mama a chemat o ghicitoare... Ghicitoarea a prezis: „O să fie totul bine.“ Dar noi n-aveam ce să-i dăm. Mama a găsit două sfecle într-o groapă și s-a bucurat. Și ghicitoarea s-a bucurat. M-am dus să mă înscriu, cum visasem, la liceul pedagogic. Acolo trebuia completat un formular... Am scris tot și am ajuns la întrebarea: ați fost, dumneavoastră sau rudele dumneavoastră, prizonieri sau sub ocupație? Am răspuns – da, sigur, am fost. Directorul liceului m-a chemat în cabinetul lui: „Fetițo, ia-ți actele.“ Era veteran, îi lipsea o mână. Avea mâneca goală. Așa am aflat că noi... toți cei care fuseserăm sub ocupație... nu eram de încredere. Eram sub observație. Nimeni nu ne mai numea „frați și surori“... Abia după patruzeci de ani au eliminat formularul ăsta. Patruzeci de ani! Mi s-a terminat viața până l-au eliminat. „Dar cine ne-a pus sub nemți?“ „Încet, fetițo, încet...“ Directorul a închis ușile, să nu ne audă nimeni. „Încet, încet...“

Cum să ocolești soarta? E ca și cum ai vrea să tai apa cu secera... Sașka s-a înscris la liceul militar. A scris în formular că familia lor a fost sub ocupație, iar tatăl lui a dispărut fără urmă. L-au respins pe loc... (*Tace.*) Nu vă deranjează că vă vorbesc despre mine și viața mea? Toți am trăit în singurătate. Numai să nu mă aresteze după discuția asta. Mai există oare puterea sovietică, sau s-a dus de tot?

De atâta necaz, am uitat ce-a fost bun... Cum eram tineri și iubeam. Am fost și la nunta lui Sașka... O iubea pe Lizka, i-a făcut curte multă vreme. Era mort după ea! I-a adus de la Minsk un văl alb de mireasă. A intrat în baracă cu ea în brațe... Obiceiuri vechi de-ale noastre... Mirele o

duce pe mireasă în brațe, ca pe un copil, ca să nu-i urmărească domovoiul²⁸. Să nu-i bage de seamă. Domovoiului nu-i plac străinii, îi gonește. Că doar el e stăpânul casei, lui trebuie să-i placă. Aaa... (*Dă din mână.*) Acum nu mai crede nimeni în nimic. Nici în domovoi, nici în comunism. Trăiesc oamenii fără nici o credință! Ei, poate în dragoste să mai creadă... „Sărut-o! Sărut-o!“ – îi strigam noi lui Sașka peste masă. Și cum se bea pe atunci? O sticlă la toată masa, la zece oameni... Acuma pui câte o sticlă de persoană. Trebuie să-ți vinzi vaca dacă vrei să-i faci nuntă băiatului sau fetei. Tare o mai iubea pe Lizka... Dar dragoste cu sila nu se poate. În fine... în fine... Era plimbăreată ca o pisică. După ce-au crescut copiii, l-a părăsit. Nici n-a privit în urmă. Eu îl sfătuiam: „Sașka, găsește-ți o femeie bună. O s-ajungi bețiv.“ „Îmi torn un păhărel, mă uit la patinaj și mă duc la culcare.“

Când dormi singur, nici plapuma nu-ți ține de cald. Și în rai ți-e urât de unul singur. Bea, dar nu se îmbăta. Nu... nu se îmbăta, ca alții. Oho! Avem aici un vecin... bea și odicolon Gvozдика, și loțiuni, și spirt denaturat, și detergenți... Și ce credeți – trăiește! Acum o sticlă de vodcă te costă cât un palton înainte. Și mâncarea? Juma' de kil de salam – jumate din pensia mea. Cântați libertatea! Libertate să mâncați! Au distrus așa o țară! Un imperiu! Fără un glonț... Un singur lucru nu pricep, pe noi de ce nu ne-a întrebat nimeni? Toată viața, zi de zi, am construit o țară măreață. Așa ni se spunea. Ni se promitea.

Am tăiat și copaci, am cărat și lemne cu spinarea... Am plecat cu soțul în Siberia. Pe un șantier comunist. Îmi aduc aminte râurile: Enisei, Biriusa, Mana... Se construia calea ferată Abakan–Taișet. Ne-au dus acolo în vagoane de marfă: două rânduri de scânduri bătute în cuie, nu tu saltele, nu tu așternuturi, iar sub cap – doar pumnul. În podea, o gaură... Și pentru treaba mare, o găleată, după un cearceaf. Când s-a oprit trenul în câmp, am adunat fân: patul nostru! Lumină nu era în vagoane. Dar tot drumul am cântat cântece comsomoliste! Până ne-a durut gâtul. Am mers șapte zile... Și am ajuns! În plină taiga, omătul era de înălțimea unui om. Curând am început să facem scorbut, ni se clătinau toți dinții. Păduchi. Iar norma – oho! Bărbații care știau să vâneze mergeau după urși. Atunci mai căpătam și noi un pic de carne în gamele, altfel – cașă și iar cașă. Îmi amintesc că urșii trebuie împușcați direct în ochi. Trăiam în barăci – fără dușuri, fără băi. Vara mergeam în oraș și ne spălam la fântână. (*Râde.*) Dacă vrei să mă ascuți, îți mai zic...

Am uitat să-ți povestesc cum m-am măritat... Aveam 18 ani. Deja

lucram la fabrica de cărămizi. Fabrica de ciment se închisese, așa că m-am dus la cea de cărămizi. La început m-am ocupat de lut. Pe atunci lutul se scotea manual, cu lopețile... Încărcam mașinile și puneam lutul în curte în strat egal, ca să se „odihnească“. După jumătate de an deja conduceam vagonetele de la presă la cuptoare: mă duceam cu cărămizile „crude“ și mă întorceam cu ele arse, fierbinți. Scoteam noi cărămizile din cuptoare... Era o temperatură nebunească! Într-o zi de muncă, scoteai între patru și șase mii de cărămizi. Până la douăzeci de tone. Aici lucrau numai femei și fete... Erau și băieți, dar băieții lucrau în general pe camioane. La volan. Și a început unul să-mi facă curte... Se apropia, începea să râdă și îmi puneă mâna pe umăr... Odată mi-a spus:

— Vii cu mine?

— Vin.

Nici măcar n-am întrebat unde. Așa am plecat în Siberia. Să construim comunismul! (*Tace.*) Și acum... of! În fine... în fine... Tot în zadar... în zadar ne-am chinuit... E greu să recunoști, e greu să trăiești cu asta. Cât am muncit! Am construit. Cu mâinile goale. Pe vreme rea! Lucram la fabrica de cărămizi... Odată, am dormit mai mult dimineața. După război, dacă întârzi ai la muncă... dacă întârzi ai zece minute, te păstea închisoarea. M-a salvat șeful de echipă: „Spui că te-am trimis eu la carieră...“ Dacă l-ar fi turnat cineva, ar fi fost și el arestat. După '53 nu te mai pedepseau dacă întârzi ai. După moartea lui Stalin oamenii au început să zâmbească, dar până atunci au trăit cu mare prudență. Fără zâmbete.

Ei... ce să-mi mai amintesc? Parcă aş aduna cuiele după un incendiu. Totul a ars! Toată viața noastră... tot ce-am avut s-a prăpădit... Am construit... am construit... Sașka s-a dus pe pământ nedestelenit. Acolo a construit comunismul! Viitorul luminos. Povestea că dormeau iarna în corturi, fără saci de dormit. Doar cu hainele de pe ei. Acolo i-au degerat mâinile... Dar era mândru! „Drumul șerpuiește lin / Te salut, pământ virgin!“ Avea carnet de partid, un carnețel roșu cu Lenin pe copertă, tare îl prețuia. A fost deputat și stahanovist, ca și mine. A trecut viața, a zburat. N-a mai rămas nici o urmă... Ieri am stat trei ceasuri la coadă la lapte – și n-am apucat. Am primit acasă un pachet din Germania cu daruri: griș, ciocolată, săpun... Pentru învingători de la învinși. N-am nevoie de pachete din Germania. Nuuu... nu l-am luat. (*Se închină.*) Nemții cu câini... le lucea blana câinilor... ei mergeau prin pădure, iar noi, noi în mlaștină. În apă până la gât. Femei, copilași. Și vacile stăteau laolaltă cu oamenii. Tăceau. Vacile, ca și oamenii, tac. Înțeleg tot. N-am eu nevoie de

bomboane și prăjituri de la nemți! Unde-i ce-i al meu? Truda mea? Noi așa am crezut! Am crezut că vom avea cândva o viață bună. Așteaptă, rabdă... și iar așteaptă, rabdă... Toată viața ne-am dus-o prin cazărmi, prin cămine, prin barăci.

Ei, ce să-i faci? Așa a fost să fie... Numai morții nu-i poți supraviețui, în rest... Morții nu-i poți supraviețui... Treizeci de ani a lucrat Sașka la fabrica de mobilă. S-a spetit. Anul trecut l-au scos la pensie. I-au făcut cadou un ceas. Dar n-a rămas fără slujbă. Oamenii veneau mereu la el cu comenzi. Da, da, da... Și totuși nu era vesel. Îi era urât. Nici nu se mai bărbierea. Treizeci de ani la aceeași fabrică, gândește-te, e jumătate de viață! Deja te simți acasă acolo. De la fabrică i-au adus și coșciug. Un coșciug luxos! Strălucea tot, iar înăuntru era căptușit cu catifea. Acum numai bandiții și generalii mai sunt îngropați în sicrie din astea. Toți îl atingeau cu mâna, nu mai văzuseră așa ceva! Când au scos sicriul din baracă, au aruncat grăunțe pe prag. Așa se face, ca să le fie mai ușor celor rămași să se despartă de mort. Obiceiuri vechi de-ale noastre... Au pus sicriul în curte... O rudă a rugat: „Să-l iertați, oameni buni.“ „Dumnezeu să-l ierte“, au răspuns toți. Dar ce era de iertat? Am trăit în prietenie, ca o familie. Dacă n-ai, îți dau eu, dacă eu n-am, îmi aduci tu. Ne-am iubit sărbătorile. Am construit socialismul, iar acum auzim la radio că s-a terminat socialismul. Și noi... noi am rămas...

Trenurile trec... trec... Oameni străini, ce vreți? Ce? Nu sunt două morți la fel... Eu l-am născut pe primul băiat în Siberia, s-a îmbolnăvit de difterie și gata, a murit. Și totuși trăiesc. Ieri m-am dus la Sașka la mormânt, am stat puțin cu el. I-am povestit cum a plâns Lizka. Cum se lovea cu capul de sicriu. Dragostea n-are vârstă...

O să murim... și o să fie totul bine...

28. Spiritul casei.

Despre șoaptă și strigăt... și entuziasm

Margarita Pogrebițkaia – medic, 57 de ani

— Sărbătoarea mea... e 7 noiembrie... Mare, strălucitoare... Cea mai vie impresie din copilăria mea este defilarea militară din Piața Roșie...

Tata mă ținea pe umeri și îmi legaseră de mână un balon roșu. Pe cer, deasupra coloanelor care defilau, erau portrete imense ale lui Lenin și Stalin... Marx... ghirlande și buchete de baloane roșii, albastre și galbene. Culoarea roșie. Culoarea preferată. Culoarea revoluției, culoarea sângelui vărsat în numele ei... Marea Revoluție din Octombrie! Iar acum e numită lovitură de stat militară... complot bolșevic... catastrofa rusească... Lenin e agent german, iar revoluția au făcut-o niște dezertori și niște marinari beți. Îmi acopăr urechile, nu vreau să aud! E peste puterile mele... Toată viața am trăit cu credința asta: noi suntem cei mai fericiți, ne-am născut într-o țară frumoasă, nemaivăzută. Nu mai e alta ca ea! Noi avem Piața Roșie, după orologiul din Turnul Spasski își potrivește ceasurile întreaga lume. Așa-mi spuneau tata... și mama... și bunica... „Ziua de 7 Noiembrie e trecută cu roșu în calendar...” În ajunul acestei zile ne culcam foarte târziu, toată familia făcea flori din hârtie creponată, decupa inimioare din carton. Ne împodobeam. Dimineața, mama și bunica rămâneau acasă și pregăteau prânzul de sărbătoare. Întotdeauna aveam musafiri în ziua asta. Aduceau într-o sacoșă de plasă un tort în cutie și vin... pe vremea aceea nu existau pungi de plastic... Bunica își făcea vestitele ei piroști cu varză și ciuperci, iar mama pregătea o minunată salată rusească și fierbea neasemuita ei piftie. Iar eu mergeam cu tata!

Pe stradă era multă lume, toți aveau la palton sau la haină panglici roșii. Erau pancarte de-un roșu strălucitor, cânta o fanfară militară. La tribună stăteau conducătorii noștri... Și se cânta: „A lumii capitală, a țării

capitală, / Tu strălucești ca steaua pe-al nost' Kremlin iubit, / Ești a întregii lumi nemuritoare fală, / Tu, Moscova, fecioară de granit..." Îți venea să strigi tot timpul: „Ura!“ În difuzoare se auzea: „Slavă muncitorilor de la Uzina Lihaciov, distinsă cu ordinele Lenin și Steaua Roșie! Ura, tovarăși!“ „Ura, Ura!“ , „Slavă eroicului nostru Comsomol leninist... Partidului Comunist... Gloriosilor noștri veterani..." „Urrraa! Ura!“ Ce frumusețe! Ce emoție! Oamenii plângeau, erau covârșiți de bucurie... Fanfara cânta marșuri și cântece revoluționare: „El spre vest primit-a ordin / De plecare. Ea, spre Est / În război de apărare / Comsomolii o pornesc..." Știu pe dinafară cuvintele tuturor cântecelor, n-am uitat nimic, le cânt deseori. Așa, pentru mine. (*Fredonează încetișor.*) „Largă-i țara mea cu multe șesuri, / Cu păduri și ape în sclipiri, / Eu nu știu o altă țară-n lume / Unde-așa de liber să respiri!“ Nu demult am găsit în dulap niște discuri vechi, am adus patefonul din debara și am petrecut o seară întreagă cu amintiri. Melodiile lui Dunaevski și ale lui Lebedev-Kumaci – cât de mult le îndrăgeam! (*Tace.*) Așa, și eram sus, sus. Tata mă ridica în brațe... mai sus, și mai sus... Sosește momentul cel mai important – apar uruind mașini puternice, trăgând după ele rachete învelite în huse, tancuri, trece artileria. „Să ții minte toată viața!“ – îmi spune tata încercând să acopere zgomotul. Și știu că voi ține minte! În drum spre casă trecem pe la magazin și îmi primesc citronada Buratino. În ziua aceea îmi era permis orice: fluierașe, acadele pe băț...

Iubeam Moscova noaptea... luminile acelea... Când aveam optsprezece ani... optsprezece ani! – m-am îndrăgostit. Când am înțeles că sunt îndrăgostită, m-am dus – n-o să ghiciți pentru nimic în lume unde m-am dus. M-am dus în Piața Roșie, primul lucru pe care mi l-am dorit a fost să fiu în acele clipe în Piața Roșie. Zidul Kremlinului, brazii negri în zăpadă și Parcul Aleksandrovski acoperit de nămeți. Le-am privit pe toate și am știut că voi fi fericită. Negreșit voi fi!

Nu demult am fost cu soțul meu la Moscova. Și pentru prima dată... Pentru prima dată nu ne-am dus în Piața Roșie, să ne aducem omagiul. Pentru prima dată... (*Are lacrimi în ochi.*) Soțul meu este armean, ne-am căsătorit când eram studenți. El avea o cuvertură, iar eu un pat pliant – așa ne-am început viața. După ce am terminat Facultatea de Medicină din Moscova, am primit repartiție la Minsk. Toate prietenele mele au plecat care-ncotro: una în Moldova, alta în Ucraina, alta în Irkutsk. Pe cei care se duceau în Irkutsk îi numeam „decembriști“²⁹. Era o singură țară – te duceai unde voiai! Pe vremea aceea nu erau granițe, vize și vămi. Soțul meu a vrut

să se întoarcă în patria lui. În Armenia. „Să mergem la Sevan, o să vezi Muntele Ararat. O să mănânci un *lavaș* armenesc autentic“, îmi promitea el. Dar ni s-a propus Minsk. Și noi: „Hai în Bielorusia!“ „Hai!“ Eram tineri, mai aveam încă atâta timp înainte – ni se părea c-o să ne ajungă pentru toate. Am ajuns la Minsk și ne-a plăcut aici. Mergi și tot mergi: lacuri și păduri, pădurile partizanilor, mlaștini și crânguri, din când în când câte-un câmp printre aceste păduri. Copiii noștri au crescut aici, avem feluri de mâncare preferate – clătite din cartofi, *moceanka* bielorusă. „Se prăjesc cartofii, se fierb cartofii...“ *Haș-ul* armenesc e pe locul doi... Dar în fiecare an mergeam cu toată familia la Moscova. Cum altfel! Fără asta nu puteam trăi, trebuia să mă plimb prin Moscova. Să-i respir aerul. Așteptam... Mereu așteptam cu nerăbdare aceste prime clipe când trenul se apropia de gara Bielorusia, se cânta un marș și inima-ți sărea din piept la auzul cuvintelor: „Tovarăși pasageri, trenul nostru a ajuns în capitala patriei noastre – orașul-erou Moscova!“ „În plin avânt, puternică, de neînvins de nimenea, / Moscova mea, patria mea, ție-ți dăm toată dragostea...“ Coborai din vagon pe muzica asta.

Dar acum... ?... Unde suntem? Ne-a întâmpinat un oraș străin, necunoscut... Vântul purta pe străzi hârtii murdare și bucăți de ziare, sub picioare îți scrâșneau cutii de bere. La gară... și la metrou... Peste tot, șiruri cenușii de oameni care vindeau câte ceva: lenjerie de damă și cearceafuri, încălțăminte veche și jucării pentru copii, țigări la bucată. Ca în filmele despre război. Numai acolo am văzut așa ceva. Pe niște bucăți de hârtie, în cutii de carton puse direct pe jos erau salamuri, carne, pește. În unele locuri erau acoperite cu un celofan rupt, în altele nu. Și moscoviții cumpărau. Se tocmeau. Șosete tricotate, șervețele. Aici cuie, și tot aici mâncare, îmbrăcăminte. Se vorbea ucraineană, bielorusă, moldovenească... „Noi am venit din Vinnița...“ „Noi din Brest...“ Mulți cerșetori... De unde atâția? Infirmi... Ca în filme... N-am altă comparație: ca în filmele sovietice vechi. Parcă mă uitam la un film...

Pe Arbatul Vechi, Arbatul meu iubit, am văzut tarabe cu matrioști, samovare, icoane, fotografii ale țarului și ale familiei sale. Portrete de generali albgardiști – Kolceak, Denikin – și un bust al lui Lenin... Matrioști de toate felurile – „gorbimatrioști“ și „elținomatrioști“. Nu-mi recunoșteam Moscova. Ce oraș e ăsta? Pe asfalt, pe niște cărămizi, stătea un bătrân și cânta la acordeon. Încărcat de medalii. Cânta cântece de război – la picioare, avea o șapcă în care erau monede. Cântece îndrăgite de-ale noastre: „Focul trosnește-n cuptorul micuț, / Curge rășina în lacrimi...“ Am

vrut să mă apropii, dar era deja înconjurat de străini... au început să-l fotografieze. Îi tot strigau ceva în italiană, în franceză și în germană. Îl băteau pe umăr: „Hai! Hai!“ Erau veseli, mulțumiți. Cum de nu! Atâta s-au temut de noi... și acum... Iată! Un morman de vechituri, s-a dus imperiul! Alături de matrioști și samovare – teancuri de drapele și stegulețe roșii, carnete de partid și de Comsomol. Și distincții militare sovietice! Ordinul Lenin și Steaua Roșie. Medalii! „Pentru curaj“ și „Pentru merite în luptă“. Le ating... le privesc... Nu-mi vine să cred! „Pentru apărarea Sevastopolului“ și „Pentru apărarea Caucazului“. Toate veritabile. Ale noastre. Uniforme militare sovietice: vestoane, mantale... caschete cu steluțe... Și prețurile – în dolari...

— Cât costă? a întrebat soțul meu arătând spre o medalie „Pentru curaj“.

— O dau cu douăzeci de dolari. Bine, hai, ți-o las la o mie de ruble.

— Și Ordinul Lenin?

— O sută de dolari...

— Și conștiința?

Soțul meu era gata să-l ia la bătaie.

— Ce, ești zărghit? Din ce gaură ai ieșit? Sunt obiecte din epoca totalitaristă.

Așa ne-a spus... Cică toate astea-s „fier vechi“ de-acum, dar străinilor le plac, la ei sunt la modă simbolurile sovietice. Marfă vandabilă. Eu am început să țip... Am chemat un milițian... Strigam:

— Uitați-vă! Uitați-vă... Aaaa!

Milițianul ne-a confirmat:

— Sunt obiecte din epoca totalitarismului. Noi nu intervenim decât pentru droguri și pornografie...

Dar să vinzi un carnet de partid cu zece dolari nu-i pornografie? Ordinul Gloriei... Sau asta – stegulețe roșii cu chipul lui Lenin, cu un dolar bucata? Aveam senzația că ne aflăm într-un decor de teatru. Că se joacă o comedie în fața noastră. Parcă nu nimeriserăm unde trebuia. Stăteam și plângeam. Alături, niște italieni probau mantale militare și caschete cu steluțe roșii. „Karașo! Karașo!“ *À la russe*...

Prima dată am fost la mausoleu cu mama. Îmi amintesc că ploua, o ploaie rece, de toamnă. Am stat la coadă șase ore. Trepte... semiîntuneric... lumânări... Șoapte: „Avansați, nu vă opriți.“ Nu vedeam nimic din cauza lacrimilor. Dar Lenin... El mi s-a părut strălucitor... Copilă, o asiguram pe mama:

— Mamă, eu n-o să mor niciodată.

— De ce crezi asta? a întrebat ea. Toată lumea moare. Până și Lenin a murit.

Până și Lenin... Nu știu cum să povestesc toate astea... Dar am nevoie... vreau. Aș fi vrut să vorbesc... să vorbesc, dar nu știu cu cine. Despre ce? Despre cât de uluitor de fericiti am fost! Acum sunt absolut convinsă de asta. Am crescut în sărăcie și naivitate, dar nu ne dădeam seama de asta și nu invidiam pe nimeni. Mergeam la școală cu penare ieftine și stilouri de patruzeci de copeici. Vara purtam papuci din pânză, pe care îi curățam cu pastă de dinți – erau frumoși! Iarna, cizme de cauciuc; pe ger ne ardeau tălpile. Eram veseli! Credeam că mâine o să fie mai bine decât azi, iar poimâine mai bine decât ieri. Aveam un viitor. Și un trecut. Aveam totul!

Ne iubeam patria, o iubeam infinit, era cea mai cea! Primul automobil sovietic – ura! Un muncitor analfabet a descoperit secretul oțelului inoxidabil – o victorie! Că acest secret era deja cunoscut în toată lumea am aflat abia mai târziu. Dar atunci... primii care au zburat deasupra Polului Nord, care au învățat să stăpânească aurora boreală... care au schimbat cursul fluviilor... care au irigat deșerturi eterne... Credință! Credință! Credință! Ceva mai presus de rațiune. Mă trezeam în sunetele imnului în loc de ceas deșteptător: „Neclintită uniune de libere state / Măreața Rusie pe veci a-nchegat...” Cântam mult la școală... Țin minte cântecele noastre... (*Cântă.*) „Libertate-au visat, fericire, strămoșii, / Pentru asta ades s-au bătut, / Prin lupte-au clădit și Lenin, și Stalin / Țara ce azi pentru noi s-a născut...” Ai mei își aminteau că a doua zi după ce am fost făcută pionieră, dimineața se cânta imnul, iar eu m-am ridicat în picioare în pat și am stat în poziție de drepti până s-a terminat. Jurământul pionieresc: „Eu... intrând în rândurile... în fața tovarășilor mei... promit solemn să-mi iubesc fierbinte patria...” Acasă a fost sărbătoare, mirosea a prăjituri în cinstea mea. De cravata roșie nu mă despărțeam, o spălam și o călcam în fiecare dimineață, să nu aibă nici cea mai mică cută. Ba chiar și la facultate îmi legam eșarfa cu nod pionieresc. Carnetul meu de Comsomol... îl am și acum... Am spus că sunt mai mare cu un an, ca să intru mai repede în Comsomol. Îmi plăcea strada, se auzea mereu un radio... Radioul era viața noastră, era totul. Deschizi fereastra – se revarsă muzica, o astfel de muzică, încât te ridici și începi să mășăluiești prin apartament. Ca la defilare... Poate că era o închisoare, dar mie mi-era mai cald în această închisoare. Așa ne-am obișnuit... Până și la coadă, chiar și astăzi, stăm unii

lângă alții, înghesuiți, ca să fim împreună. Ați observat? (*Din nou fredonează încetișor.*) „Stalin, slava noastră-n bălăie, / Stalin, al tinereții noastre-avânt, / Cu cântece luptând, și vitejie, / Toți mergem dup-al lui cuvânt.“

Și... da! Da! Da! Visul cel mai mare era să murim! Să ne jertfim. Să dăruim. Jurământul comsomolistului: „Sunt gata să-mi dau viața, dacă poporul meu va avea nevoie de ea.“ Și nu erau doar cuvinte, așa eram educați cu-adevărat. Dacă pe stradă treceau soldați încolonați, toți ne opream... După Victorie soldatul era un om ieșit din comun... Când am intrat în partid, am scris în cerere: „Cunosc și îmi asum Programul și Statutul. Sunt pregătită să depun toate eforturile, iar dacă e nevoie, să-mi dau viața pentru patria mea.“ (*Mă privește cu atenție.*) Oare ce credeți despre mine? Că sunt idioată, nu? Infantilă... Cele câteva cunoștințe ale mele... râd fără să se ascundă: socialism emoțional, idealuri de hârtie... Așa mă văd ei. Retardată! Sindromul Down! Dumneavoastră sunteți un inginer al sufletelor omenеști³⁰. Vreți să mă consolați? La noi, scriitorul e mai mult decât scriitor. Este profesor. Duhovnic. Așa era înainte, acum nu mai e. Mulți oameni stau în biserici, la slujbă. Puțini sunt cei care cred cu adevărat, majoritatea suferă. Ca și mine... au o traumă... Eu nu cred după canon, ci după cum mă îndeamnă inima. Nu știu rugăciuni, dar mă rog... Preotul nostru e fost ofițer, ține predici numai despre armată, despre bomba atomică. Despre dușmanii Rusiei și uneltiri masonice. Dar eu vreau alte cuvinte, cu totul alte cuvinte... Nu astea. Iar în jur numai de-astea auzi... Multă ură... Nu există nici un loc unde să-ți cuibărești sufletul. Deschid televizorul, și acolo e același lucru... Aceleași nenorociri... Toți se dezic de ceea ce a fost. Înjură. Regizorul meu preferat, Mark Zaharov – acum nu-l mai îndrăgesc la fel ca înainte –, și-a ars carnetul de partid, au arătat la televizor... În public. Dar ăsta nu-i teatru! Asta-i viață! Viața mea. Poți să ai atitudinea asta față de ea? Față de viața mea... Nu-i nevoie de asemenea spectacole... (*Plânge.*)

Sunt depășită... Sunt dintre cei care se simt depășiți... Din trenul care zbura spre socialism s-au suit toți repede în trenul care-i poartă spre capitalism. Eu întârzii... Se râde de sovok: e o vită, un nătâng. Oamenii râd de mine... „Roșiii“ sunt acum niște fiare, iar „albii“ – cavaleri. Inima și spiritul meu se împotrivesc – organic nu pot accepta asta. N-o înghit. Nu pot, nu sunt în stare... L-am întâmpinat cu bucurie pe Gorbaciov, deși l-am criticat... era... acum e clar: ca noi toți, a fost un visător. Un utopic. Putem spune astfel. Dar pentru Elfin n-am fost pregătită... Pentru reformele lui

Gaidar. Banii s-au dus într-o singură zi. Banii... și viața noastră... Totul s-a devalorizat într-o clipă. În loc de viitor luminos a început să se spună: îmbogățiți-vă, iubiți banii... Închinați-vă la acest monstru!! Poporul întreg nu era pregătit pentru asta. Nimeni nu visa la capitalism, eu una vă spun sigur că nu visam... Îmi plăcea socialismul. Erau deja anii lui Brejnev... vegetarieni... Anii canibali nu i-am prins. Cântam cântecele Annei Pahmutova: „Sub aripa avionului, marea cea verde îi cântă taigalei...” Eram pregătită să leg prietenii și să construiesc „orașe azurii”³¹. Să visez! „Știu, va fi un oraș...”, „aici va fi un oraș-grădină...” Îl adoram pe Maiakovski. Versurile, cântecele patriotice. Erau atât de importante pe vremea aceea! Însemnau atât de mult pentru noi! Nimeni n-o să mă convingă că viața ne e dată numai ca să dormim și să mâncăm delicatese. Și că erou este acela care a cumpărat ceva de undeva și a vândut cu trei copeici mai mult altundeva. Acum asta ni se insuflă... Adică au fost proști toți cei care și-au dat viața pentru alții. Pentru idealuri înalte. Nu! Nu! Ieri eram într-un magazin, la casă... În fața mea, o bătrânică și-a numărat copeicile din portofel, a socotit, iar în cele din urmă a cumpărat o sută de grame din cel mai ieftin salam... „pentru câini”... și două ouă. Și o cunosc... a lucrat toată viața ca învățătoare...

Nu pot să mă bucur de viața asta nouă! Mie n-o să-mi fie bine, niciodată n-o să-mi fie bine de una singură. Individual. Dar viața mă trage, mă trage către glia asta. Către pământ. Copiii mei vor trebui să trăiască deja după legile astea. Nu au nevoie de mine, mă consideră caraghioasă. Toată viața mea... De curând am făcut ordine în hârtii și am dat peste jurnalul meu din tinerețe: prima iubire, primul sărut și pagini întregi despre cât de mult îl iubesc pe Stalin și cum mi-aș da viața să-l pot vedea. Însemnările unei nebune... Am vrut să-l arunc, dar n-am putut. L-am ascuns. Mă tem: numai să nu dea cineva cu ochii de el. Și-ar bate joc, ar râde. Nu l-am arătat nimănui... *(Tace.)* Îmi amintesc multe lucruri pe care bunul-simț nu le poate explica. Sunt un exemplar rar, da! Orice psihoterapeut s-ar bucura... Așa-i!? Ați avut noroc cu mine... *(Râde și plânge în același timp.)*

Întrebați-mă... Trebuie să mă întrebați cum se împăca fericirea noastră cu faptul că din când în când cineva era arestat în timpul nopții. Cineva dispărea, cineva plângea-n hohote în spatele unei uși. De asta, nu știu de ce, nu-mi amintesc. Nu-mi amintesc! Îmi amintesc însă cum înflorea liliacul primăvara, îmi amintesc serbările populare, pavajele din lemn încinse de soare. Mirosul soarelui. Orbitoarele parade ale sportivilor și numele din Piața Roșie, scrise din corpuri umane și flori împletite: Lenin, Stalin. I-am

pus și mamei întrebarea asta...

Ce știm noi despre Beria? Despre Lubianka? Mama tăcea... Odată, și-a amintit cum se întorcea cu tata din Crimeea vara, după concediu. Treceau prin Ucraina. Era în anii '30... colectivizare... În Ucraina era foamete mare, în ucraineană *golodomor*. Au murit milioane de oameni... Sate întregi au murit... Nici să-i îngroape n-avea cine... Ucrainenii erau omorâți pentru că nu voiau să intre în colhozuri. Erau omorâți prin înfometare. Acum știu asta... Cândva, avuseseră Siciul Zaporojejan³², oamenii își aminteau de libertate... Acolo este așa un pământ, că oriunde ai înfige un țăruș, crește un copac. Și mureau... cădeau ca vitele. Le-au luat tot, până la ultima grăunță. I-au înconjurat cu soldați, ca în lagărele de concentrare. Acum știu asta... La serviciu am o prietenă ucraineană, ea a auzit de la bunica ei... cum la ei în sat o mamă și-a omorât propriul copil cu toporul, ca să-l fiarbă și să-și hrănească ceilalți copii. Propriul copil... Toate astea s-au întâmplat... Le era teamă să lase copiii afară din curți. Erau prinși, precum câinii și pisicile. Dezgropau viermi din grădină și îi mâncau. Cine putea se târa până la oraș și stătea prin gări. Așteptau să le arunce cineva un codru de pâine... Soldații îi loveau cu cizmele, cu patul puștii... Trenurile goneau pe lângă ei, goneau cu toată viteza. Conducătorii închideau geamurile, trăgeau staturile. Și nimeni nu întreba absolut nimic. Oamenii ajungeau la Moscova. Aduceau vin, fructe, se mândreau cu bronzul lor și-și aminteau de mare. (Tace.) Îl iubeam pe Stalin... Mult timp l-am iubit. Îl iubeam chiar și atunci când a început să se scrie despre el că era mic, roșcat și cu o mână paralizată. Că și-a împușcat soția. L-au discreditat. L-au scos din mausoleu. Dar eu tot îl iubeam.

Multă vreme am fost o fetiță stalinistă. Foarte multă vreme. Foarte multă... Da, așa s-a întâmplat! Cu mine... cu noi... și fără viața asta voi rămâne cu mâinile goale. Fără nimic... O să fiu o cerșetoare! Eram mândră de vecinul nostru, unchiul Vania – un erou! S-a întors din război fără ambele picioare. Ieșea în curte într-un scaun cu roțile din lemn, făcut chiar de el. Îmi spunea „Margarețica mea“, ne repara tuturor pâslarii și cizmele. Când se îmbăta, cânta: „Surioare, frățiori... / Am luptat eroic în război...” La câteva zile după moartea lui Stalin mă duc la el: „Ei, Margarețica mea, în sfârșit a crăpat și-asta...” El să spună asta, despre Stalin al meu? I-am smuls pâslarii din mână: „Cum îndrăzniți? Sunteți erou! Aveți o medalie!” Două zile m-am gândit: sunt pionieră, deci trebuie să mă duc la NKVD să-l spun pe unchiul Vania. Să fac un denunț. Și asta absolut serios... da! Ca Pavlik Morozov³³... Eram în stare să-mi denunț și propriul tată... și pe

mama... Eram în stare... Da! Eram gata! Când m-am întors de la școală, unchiul Vania zăcea beat pe prag. Se răsturnase cu căruciorul și nu se putea ridica. Mi s-a făcut milă de el.

Așa eram... Ședeam cu urechea lipită de difuzor și ascultam buletinul de știri despre sănătatea tovarășului Stalin, care se dădea din oră-n oră. Și plângeam. Din toată inima. Așa a fost! Toate astea au existat! Vremurile staliniste, și noi, oamenii stalinisti, și noi am existat... Mama mea e dintr-o familie de nobili. Cu câteva luni înainte de revoluție s-a măritat cu un ofițer, care apoi a luptat în Garda Albă. La Odessa s-au despărțit – el a emigrat alături de ce mai rămăsese din armata zdrobită a lui Denikin, dar ea n-a putut s-o părăsească pe mama ei, care era paralizată. A fost ridicată de Ceka, fiindcă era soție de albgardist. Anchetatorul de caz s-a îndrăgostit de ea. A reușit s-o salveze... Dar a insistat să se însoare cu ea. Venea beat de la serviciu și o lovea cu revolverul în cap. Apoi a dispărut, nu se știe unde. Și mama mea, care era frumoasă, adora muzica și cunoștea câteva limbi străine, îl iubea nebunește pe Stalin. Îl speria pe tata, dacă îl vedea nemulțumit câteodată de ceva: „Mă duc la comitetul raional și le spun ce fel de comunist ești.“ Iar tata... Tata a participat la revoluție... În 1937 a suferit represiuni... L-au eliberat însă repede, fiindcă i-a luat apărarea unul dintre bolșevicii de frunte, care-l cunoștea personal. A garantat pentru el. Dar în partid tata n-a fost reprimat niciodată. Lovitură căreia nu i-a putut supraviețui. În închisoare i-au spart dinții, l-au lovit în cap. Și totuși tata nu s-a schimbat, a rămas comunist. Explicați-mi asta... Credeți că erau proști? Naivi? Nu, erau oameni inteligenți și educați. Mama îi citea pe Shakespeare și Goethe în original, iar tata era absolvent al Academiei Timiriazev. Blok... Maiakovski... Inessa Armand? Erau modelele mele... idealurile mele... Am crescut cu ei... (*Cade pe gânduri.*)

Cândva am luat lecții de zbor la clubul aviatic. Acum nu ne vine să credem pe ce aparate zburam: cum de-am rămas în viață? Nu erau planoare, ci niște aparate înjghebate din șipci de lemn și pânză. Pentru manevrare – o manivelă și o pedală. În schimb, când zbori, vezi păsările, vezi pământul de la înălțime. Simți că ai aripi! Cerul îl schimbă pe om... înălțimea îl schimbă... Înțelegeți ce vreau să pun? Despre viața aceea a noastră... Numi pare rău pentru mine, ci pentru tot ce am iubit noi...

V-am relatat totul cu sinceritate... nu știu ce să vă mai spun... Cumva, astăzi e rușine să povestești cuiva toate astea ...

A zburat Gagarin... Oamenii ieșeau pe străzi, râdeau, se îmbrățișau, plângeau. Oameni care nu se cunoșteau. Muncitorii ieșeau din uzine în

salopete, medicii își aruncau spre cer bonetele albe: „Noi suntem primii! Unul dintre ai noștri a ajuns în cosmos!“ Asta nu se poate uita! A fost copleșitor, uluitor. Nici acum nu pot asculta netulburată cântecul: „Și nu visăm tumult de cer senin, / Și nici albastrul înghețat, / Ci iarba, iarba de lângă cămin, / Preaverdea iarbă de la noi din sat...“ Revoluția cubaneză... Tânărul Castro... Țipam: „Mamă! Tată! Au învins! Vivat Cuba!“ (*Cântăm.*) „Cuba, tu, iubirea mea, / Insulă din zarea purpurie, / Cântecu-ți înconjură planeta ca o stea, / Cuba, tu, iubirea mea!“ La școală la noi veneau veterani ai războiului din Spania... Cântam împreună cântecul *Granada*: „Eu casa lăsat-am, la lupt-am pornit, / Pământul Granadei să-l ia cei ce-au trudit...“ Deasupra biroului meu era fotografia lui Dolores Ibárruri³⁴. Da... Visam la Granada... apoi la Cuba... După câteva zeci de ani alți tineri au visat exact la fel la Afganistan. Eram ușor de păcălit. Și totuși... Totuși! Asta nu voi uita! Nu voi uita cum au ieșit la deștelenit toți elevii din clasa a zecea ai școlii noastre. Mergeau încolonați, cu rucsacuri și steaguri fluturând. Unii duceau chitare în spinare. „Uite, asta înseamnă să fii erou!“ mă gândeam eu. Mulți dintre ei s-au întors bolnavi: nu ajunseseră la deștelenit, ci construiseră undeva în taiga o cale ferată, căraseră șine cufundați până la brâu în apa înghețată. Nu exista destul echipament... Mâncaseră cartofi putrezi, se îmbolnăviseră toți de scorbut. Dar copiii ăștia au existat! Eu eram fetița care-i petrecea entuziasmată cu privirea. Eu! Amintirile mele... Nu le-aș da nimănui – nici comuniștilor, nici democraților, nici brokerilor. Sunt ale mele! Numai ale mele! Pot să mă lipsesc de orice: n-am nevoie de mulți bani, mâncare scumpă sau haine la modă... mașină șic... Cu Jiguli a noastră am cutreierat întreaga Uniune: am văzut Karelia... Lacul Sevan... și Pamirul. Toate astea erau patria mea. Patria mea – URSS. Pot trăi fără multe. Numai fără trecut nu pot. (*Tace îndelung. Atât de îndelung, încât intervin.*)

Nu vă temeți... Mi-e bine... acum mi-e bine... Deocamdată stau acasă... Mângâi pisica, tricotez pâslari. O activitate atât de simplă ca tricotatul m-ajută mai mult decât orice... Ce mă reține? N-am ajuns la sfârșit... nu... Ca medic, mi-am imaginat totul... în cele mai mici amănunte... Moartea e urâtă, nu e niciodată frumoasă. Am văzut oameni spânzurați... În ultimele minute au orgasm, sau se umplu de urină, de excremente. Din cauza gazelor, omul e albastru... violet... Numai gândul ăsta e cumplit pentru o femeie. Nu-mi fac nici un fel de iluzii cum că moartea ar putea fi frumoasă. Dar... Ceva te trage, te copleșește, te smucește. Faci un salt disperat... Ai respirație, ritm... și ești smucit... Aici

e deja greu să te împotrivești. Să apeși butonul de siguranță! Stop! Eu, cumva, m-am împotrivit. Am aruncat funia. Am alergat în stradă. M-am lăsat udată de ploaie, ce bucurie ca după toate astea să te lași udat de ploaie! Ce plăcut! (*Tace.*) Multă vreme n-am vorbit... Opt luni am stat în depresie. Am uitat să merg. În cele din urmă, mi-am revenit. Am reînvățat să merg. Exist... sunt din nou pe pământ ferm... Dar mi-a fost rău... Mă rostogoleau ca pe o minge... Ce tot spun? Ajunge! Gata, ajunge... (*Stă și plânge.*) Ajunge...

Anul 1990... În apartamentul nostru de trei camere din Minsk locuiau cincisprezece oameni, și pe lângă ei un sugar. Primele au venit de la Baku rudele soțului – sora cu familia și verii lui. N-au venit în vizită, au adus cu ei cuvântul „război“. Au intrat în casă țipând, cu ochii stinși... Era toamnă sau iarnă... era deja frig. Da, toamna au venit, fiindcă iarna deja eram mai mulți. Iarna au venit cei din Tadjikistan... Din orașul Dușanbe au venit sora mea cu familia ei și părinții soțului. Chiar așa a fost... Așa... Dormeam peste tot, vara dormeau unii chiar și pe balcon. Și... nu vorbeau, ci țipau... Ei fugeau, și războiul îi prindea din urmă. Le sfârâiseră călcâiele. Iar ei... ei toți, ca și mine, erau sovietici... sovietici sută la sută! Se mândreau cu asta. Și, deodată, n-a mai rămas nimic. Absolut nimic! S-au trezit dimineăta, s-au uitat pe fereastră și erau deja sub alt drapel. În altă țară. De-acum erau străini.

Ascultam. Ascultam. Ei vorbeau...

„...ce vremuri au fost! A venit Gorbaciov... și deodată, sub ferestre a început să se tragă. Doamne! În capitală... În Dușanbe... Toți stăteau la televizor și se temeau să nu piardă ultimele știri. La noi la fabrică era un colectiv de femei, majoritatea rusoaice. Le întreb: «Fetelor, ce-o să fie?» «O să înceapă războiul, deja îi taie pe ruși.» După câteva zile un magazin a fost vandalizat în plină zi... apoi altul...”

„...în primele luni am plâns, apoi m-am oprit. Lacrimile se termină repede. Cel mai mult mă temeam de bărbați, și cunoscuți, și necunoscuți. Te trăgeau într-o casă, într-o mașină... «Frumoaso! Fetițo, hai să ne futem...» Pe o fată din vecini au siluit-o niște colegi de clasă. Băieți tadjici, pe care-i cunoșteam. Mama ei s-a dus la familia unuia dintre ei. «De ce-ai venit aici?» au țipat la ea. «Cară-te în Rusia ta. În curând, n-o să mai rămână picior de rus aici. O să fugiți numai cu chiloții de pe voi.»“

„...de ce ne-am dus acolo? Am fost trimiși de Comsomol. Am construit hidrocentrala de la Nurek, fabrica de aluminiu... Am învățat limba tadjică: *ceaihana*, *piala*, *arâk*, *arcea*, *cinara*... Ne numeau *șuravi*.

Frați ruși.“

„...visez munți rozalii, cu migdali înfloriți. Și mă trezesc scăldată în lacrimi...”

„...la Baku... Locuiam într-un bloc de nouă etaje. Într-o dimineață au scos familiile armene în curte... Toți s-au adunat în jurul lor, și cu toții, unul câte unul, i-au lovit cu ce-aveau la-ndemână. Un băiețel de vreo cinci ani dădea și el cu lopățica lui. O azeră bătrână l-a mângâiat pe cap...”

„...prieteni noștri erau și ei azeri, dar ne-au ascuns la ei în pivniță. Ne-au acoperit cu boarfe, cu cutii. Noaptea ne aduceau de mâncare...”

„...dimineața, când mă grăbeam spre serviciu, vedeam pe stradă cadavre. Zăceau întinse pe jos sau stăteau rezemate de perete, parcă erau vii. Unele erau acoperite cu vreun *dastarhan* (față de masă, pe rusește), altele nu. Nu apucaseră. Majoritatea erau dezbrăcate... și bărbați... și femei... Cei care ședeau rezemați nu fuseseră dezbrăcați, nu-i putuseră dezdoi...”

„...înainte credeam că tadjicii sunt ca niște copii, că nu pot face rău nimănui. În jumătate de an, poate chiar mai puțin, Dușanbe devenise de nerecunoscut, și oamenii erau de nerecunoscut. S-au umplut morgile. Dimineața, până să fie șters de pași, asfaltul era plin de urme de sânge... ca de jeleu...”

„...zile întregi au trecut pe lângă casa noastră cu pancarte: «Moarte armenilor!» Bărbați și femei. Tineri și bătrâni. O mulțime furioasă, nici măcar un singur chip omenesc. Ziarele erau pline de anunțuri: «Schimb apartament de trei camere în Baku pe orice apartament în orice oraș din Rusia...» Noi ne-am vândut apartamentul pe trei sute de dolari. Cât un frigider. Și dacă nu l-am fi vândut pe banii ăștia, ne-ar fi putut omorî...”

„...noi din banii pe apartament ne-am cumpărat: eu – o canadiană cu puf, iar soțul niște ghetă călduroase. Mobila, vasele... covoarele... toate le-am lăsat...”

„...trăiam fără lumină, fără gaze... fără apă... La piață erau niște prețuri inimaginabile. Lângă blocul nostru se deschisese un chioșc. Acolo se vindeau flori și coroane funerare. Doar flori și coroane...”

„...noaptea, pe peretele blocului învecinat cineva a scris cu roșu: «Teme-te, rus nenorocit! Tanchiștii tăi n-o să te mai ajute.» Rușii erau dați afară din funcțiile de conducere... erau împușcați pe după colțuri... Orașul a ajuns curând murdar, ca un *kişlac*³⁵. Un oraș străin. Nu mai era unul sovietic...”

„...te omorau din nimic... Că nu te-ai născut acolo, că nu vorbești

limba care trebuie... că nu i-ai plăcut unuia cu mitralieră..... Dar până atunci cum am trăit? De sărbători, primul toast era «pentru prietenie» – *es kes sirum em* («te iubesc», în armeană), *Man sani seviram* («te iubesc», în azeră). Trăiam laolaltă...”

„...oameni simpli... Cunoscuții noștri tadjici își încuiau copiii cu cheia, nu-i lăsau să iasă din casă, ca să nu fie învățați... să nu fie puși să ucidă.”

„...Plecam... eram gata să ne urcăm deja în tren, deja ieșea abur de sub roți. Ultimele minute. Cineva a tras o rafală de mitralieră în roți. Soldații au făcut un culoar, ne-au acoperit. Dacă n-ar fi fost soldații, n-am fi ajuns vii în vagoane. Și, dacă acum văd scene de război la televizor, simt deodată... mirosul acela... mirosul de carne de om arsă... Un miros greșos... dulceag...”

Jumătate de an mai târziu, soțul meu a făcut primul infarct... după altă jumătate de an, pe-al doilea... Sora lui a făcut un atac cerebral. De la toate astea... Eu am înnebunit... Știți că firele de păr înnebunesc? Se fac dure, ca lemnul. Firele de păr înnebunesc primele... Dar cine rezistă? Micuța Karina... Ziua e un copil normal, dar, cum se întunecă afară, începe să tremure. Țipă: „Mama, nu pleca! O să adorm, iar pe tine și pe tata o să vă omoare!” Mă grăbeam dimineața spre serviciu și mă rugam să mă calce o mașină. N-am fost niciodată la biserică, dar acum stăteam ore-n șir în genunchi: „Preasfântă Născătoare de Dumnezeu! Mă auzi?” Nu mai dormeam, nu puteam mânca. Nu sunt politician, nu mă pricep la politică. Mi-e pur și simplu frică. Ce vreți să mă mai întrebați? V-am povestit tot... Tot!!

Note

29. În regiunea Irkutsk au fost exilați, în 1825, mulți dintre participanții la mișcarea decembristă, o mișcare a tinerilor nobili ruși împotriva țarului.

30. Formulă prin care Stalin îi descria pe scriitori.

31. Aluzie la un film-concert dedicat compozitorului Andrei Petrov (1930–2006).

32. Organizația politică, administrativă și militară a cazacilor zaporojeni, o forță în stepele din nordul Mării Negre în secolele XVI–XVIII.

33. Copil devenit erou al propagandei sovietice pentru că, la numai 13 ani, și-a denunțat tatăl întrucât ar fi „falsificat documente, vânzându-le dușmanilor poporului sovietic”.

34. Isidora Dolores Ibárruri Gómez (1895–1989), lider republican spaniol,

eroină a Războiului Civil din Spania și personalitate marcantă a Partidului Comunist Spaniol.

35. Așezare rurală (pentru iernat) a popoarelor turcice seminomade din Asia Centrală și Azerbaidjan.

Despre un mareșal roșu și trei zile de revoluție uitată

Serghei Feodorovici Ahromeev (1923–1991), mareșal al Uniunii Sovietice, erou al Uniunii Sovietice (1982). Șef al Statului-Major al Forțelor Armate ale URSS (1984–1988). Laureat al Premiului Lenin (1980). Din 1990, consilier pe probleme militare al președintelui URSS.

Interviuri în Piața Roșie (decembrie 1991)

„Eram studentă...

Total s-a petrecut foarte repede... După trei zile revoluția s-a terminat... La știri, la televizor, se anunța: membrii CSSU au fost arestați... ministrul afacerilor interne Pugo s-a împușcat, mareșalul Ahromeev s-a spânzurat... În familia mea s-a discutat mult despre asta. Îmi amintesc că tata spunea: «Ăștia-s criminali de război. Ar trebui să aibă soarta generalilor nemți Speer și Hess.» Toți așteptam un Nürnberg...

Eram tineri... Revoluție! Când oamenii au ieșit în stradă, sfidând tancurile, am început să fiu mândră de țara mea. Până atunci avuseseră loc deja evenimente la Vilnius, Riga, Tbilisi. La Vilnius, lituanienii și-au apărât televiziunea, am văzut toate astea la știri, iar noi – ce, suntem de mămăligă? În stradă au ieșit oameni care înainte nu se duceau nicăieri: stăteau și se indignau în bucătăriile lor. Dar atunci au ieșit... Eu și prietena mea ne-am luat la noi umbrele, și pentru ploaie, și ca arme de luptă. (*Râde.*) Eram mândră de Elțin – când s-a urcat pe tanc, am înțeles: ăsta-i președintele meu! Al meu! Adevărat! Erau mulți tineri acolo. Studenți. Toți crescuserăm cu *Ogoniok*-ul lui Korotici, cu ...«șaizeciștii». Era o atmosferă de război... În megafon, un glas de bărbat striga, implora: «Fetelor, plecați. O să se tragă și o să fie multe cadavre.» Lângă mine, un tânăr își trimitea

acasă nevasta însărcinată și ea plângea: «Tu de ce rămâi?» «Trebuie.»

Am uitat ceva foarte important... Cum a început ziua aceea... Dimineața m-am trezit pentru că mama plângea în hohote. Îl întreba pe tata: «Ce-i aia stare de urgență? Tu ce crezi că au făcut cu Gorbaciov?» Iar bunica alerga de la televizor la radioul din bucătărie: «Nu e nimeni arestat? Împușcat?» Bunica s-a născut în '22, toată viața ei a văzut numai împușcături sau execuții. Arestări. Așa i-a trecut viața... Când ea nu mai era, mama a dezvăluit un secret de familie. A dat la o parte o perdea... a ridicat vâlul... În '56 tatăl ei s-a întors din lagăr – era un sac de oase. Din Kazahstan. A venit însoțit de cineva, atât era de bolnav. Și ele n-au spus nimănui că e tatăl... soțul... Le-a fost frică... Spuneau că nu-i cineva apropiat, doar o rudă îndepărtată. A stat cu ele câteva luni, apoi l-au internat în spital. Acolo s-a spânzurat. Trebuie... Acum trebuie să trăiesc cumva cu asta, cu conștiința acestui fapt. Trebuie să înțeleg... (*Repetă.*) Să trăiesc cumva cu asta... Cel mai mult, bunica se temea de un nou Stalin și de război, toată viața a stat pregătită, așteptându-se la alte arestări și la foamete. Creștea ceapă într-o lădiță așezată pe pervaz, pune varză la murat în borcane mari. Făcea provizii de zahăr și ulei. Dulapurile noastre erau pline de tot felul de grăunțe. De arpacaș. Mă tot învăța: «Tu să taci! Să taci!» Să taci la școală... la facultate... Așa am crescut, printre astfel de oameni. N-aveam motive să iubim puterea sovietică. Toți eram de partea lui Elțin! Pe o prietenă de-a mea n-o lăsa mama ei să iasă din casă: «Numai peste cadavrul meu! Nu pricepi că totul o ia de la capăt?» Învățam la Universitatea Prieteniei între Popoare „Patrice Lumumba“. Acolo învățau studenți din întreaga lume, mulți dintre ei veneau convinși că URSS e țara balalaicilor și a bombelor atomice. Eram stânjeniți. Noi voiam să trăim într-o altfel de țară...”

„Lucram ca strungar la fabrică...

Mă aflu în regiunea Voronej când am aflat de puci... Eram în vizită la o mătușă. Toate perorațiile astea despre măreția Rusiei sunt un morman de rahat. Patrioți de carton! Stau toată ziua cu nasu-n televizor. Ar trebui să se ducă la cincizeci de kilometri de Moscova... Să vadă o gospodărie, să vadă cum trăiesc oamenii! Cum se fac praf de sărbători... La țară aproape că nu mai sunt țărani. Au crăpat toți. Au conștiință cam cât niște cornute, beau până mor. Până cad pe jos. Beau orice arde pe gât: de la loțiune de față până la benzină. Beau, apoi se încaieră. Fiecare familie are sau a avut pe cineva în închisoare. Miliția nu face față. Numai femeile nu se lasă, ele

își sapă grădinile. Dacă au rămas vreo doi-trei bărbați care nu-s bețivi, aceia au plecat să-și câștige traiul la Moscova. Iar singurului fermier din satul în care merg eu i-au dat foc la casă de trei ori, să plece naibii de-acolo! Ducă-se! Nu-l puteau suferi, era ceva fizic, din rărunchi...

Tancuri în Moscova... baricade... La țară, nimeni nu era prea tulburat de asta. Nu-și băteau capul. Pe toți îi preocupa mai mult gândacul de Colorado și fluturile de varză. E dârz gândacul ăsta de Colorado... Iar flăcăilor nu le stă mintea decât la parale și la fete. Unde să mai golească o sticlă seara. Dar majoritatea oamenilor erau pentru CSSU. Mie așa mi s-a părut... Nu erau toți comuniști, dar toți erau pentru o țară măreață. Se temeau de schimbări, căci după orice schimbare omul simplu pica de fraier. Îmi aduc aminte cum spunea bunicul: «Înainte ne-au tras-o pe la spate și pe urmă ne-au vârat-o tot mai adânc.» Și înainte, și după război au trăit fără buletine. Țăranii nu primeau buletine, nu aveau voie în orașe. Erau niște sclavi. Prizonieri. S-au întors din război încărcăți de decorații. Au cucerit jumătate din Europa! Dar trăiau fără buletine.

La Moscova am aflat că toți prietenii mei au fost pe baricade. S-au băgat la iureș! (*Râde.*) Și eu aș fi putut primi o medalie..."

„Eu sunt inginer...

Cine-i mareșalul ăsta, Ahromeev? Un fanatic al ideii de om sovietic. Am trăit printre sovietici, nu mai vreau sovietici. Și ăsta era un fanatic, un om dedicat sincer ideii comuniste. Era dușmanul meu personal. Am simțit ură când i-am auzit discursul. Am înțeles că omul ăsta va lupta până la capăt. Sinuciderea lui? Evident că-i un act neobișnuit, impune respect. Moartea trebuie respectată. Dar mă întreb: dacă ar fi învins ei? Luați orice manual... Nici o răsturnare din istorie nu a avut loc fără teroare, totul s-a sfârșit inevitabil cu vărsare de sânge. Cu limbi smulse și ochi scoși. Ca în Evul Mediu. Nu e nevoie să fii istoric pentru asta...

Am auzit dimineața la televizor despre «incapacitatea lui Gorbaciov de a conduce țara din cauza unei boli grave»... Am văzut tancurile sub ferestre... Mi-am sunat prietenii – toți erau de partea lui Elțin. Împotriva juntei. O să-l apărăm pe Elțin! Am deschis frigiderul și mi-am băgat o bucatică de brânză în buzunar. Pe masă erau niște covrigi – i-am înșfăcat. Și armă? Trebuia să iau ceva cu mine... Pe masă era un cuțit de bucătărie... l-am apucat, apoi l-am pus la loc. (*Rămâne pe gânduri.*) Dar dacă... dar dacă ar fi învins ei?

Acum se dau la televizor imagini: maestrul Rostropovici a venit de la

Paris și ține automatul în mâini, niște fete îi servesc pe soldați cu înghețată... Un buchet de flori pe tanc... Imaginile mele sunt altele... Bunicuțe moscovite le împart soldaților sendvișuri și-i iau la ele acasă să-și facă nevoile. A fost adusă o întreagă divizie de tancuri în capitală – fără să li se asigure nici mâncare, nici toalete. Flăcării își ițeau din tancuri găturile subțirele și priveau nedumeriți. Nu înțelegeau nimic. În a treia zi deja stăteau pe tancuri – înrăiți, flămânzi. Nedormiți. Femeile îi înconjurau: «Copii, voi o să ne împușcați?» Soldații tăceau, dar un ofițer a lătrat: «Dacă ni se dă ordin, o să vă împușcăm.» Soldații parcă au fost luați de vânt, s-au ascuns în blindate. Uite-așa! Imaginile mele nu coincid cu ale dumneavoastră... Stăteam înlănțuiți, așteptam atacul. Se zvonea: curând vor da cu gaze lacrimogene, sunt lunetiști pe acoperișuri... S-a apropiat de noi o femeie, avea decorații prinse pe fustă:

— Pe cine apărați? Pe capitaliști?

— Da, și ce-i cu asta, băbuțo? Stăm aici pentru libertate.

— Eu am luptat pentru puterea sovietică, pentru muncitori și țărani. Nu pentru chioșcuri și cooperative. Dacă mi s-ar da acum un automat...

Totul atârna de un fir de păr. Mirosea a sânge. Nu-mi amintesc să fi fost sărbătoare..."

„Eu sunt patriot..."

Lăsați-mă să mă exprim. – *Se apropie un bărbat îmbrăcat într-un cojoc descheiat, cu o cruce masivă pe piept.* – Trăim perioada cea mai rușinoasă a istoriei noastre. Suntem o generație de lași, de trădători. Asta e sentința pe care ne-o vor da copiii noștri. «Părinții noștri au vândut o țară măreță pe jeanși, Marlboro și gumă de mestecat», vor spune. N-am putut să apărăm URSS – patria noastră. O crimă cumplită. Am vândut tot!! Niciodată n-o să mă obișnuiesc cu tricolorul rusesc, o să am mereu în fața ochilor drapelul roșu. Drapelul unei țări mărețe! Al unei victorii mărețe! Ce s-o fi întâmplat cu noi, oamenii sovietici, ca să ne repezim cu ochii închiși în acest nenorocit de rai capitalist? Ne-au cumpărat cu staniol colorat, cu rafturi de mezeluri, cu obiecte lucitoare. Ne-au orbit, ne-au spălat pe creier. Am dat totul pe mașini și țoale. Și să nu-mi veniți cu povești... Cum că de fapt CIA a distrus Uniunea Sovietică, sau mașinațiunile lui Brzeziński³⁶... Și de ce KGB-ul n-a distrus America? Nu bolșevicii obtuzi au fost cei care au băgat țara în rahat, nu ticăloșii de intelectuali au distrus-o ca să plece peste graniță și să citească *Arhipelagul Gulag*... Și nu căutați comploturi iudeo-masonice. Noi singuri am distrus totul. Cu mâinile noastre. Am visat

să se deschidă și la noi McDonald's-uri cu hamburgeri fierbinți și să ne putem cumpăra toți Mercedesuri sau videoplayere din plastic. Și să se vândă filme porno la chioșcuri...

Rusia are nevoie de o mână puternică, o mână de fier. De un gardian cu baston. Adică trăiască marele Stalin! Ura! Ura! Ahromeev putea să devină Pinochet al nostru. Ceea ce a fost generalul Jaruzelski pentru polonezi... E o mare pierdere..."

„Eu sunt comunist..."

Am fost pentru CSSU sau, mai precis, pentru URSS. Am fost un susținător pătimaș al CSSU, pentru că îmi plăcea să trăiesc într-un imperiu. «Largă-i țara mea cu multe șesuri...» În '89 am fost trimis în delegație la Vilnius. Înainte de plecare m-a chemat la el inginerul-șef de la fabrică (el fusese deja acolo) și m-a avertizat: «Să nu vorbești rusește cu ei. Nu poți să cumperi nici o cutie de chibrituri la magazin dacă o ceri în rusește. Mai știi ucraineană? Vorbește în ucraineană.» Nu l-am crezut – ce erau prostiile astea? Dar el a continuat: «Ai grijă la cantină – pot să te otrăvească sau să-ți pună sticlă pisată în mâncare. Acolo ești ocupant, înțelegeți?» Și eu, care aveam în cap numai prietenia dintre popoare și așa mai departe. Frăția sovietică. N-am crezut până n-am ajuns în gara din Vilnius. Am coborât pe peron... Din primele clipe mi-au dat de înțeles, auzind limba rusă, că venisem într-o țară străină. Eram ocupant. Din Rusia cea murdară și înapoiată. Un Ivan rus. Un barbar.

Și, deodată, *Dansul lebedelor mici*³⁷, întruna... Pe scurt, despre CSSU am auzit dimineața, într-un magazin. Am dat fuga acasă și am deschis televizorul: l-au omorât pe Elțin sau nu? În mâinile cui e Televiziunea? Cine comandă armata? M-a sunat un cunoscut: «Of, nenorociții, iar o să strângă șurubul! O să devenim toți șuruburi și cuie.» Mi s-a făcut rău: «Eu unul sunt pentru, cu ambele mâini. Sunt pentru URSS!» Într-o clipă s-a sucit cu o sută optzeci de grade: «S-a terminat cu Mihail Pătatul! Ar trebui trimis la păscut în Siberia!» Înțelegeți? Trebuia să vorbim cu oamenii. Să-i influențăm. Să-i câștigăm de partea noastră. În primul rând, să luăm Ostankino și să repetăm douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru: «Vom salva țara! Patria sovietică e în pericol! Trebuie să ne debarasăm de toți Sobceakii, Afanasievicii și ceilalți trădători». Și poporul era pentru!

În sinuciderea lui Ahromeev nu cred. Nu putea un ofițer care a trecut prin război să se spânzure cu o sfoară... cu panglica de la o cutie de tort... ca un zek³⁸. În celule se spânzură unii așa, așezându-se și îndoind

picioarele. Singuri. Așa ceva nu există-n tradiția militarilor. Ofițerii disprețuiesc ștreangul. Asta nu-i sinucidere, ci crimă. L-au ucis cei care au ucis și Uniunea Sovietică. Se temeau de el – Ahromeev avea o mare autoritate asupra armatei, putea organiza o rezistență. Poporul încă nu era dezorientat, dezbinat, ca acum. Încă trăiau toți la fel și citeau toți aceleași ziare. Nu ca acum: unii îndopați, alții nfometați.

Și asta... asta am văzut-o cu ochii mei... Niște tineri au sprijinit o scară de clădirea CC al PCUS din Piața Veche, deja nu mai era păzită de nimeni. Scări mari, de pompieri. Au urcat... Cu ciocane și dălți, au început să desprindă literele aurii CC – PCUS. Iar alții, de jos, le spărgeau și își luau ca amintire bucăți din ele. Au spart baricadele. Sârma ghimpată a ajuns și ea suvenir.

Așa îmi amintesc eu căderea comunismului...”

Din dosarele anchetei

„La 24 august 1991, ora 21:50, în biroul nr. 19a din Corpul 1 al Kremlinului din Moscova, ofițerul de serviciu Koroteev a descoperit cadavrul mareșalului Uniunii Sovietice Ahromeev Serghei Feodorovici (născut în 1923), consilier al președintelui URSS.

Cadavrul a fost găsit în poziție șezând sub pervazul ferestrei biroului. Era sprijinit de grilajul de lemn care acoperă caloriferul. Cadavrul purta uniforma de mareșal al Uniunii Sovietice. Îmbrăcămintea nu era deloc deranjată. De jur împrejurul gâtului era un ștreang făcut din șnur din material sintetic, pus în două. Capătul de sus al ștreangului era prins de mânerul ferestrei cu bandă adezivă de tip scotch. Nu s-au găsit pe corp alte vătămări în afară de cele provocate prin spânzurare...”

„La cercetarea conținutului biroului celui de mai sus, au fost găsite cinci bilete puse la vedere. Toate erau scrise de mână. Biletele erau puse într-un teanc ordonat. Lista este făcută în ordinea în care se aflau...

În primul bilet, pe care Ahromeev îl scrie pentru familia sa, el anunță că a hotărât să se sinucidă: «Pentru mine a fost întotdeauna importantă datoria de militar și de cetățean. Voi ați fost pe locul al doilea. Astăzi pun pentru prima dată pe primul loc datoria față de voi. Vă rog să trăiți bărbătește aceste zile. Sprijiniți-vă unii pe alții. Nu dați ocazia dușmanilor să se bucure...»

Al doilea bilet îi era adresat mareșalului Uniunii Sovietice S. Sokolov.

Acesta conține rugămintea adresată lui Sokolov și generalului de armată Lobov de a ajuta familia cu înmormântarea și de a nu o lăsa singură în aceste zile grele.

Cel de-al treilea bilet conține rugămintea de a i se achita datoria pe care o avea la cantină și are atașată o bancnotă de 50 de ruble.

Al patrulea bilet nu are destinatar: «Nu pot să mai trăiesc când îmi piere patria și este distrus tot ce am considerat a fi sensul vieții mele. Vârsta și trecutul meu îmi dau dreptul să mă retrag din viață. Am luptat până la sfârșit.»

Ultimul bilet era pus separat: «Nu mă pricep la confecționarea armelor pentru sinucidere. Prima încercare (la 9:40) nu a reușit – s-a rupt șnurul. Îmi adun forțele pentru a o lua de la capăt.»

Expertiza grafologică a stabilit că toate biletele erau scrise de mâna lui Ahromeev...”

„...Fiica cea mică, Natalia, cu familia căreia Ahromeev și-a petrecut ultima noapte, a relatat: «Chiar înainte de august, nu o dată l-am întrebat pe tata dacă la noi e posibilă o lovitură de stat. Mulți erau nemulțumiți de felul în care se desfășura perestroika gorbacioviană – de gargara, de slăbiciunea ei, de concesiile unilaterale în convorbirile sovieto-americane despre dezarmare, de slăbirea situației economice a țării. Dar tatei nu-i plăceau astfel de discuții, el era încrezător: N-o să fie nici o lovitură de stat, spunea el. Dacă armata ar vrea să dea o lovitură de stat, n-ar avea nevoie decât de două ore. Dar în Rusia nu faci nimic cu forța. Cea mai mare problemă nu e să înlături un conducător incomod, ci ce să faci mai departe.»

Pe 23 august Ahromeev s-a întors devreme de la serviciu. A cinat împreună cu familia. Au cumpărat un pepene mare și au stat la masă îndelung. Tatăl, după spusele fiicei, vorbea deschis. A recunoscut că se aștepta să fie arestat. Nimeni din Kremlin nu venea să vorbească cu el. «Înțeleg», spunea el, «o să vă fie greu, acum se va arunca cu noroi în familia noastră. Dar n-aveam cum să fac altfel.» Fiica lui l-a întrebat: «Nu-ți pare rău că ai venit la Moscova?» Ahromeev i-a răspuns: «Dacă n-aș fi făcut asta, m-aș fi blestemat toată viața.»

Înainte de culcare, Ahromeev i-a promis nepoatei lui că a doua zi o s-o ducă în parc, să se dea în leagăn. Își făcea griji să aibă cine s-o întâmpine pe soția lui, care dimineața trebuia să vină de la Soci. A rugat să fie anunțat imediat ce aterizează. Comandase pentru ea o mașină de la Kremlin...

Fiica lui l-a sunat la 9:35. Avea o voce normală... Cunoscând firea

tatălui ei, fiica nu crede că s-a sinucis...”

Din ultimele însemnări

„...Am jurat credință Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice... și toată viața am slujit-o. Așadar, ce trebuie să fac acum? Pe cine trebuie să slujesc? Cât voi trăi, cât voi respira, voi lupta pentru Uniunea Sovietică...”

Emisiunea TV Vzgliad, 1990.

„Acum totul e zugrăvit în negru... Se neagă tot ce s-a întâmplat în țară după Revoluția din Octombrie... Da, pe vremea aceea era Stalin, era stalinism. Da, au fost represii, violențe asupra oamenilor, nu contest asta. Toate acestea au existat. Dar cu atât mai mult trebuie să le studiem și să le evaluăm obiectiv și corect. Pe mine, de pildă, nu e nevoie să mă convingă cineva, eu m-am născut atunci, în anii aceia. Am văzut cu ochii mei cum munciau oamenii, cu câtă credință... Problema nu e să minimalizezi sau să ascunzi ceva. Nu e nimic de ascuns, de acoperit. Cu tot ce s-a întâmplat în țară, lucruri știute de toată lumea, cine se mai poate juca de-a v-ați ascunselea? Dar războiul cu fasciștii l-am câștigat, nu l-am pierdut. Victoria e a noastră.

Îmi amintesc anii '30... Atunci au crescut oameni asemenea mie. Zeci de milioane. Și noi am construit socialismul conștient. Eram gata de orice sacrificii. Nu sunt de acord că în anii dinainte de război a existat doar stalinismul, cum scrie generalul Volkogonov. El e anticomunist. Dar astăzi la noi cuvântul «anticomunist» nu mai este o insultă. Eu sunt comunist, el e anticomunist. Eu sunt anticapitalist, el – nu știu ce e: apărător al capitalismului, sau nu? Aceasta nu e mai mult decât constatarea unor fapte. Și o dezbatere de idei. Eu nu sunt numai criticat, ci chiar înjurat deschis pentru că-l numesc «traseist»... Până nu demult, Volkogonov apăra regimul sovietic, idealurile comuniste, alături de mine. Și deodată, se schimbă radical. Să spună de ce și-a trădat veșmântul militar...

Mulți și-au pierdut credința astăzi. Printre cei dintâi l-aș numi pe Boris Nikolaevici Elțin. Că doar președintele Rusiei a fost secretar al CC al PCUS, membru în Biroul Politic. Iar acum spune deschis că nu crede în socialism și comunism, consideră o greșeală tot ce-au făcut comuniștii. A devenit un anticomunist militant. Sunt și alții. Și, între noi fie vorba, nu-s puțini. Dar, dacă mă întrebați pe mine... Eu din principiu nu sunt de acord... Văd o amenințare pentru existența țării noastre, o amenințare reală.

Este la fel de mare ca în anul 1941...”

*N. Zenkovici, Secolul XX.
Marii generali în anii tulburărilor,
Olma-Press, 2005*

„În anii '70, URSS producea de 20 de ori mai multe tancuri decât SUA.

Întrebarea lui G. Șahnazarov, aghiotant al secretarului general Mihail Gorbaciov (anii '80): «De ce e nevoie să producem atâta armament?»

Răspunsul șefului de Stat-Major S. Ahromeev: «Pentru că am creat, cu prețul unor sacrificii enorme, uzine de primă clasă, la fel de bune ca ale americanilor. O să le ordonați acum să întrerupă munca și să producă străchini?»

*Egor Gaidar,
Prăbușirea unui imperiu,
Rossiiskaia Politiceskaia Ențiklopedia, 2007*

„În a noua zi de lucrări a Primului Congres al Deputaților Poporului, în sală au apărut niște pliante care susțineau că Saharov afirmase, într-un interviu dat unei reviste canadiene: «În timpul războiului din Afganistan, elicopterele sovietice au tras în propriii soldați care fuseseră încercuiți, ca aceștia să nu cadă prizonieri.»

La tribună urcă primul-secretar al comitetului orășenesc al Comsomolului din Cerkassî, S. Cervonopiski, veteran al războiului din Afganistan; nu mai are picioare, este ajutat să ajungă la pupitru. Începe să citească o declarație a veteranilor din Afganistan: «Domnul Saharov afirmă că există dovezi cum că elicopterele sovietice ar fi tras în soldații sovietici... Ne îngrijorează serios campania fără precedent de denigrare a armatei sovietice în mijloacele de informare în masă. Suntem tulburați până în adâncul sufletului de această ieșire iresponsabilă și provocatoare a unui savant renumit. Acest atac rău intenționat împotriva armatei noastre, înjosirea onoarei și a meritelor acesteia constituie o nouă încercare de a sparge unitatea sacră dintre armată, popor și partid... (*Ovații.*) În sală sunt mai mult de 80% comuniști. Dar nici măcar o dată, nici măcar în discursul tovarășului Gorbaciov, nu a fost pronunțat cuvântul comunism. Eu voi numi însă astăzi trei cuvinte pentru care, cred eu, trebuie să lupte întreaga lume: Stat, Patrie, Comunism...»

(Aplauze. Toți deputații se ridică în picioare – în afară de democrați și

de mitropolitul Alexei.)

O profesoară din Uzbekistan:

«Tovarășe academician! Cu o singură faptă ai anulat întreaga dumneavoastră activitate. Ai adus o ofensă întregii armate, tuturor celor căzuți. Și eu îmi exprim întregul dispreț față de dumneavoastră...»

Mareșalul Ahromeev:

«Ceea ce a spus academicianul Saharov este o minciună. Nu s-a întâmplat nimic de felul acesta în Afganistan. Afirm asta cu deplină răspundere. În primul rând, am luptat în Afganistan doi ani și jumătate, în al doilea rând, ca prim-adjunct al șefului Marelui Stat-Major, apoi ca șef al Marelui Stat-Major, m-am ocupat în fiecare zi de Afganistan, cunosc fiecare directivă, fiecare zi de activitate militară. Nu s-a întâmplat așa ceva!»“

V. Kolesov, Perestroika,
o cronică. 1985–1991, *Lib.ru*,
Sovremennaja literatura

„— Tovarășe mareșal, ce sentimente vă încearcă având în vedere că ai primit titlul de Erou al Uniunii Sovietice în Afganistan? Academicianul Saharov a avansat o cifră: pierderile poporului afgan se ridică la un milion de oameni...”

— Credeți că sunt fericit că am primit Steaua de Erou? Am îndeplinit ordinele, dar acolo nu e decât sânge... mizerie... Nu o dată am spus că șefii militari au fost împotriva acestui război, înțelegând că el va presupune acțiuni militare în condiții grele, necunoscute. Că împotriva URSS se va ridica întregul Islam oriental. Că ne vom pierde imaginea în Europa. Ni s-a răspuns răspicat: «De când au început generalii țării noastre să se amestece în politică?» Am pierdut lupta pe care am dus-o pentru poporul afgan... Dar asta nu e vina armatei noastre...”

Interviu pentru un jurnal TV, 1990

„...depun mărturie cu privire la gradul participării mele la acțiunile criminale ale așa-numitului «Comitet de Stat pentru Stare de Urgență...»

Pe 6 august a.c., conform dispozițiilor dumneavoastră, am plecat în concediu la sanatoriul militar din Soci, unde m-am aflat până pe 19 august. Înainte de plecarea la sanatoriu și la sanatoriu, până în dimineața zilei de 19 august, nu am știut nimic despre pregătirea complotului. Nimeni nu mi-a făcut măcar vreo aluzie despre organizarea sau organizatorii lui, așadar nu

am luat parte în nici un fel la pregătirea și punerea lui în practică. În dimineața zilei de 19 august, auzind la televizor despre declarațiile «Comitetului» sus-menționat, am luat singur hotărârea de a mă întoarce la Moscova. La ora 20:00 m-am întâlnit cu Ianaev G.I. I-am spus că sunt de acord cu programul expus de «Comitet» în Mesajul către popor și i-am propus să încep să lucrez cu el în calitate de consilier al președintelui URSS. Ianaev G.I. a acceptat, dar, pretinzându-se ocupat, a stabilit următoarea întâlnire pentru 20 august, orele 12:00. Mi-a spus că la «Comitet» nu era organizată informarea despre mersul lucrurilor și că ar fi bine dacă m-aș ocupa de asta...

În dimineața zilei de 20 august m-am întâlnit cu Baklanov O.D., care primise aceeași însărcinare. Am hotărât să lucrăm împreună în această problemă... Am adunat o echipă de lucru compusă din reprezentanți ai diferitelor departamente și am organizat adunarea informațiilor și analizarea situației. Practic, în acest scop echipa a pregătit două rapoarte, unul pe 20 august în jurul orei 21:00 și altul în dimineața zilei de 21 august, care au fost discutate în ședințele «Comitetului».

În afară de asta, pe 21 august am lucrat la pregătirea discursului lui Ianaev G.I. în Prezidiul Sovietului Suprem al URSS. În seara zilei de 20 august și în dimineața zilei de 21 august am luat parte la ședințele «Comitetului», mai exact la părțile care s-au desfășurat în prezența invitaților. Acestea sunt activitățile la care am participat pe 20 și 21 august a.c. În plus, pe 20 august, mai exact la ora 15:00, m-am întâlnit la Ministerul Apărării cu Iazov D.T., la cererea acestuia. Mi-a spus că situația se complică și și-a exprimat părerea că succesul este îndoielnic. După discuție, m-a rugat să merg cu el la adjunctul ministrului apărării, generalul Acealov V.A., unde se lucra la planul de ocupare a clădirii Sovietului Suprem al RSFSR. Am ascultat vreme de trei minute raportul lui Acealov V.A. despre dispunerea trupelor și momentele de acțiune. Nu am pus nici o întrebare nimănui...

De ce am venit la Moscova din proprie inițiativă – nu mă chemase nimeni de la Soci – și am început să lucrez în «Comitet»? Aceasta, în condițiile în care eram sigur că această aventură se va sfârși cu un eșec și, ajuns la Moscova, m-am convins încă o dată de asta. Adevărul este că, începând din anul 1990, am fost convins, cum sunt și astăzi, că țara noastră se îndreaptă spre pieire. În curând, se va dezmembra. Căutam un mijloc de a avertiza răspicat asupra acestui lucru. Socoteam că participarea mea la activitatea «Comitetului» și la dezbaterile ulterioare îmi va da posibilitatea

să vorbesc deschis despre asta. Probabil că sună neconvingător și naiv, dar așa stau lucrurile. Nu am avut nici o motivație egoistă în luarea acestei decizii...”

*Scrisoare către președintele URSS
M.S. Gorbaciov, 22 august 1991*

„...Mi-e drag Gorbaciov, dar mai dragă mi-e patria! Să rămână măcar o urmă în istorie că s-a protestat împotriva pieirii unui stat atât de mareț. Iar istoria va judeca cine a avut dreptate și cine a fost vinovat...”

Dintr-un carnet de însemnări, august, 1991

Din relatările lui N. (Ne-a rugat să nu-i dezvăluim numele de familie și funcția în cadrul aparatului de la Kremlin.)

A fost un martor excepțional. Din sfânta sfintelor – din Kremlin, principala citadelă a comunismului. Un martor al acelei vieți care ne-a fost ascunsă. Era secretă, precum viața împăraților chinezi, zei pe pământ. A fost nevoie de îndelungi insistențe.

Din conversațiile noastre telefonice

...Ce are-a face istoria cu asta? Vreți amănunte „fierbinți“, ceva picant, savuros? Toți aleargă după sânge, după carne. Moartea a ajuns o marfă. Se vinde la piață. Omul comun va fi entuziasmat... îi va crește adrenalina... Nu în fiecare zi se prăbușește un imperiu. Zace cu mutra în noroi! În sânge! Și nu în fiecare zi un mareșal al imperiului își pune singur capăt zilelor... spânzurându-se de calorifer în Kremlin...

...de ce a pierit? Țara lui a pierit și el a pierit împreună cu ea, nu-și mai găsea locul aici. Cred că își imagina deja ce va urma. Cum va fi demolat socialismul. Că zarva va sfârși în sânge. În jaf. Că monumentele vor începe să fie dărâmate. Zeii sovietici vor ajunge la fiare vechi. La materie reciclabilă. Comuniștii vor începe să fie amenințați cu un Nürnberg... Și cine vor fi judecătorii? Niște comuniști îi vor judeca pe alți comuniști – cei care au ieșit din partid miercuri îi vor judeca pe cei care au ieșit joi. Cum vor schimba numele Leningradului... leagănul revoluției... Cum va fi la modă să înjuri PCUS și toți vor începe să-l înjure. Cum se va merge pe străzi cu pancarte pe care scrie „PCUS – kaput!“ „Guvernează, Boris!“ Mii de demonstranți... Câte chipuri entuziaste! Țara a pierit, și ei

erau fericiți. Să sfărâmăm! Să dărâmăm! Pentru noi asta a fost întotdeauna o sărbătoare... O frumoasă sărbătoare! Numai să se dea comanda: «Atacă!» Ar începe pogromuri... „Jidanii și comisarii la zid!“ Poporul atâta așteaptă. Ar fi bucuros. S-ar organiza vânători de bătrâni pensionari. Chiar eu am găsit pe stradă niște pliante cu adresele unor înalți funcționari din CC – nume de familie, bloc, apartament –, iar portretele lor erau lipite peste tot, oriunde se putea. Ca să fie recunoscuți la nevoie. Nomenclatura de partid a fugit din birouri cu pungi de plastic. Cu plase de sfoară. Mulți se temeau să înnopteze acasă, se ascundeau la rude. Eram informați... Știam cum se petrecuseră lucrurile în România... I-au împușcat pe Ceaușescu și pe nevastă-sa, i-au luat cu japca pe CC-iști, elitele de partid și i-au pus la zid. Dormeau prin șanțuri... (*O pauză lungă.*) Și el... el era un comunist idealist, romantic. Credea în „cele mai înalte culmi ale comunismului“. În sens literal. Credea că comunismul s-a instalat pentru totdeauna. Azi ideea asta e ridicolă... idioată... (*Pauză.*) Nu accepta ce începea să se întâmple. Vede cum începeau să se agite tinerii prădători... pionierii capitalismului... Nu se mai gândeau la Marx și Lenin, ci la dolar...

...ce fel de puci e ăsta, când nu se trage? Armata a fugit în mod laș din Moscova. După arestarea membrilor CSSU, se aștepta ca în scurt timp să vină și după el să-i pună cătușele. Dintre toți aghiotanții și consilierii președintelui, numai el îi susținuse pe „puciști“. Îi susținuse deschis. Ceilalți stătuseră în expectativă. Să vadă ce se va-ntâmpla. Aparatul birocratic este o mașinărie cu o mare capacitate de manevră... De supraviețuire. Principii? Birocrații nu au convingeri, principii, toată această metafizică tulbure. Important e să stai într-un fotoliu, să faci ce făceai, să iei șpagă. Birocrația e calul nostru de bătaie. Chiar și Lenin spunea că birocrația e mai înfricoșătoare decât Denikin. Un singur lucru e prețuit: loialitatea personală și să nu uiți cine ți-e stăpân, a cui e mâna care te hrănește. (*Pauză.*) Nimeni nu știe adevărul despre CSSU. Toți mint. Așa că... În orice caz, s-a încercat un joc mare, cu resorturi misterioase, căruia nu-i cunoaștem toți participanții. Rolul neclar al lui Gorbaciov... Ce le-a spus el jurnaliștilor când s-a întors de la Foros? „Oricum n-o să vă spun niciodată totul.“ Și chiar n-o să spună! (*Pauză.*) Și, poate, e și ăsta unul dintre motivele pentru care a plecat. (*Pauză.*) Sutele de mii de demonstrații... au avut un rol însemnat... Era greu să menții o stare de spirit normală... Nu pentru el se temea... Nu se putea resemna cu faptul că în scurt timp totul avea să fie băătorit, acoperit cu ciment: regimul sovietic, marea industrializare... marea victorie... Și se va spune în cele din urmă că

nici *Avrora*³⁹ n-a tras, nici Palatul de Iarnă n-a fost atacat...

...sunt înjurate vremurile... epoca noastră ticăloasă. Găunoasă. Totul se reduce la țoale și la aparate video. Unde ne e țara măreață? Orice s-ar întâmpla, astăzi n-o să mai învingem pe nimeni. Nici Gagarin n-o să mai zboare.

Total neașteptat, către sfârșitul uneia dintre convorbirile noastre, am auzit în cele din urmă: „Bine, veniți. Ne-am întâlnit a doua zi la el acasă. Purta un costum negru și cravată, în ciuda arșitei. Uniforma de Kremlin.

— Ați fost și la... (Numește câteva familii cunoscute.) Dar la... (Încă un nume, pe care îl auzim frecvent cu toții.) Versiunea lor e că a fost omorât, dar eu nu cred. Pare-se că circulă zvonuri despre nu știu ce martori... dovezi... Cică șnurul n-ar fi fost cel real, că era prea subțire, că doar altcineva putea să-l fi sugrumat cu el, cheia de la ușa biroului rămăsese pe dinafară... Se spun de toate... Oamenilor le plac misterele din palate. O să vă spun altceva: și martorii sunt manipulați. Nu sunt roboți. Sunt manipulați de televiziune, de ziare. De prieteni... de interese corporatiste... Cine deține adevărul? După mintea mea, adevărul e scris de oameni special educați: judecători, învățați, preoți. Toți ceilalți sunt la cheremul propriilor ambiții... emoții... (Pauză.) V-am citit cărțile... N-ar trebui s-aveți atâta încredere în oameni... în adevărul oamenilor... Istoria e viața ideilor. Nu oamenii o scriu, ci vremurile. Iar adevărul oamenilor este cuiul în care își agață fiecare șapca.

...trebuie să încep cu Gorbaciov... Fără el am fi trăit și acum în URSS. El țin ar fi fost prim-secretar al comitetului regional din Sverdlovsk, iar Egor Gaidar ar fi corectat articole pe teme economice pentru ziarul *Pravda* și ar fi crezut în socialism. Iar Sobceak ar fi ținut cursuri la Universitatea din Leningrad... (Pauză.) URSS ar fi dăinuit încă multă vreme. Un colos cu picioare de lut? Prostii! Am fost un stat puternic, ne-am impus voința în fața mai multor țări. Până și America se temea de noi. Ne lipseau dresurile de damă și jeansii? Ca să învingi în războiul atomic nu ai nevoie de dresuri, ci de rachete și bombardiere moderne. Noi le-aveam. Clasa-nțai. Am fi învins în orice război. Soldatul rus nu se teme de moarte. În privința asta suntem asiatici... (Pauză.) Stalin a creat un stat care nu putea fi năruit de la bază, era de nezdruccinat. Dar la vârf era vulnerabil, fără apărare. Nimeni nu s-a gândit că prăbușirea lui va începe de sus, că drumul trădării va fi deschis de conducerea superioară a țării. Niște degenerați! Secretarul

general se va fi dovedit cel mai mare revoluționar, strecurat la Kremlin. De la vârf a fost ușor de distrus acest stat. Disciplina de fier și ierarhia din partid au lucrat împotriva lui. E un caz unic în istorie... Cum... dacă Imperiul Roman ar fi-nceput să fie nimicir de cezarul însuși... Nu, Gorbaciov nu-i un pigmeu, nu-i o jucărie a circumstanțelor, și nici agent CIA... Atunci ce e?

„Gropar al comunismului“ și „trădător de patrie“, „laureat Nobel“ și „artizan al falimentului sovietic“, „cel mai important șaizecist“ și „cel mai bun dintre germani“, „proroc“ și „Iuda“, „mare reformator“ și „mare cabotin“, „bunul Gorby“ și „Gorbaci⁴⁰“, „omul secolului“ și „Erostrat“⁴¹... toate într-un singur om.

...Ahromeev s-a pregătit câteva zile pentru sinucidere: două bilete au fost scrise pe 22, unul pe 23 și ultimele pe 24 august. Și ce s-a întâmpnat în ziua aceea? Tocmai pe 24 august, la radio și la televizor s-a transmis declarația lui Gorbaciov despre renunțarea la funcția de secretar general al CC al PCUS și chemarea la dizolvarea partidului: „Trebuie să luăm o hotărâre grea, dar onestă.“ Secretarul general a plecat fără luptă. Nu s-a adresat poporului și milioanele de comuniști... A trădat. A lăsat baltă pe toată lumea. Pot să-mi închipui ce a trăit Ahromeev în aceste clipe. Nu-i exclus, e perfect verosimil ca în drum spre serviciu să fi văzut cum erau scoase steagurile de pe instituțiile de stat. De pe turnurile Kremlinului. Ce putea simți? Comunist... luptător pe front... Întreaga lui viață își pierdea sensul... Nu mi-l pot imagina în viața noastră de astăzi. Nesovietică. Stând în prezidiu sub tricolorul rusesc, și nu sub drapelul roșu. Nu sub portretul lui Lenin, ci sub vulturul țarist. Nu se încadrează niciun fel în noul interior. El era mareșal sovietic... înțelegeți... So-vie-tic!! Numai așa, nu altfel. Numai așa...

La Kremlin nu se simțea în apele lui. O „oaie neagră“, un „soldățoi“... Nu s-a adaptat niciodată, spunea că „adevărata tovărășie dezinteresată există numai în armată“. Toată... da, toată viața lui a trăit în armată. Cu militari. Jumătate de veac. A îmbrăcat uniforma militară la șaptesprezece ani. E o viață de om! În cabinetul de la Kremlin a ajuns după ce a părăsit postul de șef al Marelui Stat-Major. El a demisionat. Pe de-o parte, considera că trebuie să pleci la timp (îi ajunsese câte catafalcuri văzuse), să lași cale liberă tinerilor, iar pe de altă parte începuse să aibă conflicte cu Gorbaciov. Gorbaciov nu iubea armata, la fel ca Hrușciov, care pe generali și pe militari în general îi trata drept „paraziți“. Țara noastră era militară, cam șaptezeci la sută din economie servea, într-un fel sau altul, armata. La

fel și cele mai bune minți... fizicieni, matematicieni... Toți lucrau la tancuri și bombe. Și ideologia era militară. Dar Gorbaciov era un om eminamente civil. Ceilalți secretari generali aveau în spate războiul, el însă urmasa Facultatea de Filozofie a Universității din Moscova. „Vă pregătiți de război?“ îi întreba pe militari. „Eu nu. Dar numai în Moscova avem generali și amirali mai mulți decât în tot restul lumii.“ Înainte nimeni nu mai vorbise așa cu militarii, erau oameni importanți. Primul care își prezenta raportul în Biroul Politic nu era ministrul economiei, ci ministrul apărării: câte arme de război, și nu câte videocasetofoane fuseseră produse. De aceea, la noi un videocasetofon costa cât un apartament. Dar acum totul se schimbă... Și, firește, militarii s-au revoltat. Avem nevoie de o armată mare și puternică, avem un teritoriu întins! – Ne învecinăm cu jumătate de lume. Suntem băgați în seamă cât timp suntem puternici; nimeni n-o să se lase convins cu „un nou mod de gândire“ dacă devenim slabi. Ahromeev i-a raportat personal de multe ori despre asta... Acesta a fost principalul dezacord dintre ei... Despre conflicte minore sau alte asemenea nu voi aminti acum. Din discursul lui Gorbaciov dispărușeră cuvintele cunoscute fiecărui cetățean sovietic: „mașinațiunile imperialismului mondial“, „măsurile de retorsiune“, „sforările de peste ocean“... Toate acestea le-a eliminat. Pomenea doar de „inamicii glasnostului“ și de „inamicii perestroikăi“. În biroul lui înjura (era un maestru!) și îi numea cretini. (Pauză.) „Un diletant“, „un Gandhi rus“... Nu erau cele mai jignitoare cuvinte care se rosteau pe coridoarele Kremlinului. „Bătrânii zimbri“, firește, erau șocați, adulmecau primejdia: o să se prăbușească și o să tragă pe toată lumea după el. Pentru America, noi eram „imperiul răului“, ne amenințau cu o cruciadă...cu „războiul stelelor“... Iar comandantul nostru suprem parcă era un călugăr budist: „lumea ca o casă a tuturor“, „schimbări fără violență și vărsare de sânge“, „războiul nu mai este o continuare a politicii“ ș.a.m.d. Ahromeev a luptat multă vreme, dar a obosit. La început a crezut că situația nu e raportată corect la vârf, că se minte, dar apoi a înțeles că era vorba de trădare. Și și-a dat demisia. Gorbaciov i-a primit-o, dar nu l-a lăsat să plece de lângă el. L-a numit consilier în probleme militare.

...era periculos să te atingi de această construcție. Stalinistă... sovietică... numiți-o cum vreți... Statul nostru a existat întotdeauna în regim de mobilizare. Din primele zile. Nu era gândit pentru o viață pașnică. Din nou... Gândiți-vă, n-am fi putut fabrica cizme de damă moderne sau suțiene frumoase? Aparatură video din plastic? Ba bine că nu. Dar noi aveam

alt țel... Iar poporul? (*Pauză.*) Poporul așteaptă lucruri simple. Turtă dulce din belșug. Și un țar! Gorbaciov nu a vrut să fie țar. A refuzat. Iar Elțin... Când a simțit, în 1993, că i se clatină fotoliul prezidențial, nu s-a pierdut, ci a dat ordin să se tragă asupra Parlamentului. Comuniștii, în '91, s-au temut să tragă... Gorbaciov a predat puterea fără vărsare de sânge... Dar Elțin a tras cu tancurile. A provocat un măcel. Uite-așa... Și l-au susținut. Țara noastră e țaristă prin mentalitate, în subconștient. Prin gene. Tuturor ne trebuie un țar. Ivan cel Groaznic, care a scăldat în sânge orașele rusești și a pierdut războiul cu Livonia, e pomenit cu teamă și admirație. La fel ca Petru I sau Stalin. Iar pe Alexandru II, Eliberatorul... țarul care a dăruit Rusiei libertatea... l-au omorât... La cehi merge un Václav Havel, dar noi nu avem nevoie de un Saharov, ci de un țar. Un țar-tătuc! Că e secretar general sau președinte, pentru noi tot țar e. (*Pauză lungă.*)

Îmi arată blocnotesul lui cu citate din operele clasicii marxști. Îmi notez și eu un citat din Lenin: „Sunt de acord să trăiesc și într-o cocină, numai să acționeze în ea puterea sovietică.“ Recunosc că nici eu nu l-am citit pe Lenin.

...ei, dar mai e... mai e un aspect... ca să ne mai destindem... Avem, cum se spune, o conversație intimă, o șuetă. Kremlinul avea bucătar propriu. Toți membrii Biroului Politic îi comandau heringi, slănină, icre negre, dar lui Gorbaciov cel mai mult îi plăcea cașa. Salatele. Icre negre a cerut să nu i se aducă: „Icrele merg bine cu vodcă, dar eu nu beau.“ Dieta lui și a Raisei Maksimovna era un post continuu. Nu semăna cu nici unul dintre foștii secretari generali. Deloc în spirit sovietic, își iubea cu tandrețe soția. Se plimbau, se țineau de mână. Dar Elțin, de pildă, cerea din zori un păhărel și un castravecior. Așa, rusește. (*Pauză.*) Kremlinul e un terariu. O să vă povestesc... Numai să publicați fără numele meu de familie... dați informația anonim... Sunt deja la pensie... Elțin și-a făcut echipa, „gorbacioviștii“ au fost excluși, într-un fel sau altul s-a descotorosit de ei. De asta stau acum cu dumneavoastră, pentru că sunt pensionar, altfel n-aș fi scos o vorbă, ca partizanii. De reportofon nu mă tem, dar mă deranjează. Din obișnuință, știți. Ne radiografiau de ziceai că ne trec prin raze Röntgen... (*Pauză.*) Poate că sunt fleacuri, dar toate astea spun multe despre un om... Ahromeev s-a mutat la Kremlin, dar a refuzat de la început mărirea de câteva ori a salariului. A cerut să-i rămână cât avusese până atunci: „Îmi ajunge.“ Care dintre noi e Don Quijote? Și cine, spuneți-mi,

cine îl consideră normal pe Don Quijote? Când a fost publicată hotărârea CC al PCUS și a guvernului (începuse lupta pentru privilegii) cu privire la obligația de a preda la stat cadourile primite din străinătate cu o valoare mai mare de 500 de ruble, el a fost primul și unul dintre puținii care s-au conformat. Năravuri de Kremlin... Să slujești, să te pleci, să știi pe cine să torni și pe cine să perii la timp. Pe cine să saluți și cu cine e de ajuns o înclinare ușoară a capului. Totul trebuie calculat dinainte... Unde v-au dat biroul? Lângă președinte, pe același etaj? Dacă nu, nu sunteți om... Așa... Mâncătorie meschină... Ce fel de telefoane aveți? Aveți linie internă? Un telefon pe care scrie „președinte“, pentru legătura directă cu „el“? O să vă dea oare o mașină din rezerva specială...

...îl citesc pe Troțki, *Viața mea*. Acolo e descrisă bine bucătăria revoluției... Acum toți îl apără pe Buharin. Lozinca lui, „îmbogățiți-vă, acumulați“, a ajuns actuală. La fix. „Buharcik“ (cum l-a botezat Stalin) propunea „să prindem rădăcini în socialism“, îl numea pe Stalin Genghis-Han. Dar și el e un personaj ambiguu... Era gata, ca toți ceilalți, să arunce oameni în cuptorul revoluției mondiale, fără deosebire. Să educe prin împușcare. Stalin n-a fost primul care s-a gândit la asta... Toți erau războinici – după revoluție, după războiul civil. După atâta vărsare de sânge... (*Pauză*.) Lenin remarcă undeva că revoluțiile apar atunci când vor ele, nu când vrea cineva. Da... chiar așa... Perestroika... Glasnost... Ne-au scăpat din mână... De ce? În eșaloanele superioare ale puterii erau mulți oameni deștepți. Îl citiseră pe Brzeziński... Dar concepția era asta: reparăm, ungem un pic și mergem mai departe. Nu știam în ce măsură oamenii noștri se săturaseră de tot ce era sovietic. Noi înșine nu prea credeam în „viitorul luminos“, dar credeam că poporul crede... (*Pauză*.) Nu... Ahromeev n-a fost omorât... Să lăsăm teoriile conspiraționiste... Sinuciderea a fost ultimul lui argument. Plecând, el vorbea despre ce era mai important: zburăm spre beznă. A fost odată o țară uriașă, țara asta a câștigat un război cumplit, iar acum e distrusă. China nu s-a prăbușit. Nici Coreea de Nord, unde oamenii mor de foame. Până și mica Cubă socialistă a rămas în picioare, iar noi dispărem. Nu ne-au dovedit tancurile și rachetele, ci tocmai ceea ce era forța noastră cea mai mare: spiritul nostru. A putrezit sistemul, a putrezit partidul. Și poate tocmai de aceea... și ăsta e unul dintre motivele pieirii lui...

...s-a născut într-un sat din adâncurile Mordoviei și a rămas orfan de mic. A plecat la război când era elev la liceul de marină militară. Voluntar. Ziua Victoriei a petrecut-o în spital – epuizare nervoasă totală, cântărea

treizeci și opt de kilograme. *(Pauză.)* Învingătoare era o armată chinuită, bolnavă. Măcinată de tuse, cu sciatică, cu artrită... ulcer stomacal... Așa mi-o aduc aminte... Eu și el suntem din aceeași generație – oameni ai războiului. *(Pauză.)* Dintr-un simplu elev, s-a ridicat pe cele mai înalte culmi ale piramidei militare. Puterea sovietică i-a dat totul: gradul militar suprem de mareșal, Steaua de Erou, Premiul Lenin... Nu era un prinț moștenitor, ci un băiat dintr-o familie simplă, de țărani. Din fundul țării. Și încă unor mii de oameni ca el, puterea sovietică le-a dat o șansă. Oamenilor săraci, mărunți... Și el o iubea.

Sună cineva la ușă. Intră o cunoștință. Stau îndelung de vorbă în antreu. Când N. se întoarce, îmi dau seama că e puțin tulburat și nu mai vorbește cu tot atâta chef, dar apoi, din fericire, se animă din nou.

— Am lucrat împreună... l-am chemat la noi. A refuzat însă: sunt secrete de partid, nu putem să le trâmbițăm. De ce să lăsăm oameni străini să afle? *(Pauză.)* N-am fost prieten cu Ahromeev, dar îl cunoșteam de mulți ani. Nimeni nu s-a lăsat crucificat de dragul salvării patriei. În afară de el. Iar noi am început să ne agităm pentru pensiile personale și pentru casele de vacanță date de stat. Nu mai pot să tac...

...Înainte de Gorbaciov poporul îi vedea pe conducătorii noștri numai la tribuna mausoleului: căciuli de bizam și chipuri de piatră. Era un banc: „De ce au dispărut căciulile de bizam?“ „Pentru că nomenclatura se reproduce mai repede decât bizamii.“ *(Râde.)* Nicăieri nu se spuneau atâtea bancuri ca la Kremlin. Bancuri politice... antisovietice... *(Pauză.)* Perestroika... Nu-mi amintesc exact, dar mi se pare că prima dată am auzit cuvântul ăsta peste graniță, de la niște jurnaliști străini. La noi se vorbea mai des despre „accelerare“ și despre „calea leninistă“. În străinătate însă a început un boom gorbaciovist, toată lumea s-a îmbolnăvit de „gorbymanie“. Acolo tot ce se întâmpla la noi se chema perestroika. Toate schimbările. Dacă pe stradă trecea o coloană cu Gorbaciov, apăreau mii de oameni de-a lungul drumului. Lacrimi, zâmbete. Îmi amintesc toate astea... Ne iubeau! Dispăruse spaima de KGB, dar, ce era mai important, se anunțase sfârșitul nebuniei nucleare... Și pentru asta lumea ne era recunoscătoare. Zeci de ani ne fusese frică tuturor de bomba atomică, până și copiilor. Ne obișnuiserăm să ne vedem unii pe alții în tranșee. Prin cătare... *(Pauză.)* În țările europene a început să se predea limba rusă... în restaurante se serveau feluri de mâncare rusești: borș, colțunași... *(Pauză.)*

Zece ani am lucrat în SUA și Canada. M-am întors acasă în epoca lui Gorbaciov... Am văzut mulți oameni sinceri, onești, care voiau să fie părtași la ce se-ntâmpla. Am mai văzut astfel de oameni... când a zburat Gagarin în cosmos... Astfel de chipuri... Mulți oameni gândeau la fel ca Gorbaciov, dar cei mai puțini erau printre nomenclaturiști. În CC, în comitetele regionale... „Secretarul de la băi” – asta pentru că îl chemaseră la Moscova de la Stavropol, unde le plăcea să se odihnească secretarilor generali, membrilor Biroului Politic. „Secretarul mineral” și „fiul apei chioare” pentru campania lui antialcool. Se adunau detaliile compromițătoare: când a fost la Londra, n-a vizitat mormântul lui Marx... Așa ceva nu se mai întâmplase! Când s-a întors din Canada, a povestit tuturor cât de bine era acolo. Și aia era bine, și ailaltă... iar la noi... Evident că la noi... Cineva nu s-a putut abține: „Mihail Sergheevici, o să fie și la noi așa peste vreo sută de ani.” „Ei, ești optimist.”

Apropo, tutuia pe toată lumea... (*Pauză.*) Am citit la un publicist „democrat” că generația războiului... adică noi... s-a agățat prea mult de putere. Am învins, am reconstruit țara, și ar fi trebuit să plecăm, fiindcă nu știam să trăim altfel decât după criteriile războiului. De asta am rămas atât de mult în urmă față de restul lumii... (*Agresiv.*) „Chicago Boys”⁴², „reformatori cu chiloței roz”⁴³... Unde ne e țara măreață? Dacă ar fi fost război, am fi învins. Dacă ar fi fost război... (*Încearcă îndelung să se calmeze.*)

...dar, pe măsură ce trecea timpul, Gorbaciov amintea mai mult de un propovăduitor decât de un secretar general. A devenit star TV. În scurtă vreme toți s-au săturat să-i asculte predicile: „înapoi la Lenin”... „un salt în socialismul dezvoltat”... Se ridica întrebarea: și atunci la noi ce s-a construit – „socialismul nedezvoltat”? La noi... (*Pauză.*) Îmi aduc aminte că în străinătate noi vedeam un alt Gorbaciov, acolo amintea foarte puțin de acel Gorbaciov pe care-l știam acasă. Acolo se simțea liber. Făcea glume reușite, își formula clar gândurile. Acasă însă țesea intrigi, complota. Și din cauza asta părea slab. Palavragiu. Dar nu era slab. Și nici laș. Toate astea sunt minciuni. Era un politician rece și abil. De ce erau doi Gorbaciovi? Dacă acasă ar fi fost la fel de deschis ca peste hotare, „bătrânii” l-ar fi mâncat într-o clipă, cu fulgi cu tot. Mai este un motiv... El... așa cred... încetase de mult să fie comunist... nu mai credea în comunism... În secret sau subconștient, era un social-democrat. Nu afișa asta, dar toată lumea șta că în tinerețe studiasse la Universitatea din Moscova (MGU) împreună cu liderul Primăverii de la Praga Alexander Dubček și cu camaradul său,

Zdeněk Mlynář. Erau prieteni. Mlynář scria în memoriile lui că atunci când li s-a citit, la universitate, într-o ședință de partid închisă, discursul lui Hrușciiov la cel de-al XX-lea Congres, au fost atât de emoționați, încât au hălăduit prin Moscova toată noaptea. Iar dimineța, în cartierul Leninskie Gorî, ca odinioară Herzen și Ogariov, au jurat să lupte toată viața împotriva stalinismului. *(Pauză.)* De acolo se trage perestroika... De la dezghețul hrușciovian...

...începuserăm deja să vorbim despre asta... De la Stalin până la Brejnev, la cârma țării au fost conducători războinici. Care trăiseră epoca terorii. Psihologia lor s-a format în condiții de violență. De frică perpetuă. Nu puteau să uite anul 1941... retragerea rușinoasă a armatei sovietice până la Moscova. Nu puteau să uite cum soldații erau trimiși la război cu cuvintele: de arme vă faceți rost pe câmpul de luptă. Nu se numărau oamenii, ci cartușele. Normal... Era logic ca niște oameni cu asemenea amintiri să creadă că pentru a-ți învinge inamicul trebuie să fabrici tancuri și avioane. Cu cât mai multe, cu atât mai bine. În lume se adunase atâta armament, încât URSS și America ar fi putut să se distrugă una pe alta de o mie de ori. Dar continuau să fabrice arme. Și uite că a apărut o nouă generație... Întreaga echipă a lui Gorbaciov era formată din copiii din anii războiului... În conștiința lor se întipărise bucuria păcii... mareșalul Jukov privind parada Victoriei de pe un cal alb... Deja o altă generație... și o altă lume... Cei dintâi nu aveau încredere în Occident, vedeau în el un dușman, ceilalți voiau să trăiască la fel ca în Occident. Firește, pe „bătrâni” Gorbaciov îi speria... Îi speriau discuțiile lui despre „construirea unei lumi fără arme nucleare” – s-a zis cu doctrina postbelică a „echilibrului terorii”, cu ideea că „în războiul nuclear nu pot exista învingători”, adică vom reduce „industria apărării”, vom micșora armata. Uzine militare de primă clasă vor începe să producă storcătoare de fructe și cratițe... Ce-i asta? A fost un moment când generalii din eșalonul superior au fost aproape în război cu conducerea politică. Cu secretarul general. Nu-i puteau ierta pierderea Blocului de Est, fuga noastră din Europa. Mai ales din RDG. Până și cancelarul Kohl a fost mirat de nesocotința lui Gorbaciov: ni s-au propus sume enorme pentru retragerea din Europa, dar el a refuzat. Au fost mirați de naivitatea lui. De candoarea rusească. Așa voia el, să fie iubit... voia ca hipioții francezi să poarte tricouri cu portretul lui... Interesele țării au fost abandonate în mod stupid și rușinos. Armata a fost lăsată de izbeliște în pădure, în câmpia rusă. Ofițerii și soldații trăiau în corturi. În bordeie. Perestroika... era ca un război... nu semăna deloc cu o renaștere...

La convorbirile sovieto-americane despre dezarmare americanii au primit întotdeauna tot ce au vrut. Ahromeev scrie în cartea *Prin ochii unui mareșal și diplomat* cum s-au desfășurat dezbaterile cu privire la racheta *Oka* (în Occident era numită CC-23). Racheta era nouă, nimeni nu mai avea așa ceva, iar partea americană avea ca scop distrugerea ei. Dar ea nu se încadra în condițiile tratatului: era vorba despre distrugerea rachetelor cu rază medie de acțiune – de la 1 000 la 5 500 km – și a celor cu rază mai mică – de la 500 la 1 000 km. Raza de acțiune a rachetei *Oka* era de 400 km. Marele Stat-Major sovietic le-a propus americanilor: bun, hai s-o facem cinstit: interzicem toate rachetele nu între 500, ci 400 și 1 000 km. Dar atunci americanii ar fi trebuit să-și sacrifice racheta modernizată *Lens-2*, cu o rază de 450-470 km. S-au dus îndelungi lupte de culise... Fără știrea militarilor, Gorbaciov personal a luat hotărârea să distrugă *Oka*. Atunci a rostit Ahromeev celebra lui frază: „Poate că ar trebui să cerem imediat azil politic în Elveția neutră și să nu ne mai întoarcem acasă?” Nu putea să participe la năruirea lucrurilor pentru care luptase întreaga viață... (Pauză.) Lumea e acum unipolară, aparține Americii. Noi am devenit slabi, am fost împinși către periferie. Ne-am transformat într-o țară de categoria a treia, o țară învinsă. Am învins în al Doilea Război Mondial... Pe al Treilea l-am pierdut... (Pauză.) Așa era el... pentru el, asta a fost de nesuportat...

...14 decembrie 1989... Înmormântarea lui Saharov. Pe străzile Moscovei, mii de oameni. După estimările miliției, între șaptezeci și o sută de mii. Lângă sicriu stau Elțin, Sobceak, Starovoitova... Ambasadorul american Jack Matlock scria în memoriile sale că prezența acestor oameni la înmormântarea „simbolului revoluției ruse“, a „principalului disident al țării“, era pentru el firească și că a fost surprins când „a văzut puțin într-o parte silueta solitară a mareșalului S. Ahromeev“. Cât trăise Saharov, cei doi fuseseră inamici, adversari ireconciliabili. (Pauză.) Dar Ahromeev a venit să-și ia rămas- bun. De la Kremlin n-a fost nimeni în afară de el... nici de la Marele Stat-Major...

...cum s-a dat puțină libertate, cum s-a ițit de peste tot mutra burjuului. Pentru Ahromeev, un ascet și un om neinteresat de avere, aceasta a fost o lovitură. Direct în inimă. Nu-i venea să creadă că la noi s-ar putea instaura capitalismul. Cu oamenii noștri sovietici, cu istoria noastră sovietică... (Pauză.) Și acum am în fața ochilor un tablou: cum prin *dacea* de stat în care locuise Ahromeev împreună cu familia lui formată din opt persoane aleargă o față blondă și strigă: „Ia uitați-vă! Două frigidera și două televizoare! Dar cine e acest mareșal Ahromeev, ca să aibă două

frigidere și două televizoare?“ Astăzi tac... nici o vorbă... Toate recordurile de atunci în ce privește casele de vacanță, apartamentele, mașinile și celelalte privilegii sunt de mult întrecute. Mașini de lux, mobilă occidentală în birouri, concedii nu în Crimeea, ci în Italia... Noi în birouri aveam mobilă sovietică și mergeam cu mașini sovietice. Purtam costume și cizme sovietice. Hrușciov era dintr-o familie de mineri... Kosîghin dintr-una de țărani... Toți, așa cum am spus deja, din vremea războiului. Experiența de viață era, firește, limitată. Nu numai poporul, ci și liderii trăiau după „cortina de fier“. Toți trăiam ca într-un acvariu... (Pauză.) Iarși... poate că e un lucru mărunț, dar dizgrația de după război a mareșalului Jukov nu s-a datorat numai geloziei lui Stalin pe gloria lui, ci și cantității de covoare, mobile și arme de vânatoare aduse din Germania pe care le ținea în *dacea* lui. Deși toate ar fi încăput cu ușurință în două automobile. Dar un bolșevic nu poate să aibă atâtea lucruri... Astăzi e caraghios... (Pauză.) Gorbaciov iubea luxul... La Foros s-a construit o *dacea* pentru el... Marmură din Italia, gresie din Germania... nisip pentru plajă din Bulgaria... Nici un lider occidental nu avea așa ceva. *Dacea* din Crimeea a lui Stalin, dacă e s-o comparăm cu a lui Gorbaciov, aducea cu un cămin studentesc. Secretarii generali s-au schimbat... mai ales soțiile lor...

Cine apăra comunismul? Nu profesorii și nu secretarii CC... ci profesoara de chimie Nina Andreeva din Leningrad s-a repezit să apere comunismul... Articolul ei *Nu-mi pot sacrifica principiile* a făcut multă vâlvă. Și Ahromeev a scris... a luat atitudine... Îmi spunea: „Trebuie să ripostăm.“ Primea telefoane, era amenințat: „criminal de război“ – asta pentru Afganistan. Puțini știau că fusese împotriva războiului din Afganistan. Și nu și-a adus de la Kabul diamante și alte pietre prețioase, tablouri din muzeul național, ca alți generali. Era constant defăimat în presă... Pentru că-i deranja pe „noii istorici“, care trebuiau să demonstreze că noi nu aveam nimic, că în urma noastră nu-i decât un pustiu. Nici Victoria n-a existat. Dar au existat detașamente de baraj⁴⁴ și batalioane disciplinare. Războiul a fost câștigat de *zeki*, ei au ajuns sub gloanțe până la Berlin. Care Victorie? Am umplut Europa de cadavre... (Pauză.) Înjoseau și ofensau armata. Putea oare o asemenea armată să învingă în '91? (Pauză.) Și putea oare mareșalul ei să supraviețuiască?...

Înmormântarea lui Ahromeev... Lângă mormânt au stat rudele și câțiva prieteni. N-au fost salve. Ziarul *Pravda* nu l-a onorat cu un necrolog pe fostul șef al Marelui Stat-Major al unei armate de patru milioane de oameni. Noul ministru al apărării Șapoșnikov (fostul ministru Iazov era în

închisoare alături de alți „puști”) se pare că în timpul acesta era preocupat să se instaleze în apartamentul lui Iazov, din care soția acestuia fusese evacuată de urgență. Interese personale... Dar... o să vă spun... e important... Membrii CSSU pot fi acuzați de orice, dar nu de urmărirea unor scopuri personale. De lăcomie... (Pauză.) Pe coridoarele Kremlinului se șușotea despre Ahromeev: „A pariat pe calul necâștigător.” Funcționarii s-au precipitat în tabăra lui Elțin... (Repetă întrebarea mea.) Conceptul de onoare? Nu puneți întrebări naive... Oamenii normali nu mai sunt la modă... A apărut un articol-necrolog în ziarul american *Time*. Era scris de amiralul William Crowe, care pe vremea lui Reagan ocupa funcția de președinte al Comitetului șefilor de Stat-Major ai SUA (echivalentul șefului Marelui Stat Major de la noi). Se întâlniseră de multe ori la convorbirile pe teme militare. Și îl respecta pe Ahromeev pentru credința lui, deși îi era străină. Inamicul s-a înclinat... (Pauză.)

Numai un om sovietic poate înțelege alt om sovietic. Altcuiva nu m-aș apuca să-i povestesc...

Din viața de după viață

„Pe 1 septembrie, la Moscova, la cimitirul special pentru înalți demnitari Troekurovski (o anexă a cimitirului Novodevicie), a fost înmormântat mareșalul Uniunii Sovietice S.F. Ahromeev.

În noaptea de 1 spre 2 septembrie, persoane necunoscute au vandalizat mormântul lui Ahromeev și pe cel al vecinului său de cimitir, generalul-colonel Srednev, decedat cu o săptămână mai devreme. Anchetatorii presupun că mormântul lui Srednev a fost vandalizat primul, aparent din greșeală... Hoții au luat uniforma lui Ahromeev cu galoane aurite... și cascheta de mareșal, care conform tradiției militare este fixată pe sicriu. De asemenea, numeroasele decorații și medalii.

Anchetatorii insistă că mormântul mareșalului Ahromeev nu a fost vandalizat din motive politice, ci comerciale. Uniformele militarilor de rang înalt sunt foarte cerute de clienții anticariatelor. Iar pe o uniformă de mareșal ar fi bătaie...”

Ziarul Kommersant, 9 septembrie 1991

Din interviuri luate în Piața Roșie (decembrie 1997)

„Eu sunt constructor...”

Până în august '91 am trăit într-o țară, după august, în alta. Până în august țara mea se numea URSS...

Cine sunt eu? Sunt unul dintre acei idioți care l-au apărat pe Elțin. Am stat în fața Casei Albe și eram gata să mă întind sub tanc. Oamenii au ieșit în stradă ca luați de val, cuprinși de elan. Dar ei erau gata să moară pentru libertate, nu pentru capitalism. Mă consider păcălit. Eu n-am nevoie de capitalism, către care ne-au dus... ne-au târât... în nici o formă – nici americană, nici suedeză. N-am făcut revoluție de dragul «mălaiului». Strigam «Rusia» în loc să strigăm «URSS». Îmi pare rău că nu ne-au dispersat atunci cu furtunurile și n-au băgat în piață câteva mitraliere. Ar fi trebuit să aresteze două-trei sute de oameni, ceilalți s-ar fi băgat în cotloanele lor. *(Pauză.)* Unde sunt astăzi cei care ne-au chemat în piață cu lozinci precum: «Jos mafia de la Kremlin!», «Măine vom fi liberi!»? N-au ce să ne spună. Au șters-o în Occident, acum înjură acolo socialismul. Stau în laboratoare în Chicago... iar noi... aici...

Rusia... a fost călcată în picioare. Oricine poate să-i tragă una în meclă. A fost transformată într-o groapă de gunoi în care Occidentul își aruncă zdrențele vechi și medicamentele expirate. Un talcioc! *(Înjură.)* Sursă de materii prime, robinet de gaz... Puterea sovietică? N-a fost ideală, dar a fost mai bună decât ce-i acum. Mai demnă. În general, mie socialismul mi-a convenit: nu erau nici bogătași peste măsură, nici săraci... nici vagabonzi sau copii ai străzii... Bătrânii puteau trăi din pensie, nu adunau sticle goale de pe stradă sau resturi de prin gunoaie. Nu stăteau cu mâna-ntinsă, privindu-te-n ochi... Încă nu se știe câți oameni a ucis perestroika. *(Pauză.)* Viața noastră dinainte a fost complet rasă, n-a mai rămas piatră pe piatră. Curând, nu voi mai avea despre ce să vorbesc cu fiul meu. «Tată, Pavlik Morozov era un nemernic, iar Marat Kazei⁴⁵ un ciudat», îmi spune fiul meu venind de la școală. «Și tu m-ai învățat...» Eu l-am învățat ce-am învățat și eu. L-am învățat ce trebuie. «Acel îngrozitor învățământ sovietic...» Ei bine, «acest îngrozitor învățământ sovietic» m-a învățat să nu mă gândesc numai la mine, ci și la alții. La cei mai slabi, la cei care o duc rău. Pentru mine un erou a fost Gastello⁴⁶, nu ăștia... în hainele lor zmeurii... cu filozofia că propria-ți cămașă ți-e mai aproape de trup, propria-ți grăsime ține mai bine de cald, propriii bani zornăie mai frumos. «Mai slăbește-mă, tată, cu astea... cu borșul tău umanist...» Unde învață așa ceva? Acum oamenii sunt altfel... capitaliști... Înțelegeți! Asta absoarbe el, are doisprezece ani. Eu nu mai sunt un exemplu pentru el.

De ce-l apăram pe Elțin? O singură declarație a lui, că trebuie să fie

anulate privilegiile nomenclaturii, i-a adus milioane de susținători. Eram gata să pun mâna pe mitralieră și să-i împușc pe comuniști. M-a convins... Nu înțelegeam ce aveam să primim în schimb. Unde vom ajunge. A fost o păcăleală de zile mari! Elțin s-a pronunțat împotriva «roșiilor» și s-a înscris la «albi» A fost o catastrofă... Întrebarea e: ce voiam noi? Un socialism blând... uman... Ce avem? Pe stradă e un capitalism sălbatic. Împușcături. Reglări de conturi. Să se lămurească – cine e buticar și cine e proprietar de uzină. În vârf au ajuns bandiții... Traficanții și bișnițarii au confiscat puterea... În jur sunt doar dușmani și prădători. Șacali! (*Pauză.*) Nu pot să uit... nu pot să uit cum stăteam în fața Casei Albe... Pentru cine scoteam castanele din foc? (*Înjură.*) Tatăl meu a fost un comunist adevărat. Sincer. Lucra ca activist de partid într-o mare uzină. A luptat în război. Îi spuneam: «Libertate! O să fim și noi o țară normală... civilizată...» Iar el îmi răspundea: «Copiii tăi vor sluji la stăpân. Asta vrei?» Eram tânăr... prost... Râdeam de el... Tare naivi am fost. Nu știu cum de s-a ajuns aici. Nu știu. Nu asta am vrut noi. Noi altceva aveam în cap. Perestroika... în asta era ceva măreț... (*Pauză.*) După un an biroul nostru de proiectare s-a închis, eu și nevastă-mea am rămas pe drumuri. Cum am trăit? Am dus la piață tot ce-aveam de valoare. Cristaluri, aur sovietic și ce-aveam mai de preț – cărți. Săptămâni întregi mâncam numai piure de cartofi. Eram «businessman». Vindeam la piață chiștoace – țigări nefumate până la capăt. Un borcan de un litru de chiștoace... unul de trei litri... Părinții soției, profesori universitari, le culegeau de pe stradă, iar eu le vindeam. Și oamenii cumpărau. Le fumau. Și eu le fumam. Nevastă-mea făcea curățenie prin birouri. Într-o vreme am vândut colțunași pentru un tadjic. Am plătit scump pentru naivitatea noastră. Cu toții... Acum eu și nevastă-mea creștem găini, ea plânge întruna. De-am putea da timpul înapoi... Și să nu aruncați cu pietre în mine... Nu e vorba de nostalgie după salamul cenușiu de două ruble și douăzeci de copeici...”

„Eu sunt businessman...”

Nenorociții de comuniști și kaghebiști... Îi urăsc pe comuniști. Istoria sovietică înseamnă NKVD, GULAG, SMERȘ⁴⁷. Îmi face greată culoarea roșie. Garofele roșii... Nevastă-mea și-a cumpărat o bluză roșie: «Ce, ai înnebunit?» Pentru mine, Stalin și Hitler sunt același lucru. Și cer un Nürnberg pentru porcii roșii. Moarte tuturor porcilor roșii!

Suntem înconjurați din toate părțile de stele în cinci colțuri. Idolii bolșevici au rămas la locul lor în piețe. Merg pe stradă cu copilul și el mă

întreabă: «Cine-i ăsta?» Și e un monument închinat Rozei Zemlyachka, care a scăldat Crimeea în sânge. Îi plăcea să-i împuște cu mâna ei pe tinerii ofițeri albi... Nu știi ce să-i răspund copilului.

Câtă vreme mumia... faraonul sovietic o să zacă în templul lui din Piața Roșie, o să suferim. O să fim blestemați.“

„Eu sunt cofetar...

Soțul meu v-ar putea povesti... Unde e? (*Se uită în jur.*) Ce fac eu? Ornez prăjituri...

Anul 1991? Eram buni pe atunci... Frumoși... Nu eram o gloată. Am văzut un om care dansa. Dansa și țipa: «Mu...e juntei! Mu...e juntei!» (*Își acoperă fața cu mâinile.*) Ah, nu scrieți! Ah, ah! Nu poți să ștergi cuvinte dintr-un cântec, dar cuvântul ăsta nu poate fi tipărit. Nu era un bărbat tânăr... dansa... Îi învinseserăm și ne bucuram. Se spune că aveau deja pregătite listele cu oamenii care urmau să fie împușcați. Primul pe listă era Elțin... De curând i-am văzut pe toți la televizor... junta asta... Bătrâni și deloc înțelepți. Dar atunci, vreme de trei zile a fost o disperare cumplită: oare ăsta-i sfârșitul? O spaimă fizică. Suflul ăla al libertății... toți îl simțeam... Și spaima că o vom pierde. Gorbaciov e un om mare... a deschis zăgazurile... A fost iubit, dar puțin, după scurtă vreme totul la el a început să irite: cum vorbește, ce spune, felul de a se purta, nevasta. (*Râde.*) Prin Rusia trece troika: Raika, Mișka, perestroika. S-o luăm pe Naina Elțina, de pildă... Ea e mai iubită, e mereu în spatele soțului. Raisa se năvălise să-i stea alături, ba chiar și în față. Iar la noi e așa: ori ești tu însăși țarină, ori nu-l deranjezi pe țar.

Comunismul e ca prohibiția: ideea e bună, dar nu funcționează. Așa zice soțul meu... Sfinți roșii... au fost... Nikolai Ostrovski, de pildă... Un sfânt! Dar cât sânge a curs din cauza lor! Rusia și-a atins limitele în ce privește sângele, războiul și revoluția... Nu mai avem nici forța, nici nebunia necesare unei noi vărsări de sânge. Oamenii au suferit destul. Acum merg prin piețe, își aleg draperii și perdele, tapet, tigăi, tot felul de lucruri. Le place tot ce e viu colorat. Fiindcă înainte la noi totul era cenușiu, urât. Ne bucurăm ca niște copii de o mașină de spălat cu șaptesprezece programe. Părinții mei nu mai trăiesc: mama de șapte și tata de opt ani, dar eu și acum folosesc chibrituri din proviziile făcute de mama, mai am și arpacaș. Și sare. Mama cumpăra mereu (pe vremea aceea se zicea «făcea rost», nu «cumpăra») și punea deoparte pentru zile negre... Acum mergem prin piețe și magazine ca prin expoziții – totul e din belșug. Îți vine să te

răsfeți un pic. E o psihoterapie... suntem toți bolnavi... (*Rămâne pe gânduri.*) Cât de tare trebuie să suferi ca să aduni atâtea chibrituri! Nu-mi vine să numesc asta spirit burghez, consumerism. E o terapie... (*Tace.*) Cu cât trece timpul, cu atât ne amintim mai puțin de puci. A început să ne fie rușine. Nu mai avem sentimentul victoriei. Pentru că...eu n-am vrut să fie distrus statul sovietic. Și cum l-am dăruit! Cu bucurie! Dar am trăit acolo jumătate din viața mea... Nu poți să ștergi totul cu buretele... Sunteți de acord cu mine. În capul meu totul e pe tipar sovietic. Încă e greu să pătrundă altceva. Oamenii își amintesc puține lucruri rele acum, dar sunt mândri de Victorie, de faptul că am fost primii care au zburat în cosmos. Că magazinele erau pustii... asta s-a uitat... acum nici nu mai crede lumea...

Imediat după puci m-am dus la bunicul meu, la țară... Nu lăsam radioul din mână. Dimineața ne-am dus să săpăm grădina. Trec cincisprezece minute, și eu arunc sapa: ascultă, bunicule... Vorbește Elfin... Și din nou: bunicule... vino-ncoace... Bunicul a răbdar, a răbdar, dar până la urmă n-a mai putut: «Tu sapă mai adânc și nu mai asculta pălăvrăgeala ăstora. Salvarea noastră e pământul – contează dacă se fac sau nu se fac cartofii.» Era înțelept bunicul. Seara a venit un vecin. Am adus vorba de Stalin. Vecinul: «A fost om bun, dar a trăit prea mult.» Bunicul: «Dar eu i-am supraviețuit ticălosului.» Eu nu mă despărțeam de aparatul de radio. Tremuram de emoție. Cea mai mare nenorocire era când deputații plecau în pauza de prânz: reprezentarea era suspendată.

...Ce am eu? Cu ce-am rămas? Am o bibliotecă și o fonotecă imense – și-atât! Iar mama mea, care e doctor în chimie, avea tot cărți și o colecție de minerale rare. A intrat un hoț... S-a trezit noaptea, și în mijlocul locuinței (o garsonieră) stătea un zdrahon tânăr. A deschis dulapul și a scos tot de acolo. Arunca lucrurile pe jos spunând: «intelectuali nenorociți... nici măcar un cojoc ca lumea n-au...» Apoi pur și simplu a ieșit și a trântit ușa. N-a avut ce să ia. Așa e intelectualitatea la noi. Cu astea am rămas. Și deodată câte unul își construiește o vilă, își cumpără mașini scumpe. Eu n-am văzut în viața mea un brilliant...

Viața în Rusia e literatură. Dar eu vreau să trăiesc aici... cu oameni sovietici... Și să mă uit la filme sovietice. Chiar dacă sunt minciuni, chiar dacă au fost făcute la comandă, eu le ador. (*Râde.*) Ferească Dumnezeu să mă vadă bărbatu-meu la televizor..."

„Eu sunt ofițer...”

Acum eu... cer cuvântul. (*E un tânăr de vreo douăzeci și cinci de ani.*)

Notați: sunt un patriot ortodox rus. Îl slujesc pe Dumnezeu. Îl slujesc cu râvnă... cu ajutorul rugăciunilor... Cine a vândut Rusia? Evreii. Cei fără de țară. Și Dumnezeu a plâns de multe ori.

E un complot mondial... Avem de-a face cu un complot împotriva Rusiei. E planul CIA... Nici nu vreau să aud... Să nu-mi spuneți că e un fals! Să tăceți! E planul directorului CIA Allen Dulles... «Semănând haosul, le vom schimba pe neobservate valorile în false valori. Ne vom găsi complici, aliați chiar în Rusia... Vom face ca tinerii să devină cinici, meschini, cosmopoliți. Așa vom face...» E clar? Evreii și americanii sunt dușmanii noștri. Yankeeii idioți. La o ședință cu ușile închise a conducătorilor politici americani, președintele Clinton a spus: «Am reușit ceea ce a vrut să facă președintele Truman cu ajutorul bombei nucleare... Am izbutit să eliminăm fără vărsare de sânge din războiul pentru stăpânirea lumii statul care era principalul concurent al Americii...» Până când ne vor călări dușmanii noștri? Iisus a spus: nu vă temeți și nu vă înspăimântați, fiți tari și curajoși. Dumnezeu se va milostivi de Rusia și o va duce prin suferință spre o mare slavă...

(Nu pot să-l opresc.)

...În '91 am terminat liceul militar, am primit două stele. Sublocotenent. Eram mândru și nu ieșeam fără uniformă. Eram ofițer sovietic! Apărător! Dar după căderea CSSU mă duceam la serviciu în civil și acolo mă schimbam. Orice bătrân putea să vină la mine într-o stație de autobuz și să mă întrebe: «De ce n-ai apărât patria, fiule? Fiu de cătea! Doar ai jurat.» Ofițerii au lucrat flămânzi. Cu salariul de ofițer îți puteai cumpăra un kilogram de salam ieftin. Am plecat din armată. Într-o perioadă păzeam prostituatele noaptea. Acum sunt paznic la o firmă. Jidani! Toate relele vin de la ei... Iar rusul n-are nici o ieșire. L-au răstignit pe Hristos... *(Îmi bagă sub nas o hârtiuță.)* Citiți... Nici o miliție, nici o armată de Sobceaci și Ciubaiși și Nemțovi... nu-i va apăra de dreapta mânia a poporului. «Haim, ai auzit că în curând va fi un pogrom?» «Nu mi-e teamă. În pașaport scrie că-s rus.» «Prostule, când e să te pocnească, contează mutra, nu pașaportul.» *(Își face cruce.)* Pe pământ rusesc – ordine rusească! Numele lui Ahromeev, Makașov... și ale altor eroi... pe drapelele noastre! Dumnezeu nu ne lasă..."

„Eu sunt student...

Ahromeev? Cine-i ăsta? Ce-i cu el?

— CSSU... revoluția din august...

— Mă scuzați... Nu sunt la curent...
— Câți ani aveți?
— Nouăsprezece. Nu mă interesează politica. Mă țin departe de show-ul ăsta. Dar Stalin îmi place. E interesant. Comparați-i pe guvernanții de astăzi cu căpetenia în manta soldățească. În favoarea cui e comparația? Păi da... Eu n-am nevoie de marea Rusie. N-am de gând să mă încălț cu niște cizme cretine și să-mi atâr un automat de gât. Nu vreau să mor! (*Tace.*) Visul rusesc: să-ți iei valiza și... afară în p...a mea din Rusia! S-o tai în America! Dar eu nu vreau să plec și să muncesc acolo toată viața ca ospătar. Mă gândesc.“

Note

36. Zbigniew Brzeziński (n. 1928), politolog și geostrateg american de origine polonă, consilier pe probleme de securitate al președintelui Jimmy Carter între 1977 și 1981. Printre acțiunile sale s-a numărat și încurajarea disidenților din Europa de Est și accentul pus pe drepturile omului pentru a submina influența Uniunii Sovietice.

37. Referire la baletul *Lacul lebedelor* de Ceaikovski, transmis la toate posturile de radio și de televiziune în primele ore ale puciului din 1991.

38. Termen argotic pentru deținuții din închisori sau din lagărele de muncă forțată.

39. Cruciașător rusesc de unde se spune că s-au tras primele salve care au marcat atacul asupra Palatului de Iarnă din Sankt-Petersburg și începutul Revoluției din Octombrie 1917.

40. Coccoșat.

41. Un grec din Efes, care, dorind să devină celebru pentru eternitate, a dat foc templului lui Artemis, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice.

42. Termen ce desemnează un grup de economiști chilieni, majoritatea formați la Universitatea din Chicago, care, la întoarcerea în Chile, au devenit consilieri economici în guvernul lui Pinochet, mulți ajungând să ocupe funcții importante. Au inițiat un sistem de reforme care a dus la liberalizarea economiei chilene și totodată la transformarea ei în cea mai performantă economie din America Latină.

43. Așa erau numiți peiorativ Egor Gaidar și echipa lui.

44. Detașamente care mergeau în urma trupelor pe câmpul de luptă pentru a împiedica dezertarea sau retragerea neautorizată.

45. Pionier care a intrat în rezistență la numai treisprezece ani și care, înconjurat de fasciști într-o misiune de recunoaștere, s-a sinucis cu o grenadă.

46. Nikolai Gastello (1908–1941), aviator, erou al Uniunii Sovietice, primul

pilot sovietic care a executat o misiune sinucigașă, conducându-și avionul în flăcări într-o țintă, pentru a o incendia.

47. Departamente sovietice de constraspionaj formate în al Doilea Război Mondial, care aveau ca sarcină arestarea spionilor, dezertorilor și trădătorilor (cuvântul este o prescurtare pentru *Smert špionam* – „moarte spionilor“).

Despre milostenia amintirilor și nevoia de sens

Igor Poglazov – elev în clasa a VIII-a, 14 ani

Din relatarea mamei

— Mie mi se pare că asta e trădare... Îmi trădez propriile sentimente, trădez viața noastră. Trădez cuvintele noastre... Ele ne-au fost spuse numai nouă, iar eu las un străin să pătrundă în lumea noastră. E acest om bun, sau rău? – nu mai contează. Important e dacă mă înțelege sau nu... Îmi amintesc cum la piață o femeie care vindea mere povestea tuturor cum își înmormântase fiul. Atunci mi-am jurat: „Mie n-o să mi se întâmple niciodată.“ Eu și soțul meu nu prea vorbim despre asta, plângem, dar fiecare separat, să nu-l vadă celălalt. E de ajuns o vorbă și încep să bocesc. În primul an nu puteam nicicum să mă liniștesc: de ce? De ce a făcut asta? Vreau să mă gândesc... Mă liniștesc: n-a vrut să ne părăsească... a vrut să încerce... să arunce un ochi... Tinerii sunt tulburați: ce-i acolo? Mai ales pe băieți îi tulbură... După moartea lui, am răscolit prin caietele lui, prin versurile lui. Am răscolit ca un detectiv. (Plânge.) Cu o săptămână înainte de duminica aia... stăteam în fața oglinzii și mă pieptănam... El s-a apropiat de mine și m-a cuprins pe după umeri: am stat așa, uitându-ne în oglindă și zâmbind. „Igoriok al meu“, m-am lipit eu de el, „ce frumos ești. Și ești frumos pentru că te-ai născut din iubire. Dintr-o mare iubire“. El m-a îmbrățișat și mai strâns: „Mamă, tu, ca întotdeauna, ești neasemuită.“ Mă trec fiori când îmi vine-n minte: atunci, la oglindă, se gândea deja la asta sau nu... se gândea deja?

Iubire... Mi se pare ciudat să pronunț acest cuvânt. Să-mi amintesc ce e iubirea. Cândva credeam că iubirea e mai mare decât moartea... că e mai puternică decât orice... Eu și soțul meu ne-am cunoscut în clasa a zecea.

Băieții din școala vecină veneau la noi la reuniuni. Nu-mi amintesc prima noastră seară, pentru că nu l-am văzut pe Valik, așa-l cheamă pe soțul meu, iar el m-a remarcat, dar nu s-a apropiat de mine. Nici măcar nu mi-a văzut fața, doar silueta. Și parcă a auzit o voce: „Asta e viitoarea ta soție.“ Așa mi-a mărturisit mai târziu... (*Zâmbește.*) Oare a inventat? Are multă imaginație. Dar pe noi ne-a însoțit mereu miracolul, el m-a purtat pe pământ. Eram veselă, nebunesc de veselă, nu stăteam locului – așa eram. Îmi iubeam soțul și îmi plăcea să flirtez cu alți bărbați, era ca un joc: treci pe stradă, și ei te privesc, și ție îți place că te privesc, și n-au decât să se îndrăgostească un pic. „Și de ce mi-e dată mie, doar mie, atâta fericire?“ cântam eu adesea după draga mea Maia Kristallinskaia. Goneam prin viață, iar acum câteodată îmi pare rău că nu-mi amintesc totul, acum n-o să mai fiu niciodată atât de bucuroasă. Ca să iubești ai nevoie de multă forță, iar eu m-am schimbat. Am devenit banală. (*Tace.*) Uneori aș vrea... dar de cele mai multe ori nu-mi place să-mi amintesc cum eram înainte...

Igoriok avea trei-patru ani... Îi făceam baie: „Mama, te iubesc ca pe o plințesă flumoasă.“ Ne-am luptat mult cu „r“-ul... (*Zâmbește.*) Se poate trăi din asta, acum cu asta trăiesc. Din pomana amintirilor... adun toate firimiturile... Sunt profesoară de limbă și literatură rusă la școală. Un tablou domestic obișnuit: eu – îngropată în cărți, el – în dulapul din bucătărie. Până scoate din el cratițe, tigăi, linguri, furculițe, eu mă pregătesc pentru lecțiile de mâine. A crescut. Stau și scriu, stă și el la măsura lui și scrie. A învățat devreme să citească. Să scrie. La trei ani am învățat pe dinafară poezia lui Mihail Svetlov: „Kahovka, pușca mea cea dragă, / Tu şuieră, fierbinte glonț!“ Aici trebuie să mă opresc și să vă povestesc mai în amănunt... Voiam ca el să crească bărbat, puternic, și îi alegeam poezii despre eroi, despre război. Despre patrie. Și odată mama mea mi-a spus ceva care m-a uluit: „Vera, nu-i mai citi poezii cu război. Nu se joacă decât de-a războiul.“ „Tuturor băieților le place să se joace de-a războiul.“ „Da, dar lui Igor îi place să se tragă în el și el să cadă. Să moară! Cade cu atâta poftă, cu atâta încântare, că mi se face frică. Le strigă altor băieți: «Voi trageți, și eu cad.» Niciodată invers.“ (*După o tăcere îndelungată.*) De ce n-am ascultat-o pe mama?

I-am dăruit jucării războinice: un tanc, soldăței de plumb, o pușcă de sniper... Doar e băiat, trebuie să devină soldat. Instrucțiunile de la pușca de sniper: „Sniper-ul trebuie să ucidă liniștit și selectiv... mai întâi trebuie să «facă cunoștință» cu ținta...“ Cumva asta era considerat normal, nu speria pe nimeni. De ce? Mentalul nostru era războinic. „Dacă mâine-i război,

dacă mâine pornim...”⁴⁸ Altă explicație nu găsesc. Nu am altă explicație... Acum copiii primesc mai rar cadou săbii... pistoale... poc-poc! Noi însă... Îmi aduc aminte cum m-am mirat când unul dintre profesorii de la școală mi-a povestit că în Suedia, auzi, sunt interzise jucăriile războinice. Păi cum să educi un bărbat? Un apărător? (*Cu glas spart.*) „La moarte du-te fără teamă, / Tu, biet poet și călăreț...”⁴⁹ Cu orice ocazie ne-am aduna... întotdeauna... după cinci minute ne amintim de război. Deseori cântăm cântece ostășești. Mai sunt oare undeva oameni ca noi? Și polonezii au trăit în socialism, și cehii, și românii, dar ei sunt altfel... (*Tace.*) Acum nu mai știu cum să supraviețuiesc. De ce să mă agăț? De ce...

(*Glasul i se stinge într-o șoaptă. Dar mie mi se pare că țipă.*)

...închid ochii: văd cum zace în sicriu... doar am fost fericiți... de ce a hotărât că moartea e mai frumoasă...

...o prietenă m-a dus la un croitor: „Trebuie să-ți faci o rochie nouă. Eu când am o depresie îmi fac o rochie nouă...”

...în vis cineva mă tot mângâie pe cap... În primul an fugeam din casă în parc, acolo țipam... se speriau păsările...

Avea zece ani, nu, cred că unsprezece... Abia mă târăsc spre casă, încărcată cu două sacose, după o zi plină la școală. Intru. Sunt amândoi pe divan: unul cu un ziar, celălalt cu o cârtică. În apartament e o harababură teribilă! Un munte de vase nespălate! Sunt întâmpinată cu entuziasm. Iau o mătură în mână. Ei se baricadează cu scaune. „Ieșiți de acolo!” „Niciodată!” „Trageți la sorți: pe cine urechez primul?” „Mămico-fetico, nu te supăra”, iese primul Igoriok, care deja e cât tatăl lui de înalt.

„Mămica-fetica”, așa mi se spunea acasă. El a inventat numele ăsta... Vara de obicei mergeam în sud, „la palmieri, care locuiesc cel mai aproape de soare”. (*Vesel.*) Îmi amintesc cuvinte... cuvintele noastre... Îi făcea bine la sinuzită. După aceea, până în martie nu ieșeam din datorii și economii: la felul întâi colțunași, la felul al doilea colțunași, iar la ceai colțunași. (*Tace.*) Îmi amintesc un afiș în culori vii... Orașul Hurzuf încins de arșiță. Și marea... pietre și nisip, albite de valuri și de soare... Mi-au rămas multe fotografii, acum le ascund de mine însămi. Mă tem... că o să explodeze brusc totul în mine... Imediat o explozie! Odată am plecat fără el. Ne-am întors de la jumătatea drumului. „Igoriok!” – am dat buzna în casă. – „Vii cu noi. Nu putem fără tine!” Cu strigăte de „Uraaa!!” s-a agățat de gâtul meu. (*După o pauză lungă.*) Nu putem fără el...

De ce nu l-a reținut iubirea noastră? Cândva credeam că iubirea poate orice. Iar... iar mă apucă...

Asta mi s-a mai întâmplat... Deja nu mai era cu noi... Multă vreme am stat într-o stare de încremenire. „Vera!“, m-a strigat soțul. N-am auzit. „Vera...“ Nu auzeam. Și deodată am devenit isterică! Am răcnit, am dat din picioare, țipam la mama, la iubita mea mamă: „Monstru, monstru ce ești, cu teoriile tale tolstoiste! Ai crescut monștri după chipul și asemănarea ta! Ce-am auzit toată viața de la tine? Trebuie să trăim pentru alții... pentru un scop înalt... Să ne aruncăm sub tanc, să ardem pentru țară într-un avion. Malaxoarele revoluției, moarte eroică... Moartea a fost întotdeauna mai frumoasă ca viața. Am crescut niște monștri, niște degenerați. Așa l-am educat și eu pe Igoriok. E numai vina ta! A ta!“

Mama s-a gărbovit și a devenit deodată mică-mititică. O bătrânică mititică. Am simțit un junghi în inimă. Pentru prima dată după multe zile am simțit durerea; înainte de asta, nici atunci când a pus cineva un geamantan greu pe piciorul meu în troleibuz n-am simțit nimic. Noaptea mi s-au umflat toate degetele, abia atunci mi-am amintit de geamantan. (*Plânge.*) Aici trebuie să mă opresc să vă povestesc despre mama... Mama mea e din generația intelighenției de dinainte de război. Dintre acei oameni în ochii cărora luceau lacrimi când se cânta *Internaționala*. A trecut prin război și n-a uitat niciodată că un soldat sovietic a pus drapelul roșu pe Reichstag: „Ce război a câștigat țara noastră!“ Zece... Douăzeci... patruzeci de ani... ne-a tot repetat asta ca pe o incantație. Ca pe o rugăciune... Asta era rugăciunea ei... „Nu aveam de nici unele, dar eram fericiți“ – mama era absolut convinsă de asta. Era inutil s-o contrazici. Pe Lev Tolstoi – „oglanda revoluției ruse“ – îl iubea pentru *Război și pace*, dar și pentru dorința contelui de a împărți totul săracilor ca să-și mântuiască sufletul. Nu numai mama mea era așa, ci și toți prietenii ei – primii intelectuali sovietici, care crescuseră cu Cernîșevski, Dobroliubov, Nekrasov... cu marxismul... Să mi-o imaginez pe mama stând și brodând sau decorând casa cu vase din porțelan, elefanței... nici vorbă! Asta era o pură pierdere de vreme. O atitudine burgheză! Cea mai importantă e munca spirituală... cărțile... Poți să porți un costum douăzeci de ani, iar două paltoane îți ajung pentru toată viața, dar fără Pușkin sau fără operele complete ale lui Gorki nu se poate trăi. Participi la un plan mareț, iar planul mareț este... Așa au trăit ei...

...la noi, în centrul orașului, e un cimitir vechi. Cu mulți copaci, cu tufe de liliac. Oamenii se plimbă prin el ca printr-o grădină botanică. Bătrâni sunt puțini, iar tinerii râd, se sărută. Deschid magnetofonul... Se întorcea cam târziu: „Unde ai fost?“ „M-am plimbat prin cimitir.“ „Ce te-a

apucat acum cu cimitirul?“ „E interesant. Te uiți în ochii oamenilor care nu mai sunt.“

...deschid ușa camerei lui... Stătea pe pervaz cât era de lung; pervazurile noastre sunt nesigure, neregulate. Etajul șase! Am înghețat. Nu puteam să-i strig, ca atunci când era mic și se cățara pe cea mai subțire creangă de copac sau pe zidul înalt al unei biserici în ruine: „Dacă simți că nu te mai poți ține, dă-ți drumul, te prind eu.“ N-am început să țip, n-am început să plâng, ca să nu-l sperii. M-am retras încet, pe lângă perete. După cinci minute, care mi s-au părut o veșnicie, am intrat din nou – se dăduse jos de pe pervaz și se plimba prin cameră. Atunci m-am aruncat asupra lui: ba-l sărutam, ba-l loveam, ba-l zgâlțâiam: „De ce? Spune-mi, de ce?“ „Nu știu. Să văd cum e.“

...odată, lângă ușa vecină, am văzut dimineața coroane mortuare. Murise cineva. Ei, a murit, a murit. Când m-am întors de la serviciu, am aflat de la tatăl lui că fusese acolo. Îl întreb: „De ce? Doar nu-i cunoaștem pe oamenii ăia.“ „Era o fată tânără. Era atât de frumoasă moartă! Și eu, care credeam că moartea e înfricoșătoare.“ (*Tace.*) Îi dădea târcoale... ceva îl atrăgea către dincolo... (*Tace.*) Dar ușa aceea e închisă... noi nu avem acces acolo.

...se așază pe genunchii mei: „Mamă, cum eram eu când eram mic?“ Și eu încep... Cum îl aștepta la ușă pe Moș Gerilă. Cum întreba cu ce autobuz se putea ajunge peste nouă mări și nouă țări. Cum a văzut la țară un cuptor rusec și a așteptat toată noaptea să-l vadă pornind la drum pe piciorușe, ca în poveste. Credea orice...

...îmi amintesc că pe străzi era deja zăpadă... Vine în fugă: „Mamă! Azi m-am sărutat!“ „Te-ai sărutat?!“ „Da. Azi am avut prima întâlnire.“ „Și mie nu mi-ai spus nimic?“ „N-am apucat. Le-am spus lui Dimka și Andrei, și am mers toți trei. „Păi la întâlnire se merge în trei?“ „Ei, singur parcă nu-mi venea.“ „Păi și cum v-ați simțit toți trei la întâlnire?“ „Foarte bine. Eu și ea ne-am plimbat de mână în jurul dealului și ne-am sărutat. Iar Dimka și Andrei au stat de pază.“ O, Doamne! „Mama, un băiat în clasa a cincea se poate însura cu o fată dintr-a noua? Sigur, dacă se iubesc...“

...și asta... asta... (*Plânge îndelung.*) Despre asta nu pot să...

...luna noastră preferată era august. Ne duceam în afara orașului și admiram pânzele de păianjen. Râdeam... râdeam... râdeam... (*Tace.*) Ce tot plâng atâta? Doar am avut paisprezece ani întregi... (*Plânge.*)

Prăjesc ceva în bucătărie. Geamul e deschis. Aud cum el și taică-su stau de vorbă pe balcon. Igor: „Tată, ce înseamnă nune? Eu cred că am

înțeles. Uite, ascultă... Au fost odată un moș și o babă, și aveau ei o găinușă pe nume Riaba. A făcut găinușa un oușor, dar nu unul oarecare, ci unul de aur. L-a lovit moșul, l-a tot lovit, dar nu s-a spart. L-a lovit baba, l-a tot lovit, dar nu s-a spart. A trecut în fugă un șoricel, l-a lovit cu codița, oul a căzut și s-a spart. A plâns moșul, a plâns baba..." Tata: „Din punct de vedere logic, e absolut absurd. L-au lovit, l-au tot lovit și nimic, și apoi – trosc! Și de câți ani, dar ce spun eu ani – secole, ascultă copiii povestea asta ca pe o poezie.“ Igor: „Tata, dar eu până acum am crezut că poți să înțelegi orice cu mintea.“ Tata: „Multe lucruri nu le poți înțelege cu mintea. Dragostea, de pildă.“ Igor: „Și moartea.“

Încă de mic compunea versuri... Pe masă, prin buzunarele lui, pe sub pat, găseam hârtiuțe scrise. Le pierdeam, le arunca, uita de ele. De altfel, nu credeam întotdeauna că erau ale lui: „Tu ai scris asta?“ „Ce e?“ Îi citeam: „Merg unii la alții în vizită oameni, / Merg în vizită unele la altele fiare..." „Aaaa, asta e veche. Am și uitat de ea.“ „Dar versurile astea?“ „Care?“ Citeam: „Doar pe o crenguță fragilă / Sunt presărate picături de stea..." La doisprezece ani scria că vrea să moară. „Vreau dragoste și vreau să mor – două dorințe.“ „Noi doi suntem cununați / De o apă albastră..." Mai vreți? Iată: „Nu sunt al vostru, nori argintii, / Nu sunt al vostru, zăpezi albastrui..." „Chiar el mi-a citit-o pe asta. Mi-a citit-o! Dar în adolescență se scrie deseori despre moarte..."

La noi în casă se recitau mereu versuri, era ceva curent: Maiakovski, Svetlov... Dragul meu Semion Guzenko: „Ei cântă când se duc la moarte, / Și poate că-nainte plâng. / Căci cel mai crunt în luptă-i ceasul / În care stai și-aștepti atacul.“ Ați observat? Sigur că da... De ce mai întreb? Toți am crescut așa. Arta iubește moartea, mai ales arta noastră. Avem în sânge cultul pieirii și al sângelui. Să trăiești „până-ți pocnește aorta"⁵⁰. „Eh, poporul rus, nu-i place să moară de moarte bună!“ scria Gogol. Iar Vișoțki cânta: „Să mai stau doar un pic în prag de abis..." În prag de abis! Arta iubește moartea, dar există și comedia franceză. De ce noi nu avem aproape deloc comedii? „Înainte, pentru patrie!“ „Patria sau moartea!“ Îi învățam pe elevii mei: să te mistui servindu-i pe alții⁵¹. Îi învățam despre fapta lui Danko⁵², care și-a smuls inima din piept și a luminat cu ea calea altor oameni. Despre viață nu ni s-a vorbit... Ni s-a vorbit foarte puțin... Erou! Erou! Erou! Viața era compusă din eroi... din victime și călăi... Alți oameni nu existau. (*Tipă. Plânge.*) Acum e un chin pentru mine să mă duc la școală. Copiii se așteaptă... ei vor cuvinte și sentimente... Ce să le spun... ce-aș putea să le spun eu?

Total s-a petrecut... și s-a petrecut întocmai... Într-o seară târziu, eram deja în pat, citeam romanul *Maestrul și Margareta* (încă era considerat „disident“, îl primisem bătut la mașină). Ajung la ultimele pagini... Vă amintiți, Margareta cere să fie eliberat Maestrul, iar Woland, spiritul Satanei, îi spune: „Degeaba strigi aici, în munți, el e obișnuit cu prăbușiri de stânci și aceasta nu-l poate tulbura. Nu-i nevoie să intervii pentru el, Margareta; pentru el a și intervenit cel cu care ar vrea atât de mult să stea de vorbă...”⁵³ O forță misterioasă m-a târât în camera cealaltă, spre patul în care dormea fiul meu. M-am așezat în genunchi și am șoptit, ca o rugăciune: „Igoriok, nu trebuie. Dragul meu, nu trebuie. Nu trebuie!” Am început să fac ceva ce-mi era deja interzis de când crescuse: să-i sărut mâinile, picioarele. A deschis ochii: „Mamă, ce-i cu tine?” M-am repliat: „Îți căzuse plapuma, am pus-o la loc.” A adormit... Iar eu... Ce s-a întâmplat cu mine, n-am înțeles. Când era vesel, îmi zicea „luminița sprintenă”. Alergam ușoară prin viață.

Se apropia ziua lui de naștere... și Anul Nou... Un prieten ne promisese că ne face rost de o sticlă de șampanie, pe vremea aceea nu puteam cumpăra mare lucru din magazine, procuram cum puteam. Pe sub mână. Prin cunoștințe, prin cunoștințele cunoștințelor. Făceam rost de cârnați afumați, de bomboane de ciocolată... Să prinzi un kilogram de mandarine pentru Anul Nou era o mare victorie! Mandarinile nu erau pur și simplu fructe, erau ceva miraculos, numai Anul Nou mirosea a mandarine. Începeam cu luni înainte să adunăm delicatese pentru masa de Anul Nou. De data asta pitisem un borcănăș de ficat de cod și o bucățiță de somon. Pe urmă am dat totul la parastas... (*Tace.*) Nu, nu vreau să-mi închei atât de repede povestea. Am avut paisprezece ani întregi. Paisprezece ani fără zece zile...

La un moment dat am făcut curat în dulapuri și am găsit o mapă cu scrisori. Cât am stat la maternitate, eu și soțul meu ne scriam zilnic scrisori, bilețele, uneori și de câteva ori pe zi. Citeam, râdeam... Igor avea deja șapte ani... Și nu putea înțelege cum se făcea că într-o vreme el nu exista, dar eu și tatăl lui existam. Adică exista, în scrisori vorbeam tot timpul despre el: copilul s-a răsucit, m-a lovit... se agită... „Eu am murit o dată, și apoi am venit la voi, da?” Întrebarea m-a amuțit. Dar copiii... uneori vorbesc așa... ca niște filozofi, ca niște poeți... Ar fi trebuit să notez ce spunea... „Mama, bunicul a murit... asta înseamnă că l-au sădit și o să crească...”

În clasa a șaptea apăruse deja o fată... Era îndrăgostit, era ceva serios.

„N-o să mi te însori nici cu prima iubire, nici cu o vânzătoare!“ îl amenințam eu. Mă obișnuisem deja cu gândul că va trebui să-l împart cu cineva. Mă pregăteam. Prietena mea are și ea un băiat, el și Igor erau de aceeași vârstă, și ea mi-a mărturisit: „Nici n-o cunosc încă pe nora mea, și deja o urăsc.“ Atât de tare își iubește fiul. Nu poate nici să-și imagineze că va sosi timpul să-l cedeze altei femei. Cum ar fi fost la noi? La mine? Nu știu... Îl iubeam nebunește... nebunește... Oricât de grea ar fi fost ziua, când deschideam ușa casei, se lumina. Era lumina dragostei.

Am două coșmaruri. În primul, ne înecăm. El înota bine, odată am riscat să înot cu el departe, în mare. Pe când ne întorceam, am simțit că mă lasă puterile – m-am agățat de el cu disperare. „Dă-mi drumul!“ a țipat el. „Nu pot!“, am zis. Mă țineam de el strâns, îl trăgeam la fund. Totuși, a reușit să se desprindă și a început să mă ducă spre mal. Mă ținea și mă împingea. Și așa am scăpat amândoi. În vis totul se repetă, numai că nu-i dau drumul. Nici nu ne înecăm, dar nici nu ieșim din apă. E un fel de luptă în apă... A doilea coșmar... începe să plouă, dar eu simt că nu e ploaie, ci se scurge pământ. Nisip. Începe să ningă, dar eu știu după sunet că nu e zăpadă, ci pământ. O lopată lovește, ca o bătaie de inimă, bum-bum, bum-bum...

Apa... apa îl fascina... Îi plăceau lacul, râul, fântânile. Dar mai ales marea. Are multe versuri despre apă: „O singură stea, tăcută, strălucește ca apa. Întuneric.“ Sau: „Și doar apa curge... Liniște.“ (*Pauză.*) Acum nu mai mergem la mare.

Ultimul an... De multe ori ne adunam toți la cină. Vorbeam, firește, despre cărți. Citeam împreună în samizdat... *Doctor Jivago*, versurile lui Mandelștam... Îmi aduc aminte cum dezbăteam ce e poetul, ce soartă are el în Rusia. Părerea lui Igor: „Poetul trebuie să moară devreme, altfel nu e poet. Un poet bătrân e pur și simplu caraghios.“ Uite... și asta mi-a scăpat... N-am dat importanță... De obicei, ieșeau din mine versuri ca din sacul lui Moș Crăciun... Aproape toți poeții ruși au versuri despre patrie. Știu multe pe dinafară. Recitam din dragul meu Lermontov: „Eu patria-mi iubesc, cu bizară iubire.“ Sau Esenin: „Te iubesc, patrie blândă...“ Am fost fericită când am cumpărat scrisorile lui Blok... Un volumaș întreg! Scrisoarea către mama lui după ce a venit din străinătate... scria că patria i-a arătat deopotrivă râțul de porc și chipul divin... Eu puneam accentul pe divin, desigur... (*În cameră intră soțul ei. O îmbrățișează și se așază lângă ea.*) Ce-a mai fost? Igor s-a dus la Moscova la mormântul lui Vîsoțki. S-a ras în cap, a început să semene foarte tare cu Maiakovski. (*Către soțul ei.*)

Mai ții minte ce l-am mai certat? Avea un păr deosebit.

Ultima vară... Bronzat. Mare, puternic. După înfățișare, i-ai fi dat optsprezece ani. Ne-am dus cu el în vacanță la Tallinn. El era pentru a doua oară acolo, mă ducea peste tot, pe tot felul de străduțe. În trei zile am cheltuit o grămadă de bani. Eram cazați la un cămin studentesc. Ne-am întors dintr-o plimbare nocturnă prin oraș – ne țineam de mână, râdeam. Deschidem ușa și ne apropiem de portăreasă. Ea ne oprește: „După ora unsprezece e interzis să intrați cu bărbați.“ Îi spun lui Igor la ureche: „Urcă, vin și eu imediat.“ El a pornit, iar eu îi spun în șoaptă portăresei: „Cum de nu vă e rușine! E fiul meu!“ Totul era atât de vesel... de bine!! Deodată, acolo... noaptea... m-a cuprins spaima. Spaima că n-o să-l mai văd niciodată. Spaima de ceva nou. Încă nu se întâmplase nimic.

Ultima lună... A murit fratele meu. În familia noastră sunt puțini bărbați și l-am luat pe Igor cu mine, să ne ajute. Dacă aș fi știut... A privit, a tot privit moartea... „Igor, ia florile de aici. Adu scaune. Du-te după pâine.“ Normalitatea asta a gesturilor în fața morții... e periculoasă... Se poate confunda moartea cu viața. Înțeleg asta acum... A venit un autobuz. Toate rudele s-au urcat, fiul meu – nicăieri. „Igor, unde ești? Vino încoace.“ Urcă – toate locurile erau ocupate. Tot felul de semne... Să fi fost zdruncinătura sau... Când a pornit autobuzul, fratele meu a deschis ochii pentru o clipă. Semn rău – în familie va mai muri cineva. M-am speriat imediat pentru mama – suferă de inimă. Când au coborât sicriul în groapă, a căzut ceva acolo... Iar semn rău...

Ultima zi... Dimineața. Pe când mă spălam, l-am simțit: stătea în pragul ușii și mă privea. Mă tot privea. „Ce-i cu tine? Apucă-te de lecții. Vin înapoi repede.“ S-a întors fără să rostească un cuvânt și s-a dus în camera lui. După serviciu, m-am întâlnit cu o prietenă. Îi tricotase un pulover modern, era cadoul meu pentru ziua lui. Când l-am adus acasă, soțul meu chiar m-a certat: „Nu înțelegi că e cam devreme să poarte lucruri atât de șic?“ La prânz, i-am dat mâncarea lui favorită, chifteluțe de pui. De obicei mai cerea, de data asta a gustat un pic și le-a lăsat. „S-a întâmplat ceva la școală?“ Tăcea. Am început să plâng. Lacrimile îmi șiroiau pe obraz. Plângeam atât de tare pentru prima dată după mulți ani, nici la înmormântarea fratelui meu nu mi se întâmplase asta. Și el s-a speriat. S-a speriat atât de tare, că am început eu să-l liniștesc pe el: „Probează puloverul.“ L-a îmbrăcat. „Îți place?“ „Foarte mult.“ După un timp, am aruncat o privire în camera lui – stătea întins și citea. În altă cameră, tatăl lui bătea la mașină. Mă durea capul, așa că am ațipit. Când e incendiu,

oamenii dorm mai adânc decât de obicei... Îl lăsasem... citea Pușkin... Timka, cățelușa noastră, stătea în hol. N-a lătrat, n-a scheunat. Nu mai țin minte cât timp a trecut; când am deschis ochii, soțul meu stătea lângă mine. „Igor unde e?“ „S-a încuiat în toaletă. Probabil recită poezii.“ O spaimă sălbatică, mută, m-a făcut să sar în picioare. Am dat fuga la ușă, am bătut, am zgâlțâit-o. Am dat în ea cu pumnii, cu picioarele. Liniște. Îl strig, urlu, implor. Liniște. Soțul meu caută un ciocan, un topor. Sparge ușa... Îmbrăcat cu niște pantaloni vechi și un pulover, în papuci de casă... Spânzurat cu o curea... L-am luat în brațe, l-am desprins. Era moale, cald. Am început să-i facem respirație artificială. Am chemat Salvarea...

Cum de-am putut să dorm? De ce Timka n-a simțit? Căinii sunt atât de sensibili, au auzul de zeci de ori mai bun ca noi, oamenii. De ce... Stăteam și mă uitam într-un punct fix. Mi-au făcut o injecție și m-am prăbușit în neant. Dimineața m-au trezit: „Vera, scoală-te. Altfel, n-o să ți-o ierți niciodată.“ „A, să vezi ce te urechez acum pentru glumițele astea. Să vezi ce-ți fac“, mi-a trecut prin minte. Și apoi mi-am dat seama că n-am pe cine urechea.

Zace în sicriu... E îmbrăcat cu puloverul pe care i-l pregătisem pentru ziua lui...

N-am început să plâng imediat... Abia peste câteva luni... Dar nu aveam lacrimi. De plâns, plângeam, dar fără lacrimi. Și doar când, o dată, am băut un pahar de vodcă, am început să plâng. M-am apucat de băut, ca să pot plânge... mă agățam de oameni... Am stat două zile la niște prieteni, fără să ieșim din apartament. Acum înțeleg cât de greu le-a fost, cât i-am chinuit. Fugeam din casa noastră... S-a rupt scaunul din bucătărie pe care stătea el de obicei – nu m-am atins de el, acolo a rămas: dacă s-ar supăra că arunc un obiect care-i plăcea? Nici eu, nici soțul meu nu puteam deschide ușa camerei lui. De două ori am vrut să facem schimb de apartament, am pregătit și actele, am dat speranțe oamenilor, ne-am împachetat lucrurile. Dar nu pot să plec din apartament, mi se pare că e încă aici, că nu-l văd... dar el e aici, undeva... Cutreieram magazinele și tot alegeam lucruri pentru el: uite niște pantaloni de culoarea lui preferată, uite o cămașă. Într-o primăvară, cred... nu mai țin minte când... am venit acasă și i-am spus soțului meu: „Știi, azi i-am plăcut unui bărbat. A vrut să-mi dea întâlnire.“ Și soțul meu mi-a răspuns: „Cât mă bucur pentru tine, Verocika. Îți revii...“ I-am fost imens de recunoscătoare pentru aceste cuvinte. Aș vrea să vă povestesc despre soțul meu... E fizician, prietenii noștri glumesc: „Ați avut noroc: un fizician și un poet la un loc!“ L-am iubit... De ce „l-am iubit“ și

nu „îl iubesc“? Pentru că încă n-o cunosc pe femeia asta nouă, care a supraviețuit. Mă tem... încă nu sunt pregătită... n-o să mai pot să fiu fericită...

Noaptea stau întinsă, cu ochii deschiși. Se aude soneria. Aud clar soneria de la ușă. Dimineața îi povestesc soțului meu. „Eu n-am auzit nimic“, zice el. Noaptea, iar soneria. Nu dorm, mă uit la soțul meu, s-a trezit și el. „Ai auzit?“ „Am auzit.“ Amândoi avem senzația că nu suntem singuri în apartament. Și Timka aleargă în cercuri pe lângă pat, de parcă ar fugări ceva. Mi se pare că mă prăbușesc în ceva cald. Și am un vis... Nu e clar unde, vine spre mine Igor, îmbrăcat în puloverul în care l-am înmormântat. „Mamă, tu mă tot chemi și nu înțelegi cât de greu îmi este să vin la tine. Nu mai plânge.“ Îl ating, e moale. „Ți-a fost bine acasă?“ „Foarte.“ „Și acolo?“ Nu apucă să răspundă, dispare. Din noaptea aceea, am încetat să plâng. Și am început să-l visez mic, numai mic. Dar îl aștept mare, ca să vorbesc cu el...

Acela n-a fost un vis. De-abia închisesem ochii... Ușa camerei s-a dat de perete, și el a intrat pentru o clipă adult, cum nu-l văzusem niciodată. După chipul lui, am înțeles: îi e deja indiferent tot ce se întâmplă aici. Discuțiile, amintirile noastre despre el. Deja e foarte departe de noi. Dar eu nu pot suporta să se rupă legătura dintre noi. Nu pot... M-am gândit mult... și am hotărât să mai fac un copil... Nu aveam voie, era deja târziu, medicii se temeau, dar am născut. Am născut o fetiță. Ne purtăm cu ea ca și cum n-ar fi fetița noastră, ci fiica lui Igor. Mă tem s-o iubesc atât de mult cum l-am iubit pe el... Și nici nu pot s-o iubesc atât de mult. Sunt nebună! Nebună! Plâng mult, mă tot duc la cimitir. Fetița e mereu cu mine și eu nu încetez să mă gândesc la moarte. Nu se mai poate așa. Soțul meu se gândește că ar trebui să plecăm în altă țară. Să schimbăm tot: peisajul, oamenii, alfabetul. Ne cheamă niște prieteni în Israel. Mereu ne sună: „Ce vă reține acolo?“ (*Aproape țipă.*) Ce? Ce?

Mă străbate un gând cumplit: și dacă el v-ar spune o cu totul altă poveste? Cu totul alta...

Din convorbirile cu prietenii lui

„Ăsta era liantul extraordinar care ținea totul laolaltă.“

Eram foarte tineri pe atunci... Tinerețea e o perioadă de coșmar, nu știu cine a inventat că e o vârstă minunată. Ești stângaci, urât, te lamentezi din orice, te simți groaznic de vulnerabil. Iar pentru părinți ești încă mic, ei

încă te construiesc. Trăiești tot timpul parcă sub un clopot de sticlă și nimeni nu poate ajunge la tine. Senzația asta... îmi amintesc foarte bine senzația asta. Ca în spital, când stăteam într-un cubicul din sticlă. Aveam nu știu ce infecție. Părinții se prefac (așa crezi tu) că vor să fie cu tine, de fapt ei trăiesc în cu totul altă lume. Sunt undeva, departe... par a fi lângă tine, dar sunt departe... Părinții nu ghicesc cât de grav e totul pentru copiii lor. Prima iubire e ceva îngrozitor. Un pericol de moarte. Prietena mea credea că Igor și-a luat viața din dragoste pentru ea. E o prostie! O prostie de adolescentă... Toate colegele noastre erau îndrăgostite de el. Oho! Arăta foarte bine, de asta se purta de parcă ar fi fost mai mare decât noi, dar dădea impresia că e foarte singur. Scia versuri. Iar un poet trebuie să fie detașat, singuratic. Să moară în duel. Toți aveam în cap o grămadă de aberații juvenile.

Era în anii sovietici... comuniști... Eram educați în cultul lui Lenin, al revoluționarilor înflăcărați, foarte înflăcărați, nu consideram că revoluția a fost o greșeală, o crimă, dar nici nu eram atrași de balivernele marxist-leniniste. Revoluția era deja ceva abstract... Cel mai mult îmi amintesc sărbătorile și așteptarea acestor sărbători. Am amintiri foarte vii... Pe străzi era multă lume. Din difuzoare răsunau cuvinte, unii le credeau în totalitate, alții parțial, alții deloc. Dar toți păreau fericiți. Era multă muzică. Mama era tânără, frumoasă. Toate astea la un loc... toate astea la un loc creează senzația de amintire fericită... Mirosurile, sunetele acelea... Zgomotul tastelor mașinii de scris, strigătele matinale ale lăptăreselor venite de la țară: „Lapte! Lapte!“ Încă nu avea toată lumea frigider, și bidoanele de lapte erau ținute pe balcon. Iar de mânerle ferestrelor erau atârnat plase cu pui... Între geamuri se puneau mere Antonov și vată cu sclipici, ca să arate frumos. Miro de pisică din subsoluri... Și mirosul inimitabil de cârpe și de clor al cantinelor sovietice? Toate astea par să nu aibă nici o legătură unele cu altele, dar acum mi-au revenit în memorie ca o impresie unică. O senzație unică. Libertatea însă are alte mirosuri... și imagini... Cu totul altele... După prima călătorie în străinătate... era deja pe vremea lui Gorbaciov... prietenul meu s-a întors spunând: „Libertatea miroase a sos bun.“ Și eu îmi amintesc perfect primul supermarket pe care l-am văzut în Berlin – o sută de sortimente de cârnați și o sută de sortimente de brânză. Era de neînțeles. După perestroika ne așteptau multe deschideri, multe emoții și gânduri noi. Încă nu sunt descrise, nu sunt consemnate în istorie. Nu există încă formule pentru ele... Dar mă grăbesc... trec de la o epocă la alta... Lumea largă avea să ni se deschidă mai târziu. Pe atunci doar visam

la ea... la ceea ce nu aveam, la ceea ce ne doream... Era bine să visezi la o lume pe care n-o cunoști. Visam... Dar duceam o viață sovietică, în care existau reguli ale jocului uniforme, pe care le respectam toți. Cineva urcă la tribună. Minte, toată lumea aplaudă, dar toți știu că minte, știe și el, și știe că știu și ei că minte. Dar el spune tot ce are de spus și se bucură de aplauze. Nu aveam nici o îndoială că așa vom trăi și noi și că trebuia să căutăm o cale de scăpare. Mama mea îl asculta pe Galici, care era interzis... și eu îl ascultam pe Galici...

Îmi mai amintesc... Cum am vrut să mergem la Moscova, la înmormântarea lui Vîșoțki, și miliția ne-a dat jos din tren... Și noi scandam: „Salvați sufletele noastre! / Murim asfixiați...“, „Bătaie scurtă. Bătaie lungă. Bătaie scurtă. Artileria trage-n ai ei...“⁵⁴ A fost un scandal...! Directoarea ne-a pus să venim cu părinții la școală. Cu mine a venit mama, și s-a comportat minunat... (*Cade pe gânduri.*) Trăiam în bucătărie... Țara întreagă trăia în bucătării... Stăteam la cineva, beam vin, ascultam cântece, discutam despre poezie. Desfăceam o conservă și tăiam o bucată de pâine neagră. Ne era bine. Aveam ritualurile noastre: caiace, corturi și tabere. Cântece în jurul focului. Și aveam semne comune după care ne recunoșteam unii pe alții. Aveam moda noastră, reperele noastre. Aceste societăți secrete ale bucătăriilor nu mai există de mult. Și nici prietenia aia a noastră, pe care o credeam veșnică. Da... eram predispuși la veșnicie... Nimic nu era mai presus de prietenie. Țsta era liantul extraordinar care ținea totul laolaltă.

De fapt, nici unul dintre noi nu trăia în URSS, fiecare trăia în cercul lui. Cercul de turiști, cercul de alpiniști... După ore ne adunam la sediul unei administrații locale, unde ni se dăduse o sală. Am organizat un teatru, am jucat și eu la teatrul acela. Exista și un cerc de literatură. Îmi amintesc că Igor își citea acolo versurile, îl imita bine pe Maiakovski și era irezistibil. Porecla lui era „Studentul“. Veneau la noi poeți adulți, care ne vorbeau deschis. De la ei am aflat adevărul despre evenimentele de la Praga. Despre războiul din Afganistan. Ce... ce mai era? Am învățat să cântăm la chitară. Era obligatoriu! În anii aceia chitara era pe lista obiectelor de primă necesitate. Eram gata să ne ascultăm în genunchi poezii și barzii preferați. Poezii adunau stadioane întregi. Miliția călare stătea de pază. Cuvântul era faptă. Să te ridici la o ședință și să spui adevărul era o faptă, pentru că era periculos. Să ieși în piață... era așa un impuls... atâta adrenalină... o gură de aer proaspăt. Totul se revărsa în cuvinte... Azi e incredibil, astăzi trebuie să faci, nu să vorbești. Poți să spui absolut orice,

dar cuvântul nu mai are nici o putere. Am vrea să credem, dar nu putem. Nu ne pasă unora de ceilalți, iar viitorul e de rahat. Pe vremea noastră nu era așa... Ooo! Versurile erau versuri, cuvintele – cuvinte...

(*Râde.*) În clasa a zecea am avut o idilă. El locuia la Moscova. Venisem la el doar pentru trei zile. Dimineața, în gară, luaserăm de la niște prieteni de-ai lui o ediție șapirografiată a memoriilor Nadejdei Mandelștam – la vremea aceea toată lumea le citea. Iar a doua zi la patru dimineața trebuia să dăm cartea înapoi. S-o aducem la tren. Am citit douăzeci și patru de ore fără oprire, o singură dată am dat fuga după lapte și un baton. Am uitat și să ne sărutăm, ne treceam foile de la unul la altul. Totul s-a petrecut într-un soi de febră, de delir... că țineam cartea asta în mână... că o puteam citi... După douăzeci și patru de ore am alergat prin orașul pustiu până la gară, mijloacele de transport nu circulau încă. Îmi aduc bine aminte acel oraș nocturn, cum mergeam și aveam cartea în geantă. O purtam ca pe o armă secretă... Atât de tare credeam în puterea cuvântului de a zgudui lumea.

Anii lui Gorbaciov... Libertate și cartele. Cartele... cupoane... Pentru orice: de la pâine la arpacaș și șosete. Stăteam la coadă câte cinci-șase ore... Dar stăteam cu o carte pe care înainte nu puteam s-o cumpărăm și știam că seara avea să se dea un film care înainte era interzis, zăcuse zece ani pe un raft. Ce răsfăț! Sau aveam toată ziua în cap că la ora zece era emisiunea *Vzgliad*... Realizatorii ei, Aleksandr Liubimov și Vladislav Listiev, deveniseră eroi naționali. Începeam să înțelegem că n-a existat numai Gagarin, ci și Beria... De fapt, mie, proasta de mine, mi-ar fi ajuns libertatea cuvântului, fiindcă eu, după cum avea să se lămurească în scurt timp, eram o fetiță sovietică; noi, sovieticii, am fost cu toții mai marcanți decât am fi crezut. Nu voiam decât să-i pot citi în voie pe Dovlatov și pe Viktor Nekrasov, să-l ascult pe Galici. Asta mi-ar fi fost de ajuns. Nici nu visam să mă duc la Paris, să mă plimb prin Montmartre... sau să văd Sagrada Família a lui Gaudí. Numai să avem voie să citim și să vorbim. Să citim! S-a îmbolnăvit Olia a noastră, avea doar patru luni și suferea de o obstrucție bronșică gravă. Am înnebunit de spaimă. M-au internat cu ea în spital, dar nu puteam s-o culc nici măcar un minut, numai în poziție verticală, la mine în brațe, se liniștea. Doar dacă o țineam dreaptă. Mă tot plimbam cu ea pe coridoare. Dacă adormea pentru jumătate de oră, ce credeți că făceam eu? Nedormită, chinuită cum eram... Ce făceam? Aveam întotdeauna sub braț *Arhipelagul Gulag* – îl deschideam imediat. Într-o mână îmi țineam copilul, care agoniza, iar în cealaltă îl aveam pe

Soljenițin. Cărțile ne țineau loc de viață. Asta era lumea noastră.

Apoi s-a întâmplat ceva... Am coborât cu picioarele pe pământ. Senzația asta de fericire și de euforie s-a spulberat brusc. Total. Am înțeles că această lume nouă nu e a mea, nu e pentru mine. Că are nevoie de oameni complet diferiți. Cei slabi pot fi călcați în picioare! Cei care erau jos au ajuns sus... de fapt, era o nouă revoluție... Țelurile acestei revoluții sunt însă pământești: fiecăruia câte o vilă și o mașină. Nu-i cam mărunț pentru un om? Străzile s-au umplut de niște „culturiști“ în trening. Lupi! Ne disprețuiau pe toți. Mama mea lucra ca maistru la o fabrică de confecții. În scurt timp... în foarte scurt timp fabrica s-a închis... mama stătea acasă și cosea chiloți. Și prietenele ei coseau toate chiloți, în orice apartament ai fi intrat. Locuiam într-un bloc pe care-l construise fabrica pentru angajații ei, așa că toți coseau chiloți și sutiene. Costume de baie. Tăiau etichete, de preferință străine, de pe hainele vechi, ale lor și ale cunoscuților, și le coseau pe aceste costume de baie. Apoi femeile se adunau în grupuri și umblau cu sacii prin Rusia – asta se numea „chiloțiada“. La vremea aceea eu îmi pregăteam deja doctoratul. (*Veselă.*) Îmi amintesc... ce comedie... în biblioteca universității și în biroul decanului stăteau butoaie cu castraveți și gogonele murate, cu varză și ciuperci. Se vindeau murăturile și cu banii ăștia se plăteau salariile profesorilor. Și deodată, întreaga facultate se umplea de portocale. Sau dădea pe-afară de pachete cu cămăși bărbătești... Marea intelectualitate rusă supraviețuia cum putea. Ne aminteam rețete vechi... ce se mânca în timpul războiului... Sădeam cartofi prin colțuri ascunse ale parcurilor... între șinele de cale ferată... Mâncam săptămâni întregi câte un cartof – e foamete asta, ori nu? Și varză murată? Mi s-a aplecat de ea pentru toată viața. Am învățat să facem chipsuri din coji de cartofi, ne dădeam unii altora rețeta asta minunată: arunci cojile în ulei sărat încins și mai pui niște sare. Lapte nu era, dar se vindea înghețată, fierbeam grișul în înghețată. Aș mânca acum așa ceva?

Primul lucru care a pierit a fost prietenia noastră... Toți am început să avem treburi – trebuia să câștigăm bani. Înainte ni se părea că banii ăștia... nu au nici o putere asupra noastră... Și deodată toți prețuiam farmecul bancnotelor verzi, ele nu erau ruble sovietice, „hârtii fără valoare“. Fetele și băieții citiți erau plante de apartament... Ne-am dovedit incapabili de viața nouă pe care o așteptaserăm. Altceva așteptaserăm noi, nu asta. Am citit un vagon de cărți romantice, dar viața ne trimitea cu ghionturi și șuturi în fund în altă direcție. În loc de Vîșoțki – Kirkorov⁵⁵. Muzică pop! Și cu asta am spus tot... De curând ne-am adunat la mine în bucătărie, ceea ce se

întâmplă rar acum, și am dezbătut: ar fi cântat Vîsoțki pentru Abramovici? Părerile erau împărțite. Mai mulți erau cei care erau convinși că ar fi cântat. Următoarea întrebare: pe câți bani?

Igor? Mi-a rămas în amintire semănând cu Maiakovski. Frumos și singuratic. (*Tace.*) V-am lămurit cu ceva? Oi fi reușit...?

„...și bazarul a devenit universitatea noastră“

Au trecut mulți ani... Și astăzi mă întreb: de ce? De ce a luat hotărârea asta? Eram prieteni, dar el a luat hotărârea de unul singur... Dar ce-i spui unui om aflat pe acoperiș? Ce?... În tinerețe și eu mă gândeam la sinucidere, habar n-am de ce. Îi iubesc pe mama, pe tata... pe fratele meu... acasă totul e bine... Și totuși ceva te trage. Undeva, acolo... acolo e ceva... Ce? Ceva... uite-acolo... Acolo e o lume întreagă, mai viu colorată, mai plină de semnificație decât cea în care trăiești, acolo se întâmplă ceva mai important. Și acolo poți pătrunde un mister pe care nu-l poți pătrunde pe nici o altă cale, rațional nu-l poți aborda. Vrei... hai să încerci... Să te urci pe pervaz... să sari de la balcon... Dar nu ai de gând să mori, vrei doar să urci, vrei să zbori, ți se pare că o să zbori. Acționezi ca în vis... ca într-un leșin... Când îți vii în simțiri, îți amintești o lumină, un sunet... și senzația că în starea aceea îți era bine... îți era mult mai bine decât aici...

Grupul nostru... Cu noi mai era Lioșka... A murit de curând de la o supradoză. Vadim a dispărut în anii '90. Se apucase de comerț cu cărți. Începuse ca o glumă... o idee nebunească... Dar când a început să facă bani, au venit peste el niște racheți, băieți cu pistoale. Fie le dădea toți banii, fie încerca să scape de ei – dormea în pădure, prin copaci. În anii aceia oamenii nu se mai băteau pentru ceva, mai degrabă se omorau. Unde e? A dispărut fără urmă... miliția nu l-a găsit până acum... L-or fi îngropat pe undeva. Arkadi a șters-o în America: „O să trăiesc mai bine la New York, sub un pod.“ Am rămas eu și Iliușa... Iliușa s-a căsătorit din mare dragoste. Soția i-a suportat ciudăteniile câtă vreme au fost la modă poezii și artiștii, dar apoi la modă au ajuns brokerii și contabilii. L-a părăsit. El a căzut într-o depresie adâncă, cum iese pe stradă, cum îl apucă un atac de panică. Tremură de frică. Stă acasă. Copil mare la părinți. Scrie versuri – un strigăt al sufletului... Când eram tineri ascultam aceleași casete și citeam aceleași cărți sovietice. Aveam biciclete la fel... În viața aceea totul era simplu: aceleași ghetе pentru toate anotimpurile, aceleași jachetă, aceiași pantaloni. Eram educați ca tinerii războinici ai Spartei antice: dacă Patria o cere, te așezi și pe un arici.

... un fel de sărbătoare militară... Ne-au dus cu grădinița la monumentul pionierului-erou Marat Kazei: „Iată, copii“, a spus educatoarea, „acest tânăr erou s-a omorât cu o grenadă și a distrus mulți fasciști. Când o să creșteți, trebuie să fiți și voi la fel“. Să ne omorâm și noi cu o grenadă? Eu nu-mi amintesc asta, știu din povestirile mamei... Noaptea am plâns zdravăn: trebuia să mor, aveam să zac undeva singur, fără mama și tata... de vreme ce plâng, înseamnă că nu sunt deloc erou... M-am îmbolnăvit.

... iar când eram la școală, aveam deja un vis – să intru în detașamentul care făcea de gardă la Flacăra Eternă din centrul orașului. Acolo erau duși elevii cei mai buni. Li se făceau mantale și căciuli militare, li se dădeau mănuși militare. Nu era o obligație, ci o mare mândrie să ajungi acolo. Ascultam muzică occidentală, tânjeam după jeanși, apăruseră deja și la noi... simbol al secolului XX, ca și automatul Kalașnikov... Primii mei jeanși erau marca Montana – ce tare! Iar noaptea visam că mă arunc cu grenada asupra inamicului...

...a murit bunica și bunicul a venit să stea cu noi. A fost ofițer, locotenent-colonel. Avea multe decorații și medalii, mereu îl băteam la cap:

— Buncule, pentru ce ți-au dat decorația asta?

— Pentru apărarea Odesei.

— Și ce faptă de arme ai săvârșit?

— Am apărat Odessa.

Și gata. Mă supăram pe el.

— Buncule, dar povestește-mi ceva nobil, măreț.

— Pentru asta nu veni la mine, du-te la bibliotecă. Ia o carte și citește.

Bunicul meu era cultivat, ne înțelegeam foarte bine. A murit în aprilie, și își dorea să trăiască până în mai. Până la Ziua Victoriei.

...la șaisprezece ani am fost chemat, conform regulii, la biroul de recrutare: „La ce armă vrei?“ I-am declarat ofițerului de recrutare că după terminarea școlii aveam de gând să cer să plec în Afganistan. „Prostule“, a spus el. Dar eu m-am pregătit multă vreme: am sărit cu parașuta, am studiat pistolul automat... Noi eram ultimii pionieri ai Țării Sovietelor. Mereu pregătiți!

...un băiat de la noi din clasă a plecat în Israel... A fost convocată o adunare pe școală pentru a-l convinge: dacă părinții tăi vor să plece, n-au decât, dar noi avem orfeline bune, o să înveți acolo și o să rămâi să trăiești în URSS. Pentru noi, era un trădător. A fost exclus din Comsomol. A doua zi, toată școala a mers la colhoz la cartofi, a venit și el, dar l-au dat

jos din autobuz. Directoarea școlii ne-a avertizat: cei care vor corespunde cu el vor avea probleme cu terminarea școlii. Dar când a plecat, am început să-i scriem toți cu prietenie...

...în perestroika... Aceiași profesori ne-au spus să uităm tot ce învățaserăm până atunci și să citim ziarele. Învățam din ziare. Examenul de absolvire la istorie a fost eliminat, n-am apucat să tocim congresele PCUS. La ultima demonstrație dedicată Revoluției din Octombrie ni s-au împărțit pancarte și portrete ale conducătorilor, dar pentru noi asta era deja cam ce e carnavalul pentru brazilieni.

...îmi amintesc cum umblau oamenii cu pungi de bani sovietici prin magazinele pustii...

Am intrat la universitate... La vremea aceea Ciubais pleda pentru cupoanele de acțiuni, ne promitea că un cupon o să valoreze cât două mașini Volga, și acum valorează două copeici. Erau vremuri înflăcărâte! Împărțeam pliante la metrou... Toți visam la o viață nouă... Visam... Visam că vor apărea munți de salamuri în galantare, la prețuri sovietice, iar membrii Biroului Politic vor sta la coadă pentru ele ca niște oameni obișnuiți. Pentru noi, salamul e punctul de referință absolut. Avem o dragoste existențială față de salam... Moarte zeilor! Să dăm fabricile muncitorilor! Pământul – țăranilor! Râurile – castorilor! Bârlogurile – urșilor! Mișcările de stradă și transmisiunile de la Congresul Deputaților Poporului luaseră cu mare succes locul serialelor mexicane... Am făcut doi ani... apoi m-am lăsat de facultate. Mi-era milă de părinții mei, li se spusese franc: sunteți niște oameni sovietici jalnici, ați trăit degeaba, voi sunteți vinovați pentru toate, de la Arca lui Noe încoace, acum nimeni nu mai are nevoie de voi. Să trudești toată viața fără nici un rezultat! Toate astea i-au zdruncinat, lumea li s-a năruit, nu și-au mai revenit, nu s-au putut adapta la această schimbare totală. După ore, fratele meu mai mic spăla mașini, vindea la metrou gumă de mestecat și tot felul de porcării și câștiga mai mult decât tatăl nostru... Tata era cercetător. Doctor în știință! Elita sovietică! În magazine apăruseră salamuri, toți am dat fuga să ne uităm. Am văzut prețurile!! Așa a intrat capitalismul în viața noastră...

Am devenit docher. Ce fericire! Descărcam în doi o dubă de zahăr – primeam bani și câte un sac de zahăr. Ce era un sac de zahăr în anii '90? O avere! Bani! Bani! Începutul capitalismului... Într-o singură zi puteai să devii milionar sau să te trezești cu un glonț în cap. Acum lumea își aduce aminte... Se sperie: ar fi putut fi război civil... Stăteam pe marginea prăpastiei! Eu nu simțeam asta. Îmi amintesc că străzile erau pustii, pe

baricade nu era nimeni. Am încetat să ne abonăm la ziare și să le citim. Drojdierii la început l-au înjurat pe Gorbaciov, apoi pe Elțin, fiindcă se scumpise vodca. Se atinseseră de ceva sacru! Toți eram cuprinși de o frenezie sălbatică, inexplicabilă. În aer plutea mirosul banilor. Al banilor mulți. Și libertatea absolută – nici tu partid, nici tu guvern. Toți voiau să facă „lovele“, iar cei care nu știau să facă „lovele“ îi invidiau pe cei care știau. Unii vindeau, alții cumpărau, unii „acopereau“, alții „protejau“... Am câștigat primele „lovele“... M-am dus cu prietenii la restaurant. Am comandat Martini cu vodcă Royal – pe vremea aceea asta era o culme! Voiam să ținem în mână un pahar cu picior. Să ne dăm mari. Am început să fumăm Marlboro. Totul ca în romanele lui Remarque. Multă vreme am trăit ca-n filme. Magazine noi... restaurante... ca niște decoruri dintr-o altă viață...

...vindeam cârnați prăjiți. Se spălau sume nebunești...

...duceam vodcă în Turkmenia... Am stat o săptămână cu un prieten într-un vagon de marfă. Făceau de gardă cu topoare și răngi. Dacă ar fi aflat ce transportam, ne-ar fi ucis! Înapoi am adus prosoape de frotir...

...vindeam jucării pentru copii... dată, mi s-a cumpărat toată marfa și am fost plătit cu o dubă de băuturi carbogazoase, pe care le-am dat pe un camion de semințe, în schimbul acestora am primit ulei de la o fabrică, din care o parte l-am vândut, iar o parte l-am dat la schimb pe tigăi teflonate și fiare de călcat...

...acum am o afacere cu flori... Am învățat să „sărez“ trandafiri... Într-o cutie de carton presari sare încinsă, un strat de minimum un centimetru, pui deasupra trandafiri pe jumătate înfloriți și deasupra presari din nou sare. Pui capacul și apoi bagi cutia într-un sac mare de plastic. Îl legi bine. După o lună... după un an, îi scoți, îi speli cu apă... Veniți în orice zi și la orice oră. Pofțiți o carte de vizită.

Bazarul a devenit universitatea noastră... E mult spus universitate, dar în orice caz o școală primară a vieții. Veneam aici ca la muzeu. Ca la bibliotecă. Băieți și fete treceau ca niște zombi printre tarabe... cu chipuri demente... O pereche se oprește lângă niște epilatoare chinezești... Și ea îi explică lui cât de importantă este epilarea: „Ți-ar plăcea, nu? Ți-ar plăcea să fii ca...“ Nu mai țin minte numele actriței, Marina Vlady, de pildă, sau Catherine Deneuve. Milioane de cutiuțe, borcănașe. Le aduceam acasă ca pe niște texte sacre, după ce foloseam conținutul nu aruncam borcănașele, le puneam la loc de cinste pe rafturile de cărți sau în vitrină. Primele reviste *glossy* le-am citit ca pe clasici, cu credința pioasă că sub coperta aceea,

între foile acelea, se afla o viață minunată. La primul McDonald's au fost cozi kilometrice... S-au făcut reportaje la TV. Oameni inteligenți, în toată firea, păstrau cutiile și șervețelele de acolo. Le arătau cu mândrie musafirilor.

Un cunoscut de-al meu... Nevastă-sa are două slujbe, dar el se ține cu nasul pe sus: „Eu sunt poet. Nu mă duc să vând cratițe. Mă dezgustă.“ Cândva, împreună cu el, ca toată lumea, am mers pe străzi strigând: „Democrație! Democrație!“ și habar n-aveam ce avea să urmeze. Nimeni n-avea de gând să vândă cratițe. Iar acum... N-ai de ales: ori îți hrănești familia, ori îți păstrezi idealurile sovietice. Ori-ori... fără variante... Scrii versuri, zdrăngănești la chitară, ești bătut pe umăr: „Așa! Așa!“ dar buzunarul ți-e gol. Cei care au plecat din țară? Acolo vând și cratițe, livrează și pizza... lipesc și cutii la fabrica de cartoane... acolo nu-i o rușine.

M-ați înțeles? Despre Igor v-am povestit... Despre generația noastră pierdută – o copilărie comunistă și o viață capitalistă. Urăsc chitara! Pot să v-o fac cadou.

Note

48. Vers dintr-un marș sovietic.

49. Versuri din poemul *Elegie*, de Aleksandr Vvedenski (1904–1941).

50. Aluzie la un vers al lui Osip Mandelștam din poezia *Pentru Paganini, cel cu degete lungi..* (1935).

51. Traducere a devizei latinești *Aliis inserviendo consumor*.

52. Personaj din nuvela *Bătrâna Izerghil*, de Maxim Gorki.

53. Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, traducere de Natalia Radovici, Humanitas, București, 2003.

54. Versuri din cântecele lui Vladimir Vîșoțki.

55. Filip Kirkorov (n. 1967), cunoscut cântăreț de muzică pop din Rusia.

Despre altă Biblie și alți credincioși

Vasili Petrovici N. – membru al Partidului Comunist din 1922, 87 de ani

— Păi da... voiam... Doctorii m-au adus înapoi... Oare știu ei de unde te cheamă? Eu, firește, sunt ateu, dar acum, la bătrânețe, sunt un ateu fără speranță. Ești față în față cu asta... cu gândul că trebuie să pleci... undeva... Păi da... o altă viziune... daaaa... În pământ... în nisip... Nu pot să mă uit netulburat la nisipul obișnuit. Sunt bătrân de mult. Stau cu pisica la fereastră. (*Ține pisica pe genunchi. O mângâie.*) Deschidem televizorul...

Și sigur că... niciodată n-am crezut că o să apuc vremurile în care vor începe să le fie ridicate monumente generalilor albi. Cine erau eroii înainte? Comandanții roșii... Frunze, Șciors... Iar acum – Denikin, Kolceak... Măcar de-ar mai fi în viață cei care își amintesc cum ne spânzurau oamenii lui Kolceak de felinare. „Albii“ au învins... E bine? Dar eu am luptat, am luptat, am luptat. Pentru ce? Am construit, am construit... Ce? Dacă aș fi scriitor, m-aș apuca să-mi scriu memoriile. Am auzit de curând la radio o emisiune despre uzina mea. Am fost primul ei director. Vorbeau despre mine ca și cum n-aș mai fi – ca și cum aș fi murit. Dar eu... sunt în viață... Nici nu puteau să-și închipuie că sunt încă aici... Da! Uite-așa... (*Râdem toți trei. Cu noi stă nepotul lui. Ascultă.*) Mă simt ca un exponat uitat în depozitul unui muzeu. Un ciob prăfuit. A fost odată un imperiu mareț – de la o mare la alta, de la cercul polar la tropice. Unde-i acum? A fost înfrânt fără bombe... fără Hiroshima... L-a înfrânt Înălțimea Sa Cârnatul! Marea crăpelniță l-a înfrânt! Mercedes-Benz. Omul nu mai are nevoie de nimic altceva, nu-i propuneți nimic altceva. N-are rost. Doar pâine și circ! Și asta e cea mai mare descoperire a secolului XX. Răspunsul

pentru toți marii umaniști. Și pentru vizitatorii de la Kremlin. Dar noi... generația mea... noi aveam planuri mari. Visam la revoluția mondială: „Pe burjui i-om enerva, / Lumea de-om înflăcăra.“⁵⁶ Vom construi o lume nouă, îi vom face pe toți oamenii fericiți. Ni se părea că e posibil, eu credeam sincer asta! Absolut sincer! (*Tușește și se sufocă.*) A început să mă chinuie un astm. Stați un pic... (*Pauză.*) Uite, am apucat... am apucat viitorul la care visam. Au murit oameni în numele lui, au fost uciși. A curs mult sânge... și de-al nostru, și de-al altora... „Mori pe al țării sfânt altar, / Și moartea-ți nu va fi-n zadar, / Minuni din sânge se vor naște...“⁵⁷ „O inimă de ură obosită / Nicăcând iubirea nu va învăța...“⁵⁸ (*Mirat.*) Îmi amintesc... n-am uitat! Scleroza nu mi-a șters chiar tot din minte. Nu de tot. Versurile le-am învățat la orele de învățământ politic... Câți ani or fi trecut? Mi-e și frică să spun...

Ce mă cutremură? Ce mă omoară? Că ideea a fost zdrobită! Asupra comunismului a fost aruncată anatema! Totul s-a făcut fărăme! Eu sunt un bătrân nebun. Un maniac sângeros... un criminal în serie... Nu așa rezultă? Trăiesc prea mult, nu trebuie să trăiești atât de mult. Nu e bine... nu... nu e bine... E periculos să trăiești mult. Vremea mea s-a sfârșit înaintea vieții mele. Trebuie să mori odată cu vremea ta. Cum au făcut tovarășii mei... Ei au pierit devreme, pe la douăzeci-treizeci de ani... Au murit fericiți... Cu credință! Cu revoluția în inimă, cum se spunea atunci. Îi invidiez. N-o să mă înțelegeți... îi invidiez... „Pierit-a micul toboșar...“ A pierit glorios! Pentru o faptă măreață! (*Cade pe gânduri.*) Eu am trăit tot timpul cu moartea alături, dar nu prea m-am gândit la ea. Și în vara asta m-au dus la casa de vacanță. M-am uitat, m-am tot uitat la pământ... e viu...

— Moartea și crima vi se pare că sunt același lucru?

— (*Supărat.*) Pentru întrebări de-astea... Ați fi ajuns în lagăr, în praf. Nordul sau glonțul – nu prea aveai de ales. Pe vremea mea nu se puneau astfel de întrebări. La noi nu existau astfel de întrebări! Noi... Noi ne imaginam o viață dreaptă, fără bogați și săraci. Muream pentru revoluție, muream idealisti... dezinteresați... Prietenii mei nu mai sunt de mult, am rămas singur. Nu mai am cu cine sta de vorbă... Noaptea stau de vorbă cu morții... Dar dumneavoastră? Dumneavoastră nu ne cunoașteți sentimentele, cuvintele: *prodravviorstka*⁵⁹, *prodotriad*⁶⁰, *lišeneț*⁶¹, *kombed*⁶²... *porajeneț*⁶³, *povtornik*⁶⁴... toate astea sunt sanscrită pentru dumneavoastră! Hieroglifice! Bătrânețea înseamnă, înainte de orice, singurătate. Ultimul bătrân pe care-l cunoșteam, din blocul vecin, a murit acum cinci ani, poate chiar mai mult... să fie deja șapte... Am în jur numai

oameni necunoscuți. Tot vin la mine: de la muzeu, de la arhivă... de la enciclopedie... Sunt un birou de informații... o arhivă vie... Dar n-am cu cine să stau la taclale... Cu cine aş vrea să vorbesc? Poate cu Lazar Kaganovici⁶⁵... Am rămas puțini, iar cei care nu-s senili sunt și mai puțini. El e mai bătrân, are deja nouăzeci de ani. Am citit în ziare... (*Râde.*) În ziare scrie că bătrânii din cartier refuză să joace domino cu el. Sau cărți. Îl gonesc: „Ucigaș de suflete!“ Și el plânge de necaz. Cândva a fost un comisar al poporului de temut. Scria ordine de execuție, a omorât zeci de mii de oameni. Treizeci de ani i-a stat alături lui Stalin. Iar acum, la bătrânețe, n-are cu cine să joace cărți... zaruri... Truditorii de rând îl disprețuiesc... (*Mai departe vorbește încet. Nu disting ce spune. Spicuiesc doar câteva cuvinte.*) E cumplit... e cumplit să trăiești mult.

...Eu nu sunt istoric și nici măcar umanist. E drept că am lucrat cândva ca director de teatru, la teatrul nostru orășenesc. Unde mă trimitea partidul, acolo mă duceam. Eram devotat partidului. De viață îmi amintesc prea puțin, îmi amintesc numai munca. Țara era un mare șantier... un cuptor... un furnal! Acum nu se mai muncește așa. Dormeam câte trei ore pe noapte. Trei ore... Eram în urmă față de țările avansate cu vreo cincizeci-o sută de ani. Un secol întreg. Planul lui Stalin era să-i ajungem în douăzeci-treizeci de ani. Celebrul salt înainte stalinist. Și noi credeam – aveam să-i ajungem! Acum oamenii nu mai cred în nimic, dar pe atunci credeau. Credeau cu ușurință. Lozincile noastre erau: „Vom da o lovitură ruinelor industriale cu visurile noastre revoluționare!“, „Bolșevicii trebuie să se priceapă la tehnologie!“, „Vom izgoni capitalismul!“ Nu locuiam acasă... locuiam la uzină... pe șantier. Așa... La două... la trei noaptea putea să sune telefonul. Stalin nu dormea, se culca târziu și, ca urmare, nici noi, cadrele de conducere, nu dormeam. De sus până jos. Am două decorații și trei infarcte. Am fost director la fabrica de cauciucuri, șef al unui trust de construcții, de acolo m-au transferat la un combinat de producere a cărnii. Am condus arhivele de partid. După al treilea infarct m-au trimis la teatru... Vremurile noastre... ale mele... O epocă măreață! Nimeni nu trăia pentru el însuși. De-asta îmi pare rău... Nu demult mi-a luat un interviu o domnișoară drăguță. A început să mă „lumineze“ asupra epocii cumplite în care am trăit. Ea a citit asta în cărți, dar eu am trăit-o. Atunci m-am născut. În anii aceia. Și ea îmi povestește: „Erați sclavi. Sclavi ai lui Stalin.“ Ce toantă! N-am fost deloc sclav! N-am fost! Am și eu îndoielile mele acum... Dar sclav n-am fost... Oamenii au mintea înțețoșată. S-a încurcat totul: Kolceak cu Ceapaev, Denikin cu Frunze... Lenin cu țarul... O salată alb-

roșie. O ciorbă. Joacă tontoroii pe morminte! A fost o epocă măreață! N-o să mai trăim niciodată într-o țară atât de mare și de puternică. Am plâns când s-a destrămat Uniunea Sovietică... Au început imediat să ne defăimeze. Să ne calomnieze. Au învins găunoșii. Păduchii. Viermii.

Patria mea e Octombrie. Lenin... socialismul... Am iubit revoluția! Partidul a fost tot ce-am avut mai de preț. Am fost în partid șaptezeci de ani. Cartelul de partid e Biblia mea. (*Declamă.*) „Sfârșiți odată cu trecutul negru, / Sculați, popor de osândiți! / Azi nu sunteți nimic în lume, / Luptați ca totul voi să fiți...”⁶⁶ Voiam să construim Împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Un vis frumos, dar nerealizabil, omul nu este încă pregătit pentru asta. Nu e încă desăvârșit. Așa... Dar de la Pugaciov și decembriști... până la Lenin însuși ... toți au visat la egalitate și fraternitate. Fără ideea de dreptate vom avea o altă Rusie și alți oameni. Țara va fi cu totul altfel. Încă nu am scăpat de microbul comunismului. Nu sperați. Nici restul lumii nu a scăpat. Omul va visa întotdeauna la Cetatea Soarelui. Încă de pe vremea când umbla îmbrăcat în piei de animale și trăia în peșteri voia deja dreptate. Amintiți-vă cântecele și filmele sovietice... Câte vise sunt acolo! Credință... Mercedesul nu-i un vis...

Nepotul a tăcut pe toată durata conversației. Ca răspuns la întrebările mele, va spune doar câteva bancuri.

Din anecdotele spuse de nepot

1937... Doi bolșevici bătrâni într-o celulă. Unul zice: „Nu, noi n-o să apucăm comunismul, dar copiii noștri, da.” Celălalt: „Bieții de ei!”

Sunt bătrân... de mult timp... Dar și bătrânețea e interesantă. Înțelegi că omul e un animal... Îți descoperi deodată multe lucruri în comun cu animalele... Cum spune Ranevskia⁶⁷, e vremea când lumânările de pe tort sunt mai scumpe decât tortul și jumătate din urină se duce la analize. (*Râde.*) Nimic nu te salvează de bătrânețe – nici decorațiile, nici medaliile... Nuuu... Uruie frigiderul, ticăie ceasul. Altceva nu se întâmplă. (*Vorbim despre nepot, care face un ceai în bucătărie.*) Copiii au plecat... n-au decât computerul în cap... În clasa a noua, nepotul ăsta al meu – cel mai mic – mi-a spus: „O să citesc despre Ivan cel Groaznic, dar despre Stalin nu vreau. M-am săturat de Stalin al tău!” Nu știu nimic, dar deja s-au săturat. Dar treacă... Toți înjură anul 1917. „Niște proști!”, spun ei despre noi. „De ce au făcut revoluție?” Iar eu țin minte... Țin minte oameni cu privirea

înflăcărată. Inimile noastre clocoteau! Nimeni nu mă crede! Dar n-am înnebunit... Îmi amintesc... da, da... Oamenii ăștia nu voiau nimic pentru ei, nu era ca acum: pe primul loc sunt eu. O strachină de ciorbă... o căsuță... o grădină... Eram noi. Noi! Noi!! Câteodată vine pe la mine un prieten de-al fiului meu, profesor la universitate. Merge în străinătate, ține cursuri acolo. Ne certăm până răgușim. Eu îi vorbesc de Tuhacevski⁶⁸, iar el îmi răspunde: comandantul roșu i-a gazat pe țăranii din Tambov, i-a spânzurat pe marinarii din Kronstadt. La început i-ați împușcat pe nobili și pe preoți... asta în 1917... iar în '37 v-ați împușcat între voi... Se ia până și de Lenin. La Lenin nu renunți! O să mor cu Lenin în inimă! Acum... Stați un pic. *(Tușește puternic. Din cauza tusei, din nou nu înțeleg foarte clar.)* Înainte am construit o flotă, am cucerit cosmosul, iar acum – palate, iahturi... Recunosc cinstit că uneori nu mă gândesc la nimic. Îmi funcționează intestinul ori ba? – asta e important în fiecare dimineață. Așa se sfârșește viața.

...Aveam vreo optsprezece-douăzeci de ani... Despre ce vorbeam? Vorbeam despre revoluție și despre dragoste. Eram fanatici ai revoluției. Dar discutam îndelung despre cartea Alexandrei Kolontai *Dragostea albinelor truditore*, populară la vremea aceea. Autoarea apăra dragostea liberă, adică dragostea fără altceva... „ca și cum ai bea un pahar cu apă“... Fără suspine și fără flori, fără gelozie și lacrimi. Dragostea cu săruturi și bilețele de amor era considerată o prejudecată burgheză. Un adevărat revoluționar trebuia să-și înăbușe astfel de porniri. Am ținut și o ședință pe tema asta. Părerile noastre erau împărțite: unii erau pentru dragostea liberă, dar cu „floricele“, adică cu sentiment, alții nu voiau nici un fel de „floricele“. Eu eram pentru „floricele“, măcar săruturi. Da! Ei, da... *(Râde.)* Cam pe vremea aceea m-am îndrăgostit, îi făceam curte viitoarei soții. Cum îi făceam curte? Citeam împreună din Gorki: „Furtuna! Curând va izbucni furtuna!... Neîndemânaticul pinguin își ascunde trupul grăsuț între stânci...“⁶⁹ Naiv? Da, dar și minunat. Minunat, dracu' să-l ia! *(Râde tinerește. Și remarcă că și acum arată bine.)* Dansurile... dansurile obișnuite... le consideram burgheze. Organizam procese în care judecam dansul și îi pedepseam pe acei comsomoliști care dansau ori le dăruiau iubitelor flori. Odată chiar am fost președintele juriului într-un proces privind dansurile. Din cauza acestei convingeri „marxiste“ n-am mai învățat să dansez. Pe urmă mi-a părut rău. Niciodată n-am putut să dansez cu o femeie frumoasă. Sunt ca un urs! Făceam nunți comsomoliste. Fără lumânări, fără cununi. Fără popi. În loc de icoane – portretele lui Lenin și

Marx. Mireasa mea avea părul lung, dar înainte de nuntă și l-a tuns. Noi disprețuiam frumusețea. Dar, sigur, asta nu era bine. Un exces, cum se spune... *(Tușește din nou. Îmi face semn cu mâna să nu închid reportofonul.)* Nu-i nimic, nu-i nimic... n-am cum să amân... Curând o să mă descompun în fosfor, calciu și așa mai departe. De la cine o să mai aflați adevărul? N-au mai rămas decât arhivele. Hârtii. Păi da... Eu am lucrat la arhive și știu: hârtiile mint și mai tare decât oamenii.

Ce ziceam? Despre dragoste... despre prima mea soție... Când ni s-a născut fiul, i-am pus numele Octombrie. În onoarea celei de-a zecea aniversări a Marii Revoluții din Octombrie. Îmi doream și o fată. „Dacă mai vrei un copil cu mine înseamnă că mă iubești“, râdea nevastă-mea. „Și cum o să ne botezăm fetița?“ Mie îmi plăcea numele Liublena, se compunea din cuvintele *liubliu* *Lenina*⁷⁰. Soția mea a scris pe o foaie de hârtie toate numele de fată care-i plăceau: Marxana, Stalina, Engelsina, Iskra⁷¹... Cele mai la modă pe atunci. Ei, și lista asta a rămas pe masă...

Primul bolșevic l-am văzut la mine în sat... Un tânăr student în manta soldățească. Ținea un discurs în piața din fața bisericii: „Acum unii umblă încălțați în cizme, iar alții în opinci. Când va veni puterea bolșevică, vom fi toți la fel.“ Țăranii strigau: „Cum așa?“ „Vor veni vremuri minunate, când nevestele voastre vor purta rochii de mătase și pantofi cu toc. Nu vor mai fi bogați și săraci. Toți vom trăi bine.“ Mama mea va purta rochii de mătase, soră-mea – pantofi cu toc. Eu o să merg la școală... Toți oamenii vor trăi ca frații, vor fi toți egali. Cum să nu te îndrăgostești de un asemenea vis! Pe bolșevici îi credeau oamenii săraci, care nu aveau de nici unele. Tineretul îi urma. Mergeam pe stradă și strigam: „Jos clopotele – treceți pe tractoare!“ Despre Dumnezeu știam doar că nu există. Ne băteam joc de preoți, acasă sfărâmam icoanele. În loc de procesiuni făceam demonstrații cu drapeluri roșii... *(Se întrerupe.)* Oare v-am povestit deja? Scleroza... Sunt bătrân... a fost demult... Așa... Marxismul a devenit religia noastră. Eram fericit că trăiesc în aceeași epocă cu Lenin. O să ne adunăm și o să cântăm *Internaționala*. La cincisprezece-șaisprezece ani eram deja comsomolist. Comunist. Soldat al revoluției. *(Tace.)* Nu mă tem de moarte... la vârsta mea... Doar că-i neplăcut... Mi-e neplăcut dintr-un singur motiv: cine o să se îngrijească de trupul meu? Îngrijirea trupului... Am fost odată la biserică. Am făcut cunoștință cu preotul. Preotul: „Trebuie să te spovedești.“ Sunt bătrân... Iar dacă există sau nu Dumnezeu voi afla curând. *(Râde.)*

Pe jumătate flămânzi, pe jumătate dezbrăcați... Dar făceam muncă

voluntară tot anul, chiar și iarna. Era un ger! Nevastă-mea avea un paltonaș subțire, era însărcinată. Încărcam la gară cărbune, lemne, târam butoaie. O fată necunoscută, care lucra alături de noi, o întrebă: „Paltonașul tău e cam vărat. N-ai unul mai călduros?“ „N-am.“ „Știi, eu am două. Aveam unul bun și am mai primit unul nou de la Crucea Roșie. Dă-mi adresa ta și diseară ți-l aduc.“ Seara ne-a adus paltonul, dar nu pe cel vechi, ci pe cel nou. Nu ne cunoștea, era de ajuns că eram membri de partid, ca și ea. Eram ca frații și surorile. În blocul nostru locuia o fetiță oarbă, era oarbă din naștere, și plângea dacă nu era luată și ea la muncă voluntară. Nu putea ajuta prea mult, dar putea să cânte cu noi. Cântece revoluționare!

Tovarășii mei... zac sub lespezi de piatră... În piatră e săpat: membru al partidului bolșevic din 1920... 1924... 1927... Și după moarte era important: în ce ai crezut? Membrii de partid erau înmormântați diferit, în sicriu căptușit cu pânză roșie. Îmi amintesc ziua în care a murit Lenin... Cum? Lenin a murit? Nu se poate! Doar el e sfânt... *(Își roagă nepotul să ia de pe raft niște busturi mici ale lui Lenin și mi le arată. Din bronz, ipsos, faianță.)* Am făcut colecție. Toate le-am primit cadou. Iar ieri... Am auzit la radio: noaptea, statuii lui Lenin din centrul orașului i-a fost tăiată o mână. Ca s-o vândă la fier vechi... pe o copeică... Era o icoană. Un Zeu! Acum, e metal reciclabil. Se vinde și se cumpăra la kilogram... Și eu încă trăiesc... Comunismul e blestemat! Socialismul e un gunoi! Mi se spune: „Cine mai ia astăzi în serios marxismul? Locul lui e în manualele de istorie.“ Dar care dintre voi poate spune că a citit operele târzii ale lui Lenin? Cine îl cunoaște pe Marx? Unul e Marx la început... și altul Marx la sfârșitul vieții... Ceea ce astăzi e înjurat drept socialism nu are nici o legătură cu ideea socialistă. Ideea n-are nici o vină. *(Din nou, din cauza tusei, nu înțeleg ce spune.)* Oamenii și-au pierdut istoria... au rămas fără credință... Despre orice ar vorbi, au privirea goală. Șefii au învățat să-și facă cruce și țin lumânarea în mână dreaptă, ca pe paharul de vodcă. Au scos de la naftalină vulturul cu două capete... praporii cu icoane... *(Deodată vorbește extrem de clar.)* Ultima mea dorință e să scrieți adevărul. Dar adevărul meu, nu al vostru. Ca să-mi rămână vocea...

(Îmi arată fotografii. Din când în când, comentează.)

...m-au chemat la comenduire. „Câți ani ai?“ m-a întrebat comandantul. „Șaptesprezece“, am mințit eu. Nu împlinisem șaisprezece. Așa am intrat în Armata Roșie. Ni s-au dat banderole și stele roșii pentru bonete. Bonete nu erau, dar stele roșii ni s-au dat. Ce e Armata Roșie fără stele roșii? Ne-au dat puști. Și noi ne simțeam apărătorii revoluției. În jur –

foamete, epidemii. Febră recurentă... febră tifoidă... tifos exantematic... dar noi eram fericiți...

...dintr-o casă burgheză dărmată cineva a scos o pianină... Stă în grădină, o udă ploaia. Păstorițele își mână vacile mai aproape și cântă la ea cu bețe. Moșia a fost incendiată de niște țărani beți. A fost jefuită. Dar ce țăran are nevoie de o pianină?

...biserica a fost aruncată în aer... Și acum am în urechi strigătul babelor: „Copilași, nu faceți asta!“ Ne implorau. Se agățau de picioarele noastre. De două sute de ani stătea biserica aia în picioare. Loc consacrat, cum se spune. Pe locul ei s-au construit toalete publice. Preoții au fost puși să facă curat acolo. Să curețe rahatul. Acum... sigur, acum înțeleg... Dar pe atunci... ni se părea amuzant...

...tovarășii noștri zăceau pe câmp... Pe frunte și pe piept aveau scrijelite stele. Stele roșii. Aveau burțile despicate, și în ele se turnase pământ: ați vrut pământ, na-vă! Noi simțeam doar atât: victorie sau moarte! Să murim, dar să știm pentru ce murim.

...lângă râu am văzut ofițeri albi străpunși de baionete. „Înălțimile lor“ se înnegreau la soare. Din pânțele le ieșeau galoane... Aveau pânțele pline de galoane... Nu ne era milă! Am văzut tot atâția morți câți vii...

— Astăzi mi-e milă de toți: și de „albi“, și de „roșii“. Mi-e milă.

— Vă e milă... Milă? (*Mi se părea că discuția noastră se putea încheia așa.*)

— Păi da... sigur... „Valori universal umane“... „umanism abstract“... Mă uit la televizor, citesc ziarele. Pentru noi, mila era doar un cuvânt preoțesc. Să-l omorâm pe ticălosul de alb! Să facem ordine revoluționară! Lozinca primilor ani ai revoluției era: să conducem cu o mână de fier omenirea spre fericire! Dacă a spus Partidul, eu cred în Partid! Cred.

Orașul Orsk, lângă Orenburg. Zi și noapte goneau trenuri de marfă încărcate cu familii de culaci. Spre Siberia. Noi apărăm gara. Deschid un vagon: într-un colț atârână de o curea un bărbat pe jumătate dezbrăcat. Mama își leagănă în brațe copilul mai mic, iar alături stă un băiețel mai mare. Își mănâncă cu mâinile propriul rahat, ca pe cașă. „Închide!“ îmi strigă comisarul. „Sunt niște nenorociți de culaci! N-avem ce face cu ei în viața cea nouă!“ Viitorul... doar el trebuie să fie frumos... Mai târziu o să fie frumos... Așa credeam! (*Aproape tipă.*) Credeam într-o viață frumoasă. O utopie... era o utopie... Dar voi? Aveți și voi utopia voastră – piața. Raiul pieței. Piața ne va face pe toți fericiți! O himeră! Sunt pline străzile

de gangsteri în geci zmeurii, cu lanțuri de aur la brâu. O caricatură a capitalismului, ca în revista sovietică *Crocodil*. O parodie! În loc de dictatura proletariatului, legea junglei: mușcă-l pe cel mai slab ca tine și închină-te la cel mai puternic. Cea mai veche lege de pe pământ... (*Un acces de tuse. Își recapătă suflul.*) Fiul meu a purtat boneta militară cu stea roșie... În copilărie era cel mai frumos cadou cu puțință de ziua lui. Eu de mult nu mai merg prin magazine. Se mai vând oare bonete militare? S-au purtat multă vreme. Și pe vremea lui Hrușciiov se mai purtau. Acum care e moda? (*Încearcă să zâmbească.*) Am obosit... firește... Deja sunt antic... Singurul meu fiu... a murit... O să-mi sfârșesc viața alături de noră și de nepoți. Fiul meu a fost istoric și comunist convins. Iar nepoții? (*Ironic.*) Nepoții îl citesc pe Dalai Lama. În loc de *Capitalul*, au *Mahābhārata*. Cabala... Acum fiecare crede în altceva. Da... așa e acum... Omul mereu vrea să creadă în ceva. În Dumnezeu sau în progresul tehnic. În chimie, în polimeri, în rațiunea cosmică. Acum, în piață. Ei, să zicem că ne îmbuibăm, și mai departe? Intru în camera nepoților mei – acolo totul e străin: cămășile, jeanșii, cărțile, muzica, până și periuța de dinți – nici aia nu-i de-a noastră. Pe rafturi stau cutii goale de Pepsi, Coca-Cola... Ca la papuași! Intri în supermarketuri ca în muzeu. Să-ți serbezi ziua la McDonald's – ce tare! „Bunicule, am fost la Pizza Hut!“ Mecca! Mă întrebă: „Tu chiar ai crezut în comunism... de ce nu în extraterestri?“ Eu visam să aduc pacea în izbe și războiul în palate, și ei vor să devină milionari. Vin în vizită prieteni de-ai lor. Aud conversații: „Prefer să trăiesc într-o țară slabă, dar cu iaurt și bere bună“, „Comunismul e o relicvă!“, „Calea Rusiei e monarhia. Dumnezeu să-l păzească pe țar!“ Ascultă cântece: „Va fi totul bine, locotenente Golițan, / Căci comisarii pentru toate vor plăti...“⁷² Dar eu sunt în viață... sunt încă aici... Negreșit... Și doar n-am înnebunit... (*Se uită la nepotul lui. Acesta tace.*) În magazine e plin de salamuri, dar nu-s oameni fericiți. Nu văd oameni cu priviri înflăcărâte.

Din anecdotele spuse de nepot

Sedință de spiritism. Stau de vorbă un profesor și un bătrân bolșevic. Profesorul: „În ideea de comunism s-a strecurat o greșeală de la bun început. Țineți minte cântecul: «Trenule, zboară ca vântul,/ Căci destinația-i comunismul...»“ Bătrânul bolșevic: „Sigur că-l țin minte. Dar care-i greșeala?“ Profesorul: „*Trenurile nu zboară.*“

Întâi au arestat-o pe soția mea... S-a dus la teatru și nu s-a mai întors acasă. Mă întorc de la serviciu: fiul meu doarme pe covorul din antreu, lângă motan. A tot așteptat-o pe maică-sa și-a adormit. Nevastă-mea lucra ca inginer la fabrica de încălțăminte. „Se întâmplă ceva de neînțeles“, îmi spunea ea. „I-au luat pe toți prietenii mei. E o trădare...“ „Ei, tu și cu mine nu suntem vinovați, pe noi n-o să ne ia.“ Eram convins de asta... Absolut convins... sincer! Mai întâi am fost leninist, apoi stalinist. Până în 1937 am fost stalinist. Credeam în tot ce spunea și făcea Stalin. Da... cel mai mare... genial... conducătorul tuturor timpurilor și popoarelor. Chiar și când s-a spus că Buharin, Tuhacevski sau Bliuher sunt dușmani ai poporului, l-am crezut. Gândul de care mă agățam... prostesc... Îmi ziceam așa: Stalin e mințit, s-au strecurat acolo sus trădătorii. Partidul o să rezolve lucrurile. Și uite că au arestat-o pe soția mea, o luptătoare cinstită și devotată a partidului.

Peste trei zile au venit după mine... Primul lucru pe care l-au făcut a fost să adulmece soba: nu miroase a fum, n-am ars cumva ceva acolo? Erau trei. Unul mergea prin casă și aduna lucruri: „Dumneavoastră nu vă mai trebuie.“ A luat și ceasul de pe perete. Am fost uluit... nu m-așteptam... Și în același timp era ceva uman în asta, inspira un dram de speranță. Mizeriile astea omenești... Da, da... Așadar, oamenii ăștia au sentimente... Percheziția a durat de la două noaptea până dimineața. În casă erau foarte multe cărți, au răsfoit-o pe fiecare în parte. Au pipăit îmbrăcămintea. Au desfăcut pernele... Am avut destul timp să mă gândesc. Îmi aminteam... frenetic... Se făceau deja arestări în masă. În fiecare zi ridicau pe cineva. Atmosfera era înfricoșătoare. Îl luau pe unul, toți cei din jur tăceau. N-avea rost să întrebi ceva. La primul interogatoriu, anchetatorul mi-a explicat: „Sunteți deja vinovat pentru că n-ați denunțat-o pe soția dumneavoastră.“ Dar asta era deja în închisoare... Atunci, însă, mi-am trecut în revistă toate amintirile. Toate... Un singur lucru mi-am amintit... Mi-am amintit ultima conferință de partid pe municipiu. A început să se citească salutul către tovarășul Stalin și toată sala s-a ridicat în picioare. Răsunau ovații: „Trăiască tovarășul Stalin, organizator și inspirator al victoriilor noastre!“, „Trăiască Stalin!“, „Trăiască marele conducător!“ Cincisprezece minute... jumătate de oră... Toți se uită unii la alții, dar nimeni nu se așază. Toți stau în picioare. Eu, nu știu de ce, m-am așezat. Automat. Vin la mine doi în civil: „Tovarășe, de ce v-ați așezat?“ Am sărit în sus! Am sărit ca opărit. În pauză, m-am uitat tot timpul în jur. Mă așteptam din moment în moment să vină să mă aresteze... (Pauză.)

Spre dimineață, percheziția s-a terminat. „Pregătiți-vă“, mi-au ordonat. Bona l-a trezit pe fiul meu... Înainte de a ieși, am reușit să-i șoptesc: „Să nu spui nimănui despre mama și tata.“ Așa a scăpat. (*Trage reportofonul mai aproape de el.*) Scrieți cât încă trăiesc ... „Î.T.“... „trăiesc încă“... asta scriu pe felicitări. E drept, nu mai am cui să le trimit... Deseori sunt întrebat: „De ce ați tăcut toți?“ „Așa au fost vremurile.“ Socoteam că vinovați sunt trădătorii – Iagoda, Ejov –, dar nu partidul. După cincizeci de ani e ușor să judeci. Să râzi... de proștii bătrâni... La vremea aceea mergeam în pas cu toți, acum nu mai e nimeni...

...am stat o lună la carceră. Un fel de sicriu din piatră – spre cap e mai largă, spre picioare, mai îngustă. Am învățat o cioară să vină la fereastra mea, o hrăneam cu orz din supă. De atunci, cioara e pasărea mea preferată. În război... Lupta s-a terminat. E liniște. Răniții au fost luați, au rămas doar morții. Alte păsări nu sunt, doar ciorile.

...la interogatoriu m-au chemat după două săptămâni. Știam că soția avea o soră în străinătate? „Soția mea este un comunist loial.“ Pe masa anchetatorului se afla un denunț semnat – nu-mi venea să cred! – de vecinul nostru. Am recunoscut scrisul. Semnătura. Fusesse tovarășul meu, am putea spune, încă din vremea Războiului Civil. Militar... cu funcție înaltă... Fusesse chiar un pic îndrăgostit de soția mea, eram gelos. Ei, da... eram gelos... Îmi iubeam mult soția... prima soție... Anchetatorul mi-a repetat în detaliu discuțiile dintre noi. Am înțeles că nu mă înșelasem: da, era vecinul nostru... toate discuțiile avuseseră loc în prezența lui... Povestea soției mele e următoarea: ea e de lângă Minsk. Bielorusă. După Pacea de la Brest-Litovsk, o parte din pământurile bieloruse au trecut la Polonia. Părinții și sora ei au rămas acolo. Părinții au murit după scurt timp, iar sora ei ne scria: „Mai bine mă duc în Siberia decât să rămân în Polonia.“ Voia să trăiască în Uniunea Sovietică. Pe atunci comunismul era popular în Europa. În întreaga lume. Mulți credeau în el. Nu numai oamenii simpli, ci și elitele occidentale. Scriitori: Aragon, Barbusse... Revoluția din Octombrie era „opium pentru intelectuali“. Am citit undeva... acum citesc mult. (*Își trage sufletul.*) Soția mea era „dușman“... Prin urmare, probabil întreprindea „acțiuni contrarevoluționare“. Voiau să fabrice o „organizație“... „activități teroriste subversive“... „Cu cine se întâlnea soția dumneavoastră? Cui îi transmitea planurile?“ Care planuri? Am negat totul. M-au bătut. M-au călcat în picioare. Erau de-ai noștri. Și eu aveam carnet de partid, și ei aveau carnet de partid. Și soția mea avea carnet de partid.

...celula la comun... În celulă erau cincizeci de oameni. Ne duceau să

ne facem nevoile de două ori pe zi. În restul timpului? Cum să explic unei doamne? La intrare era un hârdău imens... *(Cu răutate.)* Încercați să vă așezați și să vă faceți nevoile în fața tuturor! Ne hrăneau cu heringi sărați și nu ne dădeau apă. Cincizeci de oameni... Spioni englezi... japonezi... Un țăran bătrân, analfabet... Îl arestaseră pentru că ar fi dat foc unui grajd. Un student era închis pentru că spusese o anecdotă: „Pe perete e atârnat portretul lui Stalin. Un conferențiar citește un referat despre Stalin. Un cor cântă un cântec despre Stalin. Un artist declamă o poezie despre Stalin. Ce-i asta? O seară închinată comemorării a o sută de ani de la moartea lui Pușkin.“ *(Eu râd, el nu.)* Studentul a luat zece ani de lagăr fără drept de corespondență. Era un șofer arestat pentru că semăna cu Stalin. Și chiar semăna. Șeful unei spălătorii, un frizer nemembru de partid, un șlefuitor... Mai mult oameni simpli. Dar era și un cercetător, specialist în folclor. Noaptea ne spunea povești... povești pentru copii... Și toți îl ascultam. Pe folclorist îl denunțase propria lui mamă. O veche bolșevică. O singură dată i-a trimis niște țigări înainte de a fi trimis în lagăr. Da, da... Era și un SR-ist⁷³ bătrân, acesta se bucura deschis: „Ce fericit sunt că și voi, comuniștii, stați aici și, la fel ca mine, nu înțelegeți nimic.“ Un contrarevoluționar! Credeam că puterea sovietică nu mai exista. Și nici Stalin.

Din anecdotele spuse de nepot

O gară... Sute de oameni. Un om în haină de piele caută disperat pe cineva. Îl găsește! Se apropie de alt om în haină de piele: „Tovarășe, ești membru de partid, sau nu?“ „Sunt.“ „Atunci spune-mi, unde-i toaleta?“

Îți luaui tot: cureaua, fularul, șireturile de la ghetе, dar de sinucis tot puteai să te sinucizi. Aveai gândul ăsta. Da, da... îl aveai... Să te spânzuri cu pantalonii sau cu elasticul de la chiloți. Te băteau în burtă cu saci de nisip. Ieșea totul din mine, ca dintr-un vierme. Mă atârnav de un cârlig. Ca în Evul Mediu! Curge din tine, nu-ți mai poți controla organismul. Curge de peste tot... Să înduri durerea asta... Rușinea! E mai simplu să mori... *(Își trage sufletul.)* În închisoare am întâlnit un vechi tovarăș... Nikolai Verhovțev, membru de partid din 1924. Preda la o facultate pentru muncitori. Toți ne cunoșteam... era un cerc restrâns... Cineva citea cu voce tare ziarul *Pravda*, și de acolo aflăm: în biroul Comitetului Central s-a ridicat problema înmulțirii iepeilor. Și el spune în glumă că CC-ul n-ar avea altă treabă decât să se ocupe de înmulțirea iepeilor. Ziua a spus asta, și

noaptea deja l-au luat. I-au strâns degetele în ușa, i le-au rupt ca pe niște creioane. Îl țineau câte douăzeci și patru de ore cu o mască de gaze pe față. (Tace.) Nu știu cum să povestesc toate astea astăzi... Era o barbarie, ăsta-i cuvântul. Era înjositor. Nu ești decât o bucată de carne... zaci în urină... Verhovțev a nimerit un anchetator sadic. Nu toți erau sadici... Li se dădea o normă, trebuia să facă planul la dușmani – lunar și anual. Se schimbau între ei, beau ceai, dădeau telefon acasă, flirtau cu doctorițele pe care le chemau când omul își pierdea cunoștința sub tortură. Făceau de serviciu... lucrau în schimburi... Iar ție ți se dăduse toată viața peste cap. Astfel de lucruri... Anchetatorul care conducea cazul meu fusese înainte director de școală și încerca să mă convingă: „Sunteți un om naiv. O să vă doborâm și o să întocmim un document cum că ați încercat să fugiți. Știți ce a spus Gorki: dacă dușmanul nu se predă, el trebuie distrus.“ „Dar eu nu sunt dușman.“ „Înțelegeți: singurii oameni de care nu ne temem sunt cei care se căiesc, cei care sunt distruși.“ Am tot discutat cu el pe tema asta... Anchetatorul adjunct era ofițer activ. Simțeam că-i e lene să completeze toate acele hârtii. Tot timpul aveau de scris ceva. Odată, mi-a dat o țigară. Oameni stăteau la închisoare mult. Luni întregi. Între călăi și victime se legau relații umane... în fine, umane nu le poți numi, dar cam așa ceva. Dar un lucru nu-l excludea pe celălalt... „Semnați.“ Citesc procesul-verbal. „Eu n-am spus asta.“ Mă bat. Mă bat crunt. Mai târziu, toți au fost împușcați sau trimiși în lagăre.

Era dimineață... Se deschide ușa camerei. Comanda: „Afară!“ Eu sunt doar în cămașă. Vreau să mă îmbrac. „Nu!“ Sunt dus într-un subsol... Acolo mă aștepta deja anchetatorul cu o hârtie: „Semnați sau nu?“ Refuz. „Atunci, la perete!“ Poc! A tras deasupra capului meu... „Ei, cum e, semnați?“ Poc! Și așa de trei ori. Mă duc înapoi prin niște labirinturi... în închisoare sunt atâtea subsoluri! Nu mi-aș fi închipuit. Deținutul era condus în așa fel încât nu vedea nimic. Nu recunoșteam pe nimeni. Dacă venea cineva din direcția opusă, gardianul dădea comanda: „Mutra la perete!“ Dar eu aveam deja experiență. Trăgeam cu ochiul. Așa m-am întâlnit cu șeful meu de la cursurile pentru comandanți roșii. Și cu fostul meu profesor de la școala sovietică de partid... (Tace.) Cu Verhovțev vorbeam deschis: „Niște criminali! Distrug puterea sovietică. O să răspundă pentru asta.“ De câteva ori a fost anchetat de o femeie: „Când sunt torturat, devine frumoasă. Înțelegeți? Atunci e frumoasă.“ Era un om impresionant. De la el am aflat că Stalin a scris versuri în tinerețe... (Închide ochii.) Acum mă trezesc uneori scaldat într-o sudoare rece: și pe mine m-ar fi putut trimite să lucrez în

NKVD. Și m-aș fi dus. Am carnetul de partid în buzunar. Carnețelul roșu.

Sună cineva la ușă. A venit infirmiera. Îi ia tensiunea. Îi face o injecție. În tot acest timp, deși cu întreruperi, discuția continuă.

...mi-am dat seama de ceva: socialismul nu rezolvă problema morții. A bătrâneții. Sensul metafizic al vieții. Trece pe lângă. Numai în religie există răspunsuri la toate acestea. Da, da... Dacă aș fi avut astfel de discuții în '37...

...ați citit cartea *Omul-amfibie* de Aleksandr Beleaev? Acolo, un savant genial vrea să-l facă fericit pe fiul său și îl transformă într-un om-amfibie. Dar băiatului începe curând să-i fie urât singur în ocean. Vrea să fie ca toată lumea: să trăiască pe pământ, să se îndrăgostească de o fată obișnuită. Asta nu se mai poate. Și moare. Iar tatăl lui crezuse că a descoperit un secret... Că e Dumnezeu! Iată răspunsul pentru toți marii utopiști!

...ideea era minunată! Dar ce facem cu omul? Omul nu s-a schimbat de la Roma antică încoace...

(Infirmiera a plecat. El închide ochii.)

Stați... o să termin... Mă mai țin puterile încă o oră. Să continuăm... În închisoare am stat aproape un an. Deja eram pregătit să fiu condamnat, deportat. Mă miram: de ce-o lungesc atâta cu mine? După mintea mea, nu aveau nici o logică. Zeci de cazuri... Un haos... După un an, m-a chemat un anchetator nou... Cazul meu a fost revizuit. Și voi fi eliberat, au fost retrase toate acuzațiile. Așadar, fusese o greșală. Partidul mă credea! Stalin era un mare regizor... Cam la vremea aceea se debarasa de „piticul sângeros”, comisarul poporului Ejov. A fost condamnat și împușcat. Au început reabilitările. Poporul răsufla ușurat: adevărul ajunsese la Stalin... Nu era însă decât o pauză înaintea unei noi băi de sânge... Un joc! Dar toți au crezut. Și eu am crezut. Mi-am luat rămas-bun de la Verhovțev... El îmi arată degetele lui sfărâmate: „Eu sunt aici de nouăsprezece luni și șapte zile. Nimeni n-o să mă scoată de aici. Le e frică.” Nikolai Verhovțev... membru de partid din anul 1924... împușcat în '41, când nemții se apropiau de oraș. NKVD-iștii i-au împușcat pe toți deținuții pe care n-au apucat să-i evacueze. Le-au dat drumul tuturor infractorilor de drept comun, iar pe toți „politicii” i-au lichidat ca trădători. Când nemții au intrat în oraș și au deschis porțile închisorii, au găsit un munte de cadavre. Până au început cadavrele să putrezească, locuitorii orașului au fost trimiși la închisoare, să vadă ce însemna puterea sovietică.

Mi-am găsit fiul la niște străini, îl dusesese bona la țară. Se bâlbâia, îi era

frică de întuneric. Am început să locuim împreună. Am încercat să aflu informații despre soția mea. Și, în același timp, să mă reintegrez în partid, să-mi recapăt carnetul de partid. De Anul Nou... Aveam în casă un brad împodobit. Eu și fiul meu așteptam musafiri. Sună cineva la ușă. Deschid. În prag stă o femeie prost îmbrăcată: „Am venit să vă transmit salutări de la soția dumneavoastră.“ „Trăiește!“ „Acum un an trăia. Într-o vreme, am lucrat cu ea la o crescătorie de porci. Furam de la porci câte un cartof înghețat, asta ne-a salvat. Acum nu știu dacă mai e în viață.“ A plecat repede. N-am reținut-o... trebuiau să sosească musafirii... (Tace.) A bătut ceasul de ora douăsprezece. Am deschis șampania. Primul toast a fost „Pentru Stalin!“ Ei daaa...

Anul '41...

Toți plângeam... Eu urlam de fericire: era război! O să plec la război! Dacă mi se va permite. O să mă trimită. Am început să cer să plec pe front. Multă vreme nu m-au luat. Aveam un cunoscut militar: „Nu pot. Am instrucțiuni să nu iau «dușmani».“ „Ce dușmani? Eu, dușman?“ „Nevastă-ta ispășește în lagăr o pedeapsă conform articolului 58 – activitate contrarevoluționară.“ A căzut Kievul... bătălii lângă Stalingrad... Invidiam orice om în uniformă militară – apără patria! Până și fetele plecau pe front... Și eu? Scriu o scrisoare la comitetul raional de partid: ori mă împușcați, ori mă trimiteți pe front! După două zile am primit o înștiințare: în douăzeci și patru de ore, să fiu la punctul de adunare. Războiul era salvarea... singura șansă de a-mi reabilita numele. Mă bucuram.

...îmi amintesc bine revoluția. După aceea, să mă scuzați, am mai puține amintiri. Până și războiul mi-l amintesc mai puțin, deși e mai recent. Îmi amintesc că nu se schimbase nimic. Aveam doar alte arme către sfârșitul războiului. Nu mai erau puști cu baionetă, ci aruncătoare Katiușa. Și viața de soldat? Ca și înainte, puteam să mâncăm ani de zile supă de arpacaș și cașă din grâu, să purtăm luni în șir lenjerie murdară. Să nu ne spălăm. Să dormim pe pământul gol. Dacă am fi fost altfel, cum am fi învins?

...ne-am aruncat în luptă... Se trăgea în noi cu mitraliere! Stăteam toți culcați la pământ. Era acolo și un mortier, care făcea oamenii bucăți. Lângă mine era culcat un comisar politic. Îmi zbiară: „Ce stai aici, contrarevoluționar ce ești! Înainte! Te împușc!“

...Lângă Kursk am dat peste anchetatorul meu. Fostul director de școală... M-am gândit: „Ei, acum, nenorocitul, ești în mâinile mele. O să te împușc discret în luptă.“ M-am gândit, da... Am vrut, dar n-am reușit.

Ba o dată am stat și de vorbă. „Avem aceeași patrie“, așa zicea. Era un om curajos. Un erou. A pierit la Königsberg. Ce să vă spun... Pot să vă spun că mi-a trecut prin minte că Dumnezeu mi-a făcut treaba... N-o să vă mint...

M-am întors acasă rănit de două ori. Cu trei decorații și medalii. Am fost chemat la comitetul raional de partid: „Din păcate, nu putem să vă dăm soția înapoi. Soția dumneavoastră a murit. Dar vă redăm onoarea...“ Mi-au dat carnetul de partid. Și eu am fost fericit! Am fost fericit...

(Îi spun că asta n-o să pot să-nțeleg niciodată. Explodează).

Noi nu putem fi judecați după legile logicii. Contabilicește! Înțelegeți odată! Noi putem fi judecați numai după legile religiei. Ale credinței! Chiar o să ne invidiați! Voi ce aveți măreț? Nimic. Doar confortul. Totul numai pentru burdihan... pentru intestin... Să vă umpleți burdihanul și să vă înconjurați de fleacuri... Eu însă... generația mea... Tot ce aveți, noi am construit. Uzine, baraje, hidrocentrale... Ale voastre unde sunt? L-am învins și pe Hitler. După război... Dacă i se năștea cuiva un copil era o bucurie! Dar nu la fel ca înainte de război. Altfel. Puteam și să plâng... *(Închide ochii. Ațipește.)* Aaaa... Credeam... Iar acum ne-ați dat sentința: ați crezut într-o utopie... Am crezut, da! Romanul meu preferat este *Ce-i de făcut?* al lui Cernîșevski... Acum nu-l mai citește nimeni. E plictisitor. Se citează doar titlul, veșnica întrebare rusească: ce-i de făcut? Pentru noi, era catehismul. Manualul revoluției. Învățam pagini întregi pe dinafară. Al patrulea vis al Verei Pavlovna... *(Recită, ca și când ar fi versuri.)* „Clădiri de aluminiu și cristal... Palate de cristal! Printre orașe, livezi de lămâi și portocali. Bătrâni nu sunt aproape deloc, oamenii îmbătrânesc foarte târziu, pentru că viața e minunată. Totul e făcut de mașini, oamenii nu fac decât să le manevreze... Mașinile ară, leagă spice... Câmpurile sunt bogate și fertile. Florile sunt cât copacii. Toți sunt fericiți. Bucuroși. Poartă haine frumoase – și bărbații, și femeile. Duc o viață liberă, de muncă și plăceri. E loc destul ca să muncească toată lumea. Noi să fim aceștia? Să fie acesta pământul nostru? Și așa o să trăiască toți? Viitorul e luminos și minunat...“⁷⁴ Iată... *(Arată cu capul spre nepot.)* Pufnește... Mă crede idiot. Asta-i viața.

— Dostoievski are un răspuns pentru Cernîșevski: „Construiți-vă, construiți-vă palatul de cristal, iar eu voi azvârli în el cu o piatră... Și nu pentru că sunt flămând și trăiesc într-o pivniță, ci așa, pur și simplu, că așa-mi vine...”

(Se înfurie.)

— Dumneavoastră credeți că comunismul, plaga asta, cum e numit în

ziarele de astăzi, ne-a fost adus din Germania într-un vagon sigilat⁷⁵? Ce prostie! L-a făcut poporul. N-a existat acel „secol de aur“ pe vremea țarului, de care și-a amintit acum brusc toată lumea. Povești! Și că hrăneam America cu grâul nostru, și că decideam soarta Europei. Murea soldatul rus pentru toți, asta-i adevărat. Dar de trăit... În familia noastră era o singură pereche de ghetе la cinci copii. Mâncam cartofi cu pâine, iar iarna, fără pâine. Doar cartofi... Și dumneavoastră mă întrebați: de unde au răsărit comuniștii?

Am atâtea amintiri... Și pentru ce? Pentru ce? Ce să fac acum cu ele? Iubeam viitorul. Oamenii viitorului. Aveam discuții despre când va veni acest viitor. Exact peste o sută de ani. Dar ni se părea prea departe... (*Își trage sufletul.*)

(Închid reportofonul.)

Fără reportofon... Bine... Trebuie să povestesc cuiva asta...

Aveam cincisprezece ani. Au venit la noi în sat niște soldați din Armata Roșie. Pe cai. Beți. Un detașament de rechiziționare. Au dormit până seara, apoi i-au adunat pe toți comsomoliștii. A luat cuvântul comandantul: „Armata Roșie flămânzește. Iar culacii ascund grânele. Le dau foc.“ Eu știam că fratele mamei... unchiul Semion... dusesе în pădure niște saci cu grâne și îi îngropase. Eram comsomolist. Depusesem un jurământ. Noaptea m-am dus la detașament și le-am arătat locul. Au încărcat o căruță întregă. Comandantul mi-a strâns mâna: „Crești mai repede, frate.“ Dimineața m-am trezit în țipetele mamei: „Arde casa lui Semion!“ Pe unchiul Semion l-au găsit în pădure... îl făcuseră bucăți soldații roșii cu baionetele... Aveam cincisprezece ani. Armata Roșie flămânzea... Lenin... Mi-era frică să ies pe stradă. Stăteam în casă și plângeam. Mama a ghicit totul. Într-o noapte, mi-a pus o boccea în mână: „Pleacă, fiule! Dumnezeu să te ierte, nefericitule.“ (*Își acoperă ochii cu mâna. Dar văd că plânge.*)

Vreau să mor comunist. E ultima mea dorință...

În anii '90 am publicat doar o parte a acestei confesiuni. Eroul meu i-a dat povestea cuiva s-o citească, s-a sfătuit cu el și acesta l-a convins că publicarea ei integrală „va arunca o umbră asupra partidului“. Iar de acest lucru se temea mai mult decât de orice. După moartea lui s-a găsit un testament: apartamentul de trei camere, din centrul orașului, nu îl lăsa nepotului său, ci „pentru nevoile iubitului meu Partid Comunist, căruia îi datorez totul“. S-a scris despre asta chiar într-un ziar de seară local. Un astfel de gest nu mai era de înțeles astăzi. Toată lumea a râs de bătrânul

nebun. Nimeni nu i-a ridicat un monument.

Acum am hotărât să public povestea în întregime. Toate acestea aparțin astăzi mai mult unei epoci decât unui om anume.

Note

56. Versuri din poemul *Doisprezece*, de Aleksandr Blok.

57. Versuri din poemul *Poetul și cetățeanul*, de Nikolai Nekrasov.

58. Versuri din poezia *Taci, muz-a răzbnării și-a tristeții...*, de Nikolai Nekrasov.

59. *Prodovolstvennaia razviorstka*, sistem prin care guvernul lua produsele agricole de la țărani conform unor cote prestabilite.

60. *Prodovolstvennii otriad*, detașament înarmat care participa la *prodrazviorstka*.

61. Persoană lipsită de dreptul de vot în perioada 1918–1936, pentru că era considerată „dușman al poporului muncitor“ (clerici, foști polițiști, negustori etc.)

62. *Komitet bednotî*, comitetul pentru săraci.

63. Defetist.

64. Persoană condamnată a doua oară.

65. Colaborator apropiat al lui Stalin, unul dintre principalii participanți la colectivizare și la epurări. Singurul dintre vechii bolșevici care mai trăia la momentul acestei conversații (a murit în iulie 1991).

66. Versuri din cântecul socialist *Internaționala*.

67. Faina Gheorghievna Ranevskaia (1896–1984), una dintre cele mai mari actrițe sovietice, faimoasă și pentru aforismele ei.

68. Mihail Tuhacevski (1893–1937), conducătorul unităților Armatei Roșii care au înăbușit rebeliunea marinarilor din Kronstadt și răscoala țărănească din Tambov. Devenit mareșal, va fi apoi una dintre cele mai importante victime ale epurării staliniste, fiind executat în 1937.

69. Din poemul în proză *Cântecul vestitorului furtunii*.

70. Îl iubesc pe Lenin.

71. Scânteie.

72. Cântec închinat Armatei Albe, a cărui origine nu este stabilită. A fost extrem de popular în anii perestroikăi.

73. Socialist-revoluționarii (SR), care participaseră activ la înlăturarea țarismului, fuseseră eliminați de către bolșevici după lovitura de stat din octombrie, apoi împușcați sau deportați.

74. Citat din romanul *Ce-i de făcut?*, de Nikolai Cernîșevski.

75. Referire la călătoria lui Lenin de la Zürich la Sankt-Petersburg, în 1917, călătorie sprijinită de Germania, care avea interesul de a scoate Rusia din război.

Despre cruzimea flăcărilor și mântuirea prin înălțare

Timerian Zinatov – veteran, 77 de ani

Din ziarele comuniste

„Zinatov Timerian Habulovici este unul dintre apărătorii eroici ai fortăreței din Brest, prima care a înfruntat asaltul trupelor hitleriste în dimineața de 22 iunie 1941.

Este de naționalitate tătară. Înainte de război, a fost elev la școala de ofițeri (regimentul 42, divizia 44 infanterie). A fost rănit în primele zile ale apărării fortăreței. A căzut prizonier. A evadat de două ori dintr-un lagăr de concentrare german, a doua oară cu succes. A terminat războiul în armata activă, așa cum l-a și început, ca soldat de rând. Pentru apărarea fortăreței din Brest, a fost decorat cu Ordinul Războiului pentru Apărarea Patriei, clasa a II-a. După război a cutreierat toată țara, a lucrat pe șantierele din Nordul îndepărtat, a construit BAM⁷⁶, iar când a ieșit la pensie, a rămas să trăiască în Siberia. În Ust-Kut.

În ciuda faptului că între Brest și Ust-Kut sunt multe mii de kilometri, Timerian Zinatov a venit în fiecare an la fortăreața din Brest, aducând prăjituri pentru angajații de la muzeu. Toți îl cunoșteau. De ce venea atât de des la fortăreață? Asemeni prietenilor și tovarășilor săi de regiment, cu care se întâlnea acolo, numai la fortăreață se simțea în siguranță. Aici nimeni, niciodată nu se îndoia că fuseseră eroi adevărați, nu inventați. La fortăreață nimeni nu îndrăznește să le arunce în față: „Dacă n-ați fi învins, acum am fi băut bere bavareză. Am fi trăit în Europa.“ Necazul perestroikiștilor! Să fi știut ei că, dacă buncii lor nu învingeau, am fi ajuns o țară de servitoare și de porcari! Copiii slavi trebuie învățați să numere numai până la o sută,

scria Hitler...

Ultima dată când a venit Zinatov la Brest, în septembrie 1992, totul a fost ca de obicei: s-a întâlnit cu prietenii de pe front, s-au plimbat prin fortăreață. A remarcat, firește, că fluxul vizitatorilor scăzuse considerabil. Veniseră vremuri în care era la modă să ștergem cu buretele trecutul sovietic și eroii lui...

A sosit timpul să plece... Vineri și-a luat rămas-bun de la toată lumea, spunând că în weekend pleacă acasă. Nimeni nu și-ar fi putut imagina că de data asta venise la fortăreață ca să rămână aici pentru totdeauna.

Luni, când angajații muzeului au venit la serviciu, au primit un telefon de la miliția feroviară: apărătorul fortăreței din Brest, care supraviețuise aici măcelului din 1941, se aruncase sub tren...

Mai târziu, cineva și-a amintit de un bătrân îmbrăcat îngrijit, cu un geamantan, care stătuse îndelung pe peron. Asupra lui s-au găsit șapte mii de ruble, pe care le adusese de acasă pentru propria înmormântare, și un bilet în care înjura cu limbă de moarte guvernul elfino-gaidarist pentru toată viața asta plină de lipsuri și umilințe pe care o crease. Și pentru trădarea Marii Victoriei. Cerea să fie înmormântat în fortăreață.

Din biletul de adio:

«...dacă atunci, în război, aș fi murit din cauza rănilor, aș fi știut că am pierit pentru patrie. Acum, însă, mor din cauza unei vieți de câine. Asta vreau să mi se scrie pe mormânt... Să nu mă credeți nebun...»

«...prefer să mor în picioare decât să cer în genunchi o alocație mizeră pentru a-mi duce bătrânețea și să stau până la groapă cu mâna întinsă! Așa că, dragii mei, nu mă judecați aspru și puneți-vă în locul meu. Las o sumă de bani, dacă nu vor fi furați, sper că vor fi de ajuns pentru înmormântare... de sicriu nu-i nevoie... Hainele de pe mine sunt de ajuns, numai să nu uitați să-mi puneți în buzunar adeverința de apărător al fortăreței din Brest – pentru urmașii noștri. Am fost eroi și murim în mizerie! Fiți sănătoși, nu vă necăjiți din cauza unui tătar care protestează singur pentru toți: Mor, dar nu mă predau. Adio, patrie!»

După război, în beciurile fortăreței din Brest a fost găsită o inscripție săpată în zid cu o baionetă: «Mor, dar nu mă predau. Adio, patrie! 22.VII.1941.» Printr-o hotărâre a CC această inscripție a devenit un simbol al bărbăției poporului sovietic și al devotamentului față de cauza PCUS. Apărătorii fortăreței din Brest care au supraviețuit au confirmat că autorul acestei note era un elev al școlii de ofițeri, tătarul nemembru de partid Timerian Zinatov, dar ideologii comuniști insistau că ea îi aparține unui

soldat necunoscut care pierise.

Autoritățile orașului Brest și-au asumat cheltuielile pentru înmormântare. Eroul a fost înmormântat din bugetul «pentru întreținerea curentă a amenajării orașului».”

PCFR, Sistemnîi vzgliad, numărul 5

„...De ce s-a aruncat sub tren bătrânul soldat Timerian Zinatov? O să încep de departe... Cu scrisoarea din *Pravda* a lui Viktor Iakovlevici Iakovlev, din stanița Leningradskaja, regiunea Krasnodar, participant la Marele Război pentru Apărarea Patriei, apărător al Moscovei în 1941 și participant la parada din Moscova în onoarea celei de-a 55-a aniversări a Victoriei. Un mare afront l-a determinat să scrie la redacție...

Recent, el și un prieten al său (fost colonel și de asemenea veteran de război) au fost la Moscova. Au îmbrăcat pentru această ocazie vestoanele de ceremonie împodobite cu decorațiile primite. După o zi, obosiți de zgomotul capitalei, când au ajuns la gară, au vrut să se așeze undeva până la sosirea trenului. Nu erau locuri libere, așa că au intrat într-o sală goală, unde erau un bufet și fotolii moi. Imediat s-a apropiat de ei o fată care servea băuturi în sală și le-a arătat cu grosolănie ușa: «Nu aveți voie aici. Aici e sala business!» Mai departe este un citat din scrisoare: «I-am răspuns mândru: Așadar, e pentru hoți și speculanți, iar noi n-avem voie? Ca pe vremuri, în America: e interzis accesul negrilor și al câinilor. Ce să mai vorbim, când totul era clar. Ne-am întors și am ieșit. Dar am apucat să observ cum câțiva dintre acei așa-numiți businessmeni, mai simplu spus, potlogari, hohoteau, se îmbuibau, beau... S-a uitat deja că noi ne-am vărsat sângele... Ne-au luat totul ticăloșii ăștia de Ciubais, Vekselberg⁷⁷, Gref⁷⁸... Banii, onoarea.. Și trecutul, și prezentul. Totul! Iar acum fac soldați din nepoții noștri, ca să le apere miliardele. Aș vrea să întreb: pentru ce am luptat noi? Am stat în tranșee – toamna până la genunchi în apă, iarna în niște geruri crunte, până la genunchi în zăpadă, luni în șir nu ne schimbam hainele și nu dormeam ca lumea. Așa a fost la Kaliningrad, la Iahroma, la Moscova... Acolo nu ne împărțeam în bogați și săraci...»

Se poate spune, firește, că veteranul nu are dreptate – nu toți businessmenii sunt «hoți și speculanți». Dar să privim prin ochii lui țara noastră postcomunistă... Acești noi și aroganți stăpâni ai vieții, aversiunea lor față de «oamenii de ieri», care, după cum scriu revistele *glossy*, «miros a sărăcie». Astfel miros, potrivit acestor publicații, adunările solemne din marile săli de Ziua Victoriei, unde o dată pe an sunt invitați veterani și se

țin în cinstea lor discursuri ipocrit elogioase. Când, de fapt, astăzi ei nu mai sunt de folos nimănui. Ideile lor despre dreptate sunt naive. Iar devotamentul lor față de modul de viață sovietic...

La începutul mandatului său, Elțin a jurat că se va culca pe șinele de tren mai degrabă decât să permită scăderea nivelului de trai al poporului. Acest nivel nu numai că a scăzut, am putea spune chiar că s-a prăbușit. Cu toate acestea, Elțin nu s-a culcat pe șine. S-a culcat însă sub tren în semn de protest, în toamna anului 1992, bătrânul soldat Timerian Zinatonv..."

Site-ul ziarului Pravda, 1997

La parastas

Așa e obiceiul la noi: morții în pământ, viii la masă. S-au adunat mulți oameni, unii veniți de departe: din Moscova, Kiev, Smolensk... Toți cu decorații și medalii, ca de Ziua Victoriei. Au vorbit despre moarte – dar și despre viață.

— Pentru tovarășul nostru decedat! Să închinăm. *(Toată lumea se ridică în picioare.)*

— Fie-i țărâna ușoară...

— Eh, Timerian... Timerian Habulovici... Tare necăjit a fost. Toți suntem profund necăjiți. Ne-am obișnuit cu socialismul. Cu patria sovietică – URSS. Dar acum trăim în țări diferite, sub un alt regim. Sub alte drapele. Nu sub drapelul nostru roșu victorios... Eu am fugit pe front la șaptesprezece ani...

— Nepoții noștri ar fi pierdut Marele Război pentru Apărarea Patriei. N-au un ideal, n-au un vis măreț.

— Ei citesc alte cărți și se uită la alte filme.

— Le povestești... și pentru ei e deja ca un basm... Pun întrebări: „De ce au murit soldați ca să apere drapelul regimentului? Puteau să facă unul nou.“ Am luptat, am ucis – și pentru ce? Pentru Stalin? Pentru tine, prostule!

— Ar fi trebuit să ne predăm, să lingem cizmele neamțului...

— Îndată ce am primit înștiințarea că a murit tata, am cerut să plec pe front.

— E jefuită patria noastră sovietică... e vândută... Dacă am fi știut că se va întâmpla așa, poate ne-am mai fi gândit...

— Mama a murit în război, iar tata murise înainte, de tuberculoză. Am început să muncesc de la cincisprezece ani. La uzină ni se dădea jumătate de felie de pâine pe zi și nimic altceva; în pâinea aia era celuloză, clei...

Am leșinat de foame o dată, de două ori... M-am dus la biroul de recrutare: „Nu mă lăsați să mor. Trimiteți-mă pe front.“ Mi-au aprobat cererea. Și cele care plecau, și cele carele conduceau aveau priviri nebunești! S-a umplut un vagon întreg de fete. Cântam: „Fetelor, pân' la Ural războiul a sosit, / Ah, fetelor, și tinerețea ni s-a prăpădit...“ În gări înflorea liliacul... Unele fete râdeau, altele plângeau...

— Toți am susținut perestroika. Pe Gorbaciov. Dar nu ca să ajungem aici...

— Gorbaci e agent străin...

— Nu pricepeam ce spune Gorbaciov... erau cuvinte de neînțeles, nu le-am mai auzit niciodată... Ce minunății ne tot promitea? Dar îmi plăcea să-l ascult... Numai că s-a dovedit slab, a cedat fără luptă valiza nucleară. Partidul nostru comunist...

— Rusul are nevoie de o idee care să-i înghețe sângele în vine și să-i dea fiori pe șira spinării.

— Am fost o țară mare...

— Pentru patria noastră! Pentru Victorie! Până la fund! (*Ciocnesc.*)

— Acum sunt stele pe monumente... Dar eu îmi amintesc cum îi înmormântau pe ai noștri... Îi aruncam pe cei căzuți într-o groapă, presăram țărână, apoi imediat primeam ordin: „Înainte, înainte!“ Alergam mai departe. O nouă luptă. Și iar o groapă plină. Ne retrăgeam și înaintam din groapă în groapă. Ne veneau întăriri, iar după două-trei zile erau deja cadavre. Am rămas puțini. Norocoșii! Către sfârșitul lui '43 învățaserăm deja să luptăm. Deja luptam cum trebuie. Au început să piară mai puțini oameni... Atunci mi-am făcut prieteni...

— Tot războiul l-am făcut în prima linie și nici cea mai mică zgârietură, nimic! Eu sunt ateu. Am ajuns până la Berlin... am văzut bârlogul fiarei...

— Plecam la luptă cu o pușcă la patru oameni. Îl omorau pe primul, al doilea lua pușca, îl omorau pe al doilea – următorul... Și nemții aveau automate nou-nouțe.

— La început nemții erau aroganți. Cuceriseră deja Europa. Intraseră în Paris. În două luni aveau de gând să rezolve problema URSS-ului. Dacă ajungeau la noi prizonieri răniți, le scui-pau în față pe infirmierele noastre. Își smulgeau bandajele. Strigau „Heil Hitler!“ Dar la sfârșitul războiului ajunseseră la „Rusule, nu trage! Hitler kaput!“

— Cel mai tare mă temeam de o moarte rușinoasă. Dacă ți se făcea frică și încercai să fugi, comandantul te împușca pe loc... Era ceva

obișnuit...

— Cum să vă spun... Am fost educați în spirit stalinist: aveam să luptăm pe teritoriu străin și... „Din taiga pâ’n’ la marea cea mare / Armata Roșie ca toți e mai tare...” Nici o milă pentru dușman! Primele zile de război... Mi le amintesc ca pe un coșmar continuu... Ne-am trezit încercuți... Toți aveam aceeași întrebare: ce-i asta? Unde-i Stalin? Nici un avion de-al nostru pe cer... Ne-am îngropat carnetele de Comsomol și de partid și am pornit-o pe cărări prin pădure... Bine, ajunge... N-are rost să notați asta... (*Împinge reportofonul.*) Nemții făceau propagandă, difuzoarele lor mergeau zi și noapte: „Rusule Ivan, predă-te! Armata germană îți garantează viața și pâinea.” Eram gata să mă împușc. Dar dacă nu aveam cu ce! Nu aveam cu ce! Nu mai erau cartușe... Niște soldăței... aveam optsprezece-douăzeci de ani... Comandanții s-au spânzurat în bloc. Care cu cureaua, care... cu orice... Atârnav în brazi... Era sfârșitul lumii, fir-ar al naibii!

— Patria sau moartea!

— Stalin avea un plan – să trimită familiile întoarse din prizonierat în Siberia. Trei milioane și jumătate de prizonieri! Nu poți să-i deportezi pe toți! Canibal mustăcios!

— Blestemat an, ’41...

— Spune tot... acum se poate...

— N-am obiceiul ăsta...

— Noi pe front ne temeam să vorbim deschis unii cu alții. Înainte de război erau oameni arestați... și în timpul războiului erau arestați... Mama mea lucra la o fabrică de pâine, s-a făcut un control și în mânușile ei s-au găsit firimituri de pâine, iar ăsta era deja sabotaj. I-au dat zece ani de închisoare. Eu eram pe front, tata pe front, frații și surorile mai mici au rămas cu bunica; o rugau: „Bunicuțo, să nu mori până nu se întorc tata și Sașa (adică eu) din război.” Tata a dispărut fără urmă.

— Ce fel de eroi suntem noi? Nimeni nu ne-a tratat vreodată ca pe niște eroi. Eu și nevastă-mea ne-am crescut copiii într-o baracă, apoi ne-au dat o cameră la comun. Azi primim câteva copeici... lacrimi în loc de pensie... La televizor vedem cum trăiesc nemții. Bine! Învinșii trăiesc de o sută de ori mai bine decât învingătorii.

— Dumnezeu nu știe ce-i acela un om mărunț.

— Eu am fost, sunt și voi rămâne comunist! Fără Stalin și fără partidul lui Stalin n-am fi învins. Democrația ducă-se dracului! Mă tem să-mi pun decorațiile militare. „Bătrân senil, tu unde ai luptat? Pe front sau prin

închisori și lagăre?“ – asta aud de la tineri. Beau bere și râd.

— Propun să punem la loc monumentele închinat conducătorului nostru, marele Stalin. Le-au ascuns prin fundul curților, ca pe gunoaie.

— Pune-l la *dacea* ta...

— Vor să rescrie istoria războiului. Așteaptă să ne dăm noi duhul.

— Acum noi suntem, pe scurt, *sovieticus debilis*...

— Rusia a fost salvată de faptul că e mare. Ural... Siberia...

— Cel mai cumplit era când porneam la atac. Primele zece minute... cinci minute... Cel care se ridica primul nu avea șanse să rămână în viață. Glonțul își făcea drum. Comuniști, înainte!

— Pentru puterea militară a patriei noastre! (*Ciocnesc.*)

— Pe scurt... nimeni nu vrea să ucidă. Nu e plăcut. Dar te obișnuiești... înveți...

— La Stalingrad am intrat în partid. Am scris în cerere: „Vreau să fiu în primele rânduri ale apărătorilor patriei... nu-mi pare rău de viața mea tânără...“ În infanterie se dau rar medalii. Am una „Pentru curaj“.

— Traumele războiului au lăsat urme... Eu am ajuns invalid, dar până una-alta rezist.

— Îi aduc aminte: am luat prizonieri doi soldați din trupele lui Vlasov⁷⁹... Unul zice: „Am vrut să-mi răzbun tatăl...“ Tatăl lui fusese împușcat de NKVD... Altul: „N-am vrut să-mi dau duhul într-un lagăr de concentrare german.“ Erau băieți tineri, de aceeași vârstă cu noi. Când deja ai vorbit cu un om, l-ai privit în ochi... e greu să-l ucizi... A doua zi am fost chemați toți la Secția Specială: „De ce ați intrat în vorbă cu trădătorii? De ce nu i-ați împușcat pe loc?“ Am început să mă justific... Ofițerul pune pistolul pe masă. „Dobitocule, mai și discuți?! Încă un cuvânt dacă mai scuipi și...“ Nimeni n-a avut milă de vlasoviști. Tanchiștii i-au legat de tancuri, au pornit motoarele și au pornit în direcții diferite... i-au făcut bucăți... Trădători! Dar oare chiar au fost toți trădători?

— De ăștia de la Secția Specială ne temeam mai mult decât de nemți. Și generalilor le era frică de ei...

— Teroare... tot războiul a fost teroare...

— Dar dacă n-ar fi fost Stalin... Fără o „mână de fier“, Rusia n-ar fi supraviețuit...

— Eu n-am luptat pentru Stalin, ci pentru patrie. Jur pe copiii și nepoții mei, n-am auzit niciodată strigându-se „Pentru Stalin!“.

— Nu poți să câștigi războiul fără soldați.

— Du-te-n...

— Numai de Dumnezeu trebuie să ne temem. El o să ne judece.

— Dacă există Dumnezeu ăsta...

(*Un cor dezordonat:*) „O singură victorie noi vrem! / Aceeași pentru toți: cu orice preț...”

Povestea unui bărbat

— Toată viața am stat în poziție de drepti! N-am îndrăznit să deschid gura. Acum o să vă povestesc...

În copilărie... din câte îmi aduc aminte... mi-era teamă că o să-l pierd pe tata... Tații erau luați noaptea și dispăreau fără urmă. Așa s-a prăpădit și fratele mamei, Feliks... Muzician. L-au luat pentru o prostie... pentru un fleac... I-a spus soției cu voce tare într-un magazin: „De douăzeci de ani avem putere sovietică și nu găsești o pereche de pantaloni ca lumea de vânzare.” Acum se scrie că toți eram împotriva... Eu vă spun că oamenii erau de acord cu arestările. Uite, mama, de pildă... Fratele ei era închis, iar ea zicea: „Cu Feliks al nostru s-a făcut o greșală. Trebuie să-și dea seama. Dar arestările sunt necesare, uitați-vă câtă neobrăzare e în jur.” Oamenii erau de acord... Războiul! După război mi-era frică să-mi amintesc de el... de războiul meu... Am vrut să mă înscriu în partid, nu m-au primit: „Ce fel de comunist ești tu, dacă ai fost în ghetou?” Tăceam... tăceam... În detașamentul nostru de partizani era Rozocika, o fetiță evreică frumoasă, care mergea peste tot cu cărțile după ea. Avea șaisprezece ani. Comandanții se culcau cu ea pe rând... „Are încă puf acolo, ca un copil... Ha-ha...” Rozocika a rămas gravidă... Au dus-o mai departe, în pădure, și au împușcat-o ca pe un câine. Se nașteau copii, se-nțelege, era plină pădurea de bărbați zdraveni. Practica era: imediat ce se naște copilul, e dus la țară. Într-un sat. Dar cine să ia un copil evreu? Evreii nu aveau dreptul să nască. M-am întors din misiune: „Unde-i Rozocika?” „Da’ ce-ți pasă? Nu mai e ea, o să se găsească alta.” Sute de evrei fugiți din ghetou cutreierau pădurile. Țăranii îi prindeau, îi vindeau nemților pe un pud de făină, pe un kilogram de zahăr. Scrieți... am tăcut multă vreme... Evreul se teme toată viața de ceva. Orice s-ar întâmpla, el trage ponoasele.

N-am reușit să plecăm din Minskul încins din cauza bunicii... Bunica îi văzuse pe nemți în 1918 și se tot străduia să ne convingă că sunt un popor cultivat și că nu se ating de civili. În casa ei fusese încartiruit un ofițer german care cânta în fiecare seară la pianină. Mama a început să aibă îndoieli: să plecăm sau să nu plecăm? Din cauza acelei pianine, firește...

Așa am pierdut mult timp. Motocicletele germane intrau în oraș. Niște oameni în cămăși brodate le ieșeau în întâmpinare cu pâine și sare. Bucuroși. Erau mulți care gândeau: ei, au venit nemții, o să înceapă o viață normală. Mulți îl urau pe Stalin și încetaseră să mai ascundă asta. În primele zile de război se petreceau atâtea lucruri noi și de neînțeles...

Cuvântul „jidăni” l-am auzit în primele zile de război... Vecinii noștri au început să ne bată în ușă și să strige: „Gata, jidănilor, s-a zis cu voi! O să dați socoteală pentru Hristos!” Eu eram un copil sovietic. Terminasem cinci clase, aveam doisprezece ani. Nu puteam pricepe ce spuneau. De ce vorbeau așa? Nici acum nu pricep... Noi aveam o familie mixtă: tata era evreu, mama, rusoaică. Sărbătoream Paștele, dar într-un mod deosebit – mama spunea: azi e ziua unui om bun. Făcea plăcintă. Iar de Pesah tata aducea pască evreiască de la bunica. Dar vremurile erau de așa natură, că nu puteai face toate astea la vedere... trebuia să te ascunzi...

Mama ne-a cusut tuturor stele galbene... Câteva zile nimeni n-a putut să iasă din casă. Ne era rușine... Sunt deja bătrân, dar îmi amintesc sentimentul acela... Ce rușine îmi era... Peste tot în oraș se împărțeau manifeste: „Lichidați-i pe comisari și pe jidani!”, „Salvați Rusia de puterea jidobolșevicilor”. Un astfel de manifest ne-a fost băgat pe sub ușă... Curând... da... Au început zvonurile: evreii americani adună aur ca să-i răscumpere pe toți evreii și să-i ducă în America. Nemților le place ordinea și nu le plac evreii, de aceea evreii vor petrece războiul în ghetouri... Oamenii căutau un sens în ceea ce se petrecea... o logică oarecare... Omul până și iadul vrea să-l înțeleagă. Îmi amintesc... Îmi amintesc bine cum ne-am mutat în ghetou. Mii de evrei au străbătut orașul... cu copii, cu perne... Eu, asta e amuzant, mi-am luat cu mine colecția de fluturi. Acum pare caraghios... Locuitorii Minskului se revărsau pe trotuare: unii ne priveau cu curiozitate, alții cu bucurie răutăcioasă, dar câțiva aveau ochii în lacrimi. Nu mă prea uitam în jur, mă temeam să nu văd pe vreunul dintre băieții cunoscuți. Mi-era rușine... îmi amintesc de sentimentul persistent de rușine...

Mama și-a scos verigheta de pe mână, a înfășurat-o într-o batistă și mi-a spus unde să mă duc. Noaptea m-am strecurat pe sub sârma ghimpată... Într-un loc stabilit mă aștepta o femeie, i-am dat verigheta și ea mi-a dat niște făină. Dimineața am văzut că în loc de făină adusesem cretă. Var. Așa s-a dus verigheta mamei. Alte lucruri de valoare nu aveam... Am început să ne umflăm de foame... Lângă ghetou așteptau țărani cu niște saci mari. Așteptau următorul pogrom. Când îi duceau pe evrei la execuție, li se dădea

voie să prade casele abandonate. Polițaii căutau lucrurile scumpe, iar țăranii puneau în saci tot ce găseau. „Vouă n-o să vă mai trebuiască nimic“, ne spuneau.

Odată, în ghetou s-a lăsat liniștea, ca înainte de pogrom. Deși nu a răsunat nici măcar o împușcătură. În ziua aceea n-au tras... Mașini... multe mașini... Din mașini au fost descărcați copii în costumașe și cu botine frumoase, femei cu șorțuri albe, bărbați cu geamantane scumpe. Erau niște geamantane foarte elegante! Toți vorbeau în germană. Însoțitorii de convoi și gardienii erau nedumeriți, mai ales polițaii, nu strigau, nu loveau pe nimeni cu bastoanele, nu dădeau drumul din lesă câinilor întărâțați. Era un spectacol... un teatru... Semăna cu un spectacol... Chiar în aceeași zi am aflat că fuseseră aduși evrei din Europa. Am început să-i numim evrei „hamburghezi“, fiindcă majoritatea veneau din Hamburg. Erau disciplinați, ascultători. Nu făceau șmecherii, nu-i înșelau pe gardieni, nu se ascundeau... erau împăcați cu soarta... Pe noi ne priveau de sus. Noi eram săraci, prost îmbrăcați. Eram altfel... nu vorbeam germana...

I-au împușcat pe toți. Zeci de mii de evrei „hamburghezi“...

Ziua aceea... o văd ca prin ceață... Cum ne-au scos din casă? Cum ne-au dus? Îmi amintesc câmpul întins de lângă pădure... Au ales câțiva bărbați puternici și le-au ordonat să sape două gropi. Adânci. Iar noi stăteam și așteptam. Au aruncat mai întâi copiii mici într-o groapă... și au început să-i acopere... Părinții nu plângeau și nu implorau. Era liniște. De ce? o să mă întrebați. Eu mă gândeam... Dacă omul e prins de un lup, n-o să-l roage, n-o să-l implore să-i lase viața. Sau dacă e prins de un mistreț... Nemții se uitau în groapă și râdeau, aruncau înăuntru bomboane. Polițaii erau beți morți... aveau buzunarele pline de ceasuri... I-au îngropat pe copii... Și ne-au ordonat tuturor să sărim în cealaltă groapă. Stăteam acolo mama, tata, eu și surioara mea. Se apropia rândul nostru... Neamțul care comanda și-a dat seama că mama era rusoaică și i-a făcut semn cu mâna: „Tu pleacă.“ Tata i-a strigat mamei: „Fugi!“ Dar mama se agăța de tata, de mine: „Sunt cu voi.“ Noi o tot împingeam... o rugam să plece... Mama a sărit prima în groapă...

Asta-i tot ce-mi amintesc... Mi-am revenit când m-a lovit puternic ceva în picior, ceva ascuțit. Am țipat de durere. Am auzit o șoptă: „Aici e unul viu.“ Niște țăranii cu lopeți săpau prin groapă și luau de la morți cizmele, ghetete... tot ce se putea lua... M-au ajutat să mă târăsc afară. M-am așezat pe marginea gropii și am așteptat... am așteptat... Ploua. Pământul era cald-cald. Mi-au tăiat o bucățică de pâine: „Fugi, jidănelule.

Poate scapi.“

Satul era pustiu... Nici țișenie, deși casele erau în picioare. Mi-era foame, dar n-aveam cui cere de mâncare. Așa că am mers singur. Pe drum se înșirau o cizmă de cauciuc, niște galoși... o basma... În spatele bisericii am văzut oameni arși. Cadavre înnegrite. Mirosea a benzină și a carne friptă... Am fugit înapoi în pădure. M-am hrănit cu ciuperci și fructe. Odată am întâlnit un bătrân care tăia lemne pentru foc. Mi-a dat două ouă. „În sat“, m-a avertizat el, „să nu te duci. Țăranii o să te lege și o să te predea la comanduire. Nu demult au prins așa doi jidănei“.

Odată am adormit și am fost trezit de o împușcătură deasupra capului. Am sărit în picioare: „Nemții?“ Erau doi flăcăi călare. Partizani! Au început să râdă și să se certe între ei: „Ce să facem noi cu jidanul? Hai...“ „Las’ să hotărască comandantul.“ M-au dus la detașament și m-au băgat într-un bordei separat. Mi-au pus o strajă... M-au chemat la interogatoriu: „Cum ai ajuns în zona detașamentului? Cine te-a trimis?“ „Nu m-a trimis nimeni. Am ieșit din groapa cu împușcați.“ „Oi fi spion?“ Mi-au dat două peste față și m-au îmbrăncit înapoi în bordei. Spre seară au mai aruncat înăuntru doi tineri, tot evrei, erau îmbrăcați în scurte de piele frumoase. De la ei am aflat că evreii nu erau primiți în detașament fără arme. Dacă nu aveau arme, trebuiau să aducă aur. Ceva din aur. Ei aveau ceasuri și un portțigaret din aur – mi-au și arătat. Au cerut o întâlnire cu comandantul. I-au luat repede. Nu i-am mai întâlnit niciodată... Dar portțigaretul din aur l-am văzut mai târziu la comandantul nostru... și o scurtă din piele... Pe mine m-a salvat o cunoștință a tatei, nenea Iașa. Era cizmar, și cizmarii erau la fel de prețuiți ca medicii în detașament. Am început să-l ajut...

Primul sfat al lui nenea Iașa: „Schimbă-ți numele de familie.“ Numele meu de familie era Friedman... Am devenit Lomeiko... Al doilea sfat: „Taci. Altfel o să primești un glonț în spinare. Nimeni n-o să dea socoteală pentru un evreu.“ Așa și era... Războiul... e ca o mlaștină, e ușor să te afunzi și greu să ieși. O altă zicală evreiască: când bate vântul puternic se ridică cel mai mult gunoaiele. Propaganda nazistă îi molipsise pe toți, partizanii erau porniți împotriva evreilor. Noi, evreii, eram vreo unsprezece în detașament... apoi cinci... Se începeau conversații special pentru urechile noastre: „Ce fel de soldați sunteți voi? Sunteți duși ca oile la tăiere...“ „Jidanii sunt lași...“ Eu tăceam. Aveam un tovarăș de luptă, un flăcău disperat... David Grinberg... el le răspundea. Se certa cu ei. L-au omorât cu un glonț în spinare. Știu cine l-a omorât. Azi e erou – umblă acoperit de medalii. O face pe eroul! Doi evrei au fost uciși pentru că

dormiseră în post... Un altul pentru un pistol nou-nouț... îl invidiau... Unde să fugi? În ghetou? Eu voiam să-mi apăr patria... să-mi răzbun rudele... Iar patria? Partizanii aveau instrucțiuni secrete de la Moscova: să nu aibă încredere în evrei, să nu-i primească în detașamente, să-i lichideze. Eram considerați trădători. Acum am aflat-o datorită perestroikăi.

Ți-e milă de om... Dar caii cum mor? Calul nu se ascunde, ca alte animale: câinele colo, pisica dincolo, până și vaca fuge; calul stă și așteaptă să fie omorât. O imagine apăsătoare... În filme, cavaleriștii înaintează strigând, cu sabia deasupra capului. Minciună! Fantezie! În detașamentul nostru au fost la un moment dat cavaleriști, i-au dat afară repede. Caii nu pot merge prin nămeți, cu atât mai puțin în galop, ei se împotmolesc în nămeți, iar nemții aveau motociclete – cu două roți, cu trei roți, iarna le puneau pe schiuri. Împuşcau în rafală din mers și caii noștri, și călăreții. Uneori se îndurau de caii frumoși, se pare că erau printre ei câțiva flăcăi de la țară...

Ordin: să se dea foc casei unui polițist... Împreună cu familia... Familie mare: nevastă, trei copii, bunic, bunică. Noaptea i-au înconjurat... au bătut ușa în cuie... Au turnat kerosen peste ea și i-au dat foc. Au strigat, au țipat. Un băiețel s-a strecurat pe fereastră... Un partizan a vrut să-l împuște, dar altul nu l-a lăsat. L-au aruncat înapoi în flăcări. Eu aveam paisprezece ani... Nu înțelegeam nimic... Tot ce am putut să fac a fost să-mi întipăresc în minte toate astea. Și uite, vi le-am povestit... Nu-mi place cuvântul „erou“... în război nu există eroi... Dacă omul a luat o armă în mână, n-o să mai fie bun. N-are cum.

Îmi amintesc blocada... Nemții au hotărât să curețe spatele frontului și au trimis divizii SS împotriva partizanilor. Au atârnat felinare de parașute și ne-au bombardat zi și noapte. După bombardament – tir de mortiere. Detașamentul se deplasa în grupe mici, luând și răniții, dar acoperindu-le gura, iar caii purtau niște căpestre speciale. Lăsau tot, lăsau și vitele, iar acestea fugeau după oameni. Vaci, oi... a trebuit să le împuşcăm... Nemții s-au apropiat, s-au apropiat atât de tare, încât au început să li se audă glasurile: „O Mutter, O Mutter“... miros de țigări... fiecare dintre noi păstrase un ultim cartuș... Dar pentru moarte nu-i niciodată târziu. Noaptea... rămăseserăm trei din grupa de acoperire... am deschis pântecul unui cal ucis, am scos tot de acolo și ne-am ascuns. Am stat așa două zile întregi, ascultând cum umblau nemții de colo-colo. Se trăgea. În cele din urmă s-a așternut o liniște deplină. Atunci am ieșit: eram numai sânge, mațe, excremente... Pe jumătate nebuni... Era noapte... luna strălucea...

Ne ajutau și păsările, o să vă povestesc... Când o coțofană auzea un om străin – numaidecât țipa. Dădea alarma. Cu noi se obișnuiseră, dar nemții miroseau altfel: apă de colonie, săpun parfumat, țigări, mantale din postav soldățesc de cea mai bună calitate... și cizme bine lustruite... Noi aveam tutun artizanal, opinci din piele de bou legate cu nojițe. Ei aveau lenjerie de corp din lână... Noi dezbrăcam morții până la chiloi! Câinii le sfășiau fețele, mâinile. Până și animalele fuseseră atrase în război...

Au trecut mulți ani... jumătate de veac... Dar pe ea n-am uitat-o... pe femeia aia... Avea doi copii mici. A ascuns în pivniță un partizan rănit. Cineva a turnat-o... Au spânzurat toată familia în mijlocul satului. Mai întâi copiii. Cum mai urla! Oamenii nu urlă așa... așa urlă fiarele... Oare trebuie să fie jertfit omul astfel? Nu știu. (*Tace.*) Acum scriu despre război unii care nu l-au trăit. Eu nu citesc... Să nu vă supărați, dar nu citesc...

Minskul a fost eliberat... Pentru mine războiul s-a sfârșit, nu m-au luat în armată din cauza vârstei. Cincisprezece ani. Unde să trăiesc? În apartamentul nostru se stabiliseră niște străini. M-au gonit: „Jidan împuțit...” N-au vrut să-mi dea nimic: nici apartamentul, nici lucruri. Se obișnuiseră cu gândul că evreii nu se mai întorc...

(*Un cor dizarmonic:*) „Flacăra trosnește în cuptorul strâmt, / Rășina picură în lacrimi grele / Și-n bordei armonica rostește un cânt / Despre ochii tăi ca două stele...”

— După război oamenii n-au mai fost la fel. Eu însumi m-am întors acasă plin de mânie.

— Stalin n-a iubit generația noastră. A urât-o. Pentru că simțise libertatea. Războiul era pentru noi libertate! Am fost prin Europa, am văzut cum trăiesc oamenii acolo. În drum spre serviciu treceam pe lângă monumentul lui Stalin și m-a trecut o sudoare rece: și dacă știe la ce mă gândesc?

— „Înapoi! La cutie!” ni s-a spus. Și noi ne-am dus.

— Democrații ăștia de rahat! Au distrus tot... ne bălăcim în scârnă...

— Am uitat tot... Și de dragoste am uitat... Dar de război îmi amintesc...

— Doi ani la partizani. În pădure. După război, vreo șapte ani... opt... cam așa, n-am putut să mă uit la un bărbat. Îmi ajunsese! Căzusem într-un fel de apatie. Mergeam cu sora mea la sanatoriu... Ea era îngrijită, dansa, dar eu nu voiam decât liniște. M-am măritat târziu. Soțul meu era mai tânăr

decât mine cu cinci ani. Era ca o fetiță.

— Am plecat pe front deoarece credeam tot ce scria în ziarul *Pravda*. Am tras. Aveam o dorință fierbinte: să omor! Să omor! Înainte voiam să uit tot, dar nu puteam, acum memoria îmi pălește de la sine. Un singur lucru țin minte, că moartea în război miroase altfel... mirosul de crimă e special... Când nu sunt mulți oameni, ci unul singur, începi să te gândești: Cine e? De unde e? Poate îl așteaptă cineva...

— La Varșovia... O poloneză bătrână mi-a adus niște haine bărbătești: „Scoate totul de pe tine. Ți le spăl eu. De ce sunteți atât de murdari și de slabi? Cum ați învins voi?“ Cum am învins?!

— Hai... fără patetisme...

— Am învins, da. Dar marea noastră victorie nu ne-a făcut țara măreață.

— O să mor comunist... Perestroika este o operațiune a CIA pentru distrugerea URSS.

— Ce mai țin minte? Cel mai tare ne durea că nemții ne disprețuiau. Cum trăiam... existența noastră... Hitler spunea că slavii sunt iepuri...

— Au venit nemții în satul nostru. Primăvara. A doua zi au început să sădească straturi de flori și să construiască toalete. Bătrânii și acum își aduc aminte cum sădeau nemții flori...

— În Germania... Intram într-o casă: în dulapuri erau multe haine de calitate, lenjerie, tot felul de flecușețe. Munți de veselă. Iar nouă, înainte de război, ni se spunea că ei suferă în capitalism. Ne uitam și tăceam. Încearcă să lauzi o brichetă sau o bicicletă nemțească. Ți-o iei conform articolului cincizeci și opt, pentru „propagandă antisovietică“. Într-o clipă... Ne permiteau să trimitem pachete acasă: generalii – cincisprezece kilograme, ofițerii – zece, soldații – cinci. Poșta a fost copleșită. Mama îmi scria: „Nu mai trimite pachete. O să ne omoare din cauza pachetelor tale.“ Le trimiteam brichete, ceasuri, cupoane de mătase... Tablete mari de ciocolată... au crezut că era săpun...

— N-a rămas nemțoaică între zece și nouăzeci ani care să nu fi fost târnosită! Așa că toți cei care s-au născut acolo în '46 sunt „ruși“.

— În război se iartă orice...

— Poftim, victorie! Victorie! În tot timpul războiului oamenii și-au făcut iluzii închipuindu-și cât de bine o să trăiască după război. Au sărbătorit două-trei zile. Iar apoi au vrut să pună ceva în gură, să se îmbrace. Au vrut să trăiască. Dar nu erau de nici unele. Toată lumea umbla în uniformă nemțească. Și adulții, și copiii. Le cârpeau și le răs cârpeau.

Pâinea se dădea pe cartelă, erau cozi kilometrice. Resentimentele pluteau în aer... Puteai fi omorât din nimic.

— Îmi aduc aminte... toată ziua era un uruit... Invalizii mergeau cu niște platforme făcute de ei înșiși, pe rulmenți cu bile. Iar drumurile erau pavate cu pietre. Trăiau în subsoluri sau demisoluri. Beau, se prăvăleau prin șanțuri. Cerșeau. Își dădeau decorațiile pe vodcă. Se apropiiau de o coadă și cereau: „Dați-mi și mie de-o pâinică.“ La coadă erau femeii obosite: „Ești viu. Al meu zace în mormânt.“ Îi goneau. Care cum începea să trăiască numai un pic mai bine, îi disprețuia total pe invalizi. Nimeni nu voia să-și amintească de război. Toți erau acum ocupați cu viața, nu cu războiul. Într-o zi au fost scoși din oraș. Milițienii îi prindeau și-i aruncau în mașini ca pe porci. Strigăte... țipete... guițături...

— La noi în oraș era un Dom al Invalizilor. Tineri fără mâini, fără picioare. Toți cu decorații. Oamenilor le era permis să-i ia acasă... era o permisiune oficială... Femeile duceau dorul unei mângâieri de bărbat și s-au precipitat să-i ia: veneau care cu roaba, care cu un cărucior de copil. Voiau să miroasă în casă a bărbat, să atârne o cămașă bărbătească afară, pe sârmă. După scurt timp i-au adus înapoi... Dar nu erau jucării... și nu erau la cinema. Încearcă să iubești bucata asta de bărbat. E înrăit, mânios, știe că a fost trădat.

— Ziua aceea a Victoriei...

Povestea unei femei

— Eu o să vă povestesc despre iubirea mea... Nemții au venit în satul nostru cu niște mașini mari, doar căștile se vedeau lucind deasupra. Erau tineri, veseli. Le ciupeau pe fete. La început plăteau pentru orice: pentru o găină, pentru un ou. Povestesc asta și nu mă crede nimeni. E adevărul adevărat! Plăteau cu mărci germane... Ce treabă aveam eu cu războiul? Eu iubeam! Nu mă gândeam decât la un lucru: când o să-l văd? Venea, se așeza pe laviță și se uita la mine, se tot uita. Zâmbea. „De ce zâmbești?“ „Așa...“ Înainte de război fuseserăm colegi de școală. Tatăl lui murise de tuberculoză, iar bunicul fusese declarat culac și trimis cu familia în Siberia. Își amintea cum mama lui îl îmbrăca „în fetiță“ când era mic și-l învăța ca, dacă veneau după ei, să fugă la gară, să se urce în tren și să plece. Îl chema Ivan... El îmi spunea „Iubițica mea...“ Doar așa... N-am avut parte de noroc, n-am avut parte de fericire. După ce-au venit nemții, s-a întors și bunicul lui; s-a întors înrăit, firește. Singur. Își înmormântase întreaga

familie în pământ străin. Povestea cum i-au dus pe râuri siberiene. I-au descărcat în taigaua întunecată. Le-au dat câte un fierăstrău și un topor. Mâncau frunze... rodeau scoarță de copac... Bunicul îi ura pe comuniști! Pe Lenin și pe Stalin! A început să se răzbune din prima zi. Le arăta nemților: ăsta-i comunist... și ăsta... Pe bărbații aceștia îi duceau undeva... Multă vreme n-am înțeles războiul...

Spălăm împreună calul în râu. Era soare! Uscam împreună fânul, și îmi mirosea atât de bine! Nu știam nimic despre asta, nu mă mai simțisem așa niciodată. Fără dragoste fusesem o fată simplă, obișnuită, până m-am îndrăgostit. Am avut un vis prevestitor... Era la noi un râu mic, și eu mă înecam în râul ăsta, mă trăgea un curent, eram deja sub apă. Nu înțelegeam cum anume, dar cineva mă ridica, mă împingea în sus, numai că, nu știu de ce, eram dezbrăcată. Înotam spre mal. Fusesse noapte, dar era deja dimineată. Pe mal stăteau niște oameni, tot satul nostru. Ieșeam din apă goală... complet goală...

Într-o casă era un patefon. Se aduna tineretul. Dansa. Se ghicea „sortitul-ursitul“, se ghicea în Psaltire, în rășină... în fasole... Fata trebuia să se ducă ea însăși după rășină în pădure și să găsească un pin, un copac tânăr nu-i bun, nu are memorie. N-are forță. Toate astea-s adevărate... Și astăzi cred în asta... Iar boabele de fasole se puneau grămăjoare și se numărau: cu soț, fără soț. Aveam optsprezece ani... Repet, firește... nu se scrie despre asta în cărți... Sub nemți am început să trăim mai bine decât sub sovietici. Nemții au deschis bisericile. Au desființat colhozurile și au împărțit pământul – două hectare la fiecare om, un căluț la doi gospodari. Au stabilit un impozit fix: toamna predam grâul, mazărea, cartofii și câte un porc din bătătură. Predam, dar ne rămânea și nouă. Toată lumea era mulțumită. Sub sovietici trăiam în sărăcie. Brigadierul trecea în caiet „bețișoare“ – zile de muncă. Toamna, pentru aceste zile de muncă primeam o laie! Iar acum aveam și carne, și unt. Altă viață! Oamenii se bucurau de libertatea căpătată. Se instaurase ordinea nemțească... Nu hrăneai calul, erai biciuit. Nu-ți măturai în fața curții... Îmi aduc aminte discuții: ne-am obișnuit cu comuniștii, ne-om obișnui și cu nemții. O să învățăm să trăim nemțește. Așa a fost... mi-e totul viu în amintire... Noaptea toți se temeau de oamenii „pădurii“, care veneau neinvitați. Odată, au venit și la noi: unul avea un topor, altul o furcă. „Maică, dă niște slănină. Și basamac. Și nu face zgomot.“ Vă povestesc totul așa cum a fost, nu cum se scrie în cărți. La început, partizanii nu erau iubiți...

Am stabilit data nunții... După sărbătoarea recoltei. Când se termină

muncile câmpului și femeile împodobesc cu flori ultimul snop... (*Tace.*) Memoria îmi slăbește, dar sufletul își amintește tot... După prânz, a început ploaia. Toți fug de pe câmp, se întoarce și mama. Plângând: „Doamne! Doamne! Ivan al tău s-a înscris în poliție. O să fii nevastă de polițai.“ „Nu vreeaaaau!“ Plângem amândouă. Seara vine Ivan, se așază și nu ridică ochii din pământ. „Ivan, dragul meu, la noi de ce nu te-ai gândit?“ „Liubka... iubițica mea...“ Îl pusese bunicul lui. Diavolul bătrân! Îl amenințase: „Dacă nu te înscrii în poliție, o să te trimită în Germania. N-o mai vezi tu pe Liubka a ta! Să uiți de ea!“ Bunicul visa... Ar fi vrut ca mireasa nepotului să fie nemțoaică... Nemții dădeau filme despre Germania, ce viață frumoasă era acolo. Mulți băieți și fete credeau. Plecau. Înainte de plecare, organizau serbări. Cânta fanfara. Se urcau în tren numai în pantofi... (*Ia niște tablete din geantă.*) Hibe de-ale mele... Doctorii spun că medicina e neputincioasă... o să mor curând... (*Tace.*) Vreau ca iubirea mea să rămână. Eu n-o să mai fiu, dar să citească oamenii...

În jurul nostru era război, dar noi eram fericiți. Am trăit un an ca bărbat și nevastă. Eram însărcinată. Gara era foarte aproape de noi. Plecau pe front regimentele germane, soldații erau toți tineri, veseli. Cântau cântece. Mă vedeau: „*Mädchen! Kleine Mädchen!*“ Râdeau. Și la noi au început să fie tot mai puțini tineri, tot mai mulți oameni în vârstă. Ei erau mereu veseli, dar aceștia sunt triști. Nici pic de veselie. Armata sovietică învinge. „Ivan“, am întrebat eu, „cu noi ce-o să fie?“ „Eu n-am mâinile pătate de sânge. N-am tras în viața mea în nimeni.“ (*Tace.*) Copiii mei nu știu nimic, nu le-am mărturisit. Poate chiar înainte de sfârșit... înainte să mor... Un singur lucru vă spun: dragostea-i o otravă...

La două case de noi locuia un flăcău care mă plăcea și el, mă invita mereu la dans. Nu dansa decât cu mine. „Vin cu tine să te conduc.“ „Are cine să mă conducă.“ Era un flăcău chipeș... S-a dus în pădure, la partizani. Cei care l-au văzut spuneau că purta o tichie cu panglică roșie, de care poartă cazacii din Kuban. Într-o noapte, bate cineva în ușă. „Cine e?“ „Partizanii.“ Intră flăcăul ăsta și încă unul, mai în vârstă. Pretendentul meu începe astfel: „Cum o mai duci, polițai? De mult voiam să te vizitez. Dar bărbătelul unde-ți e?“ „De unde să știu eu? Azi n-a venit. Pesemne c-a rămas la garnizoană.“ Atunci m-a apucat de mână și m-a izbit de perete: păpușă nemțească... târfă... și să te duci în p... Ai ales un lacheu german, odraslă de culac, și cu mine o faci pe fecioara nevinovată. Și se face că scoate pistolul din buzunar. Mama cade în genunchi în fața lor: „Trageți, flăcăiași, trageți. Am fost prietenă în copilărie cu măicuțele voastre. Să

plângă și ele pe urmă.“ Cumva, vorbele mamei i-au impresionat. Au schimbat câteva cuvinte între ei și au ieșit. (*Tace.*) Dragostea e amară-amară...

Frontul se tot apropia. Deja se auzeau noaptea tunurile. Noaptea – iar musafiri. „Cine e?“ „Partizanii.“ Intră pretendentul meu... și cu el încă unul... Pretendentul meu îmi arată pistolul: „Uite, cu pistolul ăsta ți-am omorât bărbatul.“ „Nu-i adevărat! Nu-i adevărat!“ „Acum nu mai ai bărbat.“ Am crezut c-o să-l omor... că... o să-i scot ochii... (*Tace.*) Și dimineața mi l-au adus pe Ivan al meu... pe sanie... pe o manta... Cu ochii închiși, cu o față ca de copil. El nu omorâse pe nimeni. L-am crezut! Și acum cred! M-am tăvălit pe jos, am urlat. Mama se temea că o să înnebunesc și o să se nască pruncul mort sau anormal; a dat fuga la vrăjitoare. La baba Stasia. „Știi care-i necazul tău“, i-a spus ea mamei, „dar n-am nici o putere. Să se roage fata la Dumnezeu“. Și a învățat-o cum să mă rog... Când Ivan avea să fie dus la groapă, eu trebuia să merg nu după coșciug, ca toată lumea, ci înainte. Tot drumul până la cimitir. Asta însemna să străbat tot satul... Spre sfârșitul războiului mulți bărbați se duseseră în pădure, la partizani. Din fiecare casă murise cineva. (*Plânge.*) Și am mers... în fața sicriului polițaiului... Eu înainte, mama după. Toți oamenii au ieșit din case, au stat în porțițe, dar nimeni n-a aruncat vreo vorbă rea. Se uitau și plângeau.

Au revenit sovieticii... M-a găsit din nou flăcăul acela... A venit pe cal: „Deja se interesează de tine.“ „Cine?“ „Cum cine? Organele.“ „Mi-e totuna unde-mi găsesc moartea. N-au decăt să mă trimită în Siberia.“ „Ce fel de mamă ești? Ai un copil.“ „Știi al cui e...“ „Eu te iau și așa.“ Și m-am măritat cu el. Cu ucigașul soțului meu. I-am născut o fetiță... (*Plânge.*) Îi iubea la fel pe copii: și pe fiul meu, și pe fiica lui. N-o să mint. Iar eu... eu... eram tot timpul vânătă și însângerață. Noaptea mă bătea, ziua îmi cerea iertare în genunchi. Îl mistuia o patimă... Era gelos pe mort... Dimineața, când toți dormeau încă, eu mă sculam. Trebuia să mă scol mai devreme, ca să nu se trezească el... să nu mă îmbrățișeze... Noaptea nu mai era nici o fereastră luminată, dar eu eram încă în bucătărie. Cratițele mele străluceau. Așteptam până adormea. Am trăit cu el cincisprezece ani, apoi s-a îmbolnăvit grav. A murit repede, într-o toamnă. (*Plânge.*) Nu sunt vinovată... nu i-am dorit moartea. A sosit clipa aceea... ultima... Stătea cu fața la perete, dar s-a întors brusc spre mine: „M-ai iubit?“ Am tăcut. A început să râdă, ca în noaptea aceea, când îmi arătase pistolul... „Eu te-am iubit numai pe tine toată viața. Atât de mult te-am iubit, că am vrut să te

ucid când am aflat că o să mor. I-am cerut lui Iașka (vecinul nostru, tăbăcar) otravă. Nu pot îndura gândul că eu o să mor, iar tu o să ai pe altcineva. Ești așa frumoasă.“

Zăcea în sicriu... și parcă râdea... Mă temeam să mă apropii de el. Dar a trebuit să-l sărut.

(Cântă în cor:) „Sus, sus, pământ nețărnut,/ Mergi în cumplit război,/ Mânia dreaptă cea de neoprit fiarbă-n talaz ne-nfrânt,/ Războiul țării a pornit,/ Războiul nostru sfânt.“

— Ne ducem cu obidă...

— Le-am spus fiicelor mele: când o să mor, să fie doar muzică, iar oamenii să tacă.

— După război nemții prizonieri cărau pietre, reconstruiau orașul. Flămânzi. Ne cereau pâine. Și eu nu puteam să le dau o bucățică de pâine. Uneori chiar acest moment mi-l amintesc... acesta... E ciudat cum îți rămân astfel de lucruri în memorie...

Pe masă erau flori și un portret mare al lui Timerian Zinatov. Tot timpul mi s-a părut că în corul ăsta o să-i aud vocea, că e cu noi.

Din povestirea soției lui Zinatov

— Eu nu-mi pot aminti mare lucru... Casa, familia... nu l-au interesat niciodată. Doar fortăreața și iar fortăreața. Nu uita războiul... îi învăța pe copii că Lenin e bun, că noi construim comunismul. Odată s-a întors de la serviciu cu un ziar în mână: „Să mergem pe marele șantier. Patria ne cheamă.“ Copiii erau încă mici. Mergem și gata. Patria poruncește... Așa am ajuns noi la BAM... pe șantierele comunismului... L-am construit! Credeam că avem totul înainte. Credeam cu tărie în puterea sovietică. Din tot sufletul. Acum am îmbătrânit. Glasnost, perestroika... Stăm și ascultăm radioul. Comunismul nu mai e... Unde-i comunismul ăla? Nici comuniști nu mai sunt... e de neînțeles cine ne conduce... Gaidar ne-a jefuit complet... poporul moare de foame... Unul fură câte ceva de la fabrică sau de la colhoz... Altul înșală... Așa supraviețuiesc... Iar al meu... Trăia cu capul în nori... mereu undeva, sus... Fiica noastră lucrează la o farmacie, odată ne-a adus niște medicamente pe care le avea în plus ca să le vândă și să câștige și ea un bănuț. Cum a aflat el? Cum a mirosit? „Rușine! Ce rușine!“ țipa. A gonit-o din casă. N-am putut să-l liniștesc nicicum. Alți

veterani își folosesc privilegiile la care au dreptul... „Du-te“, îl rugam. „Poate îți dau și ție ceva.“ A început să răcnească: „Eu am luptat pentru patrie, nu pentru privilegii!“ Noaptea stătea cu ochii deschiși și tăcea. Îl strigam, nu răspundea. A încetat să stea de vorbă cu noi. Era puternic afectat. Nu pentru noi, pentru familie, ci pentru toți. Pentru țară. Astfel de om era. M-am chinuit cu el... Vă mărturisesc cinstit, ca unei femei, nu ca unei scriitoare... Nu-l înțelegem...

A scos din pământ un cartof, și-a pus hainele cele bune și s-a dus la fortăreața lui. Măcar un petic de hârtie să ne fi lăsat. A scris guvernului, unor oameni străini. Dar nouă, nimic... nici un cuvânt...

Note

76. *Baikalo–Amurskaia Magistral*, cale ferată în estul Siberiei și estul extrem al Rusiei.

77. Viktor Vekselberg (n. 1957), miliardar rus, apropiat al Kremlinului.

78. Herman Gref (n. 1964), om politic și manager rus. Începând din 1992, a deținut diferite funcții în administrația orașului Sankt-Petersburg, iar între 2000 și 2007 a fost ministru al economiei și comerțului.

79. Andrei Vlasov (n. 1901), general sovietic care, fiind luat prizonier de germani în 1942, a colaborat cu aceștia, implicându-se în organizarea unei Mișcări Ruse de Eliberare. Prins de sovietici spre sfârșitul războiului, a fost condamnat la moarte și spânzurat în 1946.

Despre dulceața suferinței și esența sufletului rusesc

Povestea unei iubiri

Olga Karimova, muzician, 49 de ani

— Nu... nu, asta-i imposibil... mi-e cu neputință. M-am gândit, cândva... cui va o să-i povestesc... dar nu acum... Nu acum. Am închis totul în mine, am zidit, am tencuit. Iată... Într-un sarcofag... am băgat totul într-un sarcofag... acolo nu mai clocotește nimic, dar se petrece un soi de reacție chimică. Se formează niște cristale. Mă tem să umblu. Mă tem...

Prima iubire... Pot oare s-o numesc așa? Primul meu soț... Este o poveste minunată. Mi-a făcut curte doi ani. Îmi doream foarte tare să mă mărit cu el, fiindcă-l voiam numai pentru mine, voiam să nu mai plece nicăieri. Nici nu știu de ce aveam atâta nevoie să fie tot numai al meu. Să nu ne despărțim niciodată, să-l văd tot timpul și să ne certăm, și să facem dragoste, să facem dragoste la nesfârșit. A fost primul bărbat din viața mea. La început a fost așa, un... mmm... pur și simplu o curiozitate – ce se întâmplă? A doua oară, la fel... și în general... un fel de tehnică... Ei, trup peste trup... trup peste trup și gata! Și așa a continuat jumătate de an. Pentru el, până la urmă, nu era obligatoriu să fiu eu, putea găsi și pe alta. În sfârșit, ne-am căsătorit... Eu aveam douăzeci și doi de ani. Eram colegi la liceul de muzică, ne petreceam tot timpul împreună. Apoi s-a întâmplat... s-a deschis ceva în mine... Dar mi-a scăpat momentul acela... în care am început să iubesc trupul de bărbat... Când îți aparține cu totul... A fost o poveste minunată... Putea să continue la nesfârșit sau să se termine în jumătate de oră. Așa... Am plecat. M-a implorat să rămân. Nu știu de ce, am hotărât să plec. Mă săturasem de el... Doamne, ce tare mă săturasem de

el! Eram însărcinată, aveam deja burta mare... Ce să mai fac cu el? Făceam dragoste, apoi ne certam, apoi eu plângeam. Încă nu știam să rabd. Nu știam să iert.

Am ieșit din casă, am închis ușa și brusc m-am simțit bucuroasă că plec atunci. Plec pentru totdeauna. M-am dus la mama, a venit și el, noaptea, și era total descumpănit: e însărcinată, nu știu de ce e tot timpul nemulțumită, îi lipsește ceva. Păi ce-ți mai lipsește? Dar eu dădusem pagina... Eram foarte bucuroasă că-l avusesem și foarte bucuroasă că nu-l mai aveam. Viața mea a fost mereu ca o pușculiță. Aveam – și se termina, aveam – și se termina.

Of, așa de frumos am născut-o pe Ania... așa de mult mi-a plăcut... Mai întâi, mi s-a rupt apa... Mersesem mulți kilometri și undeva, la nu știu ce kilometru în pădure, mi s-a rupt apa. Nu prea înțelegeam: și acum, ce, trebuie să mă duc deja la spital? Am așteptat până seara. Era iarnă – acum nu-ți mai vine să crezi așa ceva – ger de minus patruzeci de grade. Crăpa scoarța copacilor. Până la urmă, am hotărât să mă duc. M-a examinat doctorul: „O să dureze două zile.“ Am sunat acasă: „Mama, adu-mi ciocolată. Mai am de stat mult.“ Înainte de vizita de dimineață a dat fuga sora medicală: „Ascultă, deja se vede capul. Îl chem pe doctor.“ Și iată-mă pe patul de nașteri... Îmi spuneau: „Acuși-acuși. Acușica.“ Nu-mi aduc aminte cât timp a trecut. Dar curând... foarte curând... Mi-au arătat un ghemotoc: „Ai o fetiță.“ Au cântărit-o – patru kilograme. „Auzi, și nici o ruptură. I-a fost milă de maică-sa.“ Doamne, când au adus-o a doua zi... ochii ca niște stele, negri, plutitori. N-am mai văzut nimic altceva...

Am început o viață nouă, complet diferită. Îmi plăcea cum începusem să arăt. În general... Devenisem deodată mai frumoasă... Ania a înțeles imediat care-i era locul, o adoram, dar cumva nu avea nici o legătură cu bărbații în mintea mea. Cu faptul că avea un tată. Căzuse din cer! Din cer. A învățat să vorbească și era întrebată: „Anecika, tu n-ai tată?“ „Eu în loc de tată am bunicuță.“ „Nici cățel n-ai?“ „În loc de cățel am un hamster.“ Așa eram noi două... Toată viața mi-a fost teamă că o să mă trezesc deodată alta. Până și când mi se lucra la un dinte rugam: „Nu-mi faceți injecție. Nu mă anesteziati.“ Senzațiile mele erau senzațiile mele, bune sau dureroase, nu mă desprindeți de mine însămi. Eu și Ania ne plăceam una pe alta. Și uite-așa l-am întâlnit pe el... Pe Gleb.

Dacă ar fi fost altul, nu m-aș fi recăsătorit niciodată. Aveam totul: copil, slujbă, libertate. Deodată el... Urât, aproape orb... cu astm... Să primești în lumea ta un om cu un trecut atât de încărcat – doisprezece ani

de lagăre staliniste... Îl luaseră de tânăr, de la șaisprezece ani. Pe tatăl lui... mare activist de partid... îl împușcaseră, iar pe maică-sa o ținuseră într-un butoi cu apă înghețată până murise. Undeva departe, în zăpezi. Până la el nu mă gândisem niciodată la așa ceva... Pionieră... comsomolistă... Viața era minunată! Extraordinară! Cum de-am permis așa ceva? Cum? Trece vremea, și durerea devine conștiință. Sunt deja cinci ani de când el nu mai e... Cinci... Și deja îmi pare rău că nu m-a cunoscut așa cum sunt acum. Acum îl înțeleg mai bine, am evoluat până la nivelul lui, dar fără el. Multă vreme n-am putut să trăiesc singură. Nu mai voiam să trăiesc deloc. Nu de singurătate mă temeam, altul era motivul – nu știu să trăiesc fără dragoste. Am nevoie de durerea asta... de jalea asta... Fără asta... Mi-e frică, așa mi se face frică la mare. Când înot până departe-depart: sunt singură... acolo, dedesubt, e întuneric... Nu știu ce-i acolo...

Stăm pe terasă. Foșnesc frunzele – a început ploaia.

Of, idilele acelea pe plajă... Nu durează mult. Sunt scurte. Un mic model de viață. Pot începe frumos și se pot termina frumos. E ceva ce nu ne reușește în viață, dar am vrea. De-asta ne place atât de mult să mergem undeva... să întâlnim pe cineva... Așadar... Am două cosițe, o rochie cu buline albastre, cumpărată cu o zi înainte de plecare de la „Lumea copiilor“. Marea... Înot departe-depart, îmi place să înot mai mult decât orice pe lume. Dimineața fac gimnastică sub un salcâm alb. Trece un bărbat, un bărbat și gata, cu o înfățișare cât se poate de obișnuită, nu prea tânăr, mă vede și, nu știu de ce, se bucură. Stă și se uită: „Vreți să vă citesc niște versuri diseară?“ „Poate, acum o să înot departe-depart!“ „Eu o să vă aștept.“ Și m-a așteptat, m-a așteptat câteva ore. Citea prost versuri, își îndrepta tot timpul ochelarii. Dar era înduioșător. Înțelegeam... Înțelegeam ce simte... Gesturile astea, ochelarii ăștia, emoția asta. Nu-mi amintesc însă deloc ce citea. Și de ce ar fi contat? Și atunci ploua. Ploua. Asta îmi amintesc... n-am uitat nimic... Sentimentele... sentimentele noastre erau ființe de sine stătătoare – suferință, dragoste, tandrețe. Au o viață a lor, nu depind de noi. Nu se știe de ce, îl alegi deodată pe omul acesta, și nu pe altul, chiar dacă celălalt, poate, e mai bun. Sau devii parte a unei vieți străine, fără să bănuiești încă asta. Dar deja ai fost găsit... ai primit semnalul... „Te-am așteptat atâta“, mă întâmpină el în dimineața următoare. Și îmi spune asta cu un asemenea glas, că în clipa aceea îl cred, deși nu sunt deloc pregătită. Dimpotrivă. Dar ceva se schimbă în jur... Nu e încă iubire, ci o senzație că am primit deodată foarte mult. Un om a auzit vocea altui om. A bătut și i s-a deschis. Înot departe-depart. Mă întorc. Mă

așteaptă. Îmi spune din nou: „Între noi o să fie totul bine.“ Și, nu știu de ce, iar îl cred. Seara bem șampanie: „Asta e șampanie roșie, dar la preț de șampanie normală.“ Fraza îmi place. Face o omletă: „E o chestie interesantă cu omletele astea. Cumpăr câte zece ouă, prăjesc câte două, dar de fiecare dată îmi rămâne un ou.“ Lucruri drăguțe.

Toți ne priveau și întrebau: „E bunicul tău? E tatăl tău?“ Purtam o rochie atât de scurtă... Aveam douăzeci și opt de ani... El abia mai târziu a devenit frumos. Cu mine. Mi se părea că știu un secret... Ușa asta se deschide numai cu iubire... numai cu iubire... „Îmi aminteam de tine.“ „Și cum îți aminteai de mine?“ „Voiam să merg undeva cu tine. Departe-departe. Nu vreau nimic altceva decât să fii tu lângă mine. Simt o mare tandrețe față de tine – doar să te privesc și să merg alături de tine.“ Am petrecut împreună clipe fericite, ca doi copii. „Poate plecăm pe o insulă, să stăm întinși pe nisip.“ Oamenii fericiți sunt întotdeauna copilăroși. Trebuie ocrotiți, sunt fragili și nostimi. Lipsiți de apărare. La noi așa a fost, nu știu cum trebuie să fie în general. Cu unii e așa, cu alții – altfel. Fiecare cum... „Nefericirea e cel mai bun profesor“, spunea mama. Dar vrei să fii fericit. Noaptea mă trezeam gândindu-mă: ce fac? Nu mă simțeam în apele mele și tensiunea asta... Eu... aveam... „Mereu ai ceafa încordată“, a observat el. Ce fac? În ce mă prăbușesc? E o prăpastie.

...cutia de pâine... Îndată ce vedea pâinea, începea s-o mănânce metodic. Oricâtă. Nu poți să lași pâine. E sacră. Mănâncă, mănâncă, câtă pâine e, atâta mănâncă. N-am înțeles de la început...

...îmi povestea despre școală... La lecția de istorie deschideau manualul și pe pozele mareșalilor Tuhacevski, Bliuher desenau gratii de închisoare. Așa dăduse ordin directoarea școlii. Cântau ceva despre asta, râdeau. Era ca un joc. După ore îl băteau și îi scriau cu cretă pe spinare „fiu de dușman al poporului“.

...un pas greșit și se trage; dacă ajungi în pădure, te sfâșie fiarele sălbatice. În baracă te pot înjunghia ai tăi. Așa, pur și simplu – pun mâna și te înjunghie. Fără un cuvânt... fără nimic... E lagăr, trăiește fiecare pentru sine. A trebuit să înțeleg asta...

...după spargerea blocadei Leningradului, a ajuns la ei un convoi de victime ale blocadei. Niște schelete... oase... nu prea semănau a oameni... Fuseseră condamnați pentru că păstraseră cartela pentru cincizeci de grame de pâine (rația zilnică) a unei mame moarte... a copilului mort... Li se dăduseră pentru asta câte șase ani. Două zile a fost o liniște înspăimântătoare în lagăr. Până și gardienii tăceau...

...o vreme a lucrat la centrala termică... cineva i-a salvat viața când era la capătul puterilor. Fochist era un profesor-filolog din Moscova, el îi aducea lemne cu roaba. Discutau: poate cineva care l-a citit pe Pușkin să tragă în oameni neînarmați? Cineva care ascultă Bach...

Totuși, de ce el? Tocmai el? Femeilor ruse le place să găsească astfel de nefericiți. Bunica mea iubea un băiat, părinții o măritaseră cu altul. Cum nu-i plăcea, cum nu voia! Doamne! Și a hotărât că atunci când în biserică preotul o va întreba: „îl iei de bunăvoie?“, ea va refuza. Dar preotul s-a îmbătat și, în loc s-o întrebe, cum se cuvenea, a spus: „Să nu-l superi, că i-au degerat picioarele în război.“ Acum, firește, trebuia să se mărite. Așa s-a procopsit bunica pe viață cu bunicul nostru, pe care nu l-a iubit niciodată. O deviză minunată pentru toată viața noastră... „Să nu-l superi, că i-au degerat picioarele în război.“ A fost mama fericită? Mama... Tata s-a întors din război în '45... Distrus, obosit. Bolnav din cauza rănilor. Învingătorii! Numai soțiile lor știu ce înseamnă să trăiești cu un învingător. Mama plângea des după ce s-a întors tata. Învingătorilor le lua ani de zile să reintre în viața normală. Să se adapteze. Îmi amintesc povestirile tatei, cum la început îl înnebuneau cuvintele „să încălzim apa pentru baie“ sau „să mergem la pescuit“. Bărbații noștri sunt niște mucenici, toți sunt traumatizați – fie după război, fie după închisoare. După lagăr. Război și închisoare sunt principalele două cuvinte rusești. Rusești! Femeia rusă n-a avut niciodată un bărbat normal. Îl îngrijește, îl tot îngrijește. Îl tratează în parte ca pe un erou, în parte ca pe un copil. Îl salvează. Chiar și astăzi. Are mereu același rol. Uniunea Sovietică a căzut... Acum avem victime ale prăbușirii imperiului. Ale crahului. Până și Gleb era mai curajos după Gulag. Se simțea onorat: uite, am supraviețuit! Am scăpat! Am văzut atâtea! Dar scriu cărți, sărut femeii... Era mândru. În ochii ăstora însă se citește frica. Doar frica... Armata se restrânge, uzinele stau... Inginerii și medicii vând în piețe. Doctorii în științe. Atât de mulți oameni se simt ca aruncați din tren... Stau deoparte, așteptând ceva. Soțul unei cunoștințe era pilot, comandant de escadrilă. A fost trecut în rezervă. Când ea și-a pierdut serviciul, s-a recalificat pe loc – era inginer, a devenit coafeză. Iar el stă acasă și bea de necaz, bea pentru că el, pilot militar – cu Afganistanul la activ – e nevoit să fiarbă cașă pentru copii. Poftim... E supărat pe toată lumea. E înrăit. A fost la comenduire, a cerut să fie trimis undeva în război, cu o misiune specială, dar l-au refuzat. E plin de doritori. Doar avem mii de militari șomeri, din aceia care nu știu altceva decât tanc și mitralieră. Neabilitați pentru o altfel de viață. Femeile noastre trebuie să fie mai

puternice decât bărbații. Cutreieră lumea cu papornițele lor mari, în carouri. Din Polonia până-n China. Cumpără și vând. Țin casa, copiii și pe părinții în vârstă. Și pe bărbații lor. Și țara. E greu să explici asta altcuiva. Imposibil. Fiica mea s-a măritat cu un italian... Îl cheamă Sergio... E jurnalist. Când vin la mine, eu și el stăm la taclale în bucătărie. În rusă... până dimineața... Sergio consideră că rușilor le place să sufere, că asta e esența sufletului rusesc. Pentru noi suferința este „lupta personală“, „calea către mântuire“. Ei însă, italienii, nu sunt așa, ei nu vor să sufere, iubesc viața, care ne e dată pentru a ne bucura, nu pentru a suferi. La noi nu e așa. Noi vorbim rar despre bucurie... Despre faptul că fericirea e o lume întreagă. O lume uluitoare! Sunt acolo atâtea cotloane, ferestre, uși, și e nevoie de atâtea chei pentru ele. Dar noi suntem atrași mereu spre aleile întunecate ale lui Bunin⁸⁰. Uite... Merge cu fiică-mea la supermarket – el duce plasele. Seara ea poate să cânte la pianină, iar el va pregăti cina. La mine totul era altfel: el apucă plasele, iar eu i le iau din mâini: „Le iau eu. Tu n-ai voie.“ Intră în bucătărie: „Nu e locul tău aici. Treci la masa de scris.“ Am fost mereu o reflexie a luminii lui.

A trecut un an, poate mai mult... Deja trebuia să vină la mine acasă... mă rog, să-l cunoască toată lumea. Îl avertizasem că mama e bună, dar fiică-mea nu e chiar... ca toate celelalte... Că nu-i promit că o să-l primească bine. Of, Ania mea... Ducea totul la ureche: jucăria, piatra, lingura... Copiii duc totul la gură, dar ea ducea la ureche, să vadă cum sună! Am început destul de devreme să fac muzică cu ea, dar era un copil atât de ciudat – îndată ce puneam un disc, se întorcea și pleca. Nu-i plăcea muzica nimănui, o interesa numai ceea ce răsună înlăuntrul ei. Ei, și a venit Gleb, foarte emoționat, se tunsese cam nereușit, scurt, nu era deosebit de frumos. Și a adus niște discuri. A început să povestească ceva despre cum s-a dus... cum a cumpărat aceste discuri... Iar Ania are un auz... ea nu aude cuvinte, ci altceva... intonații... Deodată, a luat discurile: „Ce discuri flumoase.“ Uite-așa... După o vreme, mă lasă interzisă: „Cum să nu-i spun tată?“ El nu se străduia să-i placă, pur și simplu îl interesa. S-au iubit din prima clipă... Eram chiar geloasă că se iubesc unul pe altul mai mult decât mă iubesc pe mine. Apoi m-am convins că eu aveam alt rol... (Tace.) El o întreba: „Ania, tu te bâlbâi?“ „Acum cam prost, dar înainte mă bâlbâiam bine.“ Nu te plictisești cu ea. Puteai să iei notițe după ce spunea. Așadar: „Cum să nu-i spun tată?“ Stăteam în parc... Gleb plecase după țigări; s-a întors: „Despre ce vorbiți, fetelor?“ I-am făcut cu ochiul Aniei – în nici un caz nu-i spune, e-o tâmpenie. „Atunci spune-i tu.“ Ei? Ce-mi mai rămânea

de făcut? I-am mărturisit: se teme să nu-ți spună din greșeală tată. El: „Sigur, nu-i ușor, dar dacă-ți vine foarte tare, spune-mi.“ „Dar să știi“, i-a spus serios Ania mea, „eu mai am un tată, însă nu-mi place. Nici mama nu-l iubește.“ Așa e mereu cu ea. Ardem punți. Pe drumul spre casă era deja tata. Alerga și striga: „Tata! Tata!“ A doua zi, la grădiniță, i-a anunțat pe toți: „Pe mine mă învață tata să citesc.“ „Și cine-i tatăl tău?“ „Îl cheamă Gleb.“ În ziua următoare, prietena ei vine de-acasă spunând: „Ania, minți, tu n-ai tată. Ăla nu e tatăl tău adevărat.“ „Ba nu, celălalt nu era adevărat, ăsta e.“ Cu Ania e inutil să te cerți, el a devenit „tata“, iar eu? Eu încă nu eram soție... nu...

Intru în concediu... Plec iar. El aleargă după vagon și îmi face cu mâna îndelung. Dar în tren încep deja o nouă aventură. Doi ingineri din Harkov merg și ei la Soci, ca și mine. Doamne! Eram atât de tânără! Mare. Soare. Ne scaldăm, ne sărutăm, dansăm. Mi-e ușor, totul e simplu, pentru că lumea e simplă, cea-cea-cea-cazacioc și gata – sunt în elementul meu. Sunt iubită... purtată pe brațe... Pe munte, m-a dus în brațe două ore... Mușchii tineri, râs tânăr. Foc de tabără până dimineața... Am un vis... Se deschide tavanul. Cerul e albastru... Îl văd pe Gleb... Merg undeva cu el. Mergem pe malul mării, dar acolo nu sunt pietricele netezite de valuri, ci bolovani ascuțiți, ca niște cuie. Eu merg încălțată, el e desculț. „Dacă mergi desculț, simți mai bine“, îmi explică. Dar eu știu că-l doare. Și de durere începe să se ridice... să plutească deasupra pământului... Îl văd zburând. Doar mâinile, nu știu de ce, le ține încrucișate, ca morții... (*Se oprește.*) Doamne! Sunt nebună... nu trebuie să mărturisesc nimănui... am tot mai des senzația că sunt fericită în viața asta... fericită! M-am dus la el la cimitir... Îmi amintesc că mergeam și simțeam că e undeva, aici. Și fericirea era atât de intensă, că-mi venea să plâng de atâta fericire. Să plâng. Se spune că morții nu vin la noi. Să nu credeți.

Se termină concediul și mă întorc. Inginerul mă conduce până la Moscova. Promit să-i povestesc totul lui Gleb... Ajung la el... pe masa lui se află o agendă mângălită toată, tapetul din birou e inscripționat, până și pe zierele pe care le citea, peste tot doar trei litere: a... s... t... Mari, mici, de tipar, de mână. Puncte-puncte... puncte-puncte... Întreb: „Ce-i asta?“ Îmi descifrează: „Așadar, s-a terminat?“ Asta e, ne despărțim și trebuie să-i explicăm cumva Aniei. Ne-am dus s-o luăm, dar ea avea de terminat un desen înainte de a ieși din casă. N-a reușit, așa că stă în mașină și bocește. El e deja obișnuit cu nebuniile ei, socotește că ăsta se cheamă talent. Era deja o scenă de familie: Ania plânge, el o liniștește, iar între ei... Mă

privește, mă tot privește... Și eu... într-un singur minut... o secundă... înțeleg: e un om cumplit de singur. Cumplit! Și... mă căsătoresc cu el... Trebuia... (*Începe să plângă.*) Ce fericire că nu ne-am ratat. Că n-am trecut pe lângă el. Ce fericire! Mi-a dăruit o viață întreagă! (*Plânge.*) Așadar, mă mărit... Îi era frică, se temea, pentru că mai fusese însurat de două ori. Femeile îl trădaseră, îl obosiseră... și nu le putea învinui... Dragostea e muncă grea. Pentru mine, e întâi de toate o muncă. A fost fără nuntă, fără rochie albă. Totul s-a petrecut modest. Iar eu visasem mereu că voi avea nuntă și rochie albă, că voi arunca de pe pod un buchet de trandafiri albi în apă. Astea erau visurile mele.

Nu-i plăcea să fie iscodit... Brava mereu... Glumea... Era o deprindere de zek să ascunzi astfel tot ce era serios. Să crezi o altă realitate. De pildă, niciodată nu spunea „în libertate“, ci „la aer curat“. „Și uite, acu' sunt la aer curat.“ Atunci povestea cu atâta culoare, atâta pasiune...

Îi simțeam bucuriile pe care le trăise acolo: cum făcuse rost de niște bucăți de pneuri, și le legase de pâslari și apoi fuseseră transferați în alt lagăr și el era atât de încântat că avea cauciucurile astea. Odată, li s-a adus jumătate de sac de cartofi, și cineva „de la aer curat“, într-un loc unde au lucrat, le-a dat o bucată de carne. Noaptea, în centrala termică, au fiert o supă: „Și știi ce gustoasă a fost? Minunată!“ După ce a fost eliberat, a primit o compensație pentru tatăl lui. I-au spus: „Vă suntem datori pentru casă, pentru mobilă...“ I-au dat mulți bani. Și-a cumpărat un costum nou, o cămașă nouă, pantofi noi, un aparat foto, și s-a dus la cel mai bun restaurant din Moscova, la Național, a comandat ce era mai scump, a băut coniac, cafea și a mâncat tort. La sfârșit, după ce a terminat de mâncat, a rugat pe cineva să-l fotografieze pentru a immortaliza acest moment – cel mai fericit din viața lui. „M-am întors în apartamentul în care locuiam“, își amintea, „și m-a izbit gândul că nu mă simt fericit. În costumul ăla, cu aparatul de fotografiat... De ce nu eram fericit? Mi-au venit în minte pneurile acelea, supă din termocentrală – aia era fericire.“ Și noi ne străduiam să înțelegem... Așadar... unde se află această fericire? Anii de lagăr nu i-ar fi dat... nu i-ar fi schimbat pentru nimic în lume... Erau comoara lui ascunsă, bogăția lui. A stat în lagăr de la șaisprezece la aproape treizeci de ani... Faceți socoteala... Îl întrebam: „Dar dacă nu te-ar fi luat?“ Răspundea: „Aș fi fost un prost și m-aș fi plimbat cu o mașină de curse roșie. Cea mai la modă.“ Doar la sfârșit de tot... La sfârșit... când zăcea în spital... A vorbit serios cu mine pentru prima dată: „E ca la teatru. Din sală vezi o poveste

frumoasă – scena e curată, actorii sunt străluciți, e o lumină magică, dar când treci în culise... Deodată, în spatele cortinei, sunt resturi de scânduri, cârpe, decoruri pe jumătate vopsite aruncate pe jos... sticle de vodcă goale... resturi de mâncare... S-a dus povestea. E întuneric... murdar... Pe mine m-au dus în culise... înțelegi?“

...l-au aruncat împreună cu tâlharii. De mic... Ce-a fost acolo, n-o să afle nimeni, niciodată...

...indescriptibila frumusețe a Nordului! Zăpada tăcută... și lumina reflectată în ea chiar și noaptea... Iar tu muncești ca o vită. Ești târât în natură, și pe urmă mânai înapoi. „Tortura prin frumos“ numea el asta. Zicala lui preferată era: „Lui Dumnezeu i-au ieșit mai bine florile și copacii decât oamenii.“

...despre dragoste... Cum a fost pentru el prima dată ... Lucrau în pădure. În apropiere, a fost adus un grup de femei la muncă. Femeile i-au văzut pe bărbați, s-au oprit și n-au vrut să meargă mai departe. Gardianul striga: „Hai, înainte! Înainte!“ Femeile stăteau. „Înainte, mama voastră de...!“ „Cetățene gardian, dați-ne voie la bărbați, nu mai putem, începem să urlăm!“ „Ce, sunteți posedate? A intrat dracu-n voi?!“ Ele stăteau pe loc: „Nu mergem nicăieri.“ Ordin: „Aveți jumătate de oră. Rupeți rândurile!“ Coloana s-a împrăștiat într-o clipă. Dar s-au întors toate la timp. La fix. S-au întors fericite. (tace.) Unde se află fericirea asta?

...acolo, a scris versuri. Cineva l-a turnat la șeful lagărului: „Scrie.“ Șeful l-a chemat la el: „Compune-mi și mie o scrisoare de dragoste în versuri.“ Își amintea că omul era jenat de ce-i cerea. Avea o iubită undeva, în Ural.

...s-a întors acasă în cușeta de sus a compartimentului. Trenul s-a târât două săptămâni, străbătând toată Rusia. El a stat tot timpul întins sus, îi era frică să coboare. Ieșea să fumeze noaptea. Se temea: dacă tovarășii de drum îl serveau cu ceva de băut, o să clacheze. O să vorbească. Și ei o să afle că vine din lagăr... L-au luat de la gară niște rude îndepărtate ale tatălui său. Aveau o fetiță. El a îmbrățișat-o, și ea a început să plângă. Era ceva în el... Era un om cumplit de singur... Chiar și cu mine. Știu, și cu mine a fost la fel...

De-acum îi anunța pe toți cu mândrie: „Am o familie.“ În fiecare zi se minuna de viața normală de familie, mai ales se mândrea cu ea. Dar îi era frică... tot îi era frică... nu putea trăi fără ea. Frica. Se trezea noaptea learcă de groază: n-o să-și termine cartea (scrisa o carte despre tatăl lui), n-o să primească o traducere nouă (traducea texte tehnice din germană), n-o

să aibă cu ce-și hrăni familia. Eu o să-l părăsesc deodată... Mai întâi îi era frică, apoi rușine de frica asta. „Gleb, dar eu te iubesc. Dacă vrei să dansez balet de dragul tău, o s-o fac. Aș face orice pentru tine.“ În lagăr supraviețuise, dar în viața obișnuită orice milițian care-l oprea cu mașina putea să-i provoace un infarct... sau dacă suna administratorul la ușă... „Cum de-ai rămas în viață acolo?“ „Am fost foarte iubit în copilărie.“ Ne salvează cantitatea de iubire primită, e rezerva noastră de putere. Iată... Numai iubirea ne salvează. Iubirea e o vitamină fără de care omul nu poate să trăiască, i se coagulează sângele, i se oprește inima. I-am fost soră medicală... doică... Artistă... am fost de toate.

Socotesc că am avut noroc... Erau vremuri memorabile... Perestroika! Aveam o senzație de sărbătoare, firește. Ni se părea că acuși-acuși ne luăm zborul. Libertatea plutea în aer. „Gleb, a sosit vremea ta! Poți să scrii orice. Să publici.“ Era, mai presus de orice, vremea lor, a șaizeciștilor... Vremea triumfului lor. L-am văzut fericit: „Am trăit să văd victoria totală a anticomunismului.“ Se întâmplase lucrul cel mai important la care visase: căzuse comunismul. Acum vor scoate statuile bolșevicilor și sarcofagul lui Lenin din Piața Roșie, străzile nu vor mai purta nume de criminali și călăi... Vremea speranțelor! Țaizeciștii – orice s-ar spune acum despre ei, eu îi iubesc pe toți. Erau naivi? Romantici? Da!!! Citea ziarele cât e ziua de lungă. Se ducea în fiecare dimineață la chioșcul „Presa Sovietică“ de lângă blocul nostru. Cu o sacoșă mare, de gospodină. Asculta radioul și se uita la televizor. Fără încetare. Atunci toți eram atât de nebuni! Li-ber-ta-te! Ne îmbăta numai acest cuvânt. Toți crescuserăm cu „samizdat“ și „tamizdat“⁸¹. Crescuserăm în lumea cuvântului. A literaturii. Cum vorbeam! Ce frumos vorbeam toți pe atunci! Eu pregăteam prânzul sau cina, el stătea lângă mine, cu un ziar, și îmi citea: „Susan Sontag: comunismul este fascism cu față umană... Stai... ascultă...“ I-am citit împreună cu el pe Berdiaev... pe Hayek... Oare cum trăiserăm până atunci fără aceste ziare și cărți? Dacă am fi știut toate astea mai devreme... Totul ar fi fost altfel... Jack London are o povestire pe tema asta: se poate trăi și într-o cămașă de forță, trebuie doar să te lași în jos, să te abandonezi și să te obișnuiești. Și poți chiar și să visezi. Așa trăiserăm noi. Ei, și acum cum o să trăim? Nu știam cum, dar îmi închipuiam că aveam să trăim cu toții bine.

Nu aveam nici o îndoială... După ce a murit am găsit o însemnare în jurnalul lui: „Îl recitesc pe Cehov... În povestirea *Cizmarul și Necuratul*, un om își vinde sufletul diavolului în schimbul fericirii. Ce era fericirea în reprezentarea cizmarului? Să umble în caretă, în haină nouă și cizme

lustruite, să aibă alături o femeie grasă și pieptoasă și să țină într-o mână un jambon, iar în cealaltă o litră de vodcă. Altceva nu-i mai trebuia..." (*Cade pe gânduri.*) Se pare că avea îndoieli... Dar aveam atâta nevoie de ceva nou! De ceva bun și luminos, foarte drept. Alergam fericiți la toate mitingurile și demonstrațiile... Până atunci, îmi fusese frică de mulțimi. Agorafobie. Aveam o aversiune față de mulțimi, față de manifestările sărbătorești. Față de steaguri. Iar acum totul îmi plăcea... în jurul meu erau chipuri familiare... N-o să uit niciodată aceste chipuri! Mi-e dor de vremurile acelea, știu că multora le e dor de ele. Prima noastră excursie în grup peste graniță. La Berlin. Auzind limba rusă, de grupul nostru s-au apropiat două nemțoaice tinere: „Sunteți ruși?“ „Da.“ „Perestrioka! Gorby!“ – și au început să ne îmbrățișeze. Mă gândesc acum: unde sunt chipurile acelea? Unde sunt oamenii ăia frumoși pe care îi vedeam în anii '90 pe străzi? Doar n-or fi plecat toți!

...Când am aflat că are cancer, am plâns toată noaptea, iar dimineața am dat fuga la spital. Ședea pe pervaz, galben la față și foarte fericit, mereu era fericit când se schimba ceva în viața lui. Ba fusese lagărul, deportarea, ba începuse apoi libertatea, iar acum era iar ceva... Moartea, ca o nouă schimbare... „Te temi c-o să mor?“ „Mă tem.“ „Ei bine, în primul rând, nu ți-am promis nimic. Iar în al doilea, n-o să se întâmple curând.“ „Serios?“ Ca întotdeauna, l-am crezut. Mi-am șters lacrimile pe loc și m-am autoconvins că trebuie să-l ajut din nou. N-am mai plâns... până la sfârșit de tot n-am mai plâns... Veneam dimineața în salon, și acolo începea viața noastră; trăiserăm acasă, acum trăiam la spital. Am mai trăit jumătate de an la oncologie...

Cîtea puțin. Mai mult povestea...

Știa cine-l turnase. Un băiat... era coleg cu el într-un cerc la Casa Pionierilor. De capul lui sau pus de cineva, scrisese o scrisoare: Gleb îl înjura pe tovarășul Stalin, îl scuza pe tatăl lui, „dușman al poporului“. Anchetatorul de caz îi arătase această scrisoare. Toată viața, lui Gleb i-a fost teamă... Teamă că denunțatorul lui o să afle că el știa... Când i s-a transmis că acestuia i se născuse un copil cu deficiențe, s-a speriat: n-o fi pedeapsă divină? Întâmplător, chiar am locuit într-o vreme aproape, ne întâlneam des pe stradă. La magazin. Ne salutăm. După ce a murit Gleb, i-am povestit despre asta unei prietene apropiate... Nu m-a crezut: „N.? Nu se poate, el vorbește mereu așa de frumos despre Gleb, despre prietenia lor din copilărie.“ Am înțeles că trebuie să tac. Ei... pentru om e periculos să știe așa ceva... El a știut... Tovarășii de lagăr veneau rar la noi, el nu-i

căuta. Când au apărut în casă, m-am simțit străină, veneau dintr-o vreme în care eu nu existam încă. Știau despre el mai multe decât mine. Am descoperit că mai are o viață... Am înțeles că o femeie poate vorbi despre umilințele ei, dar un bărbat nu, unei femei îi e mai ușor să recunoască, fiindcă undeva, în adâncul ei, e cumva pregătită pentru violență, până și actul sexual... În fiecare lună, o femeie ia viața de la capăt... ciclurile astea... O ajută însăși natura ei. Dintre femeile care au fost în lagăr, multe sunt singure. Am văzut puține perechi în care amândoi – și el, și ea – să fie de acolo. Secretul ăsta nu-i unea, ci îi despărțea. Pe mine mă numeau „copilă“...

„Ți se pare interesant să stai cu noi?“ mă întreba Gleb după ce plecau musafirii. „Ce întrebare e asta?“ mă supăram eu. „Știi de ce mi-e frică? Când toate astea erau interesante, aveam căluș în gură, iar acum, când putem să spunem tot, e deja târziu. Parcă nimeni nu mai ascultă. Nu mai citește. Editorii primesc manuscrise despre lagăre și le dau înapoi fără măcar să le citească: «Iar Stalin și Beria? Nu e un subiect vandabil. Cititorii s-au săturat.»“

...era obișnuit cu gândul morții... Nu se temea de moartea asta mărunță... Deținuții-brigadieri își vindeau rația de pâine, pierdeau banii la cărți, apoi mâncau bitum. Smoală. Mulți mureau – li se încheia stomacul. El pur și simplu a încetat să mănânce, doar bea.

...un băiat a fugit... a fugit special ca să fie împușcat... Prin zăpadă... în soare... Se vedea perfect. L-au împușcat în cap, l-au înfipt într-un par și l-au pus lângă baracă: priviți! A stat mult acolo... până-n primăvară...

...ziua alegerilor... Concert la secția de votare. Începe un cor de lagăr. Deținuți politici, vlasoveni, prostituate, hoți de buzunare stau drepti și cântă un cântec despre Stalin: „Stalin, al nostru drapel! Stalin, a noastră fericire!“

...în lagăr a cunoscut o fată. Ea i-a povestit cum o convinsese anchetatorul să semneze mărturisirea: „O să te duci în iad... Dar tu ești frumoasă, o să plăci vreunui șef. Și așa o să te salvezi.“

...primăvara era cel mai cumplit. Totul în natură se schimbă... totul începe să trăiască... E bine să nu întrebi pe nimeni cât mai are de stat. Primăvara, toate condamnările par veșnice. Păsările zboară, dar nimeni nu ridică privirea. Nimeni nu privește cerul primăvara...

La ieșire m-am întors din ușă și el mi-a făcut cu mâna. Am revenit după câteva ore – era deja inconștient. Ruga pe cineva: „Așteaptă. Așteaptă.“ Apoi a încetat, doar a zăcut. Încă trei zile. M-am obișnuit și cu

asta. Ei, el zace aici, eu trăiesc. Mi-au pus un pat lângă al lui. Și... În a treia zi... Era deja greu să-i facă injecții intravenoase... Avea tromboză... Trebuia să permit medicilor să-l deconecteze, nu avea să-l doară, nu avea să simtă nimic. Și am rămas complet singuri. Fără aparate, fără medici, nici în vizită nu mai venea nimeni. M-am întins lângă el. Mi-era frig. M-am băgat la el sub pătură și am adormit. Când m-am trezit... pentru o clipă mi s-a părut că dormim acasă la noi, am lăsat geamul de la balcon deschis... el nu s-a trezit încă... Îmi era groază să deschid ochii... I-am deschis și mi-am amintit tot... Atunci am început să mă agită... M-am ridicat, i-am pus mâna pe față: „Aaah...” – m-a simțit. Începuse agonia... și am stat așa... ținându-l de mână, auzindu-i ultima bătaie de inimă. Am mai rămas așa mult timp... Am chemat o infirmieră, ea m-a ajutat să-i pun o cămașă albastră – culoarea lui preferată. Am întrebat: „Pot să mai stau?” „Da, sigur. Nu vă e frică?” De ce să-mi fie frică? Îl cunoșteam așa cum își cunoaște o mamă copilul... Spre dimineață a devenit frumos... I-a dispărut de pe chip spaima, tensiunea, toate nimicurile vieții. Și i-am văzut trăsăturile fine, grațioase. Era chipul unui prinț oriental. Așa era el! Așa era el de fapt! Așa nu-l cunoscusem.

A avut o singură rugămintă: „Să-mi scrii pe piatra de mormânt că am fost un om fericit. Am fost iubit. Cea mai îngrozitoare suferință e să nu fii iubit.” (Tace.) Viața noastră e atât de scurtă... O clipă! Văd cum se uită bătrâna mea mamă seara în grădină... cu ce ochi...

Tace îndelung.

Nu pot... nu știu să trăiesc fără el... Și mi se face curte din nou. Primesc flori.

A doua zi primesc un telefon neașteptat.

Am plâns toată noaptea, am urlat de durere... Tot timpul m-am îndepărtat... m-am îndepărtat... am fugit într-o altă lume. Abia am supraviețuit... Și ieri m-am întors acolo... am fost dusă înapoi... Eram bandajată toată, am început să-mi smulg bandajele, parcă nimic nu s-a vindecat. Credeam că sub bandajele astea am deja o piele nouă, dar nu-i așa. N-a crescut nimic la loc. N-a dispărut nicăieri... tot ce a fost... Mă tem să ofer asta cuiva. Nimeni n-ar suporta. Niște mâini obișnuite nu pot ține așa ceva.

Istoria unei copilării

Maria Voiteșonok, scriitoare, 57 de ani

— Eu sunt osadniță. M-am născut în familia unui ofițer- osadnik (*osadnik* în polonă înseamnă „colonist“, cineva care a primit pământ la Vostocinîe Kresî⁸² după războiul ruso-polonez din 1921). Iar în 1939 (printr-un protocol secret din Pactul Ribbentrop-Molotov), partea de vest a Bielorusiei a fost alipită la URSS și mii de coloniști-osadnici, împreună cu familiile lor, au fost trimiși în Siberia ca „elemente politice periculoase“ (din notele trimise de Beria lui Stalin). Dar asta-i istoria mare, iar eu am una proprie... numai a mea...

Nu știu în ce zi m-am născut... nici în ce an... Totul e aproximativ la mine. Nu am găsit nici un fel de acte. Exist, nu exist. Nu-mi amintesc nimic și îmi amintesc totul. Cred că mama a plecat când era însărcinată cu mine. De ce? Fiindcă întotdeauna mă tulbură sirenele trenurilor... și mirosul traverselor... și plânsul oamenilor în gări... Pot să merg cu un tren frumos, ca lumea, dar dacă șuieră pe lângă mine unul de marfă, îmi dau lacrimile. Nu sunt în stare să văd vagoane cu vite, să aud mugetul animalelor... Cu astfel de vagoane ne-au dus. Eu încă nu existam. Și eram acolo. În vise, eu nu văd chipuri... personaje... toate închipuirile mele sunt compuse din sunete... mirosuri...

Ținutul Altai. Orașul Zmeinogorsk, râul Zmeiovka... Pe deportați i-au dus în afara orașului. Lângă lac. Am început să trăim în pământ. În bordeie. M-am născut sub pământ, am crescut acolo. Din copilărie, pământul îmi miroase a acasă. Curge apă din tavan, se desprinde un bulgăre de pământ, a căzut și sare spre mine. E o broscuță. Dar eu sunt mică, încă nu știu de cine trebuie să-mi fie frică. Dorm cu doi ieduți, pe un așternut cald făcut din „mazăre“ de capră... Primul meu cuvânt a fost „me-e-e“... primele sunete, nu „ma“ sau „mama“. Soră-mea mai mare, Vladia, își amintea cum mă miram că iezii nu vorbesc la fel ca noi. Nedumerirea mea. Mi se părea la fel ca noi. Lumea era una, neîmpărțită. Nici acum nu simt această diferență între noi, între oameni și animale. Mereu vorbesc cu ele... și ele mă înțeleg... Și gândacii, păianjenii... erau și ei acolo... niște gândaci atât de colorați, atât de împodobiți. Jucăriile mele. Primăvara ieșeam împreună la soare, ne târam pe pământ, căutam de mâncare. Ne încălzeam. Și iarna înțepeneam ca niște copaci, cădeam în letargie de foame. Eu am o școală proprie, n-am învățat numai de la oameni. Ascult și copacii, și iarba. Mai mult decât orice în viață mă interesează animalele, sunt nemaipomenit de interesante. Cum să mă desprind de lumea aceea... de mirosurile acelea... Nu pot. Uite, e în sfârșit soare! Vară! Sunt deasupra... în jur e o frumusețe orbitoare și nimeni nu pregătește nimănui nimic de mâncare. În plus, e plin

de sunet, de culoare. Încerc gustul fiecărei ierbușoare, frunzulițe... floricele... toate rădăcinile... odată am mâncat măselariță, era să mor. Am tablouri întregi în amintire... Îmi amintesc de muntele acoperit de albastrele și de lumina albastră de pe muntele-acela... iluminarea... Lumina venea dinspre stânga, de pe versant. Venea de sus în jos... Ce priveliști erau! Mă tem că n-am destul talent ca să le descriu. Să le reînvii. Cuvintele nu sunt decât o completare a unei stări. A sentimentelor noastre. Macii roșii, crinii, bujorii... totul se întindea în fața ochilor mei. Sub picioarele mele. Sau alt tablou... Stau lângă o casă. Pe zid se târăște o pată de soare... și are mai multe culori... se schimbă tot timpul. Stau acolo mult timp. Dacă n-ar fi fost culorile acelea, probabil aș fi murit. Nu-mi amintesc ce mâncam... dac-aveam ceva omenesc de mâncare...

Seara vedeam cum trec oamenii negri. Veșminte negre, chipuri negre. Erau deportații care se întorceau de la mină... toți semănau cu tata. Dacă tata m-a iubit nu știu. M-o fi iubit cineva?

Am foarte puține amintiri... Nu-mi ajung. Caut în beznă, mă străduiesc să mai smulg ceva de acolo. Rar... foarte rar îmi amintesc brusc câte ceva ce nu mai țineam minte. Și mă amărăsc tare, dar sunt fericită. Atunci sunt îngrozitor de fericită.

Nu-mi pot aminti nimic despre iarnă... Iarna ședeam în bordei toată ziua. Ziua era aidoma cu seara. Totul era crepuscular. Nici măcar o pată de culoare... Om fi avut alte lucruri în afară de străchini și linguri? Nici un fel de haine... nici măcar un obiect de îmbrăcăminte... ne înfășuram în cârpe. Nici o pată de culoare. Încălțări... Ce încălțări? Galoși... îmi amintesc de galoși... și eu aveam galoși, mari și vechi, ca ai mamei. Probabil ai ei... Primul palton l-am primit la casa de copii, și primele mănuși. O căciuliță. Țin minte: în întuneric abia dacă se zărește fața Vladiei... Zace și tușește zile în șir, s-a îmbolnăvit la mină, are tuberculoză. Deja știu cuvântul ăsta... Mama nu plânge... Nu-mi amintesc ca mama să fi plâns, vorbea puțin, iar apoi, pesemne, a încetat de tot să vorbească. Când o lasă tusea, Vladia mă cheamă: „Repetă după mine... Ăsta-i Pușkin.“ Eu repet: „E ger și soare, zi vrăjită! / Tu dormi, frumoasa mea iubită?“ Și îmi imaginez iarna. Ca la Pușkin.

Sunt o sclavă a cuvântului... cred în cuvânt în mod absolut... Întotdeauna aștept cuvinte de la oameni, și de la cei necunoscuți – ba chiar aștept mai multe de la cei necunoscuți. Cu un necunoscut încă mai poți să ai speranțe. Parcă-mi vine și mie să spun... și mă hotărăsc... Sunt gata. Dacă-ncep să povestesc cuiva, pe urmă nu mai găsesc nimic acolo, la locul

faptelor. Rămâne pustiu, îmi pierd toate amintirile. Pentru o clipă, se cascadează un gol. Și trebuie să aștept mult ca să-mi revină. De asta tac. Prelucrez totul în mine însămi. Pasaje, labirinturi, găuri de șoarece...

Petice... De unde aveam aceste petice și bucăți? Colorate-n toate felurile, multe zmeurii. Cineva mi le-adusese. Din peticele astea îmi coseam niște omuleți, le tundeam părul, le făceam diverse pieptănături. Erau prietenele mele... Păpuși n-am văzut, nu știam nimic despre păpuși. Locuiam deja în oraș, dar nu într-o casă, ci la un subsol. Cu un ochi de geam orb. Dar căpătaserăm o adresă: strada Stalin, numărul 17. Ca alții... ca toată lumea... aveam acum o adresă. Acolo mă jucam cu o fetiță... fetița nu era de la subsol, ci din casă. Purta rochii și botine. Și eu – cu galoșii mamei... Am adus peticele acelea să i le arăt: pe stradă păreau și mai frumoase decât la subsol. Fetița a început să mi le ceară, voia să le schimbe pe nu știu ce. Eu – nici gând! A venit tatăl ei: „Nu te împrieteni cu cerșetoarea asta“, a zis. Am înțeles că mă alungau. Trebuia să plec în liniște, să plec mai repede din locul acela. Firește, astea-s deja vorbe de adult, nu de copil. Dar senzația... senzația aceea mi-o amintesc... Te doare atât de tare, că deja nu te mai simți jignit și nu-ți mai e milă de tine însuși, ai deodată multă, multă libertate. Dar milă de tine nu ți-e... Când îi e milă, omul încă nu privește atât de adânc, încă n-a plecat dintre oameni. Iar, dacă a plecat, nu mai are nevoie de oameni, îi ajunge ceea ce este în el însuși. Eu am privit prea adânc... Sunt greu de jignit. Plâng rar. Mi se par caraghioase toate necazurile obișnuite, supărările femeiești... Pentru mine asta-i un show... un show al vieții... Dar dacă aud că plânge un copil... nu trec niciodată indiferentă pe lângă un cerșetor... Niciodată nu trec. Mirosul ăsta mi-l amintesc, mirosul nenorocirii... se ridică cumva în valuri și sunt legată de el și-n ziua de azi. E mirosul copilăriei mele. Al scutecelor mele.

Merg cu Vladia... ducem un șal de mohair... Un lucru frumos dintr-o altă lume. E gata comanda. Vladia știa să îndeplinească, din banii ăștia trăiam. Femeia s-a socotit cu noi, apoi a spus: „Haideți să vă tai niște flori.“ Cum – un buchet pentru noi? Iată-ne, două cerșetoare, îmbrăcate în niște saci... flămânde, înfrigurate... Dar avem flori! Noi ne-am gândit mereu numai la pâine, și ființa asta a ghicit că suntem în stare să ne gândim și la altceva. Ai fost închis, zidit, și ți se deschide o fereastră... se dau de perete canaturile... Se pare că pe lângă pâine... pe lângă mâncare... putem primi și un buchet de flori! Înseamnă că nu ne deosebim cu nimic de alții. Suntem la fel... Era ca o încălcare a legii: „Să vă tai câteva flori.“ Nu să vă rup, nu să vă culeg, ci să vă tai din grădina mea. Din clipa aia... Poate că

asta a fost cheia mea... mi se dăduse o cheie... Asta m-a transformat... Îmi amintesc buchetul acela... un buchet mare de cosmos... Acum le sădesc întotdeauna la mine la *dacea*. (*Suntem chiar în dacea ei. Împrejur cresc flori și copaci.*) Am fost nu demult în Siberia... În orașul Zmeinogorsk... m-am întors acolo... Am căutat strada noastră... casa noastră... subsolul nostru... Dar casa nu mai e, au dărâmat-o. Întrebam pe toată lumea: „Vă mai amintiți?” Un bătrân își amintea că da, la subsol trăia o fetiță frumoasă, era bolnavă. Oamenii își amintesc mai bine frumusețea decât suferința. Și buchetul l-am primit în dar pentru că Vladia era frumoasă.

M-am dus la cimitir... Chiar la poartă era o cabină de paznic cu ferestrele bătute în scânduri. Am bătut multă vreme. A ieșit paznicul, era orb... Ce semn era ăsta? „Puteți să-mi spuneți unde sunt înmormântați deportații?” „A...pe-aco-o-lo...” și a dat din mână ba în sus, ba în jos. Niște oameni m-au îndrumat spre colțul cel mai îndepărtat... Era doar iarbă acolo... doar iarbă... Am alergat de la hotel până la gară. Pe jos, prin tot orașul pustiu. Gara era închisă. M-am așezat pe șine și am așteptat până dimineața. Pe taluz ședeau un băiat și o fată. Se sărutau. S-a luminat de ziuă. A venit un tren. Un vagon gol... Urcăm: eu și vreo patru bărbați în scurte din piele, bărbieriți, cu fețe de infractori. Mi-au oferit castraveți și pâine. „Jucăm o carte?” Nu mi-era frică.

De curând mi-am amintit... Mergeam și-mi aminteam... mergeam cu troleibuzul... cum cânta Vladia: „Mormântul drăguțului îl căutam / Dar ușor de găsit nu era...”⁸³ Și am aflat că era cântecul preferat al lui Stalin... Când se cânta, plângea... Și brusc am încetat să iubesc cântecul ăsta. La Vladia veneau prietene, o chemau la dans. Toate astea mi le amintesc... Aveam deja șase sau șapte ani... Vedeam cum își cos la chiloți, în loc de elastic, sârmă. Ca să nu poată fi ruși... Că doar acolo nu erau decât deportați... *zeki*. Crima era la ea acasă. Și despre dragoste știam deja. Venea la Vladia un băiat frumos, când îi era rău și zăcea între cârpe și tușea. Și el o privea într-un fel...

Mă doare, dar toate astea-s ale mele. N-am unde fugi de ele... Nu pot să spun că am acceptat totul, că sunt recunoscătoare pentru durere, aici e nevoie de alt cuvânt. Acum nu-l găsesc. Știu că în privința asta sunt departe de toată lumea. Sunt singură. Să-mi iau suferința în propriile mâini, s-o posed total și să ies din ea, să scot ceva din ea. Asta ar fi o mare victorie, numai asta ar avea sens. Dar nu poți cu mâinile goale... Și, altfel, pentru ce să te arunci în iad?

Cineva mă ia la fereastră: „Uite, îl duc pe taică-tău...” O femeie

necunoscută trăgea ceva pe o sanie. Pe cineva sau ceva... Înfășurat în haine și legat cu sfoară... Apoi eu și sora mea am înmormântat-o pe mama. Am rămas singure. Vladia deja mergea greu, picioarele refuzau s-o asculte. Pielea i se cojea ca hârtia. I-au adus o sticluță... Eu am crezut că e o doctorie, dar era nu știu ce acid. Un venin. „Nu te teme...” zice ea și îmi întinde sticluța. Voia să ne otrăvim împreună. Eu iau sticluța asta... dau fuga și o arunc în cuptor. Sticla se sparge... Cuptorul era rece, nu se mai gătea de mult nimic în el. Vladia a început să plângă: „Ești leit tata.” Ne-a găsit cineva... Poate prietenele ei? Vladia zăcea deja fără cunoștință... Pe ea au dus-o la spital, iar pe mine la casa de copii. Tata... Vreau să mi-l amintesc, dar oricât mă străduiesc, nu-i văd chipul, chipul lui nu există în memoria mea. Apoi l-am văzut, tânăr, într-o fotografie la mătușa. E drept... seamăn cu el... Asta e legătura dintre noi. Tata s-a căsătorit cu o țărăncuță frumoasă. Dintr-o familie săracă. A vrut să facă din ea boieroaică, dar mama a purtat mereu basma, pe care și-o trăgea până aproape de sprâncene. Nu era boieroaică. În Siberia tata n-a trăit mult cu noi... s-a dus la o altă femeie... Dar eu mă născusem deja... Eu eram pedeapsă! Nenorocirea! Nimeni nu avea putere să mă iubească. Nici mama nu avea puterea asta. Le aveam întipărite în gene: disperarea ei, necazul ei... și lipsa de dragoste... Niciodată nu îmi ajunge dragostea, nici când când sunt iubită nu cred, am nevoie tot timpul de dovezi. De semne. Am nevoie de ele în fiecare zi. În fiecare minut. Sunt greu de iubit... știu... (*Tace îndelung.*) Îmi iubesc amintirile... îmi iubesc amintirile pentru că acolo toți trăiesc. Acolo sunt toți ai mei: mama... tata... Vladia... Eu trebuie să stau neapărat la o masă lungă. Cu față de masă albă. Locuiesc singură, dar în bucătărie am o masă mare. Poate că sunt toți cu mine... Mi se-ntâmplă să merg și brusc să repet un gest al altcuiva. Nu al meu... Un gest al Vladiei... sau al mamei... Mi se pare că ne atingem mâinile...

Sunt la casa de copii... La casa de copii, orfanii-osadnici sunt educați până la paisprezece ani, apoi sunt trimiși în mine. Iar la optsprezece ani – tuberculoză... ca Vladia... Asta era soarta. Undeva departe, zice Vladia, avem o casă. Dar e foarte departe. Acolo a rămas mătușa Marîlea, sora mamei... O țărăncă analfabetă. Mergea și se ruga de unii și de alții. Oameni străini îi scriau scrisorile. Nici acum nu pricep... cum așa? Cum se descurca? La casa de copii a venit un ordin: să fiu dusă împreună cu sora mea la o anumită adresă. În Bielorusia. Prima dată n-am ajuns la Minsk, la Moscova ne-au dat jos din tren. Totul s-a repetat: Vladia – care făcuse febră – la spital, eu, la izolator. De la izolator – la centrul de plasament. Un loc la

subsol, unde mirosea a clor. Oameni străini... Am trăit tot timpul printre oameni străini... Toată viața. Și mătușa scria... scria... După jumătate de an m-a găsit acolo. Aud din nou cuvintele „casă“, mătușă“... sunt dusă cu trenul... Un vagon întunecos, doar culoarul e luminat. Umbre de oameni. Cu mine e o educatoare. Am ajuns la Minsk și ne-am luat bilet pentru Postavî... știi toate aceste nume... Vladia mă ruga: „Ține minte. Reține: localitatea noastră este Sovcino.“ De la Postavî am mers pe jos până la Gridki... în satul mătușii... Ne-am așezat lângă un podeț să ne odihnim. Și în timpul ăsta un vecin ieșea din schimbul de noapte pe bicicletă. Ne-a întrebat cine suntem. I-am răspuns că am venit la mătușa Marîlea. „Da, a zis el, mergeți bine.“ Și pesemne că i-a transmis mătușii că ne văzuse... ea a dat fuga să ne întâmpine... O văd și zic: „Uite, tanti asta seamănă cu mama mea.“ Și gata.

Tunsă „la zero“, șed pe lavița lungă din coliba unchiului Stah, fratele mamei. Ușa e deschisă, și prin ea se văd oameni trecând și tot trecând... se opreau și se uitau la mine în tăcere... Un întreg tablou! Nu vorbesc unii cu alții. Stau și plâng. E o liniște absolută. A venit tot satul... Și ei au pus stavilă șiroaielor mele de lacrimi, fiecare dintre ei a plâns cu mine. Toți îl cunoșteau pe tata, unii lucraseră pentru el. Nu o dată am auzit după aceea: „La colhoz ni se adaugă „bețișoare“, dar Antiok (tata) ne plătea întotdeauna. “ Uite unde-i moștenirea mea. Casa noastră a fost transformată dintr-un conac în sediul central al colhozului, și acum e în ea consiliul sătesc. Știi totul despre oameni, știi mai multe decât vreau să știi. Uite, în ziua aia, când soldații roșii au urcat familia noastră în căruță și au dus-o la gară, chiar oamenii ăștia... tușa Ajbeta... Iusef... unchiul Matei... au luat toate lucrurile din casa noastră și le-au dus în izbele lor. Construcțiile mai mici au fost dărâmate. Au fost făcute țandări. Și livada tânără au distrus-o. Merii. Mătușa a dat fuga... și a luat doar un ghiveci de la fereastră ca suvenir... Nu vreau să-mi amintesc de toate astea. Le izgonesc din memorie. Îmi aduc aminte cum satul m-a îngrijit, m-a răsfățat. „Hai, Manecika, la noi, am fript niște ciuperci...“ „Hai să-ți torn niște lăptic...“ A doua zi după ce-am ajuns, toată fața mi s-a acoperit de pustule. Îmi ardeau ochii. Nu-mi puteam ridica pleoapele. M-au dus de mână să mă spăl. În mine totul se curăța, totul ardea, ca să pot privi lumea cu alți ochi. Așa a fost trecerea de la viața aia la viața asta... Acum mergeam pe stradă și toți mă opreau. „Ce fetiță! Ah, ce fetiță!“ Fără cuvintele astea ochii mei ar fi fost ca ai unui câine scos dintr-o copcă în gheață. Nu știu cum m-aș fi uitat la oameni...

Mătușa și unchiul trăiau într-o magazie. Izba le arsesese în război. Au făcut o magazie, până una alta, și-au zis ei, și acolo au rămas. Acoperiș de paie, o ferăstrucă minusculă. Într-un colț, cartofiori (cum zicea mătușa) – nu „cartofi“, ci „cartofiori“ –, iar în altul guița un purcel. Nici o scândură pe jos – doar pământ acoperit cu iarbă și paie. Curând au adus-o aici și pe Vladia. A mai trăit un pic și a murit. Era bucuroasă că moare acasă. Ultimele ei cuvinte: „Și cu Manecika ce-o să fie?“

Tot ce știi despre dragoste știu din magazia mătușii...

„Păsăruica mea...“ îmi spunea mătușa. „Pițigoiul meu... albinuță...“ Eu tot timpul pufneam, o săcâiam. Nu puteam să cred... Eram iubită! Iubită! Crești și ești admirat – ce lux. Ți se îndreaptă toate oasele, toți mușchii. Dansam pentru ea „ruseasca“ și „merisorul“. Învățasem dansurile astea în surghiun... Cântam cântece... „Pe autostrada Ciuiski / Trec șoferii-n goana mare“, „Eu mor și în pământ străin voi fi-ngropat / Și maică bună voi lăsa plângând / Nevasta poate și-o afla un alt bărbat / Dar maica bună pe-al ei fiu nicicând...“ Ziua alergam atâta, că aveam picioarele vinete-vinete, zdrelite – încălțări n-aveam de nici unele. Seara mă culcam să dorm, și mătușa îmi înfășura picioarele în poala cămășii ei de noapte, să mi le încălzească. Mă înfășa. Stăteam undeva lângă burtă... ca în pântec... De asta nu-mi mai amintesc răul... Am uitat de rău... stă ascuns undeva departe, în adâncul meu... Dimineața mă trezea glasul mătușii: „Am făcut papanași. Mănâncă.“ „Mătușă, vreau să dorm.“ „Păi mănâncă și dormi.“ Ea înțelegea că mâncarea... blinelele... erau ca o doctorie pentru mine. Blinelele și dragostea. Iar unchiul Vitalik era cioban, purta pe umăr un bici și un fluier lung din mesteacăn. Purta haină și pantaloni militari. Ne aducea de la pășune o „tolbă“ – avea-n ea și brânză, și o bucătică de slănină – tot ce-i ofereau gospodinele. Sfântă sărăcie! Pentru ei nu însemna nimic, nu-i obidea, nu-i supăra. Cât de importante-s toate astea pentru mine... cât de prețioase... O prietenă mi se plânge: „N-am bani să-mi iau o mașină nouă...“, alta: „Toată viața am visat o haină de nure și n-am putut să-mi cumpăr...“ Aud ca prin sticlă... Singurul lucru de care-mi pare rău e că nu mai pot să port fustă scurtă... (*Râdem amândouă.*)

Mătușa avea un glas neobișnuit... tremurător, ca al lui Edith Piaf... O chemau să cânte la nunți. Sau dacă murea cineva. Eram mereu cu ea... alergam alături... Îmi amintesc... Uite, stă, stă lângă un mormânt, stă îndelung... La un moment dat se desprinde parcă de toți, se apropie. Se apropie încet... vede că nimeni nu-i poate spune acestei făpturi ultimele cuvinte. Vor oamenii, dar nu toți știu cum. Și ea începe: „Unde te duci tu,

Anecika, ne-ai părăsit... ai lăsat ziua luminoasă și noaptea... Cine o să meargă acum prin curtea ta... Cine o să-i mai sărute pe copilașii tăi... Cine o să mai primească vaca seara..." Încet-încet, își adună cuvintele... Sunt comune, simple, dar totodată elevate. Triste. E un adevăr ultim în simplitatea asta. Final. Vocea îi tremură... Și toți încep să plângă după ea. Deja au uitat că vaca nu-i mulsă, că bărbatul a rămas acasă beat. Chipurile se schimbă, dispar grijile, se umplu de lumină. Toți plâng. Mie mi-e rușine... și mi-e milă de mătușa... O să se întoarcă acasă bolnavă: „Of, Manecika, îmi vâjâie capul.“ Dar așa suflet avea mătușa... Vin în fugă de la școală... Gemulețul, acul între degete... Mătușa ne coase cârpele și cântă: „Focul îl stingi cu apă / Dar dragostea nicicum..." Amintirile astea îmi luminează viața...

Din așezarea noastră... din casa noastră n-au mai rămas decât niște pietre. Dar le simt căldura, sunt atrasă de ele. Mă duc acolo ca la un mormânt. Aș putea să înnoptez acolo, în câmp. Merg cu grijă, mi-e teamă să pășesc apăsător. Oameni nu sunt, dar viață este. Vuietul vieții... al diferitelor ființe vii... Merg și mă tem să nu vatăm casa cuiva. Eu pot să-mi fac cuib oriunde, ca furnica. Am un cult al casei. Dacă cresc și flori... e frumos... Îmi aduc aminte, la casa de copii, când m-au dus în camera mea, unde urma să locuiesc. Paturi albe... Căutam cu privirea: o fi ocupat patul de la fereastră? O să am oare noptiera mea? Căutam să văd unde avea să fie casa mea.

Acum... De când tot stăm de vorbă? Între timp furtuna s-a potolit... a venit vecina... a sunat telefonul... Toate astea m-au influențat, la toate am reacționat. Dar pe hârtie vor rămâne numai cuvintele... Nimic altceva: nici vecina, nici soneria telefonului... tot ce n-am spus, dar îmi licărea în amintire, era prezent. Măine, poate că o să vi le povestesc cu totul altfel. Cuvintele au rămas, iar eu mă ridic și merg mai departe. Am învățat să trăiesc cu asta. Mă pricep. Merg, merg.

Cine mi-a dat toate astea? Toate... Dumnezeu sau oamenii? Dacă mi le-a dat Dumnezeu, atunci a știut cui să le dea. Suferința m-a format... E arta mea... Rugăciunea mea. De câte ori am vrut să povestesc totul cuiva! Am vorbit mult. Dar nimeni nu m-a întrebat măcar o dată: „Și mai departe... mai departe?“ Și am așteptat tot timpul oameni, buni sau răi, nu știu, dar tot timpul am așteptat oameni. Aștept de-o viață să mă găsească cineva. Și o să-i povestesc tot... și el o să mă întrebe: „Și mai departe ce-a fost?“ Acum au început să spună: socialismul e de vină... Stalin... De parcă Stalin ar fi avut putere ca Dumnezeu. Fiecare a avut Dumnezeul lui.

De ce a tăcut? Mătușa mea... satul nostru... Mi-o amintesc și pe Maria Petrovna Aristova, profesoară emerită, care a vizitat-o pe Vladia noastră la spital, la Moscova. O femeie străină... ea a și adus-o la noi în sat, a adus-o în brațe... Vladia deja nu mai putea să meargă deloc... Maria Petrovna îmi trimitea creioane, bomboane... Îmi scria scrisori. Iar la centrul de plasament, la orfelinat, unde m-au spălat, m-au dezinfectat... Stăteam pe o laviță înaltă... plină de spumă... puteam să alunec, să mă izbesc de ciment. Alunec... mă târăsc... O femeie străină... o îngrijitoare... m-a ridicat și m-a tras spre ea: „Puiul meu.“

L-am văzut pe Dumnezeu.

Note

80. *Alei întunecate* este titlul unei culegeri de povestiri a lui Ivan Bunin.

81. *Samizdat* – scrieri interzise, tipărite în secret sau doar bătute la mașină, care circulau ilegal în vremea comunismului. *Tamizdat* – scrieri interzise în URSS, dar care erau publicate în străinătate și răspândite ilegal în țară.

82. În limba polonă *Kresy Wschodnie*, pământuri din estul Poloniei care aparțin acum Ucrainei, Bielorusiei și Lituaniei.

83. Versuri din *Suliko*, cântec popular gruzin.

Despre vremurile când oricine ucide crede că îl slujește pe Dumnezeu

Olga V. – topograf, 24 de ani

— E dimineață. Sunt în genunchi... Stăteam în genunchi și mă rugam: „Doamne! Acum pot! Acum vreau să mor!“ În ciuda faptului că e dimineață... și ziua e la început...

O dorință atât de puternică... Să mor! Și am plecat la mare. M-am așezat pe nisip. M-am convins că nu trebuie să-mi fie frică de moarte. Moartea înseamnă libertate... Valurile se loveau, se tot loveau de mal... și s-a lăsat noaptea, iar apoi a venit din nou dimineața. Pentru prima dată, n-am hotărât nimic. Am mers, am tot mers. Mi-am ascultat propriul glas: „Doamne, te iubesc! Doamne...“ *Sara bara bzia bzoi...* Asta e în abhază... În jur sunt atâtea frumuseți, sunete... Și eu vreau să mor.

Eu sunt rusoaică. M-am născut în Abhazia și am trăit multă vreme acolo. În Suhumi. Am trăit acolo până la douăzeci și doi de ani. Până în '92... Până a început războiul. „Dacă ia foc apa, cum o stingi?“ spun abhazii. Așa vorbesc ei despre război... Oamenii mergeau cu aceleași autobuze, învățau la aceleași școli, citeau aceleași cărți, trăiau în aceeași țară și învățau toți aceeași limbă – rusa. Și acum se omoară unii pe alții: vecin pe vecin, coleg pe coleg. Fratele își omoară sora! Doar se luptă aici, lângă casă... Păi cât? Că doar acum un an... doi... trăiau ca frații, toți erau comsomoliști și comuniști. Scriam în compunerile de la școală: „frați pe veci...“, „uniune indestructibilă...“ Să omori un om! Nu-i eroic, dar nici crimă nu e... E o grozăvie! Am văzut asta... e de neînțeles... nu pricep... Vă povestesc despre Abhazia... Am iubit-o foarte mult... (*Se oprește.*) Și acum o iubesc, totuși... O iubesc... Pe peretele fiecărei case abhaze e atârnat un pumnal. Când se naște un băiat, rudele îi dăruiesc un pumnal și

aur. Și alături de pumnal pe perete e atârnat un corn pentru vin. Abhazii beau vinul din corn ca din pahar, cornul nu poate fi pus pe masă până nu bei tot, până la fund. În tradiția abhază, timpul petrecut cu oaspeții la masă nu se pune la socoteală, pentru că omul a băut vin și s-a bucurat. Dar cum se socotește timpul când ucide? Când trage în altul... Asta cum mai e? Acum mă gândesc mult la moarte.

(Începe să vorbească în șoptă.) A doua oară... n-am mai dat înapoi... M-am închis în baie... Toate unghiile îmi erau tocite până la sânge. Am scurmat, am săpat în zid, în țărână, în cretă, dar în ultima clipă am vrut din nou să trăiesc. Și sfoara s-a rupt... Până la urmă, sunt în viață, pot să mă pipăi. Doar că... nu mă pot abține să nu mă gândesc la ea... la moarte.

Când aveam șaisprezece ani, a murit tata. De atunci urăsc înmormântările... muzica aia... Nu înțeleg de ce joacă oamenii spectacolul ăsta. Ședeam lângă mormânt, înțelesesem deja că acela nu era tatăl meu, că tatăl meu nu era acolo. Era trupul rece al cuiva. O teacă. Vreme de nouă zile am avut un vis... Mă chema cineva... mă tot chema la el... Iar eu nu înțelegeam: unde să mă duc? La cine să mă duc? Am început să mă gândesc la cei apropiați... pe mulți dintre ei nu-i văzusem niciodată și nu-i cunoșteam, muriseră înainte să mă nasc eu. Dar deodată am văzut-o pe bunica... Bunica a murit demult, demult, nu ne-au rămas nici măcar fotografii ale ei și eu n-o recunoșteam în vis. Acolo, la ei, totul e altfel... Parcă ar fi și parcă n-ar fi, nu sunt acoperiți de nimic, noi suntem acoperiți de corp, dar ei nu sunt protejați de nimic. Apoi l-am văzut pe tata... Tata era încă vesel, încă pământesc, îmi era cunoscut. Iar ceilalți oameni de acolo erau... erau... de parcă îi cunoșteam, dar îi uitasem. Moartea este începutul... începutul a ceva... Doar că nu știm a ce... Mă gândesc, mă tot gândesc. Aș fi vrut să mă smulg din captivitatea asta, aș fi vrut să mă ascund. Și nu demult... Cum mai dansam dimineața în fața oglinzii: sunt tânără, sunt frumoasă! O să mă bucur! O să iubesc!

Primul... Un băiat frumos, rus... De o frumusețe rară! Abhazii au o vorbă despre astfel de oameni: „un bărbat de sămânță“. Era un pic stropit cu noroi, în adidași și uniformă militară. A doua zi cineva i-a furat adidașii. A fost ucis... Și mai departe, mai departe ce-i? În pământ ce-i? Sub picioarele noastre... sub tălpi... Acolo, jos, sau pe cer... Ce e acolo, pe cer? Și în jur e vară, și marea foșnește. Și cicadele. Și mama m-a trimis la magazin. Iar el e mort. Pe stradă trec camioane cu arme, se împart puști automate ca pâinea. Am văzut refugiați, mi s-a arătat că aceia erau refugiați și mi-am amintit acest cuvânt uitat. Mi l-am amintit din cărți. Erau mulți

refugiați: care în mașini, care în tractoare, care pe jos. *(Tace.)* Ce-ar fi să vorbim despre altceva? Despre filme, de pildă... Îmi plac filmele, dar cele occidentale. De ce? Acolo nimic nu amintește de viața noastră. Acolo pot să-mi imaginez orice poftesc... să fantalez... Să-mi iau alt chip, pentru că m-am săturat de chipul meu. De corpul meu... până și de mâini... Nu-mi convine corpul meu, sunt prea limitată de el. Am mereu același corp, mereu același și același corp, iar eu sunt diferită, eu mă schimb... Îmi ascult propriile cuvinte și mă gândesc că nu puteam să spun eu asta, pentru că eu nu cunosc cuvintele astea și pentru că eu sunt proastă și-mi plac chiflele cu unt... Pentru că încă n-am iubit. N-am dat naștere. Și spun asta... Nu știu: de ce? De unde sunt toate astea în mine? Altul... Un tânăr gruzin... Zăcea în parc. Era un loc cu nisip, și el zăcea pe nisip. Zăcea și privea în sus... Și nimeni nu l-a luat, nimeni nu l-a adunat de acolo multă vreme. L-am văzut... și înțeleg că trebuie să fug undeva... Trebuie... Dar unde să fug? Am dat fuga în biserică... Acolo nu era nimeni. M-am așezat în genunchi și m-am rugat pentru toți. Pe atunci încă nu știam să mă rog, încă nu învățasem să vorbesc cu El... *(Scotocește în geantă.)* Unde-mi sunt tabletele... N-am voie! N-am voie să mă emoționez... După toate astea m-am îmbolnăvit și mi-au recomandat un psihiatru. Merg, merg pe stradă... și deodată îmi vine să urlu...

Unde aș vrea să trăiesc? Aș vrea să trăiesc în copilărie... Acolo eram cu mama, ca într-un cuibușor. Mântuiește... Mântuiește-i, Doamne, pe cei creduli și orbi! La școală îmi plăceau cărțile cu război. Și filmele despre război. Îmi închipuiam că acolo e frumos. Acolo e luminos... o viață luminoasă... Și chiar îmi părea rău că eram fată și nu băiat: dacă o să fie război, pe mine n-o să mă ia. Acum nu mai citesc cărți cu război. Nici pe cele mai bune... Cărțile despre război... toate ne amăgesc. De fapt, războiul e murdar și înspăimântător. Acum mă întreb: oare se poate scrie despre asta? Nu să scrii tot adevărul, dar, în general, să scrii? Să vorbești despre asta... Cum să fii fericit după aceea? Nu știu... nu mi-e deloc clar... Mama mă îmbrățișează: „Fetița mamei, ce citești?” – „*Ei au luptat pentru patrie* de Șolohov. Despre război...” – „De ce citești cărțile astea? Nu sunt despre viață, fetița mea. Viața e altceva...” Mamei îi plăceau cărțile despre dragoste... Mama mea! Acum nici nu știu: mai trăiește ori ba? *(Tace.)* La început am crezut că acolo nu pot... Că nu pot să trăiesc în Suhumi... Dar eu deja nu mai pot să trăiesc în general. Iar cărțile despre dragoste nu mă salvează. Deși dragostea există, știu că există. Știu... *(Zâmbește pentru prima dată.)*

Primăvara anului 1992... Vecinii noștri – Vahtang și Gunana: el e gruzin, ea, abhază – și-au vândut casa, mobila și s-au pregătit să plece. Au venit să-și ia rămas-bun: „O să fie război. Plecați în Rusia dacă aveți pe cineva acolo.“ Noi nu credeam. Gruzinii mereu râdeau de abhazi, iar abhazilor nu le plăceau gruzinii. Da... Ooo! (*Râde.*) „Poate un gruzin să zboare în cosmos?“ „Nu.“ „De ce?“ „Ar muri toți gruzinii de mândrie și toți abhazii de invidie.“ „De ce sunt gruzinii așa de scunzi?“ „Nu gruzinii sunt scunzi, ci munții abhazilor sunt înalți.“ Râdeau unii de alții, dar conviețuiau. Se ocupau de vii... făceau vin... Viticultura e ca o religie pentru abhazi. Fiecare gospodar are secretul lui... A trecut mai... iunie... A început sezonul de plajă... Primele fructe de pădure... Ce război! Eu și mama nu ne gândeam la război – făceam compoturi, dulceață. În fiecare sâmbătă mergeam la bazar. La bazarul abhaz! Mirosurile... sunetele acelea... Mirosea a butoaie de vin și a pâine de mălai, a brânză de oaie și a castane coapte. Mirosul subtil de corcodușe și tutun, frunze presate de tutun. Atârnau brânzeturile... iubita mea brânză de mațun... Cumpărătorii sunt îmbiați în abhază, în gruzină și în rusă. În toate limbile: „Hai-hai, scumpule. Nu vrei, nu cumperi, dar gustă!“ Încă din iunie în oraș nu se mai vindea pâine. Într-o sâmbătă, mama a hotărât să-și facă provizii de făină... Mergem cu autobuzul, lângă noi stă o cunoștință de-a noastră cu copilul. Copilul se joacă, apoi începe să plângă, dar atât de tare, de ziceai că-l speriasc cineva. Și cunoștința noastră întreabă deodată: „Se trage? Ia ascultați: se trage?“ O întrebare nebunească! Ne apropiem de bazar, și ne iese în întâmpinare o mulțime – oamenii aleargă îngroziți. Zboară fulgi de găină... Printre picioarele noastre – iepuri... rațe... De animale nu-și aduce aminte nimeni niciodată... De cât suferă ele... Eu însă îmi amintesc de o pisică rănită. Și cum țipa un cocoș căruia îi ieșea o țepușă de sub aripă... E adevărat că nu sunt normală? Mă gândesc prea mult la moarte... acum numai asta mă preocupă... Și se aude un țipăt! Țipătul ăsta... Nu țipă un om, ci o mulțime. Și niște oameni fără uniformă, dar cu automate, fugăresc niște femei, le smulg gențile, lucrurile: „Dă-mi asta... Scoate asta de pe tine...“ „Sunt tâlhari?“ Îmi șoptește mama. Coborâm din autobuz și vedem niște soldați ruși. „Ce-i asta?“ îi întreabă mama. „Cum, nu înțelegeți?“ îi răspunde un locotenent. „E război.“ Mama, o mare fricoasă, cade leșinată. O trag într-o curte interioară. Dintr-un apartament, ni se aduce o carafă cu apă... Undeva se bombardează... se aud explozii... „Doamnelor! Doamnelor! Vă trebuie făină?“ În fața noastră e un tânăr cu un sac de făină; e îmbrăcat într-un halat albastru, cum poartă la noi hamalii, dar e alb, plin

de făină. Eu încep să râd, iar mama spune: „Hai s-o luăm. Poate chiar e război.“ I-am cumpărat făina. I-am dat banii. Apoi ne-am dat seama că de fapt cumpăraserăm marfă furată. Luaserăm de la un hoț.

Am trăit printre oamenii aceștia... le cunosc obiceiurile, limba... Îi iubesc. De unde au apărutăștia? Cu o asemenea viteză! Inumană! Unde au mocnit toate astea? Unde... cine poate răspunde? Mi-am scos de la gât cruciulița din aur și am ascuns-o în făină, am ascuns și portofelul cu bani. Ca o băbuță... deja știam tot... De unde? Făina... zece kilograme... am cărat-o singură până acasă – vreo cinci kilometri. Mergeam liniștită... Dacă m-ar fi omorât în momentul acela, nici nu mi-ar fi fost frică... Iar oamenii... mulți veneau de la plajă... erau turiști... Panicați și cu lacrimi în ochi. Eu însă eram liniștită... Oare eram în stare de șoc? Ar fi fost mai bine să țip... să țip, ca toată lumea... Așa cred acum... Ne-am oprit să ne odihnim lângă o cale ferată. Pe șine stăteau niște tineri: unii aveau pe cap o bentiță neagră, alții, una albă. Și toți erau înarmați. Chiar m-au tachinat, au râs. Și nu departe de ei fumega un camion... La volan stătea șoferul ucis... în cămașă albă... L-am văzut! Cum am mai alergat apoi prin livada de mandarini a cuiva... Eu, plină de făină... „Arunc-o! Las-o!“ mă ruga mama. „Nu, mamă, n-o las. A început războiul și noi acasă n-avem de nici unele.“ Imaginile astea... Vin spre noi niște Jiguli... Le facem semn să oprească. Trece pe lângă noi o mașină, încet, ca la înmormântare. În față sunt un băiat și o fată, iar pe bancheta din spate, cadavrul unei femei. Însăpăimântător... Dar, cumva, nu atât de înspăimântător cum mi-aș fi imaginat... *(Tace.)* Îmi vine mereu să mă gândesc la asta. Să mă tot gândesc. Pe malul mării – încă un Jiguli: parbrizul spart... o baltă de sânge... Niște pantofi de damă aruncați... *(Tace.)* Firește, sunt bolnavă... bolnavă... De ce nu uit nimic? *(Tace.)* Mai repede! Voiam să ajungem mai repede acasă, undeva, într-un loc cunoscut. Să fugim undeva... Deodată un vuiet... Și, deasupra noastră, războiul! Elicoptere verzi... militare... Și pe pământ... am văzut tancuri, nu se deplasau în coloană, ci unul câte unul; pe tancuri erau soldați cu automate. Fluturau drapele gruzine. Trecea o coloană în dezordine: unele tancuri avansau repede, altele se opreau la prăvălii. Soldații săreau din tanc și spărgeau lacătele cu patul puștii. Luau șampanie, bomboane, cola, țigări. În urma tancurilor mergea un autobuz Icarus, plin de saltele și scaune. Dar pentru ce erau scaunele?

Acasă, ne-am repezit la televizor... Cânta o orchestră simfonică. Unde era războiul? Războiul nu se dădea la televizor... Înainte să plecăm la piață, pregătiserăm roșii, castraveți, ca să le facem conserve. Fierseserăm

borcane. Și acum ne-am întors, și eu am început să sigilez borcanele astea. Aveam nevoie să fac ceva, să mă ocup de ceva. Seara ne-am uitat la serialul mexican *Și bogații plâng*. De dragoste.

Dimineața. Ne-am trezit foarte devreme din cauza unui uruit. Pe strada noastră treceau mașini militare. Oamenii ieșeau în drum și se uitau. O mașină s-a oprit în fața casei noastre. Avea echipaj rusesc. Am înțeles: erau mercenari. I-au strigat mamei: „Mamă, dă-ne niște apă.“ Mama le-a dus apă și mere. Au băut apa, dar n-au luat merele. Au spus: „Ieri a fost otrăvit cu mere unul de-al nostru.“ Pe stradă m-am întâlnit cu o cunoștință: „Ce faci? Unde-s ai tăi?“ A trecut pe lângă mine făcându-se că nu mă cunoaște. Am alergat după ea, am luat-o de umeri: „Ce-i cu tine?“ „Tu încă n-ai înțeles nimic? E periculos să vorbești cu mine – soțul meu... Soțul meu e gruzin.“ Dar eu... nu mă gândisem niciodată dacă soțul ei era abhaz sau gruzin. Ce-mi păsa? Era un prieten minunat. Am îmbrățișat-o din toate puterile! Noaptea a venit la ea fratele ei. Și a vrut să-i ucidă soțul. „Omoară-mă și pe mine“, i-a spus sora lui. Eu fusesem colegă de școală cu fratele ei. Eram prieteni. Mă gândeam: cum o să dăm ochii unul cu altul acum? Ce-o să ne spunem?

După câteva zile, toată strada îl înmormânta pe Ahrik... Ahrik... Un băiat abhaz pe care-l cunoșteam. Avea nouăsprezece ani. Se ducea noaptea la o fată și s-a trezit cu un cuțit în spate. Mama lui mergea după sicriu. Ba plângea, ba se întorcea și râdea. Înnebunise. Cu o lună înainte eram toți sovietici, acum eram gruzini, abhazi, ruși...

Pe strada învecinată locuia un alt flăcău... Îl cunoșteam, firește, dar nu după nume, ci din vedere. Ne salutăm. Arăta normal. Înalt, chipeș. Și-a omorât bătrânul profesor gruzin, l-a omorât pentru că îi predase limba gruzină la școală și îi dăduse note proaste. Cum se poate una ca asta? Dumneavoastră înțelegeți? În școala sovietică ne învățaseră pe toți că oamenii sunt prieteni... tovarăși și frați... Mama, când a auzit asta... a făcut ochii mici, apoi mari, tot mai mari... Iartă-i, Doamne, pe cei creduli și pe cei orbi! Stau ore întregi în biserică, în genunchi. Acolo e liniște... deși sunt mereu mulți oameni, și toți se roagă pentru același lucru... (*Tace.*) Credeți că o să reușiți? Sperați să puteți scrie despre asta? Sperați? Da... așadar dumneavoastră sperați... Eu nu.

Mă trezesc noaptea... o chem pe mama... Și ea stă cu ochii deschiși: „N-am fost niciodată așa de fericită ca la bătrânețe. Și deodată – război.“ Bărbații vorbesc mereu despre război, lor le plac armele – și celor tineri, și celor bătrâni... Femeile însă își amintesc de dragoste... Bătrânele

povestesc cum era când erau tinere și frumoase. Niciodată femeile nu vorbesc despre război... ele doar se roagă pentru bărbații lor... Mama se duce la vecini și se întoarce de fiecare dată speriată: „La Gagra au ars un stadion întreg cu gruzini.“ „Mamă!“ „Și am mai auzit că gruzinii îi castrează pe abhazi.“ „Mamă!“ „Au bombardat grădina zoologică... Noaptea gruzinii fugăreau pe cineva, crezând că e abhaz. L-au rănit și-a țipat. Atunci s-au năpustit asupra lui abhazii, crezând că e gruzin. L-au alergat, au tras în el. În zori, au văzut cu toții că era o maimuță. Și toți – și gruzini, și abhazi – au declarat un armistițiu și s-au străduit s-o salveze. Dacă ar fi fost un om, l-ar fi omorât...“ Nu aveam ce să-i răspund mamei. Mă rugam pentru toți, spuneam: „Ei merg ca niște zombi. Merg și cred că înfăptuiesc binele. Dar se poate oare înfăptui binele cu automate și cuțite? Întră în casă și, dacă nu găsesc pe nimeni, trag în animale, în mobilă. Ieși în oraș și vezi o vacă zăcând cu ugerul împușcat... borcane de dulceață sparte de gloanțe... Trag – unul încoace, altul încolo. Dă-le minte!“ (Tace.) Televizorul nu mai mergea, avea doar sunet... fără imagine... Moscova era undeva departe, departe.

Mă duceam la biserică... și acolo vorbeam... și vorbeam... Pe stradă, cum vedeam pe cineva, îl opream. Apoi începeam să vorbesc singură. Mama se așeza lângă mine, mă asculta și vedeam că adormea, era atât de obosită că adormea din picioare. Spăla caisele și adormea. Iar eu eram ca posedată... povesteam... și povesteam... despre ce auzisem de la alții, despre ce văzusem eu însămi...

Cum un gruzin... un gruzin tânăr... a aruncat automatul și a strigat: „Unde am venit?! Eu am venit să pier pentru patrie, nu să fur un frigider! De ce intrați într-o casă străină și luați frigiderul? Eu am venit să mor pentru Gruzia...“ L-au luat de brațe și l-au dus nu se știe unde, mângâindu-l pe cap. Un alt gruzin s-a ridicat cât era de lung și a pornit spre cei care trăgeau în el: „Frați abhazi! Eu nu vreau să vă omor, nu trageți nici voi în mine! L-au împușcat ai lui în spinare. Și altul... nu știu dacă era gruzin sau rus, s-a aruncat cu o grenadă sub o mașină militară. A strigat ceva. Nimeni n-a auzit ce. În mașină ardeau niște abhazi... și ei strigau... (Tace.) Mama... mama... Mama a acoperit toate pervazele din casă cu flori. M-a salvat... Mă ruga: „Uită-te, fetița mea, la flori! Uită-te la mare!“ Am o mamă cum puțini au, are așa o inimă... Îmi mărturisea: „Mă trezesc dis-de-diminează – soarele se strecura printre frunze – și mă gândesc: «Acum o să mă uit în oglindă – câți ani oi avea?»“ Are insomnii, o dor picioarele, a lucrat treizeci de ani ca maistru la fabrica de ciment, dar dimineța nu știe

câți ani are. Apoi se scoală, se spală pe dinți, se uită în oglindă și de acolo o privește o femeie bătrână... Începe să pregătească micul dejun și uită de asta. Și eu o aud cum cântă... (*Zâmbește.*) Mama mea... prietena mea... Nu demult am avut un vis: ies din trup... mă ridic sus, sus... Mi-e tare bine.

Deja nu mai țin minte ce s-a întâmplat mai devreme și ce mai târziu. Nu mai țin minte... În primele zile tâlharii purtau măști... își trăgeau niște ciorapi negri pe față. După scurt timp și-au scos măștile. Îi vedeai: într-o mână, o vază de cristal, în cealaltă, automatul, iar în spinare, un covor. Furau televizoare, mașini de spălat... cojoace de damă... veselă... Nu disprețuiau nimic, adunau până și jucăriile de copii din casele bombardate... (*Începe să vorbească în șoptă.*) Acum, când văd un cuțit obișnuit într-un magazin... mi se face rău... Înainte nu m-am gândit niciodată la moarte. Am învățat la școală, apoi la școala de infirmiere. Învățam și mă îndrăgosteam. Mă trezesc noaptea și visez. Când a fost asta? Atât de demult... Nu-mi mai amintesc nimic din viața aceea. Îmi amintesc altceva... Cum i-au tăiat unui băiețel urechile, ca să nu asculte cântece abhaze. Iar unui tânăr i-au tăiat... înțelegeți și dumneavoastră... ca să nu-i poată face copii nevasti-sii... Undeva stau rachete nucleare, avioane și tancuri, dar oamenii tot cu cuțitele se tăiau. Înfigeau greble unii în alții, se loveau cu topoare... Măcar de-aș înnebuni de tot, atunci nu mi-aș mai aminti nimic... O fată de pe strada noastră... s-a spânzurat... Iubea un băiat, iar acesta s-a însurat cu alta. Au înmormântat-o în rochie albă. Nimeni nu credea: cum e asta, în asemenea vremuri, să mori din dragoste? Ei, dacă ar fi fost violată... Îmi amintesc de tanti Sonia, prietena mamei... Noaptea au fost înjunghiați vecinii ei... o familie de gruzini cu care era prietenă. Și doi copii mici. Zile în șir tanti Sonia a zăcut în pat cu ochii închiși și n-a vrut să iasă pe stradă: „Fetița mea, de ce să mai trăiești după așa ceva?” mă întreba ea. Îi dădeam supă cu lingurița, nu putea să înghită.

La școală ne-au învățat să-l iubim pe omul cu pușcă. Apărătorul patriei! Dar ăștia... ăștia nu-s așa... Nici războiul nu-i așa... Toți sunt copii, copii cu automate. Vii, sunt firoși, dar morți zac neajutorați – și ți-e milă de ei. Cum am supraviețuit? Eu... Eu... Îmi place să mă gândesc la mama. Cum seara îmi pieptăna părul îndelung... „Cândva“, îmi promitea ea, „o să-ți povestesc despre dragoste. Dar o să-ți povestesc ca și cum nu mi s-ar fi întâmplat mie, ci unei alte femei.“ Ea și tata s-au iubit. S-au iubit mult. La început, mama a avut alt soț, odată ea îi călca cămășile, iar el lua cina. Și deodată (asta numai cu mama mea se putea întâmpla) ea a spus cu

voce tare: „Eu n-o să fac copii cu tine.“ Și-a luat lucrurile și a plecat. Și pe urmă a apărut tatăl meu... Mergea după ea ca o umbră, o aștepta ore întregi în stradă, îi înghețau urechile iarna. Mergea și o privea. Și, până la urmă, a sărutat-o...

Chiar înainte de război, tata a murit... A murit de stop cardiac. S-a așezat seara la televizor – și a murit. De parcă ar fi plecat undeva... „Uite, fetițo, când o să mai crești...“ tata avea planuri mari cu mine. (*Începe să plângă.*) Am rămas doar cu mama. Cu mama, căreia îi e frică de șoareci... Nu poate să doarmă singură în casă. Ca să nu audă zgomotele războiului, își acoperea capul cu perna... Am vândut tot ce-aveam de preț: televizorul, portțigaretul din aur al tatei, care era sacru, îl păstraserăm multă vreme, cruciulița mea din aur. Am hotărât să plecăm, dar ca să plecăm din Suhumi trebuia să dăm mită. Luau și militarii, și milițienii, era nevoie de bani mulți! Trenurile nu mai mergeau. Ultimele vapoare plecaseră de mult, fugarii se înghesuiau în cale și pe punți ca sardelele în borcan. Ne ajungeau banii pentru un singur bilet... un singur bilet și un singur drum... Până la Moscova. Eu nu voiam să plec fără mama. O lună întreagă m-a implorat: „Pleacă, fetița mea! Pleacă!!“ Dar eu voiam să mă duc la spital... să am grijă de răniți... (*Tace.*) În avion nu mi-au permis să iau nimic, doar geanta cu acte. Nici haine, nici pârjoalele mamei: „Înțelegeți, e stare de război.“ Odată cu mine a trecut un bărbat în civil, dar soldații i s-au adresat cu „tovarășe maior“, i-au încărcat geamantanele și niște cutii de carton mari. Au cărat lăzi cu vin, cu mandarine. Eu plângeam... am plâns tot drumul... Mă tot alina o femeie care zbura cu doi băieței: unul al ei, celălalt al unor vecini. Băieții se umflaseră de foame... Nu voiam... nu voiam să plec pentru nimic în lume... Mama m-a smuls de lângă ea, m-a împins cu forța în avion. „Mamă, unde mă duc?“ „Te duci acasă. În Rusia.“

Moscova! Moscova... Două săptămâni am trăit în gară. Ca mine... mai erau mii... În toate gările moscovite – în Belorusski, Savelovski, Kievski... Cu familii, cu copii și bătrâni. Din Armenia, Tadjikistan... Baku... Trăiau pe bănci, pe jos. Acolo își și găteau. Spălau rufe. În toalete sunt prize... și lângă scara rulantă sunt prize... Turnai apă într-un lighean și puneai înăuntru un fierbător electric. Aruncai înăuntru tăitei, carne... gata supa! Griș pentru copii! Cred că toate gările din Moscova miroseau a conserve și a supă *harcio*⁸⁴. A pilaf. A pipi de copil și a scutece murdare. Le uscau pe calorifere, pe geamuri. „Mamă, unde mă duc?“ „Te duci acasă. În Rusia.“ Ei, iată-mă acasă. Acasă nu ne aștepta nimeni. Nu ne-a întâmpinat nimeni. Nimeni nu ne băga în seamă, nimeni nu ne punea

întrebări. Toată Moscova e astăzi o gară, o singură gară mare. Un caravanserai. Banii s-au terminat repede. Au vrut să mă violeze de două ori: prima dată un soldat, a doua oară un milițian. Milițianul m-a ridicat de jos noaptea: „Unde-ți sunt actele?“ A început să mă târască spre o ușă pe care scria „Miliție“. Avea o privire demonică... Ce-am mai țipat! Și se pare că s-a speriat... A fugit: „Tâmpito!“ Ziua mergeam prin oraș, stăteam în Piața Roșie... Iar seara prin magazinele alimentare. Îmi era foarte foame, o femeie mi-a cumpărat o plăcintă cu carne. Nu i-am cerut... Ea mânca, și eu mă uitam la ea cum mănâncă... Și i s-a făcut milă de mine. O singură dată... Dar această „singură dată“ am ținut-o minte toată viața. Era o femeie bătrână, bătrână. Săracă. Oriunde m-aș fi dus, numai să nu stau în gară... Să nu mă gândesc la mâncare, să nu mă gândesc la mama. Și așa, două săptămâni. (*Plânge.*) La gară, în tomberon puteai găsi câte o bucătică de pâine... Un oscior de pui cu resturi de carne pe el... Așa am trăit până a venit sora tatei, despre care de mult nu mai știam nimic – trăiește ori nu? Avea optzeci de ani. Nu aveam decât numărul ei de telefon. O sunam în fiecare zi, dar nu răspundea nimeni. Mătușa era în spital. Și eu deja eram sigură că murise.

S-a întâmplat o minune! Atâta am așteptat-o... și s-a întâmplat... Mătușa a venit după mine. „Olga... vă așteaptă la postul de miliție mătușa dumneavoastră din Voronej.“ Toți se foiau, se agitau... Toată gara: cine? Pe cine să chemăm? Numele de familie? Am dat fuga două: mai era acolo o fată cu același nume de familie, dar alt prenume. Venise din Dușanbe. Cât a plâns că nu era mătușa ei... că nu era ea aleasa...

Acum locuiam la Voronej... Mă duceam să lucrez oriunde mă lua: am spălat vase la restaurant, am fost paznic pe șantier, am vândut fructe la un azer, până a început să se dea la mine. Acum sunt topograf. M-au luat doar provizoriu, firește, din păcate – e o muncă interesantă. Diploma de absolvire a școlii de infirmiere mi-a fost furată în gara din Moscova. Și toate fotografiile mamei. Merg cu mătușa la biserică. Stau în genunchi și mă rog: „Doamne! Acum sunt gata! Vreau să mor acum!“ De fiecare dată Îl întreb: trăiește mama mea, sau nu? Vă mulțumesc... Vă mulțumesc că nu vă temeți de mine. Nu vă întoarceți privirea, ca alții. Ascultați. N-am prietene aici, nu-mi face nimeni curte. Vorbesc... și vorbesc... Cum zăceau acolo... tineri, frumoși... (*Are un zâmbet nebun pe chip.*) Cu ochii închiși... cu ochii larg deschiși...

După jumătate de an, am primit o scrisoare de la ea: „Mă duc la

mănăstire. Vreau să trăiesc. O să mă rog pentru toți.“

Note

84. O supă groasă, cu carne, orez și roșii.

Despre un steguleț roșu și zâmbetul securii

Anna M. – arhitect, 59 de ani

Mama

— Aaa... eu... eu nu mai pot... Ultimul lucru pe care mi-l amintesc e un țipăt. Al cui? Nu știu. Al meu? Sau a țipat vecina, a simțit miros de gaze pe casa scării. A chemat miliția. *(Se ridică și se duce la fereastră.)* E toamnă. Nu demult era galbenă... acum e deja neagră de ploaie. Până și lumina zilei e departe, departe. Încă de dimineață e întuneric. Aprind toate lămpile din casă și stau aprinse ziua-ntreagă. Nu-mi ajunge niciodată lumina... *(Se întoarce și se așază în fața mea.)*

La început am visat că am murit. În copilărie am văzut de multe ori oameni murind, dar apoi am uitat de asta... *(Își șterge lacrimile.)* Nu înțeleg, de ce plâng? Deja știu totul... Știu totul despre viața mea... În vis, deasupra mea se roteau o mulțime de păsări. Se izbeau de un geam. M-am trezit și am avut senzația că stă cineva la căpătâiul meu. Că a rămas cineva acolo. Am vrut să mă întorc, să văd cine e. Dar m-a cuprins o teamă, un fel de presimțire că nu trebuie să fac asta. Că nu mi-e permis! *(Tace.)* Despre altceva... despre altceva voiam să... Nu direct despre asta... M-ați întrebat de copilărie... *(Își acoperă fața cu mâinile.)* Uite, simt deja... simt mirosul dulce al podbalului... Văd și munții, și postul de observație din lemn, și soldatul din el – iarna în șubă, primăvara în manta. Și paturile din fier, foarte multe paturi din fier, stăteau unul lângă altul. Unul lângă altul... Înainte mi se părea că, dacă povestesc asta cuiva, o să vreau apoi să fug de omul acela, ca să nu-l mai văd niciodată. Totul e atât de personal... și adânc, adânc ascuns... Eu n-am trăit niciodată singură, am trăit într-un lagăr în Kazahstan, se numea Karlag, iar după lagăr, în domiciliu forțat. Am trăit în casa de copii, în cămine... la comun... Mereu multe-multe alte

trupuri, alți ochi. Am avut casa mea abia după ce am împlinit patruzeci de ani. Ne-au dat, mie și soțului meu, un apartament de două camere, copiii erau deja mari. Alergam la vecini din obișnuință, ca la cămin, împrumutam ba pâine, ba sare, ba chibrituri, și din cauza asta nu prea mă iubeau. Dar eu n-am trăit niciodată singură... și nu mă puteam obișnui... Și mereu voiam scrisori. Așteptam plicuri, plicuri! Și acum aștept... Îmi scrie o prietenă, a plecat la fiica ei, în Israel. Mă întreabă: Ce e acolo, la voi? Cum e viața după socialism... Păi cum e viața la noi? Mergi pe o stradă cunoscută: un magazin franțuzesc, nemțesc, polonez – numai denumiri în limbi străine. Șosete, pulovere, cizme străine... patiserie și salamuri... Nu mai găsești nicăieri ceva de-al nostru, sovietic. Parcă și aud din toate părțile: viața e o luptă, cel puternic îl învinge pe cel slab, și asta e legea morală. Trebuie să-ți crească coarne și copite, să-ți construiești o carapace de fier, de oameni slabi n-are nimeni nevoie. Peste tot trebuie să dai din coate. Țsta-i fascism, e svastică! Sunt în stare de șoc, sunt disperată!! Astea nu-s ale mele. Nu-s ale mele! (*Tace.*) Dacă aş avea pe cineva alături... dacă ar fi cineva... Soțul meu? M-a părăsit. Dar eu îl iubesc... (*Zâmbește deodată.*) Ne-am căsătorit primăvara, când înflorea mălinul, și liliacul era în toată splendoarea. Tot primăvara a și plecat. Dar vine... vine la mine în vis și nu poate nicicum să-și ierte... Tot spune, spune, spune ceva. Ziua însă... asurzesc de atâta liniște. Orbec. Am cu trecutul o relație asemănătoare celei cu un om, cu cineva viu... Îmi aduc aminte cum s-a publicat în *Novîi mir* și toată lumea citea *O zi din viața lui Ivan Denisovici* a lui Soljenițin. Toată lumea a fost cutremurată! Câte discuții! Dar eu nu înțelegeam de ce atâta interes și atâta mirare. Totul e cunoscut, pentru mine totul e absolut normal: *zeki*, lagărul, latrina... Și zona⁸⁵.

În '37 l-au arestat pe tatăl meu, lucra la calea ferată. Mama a alergat, a tras sfori, a încercat să demonstreze că nu era vinovat și că e o eroare. De mine a uitat. A uitat de mine. Când și-a amintit, a vrut să scape, dar era deja târziu. A băut toate porcăriile, a stat în cada fierbinte. Și... s-a născut un copil înainte de termen... Dar am supraviețuit. Nu știu de ce, am tot supraviețuit, de multe ori. De multe ori! După scurt timp, au arestat-o și pe mama, și pe mine odată cu ea, căci nu puteau să lase un copil singur în apartament, aveam patru luni. Pe cele două surioare mai mari mama a reușit să le trimită la sora tatei, la țară, dar a venit o hârtie de la NKVD: copiii să fie aduși înapoi la Smolensk. Le-au luat direct din gară: „Copiii vor fi duși la orfelinat. Poate cresc comsomoliști.“ Nici măcar adresa nu i-au dat-o. Le-am găsit pe fete când erau deja măritate, aveau la rândul lor

copii. După mulți, mulți ani... În lagăr, până la trei ani am stat cu mama. Ea își amintea mai târziu că deseori copiii mici mureau. Iarna, morții erau stivuiți în niște butoaie mari, și acolo zăceau până-n primăvară. Îi devorau șobolanii. Primăvara îi îngropau... îngropau ce mai rămânea... La trei ani, copiii erau luați de la mame și duși în baraca pentru copii. De la patru... nu, probabil de la cinci ani îmi amintesc câte ceva... Episoade... Dimineata ne vedeam mamele prin sârma ghimpată: le numărau și le duceau la muncă. Le duceau în spatele zonei, unde nouă ne era interzis să mergem. Când eram întrebată: „Tu de unde ești, fetiço?” răspundeam: „Din zonă.” „Dincolo de zonă” era o altă lume, de neînțeles, înspăimântătoare, care pentru noi nu exista. Acolo erau deșert, nisip, ierburi uscate. Mi se părea că acolo era pustiu până la capătul lumii și că altă viață în afară de a noastră nu există. Pe noi ne apărau soldații noștri, ne mândream cu ei. Aveau stelute pe caschete... Aveam un prieten, Rubik Țirinski... El mă ducea la mame printr-o gaură în sârma ghimpată. Când ceilalți erau încolonați să meargă în sala de mese, noi ne ascundeam după ușă. „Ție nu-ți place casa?” întreba Rubik. Eu voiam tot timpul să mănânc și îmi plăcea foarte mult casa, dar ca s-o văd pe mama eram gate de orice. Și ne furișam în baraca mamelor, dar baraca era pustie, mamele erau toate la muncă. Știam asta, dar tot ne furișam, adulmecam totul pe-acolo. Paturile de fier, găleata de fier cu apă de băut, cu o cană legată cu lanț – toate astea miroseau a mame. Mirosea a pământ... și a mame... Uneori găseam acolo pe cineva, stătea în pat și tușea. Mama cuiva tușea cu sânge... Rubik spunea că e mama lui Tomocika, fetița cea mai mică de la noi. Mama asta a murit curând. Apoi a murit și Tomocika, și eu m-am tot gândit: cui să-i spun că a murit Tomocika? Că doar și mama ei a murit... (*Face o pauză.*) După mulți, mulți ani povesteam asta... Mama nu mă credea: „Aveai doar patru anișori.” Atunci îi spuneam că umbla în cizme de pânză cu talpă de lemn și că din niște petice minuscule cosea pufoaice mari. Și din nou se mira și începea să plângă. Îmi amintesc... îmi amintesc aroma bucățelei de pepene pe care mi-a adus-o mama, cât un nasture de mică, învelită într-o cârpă. Și cum o dată băieții m-au chemat să mă joc cu o pisică, iar eu nu știam ce-i aia pisică. O aduseseră din afara zonei, în zonă nu erau pisici, nu supraviețuiau, fiindcă nu erau nici un fel de resturi de mâncare, adunam tot. Tot timpul ne uitam pe unde umblam să găsim ceva de mâncare. Mâncam un fel de iarbă, rădăcini, lingeam pietricele. Ne doream foarte tare să-i dăm ceva pisicii, dar nu aveam nimic și am hrănit-o cu saliva noastră după masă și... a mâncat-o! A mâncat-o! Îmi amintesc cum mama a vrut o dată să-mi

dea o bomboană. „Anecika, ia bomboana!“ mi-a strigat ea prin sârma ghimpată. Gardienii au gonit-o... ea a căzut... au târât-o pe pământ trăgând-o de părul lung și negru... Îmi era frică, habar n-aveam ce-i aia o bomboană. Nimeni dintre copii nu știa ce-i aia o bomboană. Toți s-au speriat și au înțeles că trebuiau să mă ascundă, și m-au tras în mijlocul lor. Pe mine mereu mă țineau copiii între ei: „Pentru că Anecika noastră cade mereu.“ (*Plânge.*) Nu înțelegeți de ce... plâng? Păi știu tot... știu tot despre viața mea... Am uitat, despre ce vorbeam? Nu mi-am terminat ideea... Nu-i așa? N-am terminat?

Nu aveam o singură frică. Erau multe frici, mari și mici. Ne temeam să creștem, ne temeam că o să împlinim cinci ani. La cinci ani ne duceau la orfelinat și noi înțelegeam că asta era departe... departe de mame... Pe mine, țin minte și acum, m-au dus la orfelinatul numărul opt, pavilionul numărul cinci. Totul era numerotat, iar în loc de străzi erau linii: linia întâi, linia a doua... Ne-au încărcat într-un camion și ne-au dus. Mamele alergau, se agățau de gard, urlau, plângeau. Îmi amintesc că mamele plângeau întotdeauna, dar copiii plângeau rar. Nu eram capricioși, nu făceam năzbâtii. Nu râdeam. Să plâng am învățat abia la orfelinat. La orfelinat ne băteau foarte tare. Ne spuneau: „Putem să vă batem și chiar să vă omorâm, fiindcă mamele voastre sunt dușmani.“ Tații nu ni-i cunoșteam. „Mama ta e rea“ – nu-mi amintesc chipul femeii care-mi tot repeta asta. „Mama mea e bună. Mama mea e frumoasă.“ „Mama ta e rea. E dușmanul nostru.“ Nu-mi amintesc dacă rostea chiar cuvântul ăsta, „omorîm“, dar așa ceva... cam astea erau cuvintele. Cuvinte înspăimântătoare... da... Chiar mă temeam să le țin minte. Nu aveam educatoare, profesori, astfel de cuvinte nu auzeam, aveam comandiri. Comandiri! Aveau mereu în mână o linie lungă... Ne băteau pentru ceva anume sau așa, pur și simplu... pur și simplu ne băteau... Eu voiam să mă bată în așa fel încât să-mi rămână dăre, pentru că atunci s-ar fi oprit. Nu aveam dăre, în schimb niște fistule cu puroi îmi acopereau tot corpul. Mă bucuram... Prietena mea Olecika avea niște clame metalice pe coloană, pe ea nu aveau voie s-o bată. Toți o invidiau... (*Se uită îndelung pe fereastră.*) N-am povestit asta nimănui. Mi-a fost frică... De ce mi-a fost frică? Nu știu... (*Cade pe gânduri.*) Ne plăcea noaptea... Voiam să se facă mai repede noapte. Întunecoasă, cât se poate de întunecoasă. Noaptea venea la noi tanti Frosea, paznicul de noapte. Ea era bună, ne spunea povești despre Alionușka și Scufița Roșie, aducea în buzunar grâu și dădea câteva boabe celor care plângeau. Cel mai mult la noi plângea Lilecika, plângea și dimineața, și seara. Toți aveam râie, bube

mari, roșii pe burtă, dar Lilecika avea și niște bășici la subraț, se umpleau cu puroi. Îmi aduc aminte cum copiii se pârau unii pe alții, se încuraja asta. Cel mai mult pâra Lilecika... Clima kazahă e aspră, iarna sunt minus patruzeci de grade, iar vara plus patruzeci de grade. Lilecika a murit iarna. Dacă ar fi trăit până răsărea iarba... Primăvara n-ar fi murit ... Nu... (Se întrepruie brusc.)

Ne învățau... Cel mai mult ne învățau să-l iubim pe tovarășul Stalin. Prima scrisoare din viața noastră i-am scris-o lui – la Kremlin. A fost așa... Când am învățat literele, ne-au dat câte o foaie de hârtie albă și am scris după dictare o scrisoare celui mai bun, celui mai iubit conducător. Îl iubeam foarte mult, credeam că vom primi răspuns și că vor veni cadouri de la el. Multe cadouri! Ne uitam la portretul lui și ni se părea atât de frumos! Cel mai frumos din lume! Ba chiar ne certam cine câți ani din viață ar da pentru o singură zi din viața tovarășului Stalin. La 1 Mai ni s-au împărțit tuturor stegulețe roșii, ne plimbam fluturând bucuroși din ele. Ca statură, eu eram cea mai mică, stăteam în capătul cozii și mereu mă temeam că n-o să ajungă stegulețele până la mine. Dacă nu mai sunt? Ne învățau mereu, ne spuneau: „Patria e mama voastră! Patria e mămica voastră!“ Și noi îi întrebam pe toți adulții pe care-i întâlneam: „Unde e mama mea? Cum e mama mea?“ Nimeni nu le cunoștea pe mamele noastre... Prima a venit mama Ritei Melnikov. Avea o voce uluitoare. Ne cânta un cântec de leagăn: „Dormi, tu, bucuria mea, / Focu’n sobă se stinge... / Nici o ușă nu scrâșnește, / Șoricelul se-odihnește...“ Noi nu știam astfel de cântece, pe asta l-am ținut minte. O rugam: mai cântați, mai cântați. Nu-mi amintesc când a terminat de cântat, am adormit. Ne spunea că mamele noastre sunt bune, că mamele noastre sunt frumoase. Toate mamele sunt frumoase. Că mamele noastre toate cântă cântecul acela. Așteptam... Pe urmă am trăit o mare dezamăgire – ne mințise. Au venit alte mame și ele erau urâte, bolnave, nu știau să cânte. Și plângeam... plângeam în hohote... Plângeam nu de bucuria întâlnirii, ci de amărăciune. De atunci urăsc minciuna... nu-mi place să visez... Nu trebuia să fim alinați cu minciuni, nu trebuia să fim amăgiți: mama ta trăiește, n-a murit. Pe urmă se dovedea că... mama nu e frumoasă, sau nu mai e deloc... Deloc! Toți eram foarte tăcuți. Nu-mi amintesc conversațiile noastre... îmi amintesc atingerile... Prietena mea Valia Knorina se atinge de mine și eu știu la ce se gândea, pentru că toți ne gândeam la același lucru. Ne cunoșteam unii altora trăirile cele mai intime: cine făcea în pat noaptea, cine țipa în somn, cine graseia. Eu tot timpul îmi îndreptam un dinte cu lingura. Într-o cameră erau patruzeci de paturi de

fier... Seara se dădea ordin: adunați palmele sub obraz și toată lumea pe partea dreaptă. Trebuia să facem asta împreună. Toți odată! Eram o comunitate, fie ea de animale, de gândaci, dar așa am fost educată. Și acum sunt așa... *(Se întoarce spre fereastră, ca să nu-i văd fața în momentele acelea.)* Stăteam ce stăteam noaptea și începeam să plângem... Toți odată: „Mamele bune au venit deja...” O fetiță a spus: „N-o iubesc pe mama! De ce nu vine la mine de atâta vreme?” Și eu eram supărată pe mama. Iar dimineața cântam în cor... *(Începe să cânte.)* „Scaldă-n soare dimineața / Zidul vechiului Kremlin / Pe pământ sovietic viața / Vine din cerul senin...” Frumos cântec. Și acum mi se pare frumos.

1 Mai! Iubeam ziua de 1 Mai mai mult decât orice altă sărbătoare din lume. Era ziua când primeam paltoane și rochii noi. Toate paltoanele erau la fel, toate rochiile erau la fel. Începeai să le aranjezi, le făceai o etichetă sau măcar vreun noduleț sau cută, ca să știi că-i a ta... partea ta... Ni se spunea că patria e familia noastră, că se gândește la noi. Înainte de adunarea de 1 Mai se scotea în curte un steag mare roșu. Bătea toba. Odată – minune! A venit la noi un general să ne felicite. Noi împărțeam toți bărbații în soldați și ofițeri, dar ăsta era general. Avea pantaloni cu vipușcă. Ne-am cățărat pe un pervaz înalt ca să vedem cum se urcă în mașină și ne face cu mâna. „Tu știi cumva ce înseamnă tată?” m-a întrebat seara Valia Knorina. Nu știam. Nici ea. *(Tace.)* Era la noi Stepka... Își ținea mâinile de parcă ar fi mers de braț cu cineva, și se învârtea pe coridoare. Dansa de unul singur. Ni se părea caraghios, dar el nu băga în seamă pe nimeni. Și odată, într-o dimineață, a murit, nu era bolnav, dar a murit. Așa, deodată. Multă vreme nu l-am uitat... Se spunea că tatăl lui fusese mare comandant militar, foarte mare, tot general. Și pe urmă mi-au apărut și mie bășici la subraț, se spărgeau. Și mă dureau atât de tare, că plângeam. Igor Korolev mă săruta în dulap. Eram în clasa a cincea. Am început să mă vindec. Am supraviețuit... Iar! *(Aproape că țipă.)* Oare mai interesează pe cineva toate astea? Spuneți-mi, pe cine? De mult nu mai e nici interesant, nici util. Țara noastră nu mai există și n-o să mai existe niciodată, dar noi existăm, bătrâni și răzvrățiți... cu amintiri cumplite și priviri hăituite... Existăm! Dar ce-a mai rămas azi din trecutul nostru? Numai faptul că Stalin a îmbibat pământul ăsta de sânge, Hrușciiov semăna pe el porumb, iar de Brejnev râdea toată lumea. Și eroii noștri? Au început să scrie în ziare despre Zoia Kosmodemianskaia că suferea de schizofrenie după o meningită făcută în copilărie și că era piromană. Că era bolnavă psihic. Că Aleksandr Matrosov s-a aruncat în bătaia gloanțelor nemțești fiindcă era beat, nu ca să-și salveze

tovarășii. Că Pavel Korceaghin nu mai e erou... Fantome sovietice! (*Se liniștește puțin.*) Iar eu am și acum vise cu lagăre... Nici acum nu pot să văd un ciobănesc german... mă tem de orice om în uniformă militară... (*Printre lacrimi.*) Nu mai pot așa... Am închis ochii... am aprins toate patru ochiurile de la aragaz... Am închis geamurile și am tras bine storurile. Nu-mi mai rămăsese nimic... ca să... când ți-e frică de moarte... (*Tace.*) Când ceva încă te ține... De pildă... mirosul unui căpșor de copil mic... N-am nici măcar niște copaci sub geam... Acoperișuri... Acoperișuri... (*Tace.*) Am pus un buchet de flori pe masă... am dat drumul la radio... Și ultima... Zac... deja zac pe podea și gândurile îmi zboară... Nu-mi mai pasă... Ies pe porțile lagărului... Porți de fier, și ele se închid cu un zângănit în spatele meu. Sunt liberă, m-au eliberat. Merg și încerc să mă conving: numai nu te uita în urmă! Muream de frică să nu mă ajungă cineva și să mă ducă înapoi. Va trebui să mă întorc. Am mai mers puțin și am văzut pe marginea drumului un mesteacăn... un simplu mesteacăn... Am alergat la el, l-am îmbrățișat, l-am cuprins cu tot trupul, alături era un arbust, l-am îmbrățișat și pe acela. În primul an a fost atâta fericire... orice mă făcea fericită! (*Tace îndelung.*) Vecina a simțit mirosul de gaz... Miliția a spart ușa... Mi-am venit în simțire la spital și primul gând a fost: unde sunt? Sunt din nou în lagăr? De parcă n-aș fi avut altă viață, n-ar mai fi existat nimic. Mai întâi s-au întors sunetele... apoi durerea... Totul îmi provoca durere: orice mișcare, să înghit în sec, să mișc mâna, să deschid ochii. O lume întregă: asta era trupul meu. Apoi lumea s-a deschis ca o cortină și a devenit mai înaltă: am văzut o infirmieră în halat alb... tavanul alb... Mi-a luat foarte mult să-mi revin. Lângă mine murea o fată, a agonizat câteva zile, zăcea plină de tuburi, și în gură avea un tub, nici să țipe nu putea. Nu se știe de ce, nu putea fi salvată. Și eu mă uitam la tuburile acelea și îmi închipuiam în detaliu: eu sunt cea care zace acolo... am murit... dar nu știu că am murit și că nu mai sunt. Am mai fost acolo... (*Se oprește.*) Nu v-ați săturat să mă ascultați? Nu? Spuneți-mi... pot să tac...

Mama... Mama a venit după mine când eram în clasa a șasea. Doisprezece ani a stat în lagăr, trei ani am fost împreună și nouă separat. Acum ne trimiteau în surghiun și ne era permis să mergem împreună. Era dimineată... Mergeam prin curte... Cineva m-a strigat: „Anecika! Antonocika!“ Nimeni nu-mi spunea așa, nimeni nu-mi spunea pe nume. Am văzut o femeie cu părul negru și am țipat: „Mama!“ Ea m-a îmbrățișat cu un țipăt la fel de înspăimântător: „Tăticule!“ – când eram mică,

semănam foarte bine cu tata. Ce fericire! Câte sentimente diferite, câtă bucurie! Câteva zile n-am știut de mine de fericire, n-am mai trăit niciodată o asemenea fericire. Atâtea sentimente diferite... Dar curând... foarte curând mi-am dat seama că eu și mama nu ne înțelegem una pe alta. Eram niște străine. Eu voiam să intru în Comsomol, ca să mă lupt cu nu știu ce dușmani nevăzuți, care vor să ne distrugă viața asta, cea mai bună posibilă. Iar mama se uita la mine și plângea... și tăcea... Tot timpul se temea de ceva. În Karaganda⁸⁶ ni s-au dat acte și ne-au trimis în surghiun în orașul Belovo. Asta e departe, lângă Omsk. În adâncul Siberiei... Am mers o lună până acolo. Mergeam, mergeam, ne opream, ne odihneam. Pe drum ne prezentam la NKVD și ne semnav permisiunea să mergem mai departe. Nu aveai voie să te stabilești într-o zonă de graniță, nici în apropierea unor instituții militare, nici în orașe mari – era o listă lungă, lungă cu locurile în care n-aveai voie. Nici acum nu pot să privesc luminile din case seara, acolo erau oameni, ei trăiau la căldură, își făceau ceai. Noi trebuia să batem la ușă... asta era cel mai înspăimântător... Nimeni nu voia să ne primească să înnoptăm... „Mirosim a zeki...” spunea mama. (*Plânge. Și nu-și dă seama că plânge.*) În Belovo am început să trăim „încartiruite” într-un bordei. Apoi iar am trăit într-un bordei, dar ăsta deja era al nostru. M-am îmbolnăvit de tuberculoză, nu puteam să stau în picioare de slăbiciune, tușeam îngrozitor. Septembrie... Toți copiii se adună la școală, dar eu nu pot să mă duc. M-au dus la spital. Îmi aduc aminte că în spital tot timpul murea cineva. Au murit Sonecika... Vanecika... a murit Slavik... Nu-mi era frică de morți, dar nu voiam să mor. Brodam, desenam foarte frumos, toți mă lăudau: „Ce fetiță talentată. Tu trebuie să înveți.” Și eu mă gândeam: atunci de ce trebuie să mor? Și am trăit un fel de miracol... Odată, am deschis ochii: pe noptieră era un buchet din crengi de mălin. De la cine? Dar am înțeles că voi trăi... Voi trăi! M-am întors acasă, în bordei. Mama între timp mai avusese un atac cerebral. N-am recunoscut-o... Am văzut o femeie bătrână. În aceeași zi au dus-o la spital. În casă n-am găsit nici un pic de mâncare, nici măcar un miros. Mă jenam să-i spun cuiva asta... M-au găsit pe jos, abia mai respiram. Cineva a adus o cană cu lapte de capră cald... Tot, tot... tot... Asta-i tot ce-mi amintesc despre mine... cum era să mor și am scăpat, și iar era să mor... (*Din nou se întoarce spre fereastră.*) Mă întremam un pic... Crucea Roșie mi-a cumpărat un bilet și m-au urcat în tren. M-au trimis în Smolenskul natal – la orfelinat. Așa m-am întors acasă... (*Plânge.*) Nu știu de ce... de ce plâng? Că doar știu tot... știu tot despre viața mea... Și acolo am împlinit șaisprezece ani... Mi-am

făcut prieteni, am început să am pretendenți... (*Zâmbește.*) Îmi făceau curte băieți frumoși. Mai mari. Dar aveam ciudățenia asta: dacă plăceam cuiva, mă speriam. Îți era frică atunci când atrăgeai atenția cuiva. Când erai remarcat. Nu mi se putea face curte, fiindcă luam cu mine la întâlnire câte o prietenă. Nici dacă eram invitată la film nu mergeam singură. La prima întâlnire cu viitorul meu soț m-am dus cu două prietene. Multă vreme și-a amintit de asta mai târziu...

Ziua morții lui Stalin... Tot orfelinatul a fost scos la careu, steagul roșu a fost coborât. Cât a durat înmormântarea, atâta am stat în poziție de drepti, șase sau opt ceasuri. Cineva a leșinat... Eu plângeam... Cum se poate trăi fără mamă știam deja. Dar cum să trăiești fără Stalin? Cum să trăiești... Mă temeam că va începe războiul. (*Plânge.*) Mama... După patru ani... eram deja la școala de arhitectură... s-a întors din surghiun mama. S-a întors pentru totdeauna. A venit cu un geamantan din lemn, în el avea o cratiță de zinc (o păstrez și acum, nu pot s-o arunc), două linguri de aluminiu și o grămadă de ciorapi zdrențuiți. „Nu ești o gospodină bună“, mă certa mama, „nu știi să cârpești“. Știam să cârlesc, dar înțelegeam că găurile din ciorapii ăia aduși de ea nu puteau fi cârpite niciodată. De nici o specialistă în cusut! Aveam bursă – optsprezece ruble, iar mama avea pensie – paisprezece ruble. Era pentru noi raiul – mâncam câtă pâine pofteam și ne rămâneau bani și de ceai. Eu aveam un trening și o rochie de stambă pe care mi-o făcusem singură. La școală iarna și toamna mergeam în trening. Și mi se părea... așa mi se părea mie... că avem de toate. Dacă intram într-o casă normală, într-o familie normală, nu-mi găseam locul – pentru ce atâtea lucruri? Atâtea linguri, furculițe, cești... Mă uluiau lucrurile cele mai simple... cele mai simple... De ce, de pildă, două perechi de pantofi? Nici acum nu mă interesează obiectele, lucrurile materiale. Ieri mă sună norămea: „Îmi caut un aragaz maro.“ După renovare, alege pentru bucătărie totul maro – mobilă, perdele, veselă, ca să fie ca în revistele străine. Stă atârnată de telefon cu orele. Apartamentul ei e plin de reclame, de ziare, citește orice are rubrică de vânzări-cumpărări. „Vreau și asta! Și asta...“ Înainte toți aveau mobilă simplă, pe vremea aceea în general se trăia simplu. Iar acum? Omul s-a transformat în stomac... În burdihan... Vreau! Vreau! Vreau! (*Dă din mână a lehamite.*) Mă duc rar la fiul meu... La ei totul e nou, scump. Ca într-un office. (*Tace.*) Suntem niște străini... niște străini înrudiți... (*Tace.*) Vreau să mi-o amintesc pe mama tânără. Dar n-o țin minte tânără... o țin minte numai bolnavă. Nu ne-am îmbrățișat nici măcar o dată, nu ne-am sărutat, nu ne-am adresat una alteia cuvinte

afectuoase. Nu țin minte... Mamele noastre ne-au pierdut de două ori: prima dată când le-am fost luați, mici, și a doua oară când ele, bătrâne, s-au întors la noi, deja adulți. Copiii erau străini, copiii le fuseseră schimbați... Îi educase o altă mamă: „Patria e mama voastră... Mămica voastră...” „Băiețuș, unde-i tatăl tău?” „E încă în închisoare.” „Și mama ta unde e?” „Deja la închisoare.” Nu ne puteam imagina părinții decât în închisoare. Undeva departe, departe... Niciodată lângă noi... Cândva voiam să fug de la mama și să mă întorc la orfelinat. Cum așa! Cum așa... Ea nu citea ziare și nu mergea la demonstrații, nu asculta radioul. Nu-i plăceau cântecele care mie îmi făceau inima să-mi salte în piept... (*Fredonează încet.*) „Și dușmanul nu va fi în stare / Să încline nicicând fruntea ta, / Capitală îndrăgită cu ardoare, / Strălucită Moscova a mea!” Mie îmi venea să ies în stradă. Mergeam la paradele militare, îmi plăceau serbările sportive. Și acum țin minte plutirea aceea! Pășești alături de toți, faci parte din ceva mareț... imens... Acolo eram fericită, cu mama nu. Și asta n-o să pot repara niciodată. Mama a murit după scurt timp. Am îmbrățișat-o, am mângâiat-o doar moartă. Era deja în sicriu și s-a trezit în mine o asemenea tandrețe! O asemenea dragoste! Zăcea încălțată cu niște pâslari vechi... Nu avea nici pantofi, nici sandale, iar ale mele nu intrau pe picioarele ei umflate. I-am spus atâtea cuvinte drăgăstoase, i-am făcut atâtea mărturisiri – le-o fi auzit sau nu? O sărutam, o tot sărutam. Îi spuneam cât de mult o iubesc... (*Plânge.*) Simțeam că e încă aici... Credeam...

Se duce în bucătărie. După puțin timp, mă cheamă: „Mâncarea e pe masă. Sunt mereu singură, aș vrea ca măcar o dată să iau prânzul cu cineva.”

Niciodată nu trebuie să te întorci... pentru că... da... Și cum am fugit într-acolo! Cât de tare mi-am dorit s-ajung înapoi! Cincizeci de ani... cincizeci de ani m-am întors în locul acela... cu gândul eram acolo zi și noapte...

Iarna... cel mai des visam că e iarnă... Afară era un asemenea ger, că nu se vedea nici un câine, nici o pasăre. Aerul era sticlos, fumul din coșuri se ridica precum un stâlp spre cer. Sau era sfârșitul verii – iarba deja nu mai creștea, se acoperea de un praf greu. Și eu... eu m-am hotărât să mă duc acolo. Era deja perestroika. Gorbaciov... mitinguri... Toată lumea era pe străzi. Se bucura. Puteai să scrii ce vrei, să strigi ce vrei și unde vrei. Li-ber-ta-te! Li-ber-ta-te! Orice ne-ar fi așteptat de atunci încolo, cu trecutul se sfârșise. Era o așteptare a ceva nou... și nerăbdare... Și din nou frică. Multă vreme m-am temut să deschid radioul dimineața: dacă deodată se

termină totul? Dacă se răstoarnă? Multă vreme nu mi-a venit să cred. Vin într-o noapte și te duc pe stadion. Cum a fost în Chile⁸⁷... E de-ajuns un singur stadion pentru „deștepți“, ceilalți vor tăcea singuri. Dar n-au venit... nu m-au luat... În ziare au început să fie publicate amintirile foștilor deținuți din Gulag. Fotografiile lor. Ochii! Ce ochi aveau oamenii ăia! Te privesc parcă de pe lumea cealaltă... (*Tace.*) Și am hotărât: vreau... trebuie să mă duc acolo! De ce? Nici eu nu știu... dar trebuie... Mi-am luat concediu... În prima săptămână... în a doua... nu mă puteam urni deloc, găseam tot felul de motive: ba că trebuie să merg la dentist, ba că n-am terminat de vopsit ușa de la balcon. Tot felul de fleacuri de-astea. Într-o dimineată... era dimineată... Vopsesc ușa de la balcon și îmi spun: „Măine plec în Karaganda.“ Uite-așa, îmi amintesc că am spus cu voce tare – și am înțeles că o să mă duc. Mă duc și gata!! Ce e Karaganda? Stepă goală, curată, pe sute de kilometri, fierbinte vara. Pe vremea lui Stalin s-au construit în stepa asta zeci de lagăre: Steplag, Karlag, Aljir... Pesceanlag... Au fost aduși sute de mii de *zeki*... Sclavi sovietici. Dar a murit Stalin, barăcile au fost distruse, sârma ghimpată a fost scoasă și a ieșit un oraș. Orașul Karaganda... Mă duc... Mă duc! Drumul e lung... În tren am făcut cunoștință cu o femeie... o profesoară din Ucraina. Căuta mormântul tatălui ei și se ducea la Karaganda pentru a doua oară: „Nu te teme“, mă sfătuia ea. „Cei de-acolo sunt obișnuiți cu faptul că vin oameni ciudați din toată lumea și stau de vorbă cu pietrele.“ Avea la ea o scrisoare de la tatăl ei, singura lui scrisoare din lagăr: „...dar ceva mai frumos decât drapelul roșu nu există...“ Așa se încheia... cu cuvintele astea... (*Cade pe gânduri.*) Femeia asta... Mi-a povestit că tatăl ei a semnat o hârtie, cum că ar fi spion polonez. Anchetatorul a răsturnat un taburet, a bătut un cui într-un picior, l-a așezat pe tatăl ei pe el și l-a rotit. Și așa a obținut ce a vrut: „Bine, sunt spion.“ Anchetatorul: „Al cui spion?“ Tatăl, la rândul lui, a întrebat: „Păi ai cui sunt spionii?“ I-au dat de ales: german sau polonez. „Scrieți polonez.“ Știa două vorbe în polonă: „*dziękuję bardzo*“⁸⁸ și „*wszystko jedno*“⁸⁹. Două vorbe... Iar eu... eu nu știu nimic despre tata... Odată mama s-a scăpat... că ar fi înnebunit de la torturile din închisoare. Tot timpul cânta acolo... Cu noi în compartiment mergea un tânăr. Am stat de vorbă toată noaptea. Am plâns... Iar dimineța tânărul ăsta s-a uitat la noi: „De groază! Zici că-i un thriller!“ Avea vreo optsprezece-douăzeci de ani. Doamne! Câte am trăit, și n-avem cui să povestim. Ne povestim unii altora...

Iată și Karaganda... Cineva a început să glumească: „Cobooorâ-reă! Toată lumea jos cu bocceaual!“ Unii râd, alții plâng. În gară... primele

cuvinte pe care le-am auzit: „Otreapă... curvă... copoi...” Limba cunoscută a *zekilor*. Mi-am amintit pe loc toate acele cuvinte... Pe loc! Aveam frisoane. Nu-mi puteam nicicum controla tremurul interior, cât am stat acolo, atâta am tremurat pe dinăuntru. Orașul, firește, nu l-am recunoscut, dar imediat după el, după ultimele case, începea peisajul cunoscut. Am recunoscut totul... Același puf uscat și praf alb... și un vultur sus, sus pe cer... Și denumirile unor așezări cunoscute – Volnîi, Sangorodok... Toate locuri ale fostelor lagăre. Credeam că nu mai țin minte, dar țin. În autobuz stătea lângă mine un bătrân care și-a dat seama că nu eram din partea locului: „Pe cine căutați?” „Păi”, am început, „aici a fost un lagăr...” „A, barăcile? Ultimele au fost dărâmate acum doi ani. Din cărămizile de la barăci și-au construit oamenii magazii, băi. Pământul a fost împărțit pentru case de vacanță. Oamenii și-au împrejmuit grădinile cu sârma ghimpată luată din lagăr. Are și fiu-meu teren acolo... E așa de neplăcut, știți... Primăvara, când ninge sau când plouă, din straturile de cartofi ies oase. Nimănui nu-i e silă, s-au obișnuit, tot pământul e plin de oase ca de pietre. Le aruncă pe margine, le calcă-n picioare. Le îngroapă la loc, bătătorind pământul. Deja s-au obișnuit. Dacă atingi numai cernoziomul... dacă-l răscolești...” Mi s-a oprit respirația. Credeam c-o să leșin. Iar bătrânul se întoarce spre fereastră și-mi arată: „Uite acolo, pentru magazinul ăla, au desființat un cimitir. Și acolo, pentru baie.” Stăteam cu răsuflarea tăiată. La ce mă așteptasem? Că o să găsesc acolo piramide? Tumuli memoriali?! „Linia întâi este acum strada... Linia a doua...” Mă uit pe geam și nu văd nimic, lacrimile mă orbesc. În stații, kazahii vând castraveți, roșii... găleți întregi de coacăze... „Proaspăt culese. Din grădina mea.” Doamne! Dumnezeu!... trebuie să le spun... că... Îmi era greu fizic să respir, se întâmpla ceva cu mine. După câteva zile mi s-a uscat toată pielea, au început să mi se sfărâme unghiile. Se petrecea ceva în tot organismul. Îmi venea să mă arunc la pământ și să zac acolo. Să nu mă mai ridic. Stepă... e ca marea... Am mers, am mers și, în cele din urmă, am căzut... Am căzut lângă o cruce mică din fier, înfipă în pământ până la mijloc. Am urlat, am făcut o criză de isterie. Nimeni în jur, doar păsări... (*Își trage sufletul puțin.*) Am stat la hotel. Seara, la restaurant, vacarm... vodcă... Am cinat acolo o dată... Lângă masa mea se certau doi bărbați, se certau de răgușiseră... Primul: „Eu am rămas și azi comunist. Trebuia să construim socialismul. Cine i-ar fi zdrobit oasele lui Hitler fără Magnitka⁹⁰ și Vorkuta⁹¹?” Al doilea: „Eu am stat de vorbă cu bătrânii de aici... Toți au lucrat acolo într-un fel sau altul...nu știu cum să numesc asta... bucătari,

gardieni, trupe speciale. Altfel de muncă nu era de găsit aici, dar asta îi hrănea: salariu, rații, îmbrăcăminte. Așa o și numeau, «muncă». Pentru ei lagărul era muncă! Slujbă! Și voi vorbiți de nu știu ce crime. Despre suflet și păcat. N-au fost deținuți de aiurea, au fost oameni din poporul nostru. Și cei care-i arestau și-i păzeau tot oameni din poporul nostru erau, nu venetici, nu vreunii chemați de nu știu unde, ci tot de-ai noștri. Compatrioți. Acum au îmbrăcat toți cămăși dungate. Toți sunt victime. Singurul vinovat e Stalin. Ia gândiți-vă... faceți un calcul simplu... Milioane de *zeki* au trebuit urmăriți, arestați, anchetați, trimiși în lagăr, împușcați dacă făceau un pas greșit. Cineva a făcut toate astea... s-au găsit milioane de executați...“ Chelnerul le-a adus o sticlă, după scurt timp încă una... Eu ascultam... Ascultam! Iar ei beau și nu se îmbătau. Stăteau ca paralizată și nu puteam să plec... Primul: „Mie mi s-a povestit că barăcile erau deja goale. Închise. Dar noaptea vântul aducea de acolo țipete și gemete...“ Al doilea: „Mistică. Încep miturile. Nenorocirea noastră e că la noi victimele și călăii sunt unii și aceiași oameni.“ Și adaugă: „Stalin a luat Rusia cu un plug și a lăsat-o cu bomba atomică.“ N-am închis ochii acolo trei zile și trei nopți. Ziua mergeam în neștire prin stepă. Mă târam. Până se făcea întuneric, până apăreau luminile.

Odată, m-a adus cu mașina în oraș un bărbat, avea vreo cincizeci de ani, sau poate mai mulți, ca mine. Era băut. Vorbăreț. „Căutați morminte? Înțeleg, am putea spune că trăim pe un cimitir. Dar noi... Într-un cuvânt, nouă nu ne place să ne amintim de trecut. E tabu! Bătrânii au murit, sunt părinții noștri, iar cei care sunt încă în viață tac. Au educație stalinistă, știți. Gorbaciov, Elțin... asta e azi... Dar cine știe ce-o să fie mâine? Cum se învârte roata...“ Una peste alta, am aflat că tatăl lui fusese ofițer „cu epoleți“. Pe vremea lui Hrușciov a vrut să plece de aici, dar nu i s-a permis. Toți semnav că nu vor dezvălui secrete de stat: și cei care făcuseră muncă silnică, și cei care îi trimisuseră sau îi păziseră. Nimeni nu era lăsat să plece, toți știau prea multe. Nu erau lăsați să plece, auzise el, nici cei care însoțiseră convoaiele de condamnați. Și-au zis că scapă de război, dar din război poate se întorceau, de aici nu mai puteau. Zona... sistemul... îi înghițeau iremediabil. După ce își executau pedeapsa, puteau pleca din locurile astea blestemate numai hoții și criminalii. Bandiții. Ceilalți trăiau după aceea laolaltă, uneori în aceeași casă, în aceeași curte... „Eh, crudă-i viețișoara asta a noastră!“ repeta el. Își amintea o întâmplare din copilărie... Cum niște „ocnași“ s-au înțeles între ei și au sugrumat un fost gardian... pentru că fusese o fiară... Când erau beți, se repezeau unii la alții

ca buldozerele. Tatăl lui bea crunt. Se îmbăta și plânga: „Mama voastră! Toată viața ne-ați pus pumnul în gură. N-am fost decât zgură pentru voi...” Noaptea. Stepă. Mergem în doi – fiica unor victime și fiul... cum să-i spun...al unui călău, oare? Al unui mic călău... Călăii mari n-ar fi reușit niciodată nimic fără cei mici. Au avut nevoie de mulți care să le facă treaba murdară... Iată, ne-am întâlnit... Și despre ce vorbim? Despre faptul că nu știm nimic despre părinții noștri, că au tăcut până la moarte. Și-au luat secretele cu ei. Se pare însă că l-am impresionat cu ceva pe omul acela, l-am tulburat puternic cu ceva. Mi-a povestit că tatăl lui nu mânca niciodată pește, pentru că peștele, spunea el, se poate hrăni cu carne de om. Dacă arunci un om gol în mare, după câteva luni rămân doar oasele curate-curățele. Albe. De unde știa asta? Când era treaz, tăcea, dar când se îmbăta jura că nu făcuse nicăieri decât muncă de birou. Avea mâinile curate... Ar fi vrut ca fiul lui să creadă asta. Și atunci de ce nu mânca pește? Peștele îi făcea greață... După moartea tatălui, găsisse niște documente conform cărora acesta lucrase câțiva ani lângă Marea Ohotsk. Și acolo erau lagăre... (Tace.) Beat fiind, și-a dat drumul la gură... Și m-a privit, m-a privit atât de intens, până s-a dezmeticit. S-a dezmeticit și s-a speriat. Mi-am dat seama că s-a speriat. Deodată, a strigat cu răutate ceva... cum că ajunge cu dezgropatul morților! Ajunge! Am înțeles... Pe ei... pe copii... nimeni nu i-a pus să semneze, dar ei au înțeles singuri că trebuie să-și țină gura. La despărțire mi-a întins mâna. Nu i-am strâns-o... *(Începe să plângă.)*

Am căutat până-n ultima zi, am căutat... Și în ultima zi cineva mi-a spus: „Mergeți la Katerina Demciuk. Curând împlinește nouăzeci de ani, dar își amintește tot.” M-au condus, mi-au arătat. Am văzut o casă din chirpici cu gard înalt. Am bătut în portiță... A ieșit... bătrână, bătrână... aproape oarbă. „Mi s-a spus că ați lucrat la orfelinat.” „Am fost profesoară.” „Noi n-am avut profesori, am avut comandiri.” Nu mi-a răspuns. S-a îndepărtat și a început să-și ude grădina cu un furtun. Eu am rămas neclintită... nu plec... nu pot să plec! Atunci, fără tragere de inimă, m-a invitat în casă : în camera mare – un crucifix cu Hristos răstignit, în colț o iconiță. Mi-am amintit vocea... fața ei nu mi-o aminteam, dar vocea... „Mama ta e dușman. Putem să vă batem, ba chiar și să vă omorâm.” Am recunoscut-o! Sau îmi doream foarte tare s-o recunosc? Aș fi putut să nu întreb, dar am făcut-o: „Poate vă aduceți aminte de mine? Poate...” „Nu, nu... nu-mi aduc aminte de nimeni. Erați mici, toți ați crescut prost. Noi am acționat conform instrucțiunilor.” Mi-a turnat ceai, mi-a adus fursecuri... Stăteam și o ascultam cum se plânga: băiatul ei e

alcoolic, și nepoții beau. Soțul i-a murit de mult, pensia e mică. O doare spatele. Îi e urât la bătrânețe. Ei poftim! Mă gândeam: ei poftim... poftim... iată! Ne-am întâlnit după cincizeci de ani... Eu crezusem că ea... îmi închipuisem... Ne-am întâlnit – și ce? Nici eu n-am soț, am o pensie mică. Mă doare spatele. Bătrânețe și gata. (*Tace îndelung.*)

A doua zi am plecat... Ce mai rămăsese? Neputință... și obidă... Doar că nu știu pe cine. Și visez stepa mereu, o visez ba înzăpezită, ba acoperită cu maci roșii. Într-un loc, unde erau barăcile, e o cafenea, în altul – case de vacanță. Pasc vite. Nu trebuia să mă întorc. Nu! Plângem așa de amar, suferim așa de tare – și pentru ce? Pentru ce s-au întâmplat toate? O să mai treacă douăzeci... cincizeci de ani... și totul se va pierde în negura timpului... ca și cum nici n-am fi existat. Vor rămâne două rânduri în manualele de istorie. Un alineat. Deja trece moda lui Soljenițin și a istoriei după Soljenițin. Înainte, pentru *Arhipelagul Gulag* intrai la închisoare. Îl citeam în secret, se bătea la mașină, se copia de mână. Credeam... credeam că dacă îl vor citi mii de oameni, totul se va schimba. Va veni căința, vor fi lacrimi. Și ce a fost? Toate scrierile ținute în sertar au fost publicate, tot ce gândeam în taină am spus. Și?! Cărțile astea zac pe rafturile librăriilor și se umplu de praf. Iar oamenii trec în goană pe lângă ele... (*Tace.*) Existăm... și nu existăm... Nici măcar strada pe care am locuit înainte nu mai e. Era strada Lenin. Acum totul e altfel: lucrurile, oamenii, banii. Sunt cuvinte noi. Eram „tovarăși“, acum suntem „domni“, dar la noi „domnii“ se adaptează greu. Toți își caută rădăcini nobile. Se poartă! De undeva, au apărut din nou prinți și conți. Înainte se mândreau că provin din muncitori și țărani. Toți își fac cruci și postesc. Discută cu seriozitate dacă monarhia va salva sau nu Rusia. Îl iubesc pe țar, de care în 1917 râdea orice școlăriță. E o țară străină pentru mine. Străină! Înainte, când aveam musafiri, discutam despre cărți, despre spectacole... Iar acum – cine ce a cumpărat. Care-i cursul valutei. Și bancuri. Nu ne mai e milă de nimic, putem să râdem de orice. Totul e caraghios. „Tată, cine a fost Stalin?“ „Stalin a fost căpetenia noastră.“ „Eu credeam că numai sălbaticii au căpetenii.“ Întrebare la Radio Erevan: „Ce a rămas de la Stalin?“ Radio Erevan răspunde: „De la Stalin au rămas două schimburi de lenjerie de corp, o pereche de cizme, câteva tunici, din care una de gală, patru ruble și patruzeci de copeici sovietice. Și un imperiu uriaș.“ Altă întrebare: „Cum a ajuns soldatul rus la Berlin?“ „Soldatul rus nu are atâta curaj încât să se retragă.“ Nu mai merg în vizite. Și pe stradă ies rar. Ce să văd acolo? Sărbătoarea lui Mamona! N-au mai rămas nici un fel de valori în afară de

portofel. Și eu? Eu sunt săracă, toți suntem săraci. Toată generația mea... foștii oameni sovietici... N-avem nici conturi, nici imobiliare. Și lucrurile noastre sunt sovietice – nimeni nu dă o copeică. Unde e capitalul nostru? Asta-i tot ce-avem: suferințele noastre, ceea ce am trăit. Eu am două adevăruri scrise pe niște foi de caiet obișnuite: „...reabilitat...” și „...reabilitată...” pe temeiul că nu a fost dovedită infracțiunea...” Pentru tata și pentru mama. Cândva... cândva eram mândră de fiul meu... Era pilot militar, a luptat în Afganistan. Acum... vinde în piață... Maior. Cu două decorații de război! Vânzător!! Înainte, asta se numea speculă, acum e business. Duci în Polonia vodcă, țigări și schiuri și aduci țoale. Bulendre! Duci în Italia chihlimbar, aduci de acolo produse sanitare: closete, robinete, pompe de desfundat. Pfui! Neam de neamul nostru n-a fost târgoveț! Îi disprețuiam! Oi fi eu o scursură de sovok... dar mai bine așa decât traficant...

Iată... vă mărturisesc... Înainte oamenii îmi plăceau mai mult... Oamenii aceia... erau de-ai mei... Țării aceleia i-am trăit toată istoria. Față de asta care e acum sunt indiferentă, nu-i a mea. (*Văd că a obosit. Închid reportofonul. Îmi dă un bilețel cu numărul de telefon al fiului ei.*) Mi l-ați cerut... Fiul meu o să vă povestească... el are istoria lui... Știu că între noi e o prăpastie... Știu... (*Printre lacrimi.*) Acum lăsați-mă. Vreau să fiu singură.

Fiul

Multă vreme nu mi-a permis să deschid reportofonul. Apoi, pe neașteptate, îmi propune singur: „Notați asta... Aici e vorba de istorie, nu de conflicte familiale, de părinți și copii. Nu menționați numele de familie. Nu mi-e frică, dar nu-mi place.”

...știți totul... Dar... ce putem spune despre moarte? Nimic rezonabil. Hi-i-ii! Va-a-ai! E o senzație absolut necunoscută...

...și astăzi îmi plac filmele sovietice, au în ele ceva ce nu găsești în cele moderne. Și acest „ceva” îmi plăcea. Îmi plăcea încă din copilărie. Ce anume, nu pot să formulez. M-a atras istoria, am citit mult, toți citeam mult pe atunci, am citit despre cei de pe *Celiuskin*⁹², despre Cikalov⁹³... despre Gagarin și Koroliov⁹⁴ ... dar multă vreme n-am știut nimic despre anul 1937. Odată, am întrebat-o pe mama: „Unde a murit bunicul?” și ea a leșinat. Tata mi-a spus: „Să n-o mai întrebi niciodată pe mama despre asta.” Am fost *oktiabronok*, pionier, n-are importanță dacă am crezut în toate

astea sau nu. Poate chiar am crezut? Mai degrabă nu mă prea gândeam... Comsomol. Cântece în jurul focului de tabără: „Dacă brusc un prieten nu-i / Nici dușman, nici prieten...”⁹⁵ Și mai departe... (*Își aprinde o țigară.*) Visuri? Visam să fiu militar. Să zbor! Era frumos, îți dădea prestigiu. Toate fetele visau să se mărite cu militari. Scriitorul meu preferat era Kuprin. Un ofițer! Uniformă frumoasă... Moarte eroică! Chefuri bărbătești. Prietenie. Toate astea erau atrăgătoare, le percepeam cu entuziasm tineresc. Și părinții mă susțineau. Am fost educat după cărți sovietice: „Omul e mai presus de toate”, „Pentru om nimic nu-i imposibil”, „Omul – ce mândru sună acest cuvânt”. Era vorba despre un om care nu există... nu există în realitate... Nici acum nu înțeleg de ce pe vremea aceea erau atâția idealiști. Și acum au dispărut. Ce fel de idealism are generația Pepsi? Numai oameni pragmatici. Am terminat liceul militar și am servit în Kamceatka. La graniță. Acolo unde vezi doar zăpadă și coline. Singurul lucru care mi-a plăcut întotdeauna la țara mea a fost natura. Peisajul. Asta da! După doi ani m-au trimis la academia militară – am terminat cu notă maximă. Urmau stele! O carieră! Aveam să fiu înmormântat pe afet, cu salve... (*Sfidător.*) Și acum? Schimbare de decor. Din maior sovietic m-am transformat în businessman. Vând instalații sanitare italienești... Dacă mi-ar fi prezis cineva asta acum zece ani, nici măcar nu l-aș fi bătut pe acest Nostradamus, aș fi râs ca de o glumă. Eram absolut sovietic – era rușine să-ți placă banii, trebuia să-ți placă să visezi. (*Trage din țigară și tace.*) Păcat... se uită multe... Se uită, pentru că totul se petrece prea repede. Ca într-un caleidoscop. Mai întâi m-am îndrăgostit de Gorbaciov, apoi m-am supărat pe el. Am mers la demonstrații și am scandat alături de ceilalți: „Elțin – da! Gorbaciov – nu!” Strigam: „Jos Articolul 6⁹⁶!” Și chiar am lipit manifeste. Vorbeam și citeam, citeam și vorbeam. Ce voiam noi? Părinții noștri voiau să spună tot și să citească tot. Ei visau să trăiască într-un comunism uman... cu față umană... Iar tinerii? Noi... Și noi visam la libertate. Dar ce înseamnă asta? Numai teorii... Voiam să trăim ca în Occident. Să ascultăm muzica lor, să ne îmbrăcăm la fel, să călătorim prin lume. „Vrem schimbarea... schimbarea...” cânta Viktor Țoi. Încotro ne îndreptam – nu înțelegeam. Toți visam... Iar în magazinele alimentare erau doar borcane de trei litri cu suc de mesteacăn și varză murată. Pachete cu frunze de dafin. Erau cartele pentru macaroane, unt, arpacaș... pentru tutun... La cozi oamenii se puteau omorî între ei pentru o vodcă! Dar erau publicați Platonov, Grossman, care fuseseră interziși... Erau retrase trupele din Afganistan. Eu am rămas în viață și credeam că noi toți, cei care am fost acolo, eram eroi. Ne-am întors

în patrie, dar patria nu mai era! În loc de patrie – o țară nouă, care ne scuipa în față! Armata s-a destrămat, soldații au început să fie înjurați, tratați ca niște ucigași! Din apărători s-au transformat în asasini. Se dădea vina pe noi pentru toate: și Afganistan, și Vilnius, și Baku. Pentru tot sângele vărsat. Seara nu era prudent să ieși pe stradă în uniformă militară, puteai fi luat la bătaie. Oamenii sunt răi pentru că n-au nici ce mânca, nici ce îmbrăca. Nimeni nu înțelege nimic. În regimentul nostru avioanele nu zburau – nu exista combustibil. Echipajele stăteau la sol – jucau cărți, se îmbibau de vodcă. Din salariul de ofițer puteai să-ți cumperi zece pâini. Un prieten s-a împușcat... apoi altul... Am ieșit din armată, am fugit carencotro. Toți aveam familii... eu am doi copii, un cățel și o pisică... Cum să trăim? Cățelului i-am înlocuit carnea cu brânză de vaci, noi am mâncat săptămâni întregi numai cașa. Toate astea ți se șterg din minte... Da, trebuie să le scriem, cât mai are cine să-și aducă aminte. Ofițerii... Noaptea descărcam vagoane, lucram ca paznici. Turnam asfalt. Alături de mine trudeau doctori în științe, medici, chirurgi. Îmi amintesc și de un pianist de la filarmonică. Am învățat să pun gresie și să montez uși metalice. Și așa mai departe... și așa mai departe... Am început afaceri... unii aduceau computere... alți „prespălau“ jeanși... (*Râde.*) Se înțeleg doi: unul cumpără o cisternă de vin, altul o vinde. Bat palma! Unul se duce să caute bani, iar celălalt se gândește: de unde fac rost de o cisternă de vin? E și banc, și realitate. Au venit și la mine din ăștia: purtau borse rupte, dar vindeau un elicopter... (*Face o pauză.*)

Dar am supraviețuit! Am supraviețuit... Și țara a supraviețuit! Dar ce știm noi despre suflet? Doar că există. Eu... prietenii mei... La noi totul e bine... Unul are o firmă de construcții, altul un mic magazin alimentar – brânză, carne, salamuri, altul face comerț cu mobilă. Unul are capital în străinătate, altul casă în Cipru. Unul e fost doctor în științe, altul inginer. Oameni inteligenți, educați. În ziare e descris „rusul nou“ cu un lanț de aur de vreo zece kilograme, cu bara de protecție a mașinii din aur și roțile din argint. Folclor! În afacerile de succes e cine vreți, numai proști nu. Ei, și ne descurcăm... Aducem coniac scump, dar bem vodcă. Bem vodcă și către dimineață, beți, ne îmbrățișăm și cântăm cântece comsomoliste: „Comsomoliști plini de avânt, / Mai tari suntem fiindcă suntem prieteni...“ Ne amintim cum mergeam „la cartofi“ în studenție sau întâmplări amuzante din armată. Pe scurt, ne amintim epoca sovietică. Înțelegeți? Și conversațiile se încheie întotdeauna astfel: „E vremea fărădelegii. E nevoie de un Stalin.“ Deși noi, vă spun, o ducem bine. Cum vine asta? Uite, eu, de

exemplu... Pentru mine 7 noiembrie e sărbătoare. Sărbătoresc ceva mareț. Îmi pare rău, ba chiar foarte rău. Dacă e să spunem adevărul... Pe de o parte nostalgie, pe de altă parte frică. Toată lumea vrea să plece, să se care din țară. Să câștige „lovele“ și să se care. Iar copiii noștri? Toți vor să studieze contabilitatea. Întrebați-i însă despre Stalin... O varză totală! Au doar o idee vagă... I-am dat fiului meu să citească Soljenițin – a răs tot timpul. L-am auzit, râdea. Pentru el faptul că un om putea fi acuzat că e agent triplu e deja comic. „Tată... Nici un singur anchetator nu știe să scrie, la fiecare cuvânt e o greșeală de ortografie. Până și cuvântul «împușcare» e scris greșit...” N-o să ne înțeleagă niciodată pe mine și pe mama, pentru că el n-a trăit nici măcar o zi în țara sovietică. Eu... și fiul meu... și mama mea... Fiecare trăiește în altă țară, deși toate sunt Rusia. Dar suntem într-un fel monstruos legați unii de alții. Monstruos! Toți ne simțim înșelați...

...socialismul e o alchimie. O idee alchimică. Am zburat înainte, dar nu știm unde am ajuns. „Cui trebuie să i te adresezi dacă vrei să intri în partidul comunist?” „Unui psihiatru.” Iar ei... părinții noștri... mama mea... vor să audă că au trăit o viață măreață și nobilă și că au crezut în ceva în care merită să crezi. Și ce aud? Aud din toate părțile că viața lor a fost plină de rahat, că n-au avut nimic în afară de oribilele lor rachete și tancuri. Erau gata să pună pe fugă orice dușman. Și ar fi făcut-o! Dar totul s-a prăbușit fără nici un război. Nimeni nu poate înțelege: de ce? Aici e de gândit... Dar să gândească n-au învățat. Toți își amintesc numai frica... și vorbesc despre frică... Am citit undeva că frica e și ea o formă de iubire. Se pare că aceste cuvinte îi aparțin lui Stalin... Astăzi în muzee e pustiu... Dar bisericile sunt pline, fiindcă toți avem nevoie de psihoterapeut. De sedințe de psihoterapie. Credeți că Ciumak și Kașpirovski⁹⁷ tratează trupul? Ei tratează sufletul. Sute de mii de oameni stau la televizor și-i ascultă ca hipnotizați. E un narcotic! Senzația cumplită de singurătate... de abandonare... O au toți: de la taximetrist și funcționarul din birou până la artistul poporului și academician. Toți sunt teribil de singuri. Și așa mai departe... Viața s-a schimbat complet. Acum lumea se împarte altfel: nu în „albi“ și „roșii“, nu în cei care au fost închiși și cei care i-au închis, cine l-a citit pe Soljenițin și cine nu l-a citit, ci în cei care pot să cumpere și cei care nu pot. Nu vă place asta? Nu vă place... e clar... Nici mie... nu-mi place... Dumneavoastră, și chiar și eu... noi am fost romantici... Dar naivii șaizeciști? O sectă de oameni cinstiți... Credeau că va cădea comunismul și rușii se vor repezi pe loc să învețe ce-i libertatea, dar ei s-au repezit să învețe să trăiască. Să trăiască! Să încerce, să guste din toate. Să mănânce

lucruri bune, să se îmbrace la modă... să călătorească... Au început să-și dorească să vadă palmierii și deșertul. Cămilele. Nu să ardă și să se mistuie, nu să alerge tot timpul undeva înarmați cu o făclie și un topor. Nu, doar să trăiască, așa cum trăiesc alții... În Franța sau în Monaco... Că dacă nu mai apucă! Li s-a dat pământul înapoi, dar pot să li-l ia din nou. Li s-a permis să facă comerț, dar ar putea fi închiși. Ar putea să li se ia și fabrica, și magazinașul. Frica asta le sfârâie în creier. Trebuie să câștige bani mai repede. Nimeni nu se mai gândește la nimic mareț... grandios... S-au saturat de lucruri mărețe! Vor lucruri umane. Normale. Obișnuite... obișnuite, înțelegeți? Despre grandoare îi poți aminti așa... la o vodcă... Am fost primii care am zburat în cosmos... Și am făcut cele mai bune tancuri din lume, dar nu se găsea detergent și hârtie igienică. Closetele alea blestемate curgeau întruna! Spălăm pungile de plastic și le uscăm pe balcon. Și să ai videocasetofon era ca și cum ai avea elicopter personal. Dacă vedeai un băiat în jeansi nu simțeai invidie, ci interes estetic... Ți se părea exotic! Țsta era prețul! Prețul pentru rachete și nave cosmice. Pentru istoria măreață! (*Face o pauză.*) V-am împuiat capul... Acum toată lumea vrea să vorbească, dar nu ne mai ascultăm unii pe alții...

...la spital... lângă mama zăcea o femeie... Când intram în salon, o vedeam întâi pe femeia asta. Odată, am observat că voia să-i spună ceva fiicei ei, dar nu putea: m-ma... m-mu... A venit soțul ei, a încercat să vorbească cu el, n-a reușit. S-a întors spre mine: m-ma... Și atunci se întinde, își ia cârja și, înțelegeți, începe să dea cu ea în instalația de perfuzii. În pat... Nu simțea că lovește... că rupe... Voia să vorbească... Dar cu cine mai poți să vorbești azi? Spuneți-mi, cu cine? Omul însă nu poate să trăiască în pustie...

...toată viața l-am iubit pe tata... E mai mare ca mama cu cincisprezece ani, a fost în război. Dar războiul nu l-a zdrobit, ca pe alții, nu l-a legat de el ca de cel mai important eveniment al vieții lui. Merge și acum la vânătoare, la pescuit. Dansează. A fost căsătorit de două ori, și de două ori cu femei frumoase. O amintire din copilărie... Mergem la cinematograful, și tata mă oprește: „Uite ce frumoasă e mama!“ N-a avut niciodată acea mândrie animalică a războiului pe care o au bărbații care au luptat: „Am tras. S-a prăbușit. Curgea carnea din el ca din mașina de tocat.“ Își amintește niște lucruri nevinovate. Prostii. Cum de Ziua Victoriei s-a dus împreună cu un camarad într-un sat după fete și au prins doi nemți care se băgaseră într-o latrină din lemn – în groapă până la gât. Le-a fost milă să-i împuște! Războiul se terminase. Se săturaseră să tragă. Dar nici să se

apropie de ei nu puteau... Tata a avut noroc: în război ar fi putut fi ucis, dar n-a fost ucis; înainte de război ar fi putut fi arestat, dar nu fusese arestat. Avea un frate mai mare – unchiul Vania. Lui i se întâmplase cu totul altfel – pe vremea lui Ejov... în anii '30... l-au trimis la carbuni, la Vorkuta. Zece ani fără drept de corespondență. Soția lui, persecutată de colegii de serviciu, s-a aruncat de la etajul al cincilea. Fiul lor a fost crescut de bunică. Dar unchiul Vania s-a întors... S-a întors cu o mână paralizată, fără dinți și cu ficatul mărit. A început să lucreze din nou în fabrica lui, pe același post, și stătea în același birou, la aceeași masă... (*Își mai aprinde o țigară.*) Iar în fața lui stătea cel care îl turnase. Toată lumea știa... și unchiul Vania știa că acela îl turnase... Ca și înainte, mergeau la adunări și demonstrații. Citeau ziarul *Pravda*, lăudau politica partidului și guvernului. De sărbători beau vodcă la aceeași masă. Și așa mai departe... Țștia suntem noi! E viața noastră! Așa suntem... Imaginați-vă un călău și o victimă de la Auschwitz stând în același birou și primindu-și salariul de la același ghișeu de la contabilitate. Cu aceleași medalii după război. Iar acum și cu aceeași pensie... (*Tace.*) Sunt prieten cu fiul unchiului Vania. El nu-l citește pe Soljenițin, în casa lui nu există nici o singură carte despre lagăr. Fiul și-a așteptat tatăl, dar de întors s-a întors altcineva... s-a întors o ruină umană... Zdrobit, găbovit. S-a stins repede. „Tu nu știi cât de frică poate să-ți fie“, îi spunea el băiatului. „Nu știi...“ Îl avea în fața ochilor pe anchetatorul său... un zdrahon... băgase un om cu capul într-o găleată plină cu excremente și-l ținuse acolo până se sufocase. Iar pe unchiul Vania... l-a spânzurat de tavan gol, și în nas, în gură, în toate găurile pe care le avem, i-a turnat amoniac. Anchetatorul îi urina în ureche și striga: „Pe deșteptii ăia... spune-mi-i pe deșteptii ăia!“ Și unchiul Vania i-a spus... A semnat tot. Dacă nu i-ar fi spus și n-ar fi semnat, l-ar fi băgat și pe el cu capul în găleată. Mai târziu, pe câțiva dintre cei pe care-i turnase i-a întâlnit în barăci... „Cine m-o fi turnat?“ se întrebau ei. Cine m-o fi turnat? Cine... Eu nu pot să judec. Nici dumneavoastră nu puteți. Unchiul Vania a fost adus în celulă pe targă, learcă de sânge și urină. Mânjit cu propriile excremente. Nu știu unde se termină omul... Dumneavoastră știți?

...ne e milă de bătrânii noștri, firește... Adună sticlele goale pe stadioane, noaptea vând țigări la metrou. Caută prin gunoaie. Dar bătrânii noștri nu sunt lipsiți de vină... E un gând cumplit! Șocant. Însăpăimântător și pentru mine însumi. (*Tace.*) Dar despre asta n-o să pot să vorbesc niciodată cu mama... Am încercat... Devine isterică!

(Vrea să încheie conversația, dar, nu știu de ce, se răzgândește.)

...dacă aş citi undeva sau aş auzi de la cineva asta, n-aş crede. Dar în viaţă se întâmplă... se întâmplă, ca într-un roman poliţist prost... Întâlnirea cu Ivan D... E nevoie de numele de familie? De ce? Nu mai trăieşte. Copiii? O veche zicală spune că fiul nu răspunde pentru tată... Da, acum şi copiii sunt bătrâni. Nepoţii, strănepoţii? Despre nepoţi nu ştiu, dar strănepoţii... ei deja nu mai ştiu nici cine a fost Lenin... Tăicuţa Lenin a fost uitat. Nu mai e decât un monument. (*Face o pauză.*) Aşa, despre întâlnire... Tocmai fusesem avansat locotenent, mă pregăteam să mă însor... Cu nepoata lui. Cumpăraserăm deja verighetele şi rochia de mireasă. Anna... aşa o chema... frumos nume, nu-i aşa? (*O nouă ţigară.*) Era nepoata... nepoata adorată... Toţi cei din casă o numeau în glumă „Adorana“. O poreclă inventată de el... Asta însemna că era adorată... Îi şi semăna – chiar foarte mult, pe dinafară. Eu sunt dintr-o familie sovietică normală, care toată viaţa s-a târât de la o chenzină la alta, iar ei aveau lustre de cristal, porţelan chinezesc, covoare, un Jiguli nou-nouţ. Totul şic! Aveau şi o Volgă veche, pe care bătrânul nu voia s-o vândă. Şi aşa mai departe... Eu deja locuiam la ei, dimineaţa beam ceai în sufragerie din pahare în suport de argint. Era o familie mare – gineri, nurori... Unul dintre gineri era profesor. Când bătrânul se supăra pe el, întotdeauna rostea una şi aceeaşi frază: „Pe unii ca tine... Îi făceam să-şi înghită rahatul...“ Ei, un fel de a spune... Dar atunci nu înţelegeam... Nu înţelegeam! Mai târziu mi-am amintit... după... Veneau la el pionieri, îi consemnau amintirile, i se cereau fotografii pentru muzeu. Pe vremea mea era deja bolnav, stătea acasă, dar înainte vorbea în şcoli, le lega cravata roşie elevilor premianţi. Era un veteran respectat. La fiecare zi de sărbătoare cutia poştală era plină de felicitări, în fiecare lună primea raţie specială de produse alimentare. Odată, am fost cu el să iau produsele astea... Ne-au invitat într-un fel de subsol: un salam, un borcan de castraveci şi roşii murate bulgăreşti, conserve de peşte din import, şuncă ungurească la borcan, mazăre, ficat de cod... Pe vremea aceea nimic din toate astea nu se găsea. Era un privilegiu! Pe mine m-a adoptat de la început: „Îmi plac militarii, pe civili îi dispreţuiesc.“ Mi-a arătat puşca lui de vânătoare scumpă: „Ție ți-o las!“ În tot apartamentul acela uriaş, pe pereţi erau atârinate coarne de cerb, pe rafturile de cărţi erau trofee de vânătoare. Era vânător pasionat, fusese vreo zece ani preşedintele asociaţiei orăşeneşti a vânătorilor şi pescarilor. Şi mai ce? Povestea mult despre război... „În luptă una e să tragi la distanţă mare... Poate oricine... Dar să duci pe cineva la execuţie... Omul să stea la trei metri...“ Mereu scotea câte una din astea. Nu te plectiseai cu el, îmi plăcea bătrânul.

Am venit în permisie... Nunta se apropia. Era la mijlocul verii. Stăteam toți la *dacea* lui mare. O *dacea* din acelea vechi... Nicidecum cei patru sute de metri pătrați regulamentari, nu-mi mai amintesc exact câți, dar cuprindeau și o bucată de pădure. Niște pini bătrâni. Asemenea case primeau numai cei cu funcții înalte. Pentru merite deosebite. Academicienii și scriitorii. Și el... Dimineața, când mă trezeam, bătrânul era în grădină: „Eu am suflet de țăran. Am venit de la Tver la Moscova în opinci.“ Seara adeseori stătea singur pe terasă și fuma. Nu era un secret pentru mine: îi dăduseră drumul din spital ca să moară – avea un cancer la plămâni, neoperabil. Nu s-a lăsat de fumat. De la spital s-a întors cu o Biblie: „Toată viața am fost materialist, dar înainte de moarte am ajuns la Dumnezeu.“ Biblia i-o dăruiseră niște călugărițe care se îngrijeau de cei grav bolnavi la spital. Citea cu o lupă. Până la prânz citea ziare, după somnul de după-amiază memorii de război. Adunase o întreagă bibliotecă de memorii: Jukov, Rokossovski... Îi plăcea să-și amintească și el... Cum i-a văzut pe viu pe Gorki și Maiakovski... pe cei de pe *Celiuskin*... Deseori repeta: „Poporul vrea să-l iubească pe Stalin și să sărbătorească ziua de 9 Mai.“ Mă certam cu el: începuse perestroika... primăvara democrației ruse... Eram total naiv! Odată, am rămas singur cu el – toți plecaseră în oraș. Doi bărbați într-o *dacea* pustie. Cu o carafă de vodcă. „Scuip pe doctori! Am trăit destul.“ „Să vă torn?“ „Toarnă.“ Și ne-am pornit... N-am înțeles imediat... Nu mi-am dat seama imediat că aici era nevoie de un preot. Omul se gândește la moarte... Nu mi-am dat seama... La început a fost o discuție obișnuită pentru anii aceia: socialism, Stalin, Buharin... testamentul politic al lui Lenin, pe care Stalin l-a ascuns partidului... despre ce se mai spunea, ce mai scria în ziare. Am băut. Am băut bine! La un moment dat, nu știu de ce, s-a burzului: „Mucosule! Tânăr și necopt... Ascultă la mine! Omului nostru nu trebuie să-i dăm libertate. Se pișă pe ea! Ai priceput?!“ Și trage o înjurătură. Un rus nu-l poate convinge de ceva pe alt rus fără să-njure. Nu mai reproduc înjurăturile. „Bagă-ți bine în cap...“ Eu... firește... eram șocat. Șocat! Și el se dezlanțuie: „Toți guralivii ăștia ar trebui mânați în cătușe la muncă grea! Cu târnăcopul în mână. Teroarea e necesară. Fără teroare, totul se prăbușește într-o clipă.“ (*O pauză lungă.*) Noi credem că monștrii trebuie să aibă coarne și copite. Dar pare că ai în față un om... un om obișnuit... Își suflă nasul... e bolnav... bea vodcă... Și eu mă gândesc... Atunci m-am gândit la asta pentru prima oară... Întotdeauna rămân să dea mărturie victimele, dar călăii tac. Dispar undeva, într-o groapă nevăzută. Ei n-au nume de familie, n-au voci. Pier fără urmă,

nu știm nimic despre ei.

În anii '90... Era o vreme când călăii încă trăiau... s-au speriat... În ziare a apărut numele de familie al anchetatorului care l-a torturat pe academicianul Vavilov. Îmi amintesc: Aleksandr Hvat. Au mai fost publicate câteva nume. Și ei au intrat în panică, s-au temut că se vor deschide arhivele și se va anula mențiunea „secret“. Au început să se agite. Nimeni n-a consemnat asta, nu există o statistică, dar au fost zeci de sinucideri. În toată țara. Toți au dat vina pe prăbușirea imperiului... pe sărăcie... dar mie mi s-a povestit despre sinuciderea unor bătrâni înlesniți și merituși. Fără vreun motiv aparent. Un singur lucru aveau în comun: toți erau activiști. Unora li s-a trezit conștiința, alții au făcut-o de frică să nu afle familia. S-au speriat. Au avut un moment de panică. Nu puteau înțelege ce se întâmplase brusc... și de ce se face gol în jurul lor... Căini credincioși! Slujitori de nădejde! Firește, nu toți au tremurat... În *Pravda* sau în *Ogoniok*, aici poate mă-nșală memoria, s-a publicat scrisoarea unui gardian de lagăr. El nu s-a temut! Descria bolile căpătate în timpul serviciului în Siberia, unde îi păzise vreme de cincizeci de ani pe „dușmanii poporului“. Nu și-a cruțat sănătatea... Slujba, se plângea el, era grea: vara te mâncau țânțarii și te chinuia arșița, iarna erau geruri. Mântăluțele – îmi amintesc că așa scria: „mântăluțele“ – care se dădeau soldaților erau subțiri, dar șefii cei mari aveau șube și pâslari. Iar acum, zicea, dușmanii pe care nu-i dovediseră își ițesc capul... Contrarevoluție! O scrisoare plină de răutate... (*Pauză.*) Foștii *zeki* i-au răspuns imediat... Nu le mai era frică. N-au tăcut. Au scris cum prizonierii puteau fi dezbrăcați complet, legați de un copac și lăsați acolo zile întregi, să se hrănească insectele cu ei până nu mai rămânea decât scheletul. Iarna, pe un ger de minus patruzeci de grade, turnau apă peste nenorociții care nu-și îndepliniseră norma zilnică. Zeci de statui de gheață stăteau acolo până primăvara ca avertisment... (*Pauză.*) Nimeni n-a fost judecat! Nimeni! Călăii au trăit până la adânci bătrâneți ca niște pensionari respectați... Ce să vă spun? Nu chemați la căință. Nu vă gândiți ce popor minunat avem. Nimeni nu e pregătit să se căiască. E treabă grea căința. Eu însumi intru în biserică, dar nu mă hotărâsc să mă spovedesc. Mi-e greu... La drept vorbind, omului nu-i e milă decât de el însuși. De el și de nimeni altcineva. Așadar... Bătrânul se agita pe terasă... țipa... Mi s-a făcut părul măciucă... Măciucă! Din cauza vorbelor lui. Deja știam destul de multe la vremea aceea... Îl citisem pe Șalamov... Iar acolo, pe masă, era un vas cu bomboane, un buchet de flori... Un decor absolut pașnic. Contrastul ăsta făcea totul și mai impresionant. Îți stârnea și frică, și

curiozitate. Curiozitatea, vă spun sincer, era mai mare decât frica. Îmi doream... Mereu ne dorim să aruncăm o privire în abis. De ce? Așa suntem construiți.

„...Când m-au luat să lucrez la NKVD, am fost foarte mândru. Din primul salariu mi-am cumpărat un costum bun...

...era o muncă... cu ce s-o compar? Poate fi comparată cu războiul. Dar în război m-am odihnit. Dacă împuști un german, el țipă în germană. Țștia însă... ățtia țipau în rusă... Părea că sunt de-ai tăi... În lituanieni și polonezi mi-era mai ușor să trag. Dar ățtia țipau pe rusește: «Bestiilor! Idioților! Terminați-ne mai repede!» F...!! Eram plini de sânge... ne ștergeam palmele de propriul păr... Uneori ni se dădeau șorțuri de piele... Așa era munca. Slujba. Tu ești tânăr... Perestroika! Perestroika! Crezi niște palavragii... N-au decât să strige: libertate! libertate! Să alerge prin piețe... Securea e tot acolo... securea stăpânului pânđește... Ține minte! F...!! Eu sunt soldat! Mi se spunea, mă duceam. Trăgeam. Dacă ți se spune, și tu te duci. Te duci!! Eu omoram dușmani. Dăunători! Exista un document: condamnat la «cea mai înaltă măsură de apărare socială»... Sentință de stat... Slujba... să nu dea Dumnezeu! Când nu moare, și cade jos și se tăvălește ca un porc... scuipă sânge... Deosebit de neplăcut e să tragi într-un om care râde. Fie a înnebunit, fie te disprețuiește. Plouă cu înjurături și urlete din ambele părți. Nu poți să mănânci când ai o asemenea activitate... Eu nu puteam... Tot timpul mi-era sete. Apă! Apă! Ca după o beție... F...!! Către sfârșitul schimbului ni se aduceau două găleți: o găleată cu vodcă și una cu apă de colonie. Vodca ți se aducea după program, nu înainte. Ai citit undeva altfel? Așa, așa... Acum se scriu de toate... se inventează multe. Ne spălam cu apă de colonie până la brâu. Mirosul de sânge e pătrunzător, special... seamănă puțin cu cel de spermă... Aveam un câine ciobănesc, nu se apropia de mine când veneam de la serviciu. F...!! De ce taci? Ești încă necopt... netrecut prin foc... Ascultă! Rar... se nimerea câte un soldat căruia îi plăcea să ucidă... era mutat din plutonul de execuție. Nu erau agreeți. Mulți erau de la țară, ca mine, țăranii sunt mai puternici decât orașenii. Mai rezistenți. Mai obișnuți cu moartea: unii mai înjunghiaseră acasă câte un porc, tăiaseră un vițel, iar găini tăia toată lumea. Cu moartea... cu ea trebuie să te înveți... În primele zile ne duceau să ne uităm... Soldații doar asistau la execuție sau însoțeau convoaiele de condamnați. Au fost cazuri când au înnebunit pe loc. N-au rezistat. E treabă sensibilă... Și ca să omori un iepure îți trebuie obișnuință, nu oricine poate. F...!! Așezi omul în genunchi și tragi cu pistolul aproape lipit de tâmpla

stângă... în zona urechii stângi. La sfârșitul programului îți atârna mâna ca o cârpă. Cel mai afectat era degetul arătător. Și noi aveam un plan de îndeplinit, ca în orice altă slujbă. Ca la fabrică. La început nu făceam față. Fizic nu puteam să-l îndeplinim. Atunci au fost chemați medicii. S-a făcut consiliu. Decizia a fost următoarea: de două ori pe săptămână tuturor soldaților li se va face masaj. Masaj la mâna dreaptă și la degetul arătător. Degetul arătător era obligatoriu să fie masat, pe el e cea mai mare presiune când tragi. Am rămas doar un pic surd de urechea dreaptă, fiindcă tragi cu mâna dreaptă...

...se dădeau diplome «pentru îndeplinirea unei misiuni speciale încredințate de partid și de stat», «pentru devotament față de cauza partidului leninisto-stalinist». Am un dulap întreg de diplome din astea, tipărite pe hârtie excelentă. O dată pe an te trimiteau împreună cu familia la un sanatoriu bun. Mâncare delicioasă... multă carne... tratament... Nevastă-mea n-a știut nimic despre munca mea. Aveam o muncă de răspundere, secretă, și gata. M-am însurat din dragoste.

...economiseam cartușe pentru război. Dacă eram aproape de mare... Umpleam o barjă ca pe un borcan cu sardele. Din închisoare nu se auzeau țipete, ci răgete ca de fiară: «Nici când nu se predă *Variagul* nostru mândru, / Nimeni nu caută-ndurare...»⁹⁸ Fiecărui condamnat i se legau mâinile cu sârmă și i se atârna o piatră de picioare. Dacă vremea era bună... marea liniștită...se vedea multă vreme cum se duceau la fund... Ce te uiți așa? Papă-lapte! Ce te uiți?! F...!! Toarnă! Așa era munca... slujba... Îți povestesc ca să pricepi: ne-a costat mult puterea sovietică. Trebuie s-o păstrăm. S-o apărăm! Seara, ne întorceam cu barjele goale. O liniște de mormânt. Toți aveam același gând: când o să coborâm pe uscat și pe noi o să ne... F...!! Am ținut ani de zile sub pat un geamantan mic din lemn pregătit: lenjerie de schimb, periută de dinți, aparat de ras. Pistolul îl țineam sub pernă... Eram gata să-mi trag un glonț în frunte. Toți trăiam așa pe vremea aia! Și soldații, și mareșalii. Era egalitate.

...a început războiul... Am cerut imediat să plec pe front. În luptă nu-i atât de înspăimântător să mori. Știi că mori pentru patrie, totul e simplu și clar. Am eliberat Polonia, Cehoslovacia... F...!! Mi-am încheiat drumul războinic la Berlin. Am două decorații și medalii. Victorie! Și... mai departe a fost așa... După Victorie m-au arestat. Cei de la direcția specială aveau listele pregătite... Cekistul are doar două posibilități: să moară de mâna dușmanului sau de mâna NKVD. Mi-au dat șapte ani. Am stat toți cei șapte ani. Și acum... înțelegi... mă trezesc ca în lagăr – la șase dimineața.

Pentru ce am fost condamnat? Nu mi-au spus. Pentru ce?! F...!!“

(Mototolește nervos pachetul de țigări gol.)

Poate că mințea. Nu... nu mințea... nu era genul... Nu cred că mințea... A doua zi dimineața am găsit un motiv, un fleac oarecare. Am plecat. Am fugit! Nunta s-a anulat. Păi da... daaa... Ce nuntă? Nu mai puteam să mă întorc în casa aia. Nu puteam! Am plecat la unitate. Logodnica mea... nu putea înțelege, îmi scria scrisori... suferea... Și eu... Dar nu despre asta vorbesc acum... Nu despre dragoste... Asta-i altă poveste. Vreau să înțeleg... și dumneavoastră vreți să înțelegeți: ce fel de oameni au fost ăștia? Așa-i? Totuși... Criminalul e interesant, orice s-ar spune, un criminal nu poate fi banal. Te atrage... ești curios... Răul hipnotizează... S-au scris sute de cărți despre Hitler și Stalin. Cum erau în copilărie, în familie, ce femei au iubit... ce vin și ce țigări preferau... Ne interesează orice mărunțiș. Vrem să înțelegem... Timur Lenk, Genghis-Han – cine sunt ei? Cine? Și milioanele de copii ale lor... mici copii... care au făcut tot lucruri cumplite, și numai unii au înnebunit. Toți ceilalți au trăit normal: au sărutat femei și au jucat șah... au cumpărat jucării pentru copiii lor... Fiecare își zicea: nu sunt eu. Nu eu l-am spânzurat „de-a-n picioarele“ și i-am „împrăștiat creierii pe tavan“, și nu eu am băgat creioane ascuțite în sfârcurile femeilor. Nu eu, sistemul. Stalin însuși... până și el spunea: nu eu hotărâsc, ci Partidul... Își învăța fiul: „Tu crezi că eu sunt Stalin. Nu! Stalin e el!“ Și arăta spre portretul de pe perete. Nu spre el, ci spre portretul lui! Mașinăria morții... Mașinăria a funcționat fără oprire... zeci de ani... Era o logică genială: victimă-călău, iar la sfârșit călăul devine și el victimă. Parcă n-ar fi gândit-o un om... Ceva atât de desăvârșit există doar în natură. Roata se învârteste și nu există vinovați. Nu există! Toți vor să fie compătimiți. Toți sunt victime. Toți sunt la sfârșitul lanțului trofic! Uite- așa! Atunci, tânăr fiind, m-am speriat, am amuțit, azi așa fi pus mai multe întrebări... Am nevoie să știu... De ce? Mi-e frică... După tot ce-am aflat despre oameni, mi-e frică de mine. Mi-e frică. Sunt un om obișnuit... slab... Sunt și alb, și negru, și galben... de toate... În școala sovietică am fost învățați că omul în sine e bun, e minunat, și mama mea crede și acum că doar situațiile îngrozitoare îl fac îngrozitor. Dar omul e bun! Și asta... nu-i așa... nu-i așa! Daaaa... Omul pendulează toată viața între bine și rău. Fie înfigi creionul ascuțit în sfârcuri, fie ți se întâmplă ție... Alege! Alege! Câți ani au trecut... și tot nu pot să uit... Cum răcnea: „Mă uit la televizor, ascult radioul. Din nou bogați și săraci. Unii înfulecă icre, cumpără insule și avioane, altora nu le ajunge nici de un corn.

N-o să țină asta multă vreme! Stalin încă e numit măreț... Securea e tot acolo... Securea stăpânului pândește... O să-ți aduci aminte vorbele mele... M-ai întreat... (îl întrebam) dacă omul se sfârșește repede, cât rezistă. Îți răspund: un picior de taburet vienez în cur sau o sulă în boașe – și s-a zis cu omul. Ha, ha... s-a zis cu omul... Un gunoi rămâne! Ha, ha...“

(*Când deja ne luam rămas-bun.*) Ei, am răscolit toată istoria... Mii de dezvăluiri, tone de adevăr. Trecutul e pentru unii o ladă cu carne și un butoi cu sânge, iar pentru alții o epocă măreață. Ne certăm în bucătării în fiecare zi. Dar curând vor crește... lupii tineri, cum îi numea Stalin... Curând vor crește...

(*Ne luăm din nou rămas-bun, dar imediat începe din nou să vorbească.*)

Am văzut nu demult pe Internet niște fotografii de amator... Fotografii de război obișnuite, dacă nu știi cine-i în ele. Comandamentul SS de la Auschwitz... Ofițeri și soldați de rând. Multe fete. Se fotografiau la serate sau când făceau plimbări. Tineri, veseli. (*Face o pauză.*) Și fotografiile cekiștilor noștri din muzee? Să le priviți cu atenție cândva: veți vedea chipuri frumoase... însuflețite... Multă vreme am fost învățați că sunt sfinți...

Aș fi vrut să plec din țara asta sau măcar să-mi expediez copiii de aici. O să plecăm. Securea stăpânului pândește... Am ținut minte...

După câteva zile mă sună să-mi spună că nu va permite publicarea relatării lui. De ce? Refuză să-mi explice. Mai târziu află că a emigrat în Canada cu familia. Îl regăsesc după zece ani și este de acord cu publicarea. Îmi spune: „Mă bucur că am plecat la timp. Era o vreme când toată lumea îi iubea pe ruși, acum iar le e frică tuturor de noi. Dumneavoastră nu vă e frică?“

Note

85. Lagăr special pentru copii în Gulagul sovietic.

86. Astăzi Karagandî, oraș în Kazahstan.

87. Stadionul Național din Chile a fost folosit, în perioada septembrie–noiembrie 1973, după lovitura de stat a lui Augusto Pinochet, ca loc de detenție și execuții pentru prizonierii politici.

88. Mulțumesc mult.

89. N-are importanță.

90. Nume dat combinatului metalurgic de la Magnitogorsk, construit de

deținuți.

91. Astăzi așezare minieră, pe locul unde inițial a fost un lagăr de muncă forțată.

92. Vapor sovietic prins în ghețuri în timpul unei expediții în Marea Nordului. Membrii echipajului au supraviețuit făcându-și o plută pe care au fost nevoiți s-o reconstruiască de treisprezece ori până să fie salvați de niște aviatori deveniți apoi legendari.

93. Valeri Cikalov (1904–1938), celebru pilot de încercare sovietic, erou al Uniunii Sovietice.

94. Serghei Koroliov (1907–1966), inginer, considerat unul dintre părinții aeronauticii sovietice. A proiectat, între altele, satelitul artificial Sputnik și vehiculul cu care a zburat Iuri Gagarin.

95. Versuri dintr-un cântec al lui Vladimir Vîsoțki.

96. Articolul din Constituție care specifica rolul conducător al Partidului Comunist.

97. Vindecători celebri la începutul anilor 1990.

98. Cântec scris în 1904 în onoarea crucișătorului *Variag*, rămas în istorie pentru eroismul echipajului său într-o bătălie din Războiul Ruso–Japonez.

Partea a II-a
FARMECUL VIDULUI

DIN ZGOMOTUL STRĂZII ȘI DIN CONVERSAȚII ÎN BUCĂTĂRIE (2002–2012)

Despre trecut

— Anii '90, anii lui Elțin... Cum ni-i amintim? O epocă fericită... un deceniu nebun... ani înfricoșători... epoca democrației visătoare... catastrofalii ani '90... o epocă pur și simplu de aur... timpul autodemascării... vremuri rele și ticăloase... o epocă viu colorată... agresivă... furtunoasă... a fost epoca mea... n-a fost a mea!!!

— Ne-am bățut joc de anii '90! O șansă ca aceea pe care am avut-o atunci nu se va repeta curând. Și ce bine începuse totul în '91! N-o să uit niciodată chipurile oamenilor cu care stăteam în fața Casei Albe. Eram învingători, eram puternici. Voiam să trăim. Savuram libertatea. Dar acum... acum mă gândesc altfel la toate astea... Ce dezgustător de naivi eram! Viteji, cinstiți și naivi. Credeam că salamul crește din libertate. Suntem și noi vinovați pentru tot ce s-a întâmplat după aceea... Elțin poartă răspunderea, bineînțeles, dar și noi...

Eu cred că totul a început în octombrie. În octombrie '93... „Sângerosul octombrie“, „octombrie negru“, „CSSU-2“⁹⁹... Așa e numit... Jumătate din Rusia se precipita înainte și jumătate trăgea înapoi. Către socialismul cenușiu. Către nenorocitul de sovok. Puterea sovietică nu se preda. Parlamentul „roșu“ refuza să i se supună președintelui. Eu așa am înțeles atunci... Portăreasa noastră, care e de undeva de pe lângă Tver și pe care eu și soția mea nu o dată am ajutat-o cu bani – i-am dat toată mobila noastră când am renovat apartamentul –, în dimineața aceea, când a început totul, a văzut la mine o insignă cu Elțin și în loc de „Bună dimineața!“ mi-a spus cu răutate: „O să se termine curând cu voi, burjuii“, după care mi-a

întors spatele. Nu mă așteptasem. De unde atâta ură față de mine? Pentru ce? Situația era aceeași ca-n '91... Am văzut la televizor: arde Casa Albă, tancurile trag... pe cer se văd trasoare... E atacat turnul de televiziune Ostankino... Generalul Makașov, cu o beretă neagră pe cap, striga: „Gata cu *mayor, sir și Herr!*“ Și ură... ură... Mirosea a război civil. A sânge. Din Casa Albă, generalul Ruțkoi chema deschis la război: „Piloți! Fraților! Ridicați avioanele! Bombardați Kremlinul! Acolo e o gașcă de bandiți!“ Ca prin farmec, orașul s-a umplut de tehnică militară. De oameni ieșiți nu se știe de unde, în uniforme de camuflaj. Și atunci Egor Gaidar s-a adresat „moscoviților, tuturor rușilor care iubesc democrația și libertatea“... Totul ca în '91... Noi ne-am dus... eu m-am dus... Erau acolo mii de oameni... Îmi aduc aminte că alergam undeva împreună cu toți ceilalți. M-am împiedicat. Am căzut pe o pancartă pe care scria „Pentru o Rusie fără burju!“ Brusc mi-am dat seama ce ne așteaptă dacă generalul Makașov învinge... Am văzut un tânăr rănit, nu putea să meargă, l-am târât după mine. „Tu de partea cui ești“, m-a întrebat el, „a lui Elțin sau a lui Makașov?“ El era de partea lui Makașov... Așadar, eram inamici. „Du-te-n...!“ i-am tras o înjurătură. Și mai departe? În scurt timp ne-am împărțit din nou în „albi“ și „roșii“. Lângă o Salvare zăceau zeci de răniți... Toți, nu știu de ce am reținut asta foarte limpede, aveau ghetete uzate, toți erau oameni simpli. Oameni săraci. Acolo cineva m-a mai întrebat o dată: „Omul ăla pe care l-ai adus e de-al nostru sau din ceilalți?“ Pe „ceilalți“ îi luau la sfârșit, zăceau pe asfalt și îl scăldau în sânge... „Ce-i cu voi? Ați înnebunit!“ „Sunt, totuși, dușmanii noștri, nu?“ S-a întâmplat ceva cu oamenii în aceste două zile... În general, s-a schimbat ceva în aer. Lângă mine erau complet alți oameni, foarte puțin asemănători cu cei alături de care stătusem la Casa Albă cu doi ani în urmă. Aveau în mâini șișuri improvizate... din camioane se împărțeau automate adevărate... Război! Totul era serios. Lângă o cabină telefonică erau stivuiri morții... Și aceștia aveau ghetete uzate... Și nu departe de Casa Albă era o cafenea deschisă; acolo, ca de obicei, se bea bere. Tot felul de gură-cască stăteau la balcoane și urmăreau ce se întâmplă, ca la teatru. Și atunci... Sub ochii mei doi bărbați au scos pe brațe un televizor din Casa Albă, din buzunarele jachetelor le atârnavă niște receptoare de telefon... Cineva a tras ca în joacă de sus asupra hoților. Probabil niște lunetiști. Ori nimeresc un om, ori televizorul... Pe străzi se auzeau tot timpul împușcături... (*Tace o clipă.*) Când totul s-a terminat și m-am întors acasă, am aflat: fiul vecinei noastre fusese omorât. Un băiat de douăzeci de ani. Era de cealaltă parte a

baricadei... Una era să ne certăm la noi în bucătărie și alta să ne împușcăm... Cum se ajunsese aici? Eu nu voiam asta... Fiindcă în mulțime... Mulțimea e un monstru, în mulțime omul nu mai e deloc cel cu care ai stat de vorbă în bucătărie. Unde bea vodcă, bea un ceai. Gata, nu mă mai duc niciodată nicăieri și nici pe copii nu-i las... (Tace.) Nu știu ce-a fost asta: am apărat libertatea, sau am participat la o lovitură de stat militară? Acum am îndoieli... Au murit sute de oameni... În afară de rude, nimeni nu-și mai amintește de ei. „Vai de cel ce zidește cu vărsări de sânge...”¹⁰⁰ (Tace.) Și dacă ar fi învins generalul Makașov? Ar fi fost și mai mult sânge. Rusia s-ar fi prăbușit. N-am răspunsuri... Am crezut în Elfin până în 1993...

Atunci băieții mei erau mici, dar acum au crescut de mult. Unul chiar e înșurat. De câteva ori... da... am încercat... Am vrut să le povestesc despre '91... despre '93... Nu-i mai interesează. Ascultă cu priviri goale. Au o singură întrebare: „Tată, tu de ce nu te-ai îmbogățit în anii '90, când era atât de ușor?” Cică numai ciungii și proștii nu s-au îmbogățit. Boșorogii debili... impotenții de bucătărie... Alergau pe la mitinguri. Adulmecau aerul libertății, în timp ce băieții deștepți își împărțeau petrolul și gazele...

— Rusul e ușor de amăgit. Cândva a fost amăgit de idealurile comunismului, pe care le aplica în viață furibund, cu fervoare religioasă, apoi a obosit, a fost dezamăgit. Și a hotărât să se despartă de vechea lume, scuturându-și praful ei de pe tălpi. Așa e modelul rusesc, să începi mereu de la zero. Și iar ne protestesc niște idei care nouă ni se pare noi. Înainte, pentru victoria capitalismului! Curând vom trăi ca în Occident! Visuri trandafirii...

— Am început să trăim mai bine.

— Dar unii au început să trăiască de o mie de ori mai bine.

— Eu am cincizeci de ani... Mă străduiesc să nu fiu sovok. Nu prea-mi iese. Lucrez pentru un întreprinzător privat și îl urăsc. Nu sunt de acord cu împărțirea pârlăului URSS, cu privatizările pe apucate. Nu-mi plac bogătanii. Umplu televiziunile de kitsch cu palatele lor, cu pivnițele lor de vinuri... N-au decât să se scalde în căzile lor aurite, umplute cu lapte de țâță. De ce să-mi arate mie asta? Eu nu știu să trăiesc alături de ei. Mi-e ciudă. Rușine. Și nu mă mai schimb. Am trăit prea mult în socialism. Astăzi a început să se trăiască mai bine, dar mai încrâncenat.

— Mă uimește cât de mulți nostalgici ai puterii sovietice mai sunt.

— Ce rost are să discuți cu sovki? Trebuie să așteptăm să moară și să

facem totul cum credem noi. În primul rând să aruncăm mumia lui Lenin din mausoleu. Ce, suntem în Asia? Stă mumia aia ca un blestem asupra noastră... Ca un descântec...

— Liniștește-te, tovarășe. Știi, acum se vorbește despre URSS mult mai bine decât acum douăzeci de ani. Am fost recent la mormântul lui Stalin, e un munte de flori acolo. Garoafe roșii.

— Au omorât dracu' știe câți oameni, dar cică a fost o epocă măreață.

— Mie nu-mi place că acum nu mai simt entuziasm. Dar nici *sovok* nu mai vreau să fiu. Nu mă atrage trecutul. Din păcate, nu-mi pot aminti nimic bun.

— Eu vreau înapoi. N-am nevoie de salamul sovietic, am nevoie de țara în care omul era om. Înainte se spunea „oameni simpli“, acum „lumea de rând“. Sesizați diferența?

— Eu am crescut într-o familie de disidenți... Într-o bucătărie de disidenți... Părinții mei îl cunoșteau pe Saharov, răspândeau publicații în samizdat. Împreună cu ei, i-am citit pe Vasili Grossman, Evghenia Ghinzburg, Dovlatov... Am ascultat *Svoboda*. Iar în '91, firește, am făcut lanț în jurul Casei Albe, eram gata să-mi dau viața ca să nu revină comunismul. Printre prietenii mei nu erau comuniști. Pentru noi, comunismul era legat de teroare, de Gulag. De cuști. Am crezut că e mort. Mort pentru totdeauna. Au trecut douăzeci de ani... Intru în camera fiului meu și văd că pe biroul lui stă *Capitalul* lui Marx, iar pe noptieră *Viața mea* de Troțki... Nu-mi pot crede ochilor! Marx se întoarce? Ce-i ăsta, un coșmar? E vis, sau realitate? Fiul meu studiază la universitate, are mulți prieteni, am început să trag cu urechea la conversațiile lor. Beau ceai în bucătărie și discută despre *Manifestul Partidului Comunist*... Marxismul e din nou la modă, e în trend, e un brand. Poartă tricouri cu portrete ale lui Che Guevara și Lenin. (*Cu disperare.*) Nimic n-a dat roade. Totul a fost în zadar.

— Să vă spun o anecdotă, să vă mai destindeți... E revoluție. Într-un colț al bisericii beau și se plimbă niște soldați roșii, iar în celălalt – caii lor rumegă ovăz și fac pipi. Diaconul dă fuga la paroh: „Părinte, ce fac ăștia în loc sfințit?“ „Acum nu mi-e frică. O să stea un pic și o să plece. Frică o să-mi fie când o să crească nepoții lor. Uite că au crescut...”

— Avem o singură ieșire: să ne întoarcem la socialism, dar la un socialism pravoslavnic. Rusia nu poate exista fără Hristos. Pentru rus,

fericirea n-a fost niciodată legată de mulți bani. Prin asta se și deosebește „ideea rusă“ de „visul american“.

— Rusia nu are nevoie de democrație, ci de monarhie. De un țar puternic și drept. Și primul pretendent legitim la tron este Marea Prințesă a Casei Imperiale Ruse Maria Vladimirovna – și apoi urmașii ei.

— Berezovski îl propunea pe prințul Harry...

— Monarhia e o aiureală! E o vechitură rablagită!

— Inima necredincioasă e slabă și neputincioasă în fața păcatului. Căutarea adevărului dumnezeiesc va regenera poporul rus.

— Perestroika mi-a plăcut numai la început. Dacă ne-ar fi spus cineva atunci că un locotenent-colonel din KGB va deveni președintele țării...

— N-am fost pregătiți pentru libertate...

— Libertate, egalitate, fraternitate... Cuvintele astea au făcut să curgă sânge cât un ocean.

— Democrație! – E un cuvânt caraghios pentru Rusia. Putin-democrat e cel mai scurt banc.

— Înăștia douăzeci de ani am aflat multe despre noi înșine. Multe-am descoperit. Am aflat că Stalin e eroul nostru secret. Au apărut zeci de cărți și filme despre Stalin. Oamenii citesc, se uită. Se ceartă. Jumătate din țară visează la Stalin... Dacă jumătate din țară visează la Stalin, atunci cu siguranță o să apară unul, să n-aveți nici o îndoială. Au fost scoși din iad toți morții sinistri: Beria, Ejov... Despre Beria au început să scrie că era un administrator talentat, vor să-l reabiliteze, pentru că sub conducerea lui s-a făcut bomba atomică rusească...

— Jos cekiștii!

— Cine urmează: un nou Gorbaciov sau un nou Stalin? Sau e vremea svasticii? *Sieg Heil!* Rusia s-a ridicat din genunchi. E un moment periculos, pentru că Rusia n-ar fi trebuit să fie înjosită atât de multă vreme.

Despre prezent

— Anii 2000 ai lui Putin... Cum au fost? Grași... cenușii... brutali... cekiști... strălucitori... stabili...puternici... pravoslavnici...

— Rusia a fost, este și va fi întotdeauna un imperiu. Noi nu suntem pur și simplu o țară mare, suntem civilizația rusă, o civilizație aparte. Avem calea noastră.

— Occidentul și acum se teme de Rusia...

— Păi toți au nevoie de bogățiile noastre naturale – în special Europa. Deschideți o enciclopedie: suntem pe locul al șaptelea în Europa la rezerve de petrol, iar la gaze – pe primul loc. Unul dintre primele locuri la rezerve de minereu de fier, uraniu, staniu, cupru, nichel, cobalt... Și diamant, și aur, și argint, și platină... Deținem întreg tabelul lui Mendeleev. M-a și întrebat un francez: cum adică toate astea vă aparțin, pământul nu-i al tuturor?

— Totuși, eu sunt imperialist, da. Vreau să trăiesc într-un imperiu. Putin e președintele meu! Acum e rușine să te declari liberal, așa cum nu demult era rușine să te declari comunist. S-ar putea să ți se spargă mutra pe lângă vreo berărie.

— Îl urăsc pe Elțin! Am crezut în el, și el ne-a dus într-o direcție complet necunoscută. N-am ajuns în nici un rai democratic. Am ajuns aici, unde e mai înspăimântător decât înainte.

— Problema nu e nici Elțin, nici Putin, ci faptul că suntem sclavi. Avem suflet de sclav! Sânge de sclav! Uitați-vă la „noul rus“... Se dă jos din Bentley, i se revarsă banii din buzunare, dar el e sclav. Deasupra lui e nașul: „În grajd cu voi!“ Și toți se duc.

— Am auzit la televizor... „Ai un miliard?“ a întrebat domnul Polonski¹⁰¹. „Nu?! Atunci capul la fund!“ Eu sunt dintre cei cărora domnul oligarh le-a spus să-și bage capul la fund. Am o familie obișnuită: tata bețiv, mama se spetește pe câteva copeici la o grădiniță. Pentru ei, noi suntem rahat, bălegar. Merg la diferite adunări. La patrioți, la naționaliști... Ascult. O să vină o vreme când sigur cineva o să-mi dea pe mână o pușcă. Și eu o s-o iau.

— Capitalismul n-o să reziste la noi. Ne e străin spiritul capitalismului. Mai departe de Moscova n-o să se răspândească. Nu e climatul potrivit. Nici omul potrivit. Rusul nu-i rațional, nu-i mercantil, poate să-și dea și cămașa de pe el, dar uneori fură. E furtunos și mai degrabă contemplativ decât activ, se poate mulțumi cu puțin. Agoniseala nu e idealul lui, se plictisește să tot agonisească. Are un foarte acut simț al dreptății. Poporul e bolșevic. În plus, rusul nu vrea doar să trăiască, el vrea să trăiască pentru ceva. Vrea să participe la o faptă măreață. La noi mai degrabă găsești sfinți decât oameni cinstiți și de succes. Citiți-i pe clasicii ruși...

— De ce când ai noștri pleacă în străinătate se adaptează firesc la viața capitalistă? Dar acasă le place tuturor să vorbească despre „democrația suverană“, despre civilizația rusească aparte și despre faptul că „în viața

rusească nu există baze pentru capitalism“.

— La noi e un capitalism greșit...

— Nu sperați la un altul...

— În Rusia pare să existe capitalism, dar nu sunt capitaliști. Nu există noi Demidov, Morozov¹⁰²... Oligarhii ruși nu sunt capitaliști, ci pur și simplu hoți. Ce capitaliști pot să iasă din foști comuniști și consomoliști? Mie nu-mi pare rău de Hodorkovski. Las' să stea la răcoare. Îmi pare rău doar că stă singur acolo. Cineva trebuie să răspundă pentru ce am trăit în anii '90. M-au jefuit până la ultimul capăt de ață. M-au făcut șomer. Revoluționarii capitaliști: Gaidar, Winnie-the-Pooh cel de fier... roșcovanul Ciubais... Au făcut experimente pe oameni vii, ca biologii...

— Am fost la țară, la mama. Vecinii mi-au povestit cum cineva a dat foc noaptea proprietății unui fermier. Oamenii s-au salvat, dar au ars animalele. Satul a băut două zile de bucurie. Și voi spuneți: capitalism... La noi în capitalism trăiesc oameni socialiști...

— În socialism mi s-a promis că e loc sub soare pentru toată lumea. Acum mi se spune altceva: că trebuie să trăim după legile lui Darwin ca să avem belșug. Belșugul e pentru cei puternici. Dar eu sunt dintre cei slabi. Nu sunt o luptătoare... Aveam o schemă, sunt obișnuită să trăiesc după o schemă: școală, facultate, familie. Strâng bani împreună cu soțul pentru un apartament de stat, după apartament – pentru mașină... Au stricat schema. Ne-au aruncat în capitalism... Eu sunt de profesie inginer, am lucrat la un institut de proiectări, chiar se numea „institut de femei“, fiindcă erau numai femei acolo. Stai și învârtești hârtii toată ziua; mie îmi plăcea să le așez ordonat, în teancuri. Mi-aș fi petrecut așa toată viața. Dar au început disponibilizările... Nu s-au atins de bărbați, că erau puțini, nici de mamele singure, nici de cei care mai aveau un an-doi până la pensie. Au afișat niște liste și mi-am văzut acolo numele... Cum să trăiesc mai departe? Eram dezorientată. Nu m-a învățat nimeni să trăiesc după legile lui Darwin.

Multă vreme am sperat că o să-mi găsesc de lucru pe specializarea mea. Eram idealistă, în sensul că nu-mi cunoșteam locul în viață, nu-mi știam valoarea. Și acum mi-e dor de fetele din secția mea, mai ales de fete, de conversațiile noastre. Munca era la noi pe planul al doilea, pe primul erau aceste conversații de suflet. De trei ori pe zi beam ceai și fiecare povestea despre ale ei. Marcam toate sărbătorile, toate zilele de naștere... Acum... Mă duc la forțele de muncă. Fără nici un rezultat. Se cer zugrăvi, zidari... Prietena mea, fostă colegă de facultate, face curat în casa unui businessman, plimbă câțelul... E servitoare. La început plângea de

umilință, acum s-a obișnuit. Eu însă nu pot.

— Votează cu comuniștii, se poartă.

— Totuși, un om normal nu-i poate înțelege pe staliști. Rusia a pierdut o sută de ani, și ei: slavă canibalilor sovietici!

— Comuniștii ruși nu mai sunt comuniști de mult. Proprietatea privată, pe care au recunoscut-o, și ideea comunistă nu sunt compatibile. Aș putea spune despre ei ce spunea Marx despre adepții lui: „Tot ce știu e că eu nu sunt marxist.“ Și mai bine a exprimat-o Heine: „Am semănat balauri și am cules purici.“

— Comunismul e viitorul omenirii. Nu există alternativă.

— La porțile lagărului Solovețk era atârnată o lozincă bolșevică: „Mână omenirea spre fericire cu o mână de fier.“ Una dintre rețetele mântuirii omenirii.

— N-am nici cea mai mică dorință de a ieși în stradă sau de a face ceva. E mai bine să nu faci nimic. Nici bine, nici rău. Ceea ce astăzi e bine se poate dovedi rău mâine.

— Oamenii cei mai înspăimântători sunt idealistii...

— Îmi iubesc patria, dar nu am de gând să trăiesc aici. Aici n-o să pot să fiu cât de fericită-mi doresc.

— Poate că sunt o proastă... Dar nu vreau să plec, deși pot.

— Nici eu n-o să plec. În Rusia viața e mai veselă. *Drive-ul* ăsta nu există în Europa.

— E mai bine să iubim Rusia noastră de la distanță...

— Astăzi e rușine să fii rus...

— Părinții noștri trăiau într-o țară de învingători, iar noi într-o țară care a pierdut Războiul Rece. Nu avem cu ce să ne mândrim!

— Eu n-am de gând să mă vait... Am aici un business. Pot să spun precis că se poate trăi normal în Rusia, trebuie doar să nu te bagi în politică. Toate mitingurile astea pentru libertatea de exprimare, împotriva homofobilor – toate astea mă lasă rece...

— Toți vorbesc despre revoluție... buf, cade rubla... Bogații dau fuga și-și transferă capitalurile în străinătate. Își încuie palatele, e plin de anunțuri: „Vând...” Simt că poporul e hotărât și nimeni n-o să dea nimic de bunăvoie. Atunci o să vorbească Kalașnikoavele...

— Unii răcnesc „Rusia – Pentru Putin!“, alții „Rusia fără Putin!“

— Dar ce-o să fie când petrolul o să se ieftinească sau o să devină

complet inutil?

— 7 mai 2012. Mă uit la televizor: un cortegiu solemn cu Putin în frunte merge la Kremlin, la o inaugurare, printr-un oraș complet pustiu. Nu se văd nici oameni, nici mașini. S-a făcut o curățenie exemplară. Mii de polițiști, militari sau soldați din unitățile speciale stau de pază la ieșirile din metrou și în apropierea intrărilor. Capitala e curățată de moscoviți și de veșnicele ei ambuteiaje. Un oraș mort.

Țarul nu-i cel adevărat!

Despre viitor

Acum o sută douăzeci de ani, Dostoievski termina Frații Karamazov. A scris în carte despre bieții „copilandri ruși“ care discută „numai și numai în jurul unor probleme de importanță universală: «Ce părere aveți despre existența lui Dumnezeu? Dar despre nemurire?» Iar cei care nu cred în Dumnezeu vor discuta, la rândul lor, despre socialism și despre anarhism, despre transformarea lumii după un nou calapod, ceea ce, în definitiv, e cam același lucru, problemele sunt aceleași în fond, numai că sunt privite dintr-un alt punct de vedere.”¹⁰³

Fantoma revoluției bântuie iar prin Rusia. Pe 10 decembrie 2011 a avut loc un miting de o sută de mii de oameni în Piața Bolotnaia. De atunci, manifestațiile de protest nu conțin. Despre ce discută „copilandrii ruși“ azi? Ce vor alege de data asta?

— Eu merg la mitinguri pentru că destul am fost luați de fraieri. Dați-ne alegerile înapoi, nemernicilor! Pentru prima dată în Piața Bolotnaia s-au adunat o sută de mii de oameni, nimeni nu s-a așteptat că o să vină atâta lume. Am răbdare, am răbdare și la un moment dat minciuna și nelegiuirea au atins limita: gata, ajunge! Toți se uită la emisiunile de știri sau citesc știrile pe Internet. Discută politică. A devenit la modă să fii în opoziție. Dar eu mă tem... Mă tem că toți nu suntem decât niște flecari... Că o să mergem în piețe, o să strigăm, apoi o să ne întoarcem la computerele noastre și o să stăm pe Internet. O să rămână un singur lucru: „Ce bine ne-am distrat!“ M-am lovit deja de asta: când era nevoie de scris pancarte sau de distribuit fluturași, toți se împrăstiau repede...

— Înainte nu aveam treabă cu politica. Îmi ajungeau slujba și familia, consideram că e inutil să ieșim în stradă. Mă atrăgeau mai mult gesturile

mărunte: lucram într-un sanatoriu; vara, când au ars pădurile de lângă Moscova, am dus alimente și îmbrăcăminte victimelor. Am avut diferite experiențe... Mama însă stătea tot timpul la televizor. Și, pesemne, era și ea sătulă de toți acești mincinoși și hoți cu trecut de cekiști, îmi povestea totul. Ne-am dus la primul miting împreună, mama are șaptezeci și cinci de ani. E actriță. Am cumpărat flori, pentru orice eventualitate. N-o să tragă în oameni cu flori!

— Când m-am născut eu, nu mai exista URSS. Dacă ceva nu-mi place, ies în stradă și protestez. Nu stau și bombăn în bucătărie înainte de culcare.

— Mi-e frică de revoluție... Știu: va fi o răzmeriță rusească, necruțătoare și lipsită de sens. Dar și să stau acasă mi-e rușine. Eu nu vreau „un nou URSS“, „un URSS reformat“. Un „URSS curat“. Cu mine nu merge așa: stăm câte doi și decidem: azi e președinte el, mâine eu. Poporul o-nghite. Noi nu suntem vite, suntem oameni. La mitinguri văd oameni pe care nu i-am mai văzut niciodată acolo: șaizeciști-șaptezeciști căliți în luptă și mulți studenți, deși până nu demult puțin le păsa de ce ni se vindea prin intermediul „cutiilor de spălat pe creier“... Și doamne în haine de nurcă, și tineri care veneau la miting în Mercedesuri. Până de curând îi interesau banii, lucrurile, confortul, dar și-au dat seama că era insuficient. Toate astea nu le mai erau de ajuns. Ca și mie. Merg la miting nu cei flămânzi, ci cei sătui. Pancartele sunt artă populară... „Putin, pleacă!“, „Eu n-am votat pentru ticăloșii ăștia, eu am votat pentru alți ticăloși!“ Mie mi-a plăcut pancarta pe care scria „Nici nu ne puteți imagina!“. Nu aveam de gând să luăm cu asalt Kremlinul, voiam doar să spunem cine suntem. Plecam scandând: „Ne vom întoarce.“

— Eu sunt un om sovietic, mi-e frică de orice. Acum zece ani n-aș fi ieșit în piață pentru nimic în lume. Acum nu ratez nici un miting. Am fost pe bulevardul Saharov și pe Arbatul Nou. Și în Inelul Alb¹⁰⁴. Învăț să fiu liberă. Nu vreau să mor așa cum sunt acum – sovietică. Scot sovietismul din mine cu găleata...

— Eu merg la mitinguri pentru că merge soțul meu...

— Eu nu sunt tânăr. Vreau să apuc o Rusie fără Putin.

— Ne-am saturat de evrei, cekiști, homosexuali...

— Eu sunt de stânga. Sunt convins: pe cale pașnică nu se poate obține nimic. Sunt însetat de sânge! Fără vărsare de sânge la noi nu se mai poate face nimic. De ce ieșim? Eu stau și aștept să atacăm Kremlinul. Ăsta nu mai e un joc. Trebuia de mult să luăm Kremlinul, nu să mergem și să scandăm lozinci. Dați-mi ordin să pun mâna pe furcă și rangă! Aștept.

— Eu sunt cu prietenii... am șaptesprezece ani. Ce știu eu despre Putin? Știu că face judo, are opt dani la judo. Și cred că asta-i tot ce știu despre el...

— Eu nu sunt Che Guevara, sunt o lașă, dar n-am ratat nici un miting. Vreau să trăiesc într-o țară de care să nu-mi fie rușine.

— Așa e firea mea, trebuie să fiu pe baricade. Așa am fost educată. Tata s-a dus voluntar să ajute după cutremurul din Spitak. Din cauza asta a murit înainte de vreme. De infarct. Din copilărie trăiesc nu cu tata, ci cu fotografia lui. Fiecare trebuie să hotărască singur dacă merge sau nu. Tata s-a dus de bunăvoie... ar fi putut să nu se ducă... O prietenă a vrut și ea să vină cu mine în Piața Bolotnaia, dar apoi m-a sunat: „Înțelegi, am un copil mic.“ Și eu am o mamă în vârstă. Când mă duc, ea ia validol. Și totuși mă duc...

— Vreau să fie copiii mei mândri de mine...

— Am nevoie de asta ca să mă pot respecta...

— Trebuie să încercăm să facem ceva...

— Eu cred în revoluție... Revoluția e o muncă îndelungată și susținută. În 1905 prima revoluție rusă a eșuat, a fost zdrobită. Iar doisprezece ani mai târziu, în 1917, a izbucnit cu o asemenea forță, că a făcut țândări regimul țarist. O să avem și noi revoluția noastră!

— Eu merg la miting, dar tu?

— Eu unul am obosit din '91... din '93... Nu mai vreau revoluții! În primul rând, revoluțiile sunt rareori de catifea, în al doilea, am experiență: chiar dacă învingem, o să fie ca în '91. Euforia se termină repede. După luptă apar hoții. Se ȋtesc de-alde Gusinski, Berezovski, Abramovici...

— Eu sunt împotriva mitingurilor anti-Putin. Mișcarea e în general în capitală. Moscova și Petersburg sunt pentru opoziție, dar provincia e cu Putin. Ce, trăim prost? Nu cumva trăim mai bine decât înainte? Mi-e frică să nu pierd asta. Toți ne aducem aminte cât am suferit în anii '90. Nimeni n-are chef să se facă iar totul praf și să fie vărsare de sânge.

— Eu nu sunt un fanatic al regimului Putin. M-am săturat de „mici țări“, vrem conducători revocabili. E nevoie de schimbări, firește, dar nu de revoluție. Și nu-mi place nici când se aruncă cu bucăți de asfalt în poliști...

— Totul e plătit de Departamentul de Stat. De păpușarii occidentali. Am făcut o dată perestroika după rețeta lor, și ce-a ieșit? Ne-au afundat în așa o groapă! Eu nu vreau la mitingurile astea, ci la mitinguri pentru Putin!

Pentru o Rusie puternică!

— În ultimii douăzeci de ani tabloul s-a schimbat complet de câteva ori. Și rezultatul? „Putin, pleacă! Putin, pleacă!“ – e deja o mantră. Eu nu merg la astfel de spectacole. Bun, o să plece Putin. Și o să se așeze pe tron alt autocrat. O să se fure cum s-a furat și până acum. O să rămână intrări în bloc pline de scuipat, bătrâni abandonati, funcționari cinici și milițieni obraznici... se va considera normal să dai mită ... Ce rost are să schimbăm guvernul dacă noi nu ne schimbăm? Eu nu cred în nici un fel de democrație la noi. Suntem o țară orientală... Feudală... Popi în loc de intelectuali...

— Nu-mi plac mulțimile... Gloata... Mulțimea nu hotărăște niciodată nimic, hotărăsc personalitățile. Cei de la putere s-au străduit să nu fie personalități luminate la vârf. Opoziția nu are nici un Saharov, nici un Elțin. „Revoluția de zăpadă“¹⁰⁵ n-a dat eroi. Ce program are? Ce vrea să facă? Oamenii merg, strigă... Și aceiași Nemțov... Navalnii... scriu pe Twitter că au plecat în vacanță în Maldive sau în Thailanda. Că tocmai admiră Parisul. Imaginați-vă că Lenin, în 1917, ar fi plecat, după o demonstrație, în Italia sau să schieze în Alpi...

— Eu nu vreau la mitinguri și nu vreau să votez. Nu-mi fac iluzii...

— Dar ați aflat că Rusia e și mai departe de voi? Până la Sahalin... Și ea nu vrea nici un fel de revoluții – nici „portocalie“, nici „a trandafirilor“¹⁰⁶, nici „de zăpadă“. S-a saturat de revoluții! Lăsați patria în pace!

— Mi se rupe de ce va fi mâine...

— Eu nu vreau să merg în aceeași coloană cu comuniștii și naționaliștii... cu naziștii... Dumneavoastră ați merge într-un marș al Ku-Klux-Klanului, cu glugi și cruci? Oricât de minunat ar fi scopul acestui marș. Visăm fiecare o altă Rusie.

— Nu merg... Mă tem că o să mă aleg cu un baston în cap...

— Trebuie să ne rugăm, nu să mergem la mitinguri. Dumnezeu ni l-a trimis pe Putin...

— Mie nu-mi plac steagurile revoluționare sub fereastră. Eu sunt pentru evoluție... pentru construcție...

— Nu merg... Și n-o să mă scuz că nu merg la show-uri politice. Mitingurile astea sunt niște trucuri ieftine. Trebuie să trăiești în adevăr, cum ne învață Soljenițin, nu în minciună. Fără asta nu vom înainta nici cu un milimetru. Ne vom învârti în cerc.

— Îmi iubesc patria și așa...

- Eu am exclus statul din sfera intereselor mele. Prioritățile mele sunt familia, prietenii și afacerea mea. M-am făcut înțeleș?
- Dar tu nu ești un dușman al poporului, cetățene?
- Ceva o să se întâmple, cu siguranță. Și curând. Încă nu e revoluție, dar se simte miros de ozon. Toți așteaptă: cine, unde, când?
- Și abia începusem să trăiesc normal. Lăsați-mă să trăiesc!
- Rusia doarme. Nu visați.

Note

99. Referire la criza ivită în urma conflictului dintre președintele Elțin și legislativul federal. Parlamentul, dizolvat de președinte, a decis demiterea acestuia și numirea vicepreședintelui Aleksandr Ruțkoi ca președinte interimar. Deputații care se opuneau reformelor s-au baricadat în Casa Albă, sediul Parlamentului. Pe 3 octombrie, președintele a decretat starea de urgență, iar armata a luat cu asalt clădirea Parlamentului. Conflictele de stradă s-au soldat, conform cifrelor oficiale, cu 187 de morți și peste 400 de răniți. Proiectul unei noi Constituții, care sporea puterea președintelui, a fost prezentat de Elțin în noiembrie și adoptat prin referendum în decembrie.

100. Trimitere la un citat din profetul Avacum (2,12): „Vai de cel ce zidește cetatea cu vărsări de sânge și o întemeiază pe fărădelegi!”

101. Serghei Polonski (n. 1973), unul dintre cei mai bogați oameni de afaceri din Rusia până la criza financiară din 2008.

102. Familii nobile foarte bogate din epoca țaristă, cu afaceri în comerț și industrie.

103. F.M. Dostoievski, *op. cit.*

104. Protest împotriva lui Vladimir Putin din 2012, când acesta era prim-ministru, în care zeci de mii de oameni au format un lanț care înconjură centrul Moscovei.

105. Nume generic dat protestelor din Rusia din anii 2011–2013.

106. Nume dat protestelor din 2003 din Georgia, care au dus la schimbarea puterii politice și la demisia lui Eduard Șevarnadze din funcția de președinte.

ZECE ISTORII FĂRĂ INTERIOR

Despre Romeo și Julieta... numai că îi chema Margarita și Abulfaz

Margarita K. – refugiată armeană, 41 de ani

— Ah! Nu despre asta... despre asta nu vreau... Știu altă...

Și acum dorm cu mâinile sub cap, obișnuință de pe vremea când eram fericită. Atât de tare îmi plăcea să trăiesc! Eu sunt armeană, dar m-am născut și am crescut la Baku. Pe malul mării. Marea... marea mea! Am plecat, dar iubesc marea. Oamenii și toate celelalte m-au dezamăgit, iubesc doar marea. O visez des – cenușie, neagră, violet. Și fulgerele! Fulgerele dansează împreună cu valurile. Îmi plăcea să privesc în depărtare, să privesc cum apune soarele seara, spre seară e atât de roșu, încât pare că sfârșie cufundându-se în apă. Pietrele încinse în timpul zilei, pietrele calde, parcă-s vii. Îmi plăcea să privesc marea dimineța, și la amiază, și seara, și noaptea. Noaptea apăreau liliecii și mă speriam foarte tare de ei. Cântau cicadele. Cerul era plin de stele... nicăieri nu mai sunt atâtea stele... Baku e orașul meu preferat... Cel mai drag, orice-ar fi! În vis mă plimb deseori prin grădina Gubernatorski și prin parcul Nagornîi... urc pe zidul cetății... Și de acolo se vede marea – vapoare și platforme petroliere... Mie și mamei ne plăcea să ieșim la ceainărie și să bem ceai roșu. (*Are lacrimi în*

ochi.) Mama e în America. Plânge și-i e urât. Eu – la Moscova...

La Baku locuiam într-o casă mare... Aveam și o curte mare, în curte creștea un dud, făcea duche albe. Delicioase! Trăiam cu toți laolaltă, ca o familie – azeri, ruși, armeni, ucraineni, tătari... Tanti Klava, tanti Sara... Abdulah, Ruben... Cea mai frumoasă era Silva, lucra ca stewardesă pe linii internaționale, zbura la Istanbul, soțul ei, Elmir, era taximetrist. Ea – armeană, el – azer, dar nimeni nu-și bătea capul cu asta, nu-mi amintesc asemenea discuții. Lumea se împărțea altfel: erai om bun sau rău, lacom sau cumsecade. Vecin sau oaspete. Din același sat... oraș... Toți aveam aceeași naționalitate – toți eram sovietici, toți știam rusește.

Sărbătoarea cea mai frumoasă, cea mai îndrăgită de toți era Navruz. Navruz Bairam – ziua venirii primăverii. Așteptam această sărbătoare tot anul și petreceam șapte zile. Șapte zile nu încuiam porțile și ușile... zi și noapte nici un fel de lacăte ori chei... Aprindeam focuri... Ardeau focuri pe acoperișuri și în curți. Era plin orașul de focuri! Oamenii aruncau în flăcări virnanț parfumat și se rugau pentru fericire, rosteau: „*Sarîlîghin cene, gîrmîzîlîghin mene*“ – „Cele rele ție, bucurie mie“. „*Gîrmîzîlîghin mene*...“ Oricine mergea la oricine, peste tot se primeau oaspeți, erau tratați cu orez cu lapte și ceai roșu cu scorțișoară sau cardamom. Iar în ziua a șaptea, ziua cea mai importantă a sărbătorii, ne adunam toți... la o singură masă... Fiecare își scotea masa în curte și puneam o masă lungă, lungă. Pe masa asta erau *hinkali* gruzini, *boraki* și *basturma* armenesti, blinele rusești, *ecipocimak* tătăresc, colțunași ucraineni, carne cu castane ca la azeri... Tanti Klava aducea salata ei de heringi, iar tanti Sara aducea pește umplut. Beam vin, coniac armenesc. Azer. Cântam cântece armenesti și azere. Și *Katiușa* rusească: „Înflorau din nou merii și perii.../ Ceața iar plutea peste pârâu...“ În sfârșit, venea rândul deserturilor: *pahlava*, *șerek-ciurek*... Pentru mine nici acum nu există nimic mai gustos! Cel mai bine îi ieșeau dulciurile mamei. „Ce mâini ai tu, Knarik! Ce aluat fin!“ – o laudau mereu vecinele.

Mama era prietenă cu Zeinab, iar Zeinab avea două fete și un băiat, Anar, cu care eu eram colegă de clasă. „Să-ți dai fata după Anar al meu“, râdea Zeinab, „să ne înrudim“. (*Încearcă să se convingă*.) N-o să plâng... Nu trebuie să plâng... Încep pogromurile contra armenilor... Și tanti Zeinab, buna noastră tanti Zeinab, împreună cu Anar al ei... noi am fugit, ne-am ascuns la niște oameni buni... au scos într-o noapte din casa noastră frigiderul și televizorul... aragazul și biblioteca nouă- nouă... Și odată Anar cu prietenii lui s-au întâlnit cu soțul meu și l-au bătut cu vergi de fier:

„Ce fel de azer ești tu? Ești un trădător! Trăiești cu o armeană – dușmana noastră!“ Pe mine m-a luat la ea o prietenă, am stat la ei în pod... În fiecare noapte deschideau podul, mă hrăneau – și iar urcam și băteau trapa în cuie. O băteau în cuie zdravăn. Dacă mă găseau, ne omorau! Am ieșit de acolo cu părul cărunt... (*Foarte încet.*) Le spun celorlalți: Nu mă plângeți... Dar mie-mi dau lacrimile... Anar îmi plăcea la școală, era un băiat frumos. O dată chiar ne-am sărutat... „Salut, regină!“ mă întâmpina el la poarta școlii. Salut, regină!

Îmi amintesc primăvara aceea... sigur că mi-o amintesc, dar acum deja mai rar... nu prea des... Priimăvara! Terminasem liceul și mă angajasem telegrafistă. La Telegraful Central. Oamenii stăteau la ghișeu: una plânge – i-a murit mama, alta râde – se mărită. La mulți ani! Felicitări cu ocazia nunții de aur! Telegrama, telegrama. Sunam la Vladivostok, Ust-Kut, Așhabad... era o muncă veselă. Nu mă plictiseam. Dar aștepti dragostea... la optsprezece ani mereu aștepti dragostea... Credeam că dragostea vine o singură dată și că-ți dai seama imediat că e dragoste. Dar a fost amuzant, s-a întâmplat foarte amuzant. Nu mi-a plăcut cum ne-am cunoscut. Dimineața treceam pe lângă pază, toți mă cunoșteau deja, nimeni nu-mi mai cerea legitimația: salut-salut, fără întrebări. „Prezentați legitimația.“ Am încremenit. În fața mea stătea un tânăr înalt și chipeș și nu mă lăsa să trec. „Mă vedeți în fiecare zi...“ „Prezentați legitimația.“ Dar în ziua aceea îmi uitasem legitimația; am scotocit prin geantă – n-aveam nici un fel de acte. L-au chemat pe șeful meu... am primit muștrare... Și așa necaz aveam pe tânărul acela! Și el... Eram în schimbul de noapte și el vine cu încă unul să bem ceai. Culmea! Au adus prăjituri cu gem, acum nu mai sunt prăjituri din alea, gustoase, dar greu de mâncat, niciodată nu știi în ce parte țâșnește gemul. Râdeau în hohote! Dar eu nu vorbeam cu ei, eram supărată. După câteva zile m-a căutat la sfârșitul programului: „Am cumpărat bilete la film, vii?“ Bilete la comedia mea preferată, *Mimino*, cu Vahtang Kikabidze în rolul principal, am văzut-o de zece ori, știam tot textul pe dinafară. După cum s-a dovedit, și el la fel. Mergeam și ne tatonam, ne încercam unul pe altul: „O să-ți spun ceva cu tâlc, numai să nu te superi. Cum pot să vând o vacă, dacă o știu toți?“ Și... a început dragostea... Vărul lui avea niște ferme mari și vindea flori. Abulfaz venea întotdeauna cu trandafiri – albi și roșii... Există și trandafiri mov, zici că-s vopsiți, dar sunt naturali. Am visat... Am visat mult la dragoste, dar n-am știut cum îmi poate bate inima, de să-mi spargă pieptul. Pe plaja udă se așterneau mesajele noastre... pe nisip... cu litere mari: „te iubesc!!!“ Atunci în oraș

erau peste tot niște automate metalice cu sifon, și la automat un singur pahar pentru toată lumea. Îl spălai și beai. Ne apropiem – nu avea pahar, următorul automat – tot fără pahar. Mi-era sete! Atâta cântaserăm, strigaserăm, râseserăm pe malul mării, că mi-era sete! Multă vreme ni s-au tot întâmplat lucruri fermecate, neverosimile, apoi au încetat. O, știu asta... E adevărat! „Abulfaz, mi-e sete! Inventează ceva!“ El se uită la mine, ridică mâinile spre cer și bolborosește ceva îndelung. Și de undeva... de după niște garduri năpădite de iarbă și niște chioșcuri închise, apare un bețiv și ne întinde un pahar: „Ia, fa-tă for-moa-să, nu te supăra.“

Și răsăritul acela... Nicăieri nici un suflet, doar noi. Și ceața dinspre mare. Eu merg desculță, iar ceața se ridică din asfalt ca aburii. Din nou o minune! Apare deodată soarele! Lumina... ca în miezul unei zile de vară... Rochia mea de vară, umedă de rouă, se usucă într-o clipă: „Ești atât de frumoasă acum!“ Și tu... tu... (*Are lacrimi în ochi.*) Celorlalți le spun: Nu plângeți... Dar eu... Îmi amintesc, îmi tot amintesc... Dar de fiecare dată sunt mai puține glasuri, și visurile sunt tot mai puține. Visam pe-atunci... zburam! Doar că... N-a fost să fie! N-a existat, pentru noi, un happy-end: rochie albă, marșul lui Mendelssohn, luna de miere... După scurt timp, foarte scurt... (*Se întrerupe.*) Am vrut să spun ceva... Ceva... Uit cuvintele cele mai banale... am început să uit... Am vrut să spun că după scurt timp, foarte scurt... Am fost ascunsă prin beciuri, am locuit prin poduri, m-am transformat într-o pisică... într-un liliac... Dacă ați putea înțelege... dacă ați putea... dacă ați ști cât de înspăimântător e să auzi pe cineva țipând noaptea. Un țipăt solitar. Țipă o pasăre singuratică noaptea și toți se înfioară. Dar dacă e un om? Trăiam cu un singur gând: iubesc... iubesc și iar iubesc. Altfel n-aș fi putut, n-aș fi îndurat. O asemenea nenorocire! Îmi dădeau drumul din pod numai noaptea... draperiile erau groase, ca niște pături... O dată, au deschis podul dimineața: „Ieși! Ești salvată!“ În oraș intraseră trupele rusești...

Mă gândesc la asta... Mă gândesc la asta și în somn – când a început totul? În 1988... În piețe s-au adunat niște oameni, sunt toți în negru, cântă și dansează. Dansează cu pumnale și cuțite. Clădirea telegrafului e lângă piață, totul se petrecea sub ochii noștri. Stăteam îngrămădiți în balcon și ne uitam. „Ce strigă?“ am întrebat. „Moarte necredincioșilor! Moarte!“ Asta a continuat mult, foarte mult... multe luni... Au început să ne gonească de la geamuri: „Fetelor, e periculos. Stați la locurile voastre și vedeți-vă de treabă.“ La ora prânzului de obicei beam ceai împreună, dar deodată, într-o zi, azerele s-au așezat la o masă, armencele la alta. De pe-o zi pe alta,

deodată, înțelegeți? Iar eu nu puteam nicicum înțelege, nicicum. Încă nu-mi dădeam seama. Eu eram îndrăgostită... eram ocupată cu propriile sentimente... „Fetelor! Ce s-a întâmplat?“ „N-ai auzit? A zis șeful că în curând la el vor lucra numai musulmane pursânge.“ Bunica mea supraviețuise pogromului armenilor din 1915. Îmi aduc aminte... Îmi povestea în copilărie: „Când eram micuță, ca tine, l-au omorât pe tata. Și pe mama, și pe mătușa. Și toate oile noastre...“ Ochii bunicii erau mereu triști. „I-au omorât vecinii... Până atunci fuseseră oameni normali, chiar cumsecade, se poate spune. De sărbători stăteam la masă împreună...“ Eu mă gândeam că asta a fost demult... cum se poate să se întâmple așa ceva acum? Am întrebat-o pe mama: „Mamă, tu ai văzut? Afară, băieții se joacă nu de-a războiul, ci de-a căsăpirea armenilor. Cine i-a învățat?“ „Taci, fata mea. O să te audă vecinii.“ Mama plângea tot timpul. Stătea și plângea. Copiii târau prin curte o sperietoare de ciori și o loveau cu bețe și cu pumnale de jucărie. „Cine-i ăsta?“ l-am întrebat pe micul Orhan, nepotul prietenei mamei, Zeinab. „E o babă armeană. O omorâm. Tanti Rita, dar tu ce ești? De ce ai nume rusesc?“ Numele Margarita mi-l dăduse mama... Mamei îi plăceau numele rusești și toată viața a visat să vadă Moscova... Tata ne părăsise, trăia cu o altă femeie, dar tot tata era. M-am dus să-i dau vestea: „Tată, mă mărit!“ „E băiat bun?“ „Foarte. Dar îl cheamă Abulfaz...“ Tata a tăcut, el voia să fiu fericită. Iar eu m-am îndrăgostit de un musulman... el are alt Dumnezeu... Tata a tăcut. Și... Abulfaz a venit la noi acasă: „Vreau să-ți cer mâna.“ „Dar de ce ești singur, fără pețitori? Fără rude?“ „Toți sunt împotrivă, n-am nevoie de nimeni în afară de tine.“ Nici eu... nici eu n-am nevoie. Ce să facem noi cu dragostea noastră?

În jur, lucrurile erau diferite de ce se petrecea înlăuntrul nostru... Complet diferite... Noaptea era o liniște înspăimântătoare în oraș... Nu se poate, nu mai pot ... E ceva cumplit! Ziua oamenii nu râdeau, nu glumeau, au încetat să cumpere flori. Înainte mereu vedeai pe cineva cu flori pe stradă. Ici-colo se sărutau câte unii. Iar acum... Erau aceiași oameni... și nu se uitau unii la alții... Ceva plana deasupra a toți și a toate... un fel de așteptare...

Acum nu-mi mai pot aminti totul exact... Lucrurile s-au schimbat de la o zi la alta... Acum toată lumea știe de Sumgait... de la Baku la Sumgait sunt treizeci de kilometri... Acolo a fost primul pogrom... La noi lucra o fată din Sumgait și deodată, la sfârșitul programului, toată lumea pleacă acasă, numai ea rămâne la telegraf. Înnoptează în magazie. E mereu cu ochii în lacrimi, la stradă nu îndrăznește nici măcar să se uite, nu vorbește

cu nimeni. O întrebăm – tace. Dar când a început să vorbească... s-a pornit... Aș fi vrut să n-o aud... Să n-o aud! Să nu aud nimic!! Ce-i asta? Ce-i asta, cum se poate așa ceva? „Ce s-a întâmplat cu casa ta?“ „A fost jefuită.“ „Și cu părinții tăi?“ „Pe mama au târât-o în curte, au dezbrăcat-o în pielea goală și i-au dat foc! Iar pe sora mea însărcinată au pus-o să danseze în jurul focului... Iar când au omorât-o, au scos copilul din ea cu drugi de fier...“ „Taci! Taci!“ „Pe tata l-au măcelărit... cu toporul... Rudele l-au recunoscut numai după ghetete...“ „Taci! Te rog!“ „Se adunau bărbați, tineri și bătrâni, câte douăzeci-treizeci de oameni, și dădeau buzna în casele unde locuiau familii de armeni. Omorau și siluiau – pe fiică în fața tatălui, pe soție în fața soțului...“ „Taci! Mai bine plângi.“ Dar ea nu plângea... Atât de rău îi era... „Au dat foc la mașini. În cimitir au distrus pietrele cu nume armenesti pe ele... îi urau și pe morți...“ „Taci! Oare pot oamenii să facă așa ceva?“ A început să ne fie tuturor frică de ea... Iar la televizor, la radio și în ziare... nici un cuvânt despre Sumgait... Doar zvonuri... Mai târziu eram întrebată: „Cum ați trăit? Cum ați mai trăit după toate astea?“ A venit primăvara. Femeile au îmbrăcat rochii subțiri... O asemenea oroare – și în jur atât de frumos! Înțelegeți? Și marea.

Mă pregătesc să mă mărit... Mama mă roagă: „Gândește-te, fata mea.“ Tata tace. Merg cu Abulfaz pe stradă și ne întâlnim cu surorile lui: „De ce ziceai că e urâtă? Uite ce față drăguță“, șușoteau între ele. Abulfaz! Abulfaz! Îl rog: „Hai să ne căsătorim fără nuntă, să nu mai facem nuntă.“ „Cum adică? La noi se socotește că în viața omului sunt trei zile mari: ziua în care te-ai născut, ziua în care te-ai căsătorit și ziua în care mori.“ El nu putea fără nuntă, fără nuntă n-aveam să fim fericiți. Părinții lui se opuneau categoric... categoric! Nu i-au dat bani pentru nuntă, nici măcar nu i-au dat înapoi banii pe care-i câștigase el. Dar totul trebuia să fie după datină... după datinile străvechi... Obiceiurile azere sunt frumoase, mie îmi plac... În casa miresei vin întâi pețitorii, sunt ascultați și abia a doua zi primesc acceptul sau refuzul. Atunci beau vin. Cumpărarea rochiei albe și a inelului e sarcina mirelui, el le aduce acasă la mireasă neapărat dimineata... și trebuie să fie într-o zi cu soare... fiindcă trebuie să atragi fericirea și să îndepărtezi forțele întunericului. Mireasa primește darul și îi mulțumește mirelui, sărutându-l în fața tuturor. Poartă pe umeri un batic alb, semn al purității. În ziua nunții... Din ambele părți la nuntă se aduc multe cadouri, un munte de cadouri, stivuite pe tăvi mari, legate cu panglici roșii. Se umflă sute de baloane de toate culorile, care zboară câteva zile deasupra casei miresei, și cu cât zboară mai mult timp, cu atât mai bine: înseamnă că

dragostea va fi puternică și reciprocă.

Nunta mea... a noastră... Toate cadourile de la familia mirelui și de la familia miresei... le-a cumpărat mama... Și rochia albă, și verigheta de aur... La masă, rudele miresei trebuie să se ridice înainte de primul toast și s-o laude pe fată, iar rudele mirelui să-l laude pe băiat. Pentru mine a luat cuvântul bunicul, iar când a terminat l-a întrebat pe Abulfaz: „Dar pentru tine cine o să vorbească?“ „O să vorbesc eu. O iubesc pe fata voastră. O iubesc mai mult decât viața.“ Le-a plăcut tuturor cum a spus-o. Ne-au împrăștiat în cale monede mărunte, orez – pentru fericire și bogăție. Și atunci... e un moment... Este în timpul nunții un moment în care rudele unuia trebuie să se ridice și să se încline în fața rudelor celuilalt și invers. Abulfaz s-a ridicat singur... ca un orfan... „O să-ți fac un copil și n-o să mai fii singur“, m-am gândit eu. Ca o promisiune. Dar el știa, îi mărturisisem de mult că în tinerețe fusesem grav bolnavă și doctorii îmi spusese clar că n-am voie să nasc. Se învoise și cu asta, numai să fim împreună. Dar eu... Am hotărât: o să nasc. Chiar dacă mor eu, o să rămână copilul.

Dragul meu Baku...

...marea... marea... marea...

...soare... soare... soare... Nu mai e orașul meu...

...întrările nu mai au uși, cele mai multe sunt găuri acoperite cu bucăți de plastic...

...bărbați sau adolescenți... de groază, n-am reținut... bat... omoară în bătaie cu niște pari ascuțiți (unde i-or fi găsit în oraș?) o femeie... ea zace fără să scoată o vorbă pe jos. Oamenii văd... și o cotesc pe altă stradă. Unde-i miliția? Miliția a dispărut... nu vedeam un milițian cu zilele... Acasă, Abulfaz e indignat. El e bun, foarte bun. Dar de unde au apărut ăștia... acolo, pe stradă? Din fața noastră venea în fugă un om plin de sânge... paltonul, mâinile îi erau pline de sânge... în mâini avea un cuțit de bucătărie lung, pentru zarzavaturi... Avea un aer triumfător, fericit chiar... „Îl cunosc“, mi-a spus o fată pe care o știam, cu care stăteam în stație și așteptam autobuzul.

...ceva în mine a pierit atunci ... ceva din mine nu mai e...

...mama a renunțat la slujbă... Era deja periculos să meargă pe stradă, o recunoșteau imediat. Pe mine nu. În nici un caz nu trebuia să ai la tine vreun act. Nici unul! Abulfaz venea să mă ia când ieșeam de la serviciu, mergeam împreună, nimeni nu bănuia că sunt armeană. Dar oricine putea să se apropie și să-ți ceară: „Arată buletinul!“ „Ascundeți-vă. Plecați“, ne

avertizau vecinele, bătrânele rusoaice. Rușii tineri plecaseră, își abandonaseră apartamentele, mobila bună. Rămăseseră bătrânele... bunele bătrâne rusoaice...

...eram deja însărcinată... Purtam sub inimă un copil...

În Baku măcelul a continuat câteva săptămâni... așa spun unii, dar alții spun că a durat mai mult... Erau omorâți nu numai armeni, ci și cei care-i ascundeau pe armeni. Pe mine m-a ascuns prietena mea azeră, care are familie – bărbat și doi copii. Cândva... Jur! O să mă duc la Baku, o s-o iau pe fiica mea și o s-o duc la casa aceea: „Asta e cea de-a doua ta mamă, fetița mea.“ Draperii groase... ca un palton... așa niște draperii... le-au făcut special, din cauza mea. Noaptea mă dădeam jos din pod... pentru o oră-două... Vorbeam în șoaptă, trebuiau să vorbească cu mine. Toți înțelegeau: trebuiau să vorbească cu mine, ca să nu devin mută, să nu înnebunesc. Să nu pierd copilul și să urlu noaptea. Ca o fiară.

Îmi amintesc conversațiile noastre, mi le amintesc bine. Stăteam toată ziua în pod și mi le repetam în minte. Eram singură... Se vedea o fâșiută subțire de cer... printr-o crăpătură...

„...l-au oprit pe stradă pe bătrânul Lazar și au început să-l bată... «Eu sunt evreu», le tot spunea el. Până i-au găsit buletinul, l-au desfigurat...”

„...omoară pentru bani sau așa, pur și simplu... Caută mai ales casele în care locuiesc armeni bogați...”

„...într-o casă i-au omorât pe toți... Dar fetița cea mai mică s-a urcat într-un copac... Au tras în ea, ca într-o pasăre... Noaptea nu se vede bine, mult timp n-au nimerit-o. S-au înverșunat... au ochit mai bine. A căzut la picioarele lor...”

Soțul prietenei mele era pictor. Îmi plăceau tablourile lui, făcea portrete de femei și naturi moarte. Și îmi amintesc cum se apropia de rafturile de cărți și bătea cu degetul în cotoare: „Trebuie ars tot! Ars! Nu mai cred în cărți! Noi am crezut că binele va învinge – nici vorbă! Discutam despre Dostoievski... Da, eroii ăștia ai lui există mereu! Printre noi. Alături de noi!” Nu înțelegeam despre ce vorbește, eu eram o fată simplă, obișnuită. Nu aveam facultate. Știam doar să plâng... să-mi șterg lacrimile... Multă vreme am crezut că trăiesc în cea mai bună țară, printre cei mai buni oameni. Așa învățasem la școală. El însă suferea cumplit, suporta foarte greu tot ce se petrecea. Și a făcut un atac cerebral, a paralizat... (*Se oprește.*) O să tac un pic... Tremur toată... (*După câteva minute, continuă.*) Au intrat în oraș trupele rusești. Puteam să mă întorc acasă... El zăcea în pat, putea mișca doar o mână puțin. Și m-a îmbrățișat

cu mâna aia: „M-am gândit toată noaptea la tine, Rita, și la viața mea. Mulți ani... Toată viața am luptat împotriva comuniștilor. Dar acum am îndoieli: era mai bine să ne conducă mumiile alea bătrâne, să-și înfigă unii altora în piept Stele de Eroi, să nu putem călători în străinătate, să nu citim cărți interzise și să nu mâncăm pizza – hrana zeilor. Dar fetița aia... să fi rămas în viață, să n-o fi împușcat nimeni... Ca pe o păsărică... Și tu să nu fi stat în pod, ca un șoarece...” Curând a murit... peste puțină vreme... Pe atunci mulți mureau, mureau oameni de treabă. Nu puteau suporta toate astea.

Peste tot pe străzi erau soldați ruși. Tehnică de luptă. Soldații ruși... erau abia niște copii... leșinau când vedeau tot ce se petrecuse...

Eram în luna a noua... Aveam să nasc în curând. Noaptea mi se face rău, chemăm Salvarea – când ne aud aud numele armenesc, pun receptorul în furcă. Nu ne primeau nici la maternitate, nici la spitalele de care aparțineam prin domiciliu... nicăieri... Deschideau buletinul și brusc – nu erau locuri. Nu erau locuri! Nicăieri și nicicum, cu nici un chip. Mama a găsit-o pe bătrâna moașă, o rusoaică, care o ajutase cândva să nască... demult, tare demult... A găsit-o undeva într-un sătuc din apropierea orașului. O chema Anna... patronimul nu mi-l amintesc. O dată pe săptămână venea la noi acasă, îmi făcea un control și spunea că nașterea se anunță grea. Conracțiile au început noaptea... Abulfaz a dat fuga să prindă un taxi, n-a putut să-l comande la telefon. Taximetristul a venit și m-a văzut: „Ce, e armeană?” „E soția mea.” „Nu, nu merg.” Soțul meu a început să plângă. A luat portofelul și i-a arătat banii, tot salariul lui: „Ia... ți-i dau ție pe toți... Salvează-mi soția și copilul.” Am plecat... am plecat cu toții... A venit și mama cu noi. Ne-am dus în sătucul unde locuia Anna, la spitalul unde lucra cu jumătate de normă. Își mai rotunjea și ea pensia. Ea ne aștepta deja, m-au pus direct pe masă. Nașterea a durat mult... șapte ore... Eram două care nașteau: eu și o azeră, era o singură pernă, și perna i-o dăduseră ei, așa că stăteam cu capul foarte jos. Era incomod, mă durea... Mama stătea lângă ușă. Au gonit-o, ea n-a plecat. Dacă fură copilul? Dacă...? Orice e posibil... pe atunci, orice era posibil... Am născut o fată... Mi-au adus-o o dată, mi-au arătat-o, apoi n-au mai adus-o. Altor mame le dădeau copiii să-i hrănească, mie nu. Am așteptat două zile. Iar apoi... pe lângă perete... ținându-mă de perete... m-am târât până la sala unde erau ținuți copiii. Nu era nici un copil, numai fetița mea, iar ușile și ferestrele – vraște. Am atins-o, frigea, era fierbinte toată. A venit mama... „Mamă, luăm copilul și plecăm. Copilul e foarte bolnav.”

Fetița a bolit mult. A vindecat-o un medic bătrân, era de mult la

pensie. Evreu. Dar se ducea pe la familiile armenesti și le ajuta. „Pe armeni îi omoară pentru că sunt armeni, așa cum cândva îi omorau pe evrei pentru că erau evrei“, spunea el. Era foarte, foarte bătrân. Pe fetiță am botezat-o Ira... Irinka... Am hotărât: să aibă un nume rusesc, o s-o apere. Când a luat prima dată copilul în brațe, Abulfaz a început să plângă în hohote... De fericire... Exista și asta atunci – fericirea... Fericirea noastră! Atunci s-a îmbolnăvit mama lui... A început să se ducă des la ai lui. Se întorcea de la ei... nu găsesc cuvinte să vă descriu cum se întorcea. Se întorcea la noi ca un străin, cu o față necunoscută. Eu, firește, mă speriam. În oraș era deja plin de refugiați, erau familiile de azeri care fugeau din Armenia. Fugeau cu mâinile goale, fără nimic, fugeau așa cum fugiseră și armenii din Baku. Și povesteau aceleași lucruri. Of, of, același lucru. Despre Hodjalu, unde fusese un pogrom al azerilor... Cum acolo armenii îi omorau pe azeri – aruncau femeile pe fereastră... tăiau capete... urinau pe morți... Acum nici un film de groază nu mă mai sperie! Am văzut și am auzit atâtea... atâtea! Nu dormeam noaptea, mă gândeam și mă tot gândeam – trebuie să plecăm. Să plecăm! Așa nu se poate trăi, mi-e imposibil. Să fugim... să fugim ca să uităm... Dacă mai stăteam, muream... știu că așa fi murit...

Prima a plecat mama... Apoi tata, cu noua lui familie. După ei, eu cu fiica mea. Plecam cu acte false... cu buletine pe care aveam nume de familie azere... Trei luni nu ne-am putut cumpăra bilete. Așa cozi erau! Am plecat cu un avion – erau mai multe lăzi cu fructe și cutii de carton cu flori decât pasageri. Business! Afacerile înfloreau. În fața noastră stăteau niște azeri tineri, tot drumul au băut vin și au vorbit despre cum plecau pentru că nu voiau să ucidă. Nu voiau să meargă la război și să moară... Anul 1991... Era război în Nagorno- Karabah... Băieții aceia recunoșteau deschis: „Nu vrem să zăcem sub tancuri. Nu suntem pregătiți pentru așa ceva.“ La Moscova ne-a întâmpinat un văr. „Dar Abulfaz unde-i?“ „Vine peste o lună.“ S-au adunat seara rudele... Toți mă rugau: „Spune, spune, nu te teme. Cei care tac se îmbolnăvesc.“ După o lună am început să povestesc, dar crezusem că n-o să pot. Că o să tac și gata.

Am așteptat... și am așteptat... și am așteptat... Abulfaz nu ne-a urmat după o lună... și nici după jumătate de an, ci după șapte ani. După șapte ani... Șapte... Ooof... Dacă n-ar fi fost fiica noastră... n-aș fi supraviețuit... Fetița m-a salvat. De dragul ei rezistam din toate puterile. Ca să supraviețuiesc, trebuia să mă agăț măcar de un fir subțire de speranță... Ca să supraviețuiesc... și să aștept... Pur și simplu o dimineată... încă o dimineată... A intrat în apartament și ne-a îmbrățișat pe mine și pe fiica

noastră. Stătea în picioare. A stat... a mai stat un pic în prag și am văzut cum încet-încet cade sub ochii mei. În clipa următoare zăcea pe jos, în palton și cu șapca pe cap. L-am luat și l-am întins pe divan. Ne-am speriat: trebuia să chemăm un doctor, dar cum? Nu aveam buletine de Moscova, nici asigurare medicală. Eram refugiați. În timp ce noi ne tot frământam așa – mama plângea... fetița stătea cu ochii mari într-un colț: „L-am așteptat pe tata, și tata vine și moare“ – a deschis ochii: „Nu-i nevoie de doctor, nu vă temeți. Gata! Sunt acasă.“ Acum o să plâng. Acum o să... *(Pentru prima dată în tot timpul conversației noastre, începe să plângă.)* Cum să vă spun asta fără lacrimi... O lună întreagă a mers după mine prin apartament în genunchi, îmi tot săruta mâinile. „Ce vrei să-mi spui?“ „Te iubesc.“ „Unde ai fost atâtea ani?“

...i-au furat un buletin... al doilea... mereu rudele lui...

...au venit la Baku verii lui... Fuseseră goniți din Erevan, unde încă mai trăiau unchii și părinții lor. În fiecare seară povești... special ca să audă el... Cum jupuiseră de viu un copil și îl spânzuraseră de un copac. Iar pe un vecin l-au înfierat pe frunte cu o potcoavă încinsă... Cum... Cum... „Și tu unde vrei să pleci?“ „La soția mea.“ „Te duci la dușmanul nostru. Nu ești fratele nostru. Nu ești fiul nostru.“

...îl sunam. Mi se răspundea: „Nu-i acasă.“ Iar lui îi spuneau că am sunat și am spus că mă mărit. Eu sunam, sunam mereu. A luat receptorul una dintre surorile lui: „Uită numărul ăsta de telefon. Are altă femeie. Musulmană.“

...tatăl meu... Voia să fiu fericită... Mi-a luat pașaportul și l-a dat unor băieți să-mi pună o ștampilă cum că aș fi divorțată. Falsă. Ei au colorat ceva, au șters și au corectat și acum rămăsese o găurică. „Tată! De ce ai făcut asta? Știi doar că-l iubesc!“ „Iubești un dușman de-al nostru.“ Acum buletinul meu era stricat... nu mai era valid...

...Am citit *Romeo și Julieta* de Shakespeare... Despre vrajba dintre două familii – Montague și Capulet. Totul era despre mine... am înțeles fiecare cuvânt...

Nu-mi mai recunoșteam fiica. A început să zâmbească... Din clipa în care l-a văzut: „Tată! Tăticule!“ Era mică... Scotea din geamantan fotografiile lui și le săruta. Dar avea grijă să n-o văd eu... Și nu plângea...

Și ăsta nu-i sfârșitul... Credeți că asta-i tot? Sfârșit? O, nu-i încă sfârșitul...

...și aici trăim ca în război... Peste tot, numai străini. Marea m-ar vindeca. Marea mea! Dar aici n-am mare...

...am făcut curățenie la metrou, am spălat toalete. Am cărat cărămizi și saci cu ciment pe șantiere. Acum sunt femeie de serviciu la un restaurant. Abulfaz face lucrări de renovare la apartamentele bogătaşilor. Oamenii cinstiți plătesc, cei răi îl înșală: „Valea de-aici, veneticule! Acuși sunăm la miliție.“ Nu avem permise... nu avem nici un fel de drepturi... Ca noi sunt aici câtă frunză, câtă iarbă. Sute de mii de oameni au fugit de acasă: tadjici, armeni, azeri, gruzini, ceceni... au fugit la Moscova, capitala URSS, dar acum e capitala altui stat. Iar statul nostru nu mai poate fi găsit pe hartă...

...acum un an, fiica mea a terminat școala... „Mamă... tată... Vreau să învăț!“ Nu are buletin... Trăim în tranzit. Locuim la o băbuță, ea s-a mutat la fiul ei și ne-a lăsat garsoniera ei. Din când în când, bate la ușă miliția, pentru verificarea actelor... Noi stăm pitiți ca șoarecii. Din nou ca șoarecii. Ne-ar trimite înapoi... Dar unde înapoi? Unde să ne ducem? Ne-ar trimite în douăzeci și patru de ore! Bani, ca să dăm mită, nu avem... Și alt apartament n-am mai găsi. Peste tot sunt anunțuri: „Închiriem apartament unei familii slave...“, „Închiriem unei familii pravoslavnice rusești. Altfel, rugăm nu deranjați...“

...seara nu avem unde să ieșim din casă! Dacă soțul sau fiica mea întârzie pe undeva, eu iau valeriană. O rog pe fiică-mea: nu-ți face sprâncenele, nu purta rochii în culori vii. Ici a fost omorât un băiețel armean, colo a fost tăiată o fetiță tadjică... un azer înjunghiat cu un cuțit... Înainte eram toți sovietici, acum avem o naționalitate nouă – „persoană de naționalitate caucaziană“. Dimineața alerg la slujbă și niciodată nu-i privesc în față pe băieții tineri – am ochii negri, părul negru. Duminica, dacă ieșim toată familia pe stradă, ne plimbăm prin cartierul nostru, pe lângă casă: „Mamă, vreau pe Arbat. Vreau să mă plimb prin Piața Roșie.“ „Acolo nu mergem, fetița mea. Acolo sunt *skinheads*. Cu svastică. După ei, Rusia e pentru ruși. Fără noi.“ (*Tace.*) Nimeni nu știe de câte ori am vrut să mor.

...fetița mea... din copilărie aude: „venetică“..., „jegoasă“... Micuța nu înțelege nimic. Vine de la școală și eu o sărut, o sărut ca să uite toate aceste cuvinte.

Toți armenii din Baku au plecat în America... o țară străină i-a primit... Și mama a plecat, și tata, și multe dintre rudele noastre. Am fost și eu la ambasada americană. „Spuneți-ne povestea dumneavoastră“, mi-au cerut. Le-am povestit despre dragostea mea... Au tăcut, au tăcut îndelung. Niște americani tineri, foarte tineri. Apoi au început să vorbească între ei: și buletinul e deteriorat, și e și ciudat totuși: de ce soțul ei n-a venit șapte ani? E sau nu e soțul ei? E o poveste prea frumoasă, prea bizară ca să fie

adevărată. Așa ziceau. Știu puțină engleză... Am înțeles că nu mă cred. Dar eu n-am alte dovezi în afară de aceea că iubesc... Dumneavoastră mă credeți?

– Eu cred... îi răspund. Am crescut în aceeași țară ca și dumneavoastră. Vă cred! (*Și plângem amândouă.*)

Despre oameni care s-au schimbat brusc după comunism

Ludmila Malinkova – tehnolog, 47 de ani

Din relatarea fiicei

Despre vremurile când toți trăiam la fel

— Cunoașteți bine Moscova? Raionul Kunțevski... Locuiam într-un bloc de cinci etaje, acolo era apartamentul nostru, un apartament de trei camere pe l-am căpătat când ne-am mutat cu bunica. Bunicul a murit, ea a trăit multă vreme singură, dar au început să-i slăbească puterile și noi am hotărât că trebuie să stea cu noi. Eu m-am bucurat, o iubeam pe bunica. Mergeam împreună la schi, jucam șah. Era nemaipomenită! Tata... Era și tata, dar n-a stat mult cu noi, s-a prostit, s-a apucat de băut cu prietenii lui și mama i-a cerut să plece... lucra la o uzină militară acum închisă... Îmi amintesc din copilărie cum tata venea la noi în zilele libere, îmi aducea cadouri, bomboane și fructe – mereu se străduia să fie cea mai mare pară, cel mai mare măr. Voia să mă uimească: „Închide ochii, Iulecika – uite!“ Avea un râs frumos... Iar apoi tata a dispărut... Femeia cu care trăia după ce a plecat de la noi – o prietenă a mamei – l-a gonit și ea, sătulă de bețiile lui. Și nu știu dacă mai trăiește sau nu, dar dacă ar trăi, m-ar căuta...

Până când am împlinit paisprezece ani, viața noastră a fost fără nici un nor. Până la perestroika... Am trăit normal, până a început capitalismul – atunci la televizor se spunea „economie de piață“. Nimeni nu prea înțelegea ce înseamnă asta și nimeni nu explica nimic. Totul a început cu faptul că era permis să-i înjuri pe Lenin și pe Stalin. Îi înjurau cei tineri; oamenii mai în vârstă tăceau, coborau din troleibuz dacă auzeau pe cineva înjurându-i pe comuniști. La noi la școală tânărul profesor de matematică era împotriva

comuniștilor, iar bătrânul profesor de istorie era pentru. Acasă, bunica spunea: „Acum, în loc de comuniști vor fi speculanți.“ Mama se certa cu ea: Nu, zicea ea, va fi o viață frumoasă, dreaptă. Mergea la demonstrații, ne povestea pe nerăsuflăte discursurile lui Elțin. Bunica nu se lăsa convinsă: „Ați dat socialismul pe banane. Pe haleală...“ Cearta începea de dimineață, apoi mama pleca la serviciu, iar seara continuau să se certe. Când apărea Elțin la televizor, mama se așeza imediat în fotoliu: „Mare om!“; bunica își făcea cruce: „E un criminal, Dumnezeu să mă ierte.“ Era comunistă până-n măduva oaselor. Vota cu Ziuganov. Toată lumea mergea la biserică, și bunica mergea, începuse să postească și să-și facă cruci, dar nu credea decât în comunism... (*Tace.*) Îi plăcea să-mi povestească despre război... La șaptesprezece ani a plecat de bunăvoie pe front, și acolo s-a îndrăgostit de ea bunicul. Visa să devină telefonistă, dar acolo unde a nimerit era nevoie de o bucătăreasă, așa că s-a făcut bucătăreasă. Și bunicul era bucătar, hrăneau răniții la spital. În delir, răniții strigau: „Hai! Hai! Înainte!“ Păcat, mi-a povestit atât de multe și eu îmi amintesc numai frânturi... Infirmierele aveau mereu pregătită o găleată cu cretă, dacă li se terminau tabletele și prafurile, făceau pilule din această cretă, ca răniții să nu le înjure și să nu le bată cu cârjele... Pe vremea aceea nu exista televizor și nimeni nu-l văzuse pe Stalin, dar toți voiau să-l vadă. Și bunica mea la fel, i s-a închinat până la moarte: „Dacă nu era Stalin, acum i-am linge pe nemți în cur.“ Putea să vorbească foarte obscen. Mama însă nu-l iubea pe Stalin, îl numea „răufăcător“ și „asasin de suflete“... Aș minți dacă v-aș spune că mă gândeam prea mult la toate astea... Trăiam, mă bucuram. Prima iubire...

Mama lucra ca dispecer la Institutul de Cercetări Geofizice. Eram ca două prietene. Îi împărtășeam toate secretele mele, chiar și pe cele pe care de obicei nu i le spui unei mame. Cu mama mea se putea, era foarte copilăroasă. Ca o soră mai mare. Îi plăceau cărțile... și muzica... Cu asta trăia. De condus, ne conducea bunica... Mama își aducea aminte că eram o comoară de copil, niciodată nu era nevoie să se roage de mine, să insiste. E drept, o adoram pe mama... Îmi place că semăn cu ea din ce în ce mai mult. Avem chipuri aproape identice. Îmi place asta... (*Tace.*) Prea înlesnit nu trăiam, dar ne descurcam. Toți erau la fel în jurul nostru. Era chiar vesel, la mama veneau în vizită prieteni, stăteau de vorbă, cântau. Îmi amintesc de Okudjava din copilărie: „A fost odată un soldat, / Frumos și ne-nfricat, / Dar el era o jucărie: / Soldatul de hârtie...“ Bunica pune pe masă o farfurie cu clătite, făcea plăcinte gustoase. Mamei îi făceau curte mulți

bărbați, îi ofereau flori și mie îmi cumpărau înghețată, și ea odată chiar m-a întrebat: „Ce zici, să mă mărit?” Eu nu mă supăram, pentru că mama era frumoasă, și mie nu-mi plăcea că e singură, voiam o mamă fericită. Mereu atrăgea atenția pe stradă, mereu întorcea câte un bărbat capul după ea. „Ce vor ăștia?” întrebam eu, mică. „Să mergem, să mergem!” râdea mama, cu un râs anume. Neobișnuit. E drept, ne era bine. Mai târziu, când am rămas singură, mă duceam pe strada pe care locuiserăm și mă uitam la ferestrele noastre. Odată, n-am putut să mă abțin și am sunat la ușa noastră – acolo stătea acum o familie de gruzini. Au crezut, pesemne, că-s o cerșetoare, au vrut să-mi dea bani și ceva de mâncare. Am început să plâng și am fugit...

După scurt timp, bunica s-a îmbolnăvit, avea o boală care o făcea să vrea să mănânce tot timpul, din cinci în cinci minute ieșea pe casa scărilor și țipa că o omorâm prin înfometare. Spărgea farfurii... Mama ar fi putut s-o interneze într-o clinică specială, dar a hotărât să o îngrijească ea, fiindcă și ea o iubea foarte mult pe bunica. Deseori scotea din dulap fotografiile ei din război, se uita la ele și plângea. În fotografii era o fată tânără, care nu semăna cu bunica, dar era bunica noastră. Parcă era altă persoană... Așa se întâmplă... da... Până la moarte bunica a citit ziare, a interesat-o politica... Iar când s-a îmbolnăvit, pe noptiera ei se afla o singură carte... Biblia... Mă chema și îmi citea: „Și ca pulberea să se întoarcă în pământ cum a fost, iar sufletul să se întoarcă la Dumnezeu...”¹⁰⁷ Se gândea încontinuu la moarte: „Deja mi-e atât de greu, nepoțică. Atâta de urât...”

Era o zi liberă... eram toți acasă... Am aruncat o privire în camera bunicii – deja se deplasa cu dificultate, stătea mai mult în pat – și am văzut că stătea și se uita pe fereastră. I-am dat un pic de apă. A trecut puțin timp... Am trecut iar pe la ea, am strigat-o, dar n-a răspuns, am luat-o de mână, dar mâna era rece, avea ochii deschiși și privea tot așa pe fereastră. Până atunci nu văzusem niciodată moartea, m-am speriat și am început să țip. Mama a dat fuga, a izbucnit în plâns și i-a închis bunicii ochii. Trebuia să sunăm la Salvare... E drept, au venit repede, dar doctorița i-a cerut mamei bani pentru certificatul de deces și ca s-o ducă pe bunica la morgă: „Ce vreți? E economie de piață!” Noi nu aveam nici un ban în casă.... La vremea aceea mama tocmai fusese concediată, de două luni își tot căuta o slujbă, dar oriunde se ducea, după vreun anunț, era deja coadă. Mama terminase Institutul Tehnologic cu diplomă de onoare. Să-și găsească de lucru în specializarea ei nici nu putea fi vorba, puteai să ai studii superioare și să fii vânzător, spălător de vase, femeie de serviciu. Totul se schimbasesc... Nu mai recunoșteam oamenii pe stradă, parcă îmbrăcaseră toți un veșmânt

cenușiu. Nu vedeai nimic colorat. Așa îmi amintesc... „Ăsta-i Elțin al tău... Gaidar al tău...” plângea bunica, când încă mai trăia. „Ce-au făcut din noi? Încă un pic și o să fie ca în război.” Mama tăcea; spre uluirea mea, mama tăcea. Ne uitam la fiecare lucru din casă cu un singur gând: l-am putea vinde? Nu aveam ce vinde... Trăiam din pensia bunicii. Ne hrăneam doar cu macaroane goale... De-a lungul vieții bunica strânsese cinci mii de ruble, le ținea la casa de economii, trebuia să le păstrăm, spunea ea, pentru „zile negre” și pentru înmormântare. Dar au ajuns să valoreze cât un bilet de tramvai... o cutie de chibrituri... Toți și-au pierdut banii într-o singură zi. Era un jaf național... Bunica se temea cel mai mult că o s-o înmormântăm într-un sac de plastic sau învelită în ziare. Un sicriu costa aberant de mult și oamenii erau înmormântați în toate felurile... Pe tanti Fenia, prietena bunicii, care fusese soră medicală în război, fiica ei o înmormântase în ziare... o înfășurase în ziare vechi... Medaliiile i le-au pus așa, pur și simplu, în groapă... Fiica ei e invalidă, caută prin gunoaie... Era atât de nedrept! Eu mergeam cu prietenele la magazinul alimentar, admiram salamurile de acolo. Aveau niște ambalaje lucioase. La școală, cele care aveau *leggings* le tachinau pe cele cărora părinții nu le puteau cumpăra *leggings* din ăștia. Și pe mine mă tachinau... (*Tace.*) Dar mama i-a promis bunicii că o va înmormânta în sicriu. I-a jurat.

Doctorița a văzut că n-aveam bani, așa că s-au întors și au plecat. Ne-au lăsat-o nouă pe bunica...

Am trăit o săptămână cu ea... De câteva ori pe zi, mama o ștergea cu permanganat de potasiu și o acoperea cu un prosop ud. A închis etanș toate geamurile și gemulețele, a acoperit ușile cu păături ude. Făcea toate astea singură, mie mi-era frică să intru în camera bunicii, fugeam repede până la bucătărie și înapoi. Mirosea... deja începuse să miroasă... E drept, se cuvine s-o recunoaștem, am avut noroc: în timpul bolii bunica slăbise foarte mult, rămăsese piele și os... Am început să sunăm la rude... Ne înrudeam cu jumătate din Moscova și brusc, nimeni care să ne ajute; nu s-au eschivat, au venit cu borcane de trei litri cu dovlecei și castraveți murați, cu dulceață, dar bani nu ne-a propus nimeni. Stăteau, plângeau un pic și plecau. De altfel, nici n-avea nimeni bani lichizi. Așa cred... Un văr de-al mamei își primea salariul la fabrică în conserve, ne-a adus conserve. Ce a putut... Atunci se considera normal să faci cadou de ziua de naștere o bucătică de săpun, o pastă de dinți... Aveam vecini buni, ce-i drept, oameni cumsecade. Tanti Ania cu soțul... Își făceau bagajele – plecau la părinți, la țară, își trimiseseră deja copiii acolo, nu le ardea de noi. Tanti Valia... Cu

ce ne putea ajuta ea, când și soțul, și fiul ei erau niște bețivi? Mama avea atâția prieteni... Dar nici ei nu aveau de nici unele în casă în afară de cărți. Jumătate din ei deja rămăseseră fără slujbe... Telefonul a amuțit. Oamenii s-au schimbat brusc după comunism. Toți trăiau în spatele ușilor închise... (Tace.) Visam: adorm, iar dimineța o să mă trezesc și bunica o să fie în viață.

Despre vremurile când bandiții mergeau pe străzi și nici măcar nu-și ascundeau pistoalele

Cine sunt ăștia? Au apărut niște oameni misterioși care erau la curent cu toate: „Știm ce necaz aveți. O să vă ajutăm.“ Au sunat nu știu unde și imediat a venit un medic și ne-a dat certificatul de deces, a venit și un milițian. Au cumpărat și un sicriu scump, am avut și catafalc, și multe flori, de toate felurile – totul așa cum se cuvine. Bunica ne rugase s-o înmormântăm la cimitirul Hovanski, acolo n-ai cum să ajungi fără pile, e un cimitir vechi, cunoscut, dar ei au reușit, au adus un preot, a făcut slujbă. Totul foarte frumos. Eu și mama doar am stat și-am plâns. Totul a fost organizat de o anume tanti Ira, ea era șefa companiei aceleia, mergea mereu însoțită de niște băieți îndesați, gărzile ei de corp. Unul dintre băieții ăștia luptase în Afganistan, și asta pe mama cumva o liniștea, i se părea că dacă omul a fost la război sau a stat în lagăr pe vremea lui Stalin, nu putea fi rău. „Cum așa, doar a suferit atâta!“ Și, în general, la noi nimeni nu te lasă la necaz – asta era convingerea ei, ne aminteam poveștile bunicii despre cum oamenii se salvau unii pe alții în război. Oamenii sovietici... (Tace.) Dar acum erau altfel de oameni. Nu tocmai sovietici... Spun ceea ce cred acum, nu ce credeam atunci... Pusese mâna pe noi o bandă, dar pentru mine atunci erau toți unchi și mătuși – beau ceai cu noi în bucătărie, ne serveau cu bomboane. Tanti Ira a adus alimente când ne-a văzut frigiderul aproape gol, mi-a făcut cadou o fustă din jeans – pe vremea aceea toți tânjeam după jeans! Au venit așa vreo lună, ne obișnuiserăm cu ei, apoi i-au făcut mamei o propunere: „Haideți să vindem apartamentul dumneavoastră de trei camere și să cumpărăm o garsonieră. Așa o să aveți bani.“ Mama a fost de acord... Deja se angajase la o cafenea, spăla vasele, ștergea mesele, dar banii nu ne ajungeau nicicum. Începuserăm deja să ne gândim unde să ne mutăm, în ce cartier. Eu nu voiam să-mi schimb școala. Căutam ceva în apropiere.

În momentul acela a apărut o a doua bandă. Acolo șef era un bărbat... nenea Volodea... Și el cu tanti Ira au început să se bată pe apartamentul

nostru. „Ce să faceți cu o garsonieră?“ țipa nenea Volodea la mama. „Eu vă cumpăr o casă lângă Moscova.“ Tanti Ira venea cu un Volkswagen vechi, în timp ce nenea Volodea venea cu un Mercedes șic. Avea un pistol adevărat... Anii '90... Bandiții mergeau pe străzi și nici măcar nu-și ascundeau pistoalele. Oricine avea posibilitatea, își puneau ușa metalică. Pe scara noastră au venit într-o noapte cu o grenadă la un comerciant... Acesta avea un chioșc din scânduri vopsite și placaj unde vindea de toate: produse alimentare, cosmetice, îmbrăcăminte, vodcă. I-au cerut dolari. Soția lui n-a vrut să le dea, așa că i-au pus un fier de călcat încins pe burtă, era însărcinată... La miliție nu reclama nimeni, toată lumea știa că bandiții au mulți bani și pot cumpăra pe oricine. Începuseră cumva să fie respectați. N-aveai cui să te plângi... Nenea Volodea nu bea ceaiuri cu noi, ci o amenința pe mama: „Dacă nu-mi dai apartamentul, o iau pe fiică-ta și n-o mai vezi în viața ta. Nici n-o să știi ce-i cu ea.“ M-au ascuns la ei niște cunoscuți și câteva zile nu m-am dus la școală. Plângeam zi și noapte, mi-era frică pentru mama. Vecinii au văzut cum au venit după mine de două ori, m-au căutat. Înjurau crunt. În cele din urmă, mama a cedat...

A doua zi ne-au evacuat. Au venit noaptea: „Mai repede! Mai repede! Stați în altă parte până vă găsim o casă.“ Aduseseră cu ei cutii de vopsea, tapet, deja începeau renovarea. „Hai! Hai!“ În spaima aia, mama a luat doar actele, parfumul ei polonez preferat, Być Može, pe care-l primise cadou de ziua ei, și câteva cărți, iar eu manualele și o rochie. Ne-au înghesuit într-o mașină... Ne-au dus, pot spune așa, într-un loc pustiu: în apartament erau două paturi mari, o masă și niște scaune. Ne-au interzis categoric să ieșim, să deschidem geamurile sau să vorbim tare. Să nu care cumva să ne audă vecinii! Se pare că în apartamentul ăsta se schimbau locatarii tot timpul... Era o mizerie! Câteva zile am spălat tot, am frecat. Iar apoi îmi amintesc că mă aflam cu mama într-un loc oficial, ni se arătau niște hârtii tipărite... Cică totul era legal... Ni se spunea: „Uite-aici trebuie să semnați.“ Mama a semnat, iar eu am izbucnit în plâns, până atunci nu realizasem, dar acum înțelegeam – ne vor trimite la țară. Îmi părea rău de școala mea, de prietenele mele, pe care nu aveam să le mai văd niciodată. S-a apropiat nenea Volodea: „Semnează iute, altfel te ducem la orfelinat și mama tot pleacă la țară. O să rămâi singură.“ Niște oameni, îmi aduc aminte că erau niște oameni acolo, era și un milițian... Toți tăceau. Nenea Volodea îi mituise pe toți. Eu eram un copil... ce puteam face... *(Tace.)*

Multă vreme am trăit în tăcere... Toate astea sunt secrete; așa rele cum sunt, sunt secretele mele. Nu-mi vine să le spun altcuiva... Îmi amintesc

cum m-au adus la orfelinat – s-a întâmplat mult mai târziu, când rămăsesem fără mama –, m-au adus și m-au băgat într-o cameră: „Ăsta-i patul tău. Astea-s rafturile tale din dulap...” Eram amorțită... Spre seară, am făcut febră... Îmi amintea de apartamentul nostru... (*Tace.*) Era de Anul Nou... Bradul era luminat... toți confecționau măști... Urmau dansuri... Dansuri? Ce dansuri? Uitasem toate astea... (*Tace.*) În cameră, în afară de mine, mai stăteau patru fete: două surori, foarte mici, opt și zece ani, și încă două fete mai mari – una era o moscovită grav bolnavă de sifilis, cealaltă s-a dovedit hoată, mi-a furat pantofii. Fata asta voia să se întoarcă pe stradă... Ce ziceam? Că eram tot timpul împreună, zi și noapte, dar nu ne povesteam nimic una alteia... Nu, nu voiam. Am tăcut multă vreme... Am început să vorbesc atunci când l-am întâlnit pe Jenka al meu... Dar asta avea să fie mai târziu... (*Tace.*)

Epopoea mea și a mamei abia începuse... După ce am semnat hârtiile, ne-au dus în regiunea Iaroslavl: „Nu-i nimic că-i departe, în schimb veți avea o casă bună.” Ne-au înșelat... Nu era casă, ci o izbă veche cu o singură cameră și cu un cuptor rusesc mare, de care eu și mama nu mai văzuserăm niciodată. Nu știam să-l aprindem. Izba stătea să cadă, oriunde te uitați era câte o crăpătură. Mama a avut un șoc. A intrat în izbă și a căzut în genunchi în fața mea, cerându-mi iertare pentru că m-a făcut să trăiesc așa o viață. Se dădea cu capul de pereți... (*Lacrimi.*) Aveam ceva bani, dar s-au terminat repede. Lucram pe la oameni prin grădini – unul ne dădea un coș de cartofi, altul zece ouă. Am învățat frumosul cuvânt „barter”... Parfumul ei preferat Być Može, mama l-a schimbat pe o bucată bună de unt când am răcit eu grav... Atâta m-am rugat de ea să nu facă asta, fiindcă aveam puține lucruri care să ne amintească de casă. Asta-mi amintesc... Odată, șefei unei ferme, o femeie cumsecade, i s-a făcut milă de mine, mi-a dat o găleată cu lapte; mie-mi era frică și m-am dus acasă prin grădini. M-am întâlnit cu o mulgătoare care a început să râdă: „De ce te ascunzi? Mergi prin sat, pe acolo cară toată lumea, cu atât mai mult dacă ți s-a dat voie.” Cărau tot ce nu era bătut în cuie – președintele colhozului mai mult decât toți ceilalți. I se duceau mașini doldora. Venea la noi... Ne îmboldea: „Haideți să lucrați la mine la fermă! Altfel o să muriți de foame.” Să mergem, să nu mergem? Foamea ne-a împins. Pentru mulsul de dimineață trebuia să te trezești la ora patru. Toată lumea încă dormea. Eu mulgeam vacile, mama spăla containerele; ea se temea de vaci, mie îmi plăceau. Fiecare vacă avea un nume... Afumata, Mălina... Aveam treizeci de vaci și doi viței... Se aducea rumeguș cu roaba, bălegarul era până la genunchi.

Mai sus de cizme. Bidoanele cu lapte erau luate cu căruța... Câte kilograme erau? (*Tace.*) Eram plătite cu lapte și chiar carne, dacă vreo vacă se sufoca sau se îneca în mîl. Mulgătoarele beau la fel de mult ca bărbații, și mama a început să bea cu ele. Între noi nu mai era aceeași relație ca înainte, adică ne înțelegeam bine, dar țipam la ea tot mai des. Ea se supăra. Rar, când era binedispusă, îmi recita versuri... Din iubita ei Țvetaeva... „De roșii ciorchini / Scorușul s-a aprins / Frunzele-au căzut / Eu m-am născut.“ Rar.

Era deja iarnă. Deodată, s-au pornit gerurile. N-am fi supraviețuit iarna în izba aceea. I s-a făcut milă unui vecin și ne-a dus până la Moscova...

Despre vremurile când cuvântul „om“ nu sună mândru, ci în multe feluri

M-am luat cu vorba și am uitat că mi-e frică să-mi amintesc... (*Tace.*) Cum mă raportează la oameni? Oamenii nu sunt buni și nici răi, sunt oameni și gata. La școală am învățat după manuale sovietice, altele nu existau încă, și ni se citea: „Omul, ce mândru sună acest cuvânt.“¹⁰⁸ Dar omul nu sună mândru, sună în multe feluri. Și eu sunt în multe feluri, am în mine câte o fărâmă din toate... Dar, dacă văd un tadjic – la noi acum ei sunt ca sclavii, oameni de categoria a doua – și dacă am timp, mă opresc și vorbesc cu el. N-am bani, dar stau de vorbă cu el. Un astfel de om... E omul meu, e în aceeași situație ca mine, eu știu cum e când ești un străin pentru toți, când ești complet singur. Am trăit și eu în scări de bloc și am dormit în beciuri...

La început ne-a luat la ea o prietenă a mamei, familia ei ne-a primit foarte bine și mie mi-a plăcut acolo. Era un mediu cunoscut: cărți, discuri, pe perete un portret al lui Che Guevara. Ca la noi cândva... aceleași cărți, aceleași discuri... Fiul lui tanti Olea își dădea doctoratul, zile întregi nu ieșea din bibliotecă, iar noaptea descărca vagoane la gară. Nu aveam nimic de mâncare. În bucătărie era un sac de cartofi și atât. Când s-au terminat cartofii, mâncam doar o pâine pe zi. Toată ziua beam ceai. Și nimic altceva. Un kilogram de carne costa trei sute douăzeci de ruble, iar salariul lui tanti Olea era de o sută de ruble, lucra ca învățătoare. Toți nu știam cum să facem să mai câștigăm un bănuț. Ne dădeam peste cap... S-a stricat un robinet în bucătărie, am chemat niște instalatori și ei s-au dovedit a fi doctori în științe. Am râs cu toții. Cum spunea bunica, tristețea nu ține de foame... Concediul era un lux, erau puțini cei care-și puteau permite așa ceva... În concediu, tanti Olea se ducea la Minsk, acolo locuia sora ei, profesoară la universitate. Coseau perne din blană artificială, le umpleau cu vatălină, dar în așa fel, încât să rămână pe jumătate goale, și chiar înainte

de a se urca în tren băgau înăuntru un cățeluș căruia îi făceau o injecție cu somnifer. Se duceau în Polonia... Duceau așa pui de câini ciobănești... și iepuri... La talciocuri se vorbea aproape numai rusește. Oamenii umpleau termosuri cu vodcă în loc de ceai, ascundeau în valize, sub lenjerie, cuie și lacăte... Tanti Olea se întorcea acasă cu o geantă plină cu salamuri poloneze gustoase. Miroseau înnebunitor!

La Moscova noaptea se trăgea și se auzeau chiar și explozii. Prăvălii, prăvălii... peste tot prăvălii... Mama s-a angajat la un azer, acesta avea două prăvălii – una cu fructe, cealaltă cu pește. „Muncă este, zile libere nu. Nu se poate să te odihnești.“ Era ceva nou, mama se străduia să vândă, dar îi era rușine. Dar ce putea să facă! În prima zi a aranjat fructele și s-a ascuns după un copac, să tragă cu ochiul de acolo. Și-a tras o șapcă pe urechi, să n-o recunoască nimeni. A doua zi i-a dat o prună unei țigăncușe. Patronul a observat și a țipat la ea. Banii nu iubesc mila și rușinea... N-a rezistat mult acolo, nu i-a mers cu negustoria... Am văzut un anunț pe un gard: „Se caută femeie de serviciu cu studii superioare.“ Mama s-a dus la adresa indicată și au luat-o. Plata era bună. Era o fundație americană... Puteam deja să ne hrănim cât de cât singure, ne-am închiriat o cameră, în același apartament de trei camere au închiriat o odaie și niște azeri. Băieți tineri. Tot timpul vindeau și cumpărau ceva. Unul a vrut să mă ia de nevastă, promitea să mă ducă în Turcia: „O să te fur. La noi așa-i obiceiul, să-ți furi mireasa.“ Îmi era frică să rămân acasă fără mama. El îmi dăruia și fructe, și caise uscate... Proprietarul apartamentului bea săptămâni în șir; se îmbăta așa de tare, că o lua razna: „Ah, curvă ce ești! Cătea!“ O bătea pe nevastă-sa cu picioarele... a luat-o Salvarea... Și atunci a intrat noaptea peste mama. A spart ușa camerei noastre...

Din nou am ajuns în stradă...

În stradă și fără bani... Fundația la care lucra mama s-a închis, lucra când și când, ce găsea. Am stat în holuri de bloc... pe scară... Unii oameni treceau pur și simplu pe lângă noi, alții țipau, erau și unii care ne goneau în stradă. Chiar și noaptea. În ploaie, în zăpadă. Nimeni nu se oferea să ne ajute, nimeni nu ne întreba nimic... (*Tace.*) Oamenii nu sunt răi și nici buni. Fiecare cu ale lui... (*Tace.*) Dimineața ne duceam pe jos la gară (nu aveam bani de metrou), ne spălam acolo, la toaletă. Și ne spălam rufe. Aveam acolo frânghii de uscat rufe... Vara era bine, când e cald se poate trăi oriunde... Înnoptam pe băncile din parc, toamna adunam frunze, dormeam pe frunze – era cald. Ca într-un sac de dormit. În gara Belorusski... îmi aduc bine aminte... întâlneam deseori o bătrână uitată de vreme care ședea

lângă casele de bilete și vorbea singură. Spunea una și aceeași poveste... Cum în război în satul lor au intrat lupii, simțind că nu erau bărbați acolo. Bărbații erau toți pe front. Dacă eu și mama aveam câțiva bănuți, îi dădeam. „Dumnezeu să vă ajute“, spunea ea făcând o cruce asupra noastră. Îmi amintea de bunica...

Am lăsat-o pe mama pe bancă... Când m-am întors, nu mai era singură, ci cu un bărbat. Un bărbat destul de plăcut. „Faceți cunoștință“, a spus mama, „el e Vitea. Și lui îi place Brodski“. E clar. Știm. Dacă cuiva îi place Brodski, pentru mama asta e ca o parolă, înseamnă că e din lumea ei. „Cum, n-a citit *Copiii Arbatului*? Pesemne e un sălbatic! Din pădure! E străin, nu-i de-al nostru.“ Așa împărțise ea mereu oamenii, și așa rămăsese. Eu mă schimbasem foarte mult în acești doi ani de vagabondaj, devenisem serioasă, poate chiar prea serioasă pentru vârsta mea. Înțelesesem: mama nu mă putea ajuta cu nimic, dimpotrivă, începeam să am senzația că eu trebuia să am grijă de ea. Pur și simplu așa simțeam... Nenea Vitea era deștept și m-a întrebat pe mine, nu pe mama: „Ei, fetelor, mergem?“ Ne-a dus la el, avea un apartament de două camere. Ne căram toate lucrurile cu noi și, cu gențile alea deșirate, în carouri... am ajuns în rai... Era ca un muzeu! Pe pereți atârnav tablouri, era o bibliotecă modernă, o comodă veche, curbată... Un ceas cu pendulă înalt până la tavan... Eram fascinate! „Curaj, fetelor. Faceți-vă comode.“ Ne era rușine, eram numai zdrențe... Miroseam a gări... a scări de bloc... „Curaj, fetelor!“ Ne-am așezat să bem ceai. Nenea Vitea ne-a povestit despre el... Cândva lucrase ca giuvaiergiu, avusese atelierul lui. Ne-a arătat un geamantan cu instrumente, săculeți cu pietre semiprețioase, monturi din argint... Totul era atât de frumos, de interesant, de scump. Nu ne venea să credem că o să locuim acolo. Minunile nu mai conteneau...

Eram ca o familie. Am reînceput să merg la școală. Nenea Vitea era foarte bun, mi-a făcut un inel cu pietricică. Dar, nenorocire... și el bea... Fuma ca o locomotivă. La început mama îl certa, dar curând au început să bea împreună. Ducea cărți la anticariat, și îmi amintesc mirosul copertelor din piele... Nenea Vitea avea și niște monede rare... Beau și se uitau la televizor. La programe politice. Nenea Vitea filozofa. Cu mine vorbea cum vorbești cu un adult... Mă întreba: „Ce învățați voi la școală, Iulecika, după comunism? Ce să facem acum cu literatura și istoria sovietice, să le uităm?“ Adevărul e că nu înțelegeam mare lucru... Vă interesează? Iată... credeam că am lăsat toate astea în urmă, și uite că mi le amintesc...

...viața în Rusia trebuie să fie rea, distrugătoare, numai atunci sufletul

se ridică, ajunge la conștiința faptului că nu aparține acestei lumi... Cu cât e totul mai murdar și mai sângeros, cu atât e mai mult loc pentru el...

...la noi modernizarea e posibilă numai prin *șarașka*¹⁰⁹ și gloanțe...

...comuniști... ce pot ei? Să reinstaureze cartelele și să repare barăcile din Magadan...

...oamenii normali par astăzi nebuni... viața asta nouă îi zdrobește pe cei ca mama ta și ca mine....

...În Occident e un capitalism vechi, la noi e proaspăt de tot, cu colți tineri... Iar puterea e pur bizantină...

Într-o noapte, lui nenea Vitea i s-a făcut rău de la inimă. Am chemat Salvarea. A murit în drum spre spital. Infarct miocardic masiv. Au venit rudele: „Voi cine sunteți? De unde ați apărut? N-aveți ce căuta aici.“ Un bărbat a strigat: „Goniți cerșetorele astea de-aici! Afară!“ Ne-a controlat gențile când am plecat...

Eram iar în stradă...

L-am sunat pe un văr de-al mamei... A răspuns soția lui: „Veniți.“ Locuiau nu departe de gara Recinoi, într-un apartament de două camere de pe vremea lui Hrușciiov, împreună cu fiul lor, care era însurat. Nora lor era însărcinată. Au hotărât: „Stați la noi până naște Aliona.“ Mamei i-au făcut un culcuș pe coridor, eu dormeam în bucătărie, pe un divan vechi. La unchiul Lioșa veneau prietenii... de la el de la fabrică... Adormeam ascultându-le conversațiile. Totul se repeta: sticla de vodcă pe masă, cărțile de joc. E drept, conversațiile erau altele...

...s-a dus naibii totul... Libertate... Unde-i nenorocita asta de libertate? Mâncăm arpacaș fără unt...

...jidanii... l-au omorât pe țar, și pe Stalin, și pe Andropov... Au venit cu liberalismul! Trebuie să strângem șurubul urgent. Noi, rușii, trebuie să ne sprijinim pe credință...

...Elfin se târâște pe burtă în fața americanilor... Totuși, noi suntem cei care au câștigat războiul...

...te duci la biserică – toți își fac cruci, dar stau ca de piatră...

...Curând o să fie cald și bine... Pe primii liberali îi spânzurăm de felinare pentru că ne-au oferit anii '90. Trebuie să salvăm Rusia...

După două luni, nora a născut. Nu mai era loc pentru noi.

Din nou în stradă...

...gară

...scară de bloc

...gară

...scară de bloc...

La gară... Milițienii de serviciu, fie tineri, fie bătrâni, ori te izgoneau în stradă, și era iarnă, ori mergeai cu ei în camera din spate... Aveau acolo, după un paravan, un colțisor... o canapeluță... Mama s-a certat cu un milițian când m-a târât într-acolo... Au bătut-o și au reținut-o câteva zile... *(Tace.)* Eu... așa s-a întâmplat... am răcit foarte tare. Ne-am gândit, ne-am tot gândit... îmi era tot mai rău... Am hotărât ca eu să mă duc la niște rude, iar mama să rămână în gară. După câteva zile mă sună: „Trebuie să ne întâlnim.“ Mă duc la ea și îmi spune: „Am făcut cunoștință cu o femeie, îmi propune să stau la ea. E destul loc. Are casa ei. E în Alabino.“ „Vin cu tine.“ „Nu, tu fă-te bine. Vii pe urmă.“ Am urcat-o în tren, s-a așezat la geam și s-a uitat la mine de parcă nu m-ar fi văzut de mult. N-am putut îndura și am sărit în vagon: „Ce-i cu tine?“ „Nu mă lua în seamă.“ I-am făcut cu mâna și a plecat. Seara primesc un telefon: „Sunteți Malinkova Iulia Borisovna?“ „Da, sunt Malinkova.“ „Vă sunăm de la miliție. Spuneți-mi, ce fel de rudă sunteți cu Ludmila Malinkova?“ „E mama mea.“ „Mama dumneavoastră a fost lovită de tren. La Alabino...“

Era întotdeauna atentă dacă trecea un tren... îi era foarte frică... Se temea să nu nimerească sub un tren mai mult ca de orice. Întorcea capul de o sută de ori: vine? Nu vine? Și acum... Nu, ăsta n-a fost un accident... n-a fost o întâmplare nefericită... A cumpărat o sticlă de vodcă... să n-o doară și să nu-i fie frică prea tare, și s-a aruncat... S-a săturat... pur și simplu s-a săturat... S-a săturat să trăiască așa... „de ea însăși“... Nu sunt cuvintele mele, sunt ale ei. După aceea mi-am amintit fiecare cuvânt al ei... *(Plânge.)* Trenul a târât-o multă vreme... Au dus-o la spital, a stat o oră la reanimare, dar n-a putut fi salvată. Așa mi-au spus... Am văzut-o când era deja în sicriu, deja îmbrăcată. Totul a fost îngrozitor... Încă nu-l aveam pe Jenka... Dacă aș fi fost mică, nu m-ar fi părăsit. Niciodată... nu s-ar fi întâmplat asta... În ultimele zile îmi spunea deseori: „Ești deja mare. Ai crescut.“ De ce am crescut? *(Plânge.)* Am rămas singură... Așa am și trăit... *(După o lungă tăcere.)* Dacă o să am un copil, trebuie să fiu fericită, ca să-și amintească de o mamă fericită...

Jenka... Jenka al meu m-a salvat... L-am așteptat dintotdeauna... La adăpost toate visam: trăim aici, dar asta-i temporar, curând o să trăim ca toată lumea, o să avem familie, soț, copil. O să ne cumpărăm singure brișe, nu de sărbători, ci când vrem noi. Îmi doream foarte tare... Șaptesprezece ani... am împlinit șaptesprezece ani. Mă cheamă directorul la el: „Te-au scos din sistem.“ Și tace. După șaptesprezece ani părăseai

adăpostul, erai trimis în lume. Du-te! Dar nu știam unde să mă duc. Slujbă nu aveam, în general nu aveam nimic. Nici mamă nu aveam... Am sunat-o pe tanti Nadia: „Aș putea veni la dumneavoastră? Mă dau afară din adăpost.“ Tanti Nadia... dacă n-ar fi fost ea... înger păzitor... Nu era mătușa mea adevărată, dar acum a devenit mai rudă decât rudele și îmi lasă prin testament camera ei din apartamentul la comun. Acum... da... Cândva a trăit cu unchiul meu, dar el a murit de mult, n-au fost soț și soție, au trăit împreună necăsătoriți. Dar știam că au trăit în iubire. La un astfel de om poți să te duci... Dacă cineva a cunoscut dragostea, poți să te duci întotdeauna la el...

Tanti Nadia n-a avut niciodată copii și era obișnuită să trăiască singură, îi era greu să mai trăiască cu altcineva. Beznă! O cameră de șaisprezece metri pătrați. Eu dormeam pe un pat pliant. Vecina, firește, a început să cârcotească: „Să plece.“ A chemat miliția. Tanti Nadia a fost ca o stâncă: „Și unde să se ducă?“ A trecut probabil un an... Și tanti Nadia m-a întrebat chiar ea: „Ai spus că vii pentru două luni, a trecut deja un an de când stai la mine.“ Eu am tăcut... plângeam... Și ea a tăcut... plângea... (*Tace.*) A mai trecut un an... Până la urmă s-au obișnuit toți cu mine... Mă străduiam... Și vecina s-a obișnuit... Tanti Marina nu-i om rău, viața pe care o duce e rea. A avut doi soți și amândoi și-au dat duhul, cum zice ea, din cauza băuturii. La ea venea des un nepot, ne salutam. Era un băiat frumos. Și... S-a întâmplat astfel: eu stăteam în cameră și citeam o carte, tanti Marina a intrat, m-a luat de mână și m-a dus în bucătărie: „Faceți cunoștință: ea e Iulia, el e Jenia. Acum la plimbare cu voi!“ Am început să mă întâlnesc cu Jenia. Ne-am sărutat. Dar nu era nimic serios. El lucrează ca șofer, pleacă des în delegație. Odată s-a întors – eu nu eram acasă. Unde-i? De ce? Iar eu... Aveam de mult atacuri – ba mă sufocam, ba cădeam de slăbiciune... Tanti Nadia m-a pus să merg la doctori. M-au examinat și au găsit scleroză multiplă. Știți, cu siguranță, ce-i asta... O boală incurabilă... De dor, de dor am făcut-o. Îmi era tare dor de mama. Tare. (*Tace.*) Mi-au pus diagnosticul și m-au internat în spital. Jenka m-a găsit acolo și a început să mă viziteze. Venea în fiecare zi. Ba aducea un măr frumos, ba portocale... Ca tata pe vremuri... Era deja luna mai... Apare cu un buchet de trandafiri, am oftat – un buchet ca acela costa cât jumătate din salariul lui. În costum de gală... „Mărită-te cu mine.“ Eu am șovăit. „Nu vrei?“ Ce să-i răspund? Nu știu să mint, și nu voiam să-l mint. Mă îndrăgostisem de mult de el... „Vreau să mă mărit cu tine, dar trebuie să știi adevărul – am invaliditate de gradul al treilea. Curând voi fi o legumă, o să trebuiască să fiu dusă în brațe.“ N-a

înțeles nimic, dar a fost tulburat. A doua zi a venit și mi-a spus: „Nu-i nimic. O să răzbim.“ Am ieșit din spital și ne-am căsătorit. M-a dus la mama lui. Mama lui e o femeie simplă de la țară. A muncit câmpul toată viața. În casă nu era nici o carte. Dar m-am simțit bine acolo. Eram liniștită. I-am povestit și ei totul... „Nu-i nimic, fetiço.“ M-a îmbrățișat. „Acolo unde e iubire, e și Dumnezeu.“ (*Tace.*)

Acum vreau din toate puterile să trăiesc, fiindcă-l am pe Jenka... Visez chiar la un copilaș... Medicii sunt împotriva, dar eu visez... Vreau să avem o casă, toată viața am visat să am o casă. Am aflat că de curând a ieșit o lege... Conform acestei legi, aș putea recăpăta apartamentul nostru. Am făcut cerere... Mi s-a spus că oameni ca mine erau cu miile, pe mulți îi pot ajuta, dar cazul meu e foarte complicat, apartamentul nostru a fost vândut deja de trei ori. Iar bandiții care ni l-au furat zac de mult în cimitir, s-au împușcat între ei...

...Ne-am dus la mama. Acolo, pe piatra de mormânt, e portretul ei, parc-ar fi vie. Am plivit, am făcut curat. Am stat acolo mult timp, nu mă puteam îndura să plec, și la un moment dat mi s-a părut că zâmbește... că e fericită... Sau așa cădea lumina soarelui...

Note

107. Ecclesiastul 12,7.

108. Replică din piesa *Azilul de noapte*, de Maxim Gorki.

109. Denumirea neoficială a unor laboratoare de cercetare secrete din cadrul lagărelor de muncă sovietice, în care lucrau oameni de știință și ingineri aflați în detenție.

Despre singurătate, care seamănă foarte mult cu fericirea

Alisa Z-ler – manager în publicitate, 35 de ani

M-am dus la Petersburg pentru o altă poveste și m-am întors cu asta. Am stat de vorbă în tren cu o tovarășă de drum...

— Am o prietenă care s-a sinucis... Puternică, de succes. Mulți admiratori, prieteni. Toți am fost șocați. Sinucidere – ce-i asta? Lașitate, sau un act de forță? Un plan radical, un strigăt de ajutor sau sacrificiu de sine? O ieșire... o capcană... o pedeapsă... Vreau... Pot să vă spun de ce eu n-o să fac asta niciodată.

Dragostea? Varianta asta nici măcar n-o iau în calcul... Nu sunt împotriva acestui fenomen frumos, strălucitor și melodios, dar cred că sunteți prima în ultimii zece ani care a pronunțat acest cuvânt în fața mea. Secolul XXI înseamnă bani, sex, sex și pe față și pe dos, și dumneavoastră vorbiți despre nu știu ce sentimente... Toți ne-am repezit mai întâi să facem bani... Nu mi-am dorit niciodată să mă căsătoresc repede, să fac copii, mereu am vrut să fac carieră, asta e pe primul loc. Am conștiința valorii mele, a valorii timpului și vieții mele. Și de unde ați scos că bărbații caută iubire? Iubire!... Bărbații cred că femeia e un vânat, un trofeu de război, o victimă, iar ei sunt vânătorii. Sunt reguli vechi de secole. Iar femeile caută un prinț nu pe cal alb, ci pe un sac cu aur. Un prinț fără vârstă determinată... N-are decât să fie și „tătic“... Și ce-i cu asta? Banii conduc lumea. Dar eu nu sunt o victimă, sunt eu însămi vânător...

Acum zece ani am venit la Moscova... Eram nebunică, eram activă, îmi spuneam: m-am născut ca să fiu fericită, oamenii slabi suferă, modestia e virtutea celor slabi. Am venit din Rostov... Părinții mei lucrează la

școală: tata e chimist, mama e profesoară de limba și literatura rusă. S-au căsătorit când erau studenți, tata avea un singur costum bun, dar o rezervă nesfârșită de idei, și pe vremea aceea asta era de ajuns ca să sucești capul unei fete. Și acum le place să-și aducă aminte cum s-au descurcat multă vreme cu un singur rând de așternuturi, o singură pernă și o singură pereche de papuci. Noaptea își citeau unul altuia cu schimbul din Pasternak. Îl știau pe dinafară! Erau săraci, dar fericiți! „Până la primul îngheț“, râdeam eu. „N-ai imaginație“, se supăra mama. Eram o familie sovietică normală: dimineața, hrișcă sau macaroane cu unt, portocale o dată pe an – de Anul Nou. Îmi amintesc mirosul lor. Nu cel de acum, cel de atunci... era mirosul altei vieți... al unei vieți frumoase... Concediul vara – la Marea Neagră. Mergeam la Soci „ca sălbaticii“, stăteam toți într-o singură cameră de nouă metri pătrați. Dar de ceva eram mândri... de ceva eram totuși foarte mândri... Eram mândri de cărțile preferate, de care făceam rost pe sub teighea, cu mari pile, și încă o bucurie: invitații la premiere (o prietenă a mamei lucra la teatru). Teatru! Un etern subiect de conversație într-o companie selectă... Acum se scrie despre lagărul sovietic, ghetoul comunist. O lume canibalică. Eu nu-mi amintesc nimic înfricoșător... Îmi amintesc că lumea asta era naivă, foarte naivă și absurdă. Am știut întotdeauna că eu n-o să trăiesc așa! Nu vreau!! Era să mă dea afară și de la școală din pricina asta. Doamne! E drept, născut în URSS e deja un diagnostic. O ștampilă! Noi aveam lecții de gospodărie, pe băieți îi învățau să conducă mașina, iar pe fete să prăjească pârjoale, și mie mi se ardeau întotdeauna pârjoalele astea blestemate. Profesoara, care ne era și dirigintă, a început să mă educe: „Nu știi să faci nimic! O să te căsătorești, cum o să-ți hrănești soțul?“ Am ripostat pe loc: „Eu n-am de gând să prăjesc pârjoale. O să am menajeră.“ Eram în 1987... aveam treisprezece ani... Ce capitalism, ce menajeră?! Eram încă în plin socialism! Părinții mei au fost chemați la directorul școlii, eu am fost muștrată într-o adunare generală în fața întregii clase, apoi a consiliului pe școală. Au vrut să mă excludă din organizația de pionieri. Pionieratul, Comsomolul – astea erau lucruri serioase. Am și plâns... Deși eu n-am avut niciodată poezii în cap, numai formule... nici un fel de poezii... Când rămâneam singură acasă, mă îmbrăcam cu rochia și pantofii mamei și mă așezam pe canapea. Citeam *Anna Karenina*. Baluri mondene, servitori, eghileți... întâlniri de dragoste... Totul îmi plăcea până în momentul în care Anna se aruncă sub tren: de ce? Era frumoasă, bogată... Din dragoste? Nici măcar Tolstoi nu reușea să mă convingă... Romanele occidentale îmi plăceau și mai mult,

acolo îmi plăceau curtezanele, frumoasele curtezane din cauza cărora bărbații se împușcau, se chinuiau. Se prăbușeau la picioarele lor. La șaptesprezece ani am plâns pentru ultima dată din cauza unei iubiri neîmpărtășite – toată noaptea, în baie, cu robinetul deschis. Mama mă alina cu versuri de Pasternak... Îmi amintesc: „A fi femeie – mare pas, / Bravură-i capete-a suci.“¹¹⁰ Nu-mi iubesc copilăria, nici tinerețea nu mi-o iubesc, tot timpul am așteptat să se termine. Toceam, făceam exerciții fizice la sală. Mai rapidă decât toți, mai sus decât toți, mai puternică decât toți! În casă se tot rulau casetele cu muzica lui Okudjava: „Să ne luăm de mâini, prieteni...“ Nu! Nu era idealul meu.

La Moscova... Moscova! Am simțit-o mereu ca pe o rivală, a trezit în mine din prima clipă spiritul de competiție. Orașul meu! Un ritm nebunesc – extaz! Un spațiu pe măsura aripilor mele! În buzunar aveam două sute de „verzișori“ și ceva „neaoșei“. Atât! Bravii ani '90... Părinții mei nu-și mai luaseră salariul de mult. Eram săraci! Tata încerca în fiecare zi să se convingă și să ne convingă: „Trebuie să răbdăm. Să așteptăm. Eu am încredere în Gaidar.“ În conștiința unor oameni ca părinții mei încă nu-și făcuse loc ideea că începuse capitalismul. Capitalismul rusesc... tânăr și cu obrazul gros, același care s-a prăbușit în 1917... (*Cade pe gânduri.*) Oare înțeleg ei asta acum? Greu de spus... De un lucru sunt sigură: părinții mei nu au vrut capitalism. Punct. Eu l-am vrut, l-au vrut cei care, ca și mine, nu voiau să rămână în colivie. Tineri, puternici. Pentru noi capitalismul e interesant... e aventuros... riscant... Nu e vorba numai de bani. Măria Sa dolarul! Acum o să vă împărtășesc secretul meu! Mie despre capitalism, despre capitalismul modern, nu cel din romanele lui Dreiser, îmi place să citesc mai mult decât despre Gulag și deficitul bugetar sovietic. Despre turnători. Vai, vai! Ah, am atins un subiect sacru. Față de părinții mei nu pot nici să deschid gura despre asta. Nici un cuvânt. Păi cum! Tata a rămas un romantic sovietic. În august 1991... Puci!! La televizor se dădea încă de dimineață baletul *Lacul lebedelor*... și tancurile intrau în Moscova ca în Africa... Iar tata, și mai erau cu el vreo șapte, toți prieteni de-ai lui, a dat fuga în capitală direct de la serviciu. Să susțină revoluția! Eu stăteam la televizor... Mi-l amintesc pe Elțin pe tanc. Se prăbușea un imperiu... N-are decât să se prăbușească... Îl așteptam pe tata ca de la război – s-a întors erou! Cred că și acum trăiește din asta. După *n* ani înțeleg că asta e lucrul cel mai important care s-a petrecut în viața lui. Ca la bunicul... El a povestit toată viața cum i-au bătut pe nemți la Stalingrad. După imperiu, tata găsea totul plictisitor, neinteresant, nu mai avea pentru ce să trăiască.

În esență, au fost dezamăgiți... generația lui... Au senzația că au fost înfrânți de două ori: idealul comunist s-a prăbușit, iar ce a ieșit după aceea e la fel de neînțeles pentru ei, nu pot accepta. Altceva au vrut ei, dacă era să fie capitalism, atunci să fi fost un capitalism cu față umană și surâs încântător. Lumea asta nu e a lor. E străină. Dar e lumea mea! Eu sunt fericită că mai văd sovietici doar la 9 Mai... *(Tace.)*

M-am dus în capitală cu autostopul – așa era mai ieftin și, cu cât mă uitam mai mult pe fereastră, cu atât deveneam mai înverșunată, știam deja că n-o să mă mai întorc de la Moscova. Pentru nimic în lume! Pe ambele părți ale drumului era bazar... Se vindeau servicii de ceai, cuie, păpuși – se plătea cu mărfuri la schimb. Puteai da fiare de călcat sau tigăi pe salam (la combinatele de produse din carne se dădea salariul în salamuri), pe bomboane, pe zahăr. Lângă un refugiu dintr-o stație de autobuz stătea o mamaie grăsană care avea atârnată pe ea jucării pentru copii precum benzile de cartușe pe soldat. Ca-n desene animate! La Moscova ploua, dar eu tot m-am dus în Piața Roșie, să văd cupolele de la Vasili Blajenii și zidul Kremlinului – aici e putere, e forță, și eu sunt aici! Chiar în inima acestei forțe! Mergeam șchiopătând, înainte de plecare îmi rupsesem la sala de gimnastică degetul mic de la un picior, dar eram pe tocuri și îmbrăcată cu cea mai bună rochie. Firește, destinul înseamnă noroc, auspicii, dar eu am intuiție și știu ce vreau. Universul nu dă nimic așa, pur și simplu... de pomană... Poftim, ia! Na și ție! Trebuie să-ți dorești foarte tare. Eu îmi doream! Mama îmi aducea numai prăjituri de casă și îmi povestea cum ea și tata mergeau la mitingurile democraților. Și în fiecare lună se dădeau pe cartelă câte două kilograme de arpacaș, un kilogram de carne și două sute de grame de ulei de persoană. Cozi, cozi, cozi și numere scrise în palmă.¹¹¹ Mie nu-mi place cuvântul *sovok*!! Părinții mei nu sunt *sovki*, ci romantici! Niște preșcolari în viața normală. Nu-i înțeleg, dar îi iubesc! Am călătorit singură prin viață... în solitudine... N-am primit cadouri... Și am motive să mă iubesc! Fără meditații, fără bani sau pile, am intrat la MGU¹¹². La Facultatea de Jurnalistică... În anul întâi s-a îndrăgostit de mine un coleg și m-a întrebat: „Tu ești îndrăgostită?” La care eu am răspuns: „Eu sunt îndrăgostită de mine.” Am făcut totul singură. Singură! Colegii nu mi se păreau interesați, la cursuri mă plictiseam. Ne predau profesori sovietici după manuale sovietice. Iar în jur clocotea o viață care nu mai era sovietică – o viață sălbatică, nebunească! Au apărut primele mașini străine la mâna a doua – ce entuziasm! Primul McDonald's pe strada Pușkinskaia... Cosmetice poloneze... și zvonul cumplit că sunt pentru morți... Prima

reclamă la televizor – o reclamă la ceai turcesc. Înainte totul era cenușiu, iar acum – culori vii, firme luminoase. Voiam totul! Puteam obține totul! Puteai să fii ce doreai: broker, killer, gay... Anii '90... pentru mine au fost binecuvântați... de neuitat... Epoca politicianilor de carton, a bandiților și aventurierilor! Sovietice rămăseseră numai obiectele, oamenii erau deja altfel programați... Te învârtești, dai din coate și obții totul. Care Lenin? Care Stalin? Toate astea sunt deja în urmă, în fața ta se deschide o viață fabuloasă: poți să vezi toată lumea, să locuiești într-un apartament minunat, să te plimbi cu o mașină luxoasă, să mănânci carne de elefant la prânz... Rușilor le fugeau ochii în toate părțile... Pe stradă și la petreceri învățai mai repede, așa că am trecut la fără frecvență. Mi-am găsit de lucru la un ziar. Viața îmi plăcea de când se lumina de ziuă.

Ținteam sus... pe o treaptă înaltă de pe scara vieții... Visul meu nu era să fiu tăvălită prin scări de bloc ori saune și pentru asta să fiu dusă prin restaurante scumpe. Aveam mulți admiratori... Celor de aceeași vârstă nu le dădeam atenție, cu ei puteam să fiu prietenă, să mergem împreună la bibliotecă. Nu era nimic serios, nici un pericol. Îmi plăceau însă bărbații mai în vârstă și de succes, care aveau deja o situație. Cu ei era interesant, amuzant și instructiv. Iar eu... (*Râde.*) Am avut multă vreme o ștampilă: față dintr-o familie bună, dintr-o casă cu multe cărți, în care mobila cea mai importantă era biblioteca, și îmi dădeau atenție scriitorii și pictorii. Genii nerecunoscute. Eu însă nu aveam de gând să-mi dedic viața unui geniu care va fi recunoscut abia după moarte și duios iubit de posteritate. Și-apoi, toate conversațiile alea de care mă săturasem încă de acasă: despre comunism, despre sensul vieții, despre fericirea pentru alții... despre Soljenițin și Saharov... Nu,ăștia nu erau eroii romanului meu, ci eroii mamei mele. Cei care citeau și visau să zboare, ca pescărușul lui Cehov, fuseseră înlocuiți de cei care nu citeau, dar puteau să zboare. Toate acele elemente ale „lumii bune“ rămăseseră pe fund: samizdatul, conversațiile în șoaptă în bucătărie. Ce rușine – tancurile noastre au fost la Praga! Păi au fost și la Moscova! Cine se mai miră? În loc de versuri în samizdat, un inel cu briliant, mărci scumpe de îmbrăcăminte... Revoluția dorinței! A voinței! Îmi plăceau... îmi plac funcționarii și businessmenii... Mă inspira vocabularul lor: offshore, declin economic, barter. Marketing în rețea, abordare creativă... În redacție, la o ședință, editorul a zis: „Avem nevoie de capitaliști. O să-i ajutăm pe Elțin și guvernul Gaidar să creeze capitaliști. De urgență!“ Eram tânără... frumoasă... M-au trimis să le iau interviuri acestor capitaliști: cum au ajuns bogați? Cum au câștigat primul milion?

Niște oameni socialiști se transformaseră în capitaliști? Trebuia să descriem toate astea... Cumva, cuvântul „milion“ stârnea imaginația. Să câștigi un milion! Noi ne-am obișnuit cu ideea că omul sovietic parcă nici nu vrea să fie bogat, se teme chiar. Dar ce vrea? El vrea mereu un singur lucru, și anume să nu se îmbogățească altcineva. Să nu devină mai bogat decât el. Jachete zmeurii, lanțuri de aur... Toate astea-s din filme... din seriale... Cei pe care i-am întâlnit eu aveau o logică de fier și o mână de fier. O gândire sistemică. Toți învățaseră engleza. Studiaseră managementul. Academicienii și doctorii în științe plecau din țară... fizicienii și poeții la fel... Iar ăștia... noii eroi... ei nu voiau să plece nicăieri, le plăcea să trăiască în Rusia. Era momentul lor! Șansa lor! Voiau să fie bogați, voiau totul. Totul!

Și atunci l-am întâlnit pe el... Cred că l-am iubit pe omul ăsta. Sună ca o revelație... Da? (*Râde.*) Era cu douăzeci de ani mai mare ca mine, avea familie și doi copii. O soție geloasă. O viață la microscop... Dar eram atât de seduși unul de celălalt, era un asemenea elan, o asemenea pasiune, încât mi-a mărturisit că dimineța, ca să nu înceapă să plângă la serviciu, lua două tablete de diazepam. Și eu făceam gesturi nebunești, numai cu parașuta n-am sărit. Asta a fost... cum se spune... perioada roz... Nu contează încă cine pe cine amărește, cine pe cine vânează și cine ce vrea. Eram tânără, aveam doar douăzeci și doi de ani... Eram îndrăgostită... îndrăgostită... Acum înțeleg ce e dragostea – e ca în business, fiecare cu riscul lui. Să fii pregătit pentru o nouă combinație... Întotdeauna! Acum rar se întâmplă să te topești de drag. Toată energia e investită în salt! În carieră! La noi, fetele tinere stau la taclale în fumoar, iar dacă vreuna are sentimente autentice, e căinată: proasta, s-a zis cu ea. (*Râde.*) Proasta! Am fost și eu o astfel de proastă fericită! Îi dădea drumul șoferului, închiria o mașină și ne plimbam noaptea prin oraș în vreun Moskvici mirosind a benzină. Ne sărutam întruna. „Îți mulțumesc“, spunea el, „m-ai readus cu o sută de ani în urmă“. Flashback-uri... flash- uri... Mă amețea ritmul lui... presiunea... Telefon seara: „Mâine zburăm la Paris“ sau „Plecăm în Canare. Am trei zile libere.“ În avion zburam la clasa întâi, luam o cameră la cel mai scump hotel, cu podea din sticlă, sub care înnoată pești. Un rechin viu! Dar altceva am să țin minte toată viața... O să țin minte Moskviciul care mirosea a benzină pe străzile din Moscova. Și... cum ne sărutam... ca nebunii... îmi scotea curcubee din fântâni... M-am îndrăgostit... (*Tace.*) El făcea din viață o sărbătoare. Pentru el... totul pentru el, da! Poate când o să împlinesc patruzeci de ani o să-l înțeleg... o să-l înțeleg cândva... Uite, de

pildă nu-i plăceau ceasurile când funcționau, îi plăceau numai când stăteau. Avea o relație specială cu timpul... Da... Ador pisicile. Îmi plac pentru că ele nu plâng, nimeni nu le-a văzut lacrimile. Dacă cineva mă întâlnește pe stradă, se gândește: e bogată și fericită! Am totul: o casă mare, o mașină scumpă, mobilă italienească. Și o fiică pe care o ador. Am menajeră, nu prăjesc pârjoale și nu spăl rufe, pot să-mi cumpăr tot ce vreau... am munți de bibelouri... Dar trăiesc singură. Și vreau să trăiesc singură! Cu nimeni nu mă simt atât de bine cum mă simt cu mine însămi, îmi place să vorbesc singură... în primul rând despre mine... O companie excelentă! Ce gândesc... ce simt... Cum vedeam lucrurile ieri și cum le văd azi? Îmi plăcea culoarea albastră, iar acum lila... În fiecare dintre noi se petrec atâtea! În noi. Cu noi. Acolo, înăuntru, e un întreg univers. Dar aproape că nu-l băgăm în seamă. Toți suntem ocupați cu lucruri exterioare... (*Râde.*) Singurătatea înseamnă libertate... Acum mă bucur în fiecare zi că sunt liberă: mă sună sau nu mă sună, vine sau nu vine? Mă părăsește sau nu mă părăsește? Ia lăsați-mă! Nu-s problemele mele! Nu... nu mi-e frică de singurătate... Mi-e frică... de cine mi-e frică? De stomatolog... (*Pe neașteptate, izbucnește în hohote isterice.*) Oamenii mereu mint când vorbesc despre dragoste... și despre bani... mint mereu, în multe feluri. Eu n-am chef să mint... Pur și simplu n-am chef! (*Se liniștește.*) Vă rog să mă scuzați... Vă rog... E mult timp de când nu m-am mai gândit la toate astea...

Povestea? Veșnica poveste... Eu voiam un copil de la el, am rămas însărcinată... Poate s-a speriat? Bărbații sunt lași! Vagabond sau oligarh – nu-i nici o diferență. Pleacă la război, fac revoluții, dar în iubire trădează. Femeia e mai puternică: „Oprește calul în galop, și intră în izba în flăcări.”¹¹³ Și după legile firii... „Iar caii gonesc și gonesc. Și izbele ard, ard mereu”¹¹⁴... „Nu există bărbat care să aibă mai mult de paisprezece ani” – e primul sfat înțelept pe care mi l-a dat mama. Îmi amintesc că... a fost așa... I-am dat vestea asta înainte de a pleca în delegație, eram trimisă în Donbas. Îmi plăceau delegațiile, îmi plăcea mirosul gărilor și al aeroporturilor. Era interesant, când mă întorceam, să-i povestesc, să comentăm. Acum înțeleg că nu numai că mi-a deschis o lume, m-a uimit și m-a dus în buticuri care-mi luau mințile, mi-a făcut cadouri, dar m-a învățat și să gândesc. Nu că și-ar fi propus asta, a venit de la sine. Îl priveam, îl ascultam. Nici când îmi imaginam că vom fi împreună nu aveam de gând să stau în spinarea lată a cuiva și să strălucesc fără griji de acolo. Să mă distrez! Aveam propriul plan de viață. Îmi plăcea meseria mea, am făcut

repede carieră. Călătoream mult... Și de data aceea... M-am dus într-o așezare de mineri – o istorie cumplită, dar, se poate spune, tipică pentru vremea aceea: cu ocazia unei sărbători, niște mineri frunțași au fost recompensați cu casetofoane, și într-o noapte a fost măcelărită o întreagă familie. Singurul lucru furat a fost casetofonul. Un Panasonic din plastic! O cutie! În Moscova erau mașini elegante, supermarketuri, iar dincolo de centură – un casetofon era o minune. „Capitaliștii“ locali, la care visa editorul meu, mergeau pe străzi însoțiți de un alai de mitraliere. Și la toaletă se duceau cu bodyguard. Dar peste tot era plin de cazinouri. Și ici-colo câte un mic restaurant privat. Anii '90... Ei – da... ei... Am stat trei zile în delegație. Când m-am întors, ne-am întâlnit. La început s-a bucurat, o să avem un... curând o să avem un copil! Avea doi băieți, își dorea o fetiță. Dar cuvintele... cuvintele... ele nu înseamnă nimic, ele ascund, apără. Ochii! Ochii lui... În ochi i se ivise teama: trebuia să ia o decizie, să-și schimbe viața. Iată... iată... o sincopă... O luptă. Ah! Sunt bărbați care pleacă deodată, își umplu geamantanul cu chiloți și cămăși încă umede și pleacă... Și sunt cei ca el... Lugu-lugu, c-o fi, c-o păți... „Ce vrei? Spune-mi, ce să fac?“ mă întreba el. „Un singur cuvânt de-al tău și divorțez. Spune-mi numai.“ Mă uitam la el...

Mă uitam la el și îmi înghețau vârfulurile degetelor, deja începeam să înțeleg că n-o să fiu fericită cu el. Mică și proastă... Acum l-aș hăitui cum hăituiești un lup la vânătoare, pot să fiu animal de pradă, panteră. L-aș prinde cu un laț de oțel! Atunci, doar am suferit. Suferința e ca un dans, e în ea și mișcare, și plâns, și smerenie. Ca într-un balet... Dar există un secret, un secret simplu – e neplăcut să fii nefericit... umilitor... Din când în când, mă internam în spital pentru analize. Într-o dimineață îl sun să-l rog să vină să mă ia, urma să fiu externată la prânz, iar el îmi răspunde cu o voce somnoroasă: „Nu pot. Azi nu pot.“ Și nu m-a mai sunat. În ziua aceea a plecat cu copiii lui la schi, în Italia. Era 31 decembrie... A doua zi era Anul Nou. Am chemat un taxi... Orașul era acoperit de zăpadă, mergeam prin nămeți ținându-mă cu mâinile de burtă. Singură. Ba nu! În doi, eram deja două. Cu fetița mea...copilița mea... A mea! Adorată! Deja o iubeam mai mult decât orice pe lume! Pe el l-am iubit oare? E ca în povestea aceea: au trăit fericiți până au murit. Sufeream, dar nu mă dădeam de ceasul morții: „Nu pot să trăiesc fără el. Fără el o să mor.“ Cred că nu am întâlnit încă un astfel de bărbat... Pentru care să spui asemenea cuvinte... Chiar așa! Da, da! Dar am învățat să pierd, nu mă tem să pierd... (*Se uită pe fereastră.*) De atunci nu mai am mari povești... au fost idile... Accept ușor să fac sex, dar

asta-i altceva. Nu-mi place mirosul de bărbat, nu mirosul dragostei, ci mirosul de bărbat. Când intru într-o baie simt întotdeauna dacă a fost un bărbat acolo... Chiar dacă are cel mai scump parfum, cele mai scumpe țigări... Mă apucă groaza când mă gândesc ce muncă grea e să ai pe cineva lângă tine. E ca și cum ai sparge pietre! Să uiți de tine, să renunți la tine, să te eliberezi de tine. În iubire nu există libertate. Chiar dacă-ți găsești idealul, n-o să-i placă aceleași parfumuri, o să-i placă fripturile și o să râdă de sălățelele tale, o să-și lase chiloții și pantalonii cine știe pe unde. Și mereu trebuie să suferi. Să suferi?! Din dragoste... din cauza acestui mecanism... Eu nu mai vreau să fac munca asta, mi-e mai ușor să mă bizui pe mine. Cu bărbatii e mai bine să fii prietenă, să ai relații de afaceri. Până și să flirtez am chef rar, mi-e lene să-mi pun masca asta, să intru în joc. Spa, manichiură franțuzească, tunsoare italienească. Machiaj. Parcă te-ai vopsi pentru război... Doamne! Doamne! Fete din Tmutarakan... din toată Rusia vin la Moscova! La Moscova! Acolo le așteaptă prinți bogați! Visează ca ei să le transforme din broscuțe în prințese. Așteaptă un basm! O minune! Eu prin asta... am trecut deja... Le înțeleg pe broscuțe, dar mi-e milă de ele. Nu există rai fără iad. Numai rai... nu se poate... Dar ele încă nu știu asta... N-au idee...

Au trecut șapte ani de când ne-am despărțit... Mă sună, mă sună întotdeauna, nu știu de ce, noaptea. Totul îi merge prost, a pierdut mulți bani... spune că-i nefericit... A mai fost o fată tânără, acum e alta. Îmi propune: hai să ne întâlnim... De ce? (*Tace.*) Multă vreme mi-a lipsit, stingeam lumina și stăteam ore întregi pe întuneric. Pierdeam noțiunea timpului... (*Tace.*) Pe urmă... pe urmă au fost doar idile... Dar eu... Eu n-o să pot niciodată să mă îndrăgostesc de un bărbat fără bani dintr-un cartier mărginaș. Din vreun ghetou prăpădit, din Harlem. Îi detest pe cei care au crescut în sărăcie, cu mentalitate de „sărăcani“, banii înseamnă pentru ei atât de mult, încât nu se poate avea încredere în ei. Nu-mi plac săracii, umiliții și obidiții. Toți acești Bașmacikini¹¹⁵ și Opiskini¹¹⁶ ... eroi ai marii literaturi ruse... Nu am încredere în ei! Ce? E ceva în neregulă cu mine... nu intru în tipare? Stați un pic... Nimeni nu știe cum e construită lumea asta... Mie nu-mi place un bărbat datorită banilor, nu numai datorită banilor. Îmi place întreaga imagine a bărbatului de succes: cum merge, cum conduce mașina, cum vorbește, cum are grijă de mine – totul e altfel la el. Totul! Eu dinăștia îmi aleg... De asta... (*Tace.*) Mă sună... nu e fericit... Ce n-a văzut și n-a putut cumpăra? El... și prietenii lui... Bani deja au câștigat. Bani mulți. Sume nebunești! Dar cu toți banii lor nu-și pot

cumpăra fericire, iubire. Dragoste-pacoste. O are până și un student sărac, dar ei nu. Câtă nedreptate! Și lor li se pare că pot orice: zboară cu avioane private în orice țară să vadă un meci de fotbal, la New York, la premiera unui musical. Își pot permite! Ca să-și aducă în pat cel mai frumos manechin, s-o ducă la Courchevel – închiriază un avion întreg! Toți l-am citit pe Gorki în școală, știm ce-i ăla chef de negustori: sparg oglinzi, zac cu botul în icre negre... scaldă fete în șampanie... Dar s-au săturat... s-au plictisit. Agențiile de voiaj din Moscova propun unor astfel de clienți distracții speciale. De exemplu, două zile în închisoare. În reclamă scrie: „Vreți să fiți două zile în pielea lui Hodorkovski?“ Sunt duși într-o dubă de poliție cu gratii în orașul Vladimir, în cea mai cruntă închisoare – Închisoarea Centrală din Vladimir –, acolo sunt îmbrăcați în zeghe, sunt fugăriți prin curte cu câinii și sunt bătuți cu bastoane de cauciuc. Adevărate! Sunt înghesuiți ca sardelele într-o cameră murdară și puturoasă, cu un singur closet. Și ei sunt fericiți. Senzații noi! Pentru trei-cinci mii de dolari poți să te joci „de-a *homeless*-ul“: doritorii sunt îmbrăcați în zdrențe, machiați și trimiși pe străzile din Moscova să cerșească. E drept, undeva după colț stau bodyguarzii – cei personali și cei de la agenția de voiaj. Există și pachete mai mari, pentru întreaga familie: soția e prostituată, soțul pește. Știu o poveste... La un moment dat, soția modestă, cu înfățișare sovietică, a celui mai bogat producător de dulciuri din Moscova a atras cei mai mulți clienți într-o noapte. Și soțul a fost fericit! Există și distracții la care agențiile de voiaj nu fac reclamă... Absolut secrete... Se pot organiza noaptea vânători de oameni vii. Unui vagabond amărât i se dau o mie de parai – ține „verzișorii“ ăștia, sunt ai tăi! El n-a văzut în viața lui atâția bani! Iar pentru asta – fă-o pe animalul sălbatic! Dacă scapi înseamnă că ai avut zile; dacă te împușcă, asta e. Totul e cinstit! Poți să iei o fetiță pentru o noapte... să dai frâu liber celor mai obscene fantezii, cum nici marchizul de Sade n-a visat! Sânge, lacrimi și spermă! Asta se cheamă fericire... Fericire în stil rusesc – să intri la închisoare pentru două zile, ca apoi să ieși de acolo și să înțelegi cât de bine îți este. Minunat! Să-ți cumperi nu doar mașină, casă, iaht, un fotoliu de deputat... ci și o viață umană... Să fii dacă nu Dumnezeu, măcar un zeu mai mititel... un supraom! Da... Asta e!! Toți cei născuți în URSS au rămas încă acolo. E diagnosticul lor. Atât de... Atât de naivă era lumea... visau să creeze un om bun... Promiteau: „vom mîna omenirea spre fericire cu o mîna de fier...“ Spre raiul pe pământ.

Stăteam de vorbă cu mama... Vrea să plece de la școală: „Mă fac garderobieră. Sau paznic.“ Le povestea copiilor despre cărțile lui

Soljenițin... despre eroi și oameni drepti... Ei îi strălucesc ochii, copiilor nu. Mama era obișnuită ca elevii s-o asculte cu ochi strălucitori, dar copiii de astăzi îi răspund: „Ne interesează cum ați trăit voi, dar noi nu vrem să trăim așa. Noi nu visăm la fapte mărețe, vrem să trăim normal.“ Studiază *Suflete moarte* de Gogol. Istoria unui escroc... Pe noi așa ne-au învățat la școală... Astăzi însă, în clasă sunt altfel de copii: „De ce e escroc? Cicikov, ca și Mavrodi¹⁷, a construit o piramidă financiară din nimic. E o idee clasică de business!“ Pentru ei, Cicikov este un erou pozitiv... (*Tace.*) Pe fiica mea n-o s-o educe mama... N-o s-o las. Dacă e s-o ascult pe ea, copilul trebuie să se uite numai la desene animate sovietice, fiindcă sunt „umane“. Dar se termină desenul animat și ieși pe stradă. Într-o lume total diferită. „Ce bine că sunt deja bătrână“, a mărturisit mama. „Pot să stau acasă. În cetatea mea.“ Înainte mereu își dorea să fie tânără: își făcea măști faciale cu suc de roșii, își limpezea părul cu mușetel...

În tinerețe îmi plăcea să fac schimbări, să provoc destinul. Acum nu mai vreau, mi-a ajuns. Fiica mea crește, mă gândesc la viitorul ei. Și asta înseamnă bani! Vreau să-i câștig singură. Nu vreau să cer, nu vreau să iau de la nimeni. Nu vreau! Am plecat de la ziar la o agenție de publicitate – se plătește mai bine. Sunt bani buni. Oamenii vor să trăiască frumos – asta e fenomenul cel mai important care se petrece cu noi astăzi. Și asta-i atinge pe toți. Deschideți televizorul: se adună la mitinguri... să zicem, câteva zeci de mii de oameni, dar un obiect sanitar italianesc frumos îl cumpără milioane. Pe oricine ai întreba, toți reconstruiesc, își renovează apartamentele sau casele. Călătoresc. Niciodată n-a fost așa în Rusia. Facem reclamă nu numai la mărfuri, ci și la dorințe. Producem noi necesități: cum să trăiești frumos. Mergem în pas cu vremurile... Reclama e oglinda revoluției ruse... Viața mi-e plină până la refuz. N-am de gând să mă mărit... Am prieteni, toți sunt oameni bogați. Unul s-a „îngrășat“ din petrol, altul din îngrășăminte minerale... Ne întâlnim ca să mai stăm de vorbă. Întotdeauna într-un restaurant scump: sală de marmură, mobilier vechi, tablouri scumpe pe pereți... portari cu morgă de moșieri ruși... Îmi place să mă aflu în decoruri frumoase. Un prieten apropiat trăiește și el singur și nu vrea să se căsătorească, îi place să stea singur în vila lui cu trei etaje: „Noaptea e bine în doi, iar ziua singur.“ Ziua are capul plin de cotațiile metalelor neferoase la Bursa din Londra. Cupru, zinc, nichel... Ține în mâini trei telefoane mobile care vibrează la fiecare treizeci de secunde. Muncește câte douăsprezece-cincisprezece ore pe zi. Fără weekenduri sau vacanțe. Fericirea? Ce-i aia fericire? Lumea se schimbă...

Acum oamenii singuri au succes, sunt fericiți, nu sunt considerați slabi sau ratați. Ei au totul: bani, o carieră. Singurătatea e o alegere. Eu vreau să progrez. Sunt vânător, nu o pradă umilă. Aleg singură. Singurătatea seamănă foarte mult cu fericirea... Sună ca o revelație... Nu? *(Tace.)* De fapt nu dumneavoastră, ci mie voiam să-mi povestesc toate astea...

Note

110. Boris Pasternak, *Explicație*, în *Lirice*, traducere de Marin Sorescu, Editura Univers, București, 1989.

111. Pentru a evita discuțiile, oamenii obișnuiau să-și ia numere de ordine la coadă.

112. Universitatea de Stat din Moscova (*Moskovskii Gosudarstvennii Universitet*).

113. Versuri din poezia *Gerul cu nas roșu*, de I.A. Nekrasov.

114. Din poezia *Variațiuni pe o temă de Nekrasov* a poetului Naum Korjavin.

115. Aluzie la Akaki Akakievici Bașmacikin, personajul principal al nuvelei *Mantaua*, de N.V. Gogol.

116. Foma Fomici Opiskin, un personaj din povestirea *Satul Stepancikovo și locuitorii săi*, de F.M. Dostoievski.

117. Serghei Panteleevici Mavrodi (n. 1955), om de afaceri rus, creator al celei mai mari scheme financiare piramidale. În 2007 a fost condamnat pentru fraudă.

Despre dorința de a-i omorî pe toți, apoi groaza că ți-ai dorit așa ceva

Ksenia Zolotova – studentă, 22 de ani

La prima noastră întâlnire a venit mama ei. A mărturisit: „Ksiușa n-a vrut să vină cu mine. Încerca să mă descurajeze și pe mine: «Mamă, cine să aibă nevoie de noi? Au nevoie doar de sentimentele noastre, de cuvintele noastre, de noi însă n-au nevoie, fiindcă ei n-au trăit asta.»“ Era foarte emoționată: ba se ridica să plece: „Mă străduiesc să nu mă gândesc la asta. Mă doare să repet“, ba începea să povestească și n-o mai puteam opri, dar cel mai mult tăcea. Cum o puteam liniști? Pe de o parte, o rog: „Nu vă tulburați. Liniștiți-vă“, iar pe de alta, vreau să-și amintească ziua aceea cumplită: 6 februarie 2004 – atacul terorist de la Moscova, pe linia de metrou Zamoskvorețkaia, între stațiile Avtozavodskaja și Pavlețkaia. În urma exploziei au murit 39 de oameni și 122 au fost spitalizați.

Merg întruna pe spirala durerii. Nu mă pot desprinde. În durere e totul – și tenebre, și solemnitate, uneori cred că durerea e o punte între oameni, o legătură ascunsă, iar alteori mă gândesc cu disperare că e o prăpastie.

Din întâlnirea mea de două ore, în blocnotes au rămas câteva paragrafe:

„...să fii victimă este cu atât mai umilitor... De-a dreptul rușinos. În general nu vreau să vorbesc cu nimeni despre asta, vreau să fiu și eu ca toată lumea, dar sfârșesc singură, mereu singură. Mă poate apuca plânsul oriunde. Merg prin oraș și plâng. Un bărbat necunoscut mi-a spus: «De ce plângi? Așa de frumoasă și plângi!» În primul rând, frumusețea nu mi-a ajutat niciodată în viață, iar în al doilea, simt această frumusețe ca pe o trădare, ea nu corespunde cu ceea ce se află înlăuntrul meu...

...avem două fete – Ksiușa și Dașa. Trăiam modest, dar mergeam mult

prin muzee, la teatru, citeam mult. Când fetele erau mici, tatăl lor le inventa povești. Voiam să le salvăm de brutalitatea vieții. Eu credeam că arta salvează. Dar nu le-a salvat...

...în blocul nostru locuiește o bătrână singură care merge la biserică. Odată, m-a oprit – eu am crezut că mă compătimește, dar ea mi-a spus cu răutate: «V-ați gândit de ce s-a întâmplat asta? Cu copiii dumneavoastră?» De ce... Pentru ce să-mi adreseze cuvintele astea? I-a părut rău, cred că i-a părut rău mai târziu... N-am înșelat pe nimeni, n-am trădat pe nimeni. Am făcut două avorturi, acestea sunt singurele mele păcate... Știu... Pe stradă deseori dau de pomană, cât de puțin, cât pot. Iarna hrănesc păsările..."

A doua oară au venit împreună – mama și fiica.

Mama

— Poate că pentru unii ei sunt eroi? Au un ideal, se simt fericiți murind, cred că vor ajunge în rai. Și nu se tem de moarte. Nu știu nimic despre ei: „S-a făcut un portret-robot al presupusului terorist...” – și gata. Pentru ei noi suntem niște ținte, nimeni nu le-a explicat că fetița mea nu e o țintă, că are o mamă care nu poate trăi fără ea, că există un băiat care e îndrăgostit de ea. Poți să omori un om care e iubit? După părerea mea, asta e o crimă dublă. Mergeți la război, în munți, împușcați-vă acolo unul pe altul, dar de ce trageți în mine? În fiica mea? Suntem uciși pe timp de pace... (Tace.) Acum mă tem de mine însămi, de propriile mele gânduri. Câteodată îți vine să-i omori pe toți, apoi ți-e groază că ți-ai dorit așa ceva.

Cândva iubeam metrourile moscovite. E cel mai frumos din lume! Un muzeu! (Tace.) După explozie... Vedeam cum oamenii intrau la metrou ținându-se de mână. Frica nu s-a stins multă vreme... Îmi era frică să ies în oraș, îmi creștea brusc tensiunea. Mergeam și îi priveam cu atenție pe pasagerii care păreau suspecti. La serviciu numai despre asta se vorbea. Ce-o să fie cu noi, Doamne? Stăteam pe peron și lângă mine era o femeie tânără cu un cărucior de copil, avea părul negru, ochi negri – nu era rusoaică. Nu știu ce naționalitate avea – cecenă, osetină? Cine era? Nu m-am putut abține și m-am uitat în cărucior: o fi un copil acolo? Nu cumva e altceva? M-am neliniștit la gândul că vom călători în același vagon: „Nu“, mi-am zis, „să urce ea și eu o să iau metrourile următor“. S-a apropiat de mine un bărbat: „De ce v-ați uitat în cărucior?“ I-am spus adevărul. „Așadar, și dumneavoastră la fel.“

...Văd o fată nefericită, strânsă ghem. E Ksiușa mea. De ce e singură

aici? Fără noi? Nu, nu se poate, nu poate fi adevărat. Sânge pe pernă... „Ksiușă! Ksiușenka!!“ – nu mă aude. Și-a tras pe cap o căciulă ca să nu văd nimic, să nu mă sperii. Fetița mea! Visa să se facă pediatru, iar acum e surdă, era cea mai frumoasă fată din clasă; și acum... fețișoara ei... De ce? Mă învăluie ceva vâscos, conștiința mi se fărâmă în bucățele mărunte. Nu pot să-mi mișc picioarele, sunt ca de vată, sunt scoasă din salon. Doctorul mă ceartă: „Veniți-vă în fire, altfel nu vă mai lăsăm să intrați la ea.“ Îmi vin în fire... Mă întorc în salon... Ea nu se uită la mine, ci undeva într-o parte, de parcă nu m-ar recunoaște. Are ochii unui animal suferind, o privire de nesuportat. Aproape că nu mai poți continua să trăiești. Acum și-a ascuns această privire, și-a pus o carapace, dar undeva păstrează toate astea. Totul e întipărit în ea. E mereu acolo, unde noi n-am fost...

Era o secție întregă cu fete ca ea... Cum au urcat în vagon, așa au rămas... Mulți studenți, elevi. Am crezut că toate mamele vor ieși în stradă. Toate mamele cu copiii lor. O să fim mii. Acum știu că de fetița mea am nevoie numai eu, numai noi, aici, acasă. Oamenii ne ascultă... ne compătimesc... dar fără durere! Fără durere!

Mă întorceam acasă de la spital și mă întindeam pe pat golită de sentimente. Dașenka era lângă mine, își luase concediu. Mă mângâia pe cap ca pe un copil. Tata n-a țipat, n-a intrat în panică, dar a făcut deodată infarct. Eram în iad... Iarăși – de ce? Toată viața le-am recomandat fetelor mele cărți bune, le-am tot repetat că binele e mai puternic decât răul, că binele învinge întotdeauna. Dar viața nu e ca în cărți. Rugăciunea mamei răzbate și de pe fundul mării? Nu-i adevărat! Sunt o trădătoare, n-am putut să le apăr, ca în copilărie, și ele se bazau pe mine. Dacă iubirea mea le-ar apăra, nici un necaz, nici o dezamăgire nu le-ar atinge vreodată.

O operație... a doua... Trei! Ksiușă a început să audă cu o ureche... deja putem să ne mișcăm degețelele... Trăiam la granița dintre viață și moarte, dintre nedreptatea sorții și credința în miracol și, deși sunt asistentă medicală, am înțeles că știu foarte puțin despre moarte. Am văzut-o de multe ori, a trecut pe lângă mine. Să pui perfuzia, să iei pulsul... Toți cred că medicii știu despre moarte mai multe decât ceilalți, dar nici vorbă de-așa ceva. Era la noi un anatomopatolog, ieșea deja la pensie. „Ce e moartea?“ mă întreba el. (*Tace.*) Viața dinainte s-a transformat într-o pată albă... Ne aminteam doar de Ksiușă...Totul, până la cel mai mic detaliu – cum când era mică, vitează, nostimă, nu se temea de câinii mari și voia să fie mereu vară. Cum îi străluceau ochii când a venit acasă și ne-a anunțat că a intrat la facultatea de medicină. Fără pile, fără meditații. N-am fi avut cu ce să

plătim, era peste puterile familiei noastre. Cum cu o zi sau două înainte de atacul terorist a luat un ziar vechi și a citit: dacă vă aflați într-o situație extremă în metrou trebuie să faceți următoarele... Ce anume am uitat deja, dar erau niște instrucțiuni. Și când s-a întâmplat, înainte de a-și pierde cunoștința, Ksiușa și-a amintit articolul acela. Iar în dimineața aceea lucrurile s-au petrecut așa... Tocmai își luase cizmele de la reparat, își pusese deja paltonul și a început să și le tragă, dar nu-i intrau... „Mamă, pot să iau cizmele tale?“ „Ia-le.“ Avem același număr. Inima mea de mamă nu-mi spunea nimic... Aș fi putut s-o rețin... Înainte de asta văzusem în vis niște stele mari, un fel de constelație. N-am simțit nici un fel de îngrijorare... E vina mea, sunt covârșită de această vină...

Dacă mi s-ar fi dat voie, aș fi înnoptat la spital, aș fi fost mamă pentru toți. Cineva plânge pe scări... Cineva are nevoie de o îmbrățișare, altul are nevoie să stea cineva cu el. O fetiță din Perm plângea – mama ei era departe. Alta avea un picioruș zdrobit... Un picioruș – e mai prețios decât orice! Piciorușul copilului tău e mai prețios decât orice! Cine mă poate învinovăți?

În primele zile s-a scris mult în ziare despre atacul terorist, s-au dat reportaje la televizor. Când Ksiușa și-a văzut fotografia tipărită, a aruncat ziarul...

Fiica

...prea multe nu-mi amintesc... Nu le rețin! Nu vreau! (*Mama o îmbrățișează. O liniștim.*)

...sub pământ totul e mai înfricoșător. Acum am întotdeauna o lanternă în geantă...

...nu se auzeau nici plânsete, nici țipete. Era liniște. Toți stăteau în aceeași grămadă... nu, nu simțeam teamă... Apoi au început să se miște. La un moment dat mi-am dat seama că trebuia să ies de acolo, că e plin de chimicale care ard. Tot îmi căutam rucsacul, în care aveam cursurile, portofelul... Șocul... era șocul... nu simțeam durerea...

...o voce de femeie striga: „Serioja! Serioja!“ Serioja nu răspundea... Câțiva oameni rămăseseră așezați în vagon în poziții nefirești. Un bărbat stătea atârnat de bară, ca un vierme. Mi-era frică să mă uit în direcția aia...

...mergeam clătînându-mă... Din toate părțile se auzea: „Ajutor! Ajutor!“ Cineva în fața mea se mișca precum un somnambul, ba înainta încet, ba mergea cu spatele. Toți ne depășeau.

...sus au alergat spre mine două fete, mi-au pus o cârpă pe frunte. Îmi

era, nu știu de ce, groaznic de frig. Mi-au dat un scăunel și m-am așezat. Am văzut cum le cereau pasagerilor curele și cravate și legau rănile cu ele. Șefa stației țipa la cineva în receptor: „Ce vreți? Oamenii ies din tunel și mor aici, urcă pe peron și mor...” (*Tace.*) De ce ne chinuiți? Mi-e milă de mama. (*Tace.*) Toți s-au obișnuit cu astea. Deschid televizorul, ascultă, apoi pleacă să-și bea cafeaua...

Mama

— Eu am crescut în plină epocă sovietică. În toiul ei. Sunt născută în URSS. Iar noua Rusie... încă n-o înțeleg. Nu pot să spun ce-i mai rău: ce e acum sau istoria PCUS? Eu am în cap imaginea sovietică, matrița aceea, mi-am petrecut jumătate din viață în socialism. E înrădăcinat în mine, nu pot să-l smulg. Și nu știu dacă vreau să mă despart de el. Pe vremea aceea se trăia prost, acum ți-e frică. Dimineța ne răspândim: noi la serviciu, fetele la școală, și toată ziua ne sunăm unii pe alții: „Ce faci? La cât pleci acasă? Cu ce vii?” Ne adunăm acasă seara și abia atunci mă simt ușurată sau, măcar, pot să-mi trag sufletul puțin. Mi-e frică de orice. Tremur. Fetele mă ceartă: exagerezi, mamă... Sunt normală, dar am nevoie de apărarea asta, de adăpostul ăsta – casa mea. Am rămas devreme fără tată, poate de-asta sunt atât de vulnerabilă, mai ales că tata m-a iubit foarte tare. (*Tace.*) Tata a făcut războiul, a ars de două ori în tanc... A trăit războiul și a rămas întreg. S-a întors acasă și a fost omorât. Într-un gang.

Învățam după cărți sovietice, ni se preda complet diferit. Uite, pentru comparație... În cărțile acelea se scria despre primii teroriști ruși că erau eroi. Martiri. Sofia Perovskaia, Kibalcici¹¹⁸... Au murit pentru popor, pentru o cauză sacră. Au aruncat o bombă spre țar. Acești tineri proveneau deseori din aristocrație, erau din familii bune... De ce ne mirăm că există astfel de oameni astăzi? (*Tace.*) La orele de istorie, când studiam Marele Război de Apărare a Patriei, profesorul ne povestea despre fapta măreață a partizanei Elena Mazanik, care l-a omorât pe Kube, gauleiterul din Bielorusia, fixând o bombă de patul în care dormea cu soția lui însărcinată. Iar în camera vecină, despărțită doar de un perete, erau copilașii lor... Stalin personal i-a înmănat Steaua de Erou. Toată viața ea a mers prin școli și a povestit despre isprava ei la orele de curaj¹¹⁹. Nici profesorul... nimeni... Nimeni nu ne-a spus că dincolo de perete dormeau copiii... Mazanik era dădaca acestor copii... (*Tace.*) După război oamenii cu conștiință le era rușine să-și amintească ce au fost nevoiți să facă în război. Tata suferea...

În stația Avtozavodskaia s-a aruncat în aer un băiat-kamikaze. Am

aflat despre el de la părinți că citea mult. Îi plăcea Tolstoi. A crescut în vremuri de război: bombardamente, tiruri de artilerie... a văzut cum au pierit verii lui – și la paisprezece ani a fugit în munți, la Hattab¹²⁰. Voia să-i răzbune. Probabil că a fost un băiat pur, cu o inimă fierbinte... Se râdea de el: ha, ha, mic și prost. Dar a învățat să tragă mai bine decât toți și să arunce grenade. Mama lui l-a găsit și l-a dus înapoi în sat, voia ca el să termine școala și să se facă pilot. Dar un an mai târziu a dispărut din nou în munți. A fost învățat să se arunce în aer și a venit la Moscova... (Tace.) Dacă ar fi ucis pentru bani, ar fi fost de înțeles, dar el n-a ucis pentru bani. Băiatul ăsta putea să se arunce sub un tanc și să arunce în aer o maternitate...

Cine sunt eu? Noi suntem oameni din mulțime... mereu în mulțime... Viața noastră e banală, neremarcabilă, deși ne străduim să trăim. Iubim, suferim. Doar că asta nu interesează pe nimeni, nu se scriu cărți despre noi. Mulțimea... e o masă. Pe mine nu m-a întrebat nimeni despre viața mea, de-asta am vorbit atâta cu dumneavoastră. „Mamă, nu-ți mai deschide sufletul oricui“, spun fetele mele. Mereu mă învață. Tinerii trăiesc într-o lume mai crudă decât a fost cea sovietică... (Tace.) Am senzația că viața parcă nu mai e pentru noi, nu mai e pentru cei ca noi, e în altă parte. Undeva... Se întâmplă ceva, dar nu cu noi... Eu nu intru în magazine scumpe, mi-e jenă: acolo sunt paznici, se uită la mine cu dispreț, fiindcă mă îmbrac din piață. Cu lucruri chinezești. Merg cu metroul, mi-e o frică îngrozitoare, dar merg. Cei care sunt mai bogați nu merg cu metroul. Metroul e pentru săraci, nu pentru toată lumea, au apărut din nou la noi prinți și boieri și plebe. Am și uitat de când n-am mai stat într-o cafenea, nu-mi permit. Și teatrul e un lux acum, deși pe vremuri nu-mi scăpa nici o premieră. Mi-e necaz... tare necaz... Ducem o viață cenușie pentru că nu ne e permis să pătrundem în această lume nouă. Soțul meu aduce genți întregi de cărți de la bibliotecă, e singurul lucru la care mai avem acces. Încă mai putem să ne plimbăm prin vechea Moscova, prin locurile noastre preferate – Iakimanka, Kitai-gorod, Varvarka. Asta e carapacea noastră, acum fiecare își face câte o carapace. (Tace.) Am fost învățați... Marx scria: „Capitalul înseamnă furt.“ Și sunt de acord cu el.

Am cunoscut dragostea... Mereu simt dacă un om a iubit sau nu, cu cei care au iubit am o legătură intuitivă. Fără cuvinte. Mi-am amintit acum de primul meu soț... L-am iubit? Da. Tare? La nebunie. Aveam douăzeci de ani și capul plin doar de vise. Locuiam cu bătrâna și frumoasa lui mamă, care era geloasă pe mine: „Ești la fel de frumoasă cum eram eu în tinerețe.“

Florile pe care mi le aducea el le lua la ea în cameră. Mai târziu am înțeles-o, poate că o înțeleg abia acum, când știu cât îmi iubesc fetele, cât de strânsă poate să fie legătura cu copilul tău. Psihologul meu vrea să mă convingă: „Aveți o iubire hipertrofiată față de copii. Nu se poate iubi așa.“

Dar iubirea mea e normală... Iubirea! Viața mea... e a mea, doar a mea... Nimeni nu știe rețeta... (*Tace.*) Soțul meu mă iubea, dar avea o filozofie: nu se poate să trăiești toată viața cu o singură femeie, trebuie să cunoști mai multe. M-am gândit mult... am plâns... Am reușit să-l părăsesc. Am rămas singură cu micuța Ksiușa. Al doilea soț... Îmi era ca un frate, și eu mi-am dorit întotdeauna să fi avut un frate mai mare. Eram debusolată. Nu știam cum o să trăim împreună când mi-a cerut mâna. Ca să faci copii, în casă trebuie să miroasă a dragoste. Ne-a luat la el pe mine și pe Ksiușa: „Hai să încercăm. Dacă nu vă place, vă aduc înapoi.“ Și, cumva, lucrurile s-au așezat. Dragostea e de mai multe feluri: poate fi nebunească, dar și asemănătoare prieteniei. Legăturii între prieteni. Îmi place să gândesc așa, pentru că soțul meu e un om foarte bun. Deși n-am trăit în puf...

Am născut-o pe Dașenka... Nu ne despărțeam niciodată de copiii noștri, vara mergeam împreună la bunica, la țară, în regiunea Kaluga. Acolo era un pârâu. Pajiște și pădure. Bunica făcea prăjituri cu vișine, de care copiii își amintesc și acum. N-am fost niciodată la mare, asta era visul nostru. După cum se știe, prin muncă cinstită nu câștigi cine știe câți bani: eu sunt asistentă medicală, soțul meu e cercetător științific la Institutul de Tehnică a Radiologiei. Dar fetele știau că le iubim.

Mulți preamăresc perestroika... Toți am sperat câte ceva. Eu n-am de ce să-l iubesc pe Gorbaciov. Îmi amintesc discuțiile de la noi din camera de gardă: „Se termină socialismul, dar ce-o să fie după el?“ „Se termină socialismul rău și o să fie un socialism bun.“ Așteptam... citeam ziarele... În scurt timp soțul meu și-a pierdut slujba, institutul lor s-a închis. Era o mare de șomeri, toți cu studii superioare. Au apărut chioșcuri, apoi supermarketuri, în care se găseau de toate, ca în basme, dar n-aveai cu ce să cumperi. Intram și ieșeam. Cumpăram câte două mere și o portocală când erau copiii bolnavi. Cum să te împaci cu asta? Să fii de acord că așa e acum și că va fi – cum? Stau la coadă la casă, în fața mea e un bărbat cu un cărucior, are în el ananas și banane... Ce lovitură pentru respectul de sine! Asta i-a cam obosit pe oameni astăzi. Să te ferească Dumnezeu să te naști în URSS, dar să trăiești în Rusia. (*Tace.*) Nici unul dintre visurile pe care le-am avut în viață nu s-a împlinit...

(Când fiica ei se duce în altă cameră, îmi vorbește aproape în șoaptă.)

Câți ani? Au trecut deja trei ani de la atacul terorist... nu, mai mult... Secretul meu... Nu pot nici să-mi imaginez că stau în pat cu soțul meu, că mă atinge o mână de bărbat. Eu și soțul meu n-am avut nici un fel de relații în anii aceștia, îi sunt și nu-i sunt soție, el încearcă să mă convingă: „O să-ți fie mai bine.“ Nici prietena mea, care știe tot, nu mă înțelege: „Ești uluitoare, ești sexy. Uită-te în oglindă, ce frumoasă ești. Ce păr... “ Am părul așa de când m-am născut, iar de frumusețe am uitat. Când un om se înecă, se îmbibă tot de apă – tot așa m-am îmbibat eu de suferință. Ca și cum mi-aș fi dat deoparte corpul și ar fi rămas numai sufletul...

Fiica

...zăceau uciși, în buzunarele lor telefoanele mobile sunau fără încetare... Nimeni nu se hotăra să se apropie și să răspundă.

...O fată plină de sânge ședea pe jos, un băiat îi întindea o ciocolată...

...Haina mea n-a ars, dar era topită toată. Doctorița m-a examinat și a spus deodată: „Întindeți-vă pe targă.“ Eu tot protestam: „Mă ridic singură și mă duc la Salvare“; ea chiar a țipat la mine: „Întindeți-vă!“ În mașină mi-am pierdut cunoștința, mi-am revenit la reanimare...

...de ce tac? M-am împrietenit cu un băiat, chiar am... mi-a dăruit un inel... Și i-am povestit ce-am pățit... Poate că n-are nici o legătură, dar ne-am despărțit. Am rămas marcată, am înțeles că nu trebuie să fac nici un fel de mărturisiri. Ai fost aruncat în aer, ai supraviețuit, ai devenit mai vulnerabil și mai fragil. Ai pecetea suferinței; eu nu vreau să se vadă pecetea asta pe mine...

...mamei îi place teatrul, uneori reușește să facă rost de un bilet ieftin: „Ksiușa, mergem la teatru.“ Eu refuz, se duce cu tata. Teatrul nu mai are nici un efect asupra mea...

Mama

— Omul nu știe de ce i s-a întâmplat tocmai lui, de asta vrea să fie ca toți ceilalți. Să se ascundă. Nu te poți desprinde dintr-o dată...

Acest băiat-kamikaze... și alții... Au coborât din munți și au venit la noi: „Cum suntem omorâți noi nu vedeți. Ia să încercăm să facem asta la voi.“ (*Tace.*)

Mă gândesc... Vreau să-mi amintesc: când am fost fericită? Trebuie să-mi amintesc... Am fost fericită o singură dată în viață, când erau copiii mici...

Sună cineva la ușă – prietenii Ksiușei... Îi duc în bucătărie. Așa m-a

învăţat mama: oaspeţii mai întâi îi hrăneşti. Într-o vreme, tinerii încetaseră să discute politică, acum au reînceput. Încep să vorbească despre Putin. „Putin e clona lui Stalin...” „O să rămână mult...” „E o bătaie de joc la adresa întregii ţări...” „Asta înseamnă gazul, petrolul...” Şi o întrebare: cine l-a făcut pe Stalin ceea ce a fost? Problema vinovaţiei...

Trebuie judecaţi numai cei care au împuşcat şi au torturat sau:

şi cel care a scris denunţuri...

cel care a luat de la rude copilul unui „duşman al poporului” şi l-a dus la orfelinat...

şoferul care i-a transportat pe arestaţi...

femeia de serviciu care a spălat podelele după torturi;

şeful căilor ferate care a trimis vagoanele de marfă cu deţinuţi politici în Nord...

croitorii care au cusut şubele în care erau îmbrăcaţi gardienii din lagăre, medicii care le tratau dinţii sau le făceau cardiograme ca să-şi facă treaba mai bine...

cei care tăceau când alţii răcneau la adunări: „Câinii – trebuie omorâţi ca nişte câini!”

De la Stalin au trecut la Cecenia... Şi din nou acelaşi lucru: cine ucide, aruncă în aer – da, e vinovat, dar cei care fac bombele sau muniţia în uzine, care cos uniforme militare, îi învaţă pe soldaţi să tragă... oferă recompense... Oare ei sunt vinovaţi? (*Tace.*) Voiam s-o iau de acolo pe Ksiuşa mea, s-o duc undeva departe de aceste discuţii. Ea stătea şi asculta, cu ochii măriţi de spaimă. Se uita la mine... (*Se întoarce spre fiica ei.*) Ksiuşenka, eu nu sunt vinovată, nici tata nu e vinovat, el acum predă matematică. Eu sunt asistentă medicală. La noi la spital au fost aduşi ofiţerii noştri răniţi în Cecenia. Noi i-am vindecat, apoi, fireşte, au plecat înapoi. La război. Erau puţini cei care voiau să se întoarcă, mulţi recunoşteau deschis: „Nu vrem să luptăm.” Eu sunt asistentă medicală, eu îi salvez pe toţi...

Există tablete pentru dureri de dinţi, dureri de cap, dar pentru durerea mea nu există. Psihologul mi-a prescris o schemă: dimineţa pe stomacul gol jumătate de cană de ceai de pojarăniţă, douăzeci de picături de tinctură de păducel, treizeci de tinctură de bujor... Toată ziua câte ceva. Le-am luat pe toate. Am fost şi la un chinez... Nu mi-a ajutat... (*Tace.*) Mă mai distrag treburile de zi cu zi, de-asta nu înnebunesc. Rutina vindecă: speli, calci, coşi...

În faţa blocului nostru e un tei bătrân... Trec pe lângă el – cred că asta

era după vreo doi ani – și simt: înflorește teiul. Miroase... Până atunci parcă nu se simțea atât de tare... nu atât de tare... Pălisera culorile, sunetele... (Tace.)

M-am împrietenit la spital cu o femeie care fusese nu în al doilea vagon, precum Ksiușa, ci în al treilea. Se ducea deja la serviciu și părea că a trecut peste asta. Și ceva s-a întâmplat – a vrut să se arunce de la balcon, să sară pe geam. Părinții ei au pus gratii peste tot împrejurul casei, trăiau ca într-o cușcă. A încercat să se asfixieze cu gaze... A părăsit-o soțul... Nu știu unde-o fi acum. Cineva a văzut-o odată în stația Avtozavodskaja. Mergea pe peron și striga: „Să luăm în mâna dreaptă trei pumni de țărână și să-i aruncăm pe sicriu. Să luăm... să aruncăm.“ A strigat până a venit Salvarea după ea...

Credeam că mi-a povestit Ksiușa... Lângă ea stătea un bărbat, atât de aproape încât ea a vrut chiar să-i facă observație. N-a apucat. Apoi s-a dovedit că el a ferit-o, multe așchii de metal destinate ei l-au lovit pe el. Nu știm dacă a rămas în viață. Mă gândesc des de el... îl am în fața ochilor... Ksiușa însă nu-și amintește... De unde am asta-n minte? Oi fi inventat-o. Dar cineva mi-a salvat-o...

Știu care-i leacul... Să fie Ksiușa fericită. Numai fericirea o poate vindeca. E nevoie de ceva... Am fost la concertul Aliei Pugaciova, pe care o iubește toată familia. Am vrut să mă apropiu de ea și să-i dau un bilețel: „Cântați pentru fetița mea. Spuneți că melodia e numai pentru ea.“ Ca să se simtă regină... să se ridice sus... sus de tot... A văzut iadul și trebuie să vadă raiul. Ca lumea ei să-și recapete echilibrul. Iluziile... visurile mele... (Tace.) N-am putut să fac nimic cu iubirea mea. Cui să-i scriu o scrisoare? Pe cine să rog? Ați câștigat din petrolul cecen, din credite rusești, ajutați-mă s-o duc undeva. Să stea sub un palmier, să se uite la broaște țestoase, ca să uite iadul. În ochii ei e tot timpul iadul. Lumină nu-i, lumină nu văd în ei.

Am început să merg la biserică... Cred? Nu știu. Dar am nevoie să vorbesc cu cineva. Odată, preotul a citit o predică, spunând că la suferință mare omul fie se apropie de Dumnezeu, fie se îndepărtează, și, dacă se îndepărtează de Dumnezeu, nu trebuie învinovățit, căci e din cauza mâniei, a durerii. Parcă vorbea despre mine.

Mă uit la oameni din afară, nu simt o legătură reală cu ei... Îi privesc ca și cum eu n-aș mai fi om... Dumneavoastră sunteți scriitoare, mă înțelegeți: cuvântul are prea puțin în comun cu ceea ce se petrece înlăuntru; înainte rareori mă preocupa ceea ce este înlăuntru meu. Acum trăiesc ca în

subteran... Supraviețuiesc, gândesc... tot timpul rumeg ceva în minte... „Mamă, nu-ți mai deschide sufletul oricui!“ Nu, dragele mele, nu vreau ca sentimentele mele, lacrimile mele să dispară așa, pur și simplu. Fără nici o urmă, fără nici un semn. Asta mă neliniștește mai mult decât orice. Tot ce am trăit eu nu e ceva ce vrei să lași numai copiilor. Vreau să transmit asta și altcuiva, ca să rămână undeva, să poată ajunge la oricine.

3 septembrie este Ziua Comemorării Victimelor Terorismului. Moscova e în doliu. Pe străzi sunt mulți invalizi, femei tinere în rochii cernite. Ard lumânări: pe Solianka, în piața din fața Centrului Teatral de pe Dubrovka, lângă stațiile de metrou Parcul Culturii, Lubianka, Avtozavodskaja, Rijskaia...

Sunt și eu în această mulțime. Întreb, ascult. Cum ne împăcăm cu asta?

În capitală au fost atacuri teroriste în anii 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2006, 2010, 2011.

— Mergeam la serviciu; vagonul era plin, ca întotdeauna. N-am auzit explozia, dar brusc totul în jur s-a colorat în portocaliu și trupul mi-a amorțit, voiam să-mi mișc mâna și nu puteam. Am crezut că am un atac cerebral și chiar atunci mi-am pierdut cunoștința... Iar când mi-am revenit, am văzut că pe lângă mine trec niște oameni, trec fără să se ferească, de parcă aș fi moartă. M-am speriat că o să mă strivească și am ridicat o mână. Cineva m-a luat de jos. Sânge și carne – asta era tabloul...

— Fiul meu are patru ani. Cum să-i spun că tatăl lui a murit? Că doar el nu înțelege ce-i aia moarte. Mă tem să nu creadă că ne-a părăsit. Deocamdată, tata e în delegație...

— Îmi aduc aminte des... Lângă spital erau cozi lungi cu cei care voiau să doneze sânge, cu plase de portocale. Le implorau pe infirmierele extenuate: „Luați fructele astea și dați-le cuiva. Spuneți-mi, de ce mai au nevoie?“

— La mine au venit colegile de serviciu, le-a dat șeful o mașină. Dar eu nu voiam să văd pe nimeni...

— E nevoie de un război, poate așa să iasă la iveală omenia din om. Bunicul meu spunea că el a întâlnit oameni-oameni numai în război. Acum nu prea mai există bunătate.

— Două femei necunoscute stăteau îmbrățișate și plângeau lângă scara rulantă, cu fețele pline de sânge, eu nu mi-am dat seama că era sânge, mă

gândeam că li s-a întins machiajul din cauza lacrimilor. Seara am revăzut scena la televizor și abia atunci mi-am dat seama. Acolo, pe loc, nu înțelegeam, vedeam sângele și nu credeam.

— La început crezi că poți să te urci în metrou, intri curajos în vagon, dar mergi o stație-două și te trezești scăldat într-o sudoare rece. Cel mai îngrozitor e când trenul se oprește pentru câteva minute în tunel. Fiecare minut pare nesfârșit, inima îți atâră de-un firicel...

— Orice caucazian mi se pare un terorist...

— Ce credeți: soldații ruși n-au comis crime în Cecenia? Fratele meu a luptat acolo... Ce ne-a povestit despre glorioasa armată rusă... Îi țineau pe bărbații ceceni în gropi, ca pe fiare, și le cereau rudelor răscumpărare. Torturau... jefuiau... Acum băiatul e alcoolic.

— E vândut americanilor! Un provocator! Cine a transformat Cecenia într-un ghetou pentru ruși? Rușii au fost dați afară din slujbe, le-au fost luate apartamentele, mașinile. Dacă nu le dădeau, îi tăiau. Le violau pe fetele rusoaice doar fiindcă erau rusoaice.

— Îi urăsc pe ceceni! Dacă n-am fi fost noi, rușii, ar sta și acum în munți, în peșteri. Îi urăsc și pe jurnaliștii care le țin partea! Curvele de liberali! (*Îmi aruncă o privire plină de ură – eu notez discuția.*)

— Oare soldații ruși au fost condamnați pentru uciderea soldaților germani în timpul Războiului de Apărare? Și îi omorau pe capete. Partizanii îi tăiau în bucățele pe polițaii prizonieri... Ascultați-i pe veterani...

— În primul război cecen, pe vremea lui Elțin, se spunea totul deschis la televizor. Vedeam cum plâng femeile cecene. Cum mamele rusoaice cutreierau satele căutându-și băieții dispăruți fără urmă. Nimeni nu se atinge de ele.

— Atunci ardea doar Cecenia, acum – tot nordul Caucazului. Peste tot se construiesc moschei.

— Geopolitica a pătruns în casele noastre. Rusia se dezmembrează... În curând, din imperiu n-o să mai rămână decât cnezatul Moscovei...

— Îi urăsc!!!

— Pe cine?

— Pe toți!

— Fiul meu a mai trăit șapte ore, l-au băgat într-un sac de plastic și l-au pus în autobuz, cu cadavrele... Ne-au adus un sicriu standard și două coroane. Sicriul era dintr-un fel de rumeguș, ziceai că-i de carton, când l-au ridicat, s-a făcut țandări. Coroanele erau sărăcăcioase, jalnice. Am

cumpărat noi totul. Statul scupă pe noi, rudele morților, îl scup și eu – vreau să plec din țara asta de rahat. Eu și soțul meu ne-am depus actele să emigrăm în Canada.

— Înainte ne omora Stalin, acum bandiții. Asta e libertate?

— Eu am părul negru, ochii negri... Sunt rusoaică, ortodoxă. Am intrat cu o prietenă la metrou. Ne-a oprit miliția, pe mine m-au tras deoparte: „Dați-vă jos haina. Prezentați actele.“ Pe prietena mea nici n-au băgat-o în seamă, ea e blondă. Mama zice: „Vopsește-ți părul.“ Dar mie mi-e rușine.

— Rusul se sprijină pe trei piloni: „cine știe“, „om vedea“ și „ne-om descurca cumva“. La început tremurau toți de frică, dar după o lună am găsit în metrou, sub o banchetă, un pachet suspect și cu greu am reușit să-l fac pe paznicul stației să sune la miliție.

— Nenorociții de taximetriști au crescut prețurile pentru cursele la aeroportul Domodedovo după atacul terorist. Ceva astronomic. Fac bani din orice. F...le, îți vine să-i tragi afară din mașină și să-i dai cu mutra de capotă!

— Unii zăceau în bălți de sânge, iar alții le făceau poze cu telefoanele. Se auzeau click-urile. Trimiteau instantaneu pozele pe bloguri. Din viața micului corporatist lipsesc sarea și piperul.

— Azi ei, mâine noi. Și toată lumea tace, toată lumea acceptă.

— Să ne străduim, cât putem, să-i ajutăm pe cei morți cu rugăciunile noastre. Să-i cerem lui Dumnezeu să se milostivească...

Pe o scenă improvizată, niște elevi dau un concert. Au fost aduși cu niște autobuze. Mă apropii.

— Pe mine mă interesează bin Laden... Al-Qaida e un proiect global...

— Eu sunt pentru terorismul individual. Țintit. De pildă, împotriva polițiștilor, funcționarilor...

— Terorismul e bun, sau rău?

— Acum e bun.

— M-am săturat să stau aici, mama mă-sii. Când o să ne lase să ne cărăm?

— Un banc bun: niște teroriști admiră frumusețile Italiei. Ajung la turnul din Pisa. Râd: „Ce diletanți!“

— Teroarea e un business....

aducere de jertfe, ca în vremuri străvechi...

mainstream...

încălzire înainte de revoluție...
ceva personal...

Note

118. Tineri revoluționari ruși din secolul al XIX-lea, participanți la asasinarea țarului Alexandru II, ulterior executați.

119. Ore menite să dezvolte spiritul patriotic la copii.

120. Amir ibn al-Hattab (1969–2002), terorist născut în Arabia Saudită, susținător al creării statului islamic pe teritoriul Ceceniei.

Despre bătrâna cu coasa și o fată frumoasă

Aleksandr Laskovici – soldat, întreprinzător, emigrant, 21–30 de ani

Moartea seamănă cu dragostea

— În copilărie aveam în curte un copac... Un paltin bătrân... Vorbeam cu el, era prietenul meu. Când a murit bunicul, am plâns mult, am plâns în hohote toată ziua. Aveam cinci ani și înțelegeam că o să mor, că toată lumea moare. M-a cuprins groaza că toți o să moară înaintea mea și o să rămân singur. Într-o singurătate cumplită. Mamei îi era milă de mine, dar tata s-a apropiat și mi-a spus: „Șterge-ți lacrimile. Ești bărbat. Bărbații nu plâng.“ Iar eu încă nu știam nici cine sunt. Nu mi-a plăcut niciodată că sunt băiat, nu-mi plăcea să mă joc „de-a războiul“. Dar nu mă întreba nimeni... Totul se hotărâse fără mine... Mama visa la o fată, tata, ca întotdeauna, ar fi preferat un avort.

Prima dată am vrut să mă spânzur la șapte ani... Din cauza unui ceaun... Mama a fiert dulceața într-un ceaun și l-a pus pe un taburet, iar eu și fratele meu fugăream pisica. Musea a zburat ca o umbră peste ceaun, noi nu... Mama era tânără, tata era la niște exerciții militare. Pe jos, o baltă de dulceață... Mama își blestema soarta de nevastă de ofițer nevoită să trăiască la dracu-n praznic... în Sahalin... unde iarna zăpada are zece metri, iar vara brusturele e cât ea de înalt. Pune mâna pe cureaua tatei și ne gonește în stradă. „Mamă, afară plouă, iar în hambar ne pișcă furnicile.“ „Valea! Valea! Afară!“ Fratele meu a dat fuga la vecini, iar eu am hotărât cu toată seriozitatea să mă spânzur. M-am furișat în hambar și am găsit într-un coș o sfoară. O să vină dimineața și o să mă găsească atârnat... așa vă trebuie! Atunci pe ușă s-a strecurat Musea... Miau-miau... Draga mea Musea! Ai venit să mă câinezi. Am îmbrățișat-o, am strâns-o la piept și am

stat așa amândoi până dimineața.

Tata... Ce era tata? Citea ziare și fuma. Era adjunctul comandantului politic al unei escadrelor de avioane. Ne mutam dintr-o garnizoană militară în alta, locuiam în cazărmi. Barăcile lungi de cărămidă erau la fel peste tot. Toate miroseau a cremă de ghetă și apă de colonie ieftină Cypre. Așa mirosea întotdeauna și tata. Eu aveam opt ani, fratele meu nouă. Tata se întoarce de la serviciu. Îi scârțâie centironul, îi scârțâie cizmele din piele de vițel. În clipa aceea eu și fratele meu am fi vrut să devenim invizibili, să dispărem din ochii lui! Tata ia de pe raft *Povestea unui om adevărat*, de Boris Polevoi – la noi în casă ăsta-i Tatăl Nostru. „Mai departe ce s-a întâmplat?“ începe el cu fratele meu. „Păi a căzut avionul. Și Aleksei Meresiev s-a târât... Era rănit. A mâncat un arici... s-a prăbușit într-un șanț...“ „În ce șanț?“ „Într-o groapă făcută de o bombă de cinci tone“, îi suflă eu. „Cum? Asta a fost ieri.“ Amândoi tremurăm la auzul glasului de comandant al tatei. „Așadar, azi n-ai citit?“ Tabloul: alergăm în jurul mesei, ca trei clovni – unul mare, doi mici, noi cu pantalonii în vine, tata cu cureaua. (Pauză.) În definitiv, toți avem educație cinematografică, nu? Lumea în imagini... N-am crescut cu cărți, ci cu filme. Și cu muzică... Cărțile pe care le aducea tata acasă îmi provoacă alergii și azi. Îmi crește temperatura când văd în bibliotecă cuiva *Povestea unui om adevărat* sau *Tânără gardă*. O, tata visa să ne arunce sub tanc... Voia să creștem mai repede și să plecăm voluntari la război. Nu-și putea imagina lumea fără război. E nevoie de eroi! Eroii se ivesc numai în război și, dacă vreunul dintre noi și-ar fi lăsat un picior acolo, ca Aleksei Meresiev, el ar fi fost fericit. Viața lui n-ar fi fost în zadar... Totul ar fi fost perfect! Însemna că-a reușit în viață! Și cred... cred că ar fi îndeplinit sentința cu mâna lui dacă ar fi încălcat jurământul, dacă ar fi șovăit în luptă. Taras Bulba! „Eu te-am făcut, eu te omor.“ Tata era posedat de un ideal, el nu era om. Patria trebuie iubită orbește. Fără crâncnire! Asta am auzit toată copilăria. Viața îți este dată numai ca să-ți aperi patria... Dar eu n-am reușit niciodată să mă programez pentru război, pentru a acoperi cu trupul meu, ca un câine credincios, vreo gaură într-un baraj sau pentru a mă culca pe burtă peste o mină. Nu-mi plăcea moartea... Striveam gărgărițe, în Sahalin vara era plin de gărgărițe. Le striveam și eu, ca toată lumea. Până când odată m-am speriat: de ce am presărat în urma mea atâtea cadavre roșii mărunte? Musea a născut niște pisoi înainte de termen... Le-am dat apă, m-am ocupat de ei. A apărut mama: „Ce-i cu ei, sunt morți?“ Și, după ce a rostit asta, au murit. Nici o lacrimă! „Bărbații nu plâng.“ Tata ne dăruia caschete militare, în

zilele libere punea discuri cu cântece ostășești. Eu și fratele meu stăteam și ascultam, iar pe obrazul tatei se prelingea „o mică lacrimă bărbătească“. Când se îmbăta, ne spunea mereu aceeași poveste: cum pe un „erou“ l-au înconjurat inamicii, iar el a tras până la ultimul glonț, iar pe ultimul și l-a tras în inimă... Aici tata executa de fiecare dată o cădere teatrală și mereu lovea cu piciorul un taburet, care cădea și el. Era amuzant. Tata se dezmeticea și se supăra: „Nu-i nimic amuzant în moartea unui erou.“

Eu nu voiam să mor... În copilărie mi-era foarte frică să mă gândesc la moarte. „Un bărbat trebuie să fie pregătit“, „datorie sfântă față de patrie“... „Cum? N-o să știi să desfaci și să asamblezi un automat Kalașnikov?“ – asta pentru tata era de neimaginat. O rușine! O, cât aș fi vrut să-mi înfig dinții de lapte în cizmele de piele ale tatei, să trag și să mușc. De ce mă bate la fundul gol în fața vecinei Vitka?! Și-mi mai spune și „fetiță“... Eu nu m-am născut pentru dansul morții. Am tendonul lui Ahile flexibil... voiam să fac balet... Tata era în slujba unei idei mărețe. Parcă erau toți lobotomizați, se mândreau că trăiau în fundul gol, dar cu pușcă... (*Pauză.*) Noi am crescut... am crescut de mult... Bietul tata! Între timp, viața a trecut de la un gen la altul... Unde înainte se juca o tragedie optimistă, acum se joacă o comedie, un thriller. Se târăște, roade conuri... Ghiciți, cine-i? Aleksei Meresiev. Eroul preferat al tatei... „Copiii se joacă la subsol de-a Gestapoul, / Torturându-l crunt pe instalatorul Potapov...“ Asta-i tot ce-a rămas din ideile tatei... Și el? E deja un om bătrân, deloc pregătit pentru bătrânețe. Ar trebui să se bucure de fiecare clipă, să privească cerul, copacii. Să joace șah sau să colecționeze timbre... cutii de chibrituri... Stă la televizor: adunarea parlamentului, stânga, dreapta, mitinguri, demonstrații cu steaguri roșii. Tata e acolo! Ține cu comuniștii. Ne adunăm la cină... „Am trăit o epocă măreață!“ lansează el prima lovitură și așteaptă răspunsul. Tata are nevoie de luptă, altfel viața nu mai are sens. Nu poate decât pe baricadă, cu steagul în mână. Ne uităm împreună la televizor: un robot japonez scoate din nisip mine ruginite... una... încă una... Un triumf al științei și tehnicii! Inteligența umană! Ei bine, tata suferă că nu e invenția noastră. Dar... Către sfârșitul reportajului, în fața ochilor noștri robotul face o greșală și e aruncat în aer. Cum se zice, dacă vezi un genist fugind, fugi după el. Robotul nu are un astfel de program. Tata e nedumerit: „Trebuie să stricăm tehnică de import? Ce, nu ne ajung oamenii?“ Are relația lui aparte cu moartea. Tata a trăit ca să îndeplinească orice misiune de partid și de stat. Viața valora mai puțin decât o bucată de fier.

În Sahalin... Locuiam lângă un cimitir. Aproape în fiecare zi auzeam

muzică de înmormântare: dacă era un sicriu galben, murise cineva din sat, dacă era acoperit cu o pânză roșie, murise un aviator. Erau mai multe sicrie roșii. După fiecare sicriu roșu tata aducea acasă o casetă... Veneau aviatori... Pe masă fumegau chiștoace de țigară mestecate, sticleau pahare de vodcă aburite. Ascultau caseta: „Am o problemă la bord... Se oprește un motor...” „Comutați pe celălalt.” „Nici ăsta nu vrea.” „Încercați să ambalați motorul din stânga.” „Nu pornește...” „Dreptul...” „Nici dreptul...” „Catapultăți-vă!” „Nu se deschide trapa... Mama ei!!! aaah...” „Multă vreme mi-am reprezentat moartea ca pe o cădere de la o înălțime inimaginabilă: aaah... Unul dintre piloții tineri m-a întrebat odată: „Ce știi tu, puștiule, despre moarte?” M-am mirat. Mi se părea că o cunosc dintotdeauna. Am fost la înmormântarea unui băiat din clasa noastră... aprinsese un foc și aruncase niște cartușe în el... Ditamai explozia! Zăcea în sicriu și parcă se prefăcea, toți se uitau la el, dar el era de imperturbabil... Nu-mi puteam lua ochii de la el... Parcă știusese asta dintotdeauna, mă născusem cu această cunoaștere. Poate că am murit cândva? Sau mama, când eram încă în pântecul ei, stătea la fereastră și se uita cum trec spre cimitir sicrie roșii, sicrie galbene... Eram hipnotizat de moarte, mă gândeam la ea de zeci de ori pe zi. De multe ori. Moartea mirosea a chiștoace de țigări, a sprot mâncat pe jumătate și a vodcă. Nu e neapărat o babă cu coasa – poate e o fată frumoasă? Și o văd.

La optsprezece ani... Vrei totul: femei, vin, călătorii... secrete, mister... Eu îmi imaginam o altă viață, inventam. Și în momente din astea ești adus cu picioarele pe pământ... Fir-ar!... Și acum aș mai vrea să mă risipesc în văzduh, să dispar, să nu mă mai găsească nimeni nicăieri. Să nu las nici o urmă. Să plec undeva pădurar, vagabond fără acte. Am întruna unul și-același vis: sunt iar luat în armată – s-au încurcat niște acte și trebuie să mă prezint din nou. Țip, mă zbat: „Am făcut deja serviciul militar, nenorociților! Dați-mi drumul!” Înnebunesc! Sinistru vis... (Pauză.) Nu voiam să fiu băiat... Nu voiam să fiu soldat, războiul nu mă interesa. Tata a spus: „Trebuie să devii bărbat în sfârșit. Altfel, fetele o să creadă că ești impotent. Armata e școala vieții.” Trebuia să mă duc să învăț săucid... În închipuirea mea, asta arăta astfel: bătaie de tobe, șiruri de soldați, arme perfect concepute pentru a ucide, șuieratul unui glonț fierbinte și... capete sparte, ochi scoși, membre sfărțecate... vaiete și gemete de răniți... Și strigătele învingătorilor... ale celor care știu să ucidă mai bine... Să ucizi! Să ucizi! Cu sulița, cu glonțul, cu obuzul sau cu bomba nucleară, dar să ucizi... să ucizi un alt om... Nu voiam. Și știam că în armată alți

bărbați vor face din mine bărbat. Sau voi fi omorât, sau voi omorî eu pe cineva. Fratele meu a plecat cu norișori roz în cap, romantic, și s-a întors după serviciul militar zdrobit. În fiecare dimineață era lovit cu piciorul în față. Dormea pe priciul de jos, cei cu vechime mai mare dormeau sus. Un an întreg de șuturi în meclă! Încearcă să rămâi același. Iar când dezbraci un om în pielea goală, câte nu se pot închipui? Multe... De pildă, să-și sugă propriul membru, iar ceilalți să râdă. Cine nu râde va suge și el... Sau să cureți toaleta soldaților cu periuța de dinți sau cu lama de bărbierit? „Trebuie să strălucească precum un coi de motan!“ F...! Există un gen de oameni care nu pot fi carne de tun și alții pregătiți să fie așa ceva. Deșeuri umane. Am înțeles că trebuia să-mi adun toată înverșunarea ca să supraviețuiesc. M-am înscris la lecții de sport – hatha yoga, karate. Am învățat să lovesc – în față, între picioare. Cum se rupe șira spinării... Aprindeam un chibrit, îl puneam în palmă și așteptam până ardea tot. Firește, nu suportam... Plângeam. Îmi amintesc... îmi amintesc... *(Pauză.)* Se plimbă balaurul prin pădure. Se întâlnește cu ursul: „Ursule“, zice balaurul, „eu la ora opt cinez. Vino, o să te mănânc“. Merge mai departe. Trece în fugă o vulpe: „Vulpeo“, zice balaurul, „eu la șapte dimineața iau micul dejun. Vino, o să te mănânc“. Merge mai departe. Vede un iepure țopăind. „Stai, iepure“, zice balaurul, „eu la ora două iau prânzul. Vino, o să te mănânc“. „Am o întrebare“, spune iepurele ridicând o labă. „Zi.“ „Pot să nu vin?“ „Poți. Te tai de pe listă.“ Dar puțini sunt în stare să pună o întrebare ca asta... Puahhhh!

Plecarea în armată... Acasă, vreme de două zile au prăjit, au fiert, au înăbușit, au copt. Au cumpărat două lăzi de vodcă. S-au adunat toate rudele. „Să nu ne faci de rușine, fiule!“ a ridicat tata primul pahar. Și s-a pornit... F...! Textul cunoscut: „să treci prin încercări“... „să înduri cu onoare“... „să dovedești bărbăție“... Dimineața, lângă comandamentul militar – acordeon, cântece și vodcă în păhăruțe de plastic. Eu însă nu beau... „Ce, ești bolnav?“ Înainte de-a fi trimis la gară – inspecția lucrurilor personale. M-au pus să scot tot din geți, mi-au luat cuțitele, furculițele și mâncarea. De-acasă ni se dăduseră ceva bani... Îi îndesaserăm bine în șosete și chiloți. F...! Viitorii apărători ai patriei... Ne-au urcat în autobuze. Fetele ne făceau cu mâna, mamele plângeau. Am pornit! Un vagon întreg de bărbați. Nu-mi amintesc nici un chip. Toți eram tunși „la zero“ și îmbrăcați în haine ponosite. Semănam cu niște *zeki*. Voci: „Patruzeci de tablete... tentativă de suicid... Scutire. Trebuie s-o faci pe prostul ca să rămâi deștept...“ „Lovește-mă! Lovește! Sunt un rahat, poți să

mă scuipi. Dar eu stau acasă, mă hârjonesc cu fetele, iar tu ai plecat cu pușca să te joci de-a războiul.“ „Eh, băieți, ne schimbăm adidașii pe cizme și plecăm să apărăm patria.“ „Cine are «lovele» în buzunar nu face armata.“ Am mers trei zile. Tot drumul au băut. Dar eu nu beau... „Amărătule! Ce-o să faci tu în armată?“ Dormeam în șosete, cu ce aveam pe noi. Noaptea ne scoteam doar încălțările... F...! O duhoare! O sută de țărani care-și scot ghetele... Șosetele nu le schimbau unii câte două, alții câte trei zile... Îți venea să te spânzuri sau să te împuști. La toaletă se mergea cu ofițerii – de trei ori pe zi. Vrei mai mult, te ții. Toaleta era închisă. Dar până la urmă... unul a reușit să se spânzure într-o noapte... F...!

Omul poate fi programat... Chiar vrea asta. Un-doi! Un- doi! Stâng, drept! În armată trebuie să mergi mult și să alergi mult. Să alergi repede și departe; dacă nu poți să alergi, te târăști! O sută de bărbați tineri la un loc? Fiare! O haită de lupi tineri! În armată se trăiește după aceleași reguli ca la-nchisoare. Există legi nescrise. Prima poruncă: niciodată să nu-l ajuți pe unul slab. Pe cel slab îl bați! Cei slabi trebuie eliminați de la început... A doua: n-ai prieteni, fiecare pentru sine. Noaptea unul sforăie, altul mormăie, altul o strigă pe maică-sa, altul trage vânturi... Dar regula e aceeași pentru toți: „Ori strivești, ori ești strivit.“ Simplu ca bună ziua. Și de ce am citit atâtea cărți? Îl credeam pe Cehov... El a scris că trebuie să scoți sclavul din tine picătură cu picătură și că la om totul trebuie să fie frumos: și sufletul, și îmbrăcămintea, și gândurile. Dar e pe dos! Pe dos! Uneori omul vrea să fie sclav, îi place asta. Din om se scoate picătură cu picătură omul. Sergentul îți explică în prima zi că ești o vită, un nemernic. Ordin: „Culcat! Sculat!“ Toți s-au ridicat, unul a rămas jos. „Culcat! Sculat!“ Tot jos. Sergentul s-a îngălbenit, apoi s-a învinețit: „Ce-i cu tine?“ „Deșertăciunea deșertăciunilor...“ „Ce-i cu tine?“ „Domnul a zis: să nu ucizi și nici să nu te mânii...“ Sergentul s-a dus la comandantul companiei, iar acela s-a dus la kaghebișt. Au deschis o anchetă: era baptist. Cum a nimerit în armată?! L-au izolat de toți ceilalți, apoi l-au dus undeva. E teribil de periculos! Nu vrea să se joace de-a războiul...

Formarea tânărului războinic: să meargă superb în pas de marș, să învețe regulamentul pe dinafară, să demonteze și să monteze automatul Kalașnikov cu ochii închiși... sub apă... Nu există Dumnezeu! Sergentul este Dumnezeu, țar și căpetenie războinică. Sergentul Valerian: „Până și peștii pot fi dresați. Ați priceput?“ „Când cântați în marș trebuie să cântați astfel, încât să vă tremure mușchii pe cur!“ „Cu cât vă îngropați mai adânc,

cu atât veți muri mai puțini.“ Folclor! Coșmarul numărul unu: cizmele din imitație de piele... În armata rusă abia de curând s-a schimbat încălțăminte – s-au dat bocanci. Eu am făcut armata în cizme. Ca pielea să strălucească, trebuia dată cu cremă de ghetete și lustruită bine cu o cârpă de lână. Cross – zece kilometri în cizmele alea. Pe o căldură de treizeci de grade... Un iad! Coșmarul numărul doi: obielele... Astea erau de două feluri – de iarnă și de vară. Armata rusă a fost ultima care a renunțat la obiele ... în secolul XXI... Nu o dată am făcut bășici cu sânge din cauza lor. Obielele se pun astfel: de la vârful piciorului și neapărat înspre afară, nu înspre înăuntru. Le punem. „Soldat, de ce șchioapeți? Nu există cizme prea mici, doar picioare nepotrivite.“ Totul se spune grosolan, nu ca să insulte, ci pur și simplu așa se vorbește, de la colonel până la soldat. Alt fel de-a vorbi n-am auzit.

Abecedarul supraviețuirii: soldatul este un animal care poate orice... Armata e o închisoare în care durata condamnării e stabilită prin Constituție... mamă, mi-e frică! Tânărul soldat e un „pifan“, un „boboc“, un „vierme“. Hei, pifane! Adu-mi ceaiul.“ „Hei... lustruiește-mi cizmele...“ Hei, hei! „Du-te-n... șmecherule!“ Încep represaliile... Noaptea patru te țin, doi te bat... E o tehnică învățată, te bat fără să-ți lase vânătaii. Fără urme. De pildă, cu prosopul ud... cu linguri... Odată m-au bumbăcit în așa hal, că două zile n-am putut vorbi. La spital pentru toate bolile era un singur leac: albastrul de metil. Când se satură să te bată, te „masează“ cu un prosop uscat sau cu o brichetă, când se satură și de asta, te pun să-nghiți fecale, lături. „Cu mânuțele! Ia cu mânuțele!“ Niște brute! Puteau să te pună să alergi gol prin cazarmă... să dansezi... Soldatul tânăr nu are nici un drept... Tata: „Armata sovietică e cea mai bună din lume...“

Și... vine un moment... Se înfiripă un gând, un gând ticălos: acum le spāl chiloții și obielele, dar mai târziu o să fiu și eu brută și alții o să-mi spele mie chiloții. Când eram acasă mă gândeam că sunt alb și imaculat. Că nimeni nu mă poate zdrobi, nu-mi poate îngenunchea ființa. Asta era înainte... (Pauză.) Îmi venea să mănânc întruna, mai ales dulciuri. În armată toți fură, în loc de cele șaptezeci de grame la soldat ajung treizeci. Odată, am rămas o săptămână fără casă – cineva furase un vagon de arpacăș în gară. Visam o chiflă... chec cu stafide... Devenisem maestru în curățarea cartofilor. Un virtuoz! Puteam să curăț trei găleți de cartofi pe oră. Soldaților nu li se aduceau cartofi de dimensiuni standard, era ca la fermă... Stai în grămada de coji... Puahh! În bucătăria regimentului sergentul se apropie de un soldat: „Trebuie să cureți trei găleți de cartofi.“

Soldatul: „Se zboară în comos de atâta timp și nu s-a putut inventa o mașină de curățat cartofi.“ Sergentul: „În armată, soldat, avem de toate. Chiar și mașini de curățat cartofi – adică tu. Ultimul model.“ Popota soldaților era roata norocului... Timp de doi ani: cașă, varză murată și macaroane, supă din carnea păstrată în depozitele militare ca provizie pentru caz de război. De când stăteau acolo? De cinci ani, zece ani... Totul dres cu un amestec gras, în borcane mari, de cinci litri, de culoare portocalie. De Anul Nou turnam lapte condensat în macaroane – un regal! Sergentul Valerian: „Plăcinte o să mâncați acasă și o să vă serviți curvele cu ele...“ Conform regulamentului, soldații nu primeau nici furculițe, nici lingurițe. Singurul tacâm era lingura. Unul a primit de acasă câteva lingurițe. Doamne! Cu câtă plăcere stăteam și amestecam ceaiul în pahare. Extaz civil! Eram ținuti ca porcii și deodată – lingurițe de ceai. Doamne! Undeva am o casă... Intră căpitanul de serviciu... Ne vede: „Ce? Ce-i asta? Cine v-a permis? Imediat să luați prostiile astea din cameră!“ Ce lingurițe? Soldatul nu e om. E un obiect... un mijloc... un instrument de ucis... (Pauză.) Liberarea... eram vreo douăzeci... Ne-au dus cu mașina la gară și ne-au încărcat în tren: „Ei, rămas-bun! Rămas-bun, băieți! Noroc în viața civilă!“ Stăm în poziție de drepti. Trece jumătate de oră – stăm drepti. Trece o oră... Stăm drepti! Ne uităm în jur. Așteptăm ordinul. Cineva trebuie să ne ordone: „Pas alergător! La casă, după bilete!“ Ordinul nu vine. Nu-mi aduc aminte cât timp a trecut până ne-am dat seama că nici n-o să vină. Trebuia să hotărâm singuri. F...! În doi ani ni se spălaseră creierii...

Am vrut să-mi pun capăt zilelor de vreo cinci ori... Dar cum? Să mă spânzur? Stai atârnat, în propriul rahat, cu limba scoasă... nu mai pot să ți-o bage la loc în gură... Ca la băiatul ăla din tren, când ne duceau la unitate. Te înjură... chiar și ai tăi... Să mă arunc de la înălțime – mă fac terci! Să iau o mitralieră și să mă împușc în cap... în post... Îmi explodează ca un pepene. Și-așa mi-e milă de mama. Comandantul ne ruga: „Numai nu vă împușcați. E mai ușor să scădem din gestiune oameni decât gloanțe.“ Viața soldatului e mai ieftină decât armele înregistrate. O scrisoare de la o fată... Asta înseamnă foarte mult în armată. Îți tremură mâinile. N-ai voie să păstrezi scrisorile. Se controlează noptierele: „Femeile voastre-s ale noastre. Voi nu v-ați terminat botezul. Duceți-vă maculatura la closet.“ Aveai dreptul la o trusă: un aparat de ras, un stilou și un caiet. Stai pe „tron“ și citești pentru ultima dată: „Te iubesc... Te sărut...“ Puahh! Apărătorii patriei! Scrisoare de la tata: „E război în Cecenia... Înțelegi ce vreau să spun!“ Tata așteaptă acasă un erou... Dar la noi era un caporal

care fusese în Afganistan, se dusesse voluntar. Războiul îi zdruncinase zdravăn mințile. Nu povestea nimic, spunea doar bancuri „afgane“. F...! Toți râdeam în hohote... Un soldat trage după el un prieten grav rănit, acesta șiroiește de sânge. E pe moarte. Îl roagă: „Împușcă-mă! Nu mai pot!“ „N-am cartușe. Mi s-au terminat.“ „Cumpără.“ „De unde să-ți cumpăr? În jur sunt numai munți, nu-i țipenie de om.“ „Cumpără de la mine.“ (*Râde.*) „Tovarășe ofițer, de ce ați cerut să plecați în Afganistan?“ „Vreau să ajung maior.“ „De ce nu general?“ „Nu, general n-am cum... generalul are un fiu.“ (*Pauză.*) În Cecenia nu cerea nimeni să plece. Nu-mi amintesc nici un singur voluntar... Tata a venit la mine în vis: „N-ai depus un jurământ? N-ai stat sub drapelul roșu, rostind «Jur să respect cu sfințenie... să îndeplinesc neabătut... să apăr bărbătește... Iar dacă încalc acest jurământ solemn, să fiu aspru pedepsit... să am parte de ura și disprețul tuturor...»?“ În vis fugeam undeva, el ochea în direcția mea... ochea...

Stai în post. Ai o armă în mâini. Și un gând: o secundă-două și ești liber. Nu te vede nimeni. Acum, nenorociților, nu mă mai puteți atinge! Nici unul... Nici unul! Dacă e să caut pricina, trebuie să revin la momentul când mama voia o fată, iar tata, ca întotdeauna, un avort. Sergentul spunea că ești un sac de rahat... o gaură în spațiu... (*Pauză.*) Ofițerii erau de toate felurile: unul era un intelectual care știa să bea, vorbea englezește, dar în general erau niște bețivi anoști. Se îmbătau până începeau să delireze... Puteau să ridice în picioare noaptea toată cazarma și să ne pună să alergăm pe terenul de paradă până cădeam lați. Ofițerii erau numiți șacali. Un șacal rău... un șacal bun... (*Pauză.*) Cine o să vă povestească cum zece oameni siluiesc unul singur... (*Râde cu răutate.*) Astea nu-s jucării și nu e literatură... (*Pauză.*) Ne-au cărat cu autobasculanta, ca pe vite, la dacea unui comandant. Am scos niște dale de beton... (*Râde cu răutate.*) Toboșar! Cântă imnul Uniunii Sovietice!

Niciodată n-am vrut să fiu erou. Urăsc eroii! Un erou trebuie ori să ucidă mult... ori să moară frumos... Trebuie să ucizi inamicul cu orice preț: mai întâi folosești armamentul din dotare, iar când cartușele și grenadele ți se termină, lovești cu cuțitul, cu patul puștii, cu târnăcopul. Sfășii cu dinții, dacă trebuie. Sergentul Valerian: „Învață să lucrezi cu cuțitul. Mâna e un lucru foarte bun, e bine să nu tai, ci să străpungi... răsucind... Așa... așa... Controlează-ți mâna, fii atent în spate... fără mișcări complicate... Excelent! Excelent! Acum înfinge cuțitul în adversar... Așa... așa... L-ai omorât. Bravo! L-ai omorât! Strigă: «Mori,

câine!» De ce taci?“ *(Se oprește.)* Tot timpul ți se repetă: arma e ceva frumos... să împuști e un lucru cu adevărat bărbătesc... Învățam să ucidem pe animale, ni se aduceau special câini vagabonzi, pisici, ca mai târziu să nu ne tremure mâna la vederea sângelui de om. Măcelari! Nu puteam îndura... noaptea plângeam... *(Pauză.)* În copilărie ne jucam de-a samurarii. Samurarii trebuia să moară în stil japonez, nu avea dreptul să cadă cu fața în jos, să strige. Eu strigam mereu... Nu le plăcea să mă ia la jocul ăsta... *(Pauză.)* Sergentul Valerian: „Țineți minte... automatul funcționează astfel: un', doi, trei – și nu mai ești...“ Ducă-se toți...! Un', doi...

Moartea seamănă cu dragostea. În ultimele clipe e întuneric... Spasme urâte și înfricoșătoare... Din moarte nu te poți întoarce, dar din dragoste ne întoarcem. Și ne putem aminti cum a fost... Ați fost vreodată cât pe-aci să vă înecați? Eu da... Cu cât te zbați mai tare, cu atât ai mai puțină forță. Te resemnezi – și te duci la fund. Și atunci... Vrei să trăiești, revii prin bolta de apă la suprafață. Dar mai întâi trebuie să ajungi la fund.

Iar acolo? Acolo nu e nici o lumină la capătul tunelului... Nici îngeri n-am văzut. Doar pe tata lângă un sicriu roșu. Sicriul era gol.

Dar despre dragoste știm prea puțin

După câțiva ani am ajuns iar în orașul N. (la rugămintea eroului meu, n-am să numesc orașul). Ne-am sunat și ne-am întâlnit. Era îndrăgostit, era fericit – și mi-a vorbit despre dragoste. Nici nu m-am gândit de la început să deschid reportofonul ca să nu ratez acel moment în care viața, viața pur și simplu, devine literatură, pe care-l urmăresc mereu, îl caut în orice conversație – fie ea privată sau publică. Dar uneori îmi pierd vigilența, și „o bucată de literatură“ poate licări oriunde, uneori acolo unde te aștepti mai puțin. Ca și de data asta. Voiam să stăm să bem o cafea, dar viața ne-a propus să continuăm pe o altă cale. Iată ce am reușit să înregistrez...

— Am întâlnit dragostea... o înțeleg... Până atunci am crezut că dragostea înseamnă doi proști cu temperatura crescută. Că e doar o aiureală. Știm prea puțin despre dragoste. Iar dacă e să urmărim acest fir... Războiul și dragostea par a proveni din același foc, adică e aceeași țesătură, aceeași materie. Omul cu automat sau cel care a escaladat Muntele Elbrus, cel care a luptat până la victorie, a construit raiul socialist – una și aceeași istorie, același magnet, aceeași electricitate. Înțelegeți? Ceva ce omul nu

poate cumpăra sau câștiga la loterie... Dar el știe că există și și-o dorește... Și nu știe cum și unde să caute.

E aproape ca o naștere... Începe cu un șoc... (*Pauză.*) Dar poate n-ar trebui să descifram acest mister? Nu vă e frică?

Prima zi...

Ajung la un prieten, el avea musafiri, îmi scot paltonul la cuier, în antreu, și cineva iese din bucătărie și vrea să treacă, mă întorc – ea! Am avut un fel de scurtcircuit, de parcă în toată casa se stinsese lumina. Și gata. De obicei nu-mi caut cuvintele, dar acum stăteam pur și simplu, nici pe ea n-o vedeam, adică nu că nu mă uitam la ea, dar multă vreme m-am uitat prin ea, ca în filmele lui Tarkovski: cineva toarnă apă dintr-un ulcior și ea curge pe lângă ceașcă, apoi se răsuțește înceet împreună cu ceașca. Povestirea durează mai mult decât momentul. A fost ca un fulger! În ziua aceea am aflat ceva atât de important, că nimic altceva n-a mai contat, deși nu înțelegeam ce anume... Și ce dacă? S-a întâmplat și gata. Și e atât de solid! A condus-o logodnicul ei, din câte am înțeles urmau să aibă nunta curând, dar mie nu-mi păsa, am plecat acasă și deja nu mai mergeam singur, ci cu ea, deja trăia în mine. Dragostea începe... Totul capătă brusc altă culoare, sunt mai multe voci, mai multe sunete... N-ai nici o șansă să înțelegi asta... (*Pauză.*) Redau aproximativ...

A doua zi dimineață m-am trezit cu gândul că trebuie s-o găsesc, dar nu-i știam nici numele, nici adresa, nici numărul de telefon, însă deja se întâmplase, se petrecea în viața mea ceva important. Mă trezeam. Era ca și cum uitasem ceva – și acum îmi aminteam... Înțelegeți ce vreau să spun? Nu? Nu putem deduce nici o formulă... n-ar fi decât ceva artificial... Ne-am obișnuit cu gândul că nu ne e dat să ne cunoaștem viitorul, dar că putem explica ceea ce deja s-a petrecut. A fost sau n-a fost... pentru mine e o întrebare... Poate n-a fost nimic? Pur și simplu se învârteste o rolă de film, se dă peste cap... Știu câteva astfel de momente în viața mea care parcă nu s-au întâmplat. Dar s-au întâmplat. De pildă, de câteva ori am fost îndrăgostit... am crezut că sunt îndrăgostit... Au rămas multe fotografii. Dar totul s-a spulberat, mi s-a șters din memorie. Sunt unele lucruri care nu se șterg, pe-acestea trebuie să le păstrezi cu tine. Celelalte însă... Dacă omul și-ar aminti totul, ce s-ar întâmpla cu el?

A doua zi...

Am cumpărat un trandafir. Bani practic n-aveam, dar m-am dus la piață și am cumpărat cel mai mare trandafir pe care l-am găsit. Și iar... Cum să vă explic? S-a apropiat de mine o ȋgancă: „Hai să-ȋ ghicesc,

frumosule. Te văd după ochi..." Am fugit. La ce bun? Știam deja și singur că misterul era pe-aproape. Misterul, taina, secretul... Prima dată am greșit apartamentul – a deschis un bărbat cam euforic, îmbrăcat într-un maiou jerpelit, care, când m-a văzut cu trandafirul, a înlemnit: „F...!” Am urcat la etajul următor. De după ușa închisă cu lanțul mă privește o bătrână cu căciulă tricotată: „Lena, e pentru tine.” Mai târziu ne-a cântat la pian, ne-a povestit despre teatru. Era o bătrână actriță. În apartament trăia un motan mare și negru, tiranul casei, care nu știu de ce m-a detestat din prima clipă, deși m-am străduit să-i plac... Un motan mare și negru... Când se desfășoară un mister, ești parcă absent. Înțelegeți ce vreau să spun? Nu trebuie să fii cosmonaut, oligarh sau erou, poți să fii fericit, să trăiești totul într-un banal apartament de două camere – cincizeci și opt de metri pătrați, cu o baie mică –, printre lucruri vechi sovietice. Ora douăsprezece noaptea, două... Trebuia să plec, dar nu înțelegeam de ce trebuie să plec din casa aceea. Cel mai mult semăna cu o amintire... nu-mi găsesc cuvintele... Parcă îmi aminteam tot, multă vreme nu-mi amintisem, dar acum totul revenise. Mă reconectam. Ceva de felul ăsta... cred eu... trăiește un om care a petrecut multe zile într-o chilie. Lumea i se dezvăluie în detalii infinite. În contururi. Adică un mister poate fi atins ca un obiect, ca o vază, de exemplu, dar ca să înțelegi ceva, trebuie să te doară. Cum să înțelegi dacă nu te doare? Trebuie să te doară, să te doară...

...prima dată mi-au explicat câte ceva despre femei prietenii mei, când aveam șapte ani... Și ei aveau șapte ani. Îmi amintesc bucuria lor, că ei știau și eu nu, uite, te lămurim noi acum. Și au început să deseneze cu bețișoare pe nisip...

...că femeia e altceva am simțit la șaptesprezece ani, nu prin intermediul unei cărți, ci prin piele, am simțit lângă mine ceva infinit diferit, o diferență uriașă și am fost cutremurat de faptul că e diferit. Era acolo, înăuntru, în recipientul numit femeie, ceva ascuns, la care eu nu aveam acces...

...imaginați-vă o cazarmă de soldați... E duminică. Nu sunt nici un fel de activități. Două sute de bărbați cu răsuflarea tăiată stau și se uită la un număr de aerobic: pe ecran sunt niște fete îmbrăcate în costume mulate... Bărbații stau încremeniți ca statuile din Insula Paștelui. Dacă s-ar strica televizorul, ar fi o catastrofă, vinovatul ar putea fi ucis. Înțelegeți? Toate astea au legătură cu dragostea...

A treia zi...

M-am trezit de dimineață și nu trebuia să fug nicăieri – îți amintești că

ea există, ai găsit-o. Te cuprinde dorul... Nu mai ești singur... Îți descoperi brusc trupul... mâinile, buzele... descoperi dincolo de fereastră cerul și copacii, dintr-odată totul e foarte aproape, aproape te atinge. Așa se întâmplă numai în somn... (Pauză.) Printr-un anunț în gazeta de seară, am găsit un apartament teribil într-o zonă teribilă. La marginea orașului, într-un cartier nou. În fața blocului, în weekend bărbații înjură de dimineața până seara jucând domino sau cărți pe o sticlă de vodcă. După un an ni s-a născut o fetiță... (Pauză.) Acum o să vă povestesc despre moarte... Ieri tot orașul l-a înmormântat pe colegul meu de clasă, locotenent de miliție... L-au adus în sicriu din Cecenia și nici nu l-au deschis, nu i l-au arătat mamei lui. Ce au adus? Au fost salve și tot tacâmul. Slavă eroilor! Am fost acolo. A fost și tata cu mine... tatei îi străluceau ochii... Înțelegeți ce vreau să spun? Omul nu e pregătit pentru fericire, el e pregătit pentru război, pentru frig și grindină. Oameni fericiți, în afară de fetița mea de trei luni, n-am întâlnit... n-am întâlnit niciodată... Rusul nu se pregătește pentru fericire. (Pauză.) Toți oamenii normali își trimit copiii în străinătate. Au plecat mulți dintre prietenii mei... mă sună din Israel, din Canada... Înainte nu mă gândeam să plec. Să plec – să plec... Gândul ăsta mi s-a ivit când s-a născut fiica mea. Vreau să-i apăr pe cei pe care-i iubesc. Tata n-o să-mi ierte asta. Știu.

Conversație rusească în Chicago

Ne-am întâlnit din nou la Chicago. Trăiește aici de ceva vreme. S-a adunat un grup de ruși. O masă rusească și o conversație rusească, în care la eternele întrebări rusești – ce-i de făcut și cine-i vinovat – s-a mai adăugat una: să pleci, sau să nu pleci?

„...eu am plecat pentru că m-am speriat... La noi orice revoluție se termină la fel: oamenii se jefuiesc pe șest unii pe alții și îi pocnesc în mutră pe evrei. La Moscova era un adevărat război, în fiecare zi cineva era aruncat în aer, ucis. Seara nu puteai ieși pe stradă dacă n-aveai un câine de luptă. Mi-am luat special un bull-terrier...”

„...îndată ce a deschis Gorbaciov cușca, am și șters-o. Ce am lăsat acolo? Un apartament nenorocit de două camere. Mai bine să fiu cameristă cu un salariu bun decât medic cu venituri de homeless. Toți am crescut în URSS: strângeam metale pentru reciclare la școală și iubeam cântecul *Ziua Victoriei*. Am fost educați în spiritul marilor povești despre dreptate, cu

desene animate sovietice, în care totul e limpede: asta e bine, asta e rău. O lume ordonată și dreaptă. Bunicul meu a pierit la Stalingrad pentru patria sovietică, pentru comunism. Dar eu am vrut să trăiesc într-o țară normală. Să am perdele la ferestre, să am pernuțe, să vină soțul acasă și să-și pună halatul. Eu stau prost cu suflul rusesc, îmi cam lipsește. Am fugit în State. Iarna mîncăm căpșuni. Sunt acolo salamuri câte vrei și nici unul nu are valoare de simbol...”

„...în anii '90 era ca-n basme, era bună dispoziție... Te uitai pe geam – la fiecare colț era câte-o demonstrație. Dar în scurt timp n-a mai fost nici ca-n basme, nici bună dispoziție. Ați vrut piață liberă – poftim! Eu și soțul meu suntem ingineri, dar la noi jumătate din oameni erau ingineri. N-au umblat cu mînuși: «La gunoi cu voi.» Dar noi suntem cei care au făcut perestroika, cei care au îngropat comunismul. Și acum nimeni nu mai are nevoie de noi. Mai bine să nu-mi amintesc... Fetița mea voia să mănânce, iar eu n-aveam nimic în casă. În tot orașul erau anunțuri: cumpăr... cumpăr... «Cumpăr un kilogram de mâncare» – nu carne, nu brînză, orice fel de mâncare. Am fi fost fericiți și cu un kilogram de cartofi, la piață se vindeau turte din cânepă, ca în vreme de război. Soțul unei vecine a fost împușcat la intrarea în bloc. Parlamentar. A zăcut o jumătate de zi acoperit cu un ziar, într-o baltă de sânge. Deschizi televizorul: ba a fost asasinat un bancher, ba un businessman... În cele din urmă, o bandă de hoți a ajuns să controleze totul. În curînd oamenii o să intre cu topoarele în Rubliovka¹²¹...”

„...nu Rubliovka o s-o devasteze, ci cutiile de carton din piețe în care trăiesc muncitorii imigranți. O să înceapă să omoare tadjici, moldoveni...”

„...din partea mea pot să se ducă toți în... Să crape toți! Eu o să trăiesc pentru mine...”

„...am hotărât să plec când Gorbaciov s-a întors de la Foros și a spus că nu renegăm socialismul. Atunci eu nu particip! Eu nu vreau să trăiesc în socialism! Era o viață ternă, știam din copilărie că o să fim *oktiabriata*, pionieri, comsomoliști. Primul salariu – șaizeci de ruble, apoi optzeci, iar spre sfârșitul vieții – o sută douăzeci... (*Râde.*) Diriginta, la școală, ne speria: «Dacă ascultați radio Svoboda, niciodată n-o să deveniți comsomoliști. Și dacă află dușmanii noștri?» Cel mai amuzant e că și ea trăiește acum în Israel...”

„...Cîndva am avut și eu un ideal, și nu eram o mic-burgheză oarecare. Îmi dau lacrimile... CSSU! Tancurile în centrul Moscovei erau o privesc cruntă. Părinții mei au venit de la *dacea* ca să facă provizii de alimente în

caz că începea războiul civil. Banda aia! Junta aia! Au crezut că, dacă aduc tancurile, nici n-o să mai fie nevoie de altceva. Că oamenii nu vor decât un singur lucru, să se găsească de mâncare, și atunci acceptă orice. Lumea a ieșit în stradă... Țara s-a trezit... A fost doar un moment, o secundă... un germene... (*Râde.*) Mama mea e un om superficial, nu se gândește prea mult la nimic. Foarte departe de politică, ea se ghidează după principiul: viața trece, trebuie să iei acum tot ce poți. O femeie tânără și drăguță. Până și ea s-a dus la Casa Albă cu umbrela pe umăr...”

„...ha-ha-ha... În loc de libertate, ne-au dat cupoane. Așa a fost împărțită o țară măreață: petrol, gaz... Nu știu cum să mă exprim... Unii au primit covrigi, alții doar gaura de la covrig. Cupoanele trebuiau schimbate în acțiuni la întreprinderi, dar puțini au știut cum. În socialism n-am învățat să facem bani. Tata a adus acasă niște pliante publicitare: „Imobiliare Moscova“, „Petrol-Diamant-Invest“, „Nichel Norilsk“... Se certa cu mama în bucătărie și până la urmă au vândut totul unui tip la metrou. Mi-au cumpărat o geacă de piele modernă. De toți banii. În geaca asta am venit în America...”

„...noi le mai avem și acum. O să le vindem peste vreo treizeci de ani la un muzeu...”

„...nu vă puteți închipui cât de tare urăsc țara aia... Urăsc parada Victoriei! Mi se face greață când mă gândesc la blocurile cenușii de beton și la balcoanele ticsite de borcane cu roșii și castraveți... și mobilă veche...”

„...a început războiul din Cecenia... Fiul meu trebuia să plece în armată peste un an. Minerii flămânzi au venit la Moscova și au bătut cu căștile în asfaltul din Piața Roșie. Lângă Kremlin. Nu era clar ce direcție vor lua evenimentele. Sunt oameni minunați, valoroși, dar nu se poate trăi acolo. Am plecat de dragul copiilor, le-am asigurat aici o pistă de decolare. Dar ne-au părăsit și sunt groaznic de departe de noi...”

„...ăăă... cum se spune în rusește? Uit... Emigrarea e ceva normal, rusul poate acum să trăiască unde vrea, unde i se pare interesant. Unii din Irkutsk pleacă la Moscova, alții din Moscova pleacă la Londra. Întreaga lume s-a transformat într-un caravanserai...”

„...un patriot adevărat nu-i poate dori Rusiei decât ocupație. S-o ocupe cineva...”

„...am lucrat în străinătate și m-am întors la Moscova... Se luptau în mine două sentimente; voiam să trăiesc într-o lume cunoscută, în care să pot, ca în apartamentul meu, să găsesc cu ochii închiși orice carte de pe

raft, și în același timp îmi doream să zbor într-o lume infinită. Plec sau rămân? – nicicum nu mă puteam hotărî. Era în 1995... Mergeam, îmi amintesc ca azi, pe strada Gorki, și în fața mea vorbeau tare două femei... și nu le înțelegeam... Dar vorbeau rusește. Am încremenit! Am rămas așa... stană de piatră... Niște cuvinte noi și, mai important, intonația. Mult dialect sudic. Și o altă expresie a fețelor... Am lipsit doar câțiva ani și acum am devenit străină. Pe atunci timpul trecea foarte repede, gonea. Moscova era murdară, nici vorbă de strălucirea unei capitale! Peste tot erau grămezi de gunoi. Gunoiul libertății: cutii de bere, ambalaje viu colorate, coji de portocale... Toți înfulecau banane. Acum nu mai e așa. S-au săturat. Am înțeles că orașul pe care-l iubisem atât de mult și unde mi-era bine și confortabil nu mai există. Adevărații moscoviți stăteau îngroziți în casele lor sau plecau. Vechea Moscovă dispărea. Apărea o populație nouă. Îmi venea să-mi fac valiza și să fug în clipa aia. Nici în zilele puciului din august nu simțisem o asemenea spaimă. Atunci eram în extaz! Împreună cu o prietenă, în vechiul meu Jiguli, duceam la Casa Albă fluturași, îi tipăream la noi la institut, unde aveam xerox. Mergeam acolo și înapoi pe lângă tancuri și îmi amintesc că m-a mirat să văd pe ele petice. Petice pătrate, prinse în șuruburi...

În toți acei ani, cât am lipsit, prietenii mei au trăit în plină euforie: revoluția reușise! Comunismul căzuse! Toți aveau convingerea că avea să fie bine, fiindcă în Rusia sunt mulți oameni cu școală. E o țară foarte bogată. Dar și Mexic e o țară bogată... Democrația nu se cumpără cu petrol și gaze, și nici n-o poți importa, ca pe banane sau ciocolată elvețiană. Nu poți să dai decret prezidențial... E nevoie de oameni liberi, și nu existau. Nici acum nu există. În Europa lumea se ocupă de democrație de două sute de ani, o îngrijesc ca pe un gazon. Acasă, mama plângea: «Tu zici că Stalin a fost rău, dar cu el am învins. Tu însă vrei să-ți trădezi patria.» A venit în vizită un vechi prieten. Beam ceai în bucătărie: «Ce-o să fie? N-o să fie nimic bun până nu omorâm toți comunistoizii.» Iar sânge? După câteva zile mi-am depus actele pentru emigrare..."

„...m-am despărțit de soțul meu... Am obținut pensie alimentară, dar el nu plătește și pace. Fiica noastră a intrat la facultatea de comerț, nu ne ajungeau banii. Prietena mea cunoștea un american care a pornit o afacere în Rusia. Avea nevoie de o secretară, dar nu voia un model cu picioare până-n gât, ci un om de nădejde. Prietena mea m-a recomandat pe mine. Îl interesa foarte tare viața noastră, erau multe lucruri pe care nu le înțelegea. „De ce toți businessmenii voștri poartă pantofi de lac?” Ce înseamnă «să

dai șpagă» și ... «la noi jocurile sunt făcute dinainte»? Întrebări de felul ăsta. Dar avea planuri mari: Rusia e o piață uriașă! A fost devalizat în mod banal. Prin mijloace simple. Pentru el cuvântul dat însemna foarte mult: dacă-i spuneai ceva, te credea. A pierdut mulți bani și a hotărât să plece acasă. Înainte de plecare m-a invitat la restaurant, eu credeam că o să ne luăm rămas-bun și gata. Dar el a ridicat paharul: «...Hai să bem – știi pentru ce? Pentru că aici n-am câștigat bani, dar mi-am găsit o soție rusoaică minunată.» Suntem deja împreună de șapte ani...”

„...înainte am locuit în Brooklyn... Auzi vorbindu-se rusește peste tot și e plin de magazine rusești. În America poți să te naști cu o moașă rusoaică, să înveți la o școală rusească, să lucrezi la un patron rus, să te spovedești unui preot rus... Pe teighele e salam Elțin, Stalin, Mikoian... și slănină în ciocolată... Bătrânii joacă domino sau cărți pe bănuțe. Poartă discuții nesfârșite despre Gorbaciov și Elțin. Sunt staliniști și antistaliniști. Treci pe lângă ei și auzi: «A fost necesar Stalin?» «Da, a fost.» Eu știam despre Stalin de când eram mică. Aveam cinci ani... Stăteam cu mama în stația de autobuz, din câte-mi amintesc acum, aproape de sediul raional al KGB, eu ba făceam mofături, ba plângeam zgomotos. «Nu mai plânge», m-a rugat mama, «că o să ne audă niște oameni răi, care l-au luat pe bunicul și pe mulți alți oameni buni». Și a început să-mi povestească despre bunicul... mama avea nevoie să vorbească cu cineva... Când a murit Stalin, la grădiniță ne-au pus pe toți să plângem. Numai eu n-am plâns. Bunicul s-a întors din lagăr și a îngenunchat în fața bunicii. Ea nu încetase să tragă sfori ca să-l găsească...”

„...acum în America au apărut mulți tineri ruși care poartă tricouri cu portretul lui Stalin. Își desenează secera și ciocanul pe capotele mașinilor. Îi urăsc pe negri...”

„...noi suntem din Harkov... De acolo, America părea un paradis. Țara fericii. Prima impresie, când am venit: noi am încercat să construim comunismul, dar americanii au reușit. O fată pe care-o cunoșteam ne-a condus la un magazin cu reduceri – n-aveam decât o pereche de jeanși fiecare, trebuia să ne îmbrăcăm din cap până-n picioare. Mă uit: o fustiță, trei dolari, jeanșii – cinci... Prețuri ridicole! Mirosea a pizza... a cafea bună... Seara am deschis cu soțul meu o sticlă de Martini și am fumat Marlboro. Visul se împlinise! Dar trebuia să începem totul de la zero la patruzeci de ani. Aici ești direct cu două-trei trepte mai jos, indiferent dacă ești regizor, actriță sau absolventă a Universității din Moscova... La început m-am angajat îngrijitoare la spital: duceam oalele de noapte,

spălăm pe jos. N-am suportat. Am început să plimb câini pentru doi bătrâni. Am fost casieră la un supermarket... Era 9 Mai, sărbătoarea cea mai dragă mie. Tata ajunsese până la Berlin. Îmi aminteam de asta... Casiera-șefă îmi spune: «Noi am învins, dar și voi, rușii, ați avut un merit. Ne-ați ajutat.» Așa învață ei la școală. Era să cad de pe scaun! Ce știu ei despre Rusia? Rușii beau vodcă din pahare mari și la ei e multă zăpadă...”

„...ne-am dus după salam, dar salamul s-a dovedit a nu fi atât de ieftin cum visam noi...”

„...din Rusia pleacă creierele și vine mână de lucru... imigranții din țările sovietice... Mama îmi scrie că un măturător tadjic și-a adus deja tot neamul la Moscova. Acum lucrează pentru el, le-a ajuns patron. El comandă. Nevastă-sa e veșnic însărcinată. Își taie berbecii de sărbători direct în fața blocului. Sub ferestrele moscoviților. Și prăjesc *şaşlâk*...”

„...omul e o ființă rațională. Toate aceste sentimentalisme privind limba bunicilor noștri nu sunt decât emoții. Eu mi-am interzis să citesc cărți rusești, să mă uit pe site-uri rusești. Vreau să elimin din mine tot ce-i rusec. Să nu mai fiu rus...”

„...soțul meu voia foarte tare să plecăm... Am adus cu noi zece lăzi cu cărți rusești, ca să nu-și uite copiii limba maternă. La Moscova, la vamă, ne-au deschis toate lăzile, căutau obiecte de patrimoniu, dar noi aveam doar Pușkin, Gogol... Vameșii nu se mai opreau din răs... Și acum deschid radioul pe postul Maiak și ascult cântece rusești...”

„...Rusia, Rusia mea... Petersburg iubit! Cât aș vrea să mă întorc! Acuși încep să plâng... Trăiască comunismul! Acasă! Aici și cartofii au un gust oribil. Dar ciocolata rusească e pur și simplu excelentă!”

„...dar vă plăcea să vă luați chiloți pe cartelă? Îmi aduc aminte cum învățam și dădeam examen la comunism științific...”

„...mestecenii rusești... mestecenii, mai târziu...”

„...fiul surorii mele... Vorbește superb engleza. E computerist. A trăit un an în America și s-a întors acasă. Spune că acum în Rusia e mai interesant...”

„...așa zic și eu... Mulți trăiesc bine și acolo acum: au slujbă, casă, mașină – au de toate. Și totuși le e frică și vor să plece. Poate să li se confişte afacerea, pot să intre la închisoare fără motiv... sau să-i lichideze careva într-o seară la intrarea în bloc... Nimeni nu respectă legea – nici cei de sus, nici cei de jos...”

„...Rusia cu Abramovici și Deripaska... cu Lujkov¹²²... oare asta-i Rusia? Corabia asta se scufundă...”

„...copii, trebuie să trăim în Goa... dar să ne câștigăm banii în Rusia...”

Ies pe balcon. Aici se fumează și se continuă aceeași discuție: cei care pleacă astăzi din Rusia sunt deștepții sau proștii? Nu mi-a venit să cred când am auzit că la masă cineva cânta Serile de lângă Moscova, iubitul nostru cântec sovietic: „În grădină și șoaptele-au tăcut,/ Până-n zori e stins totu-n ea./ Dacă, dac-ați ști cât de dragi îmi sunt/ Serile lângă Moscova.” Mă întorc în cameră – deja cântă toată lumea. Și eu.

Note

121. Denumirea neoficială a unei cunoscute zone rezidențiale din suburbiile Moscovei.

122. Oleg Deripaska (n. 1968), om de afaceri, unul dintre cei mai bogați douăzeci de oameni din Rusia; Iuri Lujkov (n. 1936), politician rus, primar al Moscovei între 1992 și 2010, acuzat de corupție.

Despre o pacoste străină pe care Dumnezeu a așezat-o pe pragul casei voastre

Ravšan... – gasterbeiter¹²³, 27 de ani

Gafhar Djuraeva – președintă a Fundației Tadjikistan din Moscova

„...un om fără patrie e ca o privighetoare fără grădina ei.“

— Știi multe despre moarte. Știi atât de multe că până la urmă o să înnebunesc...

Trupul e un recipient pentru suflet. Casa lui. După obiceiurile musulmane, trupul trebuie înmormântat cât mai repede, de preferat chiar în ziua în care Allah a luat sufletul. În casa mortului se atârna de un cui o bucată de pânză albă, care rămâne acolo patruzeci de zile. Sufletul vine noaptea și se așază pe această pânză. Ascultă vocile rudelor. Se bucură. Și zboară înapoi.

Ravšan... mi-l amintesc bine... Povestea obișnuită... Nu și-a primit salariul jumătate de an. Lăsase în Pamir patru copii și un tată grav bolnav. S-a dus la casieria șantierului, a cerut un avans și i-a fost refuzat. Ultima picătură. A ieșit în fața clădirii și și-a tăiat gâtul cu cuțitul. M-au sunat... M-am dus la morgă... Avea o față uluitor de frumoasă... N-o pot uita. Fața lui... Am adunat bani. Pentru mine, și acum e un mister cum funcționează acest mecanism interior: nimeni n-are bani, dar, dacă moare cineva, se strânge pe loc suma necesară, până la ultimul bănuț, ca să fie înmormântat acasă, în pământul lui. Să nu rămână printre străini. Chiar dacă-i ultima rublă din buzunar, oamenii o dau. Dacă le spui că trebuie să plece acasă, nu dau; dacă le spui că are copilul bolnav, nu dau, dar dacă moare – poftiți, luați. Au adus o pungă de plastic cu bancnote mototolite și mi-au pus-o pe birou. Și eu m-am dus cu ea la casă, la Aeroflot. La șef. Sufletul zboară singur acasă, dar să trimiți un sicriu cu avionul e foarte scump.

(La niște hârtii de pe masă. Citește.)

...polițiștii au intrat în apartamentul în care locuiau niște gasterbeiteri – o femeie însărcinată și soțul ei – și au început să-l bată pe bărbat în fața soției lui pe motiv că nu au permise de ședere. Ea a început să sângereze – a murit, și a murit și copilul ei nenăscut....

...într-o suburbie a Moscovei au dispărut trei oameni: doi frați și o soră... Nouă ne-au cerut ajutorul rudele lor venite din Tadjikistan. Am sunat la brutăria la care lucraseră. Prima dată ni s-a răspuns: „N-am auzit de ei.“ A doua oară, la telefon a venit chiar patronul: „Da, au lucrat la mine niște tadjici. Le-am dat banii pe trei luni și au plecat în aceeași zi. Nu știu să vă spun unde.“ Atunci ne-am adresat poliției. Toți trei au fost găsiți morți. Fuseseră uciși cu o lopată și îngropați în pădure. Patronul brutăriei a început să sune la Fundație și să amenințe: „Eu am oameni peste tot. Vă aranjez și pe voi.“

...doi tadjici tineri care lucrau pe șantier au fost aduși cu Salvarea la spital... Au stat toată noaptea în holul rece de primire și nimeni nu s-a ocupat de ei. Medicii nu-și ascundeau sentimentele: „Cine v-a pus să veniți aici, cururi tuciurii ce sunteți?“

...niște polițiști care făceau un raid au scos într-o noapte cincisprezece muncitori tadjici dintr-un subsol, i-au întins pe zăpadă și au început să-i bată, să-i calce în picioare cu bocancii lor cu țințe. Un băiat de cincisprezece ani a murit...

...o mamă și-a primit fiul mort din Rusia. Fără organe interne... Pe piața neagră din Moscova se poate cumpăra orice are un om: rinichi, plămâni, ficat, globi oculari, valve cardiace, piele...

Aceștia sunt frații și surorile mele... Și eu m-am născut în Pamir. Sunt munteancă. La noi, pământul valorează greutatea lui în aur, grâul nu se măsoară cu sacul, ci cu tichia. Peste tot sunt munți uriași, față de care orice minune creată de mâna omului pare minusculă. O jucărioară. Acolo trăiești cu picioarele pe pământ și cu capul în nori. Ești atât de sus, că parcă n-ai mai fi pe lumea asta. Marea e cu totul altceva, marea te cheamă spre ea, munții însă îți dau sentimentul că ești protejat, ei te apără. Sunt un rând în plus de ziduri pentru casa ta. Tadjicii nu sunt războinici; când veneau dușmanii pe pământurile lor, ei urcau în munți... *(Tace.)* Cântecele meu tadjic preferat este un cântec despre părăsirea pământului natal. Plâng ori de câte ori îl ascult... Lucrul cel mai îngrozitor pentru un tadjic este să-și părăsească patria. Să trăiască departe de ea. Un om fără patrie e ca o

privighetoare fără grădina ei. Trăiesc de mulți ani la Moscova, dar mă înconjur mereu de ce aveam acasă: când văd niște munți într-o revistă, decupez fotografia și o atârn pe perete; la fel fac ori de câte ori dau de imagini cu un cais înflorit sau cu bumbac alb. Deseori visez că adun bumbac... Desfac o capsulă, capsula asta are margini foarte ascuțite, și înăuntru se află un ghemotoc alb, ca de vată, ce pare aproape imaterial, și trebuie să-l scot fără să-mi rănesc mâinile. Dimineța mă trezesc obosită... În piețele din Moscova caut mere tadjice, ale noastre sunt cele mai dulci, și strugurii tadjici sunt mai dulci ca zahărul. Iar în copilărie visam că o să văd cândva pădurea rusească, ciuperci... Că o să mă duc și o să-i văd pe oamenii aceia. Asta e cealaltă parte a sufletului meu: izba, cuptorul, piroștile. *(Tace.)* Vă povestesc despre viața noastră... Și despre frații mei... Pentru voi, toți arată la fel: bruneți, nespălați, arțăgoși. Dintr-o lume de neînțeles. O pacoste străină pe care Dumnezeu a așezat-o pe pragul casei voastre. Ei însă n-au senzația că au venit la niște oameni străini, pentru că părinții lor au trăit în URSS, și Moscova era capitala tuturor. Între timp au căpătat aici o slujbă și adăpost. În Est e o vorbă: nu scuipa în vasul din care bei apă. La școală, toți băieții tadjici visează să vină să câștige bani în Rusia... Ca să-și cumpere bilet, strâng bani din tot *kișlac*-ul. Vameșii ruși îi întreabă la graniță: „La cine te duci?“ Ei răspund: „La Nina...” Pentru ei, toate rusoaicele sunt Nina... Limba rusă nu se mai învață la școală. Fiecare își aduce cu el covorașul pentru rugăciune...

(Stăm de vorbă la Fundație. Sunt doar câteva cămăruțe. Telefoanele sună întruna.)

Aseară am salvat o fată... A avut inspirația să mă sune chiar din mașina cu care o duceau polițiștii în pădure, m-a sunat și a șoptit: „M-au luat de pe stradă, mă duc în afara orașului. Sunt beți cu toții.” Mi-a dat numărul mașinii... Beți fiind, uitaseră s-o percheziționeze și să-i ia mobilul. Fata tocmai venise de la Dușanbe... E o fată frumoasă... Eu sunt o femeie orientală, încă de mică mama și bunica m-au învățat cum trebuie să vorbești cu un bărbat. „Focul nu-l învingi cu foc, ci doar cu înțelepciune”, spunea bunica. Am sunat la secția de poliție: „Dragul meu, se întâmplă ceva ciudat: băieții voștri au dus-o nu știu unde pe o fată de-a noastră, și sunt băuți. Sunați-i, să nu intre în păcat. Știm numărul mașinii.” La celălalt capăt al firului – un potop de înjurături: „ciorile” astea... „mămuțele astea negre”, care abia au coborât din copac, „ce dracu’ vă pierdeți vremea cu ei”. „Dragul meu, ascultă-mă, și eu sunt o «mămuță neagră»... Ți-aș putea fi mamă...” Tăcere! Sunt și ei oameni... Mereu mă

bazez pe asta... Dintr-o vorbă într-alta, am început să discutăm. După cincisprezece minute, mașina s-a întors... Au adus-o înapoi pe fată... Ar fi putut s-o violeze, s-o omoare. Nu o dată... am cules astfel de fete din pădure bucată cu bucată... Știți ce sunt eu? Lucrez ca un alchimist... Avem o fundație socială – n-avem bani, n-avem putere, avem doar oameni cumsecade. Ajutoarele noastre. Îi ajutăm, îi salvăm pe cei lipsiți de apărare. Rezultatul dorit ne iese din nimic: din nervi, din intuiție, din lingușeli orientale, din milă rusească, din cuvinte simple precum „scumpule“, „dragule“, „știam eu că ești un bărbat adevărat și că întotdeauna o să ajuți o femeie“. „Băieți“, le spun eu unor sadici în uniformă, „eu am încredere în voi“. Am încredere că sunteți oameni. Odată, am stat de vorbă îndelung cu un general de poliție... Nu era un idiot, nu era un soldățoi, ci un bărbat cu aer intelectual. „Știți“, i-am spus eu, „la dumneavoastră lucrează un adevărat gestapovist. Un maestru al torturii, toată lumea se teme de el. Îi schilodește pe oamenii fără adăpost și pe muncitorii imigranți pe care-i prinde“. Credeam că se va îngrozi sau se va speria, că va apăra onoarea uniforme. Dar m-a privit zâmbind: „Dați-mi numele lui. Ce om de ispravă! O să-l avansăm, o să-i dăm o decorație. Astfel de cadre trebuie încurajate. O să-l propun pentru o primă.“ Am amuțit. Și el a continuat: „Vă mărturisesc cinsti... Special vă creăm condiții insuportabile, ca să vă cărați mai repede. În Moscova sunt două milioane de gasterbeiteri, orașul nu poate absorbi toți oamenii care ne-au căzut deodată pe cap. Sunteți prea mulți.“ (Tace.)

Frumoasa Moscovă... Am mers împreună prin Moscova și ne-am tot minunat: „Ce frumoasă a devenit Moscova! E deja o capitală europeană!“ Dar eu nu simt această frumusețe. Merg, mă uit la clădirile noi și îmi amintesc: aici au murit doi tadjici, au căzut de pe schele... iar aici unul s-a înecat în ciment... Îmi amintesc pe ce mărunțiș trudeau. Toți fac bani pe seama lor: funcționarii, polițiștii, autoritățile locale... Un măturător tadjic semnează un contract conform căruia primește treizeci de mii, iar la el ajung șapte. Restul i-l iau și îl împart între ei diferiți șefi... șefii șefilor... Legile nu sunt respectate, în loc de legi conduc lovelele și forța. Omul mărunț e cel mai lipsit de apărare, până și un animal din pădure e mai apărat decât el. La voi, pe animale le apără pădurea, iar la noi, munții... (Tace.) Cea mai mare parte a vieții am trăit-o în socialism, acum îmi amintesc cum îl idealizam pe om, pe vremea aceea aveam o părere bună despre om. La Dușanbe lucram la Academia de Științe. Mă ocupam de istoria artei. Credeam că omul a scris în cărți despre el însuși, că în ele-i

adevăru... Nu, nu-i decât o fărâma de adevăr... De mult nu mai sunt idealistă, acum știu prea multe... Vine des la mine o fată, e bolnavă... O violonistă celebră de-a noastră. De ce a înnebunit? Poate pentru că i s-a spus: „Cânți la vioară, la ce-ți folosește asta? Știi două limbi străine, la ce-ți folosește? Treaba voastră e să faceți curat, să măturați. Voi aici sunteți sclavi.“ Fata asta nu mai cântă la vioară. A uitat tot.

Am avut și un tânăr... L-au prins polițiștii undeva în suburbii, i-au confiscat banii, dar avea puțini. S-au enervat. L-au dus în pădure. L-au bătut. Iarnă. Ger. L-au dezbrăcat până la chiloți... Ha, ha, ha... I-au rupt toate actele... Și el îmi povestește toate astea. Îl întreb: „Și cum ai scăpat?“ „Credeam c-o să mor, alergam desculț prin zăpadă. Și deodată, ca în basme, am văzut o izbă. Am bătut în gemuleț și a ieșit un bătrân. Și bătrânul ăsta mi-a dat un cojoc să mă încălzesc, și ceai cu dulceață. M-a îmbrăcat. A doua zi s-a dus în sat și a găsit un camion, cu care m-a adus la Moscova.“

Bătrânul ăsta... și el e Rusia...

O cheamă cineva din încăperea alăturată: „Gafhar Kandilovna, vă caută cineva.“ Aștept să se întoarcă. Am un pic de răgaz – și îmi amintesc ce am auzit în apartamentele moscovite.

În apartamentele moscovite

— Ne-au invadat... Sufletul bun al rușilor...

— Poporul rus nu e deloc bun. Asta-i o confuzie imensă. E milostiv, sentimental, dar nu bun. Unii au măcelărit un câine de curte și au filmat totul. S-a revoltat tot Internetul. Mai-mai să se organizeze un linșaj. Dar când șaptesprezece gasterbeiteri au ars în piață – stăpânul lor îi încuiase cu cheia peste noapte într-un vagon metalic, împreună cu marfa – au vorbit despre ei doar organizațiile pentru apărarea drepturilor omului. Care, prin natura activității lor, trebuie să apere pe oricine. Atitudinea generală era următoarea: au murit ăștia, vin alții. Fără chip, fără grai... străini...

— ăștia sunt sclavi. Sclavi moderni. Tot ce au e p... lor și o pereche de teniși. În țara lor e mai rău decât în cel mai mizerabil subsol moscovit.

— A venit ursul să ierneze la Moscova. S-a hrănit cu gasterbeiteri. Cine-i mai numără? Ha, ha, ha...

— Până la destrămarea URSS trăiam toți ca într-o familie... Așa ni se spunea la învățământul politic... Atunci ei erau „oaspeți ai capitalei“, acum sunt „ciori“, „cururi tuciurii“. Bunicul mi-a povestit cum a luptat împreună cu niște uzbeci la Stalingrad. Credeau că sunt frați pe vecie.

— Mă uimiți... Ei s-au separat. Au vrut libertate. Ați uitat? Aduceți-vă aminte cum îi tăiau pe ruși prin anii '90. Jefuiau, siluiau. Îi goneau de peste tot. Îți băteau în ușă în toiul nopții... Dădeau buzna – care cu cuțitul, care cu pistolul automat: „Valea de pe pământul nostru, rus nemernic!“ Îți dădeau cinci minute să-ți strângi lucrurile – și transport gratuit până la gara cea mai apropiată. Oamenii își părăseau apartamentele în papuci... Așa a fost...

— N-am uitat de umilirea fraților și surorilor noastre! Moarte ciorilor! Ursul rus e greu de trezit, dar, când se ridică în două labe, varsă mult sânge.

— Caucazul a primit peste bot patul de pușcă rusească. Al cui e rândul acum?

— Îi urăsc pe *skinheads*! Un singur lucru știu: să omoare în bătaie cu bâte de baseball sau ciocane un biet măturător tadjic care nu le-a făcut nimic. La demonstrații scandează: „Rusia – pentru ruși, Moscova – pentru moscoviți.“ Mama mea e ucraineană, tata moldovean, bunica pe linie maternă rusoaică. Eu ce sunt? După ce criteriu au de gând să „curețe“ Rusia de nonruși?

— Trei tadjici înlocuiesc o autobasculantă. Ha, ha, ha...

— Mie mi-e dor de Dușanbe. Acolo am crescut. Am învățat farsi. Limba poezilor.

— Încearcă să mergi prin oraș cu o pancartă pe care să scrie „Îi iubesc pe tadjici“. O să-ți pocească mutra pe loc.

— Lângă noi e un șantier. „Cururile tuciurii“ roiesc ca șobolanii. Ne e frică să ne ducem seara la magazin din cauza lor. Pentru un telefon mobil ieftin pot să te și omoare...

— Da, da! Eu am fost jefuit de două ori – de niște ruși. Iar la intrarea în bloc erau să mă omoare tot niște ruși. Ce m-am săturat de poporul ăsta „pravoslavnic“!

— Ați vrea ca fiica dumneavoastră să se mărite cu un imigrant?

— E orașul meu natal. Capitala mea. Și ei au venit aici cu Șaria lor. De Eid al-Adha¹²⁴ taie berbeci sub ferestrele mele. Păi, de ce nu în Piața Roșie? Bietele animale țipă, sângele fâșnește... Ieși în oraș – ici-colo, bălți roșii pe asfalt... Merg cu copilul: „Mamă, ce-i asta?“ În ziua aia orașul „se înnegrește“. Nu mai e orașul nostru. Se revarsă din beciuri cu sutele de mii... Polițiștii se lipesă de pereți de frică...

— Eu sunt prietenă cu un tadjic. Îl cheamă Said. Frumos ca un zeu! Acasă la el era medic, aici lucrează pe șantier. Sunt îndrăgostită de el până peste urechi. Ce să fac? Când ne întâlnim, ne plimbăm prin parcuri sau

ieșim undeva în afara orașului, ca să nu ne întâlnim cu nici o cunoștință de-a mea. Mi-e frică de părinți. Tata m-a avertizat: „Dacă te prind cu un «tuciuriu», vă împușc pe amândoi.“ Ce e tatăl meu? Muzician... A terminat Conservatorul...

— Dacă un „bronzat“ iese cu o fată de-a noastră...! Țștia ar trebui caștrați.

— De ce îi urăște lumea? Din cauza ochilor negri, a formei nasului. Îi urăște așa, pur și simplu. La noi fiecare urăște obligatoriu pe cineva: pe vecini, pe caralii, pe oligarhi... pe idioții de yankei... Pe cine vrei și pe cine nu vrei! E multă ură în aer... Mai bine să nu atingi pe nimeni...

„...revolta populară pe care am văzut-o m-a speriat pentru tot restul vieții.“

(Este ora prânzului. Eu și Gařhar bem ceai din boluri tadjice și ne continuăm conversația.)

— Cândva o să-mi pierd mințile de la câte îmi amintesc...

Anul 1992... În loc de libertatea pe care am așteptat-o, a început un război civil. Cei din Kulob îi omorau pe cei din Pamir, iar cei din Pamir îi omorau pe cei din Kulob. Oameni din Karateghin, Hisor, Garm – toți s-au învrăjbit. Pe zidurile caselor erau atârinate pancarte: „Ruși, jos etele de pe Tadjikistan!“, „Comuniști – cărați-vă în Moscova voastră!“ Nu mai era iubitul meu Dușanbe... Pe străzile orașului mergeau mulțimi înarmate cu rāngi și pietre... Oameni absolut pașnici, calmi s-au transformat în criminali. Nu mai devreme de ieri erau altfel, beau liniștiți în ceainării, iar acum merg pe stradă și înjunghie femeile în pântec cu drugi de fier... Devastează magazine, chioșcuri. M-am dus la piață... În salcāmi erau agățate pālării și rochii, pe jos zăceau morți, oameni și animale de-a valma... *(Tace.)* Îmi aduc aminte... Era o dimineață frumoasă. O vreme am uitat de război. Mi se părea că totul va fi ca înainte. Iată, înfloresc merii, caișii... Nu-i nici un război. Am deschis larg fereastra și am văzut o mulțime întunecată. Toți mergeau în tăcere. Deodată, unul s-a întors și privirile noastre s-au întâlnit... Părea un om sărac; privirea acestui flăcău îmi spunea: chiar acum pot să intru în casa ta frumoasă și să fac ce vreau eu, e vremea mea... Asta îmi spuneau ochii lui... M-am îngrozit. M-am retras de la fereastră, am tras storurile pe rând, am dat fuga și am încuiat ușile cu toate lacătele, apoi m-am ascuns în camera cea mai îndepărtată. Era în ochii lui o patimă... Mulțimea are ceva satanic. Mi-e teamă și să-mi aduc aminte... *(Plānge.)*

Am văzut cum afară a fost ucis un băiețel rus. N-a ieșit nimeni, toți au închis geamurile; eu am țâșnit, în halat de baie: „Lăsați-l! L-ați omorât deja!“ Zăcea nemișcat... Au plecat. Dar după puțin timp s-au întors și au reînceput să-l lovească. Erau niște puști, ca și el. Niște băieței... ăștia erau băieței... Am sunat la miliție – s-au uitat cine e bătut și au plecat. (*Tace.*) Nu demult, când eram la Moscova cu cineva, am auzit: „Iubesc orașul Dușanbe. Ce oraș interesant era! Mi-e dor de orașul ăsta.“ Cât de recunoscătoare i-am fost acestui rus! Nimic în afară de iubire n-o să ne salveze. Allah nu-i ascultă pe cei ce se roagă pentru rău. Allah ne învață: nu deschide o ușă pe care n-ai s-o mai poți închide... (*Pauză.*) L-au omorât pe un prieten de-al nostru... Era poet. Tadjicilor le plac versurile, în fiecare casă sunt cărți cu poezii, măcar una-două, la noi poetul e un om sfânt. Nu te poți atinge de el. L-au omorât! Înainte de a-l omorî, i-au rupt mâinile... Pentru că scria... După puțin timp l-au omorât pe un alt prieten... Pe corp nu avea nici un semn, nici măcar o vânătăie, avea corpul curat-curățel, îl loviseră în gură... Pentru că vorbea... Era primăvară. Atât de însorit, atât de cald, și oamenii se omoară între ei... Îmi venea să plec în munți.

Toți au plecat. S-au salvat. Prietenii noștri locuiau în America, la San Francisco. Ne-au chemat la ei. Își luaseră acolo un apartament micuț. Era așa frumos! Oceanul Pacific... Îl vezi oriunde te-ai duce. Zile întregi am stat pe mal și am plâns, nu puteam să fac nimic. Veneam dintr-un război în care puteai fi omorât pentru o cutie de lapte... Pe mal a trecut un bătrân, cu pantalonii suflecați și cu un tricou viu colorat. S-a oprit lângă mine: „Ce-i cu tine?“ „În țara mea e război. Se omoară frații între ei“. „Rămâi aici.“ Spunea că oceanul și frumusețea vindecă... A stat mult cu mine să mă liniștească. Eu plângeam. La vorbele lui frumoase aveam o singură reacție – lacrimile îmi curgeau șiroaie, vorbele frumoase mă făceau să plâng mai tare decât împușcăturile de acasă, decât sângele.

Dar n-am putut să trăiesc în America. Îmi era dor de Dușanbe, și dacă acasă era periculos să mă întorc, măcar să fiu mai aproape. Ne-am mutat la Moscova... Eram în vizită la o poetă. Ascultam o bombăneală fără sfârșit: Gorbaciov e un palavragiu, Elțin e bețiv, rușii sunt niște vite... De câte ori am auzit asta? De o mie de ori! Gazda a vrut să-mi ia farfuria s-o spele, eu nu i-am dat-o – puteam să mănânc totul din aceeași farfurie. Și pește, și prăjitură. Veneam din război... La un alt scriitor, frigiderul era plin de brânzeturi și salamuri – tadjicii au și uitat ce sunt alea – și din nou am ascultat toată seara o bombăneală fără rost: conducerea e proastă, democrații seamănă cu comuniștii... capitalismul rusesc e canibal... Și

nimeni nu face nimic. Toți așteaptă: uite-acuși începe revoluția. Nu-mi plac furioșii ăștia de bucătărie. Nu fac parte din lumea lor. Revolta populară pe care am văzut-o m-a speriat pentru tot restul vieții, știu ce înseamnă libertatea în mâinile unor oameni care nu știu ce să facă cu ea. Răscoala sfârșește întotdeauna în sânge. Războiul e ca un lup care poate intra și în casa ta... (Tace.)

Ați văzut imaginile acelea de pe Internet? Pe mine m-au dărmănat. Am stat o săptămână în pat... Imaginile acelea... Ucideau și filmau. Aveau un scenariu, își scriseseră roluri... Ca pentru un film adevărat... Acum aveau nevoie de spectatori. Și noi ne uităm... ei ne-au făcut să... Merge un băiat pe stradă – un băiat de-al nostru, tadjic... Îl strigă unii, el se apropie și ei îl îmbrâncesc până cade jos. Îl bat cu niște bâte de baseball; la început băiatul se zvârcolește, apoi rămâne nemișcat. Îl leagă și-l bagă într-un portbagaj. În pădure, îl leagă de un copac. Se vede: cel care filmează caută un unghi avantajos, ca să iasă un film bun. Băiatului i se taie capul. De unde le-a venit asta? Taierea capului?... E un ritual oriental. Nu rusc. Probabil e din Cecenia. Îmi aduc aminte... Un an au ucis „cu șurubelnițe“, apoi au apărut greblele, după ele răngile și ciocanele... Întotdeauna moartea era provocată de lovirea cu un obiect contondent. Acum e o modă nouă... (Tace.) De data asta criminalii au fost găsiți. Vor fi judecați. Toți sunt băieți de familie bună. Astăzi omoară tadjici, mâine îi vor omorî pe cei bogați sau pe cei care se roagă la alt Dumnezeu. Războiul e ca un lup... A venit deja...

În beciurile Moscovei

Am ales un bloc – o stalinka în plin centrul Moscovei. Aceste blocuri au fost construite pe vremea lui Stalin pentru elita bolșevică, de aceea li se spune stalinki, și sunt și astăzi la mare preț. Empire stalinist: fațadă cu stucaturi, basoreliefuri, coloane, camere înalte de trei-patru metri. Urmașii foștilor conducători au sărăcit, aici se mută „noii ruși“. În față nu vezi decât Bentley și Ferrari. La parter sunt vitrinele luminate ale unor buticuri scumpe.

Deasupra e o viață, sub pământ alta. Împreună cu un jurnalist cunoscut, cobor la subsol... Șerpuim multă vreme printre țevi ruginite și pereți mucegăiți, din când în când ne blochează drumul niște uși din fier vopsite, cu lacăte și zăvoare – dar toate acestea sunt de formă. Bați la ușă într-un fel prestabilit și intri. Subsolul e plin de viață. Un coridor lung, luminat, și pe ambele părți camere cu pereții din placaj, cu niște draperii

multicolore în loc de uși. Subteranele Moscovei sunt împărțite între tadjici și uzbeki. E o comună. Cineva l-a recunoscut pe „ghidul” meu – el nu e aici pentru prima dată – și ne invită la el. Intrăm în cameră: la intrare e un munte de pantofi, niște cărucioare de copii. Într-un colț, o plită, o butelie, lângă ele sunt înghesuite mese și scaune, aduse aici de la cele mai apropiate gropi de gunoi. Tot restul spațiului este ocupat de paturi suprapuse improvizate.

E ora cinei. La masă stau deja vreo zece oameni. Facem cunoștință: Amir, Hurșid, Ali... Cei care sunt mai în vârstă au învățat la școli sovietice, vorbesc rusește fără accent. Tinerii nu știu limba. Zâmbesc doar.

Sunt bucuroși de oaspeți.

— Curând o să mâncăm un pic. (Cel care ne așază la masă e Amir, fost profesor, aici el pare să fie șeful.) – Gustați un plov tadjic. Gustos de te lingi pe degete! La tadjici așa e: dacă te-ai întâlnit cu un om aproape de casa ta, trebuie să-l chemi la tine și să-i dai un bolșor de ceai.

Nu pot să pornesc reportofonul – le e frică. Scot un stilou. Aici îmi e de ajutor respectul lor de țărani față de omul care scrie. Unii au venit din kișlakuri, alții au coborât de pe munte. Și au nimerit deodată într-un megalopolis.

— E bine la Moscova, e mult de lucru. Dar viața e ciudată. Când merg singur pe stradă... Chiar și ziua... Nu mă uit în ochii tinerilor – mă pot omorî. Trebuie să ne rugăm în fiecare zi...

— S-au apropiat trei de mine într-un tren... Veneam de la muncă... „Ce faci tu aici?” „Mă duc acasă.” „Unde e casa ta? Cine te-a chemat aici?” Au început să mă bată. Mă băteau și strigau: „Rusia-i pentru ruși! Slavă Rusiei!” „Băieți, de ce faceți asta? Allah vede totul.” „Allah al tău nu te vede aici. Noi avem Dumnezeuul nostru.” Mi-au spart dinții... mi-au rupt o coastă... Vagonul era plin de oameni, dar numai o față a reacționat: „Lăsați-l! Nu v-a făcut nimic.” „Ce vrei? Batem o «cioară».”

— Pe Rașid l-au omorât... L-au înjunghiat cu un cuțit de treizeci de ori. Spune-mi, de ce de treizeci de ori?

— Toate sunt din voia lui Allah... Omul sărac e mușcat de câini și dacă-i călare pe o cămilă.

— Tatăl meu a învățat la Moscova. Astăzi plânge zi și noapte după URSS. Visa să învăț și eu la Moscova. Dar pe mine aici polițiștii mă bat, patronul mă bate... Trăiesc în subsol, ca o pisică.

— Mie nu-mi pare rău după URSS... Nenea Kolea, vecinul nostru, era rus... Țipa la mama când îi răspundea în tadjică: „Vorbește cum trebuie.

Pământul i-al vostru, puterea-i a noastră.“ Mama plângea.

— Eu azi am avut un vis: merg pe strada noastră și vecinii se înclină: „*salam aleicum*“... „*Salam aleicum*“... În kişlakurile noastre au rămas numai femeile, bătrânii și copiii.

— Acasă leafa mea era de cinci dolari pe lună... Nevastă, trei copii... În kişlakuri oamenii nu văd zahăr cu anii...

— N-am fost în Piața Roșie. Nu l-am văzut pe Lenin. Muncă! Muncă! Lopată, târnăcop, clește. Toată ziua curg apele din mine ca dintr-un pepene.

— I-am dat bani unui maior pentru acte: „Allah să-ți dea sănătate. Ce om bun!“ Dar actele s-au dovedit false. M-au dus la pârnaie. M-au bătut cu picioarele, cu bastoanele.

— Dacă n-ai acte, nu ești om...

— Omul fără patrie e un câine vagabond... Oricine poate să-i tragă un șut. De zece ori pe zi te oprește poliția: „Prezintă actele.“ O hârtie o ai, dar alta-ți lipsește. Dacă nu le dai bani, te bat.

— Ce suntem noi? Zidari, cărăuși, măturători, spălători de vase... Ca manageri n-o să lucrăm aici...

— Mama e mulțumită că-i trimit bani. Mi-a găsit o fată frumoasă, încă n-am văzut-o. A ales-o mama. Când mă întorc acasă, mă însor.

— Toată vara am lucrat la un bogătan lângă Moscova, iar la sfârșit nu m-a plătit. „Valea! Valea! Ajunge că te-am hrănit.“

— Când ai o sută de oi, ai dreptate. Ai întotdeauna dreptate.

— Și prietenul meu i-a cerut bani stăpânului pentru munca lui. Pe urmă l-a căutat multă vreme poliția. A fost găsit îngropat în pădure... Mama lui a primit un sicriu din Rusia...

— Ne gonesc pe noi... Cine o să reconstruiască Moscova? Cine o să măture curțile? Rușii n-o să ridice un deget pe banii cu care suntem plătiți noi.

— Închid ochii și văd arâkul¹²⁵ curgând, bumbacul înflorind – are flori roz-pal, e ca o grădină.

— Dar tu știi că la noi a fost un mare război? După căderea URSS, imediat a început să se tragă. Trăia bine numai cine avea armă. Când mergeam la școală... în fiecare zi vedeam două-trei cadavre. Mama nu m-a mai lăsat să mă duc. Stăteam acasă și-l citeam pe Khayyam. La noi, toată lumea-l citește pe Khayyam. Tu îl știi? Dacă-l știi, ești sora mea.

— Îi omorau pe necredincioși...

— Allah o să judece care-i credincios și care-i necredincios. El o să judece.

— Eram mic... Eu nu trăgeam. Mama îmi povestea că înainte de război trăiam așa: la aceeași nuntă se vorbea tadjica, uzbeka și rusa. Cine voia se ruga, cine nu voia nu se ruga. Spune, sora mea, de ce au învățat oamenii atât de repede să se omoare unii pe alții? Toți l-au citit pe Khayyam în școală. Și pe Pușkin.

— Poporul e ca o caravană de cămile mâunate cu cravașa...

— Învăț limba rusă... Ascultați... fată frumos, pâine, bani... șef rău...

— Sunt deja de cinci ani în Moscova și nici măcar o dată nu m-a salutat cineva. Rușii au nevoie de „negri“ ca să se poată simți ei „albi“, să aibă la cine se uita de sus.

— Așa cum fiecare noapte are o dimineață, tot astfel orice tristețe are un sfârșit.

— Fetele noastre au mai multă strălucire. Nu degeaba sunt comparate cu rodiile...

— În toate e voia lui Allah...

De sub pământ, urcăm la suprafață. Acum privesc Moscova cu alți ochi – frumusețea ei mi se pare rece și amenințătoare. Moscova, ți-e oare indiferent dacă ești iubită sau nu?

Note

123. Cuvânt de origine germană (literal, „muncitor-oaspete“), desemnând muncitorii migranți. Aici este vorba despre oameni din fostele republici sovietice care, după căderea comunismului, au început să vină în număr mare să lucreze în Rusia.

124. Sărbătoarea sacrificiului, una dintre cele mai mari sărbători religioase islamice.

125. Mic apeduct în țările din Asia Centrală.

Despre viața-cătea și o sută de grame de pulbere într-o vază albă

Tamara Suhovei – chelneriță, 29 de ani

— Viața e o cătea! Ascultă ce-ți spun... Nu-ți face daruri. N-am văzut nimic bun, nimic frumos în viață. Nu-mi aduc aminte... Să mă omori și nu-mi aduc aminte! M-am otrăvit, m-am spânzurat. Am avut trei tentative de sinucidere... Acum mi-am tăiat venele... (*Îmi arată mâna bandajată.*) Uite-aici... în locul ăsta... M-au salvat și am dormit o săptămână. Nu fac decât să dorm. Așa e organismul meu... A venit un psihiatru... o femeie. Ca și tine acum, mă ruga: vorbește, vorbește... Ce să povestesc? Moartea nu mă sperie... Degeaba ai venit și stai aici. Degeaba! (*Se întoarce spre perete și tace. Vreau să plec, dar mă oprește.*) Bine, ascultă... E totul adevărat...

...Eram încă mică... Într-o zi am venit de la școală, m-am culcat, iar dimineața nu m-am putut ridica din pat. M-au dus la doctor – n-a putut pune un diagnostic. Atunci au căutat o babă, o vrăjitoare. Ni s-a dat o adresă... Baba a dat în cărți și i-a spus mamei: „Duceți-vă acasă și desfaceți perna pe care doarme fata. Acolo o să găsiți o bucată de cravată și niște oase de găină. Cravata s-o atârnați pe o cruce de lângă drum, iar oasele să le dați unui câine negru. Fata se va scula și va umbla. I s-au făcut farmece.“ N-am văzut nimic bun sau frumos în viață... Venele... nu mai contează, pur și simplu am obosit să lupt. Din copilărie am trăit așa: în frigider nu era decât vodcă. La noi în sat, de la doisprezece ani toți beau. Vodca bună e scumpă, așa că se bea și basamac, și apă de colonie, și detergent de geamuri, și acetona. Se face vodcă din cremă de ghetă, din lipici. Bărbații mor tineri, se otrăvesc cu vodcă, firește. Îmi aduc aminte că un vecin, când se îmbăta, trăgea cu alice în meri. Îi ținea pe toți cei din casă în bătaia

puștii... Și bunicul meu a băut până la adânci bătrâneți. La șaptezeci de ani putea să bea două sticle într-o seară. Se lăuda. Se întorsese din război plin de medalii. Era un erou! Multă vreme a umblat îmbrăcat în manta, bea, se plimba, petrecea. Și bunica lucra. Dar bunicul era erou... Bunicul o bătea groaznic pe bunica, iar eu mă târam în genunchi în fața lui ca să n-o atingă. Ne fugărea cu un topor... Înnoptam pe la vecini, în hambar. A omorât un câine cu lovituri de topor. După el, i-am urât pe toți bărbații. Mă gândeam să trăiesc singură.

Am venit la oraș... Totul mă speria: mașinile, oamenii... Dar toată lumea pleacă la oraș, am plecat și eu. Sora mea mai mare locuia acolo, ea m-a luat: „O să intri la liceu și o să te faci chelneriță. Ești frumoasă, Tomka. O să-ți găsești un bărbat militar. Un aviator.“ Aha, aviator... Primul meu soț era șchiop, mărunțel. Prietenele încercau să mă convingă să n-o fac: „De ce tocmai el? Ți faci curte atâția băieți frumoși!“ Dar mie mi-au plăcut întotdeauna filmele despre război, în care femeile își așteaptă soții de pe front să se întoarcă oricum o fi, fără mâini, fără picioare, dar în viață. Bunica îmi povestea cum în satul nostru unul a fost adus fără ambele picioare, și nevastă-sa îl purta în brațe prin curte. Iar el bea și se purta urât. Cădea în șanț, ea îl ridica, îl spăla într-o cădiță și îl culca în patul curat. Mă gândeam că asta e dragostea... Eu nu înțeleg ce e dragostea... Mi-era milă de el, îl mângâiam. Am făcut trei copii și el a început să bea, ne amenința cu cuțitul. Nu mă lăsa să dorm în pat... mă îmbrâncea jos... Căpătasem un reflex, precum câinele lui Pavlov: dacă soțul meu intra în casă, eu cu copiii ieșeam. Îmi dau lacrimile când îmi amintesc... Sau îmi vine să dau totul naibii! În viața mea n-a fost nimic frumos, numai la cinema. La televizor. Uite-așa... să stai și să visezi împreună cu cineva... să te bucuri...

Eram deja însărcinată cu al doilea copil... De la țară a venit o telegramă: „Vino la înmormântare. Mama.“ Înainte de asta, o ȕigancă mi-a spus în gară: „Te așteaptă un drum lung. O să-ți înmormântezi tatăl și o să plângi mult.“ N-am crezut-o. Tata era sănătos, liniștit. Mama bea, începea să-și toarne de dimineață, iar el mulgea vaca, fierbea cartofii, făcea totul singur. O iubea foarte mult, îl vrăjise – se pricepea la asta, îi dăduse vreo fiertură. Am ajuns acasă... Stau lângă sicriu, plâng. O fată din vecini îmi șoptește la ureche: „Ea l-a omorât, cu un ceaun, dar mi-a spus să tac din gură. Mi-a promis că-mi cumpără bomboane de ciocolată...“ Mi s-a făcut rău, îmi era greață de frică... de groază... Și când n-a mai rămas nimeni în casă, după ce a plecat toată lumea, l-am dezvelit pe tata și am căutat vânătaï pe trupul lui. Nu avea vânătaï, doar o julitură mare la cap. I-am arătat-o

mamei și mi-a răspuns că el tăia lemne și o bucată de lemn a sărit și l-a lovit. Am stat și-am plâns toată noaptea... Stăteam și simțeam că tata vrea să-mi spună ceva... Dar mama nu pleca, a stat toată noaptea trează, numai să nu mă lase singură. Dimineța, am văzut că tatei îi curgea o lacrimă de sânge de sub gene. Una... încă una... Îi curgeau lacrimile de parcă ar fi fost viu... Cumplit! Era iarnă. Ca să facă groapa, au spart pământul cu un levier, apoi l-au încălzit făcând în groapă un foc din vreascuri de mesteacăn și cauciucuri de automobil. Țăranii au cerut o ladă de vodcă. Imediat ce tata a fost coborât în groapă, mama s-a îmbătat. Era veselă. Iar eu plângeam... Și acum îmi dau lacrimile când mă gândesc... Propria mea mamă... ea mi-a dat naștere... Trebuia să-mi fie omul cel mai apropiat ... După ce am plecat, a vândut casa, a dat foc hambarului, ca să primească o despăgubire, și a venit la mine, la oraș. Aici și-a găsit pe altul... L-a găsit repede... Și el și-a gonit fiul și nora și a pus apartamentul pe numele ei. Îi fermeca pe bărbați, știa niște vrăji... (*Își leagă mâna bolnavă ca pe un copil.*) Și al meu alerga după mine cu ciocanul, de două ori mi-a spart capul. Lua o sticlă de vodcă, băga câte un castraveci în fiecare buzunar și pleca. Unde se ducea? Copiii erau flămânzi... Ne hrăneam doar cu cartofi, iar la sărbători mâncam cartofi cu lapte sau cu șprot. Să fi încercat să zic ceva când se întorcea: îmi arunca paharul în față, dădea cu scaunul de perete... Noaptea se arunca asupra mea ca o fiară... Nimic bun n-a existat în viața mea, niciodată... Mă duceam la muncă bătută, plânsă, și trebuia să zâmbesc, să mă înclin. Directorul restaurantului mă chema în biroul lui: „N-am nevoie de lacrimile tale. Și eu am nevasta paralizată de doi ani.“ Și-mi strecura mâna sub fustă...

Mama n-a trăit cu tatăl meu vitreg nici doi ani... M-a sunat într-o zi: „Vino... Ajută-mă la înmormântare. Îl ducem la crematoriu.“ Era să leșin de spaimă. Mi-am revenit – trebuia să merg. Dar în cap aveam un singur gând: dacă l-a omorât ea? L-a omorât ca să rămână singură în apartament, să bea, să se distreze. Acum se grăbea să-l ducă la crematoriu. Să-l ardă. Până nu se adunau copiii lui... Fiul cel mare era maior, venea din Germania... Așa, nu mai rămânea decât o grămăjoară de cenușă... O sută de grame de pulbere într-o vază albă... De la toate frământările astea mi s-a întrerupt ciclul, doi ani n-am mai avut. Când a reînceput, mă rugam de medici: „Scoateți-mi tot ce-i femeiesc, operați-mă, nu vreau să fiu femeie! Nici ibovnică nu vreau să fiu! Nici soție, nici mamă!“ Propria mea mamă... ea mi-a dat naștere... Voiam s-o iubesc... Când eram mică o rugam: „Mămico, sărută-mă.“ Dar ea era mereu beată... Tata pleca la muncă și

casa se umplea de bărbați beți. Unul m-a târât în pat... Aveam unsprezece ani... I-am spus mamei, dar ea n-a făcut decât să țipe la mine. Bea... Bea... A băut și s-a veselit toată viața. Și acum trebuia să moară! Nu voia. Pentru nimic în lume nu voia să moară. Avea cincizeci și nouă de ani: i-au scos un sân, după o lună și jumătate și pe al doilea. Dar avea un amant tânăr, își luase un amant cu cincisprezece ani mai tânăr. „Duceți-mă la o vrăjitoare“, țipa. „Salvați-mă!“ Îi era tot mai rău... Tânărul avea grijă de ea, o schimba, o spăla. Ea n-avea de gând să moară... „Dar dacă mor“, spunea, „îi las lui tot. Și apartamentul, și televizorul“. Voia să ne amărască pe mine și pe sora mea... Era rea... Și iubea viața. Era însetată de viață. Am dus-o la o babă, am scos-o pe brațe din mașină. Baba s-a rugat, a dat în cărți: „Așa?“ Și s-a ridicat de la masă. „Luați-o de aici! N-o s-o lecuiesc.“ Mama a țipat la noi: „Plecați. Vreau să rămân singură...“ Și baba: „Stați!“ Nu ne-a lăsat să plecăm... S-a uitat la cărți: „N-o s-o lecuiesc. Nu doar un om a băgat în mormânt. Și, cum s-a îmbolnăvit, s-a dus la biserică și a aprins două lumânări...“ Mama: „Erau pentru sănătatea copiilor mei...“ Baba: „Le-ai pus pentru moarte. Ai cerut moartea copiilor tăi. Te-ai gândit că, dacă îi sacrifici pe ei lui Dumnezeu, pe tine te cruță.“ După cuvintele astea n-am mai rămas niciodată singură cu mama. Tremuram. Știam că sunt slabă, că m-ar dovedi... O luam cu mine pe fiica mea mai mare, care mai cerea de mâncare; atunci, mama turba de furie: ea murea, și cineva mânca, avea să trăiască. Sfâșia cu unghiile așternutul nou, fața de masă, ca să nu rămână nimănui când ea nu va mai fi. Spărgea farfurii, rupea, zdrobea tot ce putea. La toaletă n-o puteai duce, făcea special pe jos, în pat, ca să strâng eu... Se răzbuna pentru că noi rămâneam. Pentru că mergeam, stăteam de vorbă. Ura pe toată lumea. Dacă se așeza o pasăre pe pervaz, încerca s-o omoare. Era primăvară ... Apartamentul ei era la parter... Peste tot mirosea a liliac... Ea tot inspira, inspira, nu se mai sătura. „Adu-mi o crenguță de afară“, m-a rugat. I-am adus... A luat-o în mână și s-a uscat pe loc, i s-au încrețit frunzele. Atunci mi-a spus: „Lasă-mă să te țin de mână...“ Dar baba aceea mă prevenise că un om care a făcut rău moare încet, în chinuri. Trebuie ori să spargi tavanul, ori să scoți din țâțâni toate ferestrele din casă, altfel sufletul nu pleacă, nu se desprinde de trup. Și nu trebuie în nici un caz să-i dai mâna, fiindcă boala trece la tine. „De ce să mă ții de mână?“ N-a răspuns, s-a făcut mică. Deja se apropia sfârșitul... Și totuși ea nu vorbea cu noi, nu ne spunea unde își ținea hainele în care voia să fie înmormântată. Unde erau banii pe care-i adunase pentru înmormântare. Îmi era teamă că o să ne sufoce noaptea cu pernele, pe mine și pe fiica mea. Era în stare... Am

închis ochii, dar apoi i-am deschis din nou: cum o s-o păărăsească sufletul? Cum e... acest suflet? O să fie lumină sau nor? Oamenii spun și scriu de toate, dar nimeni n-a văzut vreodată sufletul ăsta. Dimineața am dat fuga la magazin, am rugat o vecină să stea cu ea. Vecina a luat-o de mână, și atunci mama a murit. În ultima clipă a strigat ceva de neînțeles. A strigat pe cineva... A strigat pe cineva pe nume... Pe cine? Vecina nu-și amintea. Un nume necunoscut. Am spălat-o, am îmbrăcat-o, fără nici un sentiment, ca pe un obiect. Parcă ar fi fost o cratiță. Nici un fel de sentimente, sentimentele se ascunseseră. Vă spun adevărul... Au venit prietenele ei, au furat telefonul... Au venit toate rudele, și sora noastră mijlocie de la țară. Mama zăcea... ea i-a deschis ochii. „De ce o atingi pe mama moartă?“ „Mai ții minte cum își bătea joc de noi când eram mici? Îi plăcea când plângeam. O urăsc.“

S-au adunat rudele și au început să se înjure... Încă din noaptea aceea, cu ea în sicriu, au început să-și împartă lucrurile. Împachetau unul televizorul, altul mașina de cusut... Au luat cerceii de aur din urechile moartei... Au căutat bani – n-au găsit. Eu stăteam și plângeam. Începuse chiar să-mi fie milă de ea. A doua zi am dus-o la crematoriu... Am hotărât să ducem urna la țară și s-o îngropăm lângă tata, deși ea nu voise asta. Poruncise să nu fie înmormântată lângă tata. Îi era frică. O exista sau nu lumea cealaltă? Un loc unde ea și tata să se întâlnească... *(Se oprește.)* Acum nu prea mai am lacrimi... Mă mir și eu cât de lipsit de importanță a devenit totul. Și moartea, și viața. Și oamenii răi, și cei buni. Îmi vine să scuip... Când nu te îndrăgește soarta, nu ai scăpare. Nu poți să fugi de ce ți-e scris. Da... Sora mea mai mare, la care locuiam, s-a măritat a doua oară și a plecat în Kazahstan. O iubeam... Am simțit ceva... Inima îmi șoptea, și i-am zis: „Nu te mărita cu el“, fiindcă cel de-al doilea soț al ei nu-mi plăcea. „E bun. Mi-e milă de el.“ La optsprezece ani era în lagăr, fiindcă împreună cu niște amici omorâse pe cineva la beție. I-au dat cinci ani, s-a întors după trei. A început să vină la noi acasă, să aducă daruri. Mama lui s-a întâlnit cu sora mea și s-a străduit s-o convingă. A rugat-o. A convins-o astfel: „Bărbații au mereu nevoie de o dădacă. O soție bună e un pic mamă pentru soțul ei. În singurătate, bărbatul devine lup... mănâncă și de pe jos...“ Sora mea a crezut-o! E milostivă, ca mine... „Cu mine o să se facă om.“ Am stat cu ei toată noaptea lângă sicriul mamei. Iar el se purta cu sora mea atât de tandru, că o și invidiam. După zece zile am primit o telegramă: „Tanti Toma, veniți. A murit mama. Ania.“ Telegrama era trimisă de fiica ei de unsprezece ani. Nici nu dusesem bine un sicriu la groapă, că deja aștepta

altul... (*Plânge.*) El s-a îmbătat și a făcut o criză de gelozie. A călcat-o în picioare, a înjunghiat-o cu furculița. După ce ea a murit, a violat-o. Era beat sau drogat, nu știu. A doua zi, la slujbă, a spus că i-a murit soția și i s-au dat bani de înmormântare. I-a dat fetei, iar el s-a dus la miliție și a mărturisit. Acum fiica ei stă la mine. Nu vrea să învețe, are probleme cu capul, nu ține minte nimic. E sperioasă... îi e frică să iasă din casă... Iar lui... i-au dat zece ani, o să se întoarcă la ea. Tăticul!!

Am divorțat de primul soț și am crezut că în casa mea n-o să mai calce niciodată picior de bărbat. Că n-o să permit asta! M-am săturat să plâng și să umblu plină de vânătăi. Miliția? Vin prima dată când suni, apoi data viitoare îți spun: „E o problemă de familie.“ Cu un etaj mai sus... la noi în bloc... un bărbat și-a omorât soția și atunci au venit cu mașinile lor cu girofaruri, au făcut un proces-verbal și l-au luat în cătușe. O chinuise zece ani... (*Se bate cu pumnul în piept.*) Nu-mi plac bărbații. Mi-e frică de ei. Cum de m-am măritat a doua oară, nici eu nu înțeleg. El s-a întors din Afganistan, traumatizat, rănit de două ori. Era parașutist. Nici acum nu-și scoate niciodată maioul. Locuia împreună cu mama lui în casa de vizavi. Aveam curtea comună. Ieșea și stătea cu acordeonul sau dădea drumul la casetofon. Căntece „afgane“, de jale... Deseori m-am gândit la război... Tot timpul mi-a fost frică de ciuperca aia blestemată... atomică... Îmi plăcea când tinerii – mire și mireasă – se duceau după slujba de nuntă cu flori la Flacăra Veșnică. Adoram asta! Era atât de solemn! Odată, m-am așezat lângă el pe bancă: „Ce e războiul?“ „Războiul e atunci când vrei să trăiești.“ Mi s-a făcut milă de el. Tată nu a avut niciodată, iar mama era invalidă din copilărie. Dacă ar fi avut tată, nu ar fi fost trimis în Afganistan. Tatăl lui ar fi făcut ceva, ar fi dat bani, ca alții. Dar el și mama lui... Am intrat în apartament: un pat și niște scaune, o medalie afgană atârnată pe perete. Mi-a fost milă de el, dar la mine nu m-am gândit. Am început să trăim împreună. A venit la mine cu un prosop și o lingură. Și-a adus și medalia. Și acordeonul.

Mi-am imaginat... am inventat că e un erou... un apărător... Eu însămi i-am pus coroana pe cap și le-am insuflat copiilor ideea că e rege. Trăim cu un erou! Și-a făcut datoria de soldat, a suferit mult. Eu o să-l alin... o să-l salvez... Maica Tereza! Nu sunt un om profund credincios, mă rog numai: „Doamne, iartă-ne.“ Dragostea e un fel de boală... Începe să-ți fie milă... Dacă iubești, ți-e milă... în primul rând... În vis, el „alerga“: picioarele nu i se mișcau, dar mușchii i se contractau, ca unui om care aleargă. Uneori alerga așa toată noaptea. Țipa: „Dușarii! Dușarii!“ (adică

„duhuri“, mujahedini afgani). Își striga comandantul, prietenii: „Înconjoară-i din flanc!“, „Acționați grenadele!“, „Aruncați o perdea de fum...“ Odată era să mă omoare când am vrut să-l trezesc: „Kolea! Kolea! Trezește-te!“ E adevărat... chiar l-am îndrăgit... Am învățat multe cuvinte afgane: *zindan*, *boceata*, *dubal*... *barbuhaika*... „Hudo! Hafez!“ – „Adio, Afganistan!“ Un an am trăit bine, ce-i drept! Când avea bani, aducea carne la conservă – felul de mâncare preferat. Când se duceau în munți, lua cu ei carne la conservă și vodcă. Ne-a învățat cum să dăm primul ajutor, ce plante sunt comestibile și cum se vânează animalele. Broasca țestoasă, spunea el, e dulce. „Dar în oameni ai tras?“ „Acolo n-ai de ales: ori împuști, ori ești împușcat.“ Îi iertam orice pentru suferința lui... Singură mi-am pus în spinare cocoșa asta...

Iar acum... Îl aduc prietenii noaptea și-l depun pe prag. Fără ceas și cămașă... zace gol până la brâu... Mă sună vecinii: „Ia-l, Tamara! O să-și dea sufletul de frig.“ Îl târăsc în casă. Plânge, urlă, se târăște pe podea. Nu se ține de nici o slujbă: a fost bodyguard, paznic... Sau e beat, sau e mahmur. A dat totul pe băutură... Nu știi niciodată: o să fie ceva de mâncare în casă, ori nu? Când nu face scandal, stă în fața televizorului. Vecinii noștri au un chiriaș armean... La un moment dat, a spus ceva ce nu i-a plăcut soțului meu. S-a trezit zvârcolindu-se pe pământ plin de sânge, cu dinții scoși și nasul spart. Soțului meu nu-i plac orientalii. Mi-e frică să merg cu el la piață, acolo vând numai uzbeki și azeri. Nu-i trebuie mult... Are și o zicală: „Pentru orice cur cu filet, există un șurub.“ Când îl văd, vânzătorii scad prețurile, nu insistă. „Aaaa... unul din Afganistan... un posedat... un diavol!!“ Îi bate și pe copii. Cel mic îl iubea, se ducea după el, dar el a vrut să-l sufoce cu perna. Așa că acum copilul, când aude ușa deschizându-se, fuge repezitor în patul lui și se face că doarme, închide ochii, să nu-l bată, sau ascunde toate pernele sub pat. Mie îmi vine să plâng... Sau... (*Îmi arată mâna bandajată.*) De Ziua Parașutistului... se adună prietenii lui... toți, ca și el, în maiouri... Se îmbată ca porcii! Îmi umplu baia de vomă. Au ceva defect la cap... O megalomanie: noi am fost în război! Ce tare! Primul toast: „Lumea-i de rahat, oamenii-s curve, soarele-i un găoz de felinar.“ Și așa până dimineată: „pentru cei morți“, „pentru sănătate“, „pentru decorații“, „ca să crape toți“. Nu pot avea o viață normală... Nu pot să vă spun de ce – din cauza vodcii sau din cauza războiului? Sunt răi ca niște lupi! Și îi urăsc pe toți caucazienii și pe toți evreii. Pe evrei îi urăsc pentru că l-au omorât pe Hristos și au compromis cauza lui Lenin. Aici, acasă, în Rusia, soțul meu și prietenii lui nu se simt

bine: se trezesc, se spală, mănâncă. Plictiseală! Numai o vorbă să le spui și s-ar aduna într-o clipă în Cecenia. Ca să fie eroi! Cu câtă ură au rămas, ură față de toți: față de politicieni și generali, față de toți cei care n-au fost acolo. Mai ales față de cei care n-au fost acolo... Mulți dintre ei, ca și soțul meu, n-au nici o specializare. Toți știu doar să umble cu pistolul. Se spune că beau de necaz... Of, of! Au băut ei și acolo, nu ascund asta: „Fără o sută de grame soldatul rus nu apucă victoria“, „Lasă-l pe omul nostru în deșert: apă n-o să găsească, dar două ore mai târziu va fi beat“. Foloseau alcool metilic, lichid de frână... Erau măcinați de băutură, de droguri... Când s-au întors acasă, unul s-a spânzurat, altul a fost împușcat într-o încăierare, altul a fost bătut atât de tare, încât a rămas invalid... Unuia i s-a tulburat mintea, a fost închis într-un spital de nebuni... Asta-i numai ce știu eu. Naiba știe câte altele s-au întâmplat... Capitaliștii... ăștia, noii ruși... îi angajează, îi plătesc ca să-i ajute să-și recupereze datoriile unii de la alții. Că doar ei trag cu ușurință, n-au milă de nimeni. Un papă-lapte de douăzeci de ani are bani gârlă; ei au medalii, malarie, hepatită... O să le fie milă de el? De ei nu i-a fost milă nimănui... Chiar vor să tragă... Nu înregistra asta... mi-e teamă... Ei nu stau la multe discuții – imediat te pun la zid! Vor să se ducă în Cecenia pentru că acolo ar fi liberi, pentru că acolo rușii sunt oprimați... și pentru că visează să le aducă haine de blană nevestelor. Și inele de aur. Și al meu a cerut să plece, numai că nu vor să ia bețivi. Sunt destui bărbați sănătoși. În fiecare zi aud același lucru... „Dă-mi bani.“ „Nu-ți dau.“ „Vino-ncoa’, cătea!“ Și mă lovește. Apoi stă și plânge. Se agață de gâtul meu: „Să nu mă părăsești!“ Multă vreme mi-a fost milă de el... (*Plânge.*)

Mila asta afurisită... Acum n-o mai las să m-apuce... Să nu cedezi în fața milei! N-are decât să-și înfulece voma cu lingura și să se înece cu ea! Iartă-mă, Doamne, dacă există cu adevărat. Iartă-mă!

Mă întorc seara de la serviciu... Îi aud vocea. Îi dă lecții fiului nostru. Deja știu totul pe dinafară: „Stop! Ține minte: arunci grenada pe fereastră și te rostogolești încoace. La pământ. Iar cealaltă – după coloană...“ Mama mă-sii! „Patru secunde și ești pe scări, dai ușa de perete cu piciorul, țintești cu automatul spre stânga. Cade primul... Al doilea fuge pe lângă el... Al treilea îl acoperă... Stop! Stop!!“ Stop... (*Țipă.*) Mi-e frică! Cum să-mi salvez fiul? Fug la prietene... Una zice: „Trebuie să te duci la biserică. Să te rogi.“ Cealaltă m-a dus la o vrăjitoare... Unde să mă mai duc? Nu mai am la cine. Baba era bătrână de când lumea. Mi-a spus să vin a doua zi și să-i aduc o sticlă de vodcă. A mers prin casă cu sticla asta, șoptind ceva, a făcut niște semne cu mâinile în jurul ei, apoi mi-a dat-o: „Vodca e

descântată. Îi dai două zile câte un păhărel din ea și a treia zi n-o să mai vrea.” Și e adevărat, o lună n-a băut. Dar apoi a luat-o de la capăt: zace noaptea plin de muci, bate în cratițe la bucătărie ca să-i dau să mănânce... Am găsit altă vrăjitoare... Asta mi-a ghicit în cărți și a turnat plumb topit într-o cană cu apă. M-a învățat niște vrăji simple – cu sare, cu un pumn de nisip. Nimic n-a ajutat! De vodcă și de război nu te vindecii... (*Își leagă mâna rănită.*) Ah, ce-am obosit! De nimeni nu mai mi-e milă... nici de copii, nici de mine... Mama îmi apare în vis fără s-o chem. Tânără, veselă. Mereu e tânără și râde. O gonesc... Și pe soră-mea o visez, ea e serioasă, îmi pune mereu aceeași întrebare: „Tu crezi că te poți stinge, ca o lampă?” (*Se oprește.*)

Toate astea sunt adevărate... N-am văzut în viață nimic frumos. Și nici n-o să mai văd. Aseară a venit la mine la spital: „Am vândut covorul. Copiii sunt flămânzi.” Covorul meu drag. Singurul lucru frumos care era la noi în casă... Care rămăsese... Un an întreg am strâns bani. Copeică cu copeică. Atât de tare mi-am dorit covorul ăla... vietnamez... Și el l-a băut. Colegele mele au venit într-un suflet: „Of, Tomka, întoarce-te mai repede acasă. S-a săturat de cel mic – îl bate. Iar fetița cea mare (a surorii mele) are deja doisprezece ani... Știi și tu... la beție...”

Noaptea stau întinsă, dar nu dorm. Apoi parcă aş cădea într-o groapă, parc-aş zbura undeva. Și nu știu cum o să mă trezesc a doua zi. Am gânduri cumplite...

(La despărțire, pe neașteptate, mă îmbrățișează.)

Să nu mă uiți...

După un an a mai avut o tentativă de sinucidere, de data asta reușită. Soțul ei, după cum am aflat, și-a găsit repede o altă femeie. I-am telefonat: „Mi-e milă de el”, mi-a spus ea. „Nu-l iubesc, dar mi-e milă. Necazul e că a început iar să bea, și-mi făgăduise că se lasă.”

Vă închipuiți ce am auzit mai departe?

Despre tăcerea morților și a prafului

Olesia Nikolaeva – sergent de miliție, 28 de ani

Din relatarea mamei

— Dacă mai spun povestea de multe ori, o să mor curând... De ce vă povestesc? N-aveți cu ce să mă ajutați. Dar scrieți, publicați... Oamenii buni vor citi și vor plânge, iar cei răi... ei nu vor citi. Ce rost ar avea?

Am povestit asta de multe ori...

23 noiembrie 2006...

S-a dat la televizor... Deja știau toți vecinii... Orașul vuia...

Eu cu Nastenka, nepoțica mea, eram acasă. Televizorul nostru nu mergea, se stricase de mult, de vechi ce era. Așteptam, ne ziceam: „Când vine Oleska, o să cumpărăm unul nou.“ Ne apucaserăm de curățenie, de spălat. Nu știu de ce, eram tare vesele, în ziua aia am râs întruna. A venit mama mea... bunica... din grădină: „Aveți grijă, fetelor, că prea sunteți vesele. Să nu plângeți după aceea.“ Mi-a stat inima în loc... Cum i-o fi Oleskăi? Cu doar o zi în urmă îi telefonasem, era sărbătoare – Ziua Miliției: i se înmânase o insignă „Pentru servicii excepționale aduse MVD¹²⁶“. Am felicitat-o. „Ah, vă iubesc atât de tare“, a zis ea. „Abia aștept să ajung acasă.“ Jumătate din pensia mea se ducea pe telefoane, îi auzeam vocea și cumva reușeam să mai îndur două-trei zile. Până la telefonul următor... „Mamă, nu plânge“, mă liniștea ea. „Port armă, dar n-o folosesc. Într-o parte, e război, dar în alta, unde sunt eu, e liniște. Azi-dimineață am auzit cântecul unui mullah, e un fel de rugăciune la ei. Aici munții sunt vii, nu morți – au iarbă și copaci până-n vârf.“ Altă dată: „Mamă, pământul cecen e îmbibat tot cu petrol. În orice grădină ai săpa – peste tot, petrol.“

De ce i-au trimis acolo? Nu pentru patrie luptau, ci pentru puțuri de

petrol. O picătură de petrol costă acum cât o picătură de sânge...

A venit pe fugă o vecină... după o oră alta... „Ce-i cu ele?“ mă întrebam. Veneau așa, fără nici o treabă. Stăteau puțin, apoi plecau. Dar la televizor se anunțase deja de câteva ori...

Până a doua zi, n-am știut nimic. Dimineăța, m-a sunat fiul meu: „Mamă, azi stai acasă?“ „De ce, ce vrei? Voiam să merg la magazin.“ „Așteaptă-mă. Vin după ce o trimiți pe Nastea la școală.“ „Aș ține-o acasă. Tușește.“ „Dacă n-are temperatură, trimite-o la școală.“ Mi-a stat inima în loc și am început să tremur... Parcă mă lovise un ciocan. Nastenka a plecat, iar eu am ieșit pe balcon. L-am văzut pe fiul meu venind, dar nu era singur, ci cu soția lui. N-am mai putut să aștept, încă două minute erau peste puterile mele! Am ieșit pe casa scărilor și am strigat în jos: „Ce-i cu Oleska?“ Se pare că am strigat cu un glas atât de găuit, că au început să strige și ei: „Mamă! Mamă!“ Au ieșit din lift și s-au oprit. Nici un cuvânt. „E în spital?“ „Nu.“ Mi se învârtea totul în fața ochilor. Am amețit. Apoi mi s-a făcut rău... Nu-mi amintesc mare lucru... Nu știu de unde, s-a adunat multă lume... Toți vecinii au deschis ușile, m-au ridicat de pe ciment, au încercat să mă liniștească. Și eu mă târam pe jos și îi apucam de picioare, le sărutam ghețele: „Oameni buni... dragii mei... Nu putea s-o lase pe Nastenka... soarele ei... lumina ochilor ei... Draaaaagii meeeei...“ Mă loveam cu fruntea de podea. În primele minute nu crezi, te agăți de orice. N-a murit, o să se întoarcă invalidă. Fără picioare... oarbă... Nu-i nimic, eu și Nastenka o s-o ducem de mână. Important e că trăiește! Vrei să implori pe cineva să fie așa... să te rogi în genunchi...

Mulți, mulți oameni... era casa plină de oameni străini... Mi-au făcut injecții, m-am culcat, când m-am trezit au chemat iar Salvarea. Războiul intrase în casa mea... Și oamenii au viața lor. Nimeni nu înțelege necazul altuia, să dea Dumnezeu să-l înțeleagă pe al lui... Uuf... Toți credeau că dorm, dar eu stăteam întinsă și ascultam. Mă doare, mă doare...

„...eu am doi băieți. Sunt încă la școală. Adun bani să le pot plăti scutirea de armată...“

„...poporul nostru e răbdător – asta-i clar. Omul e carne de tun, războiul e o muncă...“

„...renovarea ne-a adus la sapă de lemn. Bine că ne-am cumpărat aragaz italianesc mai devreme, la preț vechi. Ne-am pus geamuri termopane și uși blindate...“

„...dar copiii cresc... Bucură-te cât sunt mici...“

„...și acolo-i război, și aici... Se trage în fiecare zi. Sunt explozii.

Mergi cu autobuzul și te temi, în metrou ți-e frică să te urci...”

„...vecinul meu avea un fiu șomer și bețiv. S-a angajat ca mercenar. După un an s-a întors din Cecenia cu o valiză de bani: și-a cumpărat mașină, nevesti-sii i-a luat haină de blană și inel de aur. A plecat cu familia în Egipt... Acum, dacă n-ai bani, ești zero. Dar unde să-i câștigi?”

„...jefuiesc... rup Rusia în bucăți... ca pe o mare plăcintă!”

Războiul ăsta murdar! Era undeva departe... departe... Și acum intrase în casa mea. I-am pus la gât Oleskăi o cruciuliță... N-a apărât-o. (*Plânge.*)

După două zile ne-au adus-o... Șiroia... sicriul era ud... L-am șters cu cearceafuri. Autoritățile: repede... repede... trebuie înmormântată repede. „Să nu-l deschideți. E terci.” Dar noi l-am deschis. Toți speram că-i o greșală. La televizor se anunțase: Olesia Nikolaeva, douăzeci și unu de ani... Vârsta nu era corectă. Poate e altă Olesia? Nu a noastră. „E terci...” Ne-au dat un certificat: „...sinucidere prin împușcarea cu armamentul din dotare în partea dreaptă a capului...” Ce să fac eu cu o hârtie! Vreau să văd cu ochii mei, s-o ating. S-o mângâi cu mâinile mele. Când au deschis sicriul, chipul îi era ca viu, frumos, cu o găurică în partea stângă... Atât de mică... cât să intre un creion, de pildă. Din nou incorect, ca și în cazul vârstei – găurica era în partea stângă și ei au scris că-i în dreapta. Ea plecase în Cecenia cu detașamentul de milițieni din Riazan, dar ne-au ajutat s-o înmormântăm cei de la secția de miliție unde lucrase. Colegii ei. Și toți au spus într-un glas: „Ce sinucidere? Asta nu-i sinucidere, ci împușcare de la circa doi-trei metri...” Împușcare?! Și autoritățile ne grăbeau. Ne ajutau, ne zoreau. Au adus-o seara târziu, iar în dimineața următoare, la ora douăsprezece, deja o înmormântam. La cimitir... Uuuf... Am avut o forță... Omul nu poate avea o asemenea forță... Când au bătut capacul sicriului în cuie, le-aș fi smuls, aș fi scos cuiele cu dinții. La cimitir nu era nimeni din partea autorităților. Toți se lepădau de noi... mai întâi statul... La biserică n-au vrut să-i facă slujbă – păcătuise... Dumnezeu nu primește un suflet atât de răătăcit... Păi cum așa? Cum așa? Acum mă duc la biserică... pun o lumânare... O dată m-am apropiat de preot: „Oare Dumnezeu iubește numai sufletele desăvârșite? Dacă-i așa, care-i rostul Lui?” I-am povestit totul... De multe ori am povestit asta... (*Tace.*) Preotul nostru e tânăr... A început să plângă: „Cum de mai trăiți și n-ați ajuns la casa de nebuni? Dă-i, Doamne, împărăția cerurilor!” S-a rugat pentru fetița mea... Iar oamenii spuneau de toate: că se omorâse din cauza unui bărbat, că era bețivă. Toată lumea știe că acolo se bea fără măsură. Beau și bărbații, și femeile. Am îndurat atâta suferință...

Își făcea valiza... Iar mie îmi venea să scot totul de-acolo, să sfâșii tot. Îmi mușcam mâinile. Nu puteam să dorm. Mă dureau toate oasele, aveam frisoane. Nu dormeam – și totuși vedeam ca-n vis... Ghețuri veșnice, iarnă veșnică. Totul argintiu-albăstrui... Și se făcea că ea și Nastenka merg și tot merg pe apă, și nu ajung niciodată la mal. Numai apă... Pe Nastenka o văd, dar pe Oleska o pierd curând din ochi... Nu-i nicăieri... Și în vis m-am speriat: „Oleska! Oleska!“ o strig. Apare. Dar nu așa cum era vie, ci ca un portret; o fotografie... și în partea stângă are o vânătaie. Exact în locul acela, unde a intrat glonțul... (Tace.) Asta era când abia își făcea valiza... „Mamă, mă duc. Am completat deja formularul.“ „Îți crești singură copilul. N-au dreptul să te trimită.“ „Mamă, o să mă dea afară dacă nu mă duc. Știi doar: la noi voluntariatul e obligatoriu. Dar nu plânge... Acolo nu se mai trage, se construiește. Și eu n-o să fac decât să păzesc. Mă duc și câștig niște bani, ca atâția alții.“ Deja plecaseră fete de la ei, totul era normal. „O să te duc în Egipt, să vedem piramidele“ – ăsta era visul ei. Voia să-i facă bucurii mamei ei. Trăiam strâmtorat... cu bani puțini... Când ieși în oraș, peste tot sunt reclame: cumpără o mașină... ia-ți un credit... Cumpără! Numai ia! Orice magazin are în mijloc o masă, uneori și două – cumpără în rate. La mesele acelea e mereu coadă. Oamenii s-au săturat de sărăcie, toți vor să trăiască bine. Iar eu nu știam cu ce să-i hrănesc, se terminaseră și cartofii. Și macaroanele. N-aveam bani nici de-un bilet de troleibuz. După liceu, a intrat la Institutul de Pedagogie și Psihologie, a făcut un an, dar n-am avut bani să plătim. Au dat-o afară. Pensia mamei mele e de o sută de dolari, și eu am tot o sută de dolari. Cei de sus... pompează petrol și gaz... dar dolarii nu curg în buzunarele noastre, ci în ale lor. Oamenii simpli, ca noi, merg prin magazine și se uită ca la muzeu. Iar la radio, parcă înadins ca să ne înfurie, ni se tot repetă să-i iubim pe bogați, că ei o să ne salveze. O să ne dea de lucru... Ni se arată cum se odihnesc, ce mănâncă. Case cu piscină... Grădinar propriu, bucătar propriu... Cum aveau odinioară moșierii... țarul... Te uiți seara la televizor: Ce mizerie! Îți spui, și te duci la culcare. Înainte mulți oameni votau cu Iavlinski¹²⁷ și Nemțov¹²⁸... Eram un bun cetățean, am votat de fiecare dată. Patrioată! Îmi plăcea Nemțov pentru că era tânăr și frumos. Dar pe urmă toată lumea a văzut că și democrații vor să trăiască bine. De noi au uitat. Omul e un fir de praf... Lumea s-a orientat iar spre comuniști... Pe vremea lor nimeni nu avea miliarde, fiecare avea câte puțin și tuturor le ajungea. Fiecare se simțea om. Eram și eu ca toată lumea.

Eu sunt un om sovietic, și mama mea e un om sovietic. Am construit

socialismul și comunismul. Ne-am învățat copiii că e rușine să te târguiești și că banii nu aduc fericirea. Că trebuie să fii cinstit și să-ți dedici viața patriei – e tot ce avem mai de preț. Toată viața am fost mândră că sunt un om sovietic, iar acum pare că e ceva rușinos, că suntem, cumva, inferiori. Am avut idealurile comunismului, acum avem idealurile capitalismului: „Nu cruța pe nimeni, căci nici tu nu vei fi cruțat.“ „Mamă“, spunea Oleska, „tu trăiești într-o țară care nu mai există. Nu mă poți ajuta cu nimic“. Ce-au făcut din noi? Ce-au făcut... (*Se oprește.*) Vreau să vă spun atât de multe! Atât de multe! Dar ce e important? După moartea Oleskăi... am găsit un caiet de-al ei de școală cu o compunere: *Ce înseamnă să trăiești?* „Îmi înfățișez idealul omului“, scria ea. „Scopul vieții este ceea ce te face să te ridici...“ Eu o învățasem asta... (*Plânge în hohote.*) A plecat la război... ea nu era în stare să omoare nici un șoricel. A fost ceva putred, dar nu știu ce. Nu-mi dau seama... (*Tipă.*) A pierit fără urmă fetița mea. Nu se poate așa ceva! În Al Doilea Război Mondial, mama avea doisprezece ani și au fost evacuați în Siberia. Copiii... lucrau acolo în fabrici câte șaisprezece ore pe zi... la fel ca adulții. Pentru o cartelă de cantină, unde li se dădea un castron cu macaroane și o bucăică de pâine. Pâinică! Făceau obuze pentru front. Mureau lângă bancurile de lucru pentru că erau încă mici. Pe-atunci, mama înțelegea de ce se omorau oamenii unii pe alții, dar acum nu înțelege de ce se omoară. Nimeni nu înțelege. Războiul ăsta murdar! Argun... Gudermes... Hankala¹²⁹... Când aud, sting televizorul...

Țin certificatul în mână: „sinucidere... împușcare cu armamentul din dotare...“ Și a rămas Nastenka... fetița de nouă ani... Acum sunt și bunică, și mamă. Mereu bolnavă, ciopârțită de chirurgi. Am trei operații. Nu stau deloc bine cu sănătatea, dar cum altfel? Am crescut în regiunea Habarovsk. Taiga, taiga cât vezi cu ochii. Trăiam în barăci. Portocale și banane vedeam doar în poze. Mâncam macaroane... Lapte praf și macaroane... rareori carne la conservă... Mama lucra în Orientul Îndepărtat după război, când tinerii au fost chemați să colonizeze Nordul. Erau chemați ca pe front. Pe marile șantiere mergeau doar sărăntocii ca noi, fără casă, fără masă. „În ceața și miresmele taigalei“ – asta știam din cântece... din cărți... Dar noi ne-am umflat de foame. Foamea ne îndemna la fapte mari. Nici n-am ajuns bine adolescență, că am plecat și eu să muncesc pe șantier... Am construit, alături de mama, BAM. Și am o medalie „pentru construirea Magistralei Baikal-Amur“ și un snop de diplome. (*Tace.*) Iarna erau geruri de minus cincizeci de grade, zăpadă înaltă de cel puțin un metru. Coline albe. Atât de albe sub zăpadă, că nu se mai vedeau nici pe vreme bună. Nu se distingeau.

Iubeam din toată inima colinele astea. Omul are o patrie mare și o patrie mică. Acolo e patria mea mică. Barăcile aveau pereții subțiri, toaleta afară... Dar eram tineri! Credeam în viitor, mereu am crezut... Viața, ce-i drept, era în fiecare an mai bună: la început nimeni nu avea televizor – absolut nimeni! –, apoi au început să apară. Trăiam în barăci... Și deodată au început să ne dea apartamente individuale. Ni se promitea: „Generația sovietică de mâine va trăi în comunism.“ Adică eu... eu voi trăi în comunism?! (*Râde.*) Am intrat la facultate la fără frecvență, am studiat economia. Pe atunci studiile nu se plăteau, ca azi. Unde-aș mai fi învățat? Pentru asta îi sunt recunoscătoare puterii sovietice. Lucram la comitetul raional, la departamentul financiar. Mi-am cumpărat o haină de mutton... un șal frumos din mohair... Iarna mă înfioleam de mi se mai zărea numai nasul. Mergeam în inspecție pe la colhozuri, unde se creșteau samuri, vulpi polare, nurci. Trăiam binișor. I-am cumpărat și mamei o haină... Și atunci a venit capitalismul. Ni s-a promis că îndată ce comuniștii vor pleca ne va fi bine tuturor. Noi nu suntem un popor credul. Suntem învățați cu răul. Oamenii au dat imediat fuga să-și cumpere sare și chibrituri. „Perestroika“ suna la fel ca „război“. Sub ochii noștri au început să fie prăduite colhozuri... uzine... Iar pe urmă le-au cumpărat pe câteva copeici. Noi am construit toată viața, și totul s-a dus de râpă. Oamenii au primit cupoane... au fost înșelați... Ale mele zac și acum în dulap. Certificatul Oleskăi... și hârtiile astea... Ăsta-i capitalism? Mă uitam la capitaliștii ruși, nu toți erau ruși, erau și armeni, și ucrainenii. Luau credite mari de la stat și nu mai dădeau banii înapoi. Oamenilor ăstora le străluceau ochii. Ca la zeki. Licărirea asta caracteristică mi-e foarte cunoscută. Acolo sunt peste tot lagăre și sârme ghimpate. Cine a colonizat Nordul? Zeki și noi, sărăcănii. Proletariatul. Dar pe vremea aceea nu ne vedeam așa...

Mama a hotărât... Există o singură scăpare, să ne întoarcem la Riazan. În orașul nostru natal. Sub ferestrele noastre se trăgea deja – se împărțea URSS. Înșfăcau... smulgeau... Bandiții au devenit stăpâni, iar cei inteligenți, proști. Noi am construit toate astea și acum le-am dat pe mâna bandiților... Ăsta-i rezultatul? Noi am plecat cu mâinile goale, cu mărunțișurile din casă. Iar lor le-am lăsat uzine întregi... mine... Am mers cu trenul două săptămâni, ducând cu noi frigiderul, cărți, mobilă, mașina de tocat carne, vase... și altele asemenea... Două săptămâni m-am uitat pe geam: pământul rusesc e nesfârșit. E prea „mare și îmbelșugată“ Maica Rusie ca să poți face ordine în ea. Asta era în 1994... Deja pe vremea lui Elțin... Ce ne aștepta acasă? Acasă, profesorii lucrau la negustori azeri,

vindeau fructe, colțunași. În Moscova piața se întindea de la gară până la Kremlin. Au apărut ca din pământ cerșetorii. Dar toți suntem sovietici! Sovietici! Multă vreme ne-am simțit toți stânjeniți, ne-a fost rușine.

...În piață am stat de vorbă cu un cecen... De cincisprezece ani e război la ei și vin să se refugieze aici. Se împrăstie prin Rusia... prin diferite colțuri... Dar e război... Rusia se luptă cu ei... execută „operațiuni speciale“... Ce fel de război e ăsta? Era un cecen tânăr: „Eu, mamaie, nu lupt. Soția mea e rusoaică.“ Am auzit o poveste, pot să v-o spun și dumneavoastră... O fată cecenă s-a îndrăgostit de un aviator rus. Un băiat frumos. Au căzut de acord ca el s-o fure de la părinții ei. A dus-o în Rusia. S-au căsătorit. Totul cum se cuvine. Li s-a născut un băiețel. Dar ea nu se mai oprea din plâns, îi era milă de părinții ei. Atunci le-au scris o scrisoare: vă rugăm să ne iertați... ne iubim... Le-au transmis și salutările mamei rusoaice. Dar în toți acești ani, frații acestei cecene o căutaseră, vrând s-o omoare, pentru că le dezonorase familia – se căsătorise cu un rus, mai rău, cu un rus care îi și bombardase. Care omorâse compatrioți de-ai lor. I-au găsit ușor după adresa de pe plic... Unul dintre frați a înjunghiat-o, apoi a venit și celălalt după el. *(Tace.)* Războiul ăsta murdar... nenorocirea asta... a intrat în casa mea. Acum adun tot ce pot... citesc despre Cecenia orice găsesc. Întreb... Aș vrea să mă duc acolo. Și să fiu omorâtă acolo. *(Plânge.)* Aș fi fericită. Asta-i fericirea mea de mamă... Cunosc o femeie... N-au mai găsit nici o fărâmbă din fiul ei, a căzut un obuz direct pe el. „Aș fi fericită“, mi-a mărturisit ea, „dacă s-ar odihni în pământul natal. Măcar o bucatică din el“... Asta ar fi făcut-o fericită... „Mamaie, dumneata ai un fiu?“ m-a întrebat cecenul acela. „Am un fiu, dar fiica mea a pierit în Cecenia.“ „Rușilor, eu vreau să vă întreb, ce fel de război e ăsta? Ne omorâți, ne schilodiți și apoi ne tratați în spitalele voastre. Ne bombardați și ne dărâmați casele, apoi le reconstruiți. Ne convingeți că Rusia e casa noastră, dar eu, din cauza trăsăturilor mele cecene, trebuie să dau mită la miliție în fiecare zi ca să nu mă omoare în bătaie. Ca să nu mă jefuiască. Îi conving că n-am venit aici să ucid, că nu vreau să le dărâm casa. Puteam să fiu omorât în Groznîi... dar pot să fiu omorât și aici...“

Cum îmi mai bate inima... *(Cu disperare.)* O să caut. Vreau să știu cum a murit fiica mea. N-am încredere în nimeni.

(Deschide o ușă a servantei, unde lângă păhăruțele de cristal se află niște documente și fotografii. Le ia și le împrăstie pe masă.)

Fata mea era frumoasă... Era șefa clasei la școală. Îi plăcea să patineze. Era de nivel mediu, o elevă normală... În clasa a zecea s-a

îndrăgostit de Romka... Eu, firește, eram împotrivă, era cu șapte ani mai mare ca ea. „Mamă, și dacă asta-i dragostea?“ Era îndrăgostită nebunește, dacă n-o suna, îl suna ea... „De ce-l suni tu?“ „Mamă, și dacă asta e dragostea?“ Nu avea ochi pentru nimeni altcineva în afară de Romka. Uitase și de maică-sa. A doua zi după balul de absolvire, s-au căsătorit. Au făcut un copil. Romka bea, se bătea, și ea plângea. Îl uram. Au trăit așa un an. Îi sfășia hainele bune, era gelos. O lua de păr, și-l înfășura pe mână și o dădea cu capul de perete. A îndurat ea ce a îndurat... Nu voia s-o asculte pe mamă-sa. Până când... totuși... Nu știu cum... În cele din urmă, a fugit de la el. Unde? La mama... „Mamă, scapă-mă!“ Așa că el a venit să stea cu noi. Într-o noapte m-am trezit și am auzit un fel de scâncete... Deschid ușa de la baie, și el stă deasupra ei cu un cuțit... Am apucat cuțitul ăla, m-am tăiat la mâini. Altă dată, Romka a găsit nu știu unde un pistol, probabil cu aer comprimat, nu unul adevărat. Am tras-o pe Oleska din mâinile lui, și a îndreptat pistolul spre mine. „Ia, gura!“ Nu m-am oprit din plâns până nu s-au despărțit. Eu l-am gonit... *(Tace.)* A trecut... După nici jumătate de an... fata mea vine de la serviciu și-mi spune: „Romka s-a însurat.“ „Dar tu de unde știi?“ „M-a adus cu mașina.“ „Și?“ „A, nimic.“ S-a însurat repede. Dar pentru ea asta a fost prima iubire. De neuitat. *(Ia o foaie din teancul de documente.)* Medicul legist a scris „împușcătură în partea dreaptă a capului“, dar găurica era în stânga. O găurică mică... Poate că nici n-a văzut-o moartă? A scris ce i s-a ordonat. L-or fi plătit bine.

Speram... Așteptam să se întoarcă detașamentul ei. Voiam să mă rog de ei, să le arăt poza... Găurica e în stânga, și ei au scris că-i în dreapta. Trebuie să știu... E deja iarnă. Zăpadă. Cândva iubeam zăpada. Și Oleska mea o iubea, își scotea devreme patinele, le ungea cu grăsime. Cândva, demult... demult, tare demult a fost asta. Mi-e greu, tare mi-e greu... Mă uit pe ferastră: oamenii se pregătesc de Crăciun, aleargă cu cadouri, cu jucării în mâini. Cară brazi. Iar la mine în bucătărie radioul e deschis permanent. Ascult știrile locale. Aștept. Într-un sfârșit, așteptarea mi-a fost răsplătită – aud anunțul: „Milițienii din Riazan s-au întors din misiunea în Cecenia... concetățenii noștri și-au îndeplinit cu onoare datoria de soldați... nu ne-au făcut de rușine...“ Au fost întâmpinați cu fast la gară. Fanfară, flori. Le-au înmănat diplome și cadouri valoroase. Unuia un televizor, altuia un ceas scump... Eroii... S-au întors eroii! Despre Oleska nici o vorbă, nimeni nu pomenea de ea... Am așteptat... cu radioul la ureche... Trebuie să o pomenească! A început o reclamă... O reclamă la detergent de rufe... *(Începe să plângă.)* A pierit fetița mea fără urmă. Așa

ceva nu se poate! Oleska... Ea a fost prima... primul sicriu „cecen“ din oraș... După o lună au mai adus două sicrie – un milițian mai în vârstă, altul foarte tânăr. Lumea și-a luat rămas-bun de la ei în foaietul teatrului... al Teatrului Municipal „Esenin“. Gardă de onoare, coroane de flori din partea comunității, a primarului... Discursuri. Au fost înmormântați pe Aleea Eroilor, unde zac băieții din Afganistan... acum și cei din Cecenia... În cimitirul nostru sunt două alei – Aleea Eroilor și încă una – oamenii o numesc Aleea Bandiților. Bandiții se războiesc între ei, se împușcă. Perestroika e o reglare de conturi. Bandiții au locurile cele mai bune din cimitir. Sicrie din lemn roșu, încrustate cu aur, cu frigidere. Nu au pietre de mormânt, ci adevărate mausolee ale gloriei. Eroilor le pune statul pietre de mormânt. Pietre soldățești, modeste. Și nici asta tuturor. Mercenarilor nu. Știi că o mamă s-a dus la comandamentul militar și a fost refuzată: „Fiul tău a luptat pentru bani.“ Oleska mea... ea zace separat de toți ceilalți, doar e o simplă sinucigașă... U-u-uf... (*Nu poate vorbi.*) Nastenka noastră... I-au stabilit o pensie de o mie cinci sute de ruble – cincizeci de dolari pe lună. Unde-i adevărul? Dreptatea? Pensia e mică pentru că mama ei nu e erou! Dacă mama ar fi omorât pe cineva, dacă ar fi aruncat vreun dușman în aer cu o grenadă... Dar mama s-a omorât doar pe ea și pe nimeni altcineva... Nu e erou! Cum să-i explici asta unui copil? Ce-o să-i spun? Am citit într-un ziar niște cuvinte care parcă erau ale Oleskăi: „Fetiței mele n-o să-i fie rușine cu mine...“ În primele zile după înmormântare... Nastenka stătea detașată, de parcă nu s-ar fi aflat acolo sau n-ar fi știut unde se află. Nimeni nu se putea hotărî... Până la urmă i-am spus eu: „Oleska... mămica ta nu mai e...“ Ea stătea de parcă nu m-ar fi auzit, eu plângeam, ea nu. Iar mai târziu... amintesc ceva despre Oleska... și ea pare că nu aude. A ținut-o așa multă vreme, chiar a început să mă enerveze. Am dus-o la un psiholog. Copilul e normal, dar puternic șocat. Am fost și la tatăl ei. Îl întreb: „Iei tu fetița?“ „Unde s-o iau?“ Avea deja un copil cu noua lui soție. „Atunci renunță la drepturile părintești.“ „Cum adică? Și dacă la bătrânețe am nevoie de ceva? Vreun bănuț...“ ăsta era tatăl ei... Nu avem nici un ajutor de la el. Niște prieteni de-ai Oleskăi ne vizitează... De ziua de naștere a Nastenkăi se adună întotdeauna și aduc un cadou. I-au cumpărat un computer. Prietenii și-o amintesc.

Multă vreme am așteptat un telefon. Detașamentul se întorsese – și comandantul, și băieții cu care fusese acolo. O să sune... Negreșit! Dar telefonul era mut... Și am început să caut singură nume de familie, numere de telefon. Comandantul de detașament Klimkin... Am citit în ziar cum îl

cheamă. Toate ziarele scriau despre ei, despre eroii ruși! Toate! Vitejii din Riazan! Ba într-un ziar era chiar o declarație de-a lui cum că mulțumește detașamentului pentru comportamentul impecabil. Își îndeplinise datoria cu onoare... Chiar cu onoare... Am sunat la secția de miliție la care lucrează: „Vă rog, aș vrea să vorbesc cu domnul maior Klimkin.“ „Cine îl caută?“ „Ludmila Vasilievna Nikolaeva... mama Olesiei Nikolaeva...“ „Nu e la birou.“ „E ocupat.“ „E în delegație.“ Ești comandant. Singur ar trebui să vii la o mamă și să-i povestești ce s-a întâmplat acolo. S-o liniștești. Să-i mulțumești. Eu așa văd lucrurile... (*Plânge.*) Plâng, dar lacrimile mele-s de ciudă... Eu n-am vrut s-o las pe Oleska, am rugat-o să nu plece, dar mama mea a zis: „Dacă trebuie, las-o să se ducă.“ Trebuie! Acum urăsc cuvântul ăsta! Nu mai sunt aceeași... Pentru ce să-mi iubesc patria? Ni s-a spus că în democrație le e bine tuturor. Că e dreptate peste tot. Cinste. E o înșelătorie... Omul e praf... un fir de praf... Singura diferență e că acum magazinele sunt mereu pline. Luați! Luați! În socialism nu era așa. Sigur, eu sunt o simplă femeie sovietică... Nimeni nu mă mai ascultă, fiindcă n-am bani. Dacă aș fi avut bani, altfel ar fi stat lucrurile. Le-ar fi fost frică de mine... șefilor... Acum banii conduc...

Când a plecat... Oleska se bucura: „Merge și Kormceaia.“ Erau singurele femei din detașament. Olga Kormceaia... Am văzut-o la gară, când ne-am luat rămas-bun. „Ea e mama mea“, a spus Oleska. A fost un moment, când am condus-o... Poate că îi acord eu importanță acum, după tot ce s-a întâmplat. Autobuzele erau gata să pornească, a început să se cânte imnul, toată lumea a început să plângă. Eu stăteam într-o parte și am fugit în cealaltă; Oleska îmi strigase ceva prin geam și eu înțelesesem că urmau să întoarcă. Și am fugit pe partea cealaltă ca s-o mai văd o dată. Să-i fac cu mâna. Dar au plecat drept înaintea și n-am mai văzut-o. Mi s-a strâns inima. În ultimul moment i s-a rupt mânerul de la geantă... Poate că acum îmi închipui toate astea... Scumpa mea... (*Plânge.*) Am găsit în cartea de telefon numărul Olgăi Kormceaia. Am sunat-o: „Sunt mama Oleskăi... Aș vrea să mă întâlnesc cu dumneavoastră.“ A tăcut îndelung, apoi mi-a spus oarecum cu năduf, cu un fel de răutate: „Am suferit atâta... Când o să mă lăsați toți în pace?“ Și a închis. Am sunat-o iar: „Vă rog! Trebuie să știu... Vă implor!“ „Nu mă mai chinuiți!“ Am mai sunat-o o dată, peste vreo lună... A răspuns mama ei: „Fiica mea nu e acasă. A plecat în Cecenia.“ Din nou! În Cecenia?! Înțelegeți, și în război poți să-ți faci un rost. Fiecare cum are noroc... Omul nu se gândește la moarte, să mori azi e înfricoșător, dar „cândva“ nu înseamnă nimic. În acea jumătate de an cât au stat acolo

fiecare a primit câte șaiszeci de mii de ruble. Ajung pentru o mașină de lux. Și își păstrau și salariul. Înainte de plecare, Oleska își luase pe credit o mașină de spălat... un telefon mobil... „Când mă întorc, le plătesc“, spunea. Acum trebuie să le plătim noi. Din ce? Vin facturile... le stivim... Nastenka are niște teniși vechi, îi sunt mici, vine de la școală și plânge că o dor degetele de la picioare. Eu cu mama strângem, tot strângem din pensie, ne numărăm banii, dar la sfârșitul lunii nu rămâne nimic. Și unui mort nu-i poți cere socoteală...

Doi oameni au fost cu ea în ultimul moment... Doi martori. Postul de control... Cabina avea doi metri pe doi metri și jumătate. Garda de noapte. Erau trei. Primul... „Păi, a venit“, mi-a spus el la telefon, „am stat de vorbă două-trei minute...“ Apoi zice că el a lipsit, fie că l-a presat o nevoie, fie că l-a chemat cineva. A auzit prin ușă un pocnet, la început nici nu s-a gândit că e o împușcătură. S-a întors și a găsit-o pe jos. În ce stare de spirit era? Starea de spirit era bună... normală... „Salut – Salut.“ Râdeau. Hi-hi, ha-ha... Pe al doilea martor l-am sunat la serviciu, n-a venit să ne întâlnim, și pe mine nu m-au lăsat să intru la el... Era lângă ea când s-a împușcat, dar tocmai în momentul acela s-a întors. În secunda aceea... Cabina avea doi metri pe doi și jumătate, și el n-a văzut nimic. Dumneavoastră credeți? L-am implorat: „Spuneți-mi... Trebuie să știu... N-o să spun niciodată nimănui... Vă conjur!“ Fugeau de mine ca opăriți. Li se ordonase să tacă. Să-și apere superiorii. Le-au închis gura cu dolari... (*Plânge în hohote.*) De la bun început, când s-a dus să lucreze în miliție, nu mi-a plăcut: Oleska mea, milițian? Nu mi-a plăcut deloc! Nici cum... Era ceva... Avea liceul și un an de facultate. Multă vreme nu și-a putut găsi o slujbă. Dar în miliție au luat-o imediat. Mi-era frică... Miliția înseamnă afaceri... mafie... Oamenii se tem de milițieni, fiecare familie are pe cineva care a suferit din pricina miliției. În miliția noastră se și torturează, se și mutilează. Se tem de ei ca de bandiți. Să te ferească Dumnezeu! Citești în ziare: niște vârcolaci cu epoleți... ba au violat... ba au omorât... Așa ceva... în epoca sovietică nu era posibil... Cum adică? Și chiar dacă s-ar fi întâmplat, pe atunci nu se vorbea... nu se scria... Și noi ne simțeam apărați. (*Cade pe gânduri.*) Jumătate din milițieni au fost în război. Fie în Afganistan, fie în Cecenia. Au ucis. Sunt traumatizați psihic. S-au luptat acolo și cu populația pașnică. Acum așa sunt războaiele: soldații nu se mai luptă numai între ei, ci și cu civilii. Cu oamenii obișnuiți. Pentru ei toți sunt inamici: bărbați, femei, copii. Iar aici, când se întorc, omoară un om și apoi se miră că trebuie să dea explicații. În Cecenia nu era nevoie să explice... „Mamă“, se certa cu

mine Oleska, „tu n-ai dreptate. Totul depinde de om. O fată milițian e un lucru frumos. Cămașă albastră, epoletă.”

În ultima seară au venit la ea niște prieteni să-și ia rămas-bun. Acum îmi amintesc... Acum îmi amintesc totul... Au stat de vorbă toată noaptea...

„...Rusia e o țară măreață, nu o conductă de gaz cu robinet...”

„...Crimeea nu mai e... au dat-o... Cecenia e-n război... Tatarstanul se agită... Eu vreau să trăiesc într-o țară mare. MIG-urile noastre vor zbura la Riga...”

„...Rusia zace cu fața-n țărână! Și bandiții ceceni sunt eroi... Drepturile omului?! Păi, acolo au intrat cu automatele în casele oamenilor: ori te omorâm, ori pleci. Un cecen bun e cel care zice mai întâi «Pleacă!» și abia apoi te omoară, unul rău te omoară direct. Valiză, gară, Rusia. Inscipții pe garduri: «Nu cumpărați case rusoaicelor voastre, căci sigur vor fi căsuțele noastre!», «Ruși, nu plecați, avem nevoie de sclavi!».”

„...doi soldați ruși și un ofițer au fost luați prizonieri de ceceni. Soldaților li s-a tăiat capul, iar ofițerului i-au dat drumul: «Du-te și înnebunește.» Am văzut pe casete... Le taie urechile, le rup degetele... Beciurile sunt pline de prizonieri ruși transformați în sclavi. Fiare!”

„...mă duc! Îmi trebuie bani de nuntă. Vreau să mă însor. E o fată frumoasă... mult n-o să mă aștepte...”

„...eu am un prieten, am făcut armata împreună. Locuia în Groznîi. Avea un vecin cecen. Într-o bună zi, ăsta îi spune: «Te rog, pleacă!» «De ce?» «Fiindcă în curând o să vă omorâm.» Și-au lăsat acolo apartamentul de trei camere, acum locuiesc în Saratov, într-un cămin. Nu le-au permis să ia nimic: «Să vă cumpere Rusia altele», răcneau. «Astea-s ale noastre!»”

„...Rusia a căzut în genunchi, dar încă nu-i zdrobită. Noi suntem patrioți ruși! Trebuie să ne facem datoria față de patrie! Un banc... Tovarăși soldați și ofițeri, dacă vă purtați bine în Cecenia, patria o să vă trimită «la odihnă», în Iugoslavia. În Europa... Mama ei de viață!”

Fiul meu a răbdut ce-a răbdut, până n-a mai putut. A început să mă certe: „Mamă, o să te alegi cu un atac cerebral.” M-a trimis la sanatoriu. Cu forța, aș putea zice, cu scandal. La sanatoriu am cunoscut o femeie cumsecade, i-a murit fata de tânără din cauza unui avort, plângeam împreună. Ne-am împrietenit. Nu demult am sunat-o – a murit. A adormit și a murit. Eu cred că a murit de dor... Eu de ce nu mor? Aș fi fericită să mor, dar nu mor. (*Plânge.*) M-am întors de la sanatoriu... „Fetițo, o să intri la închisoare”, au fost primele cuvinte ale mamei. „N-o să te ierte că vrei să

afli adevărul.“ Ce se întâmplase... Nici nu plecasem bine, și a primit un telefon de la miliție: „În douăzeci și patru de ore să vă prezentați la biroul cutare... Pentru neprezentare – amendă și cincisprezece zile de arest...” Mama e un om fricos, la noi toată lumea e fricoasă. Găsiți-mi un om în vârstă care să nu fie fricos. Și asta n-a fost tot... Au venit și i-au iscodit pe vecini: ce fel de oameni suntem... cum ne purtăm... Au pus întrebări și despre Oleska: a văzut-o cineva beată? dar cu droguri...? Au cerut de la policlinică fișele noastre medicale. Au verificat: nu e vreunul dintre noi în evidența vreunui cabinet psihiatric? M-a cuprins mânia! Și înverșunarea! Am luat receptorul... Am sunat la miliție: „Cine a amenințat-o pe mama... un om de aproape nouăzeci de ani... În ce problemă ați chemat-o?” Rezultatul a fost că după două zile am primit o înștiințare – veniți la biroul cutare... Era trecut și numele anchetatorului... Mama plângea: „O să te aresteze.” Mie nu-mi mai e frică de nimic. Scurp pe ei! Ar trebui să se scoale Stalin din mormânt! Îl chem din mormânt! Asta-i rugăciunea mea... Pe prea puțini dintre șefii noștri i-a închis și i-a executat. Pe prea puțini! Nu mi-e milă de ei. Vreau să le curgă lacrimi! (*Plânge.*) M-am dus la biroul acela... anchetatorul se numea Fedin... M-am răstit din prag: „Ce vreți de la mine? Mi-ați adus fiica într-un sicriu ud... Nu v-ajunge?” „Dumneavoastră sunteți o femeie fără școală. Nu înțelegeți unde vă aflați. Aici întrebările le punem noi...” La început a fost numai el... apoi l-a chemat pe comandantul Oleskăi... Klimkin... În sfârșit îl vedeam și eu! A intrat... Eu, către el: „Cine a omorât-o pe fiica mea? Spuneți-mi adevărul...” „Fiica dumneavoastră a fost o idioată... o nebună!” Doamne, n-am rezistat! N-am mai putut... S-a înroșit tot... A țipat, a bătut din picior. Of! M-au provocat... Au reușit să mă facă să urlu, să zgârii, ca o pisică. Prin urmare, eram nebună, și fiica mea era și ea nebună. Scopul lor a fost să-mi închidă gura... U-u-uf...

Cum îmi bate inima... Trebuie să aflu adevărul... Nu mi-e frică de nimeni! Nu mai sunt o cârpă de șters pe jos, o marionetă. Nu mă mai poți trimite la loc în cutie. Mi-a fost adusă fiica într-un sicriu ud...

...Mergeam cu trenul... M-am așezat în fața unui bărbat. „Ei, măicuță, am pornit? Hai să facem cunoștință...” S-a prezentat: „Fost ofițer, fost întreprinzător, celibatar, fost «democrat». Actualmente șomer.” Eu, orice m-ar întreba cineva, vorbesc de ale mele: „Fiica mea a murit în Cecenia... era sergent de miliție...” El m-a rugat: „Povestește-mi...” Am povestit asta de multe ori... (*Tace.*) M-a ascultat și a început să povestească și el...

„...am fost și eu acolo. De când m-am întors, nu reușesc să-mi fac o

viață. Nu pot să intru în tiparele astea. Nu vrea nimeni să-mi dea de lucru: «Aaaa... în Cecenia?» Mi-e teamă de oameni... îmi fac greață... Dar dacă întâlnesc pe cineva care a luptat în Cecenia, e fratele meu...

...un bătrân cecen stă și se uită: suntem o mașină întreagă de demobilizați. Se uită și se gândește: sunt niște flăcăi ruși normali, și mai adineaori aveau automate, mitraliere... puști cu lunetă... Eram îmbrăcați cu niște gecii noi-nouțe, în jeanși... Din ce bani le-am cumpărat? Din cei câștigați aici. Făcând ce? Război... Tragi... Dar acolo sunt și copii, și femei frumoase. Ia-le soldaților armele, îmbracă-i în haine civile... și devin tractoriști, șoferi de autobuz, studenți...

...trăiam împrejmuiți de sârmă ghimpată... În jur erau turnuri de veghe și câmpuri minate. O lume mică, închisă. O zonă. N-aveai voie să ieși – te-ar fi omorât. Moarte ocupanților! Beam toți, ne îmbățam ca porcii. În fiecare zi vedeai case dărâmate, jafuri, oameni uciși. Încet-încet, te cuprinde o euforie! Totul se extinde... Poți să-ți permiți multe... Ești un porc beat și ai o armă în mână. În cap, doar un spermatozoid...

...muncă de călău... Muream pentru niște mafioți care nici nu ne-au plătit. Ne-au păcălit. Păi, eu n-am omorât oameni aici, pe stradă, ci în război. Am văzut o rusoaică tânără, pe care șacalii ăștia au violat-o. I-au ars pieptul cu țigara, ca să geamă mai tare...

...am venit cu bani... Am băut vodcă cu prietenii, mi-am cumpărat un Mercedes la mâna a doua..."

(Nu-și mai șterge lacrimile.) Așa că uite unde a fost Oleska mea... Unde a nimerit... Războiul ăsta murdar... Era undeva, departe, tare departe, și acum e la mine-n casă. De doi ani... bat la uși, mă duc la diferite instanțe. Scriu la procuratură... la procuratura de raion... de regiune... Procurorului general... *(Arată spre teancul de scrisori.)* Primesc răspunsuri... Un munte de răspunsuri! „Cu privire la moartea fiicei dumneavoastră, vă comunicăm...” Și toți mint: că a murit pe 13 noiembrie, când de fapt a murit pe 11, că avea grupa de sânge O I, când ea avea B III, ba era în uniformă militară, ba într-o rochie civilă. Avea o găurică în partea stângă, lângă tâmplă, iar ei scriu că era în dreapta... I-am scris o solicitare și deputatului nostru în Duma de Stat – l-am ales, am votat pentru el. Credeam în puterea noastră! Am reușit să obțin o audiență la el. Stăteam la parterul Dumei... Și ochii mi se fac cât cepele! Văd o vitrină cu bijuterii: inele de aur cu briliante, ouă de Paște din aur și argint... și pandantive... N-am câștigat în toată viața cât costă cel mai mic inel cu briliant de acolo. Un singur ineluș... Deputații noștri... ai poporului... ei de unde au atâția bani?

Am doar un teanc de diplome pentru munca mea cinstită... și mama la fel... Iar ei au acțiuni la Gazprom... Noi avem hârtii, ei au bani. (*Tace cu obidă.*) În zadar m-am dus acolo... În zadar am plâns acolo... Dați-ni-l înapoi pe Stalin... Poporul așteaptă un Stalin! Mi-au luat fiica și mi-au adus un sicriu. Un sicriu ud... Anchetarea faptelor, procesul-verbal al crimei. Dacă ar fi fost sinucidere, pe pistol ar fi rămas sânge... pe mâini praf de pușcă... Acum știu tot... Nu-mi plac știrile de la televizor. Sunt numai minciuni! Dar serialele polițiste... cu crime... în fine, toate astea... nu le scap. Uneori nu pot să mă trezesc dimineața, îmi simt mâinile și picioarele amorțite – aș sta în pat... Îmi amintesc de Oleska... Și mă ridic...

Am adunat din bucățele... cuvânt cu cuvânt... Cineva a pălăvrăgit la un moment dat la beție, erau șaptezeci de oameni acolo, și altcineva i-a șoptit unei cunoștințe... Orașul nostru nu e mare... nu e Moscova... Astăzi deja îmi imaginez tabloul... ce s-a întâmplat acolo... Au tras o beție grandioasă în cinstea Zilei Miliției. S-au îmbătat până n-au mai știut de ei și au trecut la orgii. Dacă Oleska ar fi plecat cu colegii ei... din secția ei... dar aici toți erau străini... Era un detașament amestecat. A nimerit cu cei de la miliția rutieră. Ăștia sunt regi, au buzunarele pline de bani. Stau pe străzi cu automatul în mâini și iau mită. Toată lumea le dă. E un loc de aur! Băieților le place să se distreze... Să omoare, să se îmbete și să reguleze – cele trei bucurii ale războiului. S-au îmbătat până le-au ieșit ochii din cap... au devenit niște fiare... Și se pare că le-au violat pe toate fetele. Colegele lor. Iar Oleska ori n-a vrut să cedeze, ori i-a amenințat după aceea că-i trimite la închisoare. Și n-au mai lăsat-o să plece.

Se mai spune și altceva... Stăteau la post și controlau mașinile care intrau. Acolo toți se învârtesc, se sucesc, aleargă ca nebunii ca să facă bani. Prin orice metode. Cineva a adus marfă de contrabandă, nu știu ce și de unde, n-o să mint. Droguri sau... Dar toți erau înțeleși. Fuseseră deja plătiți. Era o mașină Niva... Toți își amintesc de o Niva... Și Oleska și-a dat seama... dintr-un motiv sau altul, n-a lăsat să treacă mașina asta... Și au tras în ea. Erau bani mulți în joc, deranjase. Se pare că era amestecat un personaj cu funcție înaltă...

Și mama mea a visat o Niva... M-am dus la o clarvăzătoare... Am pus pe masă fotografia asta... (*Mi-o arată.*) „Văd“, a spus ea, „o Niva...“

Am stat de vorbă cu o femeie... E soră medicală. Nu știu cum era când a plecat în Cecenia, poate că era veselă. Acum e ca și mine, e înrăită. Acum sunt mulți oameni supărați, tac, dar sunt supărați. Toți au visat să câștige în

noua viață, dar puțini au fost cei care au câștigat, care au tras biletul norocos... Nimeni nu era pregătit să se ducă la fund. Acum mulți oameni trăiesc cu supărarea asta, mulți sunt supărați. (*Tace.*) Poate că și Oleska s-ar fi întors schimbată... necunoscută... (*Tace.*) Femeia asta a vorbit deschis cu mine...

„...am plecat de romantică ce sunt! Multă vreme au râs toți de mine acolo. Dar dacă e să spun adevărul, am lăsat tot ce era acasă din cauza unei iubiri nefericite. Nu-mi mai păsa dacă mă împușcă un cecen sau mor de dor.

...cine n-a avut de-a face cu cadavre crede că ele tac. Că nu scot nici un sunet. Dar acolo sunt mereu tot felul de sunete. Ba iese gazul, ba trosnește vreun os înăuntru. Un foșnet... Poți să înnebunești...

...eu n-am văzut acolo bărbat care să nu bea și să nu tragă. Se îmbată și trag – încotro văd cu ochii. De ce? Nimeni nu știe răspunsul.

...era chirurg... Eu credeam că e iubire între noi. Când să plecăm acasă, m-a avertizat: «Să nu mă suni și să nu-mi scrii. Dacă e să-mi fac de cap acasă, măcar să fie cu o femeie frumoasă, cu care să nu-mi fie rușine că mă vede nevastă-mea.» Eu nu sunt o frumusețe. Dar stăteam împreună în sala de operații câte 72 de ore. E un sentiment... mai puternic decât dragostea...

...Acum mi-e teamă de bărbați... Pe cei care s-au întors din război nici nu vreau să-i văd... Sunt niște nenorociți, toți – niște nenorociți! Mă pregăteam să plec acasă și tot voiam să iau cu mine ba una, ba alta... Casetofonul, covorul... «Eu», mi-a spus șeful spitalului, «las tot aici. Nu vreau să iau războiul cu mine acasă». Dar războiul nu l-am adus în lucruri, ci în suflet...”

Ne-au dat hainele Oleskăi: tunică, fustă... cerceii de aur, lănțișorul. În buzunarul tunicii avea niște fursecuri și două ciocolate mici. Pesemne le păstrase pentru Crăciun, voia să ni le trimită acasă. Mă doare, tare mă doare...

Dar scrieți dumneavoastră adevărul... Cine se mai sperie de adevăr? Puterea e acum de neatins... Atât ne-a mai rămas: pușca și greva. Să ne culcăm pe șine. Dar nu avem pe cineva să ne conducă – altfel, oamenii s-ar fi răsculat de mult... N-avem un Pugaciov! Dacă mi s-ar da o armă, aș ști în cine să trag... (*Îmi arată un ziar.*) Ați citit? Se face un circuit turistic prin Cecenia. Ești dus cu elicoptere militare și ți se arată Groznîul distrus, satele incendiate. Acolo războiul și construcția sunt simultane. Împușcă și construiesc. Și îți arată. Noi încă plângem, iar acolo cineva deja face bani

de pe urma lacrimilor noastre. A fricii noastre. Face bani ca din petrol.

După câteva zile, ne-am întâlnit din nou.

Înainte înțelegeam viața noastră... felul în care trăiam... Dar acum nu mai înțeleg... Nu...

Note

126. Ministerul Afacerilor Interne (*Ministerstvo Vnutrennih Del*).

127. Grigori Iavlinski (n. 1952), om politic și economist rus, candidat la alegerile prezidențiale în 1996 și în 2000. Astăzi este un critic al președintelui Putin.

128. Boris Nemțov (n. 1959), om politic rus pe care Elțin l-a avut în vedere ca succesor în funcția de președinte, preferându-l însă, în cele din urmă, pe Vladimir Putin. Nemțov l-a susținut inițial pe Putin, dar ulterior a devenit un opozant important al acestuia. A murit asasinat în februarie 2015.

129. Orașe din Cecenia.

Despre tenebrele răului și „o altă viață care ar putea fi făcută din asta“

Elena Razdueva – muncitoare, 37 de ani

Pentru această poveste multă vreme nu mi-am putut găsi „călăuza“, povestitorul sau interlocutorul – nici nu știu cum să-i numesc pe cei care mă ajută să călătoresc prin universurile umane. Prin viața noastră. Toți refuzau: „cazul ăsta e pentru un psihiatru“, „din cauza unor fantezii bolnave o mamă a părăsit trei copii – aici e nevoie de un judecător, nu de un scriitor“. „Și Medeea?“ întrebam eu. „Medeea, care și-a ucis propriii copii din dragoste?“ „Ăsta-i un mit, dumneavoastră aveți de-a face cu oameni reali.“ Numai că realitatea nu este un ghetou pentru un artist. E tot o lume liberă.

Mai târziu am aflat că despre eroina mea s-a făcut deja un film, Suferințe (Studiourile Fișka-Film). M-am întâlnit cu regizorul filmului, Irina Vasilieva. Am stat de vorbă, am pus caseta cu filmul, am stat din nou de vorbă.

Din relatarea regizorului de film Irina Vasilieva

— Mi s-a povestit... Și povestea asta nu mi-a plăcut, m-am speriat. Tot încercau să mă convingă că va fi un film cutremurător despre dragoste, că trebuie să mă duc imediat să filmez. O poveste foarte rusească! O femeie care are un soț și trei copii se îndrăgostește de un zek, care mai e și „viețăș“, condamnat la închisoare pe viață pentru o crimă de o cruzime cumplită. De dragul lui lasă tot – bărbat, copii, casă. Dar ceva mă împiedica...

În Rusia, deținuții au fost dintotdeauna iubiți – ei au păcătuit, dar au și

suferit. Au nevoie de încurajare și alinare. O întreagă cultură a milei e întreținută cu grijă, mai ales la țară și în orașele mici. Acolo trăiesc femei simple, care n-au Internet, dar folosesc poșta. Un mijloc de comunicare străvechi. Bărbații beau, se bat, iar ele stau seara și-și scriu una alteia scrisori. Acolo, în plicurile acelea, găsești povești de viață naive și tot felul de flecuștețe – tipare de haine, rețete, iar la sfârșit neapărat adrese de condamnați. Una are un frate închis, care povestește despre tovarășii lui, alta un vecin sau un coleg de clasă. Își transmit vești de la una la alta... A furat, a făcut prostii, a stat la închisoare, a ieșit, apoi a fost din nou închis. Vechea poveste! La țară, dacă cercetezi, jumătate din bărbați ori au ispășit deja o condamnare, ori sunt încă închiși. Iar noi suntem creștini, trebuie să-i ajutăm pe cei nefericiți. Sunt femei care se căsătoresc cu acești recidiviști, chiar cu asasini. N-o să am aroganța să mă apuc să vă explic cum se întâmplă... E complicat... Dar bărbații se pricep să le găsească pe domnișoarele astea. Cel mai adesea, sunt femei cu un destin nefericit, care nu s-au realizat. Singure. Și deodată cineva are nevoie de ele, pot să protejeze pe cineva. E un mijloc de a schimba ceva în viața lor. Un fel de medicament...

În cele din urmă, ne-am dus totuși să facem filmul. Eu voiam să arăt că în lumea noastră pragmatică sunt oameni care au o logică a existenței diferită. Și cât de lipsiți de apărare sunt ei... Vorbim mult despre poporul nostru. Unii îl idealizează, alții îl consideră o turmă de vite. De *sovki*. Dar de fapt nu-l cunoaștem. Dacă nimerește cineva printre noi... Întotdeauna filmez o poveste, în orice poveste găsești de toate. Întotdeauna vei găsi-n ea cele două concepte fundamentale – iubirea și moartea.

S-a întâmplat în regiunea Kalujsk, într-un sat îndepărtat... Mergem acolo... Mă uit pe fereastră: totul e nesfârșit – și câmpia, și pădurea, și cerul. Pe dealuri se văd turle albe de biserici. Forță și liniște. Ceva străvechi. Mergem, mergem... De pe autostradă virăm pe o șosea obișnuită... Ohoo! Drumurile rusești sunt de excepție, nici tancurile nu reușesc toate să treacă. Câte două-trei gropi la fiecare trei metri încă înseamnă un drum bun. Iar de o parte și de alta – sate... Niște izbe gârbovite, într-o rână, cu gardurile rupte, pe ulițe se plimbă găini și câini. Din zori, alcoolicii stau la coadă în fața magazinului încă închis. Totul e atât de cunoscut, că simți un nod în gât... În centru, se înalță și acum, ca întotdeauna, o statuie din ghips a lui Lenin... (*Tace.*) A fost o vreme... acum nu ne mai vine să credem că a fost, că noi am fost așa... Când a venit Gorbaciov, toți am sărit în sus de bucurie. Trăiam cu vise, cu iluzii. Ne

ușuram inima prin bucătării. Voiam o Rusie nouă... După douăzeci de ani ne-a izbit: dar de unde s-o luăm? Ea n-a existat și nu există. Cum bine a remarcat cineva: Rusia poate să schimbe în cinci ani totul și în două sute nimic. Avem întinderi de necuprins și, din cauza asta, o psihologie de robi... Rusia nu poate fi reformată în bucătăriile din Moscova. S-a revenit la stema țaristă, dar imnul a rămas stalinist. Moscova e rusească... capitalistă... Dar Rusia a fost și a rămas sovietică. Acolo n-au văzut picior de democrat, iar dacă ar vedea, l-ar sfâșia. Majoritatea vrea să mănânce și să fie condusă. Vodca ieftină contrafăcută curge în valuri... (*Râde.*) Simt că eu și cu dumneavoastră suntem din generația „bucătărilor”... Am început să vorbim despre iubire, și după cinci minute deja discutăm despre cum să reconstruim Rusia. Dar Rusiei n-avem ce să-i facem, ea își trăiește propria viață...

Un țăran cam beat ne-a arătat unde locuiește eroina noastră. A ieșit din izbă... Mi-a plăcut din prima clipă. Niște ochi albaștri-albaștri, statuară. Chiar frumoasă, aș zice. O frumusețe rusească! O astfel de femeie va străluci și într-o izbă sărăcăcioasă de țăară, și într-un apartament elegant din Moscova. Și, închipuiți-vă, e logodnica unui criminal, pe el încă nu l-am văzut, e condamnat pe viață și suferă de tuberculoză. Când a auzit de ce-am venit, a râs: „Asta-i telenovela mea.” Pe drum mă tot gândeam cum să-i spun că vrem s-o filmăm. Dacă se teme de cameră? Și ea zice: „Sunt atât de prostuță, că spun povestea mea oricui, de la prima întâlnire. Unii plâng, alții mă înjură. Dacă vreți, v-o spun și dumneavoastră...” Și începe...

Despre dragoste

— Nu urma să mă căsătoresc dar, firește, visam. Aveam optsprezece ani. El! El! Cum o să fie el? Odată, am avut un vis: mergeam pe izlaz spre râu, care la noi e în afara satului, și în fața mea apare deodată un flăcău înalt și chipeș. Mă ia de mână și îmi spune: „Tu ești logodnica mea. Logodnica mea în fața lui Dumnezeu.” Mă trezesc și mă gândesc: să nu-l uit... să nu-i uit chipul... Mi-a rămas în memorie, ca un fel de program. Trece un an... trec doi... și nu întâlnesc un flăcău ca acela. Dar îmi făcea curte de mult Lioșa, care era cizmar. Mă tot cerea de nevastă. Eu îi răspundeam cinstit că nu-l iubesc, că-l iubesc și-l aștept pe flăcăul acela pe care-l visasem. Cândva o să-l întâlnesc, nu se poate să nu-l întâlnesc, pur și simplu e imposibil. Lioșa râdea... și tata și mama râdeau... M-au convins că trebuie să mă mărit și că apoi o să vină și dragostea.

De ce zâmbiți? Toți râd de mine, știu... Dacă trăiești așa cum îți spune inima, ești anormală. Dacă spui adevărul, nu te crede nimeni, dar, dacă

minți, da! Trecea pe aici un băiat cunoscut, eu tocmai săpam în grădină... „Ascultă, Petia, nu demult te-am visat.“ „Doamne, nu! Numai asta nu!“ A fugit de mine de ziceai că-s ciumată. Eu nu sunt ca toată lumea, oamenii se feresc de mine... Nu vreau să plac nimănui, nu dau doi bani pe țeale și nu mă fardez. Nu știu să flirtez. Știu numai să vorbesc. Într-un timp voiam să mă duc la mănăstire, dar apoi am citit că poți să fii monah și în afara mănăstirii. Chiar și acasă. Că ăsta e un mod de viață.

M-am măritat. Doamne, ce bun era Alioșa, era atât de puternic, că lua văturai și-l frângea. Ce mult l-am iubit! I-am născut un fiu. După naștere s-a întâmplat ceva cu mine, poate un șoc postnatal, nu mai suportam bărbații. Am un copil, ce nevoie mai am de soț? Puteam să vorbesc cu el, să-i spăl, să-i gătesc, să-i schimb patul, dar nu mai puteam să fiu cu el... ca bărbat... Țipam! Făceam crize de isterie! Așa ne-am chinuit doi ani, apoi am plecat, mi-am luat copilul în brațe și am plecat. Dar nu aveam unde să mă duc. Mama și tata muriseră. Sora mea era undeva, în Kamceatka... Aveam un prieten, Iura, mă iubea încă din școală, dar eu nu i-am împărtășit niciodată dragostea. Eu sunt mare, iar el e mititel, mult mai scund ca mine. Păștea vacile și citea cărți. Știa tot felul de povești, rezolva repede cuvinte încrucișate. M-am dus la el: „Iura, noi doi suntem prieteni. Pot să stau la tine? O să stau în casa ta, dar să nu te apropii de mine. Te rog, să nu mă atingi!“ Și el a spus: „Bine!“

Așa am trăit, am trăit... Și îmi zic în sinea mea: el mă iubește, se poartă atât de frumos, nu-mi cere nimic – de ce chinui omul? Ne-am căsătorit. El a vrut să facem și nuntă la biserică, dar atunci i-am mărturisit că la biserică nu pot... și i-am povestit despre visul meu, i-am spus că îmi aștept ursitul... Iura a râs și el de mine: „Ești ca un copil. Crezi în minuni. Dar nimeni n-o să te iubească atât de mult ca mine.“ I-am născut doi fii. Am trăit împreună cincisprezece ani, și cincisprezece ani am mers ținându-ne de mână. Oamenii se mirau... Mulți trăiesc fără dragoste, văd dragostea numai la televizor. Ce e omul fără dragoste? E ca o floare fără apă...

La noi e un obicei... Fetele și femeile tinere le scriu scrisori celor din închisori. Toate prietenele mele, și eu la fel... încă din școală scriam... Am scris sute de scrisori din astea și am primit sute de răspunsuri. Și de data asta... A fost ca de obicei... Poștașul a strigat: „Lenka, ai o scrisoare.“ Eu am dat fuga... Am luat scrisoarea: ștampila închisorii, adresa ascunsă. Deodată, inima a început să-mi bată cu putere. A fost de-ajuns să văd scrisul, dar îmi părea atât de cunoscut – nu puteam citi nimic de emoție. Eu sunt o visătoare, dar înțeleg și realitatea. Nu era prima scrisoare de felul

ăsta... Textul era simplu: soră, îți mulțumesc pentru cuvintele frumoase... sigur, nu ești sora mea, dar îmi ești ca o soră... Îți scriu în aceeași seară: trimite-mi o fotografie, vreau să-ți văd fața.

Sosește răspunsul cu fotografia. Mă uit: era chiar flăcăul acela pe l-am văzut în vis. Dragostea mea. Douăzeci de ani l-am așteptat. Nu pot explica nimic nimănui – pare un basm. Soțului meu i-am mărturisit pe loc: „Mi-am găsit dragostea.“ El a plâns. M-a rugat. A încercat să mă convingă: „Avem trei copii. Trebuie să-i creștem.“ Și eu am plâns: „Jura, știu că ești un om bun, copiilor o să le fie bine cu tine.“ Vecinii... prietenele... sora mea... Toți m-au judecat. Acum sunt singură.

La gară mi-am cumpărat bilet... Lângă mine s-a așezat o femeie, am stat de vorbă. Mă întreabă: „Unde te duci?“ „La soțul meu (încă nu era soțul meu, dar știam că va fi).“ „Și unde e soțul tău?“ „La închisoare.“ „Dar ce-a făcut?“ „A omorât un om.“ „Aaaah. L-au condamnat pentru multă vreme?“ „Pentru toată viața.“ „Aaaah... săraca de tine...“ „Nu mă compătimiți. Iubesc.“

Pe orice om trebuie să-l iubească cineva. Fie și o singură persoană. Iubirea e... O să vă spun ce e... El e bolnav de tuberculoză, în închisoare toți sunt bolnavi de tuberculoză. De la mâncarea proastă, de la dorul de lume. Mi s-a spus că e bună untura de câine. M-am dus prin sat, am întrebat, până la urmă am găsit. Apoi am aflat că și mai tare ajută untura de viezure. Am cumpărat de la farmacie. Destul de scumpă! Îi mai trebuiau țigări, carne la conservă... M-am angajat la fabrica de pâine, acolo salariul era mai bun decât îl aveam eu la fermă. E muncă grea. Cuptoarele vechi se încing atât de tare, că scoatem tot de pe noi, rămânem în sutien și chiloți. Car saci cu făină de câte cincizeci de kilograme, tăvi cu pâine de câte o sută de kilograme. Îți scriu scrisori în fiecare zi.

— Uite-așa e ea... *continuă Irina Vasilieva.* Un om impulsiv, impetuos... Clocotește pe dinăuntru, vrea să facă totul repede. Peste măsură, peste limită. Mi-au povestit vecinii... Au trecut prin sat niște refugiați tadjici, aveau foarte mulți copii, erau flămânzi, dezbrăcați, așa că ea le-a adus de-acasă tot ce-a putut: haine, perne... linguri... „La noi prea e totul bine, iar oamenii ăștia n-au nimic.“ Dar tot ce avea ea în izbă erau o masă, câteva scaune... Se poate spune că trăia în sărăcie. Se hrăneau cu ce aveau în grădină – cartofi, varză. Beau lapte. „Nu-i nimic“, își liniștea ea soțul și copiii, „toamna pleacă orășenii, o să ne mai lase și ei câte ceva“. Acolo vara locuiesc moscoviți, locurile sunt superbe, sunt mulți pictori,

actori, toate casele abandonate au fost cumpărate. După plecarea lor oamenii adună tot, până și pungile de plastic. Satul e sărac, îmbătrânit, plin de bețivi... A mai fost o întâmplare... Prietena ei a născut un copil și nu avea frigider. Lena i l-a dat pe al ei: „Copiii mei au crescut deja, al tău e mic.“ Și gata! Ia-l! Omul n-are nimic, și totuși poate dăruia foarte multe. Așa e rusul... rusul acela despre care scria Dostoievski că e generos ca pământul rusesc. Nu l-a schimbat socialismul, n-o să-l schimbe nici capitalismul. Nici bogăția, nici sărăcia. Stau niște țărani în fața magazinului, și-au luat o sticlă pentru toți trei. Pentru ce beau? Toast: „Sevastopol e oraș rusesc! Sevastopolul va fi al nostru!“ Se mândresc că rusul poate să bea un litru de vodcă fără să se îmbete. Despre Stalin își amintesc un singur lucru, și anume că sub conducerea lui au fost învingători...

Toate astea am vrut să le filmez... M-am abținut, mi-a fost teamă că aș putea ajunge atât de departe, că n-aș mai ști să mă descurc... Fiecare destin e o poveste de Hollywood! Un subiect de film. De exemplu, prietena ei, Ira... Fostă profesoară de matematică, a plecat de la școală din cauza salariului de mizerie. Avea trei copii care o rugau: „Mămico, hai să mergem la fabrica de pâine. Să mirosim puțin pâinica.“ Se duceau seara, să nu-i vadă lumea. Ira s-a angajat la fabrica de pâine, ca și Lena, și e bucuroasă că acum copiii ei pot măcar pâine să mănânce pe săturate. Fură... Acolo toți fură, doar așa pot supraviețui. E o viață de animal, nu de om, dar sufletul trăiește. Dacă ați auzi despre ce vorbesc femeile... Nu v-ar veni să credeți! Vorbesc despre iubire. Fără pâine se poate trăi, dar fără iubire – nicicum, s-a terminat... Ira citea scrisorile pe care le primea Lena de la acel zek și se înflăcăra și ea. A găsit la cea mai apropiată închisoare un hoț de buzunare. Acela s-a eliberat repede... Povestea a continuat după legile genului tragic... Jurăminte de dragoste până la moarte. Nuntă. După scurt timp, acest Tolea... Tolian... a început să bea. Ira avea deja trei copii, a mai făcut doi și cu el. El face scandal, o fugărește prin tot satul, iar dimineața se trezește și se bate cu pumnii în piept. Îi pare rău. Ira... și ea e frumoasă! Deșteaptă! Dar așa e construit bărbatul nostru, se crede regele animalelor...

Iar acum trebuie să vă povestesc despre Iura... Soțul Lenei... În sat i se spune „păstorul cititor“, paște vacile și citește. Am văzut la el multe cărți scrise de filozofi ruși. Cu el se poate vorbi despre Gorbaciov, despre Nikolai Fiodorov¹³⁰, despre perestroika sau despre nemurirea omului... Alți bărbați beau, dar el citește. Iura e un visător... e contemplativ din fire... Lena se lăuda că rezolva careurile de cuvinte încrucișate cu viteza

fulgerului. Dar Iura e mic de statură... În copilărie a crescut foarte repede... Când era în clasa a șasea, mama lui l-a dus la Moscova. Acolo i-au făcut o injecție nereușită în coloană. Și a încetat complet să crească – are un metru și cincizeci de centimetri. E drept, e un bărbat frumos. Dar lângă soția lui pare un pitic. În film ne-am străduit să nu se observe asta, îl rugam, îl imploram pe operator: „Pentru Dumnezeu, inventează ceva!“ Nu puteam să sugerez o situație atât de banală: l-a lăsat pe pitic și s-a dus după un superman chipeș. O femeie ca toate femeile! Iar Iura... e înțelept, știe că fericirea are multe culori. Ar fi de-acord ca Lena să rămână cu el în orice condiții, fie și nu ca soție, ci ca prietenă. La cine vine ea cu scrisorile de la închisoare? La el... Citesc împreună scrisorile astea... Lui Iura îi sângerează inima, dar ascultă... Dragostea îndelung rabdă... dragostea nu pizmuiește... nu caută ale sale și nu gândește răul... Firește, nu e totul atât de frumos cum povestesc eu acum... Viața lor nu e un balon de săpun roz... Iura a vrut să se împuște... să plece unde-o vedea cu ochii... Au fost scene reale, cu carne și sânge. Dar Iura o iubește...

Despre contemplație

— Am iubit-o mereu... din școală. S-a măritat și a plecat din oraș. Dar eu o iubeam.

Era într-o dimineață... Eu și mama stăteam la masă, beam ceai. Mă uit pe geam și-o văd venind pe Lena cu un copil în brațe. Și îi spun mamei: „Mamă, uite, a venit Lena mea. Mi se pare că a venit la mine pentru totdeauna.“ Din ziua aceea, am devenit vesel și fericit, ba chiar... frumos... Când ne-am căsătorit, eram în al nouălea cer de fericire. Îmi sărutam verigheta, pe care am și pierdut-o a doua zi. E uimitor, îmi stătea bine pe deget, dar, lucrând, mi-am scos o mănușă, iar când s-o pun la loc, am văzut că verigheta nu mai era – am căutat-o, dar n-am găsit-o. Iar Lena a purtat-o pe a ei și, deși îi era puțin largă, nici măcar o dată n-a rătăcit-o, până nu și-a scos-o...

Eram peste tot împreună... așa am trăit! Ne plăcea să mergem la izvor împreună, eu căram găleata, iar ea de alături: „Hai să te distrez.“ Îmi povestea ceva... Cu banii nu ne era ușor, dar banii-s una și fericirea e altceva. De când venea primăvara, la noi în casă erau mereu flori, la început le aduceam numai eu, apoi au crescut copiii, le aduceam împreună. Toți o iubeam pe mama lor. Mama era veselă. Cânta la pianină (făcuse școala de muzică). Cânta și din voce, inventa povești. Într-o vreme am avut televizor, îl primiserăm cadou. Copiii stăteau lipiți de ecran, nu se puteau

desprinde, și deveniseră cam agresivi, nu-i mai recunoșteam. Așa că ea a luat apă și a turnat în el, ca într-un acvariu. Televizorul s-a ars. „Copii, mai bine uitați-vă la flori, la copaci. Stați de vorbă cu mama și tata.“ Copiii noștri nu s-au supărat, pentru că venea dinspre mama lor...

Divorțul... Judecătorul întreabă: „De ce divorțați?“ „Avem concepții diferite despre viață.“ „Soțul bea?“ Vă bate?“ „Nu bea și nu mă bate. Și, în general, soțul meu e un om minunat.“ „Atunci de ce divorțați?“ „Între noi nu e iubire.“ „Ăsta nu-i un motiv serios.“ Ne-a dat un an să ne mai gândim, să ne răzgândim...

Bărbații râdeau de mine. Mă sfătuiau: gonește-o din casă, du-o la spitalul de nebuni... Ce-i lipsește? Oricui i se poate întâmpla asta. Dorul ne cuprinde pe toți, ca o ciumă. Mergi cu trenul, te uiți pe fereastră și te apucă dorul. În jur e frumos, nu-ți vine să-ți iei ochii, dar îți curg lacrimile și nu știi ce să faci cu tine. Da, dorul rusesc... Chiar și atunci când omul pare să aibă de toate, ceva tot îi lipsește. Dar trăiește. Cumva, îndură totul. Ea însă... „Iura, tu ești foarte bun, ești cel mai bun prieten al meu. El și-a petrecut jumătate de viață în închisoare, dar am nevoie de el. Îl iubesc. Dacă nu-mi dai drumul, o să mor. O să fac totul așa cum se cuvine, dar o să fiu moartă.“ Cum mai e și soarta asta...

Ne-a lăsat și a plecat. Copiilor le era dor, plângeau mult, mai ales cel mic. Matveika al nostru... Toți o așteptau pe mama, și acum o așteaptă. Și eu o aștept. Ne-a scris: „Numai să nu vindeți pianina.“ Era singurul lucru scump din casa noastră, îi rămăsese de la părinții ei. Pianina noastră dragă... Stăteam seara cu toții și ea ne cânta... Cum aș putea s-o vând ca să iau niște bani? Iar ea nu mă poate scoate din viața ei, să lase acolo un loc gol, asta e imposibil. Am trăit cincisprezece ani împreună, avem copii. Ea e bună, dar e altfel. Cumva, nepământeană... E aeriană... aeriană... Eu sunt însă un pământean. Fac parte dintre cei... care trăiesc pe pământ...

S-a scris despre noi în ziarul local. Apoi ne-au chemat la Moscova, la televiziune. Acolo e așa: tu stai pe un fel de scenă și povestești despre tine, iar în sală sunt spectatori. Pe urmă se comentează. Cum au criticat-o pe Lena, mai ales femeile: „Maniacă! Nimfomană!“ Erau gata s-o omoare cu pietre. „Asta e boală, nu e normal.“ Mi s-au pus întrebări... Knock-out după knock-out... „Cățeaua asta în călduri care v-a părăsit pe dumneavoastră și pe copii nu vă ajunge nici la degetul mic. Sunteți un sfânt. Mă înclin la picioarele dumneavoastră în numele tuturor femeilor ruse...“ Am dat să răspund... am început... Dar mi s-a spus: „Timpul dumneavoastră s-a scurs.“ Am început să plâng. Toți au crezut că plâng de

necaz, de năduf. Dar eu plângeam pentru că sunt atât de deștepți, de școliți, locuiesc în capitală și nu înțeleg nimic.

O s-o aștept cât o să fie nevoie. Cât o să vrea ea... Nu mă pot imagina alături de altă femeie. Dar uneori... brusc se trezește dorința...

Din discuțiile sătenilor

— Lena e un înger...

— Înainte astfel de femei erau închise în beci sau biciuite...

— Dacă s-ar fi dus după unul bogat, ar fi fost clar. Viața bogătanilor e mai interesantă. Dar ce relații poți avea cu un bandit? Și încă „viețăș“. Două întâlniri pe an – și gata. Asta-i toată dragostea.

— E o fire romantică. Las-o să-și facă de cap.

— Avem asta în sânge, să ne fie milă de nefericiți. De criminali și bețivani. Omoară un om, dar are ochi de copil nevinovat. Și ți-e milă de el.

— Eu în general n-am încredere în bărbați, și cu atât mai puțin în pușcăriași. Le e urât în închisoare. Așa se distrează. Scriu scrisori la indigo: lebăda mea cu aripi albe, visez la tine, lumina ochilor mei... Câte o proastă crede și se repede să-l salveze: cară pachete grele de nu le poți ridica, trimite bani. Îl așteaptă. El se eliberează, vine la ea, mănâncă, bea, îi ia banii și într-o bună zi dispare. Și ciao-ciao!

— Fetelor, ce iubire e asta! Ca în filme!

— S-a măritat cu un criminal și a lăsat un bărbat bun. Și-apoi are copii, trei flăcăi... Pur și simplu i-a venit deodată să-și ia bilet și să se ducă la el, la capătul lumii – de unde ia bani? Tot timpul ia de la gura copiilor. Intră în magazin și se codește: să le cumpere o chiflă sau nu?

— Femeia trebuie să se teamă de bărbatul ei... Se înfățișează împreună în fața lui Hristos. Altfel... altfel, pentru ce? Dacă nu-i ăsta scopul, atunci pentru ce?

— Fără mine, spune Domnul, nu puteți face nimic¹³¹. Și ea încearcă să facă după capul ei. Asta-i mândrie. Acolo unde nu e smerenie, mereu există o altă forță. Un demon.

— Trebuie să se ducă la mănăstire, să caute o cale de mântuire. Omul se mântuiește prin întristare. Chiar trebuie să caute întristarea...

Continuă convorbirea mea cu Irina Vasilieva:

— Și eu am întrebat-o: „Lena, tu îți dai seama că o să vă vedeți doar de

două ori pe an?“ „Și ce-i cu asta? Îmi ajunge. O să fiu cu el în gând. În suflet.“

Ca să ajungă la el trebuie să se ducă departe, în Nord. Pe Ognennîi Ostrov¹³². În secolul al XIV-lea, discipolii lui Serghie din Radonej s-au dus și s-au stabilit în pădurile Nordului. Croindu-și drum prin desiș, au văzut un lac, iar în mijlocul lacului, niște limbi de foc. Astfel li se înfățișa Sfântul Duh. Ei au cărat pământ cu bărcile... Au făcut pe locul acela o insulă și au construit pe ea o mănăstire. Pereții erau groși de un metru și jumătate. În această mănăstire veche se află acum o închisoare pentru cei mai cumpliți criminali. Pentru condamnații la moarte. Pe ușa fiecărei camere este atârnată o tăbliță cu faptele rele ale criminalului: le-a înjunghiat cu cuțitul pe Ania, șase ani... pe Nastea, doisprezece ani... Citești, te cuprinde groaza, dar când intri te salută un om aparent obișnuit. Îți cere o țigară și tu îi dai. „Ce mai e pe-afară? Noi aici nu știm nici măcar cum e vremea.“ Trăiesc în piatră. În jur sunt păduri și apă. Nimeni n-a evadat vreodată...

Prima oară Lena s-a dus acolo fără să-i treacă prin cap că putea să nu i se aprobe vizita. A bătut în gemulețul prin care se dă buletinul; nimeni n-a vrut nici măcar s-o asculte: „Uitați, vine șeful închisorii. Vorbiți cu el.“ Ea s-a repezit la șef: „Vă rog să-mi aprobați o vizită.“ „La cine?“ „Am venit la Volodea Podbuțki.“ „Dar nu știți că aici sunt criminali extrem de periculoși? Au un regim foarte sever: două vizite pe an de câte trei zile și trei vizite mai scurte, de câte două ore. Le permitem numai rudelor celor mai apropiate: mamă, soție, soră. Dumneavoastră ce-i sunteți?“ „Eu îl iubesc.“ Era limpede, era nebună. Șeful a vrut să plece, dar ea l-a ținut de mânecă: „Înțelegeți că îl iubesc.“ „Sunteți o străină pentru el.“ „Atunci îngăduiți-mi măcar să văd cum arată.“ „Cum adică, nu l-ați mai văzut până acum?“ Deja se amuza toată lumea, s-au apropiat și gardienii să vadă ce era cu nătânga asta. Ha, ha... Dar ea a început să-i povestească despre visul pe care-l avusese la optsprezece ani, despre soț și cei trei copii și despre faptul că l-a iubit toată viața pe omul acesta. Sinceritatea și candoarea ei ar mișca și pietrele. Lângă ea, omul își dă seama că ceva nu e tocmai cum trebuie în viața lui corectă – că e grosolan, insensibil. Șeful închisorii nu-i un om tânăr, în munca lui a văzut de toate... Și se pune în situația ei: „Având în vedere că ați venit de atât de departe, vă dau șase ore cu el, dar o să fie un gardian cu dumneavoastră.“ „Pot să fie și doi! Oricum n-o să văd pe nimeni în afară de el...“

Și-a revărsat asupra acestui Volodea tot preaplinul inimii ei, toate trăirile ei nemărginite, exacerbate: „Înțelegi cât sunt de fericită... Te-am

așteptat toată viața, și în sfârșit suntem împreună.“ El, firește, nu era pregătit pentru asta. Venea deja la el o baptistă, avea o relație cu ea. Acolo, lucrurile erau clare: o femeie tânără obișnuită, care nu reușise în viață. Are nevoie de un bărbat, o șampilă în buletin că e măritată. Aici însă era un asemenea elan, o asemenea revărsare! Oricine s-ar speria văzând că vine cineva și vrea să pună stăpânire pe el așa. Gândurile i se învâртеbeau în creier... „Te rog“, a zis Lena, „lasă-mă să mă mărit cu tine. Ca să-mi dea voie să vin la tine, să pot să te văd. N-am nevoie de nimic altceva.“ „Păi nu ești măritată?“ „Divorțez. Eu te iubesc numai pe tine.“ Avea cu ea o geantă cu scrisorile lui, pe care erau desenate elicoptere, floricele. Nu se putea despărți de ele nici o clipă. Erau apogeul fericirii ei, pentru că toată viața își dorise absolutul, iar absolutul poate exista numai în formă scrisă, numai pe hârtie își poate găsi deplina realizare. Pe pământ, în pat, nu există așa ceva. Absolutul nu-l găsești acolo. Tot ce are legătură cu alți oameni: familie, copii – toate astea sunt un compromis...

Parcă ceva o împinge... Ce forță? Care e natura acestui vis?

...Ne-am dus și noi pe Ognennîi Ostrov. A fost nevoie de multe hârtii și aprobări cu ștampile rotunde, telefoane. Am ajuns... Și Volodea ne-a primit cu arțag: „Pentru ce acest show?“ A trăit multă vreme în singurătate, s-a dezobișnuit de oameni. A devenit suspicios, nu are încredere în nimeni. Bine că era cu noi Lena, ea l-a luat de mână: „Volodenka.“ Și el s-a muiat. Împreună l-am convins, sau poate s-a gândit el, e băiat isteț: poate peste douăzeci și cinci de ani, în condiții excepționale, o să fie o amnistie, și dacă se face filmul el o să fie o celebritate locală, asta l-ar putea ajuta după aceea... Toți cei de acolo vor să trăiască... nu le place să vorbească despre moarte...

Așa am și început...

Despre Dumnezeu

— Stăteam în singurătate, așteptam execuția. M-am gândit mult... Cine să te ajute între patru pereți? Timpul nu exista, era ceva abstract. Simțeam un asemenea gol... Și la un moment dat, am izbucnit: „Doamne, dacă ești, ajută-mă! Nu mă lăsa! Nu-ți cer minuni, ajută-mă să înțeleg tot ce mi s-a întâmplat.“ Am căzut în genunchi. M-am rugat. Dumnezeu nu-i lasă să aștepte prea mult pe cei care se întorc către el...

Citiți dosarul meu – am omorât un om. Aveam optsprezece ani. Abia terminasem școala, scriam versuri. Voiam să plec să studiez la Moscova. Să

mă fac poet. Trăiam împreună cu mama. Bani nu aveam, dacă voiam să învăț, trebuia să câștig. M-am angajat la un atelier auto. Seara în sat era discotecă... Și m-am îndrăgostit la nebunie de o fată frumoasă. Ne întorceam de la dans... Era iarnă... zăpadă... Brazilii licăreau deja prin ferestre, curând avea să fie Anul Nou. Nu eram beat. Mergeam, vorbeam, ha-ha, hi-hi... Ea mă întreabă: „Tu chiar mă iubești?” „Te iubesc mai mult decât viața.” „Și ce-ai fi în stare să faci de dragul meu?” „Aș putea să mă sinucid.” „Să te sinucizi, clar. Dar l-ai putea ucide de dragul meu pe primul om întâlnit în cale?” Nu știu dacă a vrut să glumească sau dădusem peste o cățea ordinară... Nici măcar nu mi-o mai amintesc, i-am uitat până și chipul, nu mi-a scris nici măcar o dată la închisoare. „Poți să ucizi?” A spus asta și a râs. Iar eu eram erou! Trebuia să-mi dovedesc dragostea. Am smuls un par dintr-un gard... Era noapte. Întuneric. Stau și aștept. Și ea așteaptă. Mult timp n-a apărut nimeni, dar într-un târziu am văzut un om venind spre noi. Și eu i-am dat una în cap. Zbang! Am lovit o dată, încă o dată... A căzut. Am continuat să-l lovesc... cu parul ăla... Și era profesorul nostru...

La început m-au condamnat la moarte... După jumătate de an pedeapsa a fost comutată în închisoare pe viață. Mama n-a mai vrut să știe de mine. Sora mea mi-a scris o vreme, apoi a încetat. Sunt de mult singur... Stau deja în celula asta, sub lacăt, de șaptesprezece ani. Șaptesprezece ani! Un copac sau un animal oarecare nu știe nimic despre timp. Gândește Dumnezeu în locul lor. Așa sunt și eu... Dorm, mănânc, sunt scos la plimbare... Văd cerul doar printre gratii. În celulă am un pat, un taburet, o cană, o lingură... Alții trăiesc din amintiri... Eu ce să-mi amintesc? Nu mi s-a întâmplat nimic, n-am apucat să trăiesc. Privesc în urmă – acolo e un întuneric constant, uneori mai pâlpâie câte o luminică. Cel mai des o văd pe mama... lângă aragaz, în bucătărie... În rest e întuneric peste tot...

Am început să citesc Biblia... nu mă puteam desprinde... Tremuram din tot corpul. Vorbeam cu El: „De ce m-ai pedepsit așa?” Omul îi mulțumește lui Dumnezeu pentru bucurie, dar când e nefericit răcnește: „De ce?” Nu caută să înțeleagă sensul încercării care i-a fost trimisă. Să-și pună viața în mâinile Lui...

Și deodată a venit Lena... A venit și a spus: „Te iubesc.” Lumea s-a deschis în fața mea... Îmi puteam imagina orice... O familie, copii... Din plin întuneric am intrat în cea mai strălucitoare lumină... eram înconjurat de lumină... Firește, nu e o situație normală: ea are un soț, trei copii, și îi declară iubire unui bărbat străin, îi scrie scrisori. Dacă aș fi fost în locul

soțului ei... Ce-aș fi făcut...! „Ce, ești proastă?“ „Nu există iubire fără sacrificiu de sine. Ce iubire ar fi aia?“ Eu nu știam... De unde era să știu că există asemenea femei? Din închisoare – cum? Există oameni, există nemernici și gata. Și apare un om din cauza căruia nu poți închide ochii noaptea... Vine – și plânge, și râde. Și e mereu frumoasă.

În scurt timp ne-am căsătorit civil. Apoi am hotărât să ne cununăm... În închisoare este o cameră de rugăciune... Deodată, privea spre noi un înger păzitor...

Până la întâlnirea cu Lena uram toate femeile, credeam că iubirea nu e altceva decât hormoni. Dorința trupului... Dar ea nu se teme de acest cuvânt, îl folosește des: „Iubesc! Iubesc!“ Atunci stau nemișcat. Toate astea... cum să vă spun... Eu nu sunt obișnuit cu fericirea. Uneori cred în ea. Vreau să cred că e adevărat – eu pot să iubesc, singura diferență între mine și ceilalți oameni e că ei se cred buni, dar omul nu se cunoaște pe sine; dacă s-ar cunoaște, s-ar speria. M-am gândit eu oare că aș putea... Că ar putea ieși din mine o fiară... Niciodată! Credeam că sunt bun. Undeva, la mama, sunt caietele mele cu versuri, dacă nu le-o fi dat foc. Altă dată... Mi-e teamă... Prea mult am trăit singur, am încremenit în starea asta. Viața normală e departe de mine. Am devenit rău și sălbatic... De ce mi-e teamă? Mi-e teamă că povestea noastră e un film, și eu n-am nevoie de un film. Poate că abia am început să trăiesc... Am vrut un copil... Ea a rămas însărcinată. Și a pierdut copilul. Dumnezeu mi-a amintit de păcatele mele...

Mi-e groază... Atât de groază, încât ba vreau să mă omor, ba... „Mi-e frică de tine“, îmi spune ea. Și nu pleacă... Poftim, subiect de film! Poftim...

Din discuțiile din închisoare

— Aiureli! Aiureli! Femeiușca asta are nevoie de un psiholog...

— Până acum despre asemenea femei am citit doar în cărți, despre femeile decembriștilor... Literatură! Dar în viață... Lena e singurul om de acest fel pe care l-am întâlnit. Și, de fapt, la început nici eu n-am crezut: „Poate nu e normală?“ După aceea însă s-a răsturnat ceva în mine... Și pe Iisus l-au crezut nebun. E mai normală decât cei mai normali!

— Odată, n-am dormit toată noaptea din cauza ei. Mi-am amintit că am avut și eu o femeie care m-a iubit mult...

— Asta e crucea ei. A luat-o în spinare și o poartă. O adevărată

rusoaică!

— Îl cunosc pe Volodka... Pe mire! E o lepădătură la fel de mare ca mine. Mi-e frică pentru ea, nu e omul care să se căsătorească și după-aia gata, trăiește cum vrei – ea o să se străduiască să-i fie soție. Dar ce-i poate oferi el? Noi n-avem cum să oferim ceva. Ne joacă-n ochi copii însângerați. Avem o singură posibilitate – să nu luăm nimic, să nu primim nici un fel de sacrificiu. Tot sensul vieții noastre acum e să nu primim. Dacă primești, înseamnă că iar jefuiești pe cineva...

— Dar ea e un om fericit. Și nu se teme să fie fericită.

— În Biblie... Dumnezeu nu e definit nici de bunătate, nici de dreptate... E definit de iubire...

— Până și părintele... Vine și-mi dă mâna printre gratii și o retrage cât poate de repede, nu observă că-mi dau seama de asta. Înțeleg, am mâinile pătate de sânge... Iar ea a devenit soția unui criminal, i s-a dăruit, vrea să împartă totul cu el. Și acum fiecare dintre noi se gândește: înseamnă că nu e totul pierdut. Dacă n-aș fi aflat despre ea, mi-ar fi fost mult mai greu aici.

— Ce viitor îi așteaptă? N-aș da nici o copeică găurită unei ghicitoare...

— Amărății! Ce minuni se pot întâmpla? Viața nu-i o corabie albă cu pânze albe. E un morman de căcat învelit în ciocolată.

— Ce caută ea, ce-i trebuie ei n-o să-i dea nici un om de pe lume – numai Dumnezeu.

S-au cunutat în închisoare. Totul a fost așa cum își imaginase Lena: lumânări strălucitoare, inele de aur... Un cor bisericesc cânta „Isaia dănuiește“...

Preotul: „Vladimir, vrei, de bunăvoie și nesilit de nimeni, s-o iei de soție pe Elena, pe care o vezi aici, în fața ta?“

Mirele: „Vreau, preacinstite părinte.“

Preotul: „Nu te-ai făgăduit altei logodnice?“

Mirele: „Nu m-am făgăduit, preacinstite părinte.“

Preotul: „Elena, vrei, de bunăvoie și nesilită de nimeni, să-l iei de bărbat pe Vladimir, pe care-l vezi aici, în fața ta?“

Mireasa: „Vreau, preacinstite părinte.“

Preotul: „Nu te-ai făgăduit altui bărbat?“

Mireasa: „Nu m-am făgăduit, preacinstite părinte.“

Doamne miluiește...

Povestea ei

— Filmul nostru a fost dat la televiziunea centrală... Au venit scrisori de la telespectatori. M-am bucurat, dar... Ceva nu e-n regulă în lumea în care trăim. Ca în bancul acela: la noi oamenii sunt buni, poporul e rău. Îmi amintesc: „Eu sunt pentru pedeapsa cu moartea, pentru reciclarea deșeurilor umane“, „Monștri precum eroul dumneavoastră ar trebui să fie sfârtecați în Piața Roșie, iar în pauze să se dea reclame la Snickers“, „Să se facă experimente chimice și să se testeze noi medicamente pe organele lor...“ Dacă te uiți în dicționarul lui Dal, cuvântul *dobrota*, „bunătate“, provine din verbul *dobrovat* – „a trăi bine, în belșug“... ceea ce se întâmplă când există stabilitate și demnitate. Dar la noi toate astea nu există. Răul nu e de la Dumnezeu. Cum spunea Sfântul Antonie cel Mare: „Nu Dumnezeu este vinovat pentru rău. El a dat omului rațiune, capacitatea de a face diferența între bine și rău...“ E drept, au fost... îmi amintesc și scrisori frumoase, ca asta: „După filmul dumneavoastră am început să cred în dragoste. Se pare că Dumnezeu există totuși...“

Un documentar e o intrigă – o capcană... În genul documentar există, așa spune, un defect congenital: filmul e făcut, dar viața continuă. Eroii mei nu sunt inventați, ei sunt oameni vii, adevărați, și ei nu depind de mine – de voința mea, de reprezentările mele sau de profesionalismul meu, prezența mea în viața lor e întâmplătoare și vremelnică. Eu nu sunt atât de liberă ca ei. Dacă aș putea... Aș filma toată viața un singur om. Sau o singură familie. Zi după zi. Cum merg cu copilul de mână... se duc la *dacea*... beau ceai și stau de vorbă, azi despre una, mâine despre alta... se ceartă... cumpără ziare... li se strică mașina... se termină vara... cineva plânge... Asistăm la toate astea, dar multe se petrec fără noi. Trec pe lângă noi. Să prind un moment sau să urmăresc un anumit interval de timp pentru mine e puțin. Puțin! Eu nu pot... Nu știu să mă despart de personajele mele... Mă împrietenesc cu ele, le scriu, le sun. Ne întâlnim. Multă vreme „filmez“ încă materialul, prin fața ochilor mei se perindă imagini noi. Așa am „făcut“ zeci de filme.

Unul dintre aceste filme este despre Lena Razdueva. Am un blocnotes cu însemnări. Un fel de scenariu pentru un film care n-o să existe...

...ea suferă pentru că face asta, dar nu poate să n-o facă.

...au trecut câțiva ani până când s-a hotărât să-i citească dosarul. Dar nu s-a speriat: „Asta nu schimbă nimic, eu tot îl iubesc. Acum sunt soția lui

în fața lui Dumnezeu. A omorât un om pentru că atunci nu eram alături de el. Trebuie să-l iau de mână și să-l scot de acolo...”

...Tot pe Ognennîi Ostrov e închis și un fost procuror de raion, care împreună cu fratele lui a ucis cu toporul două femei – o contabilă și o casieră. Scrie o carte despre el însuși. Nu iese nici la plimbare, nu se îndură să piardă timpul. Au furat o mică sumă de bani. De ce? Nu știe... Sau un lăcătuș care și-a omorât nevasta și cei doi copii... Până atunci nu a ținut în mâini decât o cheie de piulițe, iar acum toată închisoarea e decorată cu tablourile lui. Fiecare dintre ei e bântuit de propriii demoni și vrea să se spovedească. Crima e un mister la fel de mare pentru călăi ca și pentru victime...

...o convorbire auzită acolo: „Tu crezi că există Dumnezeu?” „Dacă există, înseamnă că moartea nu e sfârșitul. Eu nu vreau să existe.”

...ce e iubirea? Volodea e înalt, frumos, iar Iura e pitic... Mi-a mărturisit că Iura o și satisfăcea mai mult ca bărbat... Dar ea trebuie să... Țăsta e soțul ei, i s-a întâmplat o nenorocire. Trebuie să-l țină de mână...

...la început a trăit în sat, cu copiii. De două ori pe an se ducea în vizită. El a început să-i ceară să lase tot și să vină la el: „Tu mă înșeli, simt că tu mă înșeli.” „Volodenka, cum să plec de lângă copii? Matveika e încă mic, încă are nevoie de mine.” „Ești creștină... trebuie să fii supusă, să-ți ascuți soțul.” Și-a pus o basma neagră și trăiește lângă închisoare. N-are slujbă, dar i-a oferit adăpost preotul de la biserică. Face curățenie acolo. „Și Volodea e aproape... Simt... simt că e aproape...” „Să nu te temi”, îi scriu, „sunt cu tine”... Îi scrie în fiecare zi de șapte ani...

...îndată ce s-au căsătorit, Volodea a început să-i ceară să scrie la toate instanțele: e tatăl mai multor copii, trebuie să se ocupe de ei. Era șansa lui la libertate. Dar Lena e cinstită... Se așază să scrie, dar nu poate: „A omorât totuși un om. Nu există păcat mai mare.” Atunci el îi face niște scandaluri monstruoase. Îi trebuie altă femeie. Mai bogată și cu relații. S-a săturat de proasta asta...

...a intrat la închisoare la optsprezece ani... Atunci era încă Uniunea Sovietică și viața sovietică. Și oameni sovietici. Era socialism. Habar n-are ce țară e acum. Dacă iese, cum o să-l izbească viața asta nouă! Ce șoc o să aibă – meserie n-are, rudele l-au renegat. Iar el e înrăit. Odată, în închisoare, s-a certat cu un fârtat și puțin a lipsit să nu-l omoare mușcându-l de gât. Lena înțelege că va trebui să-l ducă undeva, cât mai departe de oameni. Visează că vor lucra amândoi ca pădurari. Că vor trăi în pădure. Cum spune ea, printre copaci și animale necuvântătoare...

...nu o dată mi-a spus: „Ochii i-au devenit atât de reci, atât de pustii. Într-o zi o să mă omoare. Știu cu ce ochi o să mă omoare.“ Dar ceva o atrage acolo, abisul ăsta o atrage. De ce? Oare n-am observat și la mine fenomene ca ăsta? Ești atras de întuneric...

...ultima dată când ne-am întâlnit, am auzit-o spunând: „Nu mai vreau să trăiesc! Nu mai pot!“ Era ca în comă – nici vie, nici moartă...

Hotărâm să mergem împreună la Lena. Dar ea a dispărut. N-a mai dat nici un semn de viață. Se zvonește că acum trăiește într-un schit îndepărtat. Alături de narcomani, bolnavi de SIDA... Acolo mulți depun jurământ de tăcere.

Note

130. Filozof rus creștin-ortodox (1829–1903), care vorbea, printre altele, despre prelungirea radicală a vieții, despre nemurirea fizică și chiar despre învierea prin metode științifice.

131. Ioan 15, 5.

132. Insula de foc.

Despre bărbăție și după ea

Tania Kuleșova – studentă, 21 de ani

Cronica evenimentelor

Pe 19 decembrie, în Bielorusia au avut loc alegeri prezidențiale. Nimeni nu se aștepta la alegeri corecte, rezultatul era cunoscut dinainte: o să câștige președintele Lukașenko, cel care conduce țara de șaisprezece ani. În presa internațională se făcea haz de el: „dictatorul cartofului“, „mops universal“, dar el își ține poporul prizonier. E ultimul dictator din Europa... Nu-și ascunde simpatia față de Hitler, nici el n-a fost luat în serios multă vreme și a fost numit „micul caporal“ și „Gefreiter de Boemia“.

Seara, în Piața Oktiabrskaja (principala piață din Minsk) au ieșit zeci de mii de oameni care protestau împotriva falsificării alegerilor. Demonștrânții cereau anularea rezultatelor false și organizarea de alegeri noi, fără Lukașenko. Acțiunea de protest pașnică a fost înăbușită cu cruzime de forțele speciale ruse și bieloruse. În pădurile de lângă capitală stăteau militari pregătiți de luptă...

În total, au fost arestați 700 de demonstranți, între care șapte ex-candidați la președinție care aveau încă imunitate...

După alegeri, serviciile speciale bieloruse muncesc zi și noapte. În toată țara au început represalii politice: arestări, anchete, percheziții în apartamente, în redacțiile ziarelor de opoziție și birourile organizațiilor pentru apărarea drepturilor omului, confiscarea computerelor și a altor dispozitive electronice. Mulți dintre cei aflați în închisoarea Okrestino și în izolatorul KGB sunt amenințați cu condamnări între 4 și 15 ani de închisoare pentru „organizarea unor tulburări de masă“ și „tentativă de lovitură de stat“ – așa definește astăzi puterea bielorusă participarea la

acțiuni de protest pașnice. Temându-se de prigoană și întărirea dictaturii, sute de oameni fug din țară...

*Din publicații cotidiene.
Decembrie–martie 2010–2011.*

Cronica sentimentelor

„...mergeam veseli, mergeam fără încrâncenare“

— N-o să folosesc numele meu de familie, ci pe cel al bunicii. Mă tem... firește... Toți așteaptă nu știu ce eroi, iar eu nu sunt o eroină. Nu eram pregătită pentru asta. În închisoare nu mă gândeam decât la mama, la faptul că e bolnavă de inimă. Ce-o să fie cu ea? Dacă învingem, despre asta se va scrie în manualele de istorie... Dar despre lacrimile celor apropiați? Despre suferințele lor? Ideile au o forță cumplită, e o forță nematerială, care nu poate fi cântărită. N-are greutate... e altfel de materie... ceva devine mai important decât mama. Trebuie să alegi. Și nu ești pregătită... Acum știu ce înseamnă să intri în camera ta după ce kaghebiștii au scotocit prin lucrurile tale, prin cărți... ți-au citit jurnalul... (*Tace.*) Azi, când mă pregăteam să vin la dumneavoastră, m-a sunat mama, i-am spus că mă întâlnesc cu o scriitoare faimoasă și ea a început să plângă: „Taci. Nu povesti nimic.“ Mă susțin oameni străini, iar rudele, apropiații nu. Dar ei mă iubesc...

Înainte de miting... Ne adunam seara la cămin și discutam. Despre viață și despre asta: cine merge la miting, cine nu merge. Să spun, da? Despre ce vorbeam? Așa, ca exemplu...

— Mergi?

— Nu merg. O să mă dea afară din facultate și o să mă trimită în armată. O să mă trezesc alergând cu pistolul automat în mâini.

— Pe mine, dacă mă dau afară, tata mă mărită imediat.

— Ajunge cu pălăvrăgeala, e timpul să facem ceva. Dacă tuturor o să ne fie frică...

— Vrei să mă transform în Che Guevara? (Acestea sunt cuvintele fostului meu prieten, o să vă povestesc mai târziu despre el.)

— O gură de libertate...

— Eu merg, că m-am săturat să trăiesc sub dictatură. Ne cred niște vite fără creier.

— Ei bine, eu nu sunt un erou. Vreau să învăț, să citesc cărți.

— Un banc despre sovok: e rău ca un câine și tace ca un pește.

— Eu sunt un om neînsemnat, nimic nu depinde de mine. Nu merg niciodată la vot.

— Eu sunt revoluționar... eu merg... Revoluția e *cool*!

— Ce idealuri revoluționare ai tu? Un nou viitor luminos – capitalismul? Trăiască revoluția latino-americană!

— La șaisprezece ani îmi judecam aspru părinții, le era tot timpul frică de ceva, pentru că tata avea o carieră. Mă gândeam: ei sunt încuiți, dar noi fremătăm! Noi o să ieșim! Noi o să spunem ce gândim! Acum sunt la fel ca ei, conformist. Un adevărat conformist. Conform teoriilor lui Darwin, supraviețuiesc nu cei mai puternici, ci cei mai adaptați la mediu. Supraviețuiește mediocritatea și duce specia mai departe.

— Să mergi înseamnă să fii prost, să nu mergi – mai rău.

— Cine v-a spus, oi proaste, că revoluția înseamnă progres? Eu sunt pentru evoluție.

— Pentru mine că-s „albi“, că-s „roșii“... Mă doare-n fund!

— Eu sunt revoluționar...

— N-are rost! O să vină mașinile militare cu băieții rași în cap și o să primești un baston în târtăcuță, asta-i tot. Puterea trebuie să aibă mână de fier.

— Ducă-se-n p..., tovarășul Mauser¹³³. Eu n-am promis nimănui că o să fiu revoluționar. Vreau să termin facultatea și să pornesc o afacere proprie.

— Bateți câmpii!

— Frica e o boală...

Mergeam veseli, mergeam fără încrâncenare. Râdeam mult, cântam cântece. Ne plăceam foarte mult unii pe alții. Starea de spirit era foarte bună. Unii aveau pancarte, alții chitare. Prietenii ne sunau pe telefoanele mobile și ne spuneau ce se scrie pe Internet. Eram la curent... Așa am aflat: străzile din centrul orașului erau pline de vehicule militare cu soldați și milițieni. Către oraș înaintau trupe... Credeai și nu credeai, șovăiai, dar nimeni nu se temea. Deodată, teama dispăruse. Păi, în primul rând, uite ce de lume... zeci de mii! Oameni de toate categoriile. Niciodată n-au fost atât de mulți. Eu nu țin minte... Iar în al doilea rând, suntem la noi acasă. La urma urmelor, e orașul nostru. Țara noastră. Drepturile noastre sunt scrise în Constituție: libertatea adunărilor, mitingurilor, demonstrațiilor, marșurilor... Libertatea cuvântului... Există legi! Eram prima generație netemătoare. Nebătută. Neîmpușcată. Și dacă ne arestează pe cincisprezece

zile? Închipuie-ți! O să aibă ce scrie în *LiveJournal*. Să nu creadă puterea că suntem o turmă care merge orbește după păstor! Că în loc de creiere avem televizor. Pentru orice eventualitate, aveam la mine o cană, fiindcă știam că într-o celulă de închisoare e o cană la zece oameni. Îmi pusesem în rucsac și un pulover călduros și două mere. Mergeam și ne fotografiam unii pe alții, ca să ne amintim de ziua asta. Cu măști de Crăciun, cu urechi de iepure caraghioase, care luminau... Niște jucării chinezești. Crăciunul era aproape... Ninge... Ce frumusețe! N-am văzut nici măcar un bețiv. Dacă cineva era văzut cu o cutie de bere în mână, i-o înșfăcau și-o vărsau imediat. Pe acoperișul unei clădiri am observat un om: „Un lunetist! Un lunetist!“ Toți ne-am înveselit. Îi făceam cu mâna: „Hai cu noi! Sari!“ Foarte tare. Înainte nu mă interesa deloc politica, nu mă gândisem niciodată că există astfel de senzații și că eu le-aș putea încerca. Trăiam așa ceva numai când ascultam muzică. Muzica e totul pentru mine, e de neînlocuit. A fost incredibil de interesant. Alături de mine mergea o femeie... De ce nu i-am cerut numele de familie? Ați fi scris despre ea. Eu eram ocupată cu altele, în jur era veselie, totul era nou pentru mine. Femeia asta mergea cu fiul ei, părea să aibă vreo doisprezece ani. Era elev. Un colonel de miliție a văzut-o și a strigat în megafon, cu cuvinte foarte grosolane, că e o mamă rea. Că e nebună. Și toată lumea a început să-i aplaude pe ea și pe fiul ei. Spontan, fără să vorbim între noi. E atât de important... atât de important să se știe... Pentru că tot timpul ne e rușine. Ucrainenii au avut Maidanul, gruzinii – Revoluția Trandafirilor. Iar de noi râd toți: Minsk e o capitală comunistă, ultima dictatură din Europa. Acum trăiesc cu alt sentiment: am ieșit. Nu ne-a fost frică. Asta-i important... asta-i cel mai important...

Stăm față în față: noi și ei. Aici e un popor, dincolo altul. Arăta ciudat... Unii cu pancarte și portrete, alții în uniforme militare și echipament complet, cu scuturi și bastoane. Erau niște băieți lați în umeri. Frumoși de-a dreptul! Cum să înceapă să ne bată? Să mă bată? Suntem de aceeași vârstă, din aceeași generație. E adevărat! Printre ei sunt și niște băieți cunoscuți de la mine din sat, cu siguranță erau acolo. Mulți de la noi au plecat la Minsk și s-au angajat în miliție: Kolea Latușka, Alik Kaznaceev... Băieți normali. La fel ca noi, doar că au epoleți. Și o să ne atace? Nu-mi venea să cred... Nicicum... Râdeam, glumeam cu ei. Îi provocam: „Ce, băieți, o să vă războiți cu poporul?“ Și ninge, și ninge. Și deodată... Ca la paradă... S-a dat un ordin militar: „Împrăștiați mulțimea! Păstrați rândurile!“ Creierele nu s-au conectat la realitate, nu imediat... pentru că așa ceva nu se poate întâmpla... „Împrăștiați mulțimea...“ Într-un

moment de liniște. Și brusc se pornește zgmotul scuturilor... zgmotul ritmic al scuturilor... Au pornit... Se deplasau în șiruri și băteau cu bastoanele în scuturi, cum fac vânătorii când urmăresc un animal. Prada. Veneau, veneau, veneau. Niciodată n-am văzut atâția soldați, numai la televizor. Mai târziu am aflat de la băieții din satul meu că li spune: „Cel mai rău e să vedeți în demonstrații oameni.“ Îi dresază ca pe câini. (*Tace.*) Țipete... plânsete... Strigăte: „Ne bat, ne bat!“ Am văzut: băteau. Știți, o făceau chiar cu poftă. Cu plăcere. Țin minte că băteau cu plăcere... de parcă ar fi fost la antrenament... S-a auzit un țipăt de fată: „Ce faci, nenorocitul!“ Un glas ascuțit, apoi găuit. Era atât de îngrozitor, că am închis ochii pentru câteva clipe. Aveam o geacă albă, o căciuliță albă. Eram toată în alb.

„*Mecla-n zăpadă, cățea!*“

Duba... Mașina-monstru. Acolo am văzut-o pentru prima dată. E o camionetă specială pentru transportul deținuților. Acoperită toată cu oțel. „*Mecla-n zăpadă, cățea!* O singură mișcare și te omor!“ Stăteam întinsă pe asfalt... Nu eram singură, toți ai noștri erau acolo... capul mi se golise... nu aveam nici un gând... Singura senzație reală era de frig. Cu îmbrânceli și lovituri de baston, suntem ridicați și îngrămădiți în dube. Cel mai greu le era băieților, pe ei se străduiau să-i lovească între picioare: „Dă-i la coaie, la coaie! La sculă!“, „Dă-i la oase“, „Pișă-te pe el!“ În timp ce ne băteau filozofau: „Mă fut în revoluția voastră!“, „Pe câți dolari ți-ai vândut țara, nemernicule?“ Duba avea doi pe cinci metri – era gândită pentru douăzeci de oameni, spuneau cunoscătorii, dar noi stăteam înghesuiți mai mult de cincizeci. Luați de-aici, cardiaci și astmatici! „Nu vă uitați pe geam! Capul jos!“ Înjurături... înjurături... Din cauza noastră, a unor „tâmpiți neisprăviți“ care se „vânduseră americanailor“, rataseră un meci de fotbal. Fuseseră ținuți toată ziua închiși în mașini. Sub o prelată. Urinaseră în pungi de plastic și prezervative. Țâsniseră de acolo flămânzi, înrăiți. Poate că ei nu sunt oameni răi, dar sunt călăi de meserie. Niște băieți cu o înfățișare normală. Mici șuruburi ale sistemului. Nu ei hotărâsc dacă bat sau nu, dar ei bat... Mai întâi bat, și abia apoi gândesc... sau poate nu gândesc. (*Tace.*) Am mers mult, ba înainte, ba înapoi. Încotro? Mister total. Când au deschis ușile, la întrebarea „Unde ne duc?“ ni s-a răspuns: „La Kuropatî¹³⁴“. Am înnoptat în dubă. Pe stradă erau minus douăzeci de grade, iar noi eram într-o ladă de fier. (*Tace.*) Trebuie să-i urăsc. Dar eu nu vreau să urăsc pe nimeni. Nu sunt pregătită pentru asta.

Peste noapte, paza s-a schimbat de câteva ori. Nu-mi amintesc chipuri, în uniformă arată toți la fel. Dar pe unul... Și acum l-aș recunoaște pe stradă, l-aș recunoaște după ochi. Nici tânăr, nici bătrân, un bărbat ca toți bărbații, nimic special. Ce-a făcut? A dat în lături ușile dubei și le-a ținut multă vreme deschise, i-a plăcut când am început să tremurăm de frig. Toți eram în niște gecii subțiri, cu cizme ieftine, cu blană artificială. A făcut-o din proprie inițiativă. Alt milițian mi-a întins un Snickers: „Poftim, ia. Ce-oi fi căutat în piața aia?“ Se spune că pentru a înțelege toate astea trebuie să-l citești pe Soljenițin. Când eram la școală, am luat de la bibliotecă *Arhipelagul Gulag*, dar atunci nu l-am putut citi. Era o carte groasă și grea. Am citit cincizeci de pagini și am lăsat-o... Era ceva îndepărtat, îndepărtat, ca Războiul Troian. Stalin era o temă răsuflată. Pe mine, pe prietenii mei nu ne prea interesa...

Primul lucru care se petrece cu tine în închisoare... Ți se scot toate lucrurile din geantă și se pun pe o masă. Ce senzație ai? Ca și cum te-ar dezbrăca... Și te și dezbracă la propriu: „Scoate-ți chiloții. Depărtează picioarele la nivelul umerilor. Apleacă-te.“ Ce căutau în anusul meu? Se purtau cu noi de parcă am fi fost *zeki*. „Fața la perete! Uită-te în jos!“ Tot timpul ți se ordona să te uiți în jos. Nu le plăcea deloc când îi priveai în ochi: „Fața la perete! Am spus fa-ța la pe-re-te!“ Peste tot mergeam încolonate... Până și la toaletă ne-au dus încolonate: „Formați o coloană una în spatele celeilalte.“ Ca să pot îndura toate astea, am inventat o barieră: aici suntem noi, aici sunt ei. Interogatoriu, anchetator, probe... La interogatoriu: „Trebuie să scrii: «Îmi recunosc vina în totalitate.»“ „Dar de ce sunt vinovată?“ „Ce, nu pricepi? Ai participat la dezordini în masă...“ „Era o acțiune pașnică de protest.“ Încep presiunile: o să fii dată afară din facultate, maică-ta o să fie concediată. Cum poate să lucreze ca profesoară când are o asemenea fiică? Mama! Tot timpul m-am gândit la mama... Ei și-au dat seama de asta, așa că începeau fiecare interogatoriu cu cuvintele: „mama ta plânge“, „mama ta e la spital“. Și iarăși: Numele de familie... Cine a fost lângă tine? Cine a împărțit fluturași? Semnează... Spune... Ți se promite că n-o să afle nimeni și că ți se va da drumul acasă pe loc. Trebuie să alegi. „Nu vă semnez nimic.“ Noaptea plângeam. „Mama ta e la spital“... (*Tace.*) E ușor să devii turnător, pentru că-ți iubești mama... Nu știu dacă aș mai fi rezistat o lună. Ei râdeau: „Ei, cum e, Zoia Kosmodemianskaia?“ Băieți tineri, veseli. (*Tace.*) Mi-e frică... Mergem la aceleași magazine, stăm în aceleași cafenele, călătorim cu același metrou. Suntem peste tot împreună. În viața obișnuită nu există o graniță clară între

„noi“ și „ei“. Cum să-i recunoști? (*Tace.*) Înainte trăiam într-o altă lume, care nu mai există și nici n-o să mai existe.

O lună întregă în celulă... În tot timpul ăsta n-am văzut nici măcar o dată o oglindă. Aveam una mică, dar după percheziție îmi dispăruse din geantă. Și portofelul cu bani s-a pierdut. Îmi era sete tot timpul. O sete insuportabilă! Ne dădeau apă numai în timpul mesei, iar în restul timpului: „Beți din closet.“ Râgâiau. Ei beau Fanta. Mi se părea că n-o să mă satur niciodată de apă, după ce am fost eliberată am umplut frigiderul cu apă minerală până la refuz. Duhneam toți... nu aveam unde să ne spălăm... Cineva avea un flaconaș cu parfum, ni-l dădeam de la una la alta și-l miroseam. Și undeva, afară, prietenii noștri scriu conspecte, stau în bibliotecă. Predau referate. Îmi aminteam tot felul de fleacuri... O rochie nouă, pe care n-o îmbrăcasem niciodată. (*Începe să râdă.*) Am aflat ce bucurie îți pot aduce lucruri mărunte precum zahărul sau o bucăciță de săpun. Într-o celulă pentru cinci oameni – treizeci de metri pătrați – noi stăteam șaptesprezece. Trebuia să învățăm să trăim pe doi metri. Cel mai greu era noaptea, n-aveam aer. Nu prea dormeam. Stăteam de vorbă. În primele zile despre politică, apoi numai despre dragoste.

„...refuzi să crezi că fac asta de bunăvoie“ (*conversații în celulă*)

„...totul se petrece după același scenariu... Totul se învârtă în cerc. Poporul e o turmă. O turmă de antilope. Iar puterea e o leoaică. Leoaica își alege victima din turmă și o omoară. Celelalte antilope își rumegă iarba trăgând cu ochiul la prădător, care își alege următoarea victimă, și toate răsuflă ușurate când leoaica se repede asupra acesteia. «N-am fost eu! N-am fost eu! Pot să trăiesc mai departe.»“

„...îmi plăcea cum era înfățișată revoluția la muzeu... Romantic. Părea un basm. Nu m-a chemat nimeni, m-am dus singură în piață. Era interesant să vezi cum se face revoluția. Am primit pentru asta bastoane în cap și în rinichi. Pe străzi au ieșit tineri, a fost „revoluția copiilor“ – așa a fost numită. Așa i se spune acum. Iar părinții noștri au rămas acasă. Au stat în bucătării și au vorbit despre cum noi ne-am dus. Și-au făcut sânge rău. Lor le era frică, dar noi nu avem amintiri sovietice. Noi am citit despre comuniști numai în cărți, nouă nu ne era frică. În Minsk trăiesc două milioane de oameni, câți dintre noi au ieșit? Vreo treizeci de mii... Iar cei care au stat și s-au uitat la noi au fost mai mulți: stăteau în balcoane, semnalizau cu farurile mașinilor, ne încurajau: «Haideți, copii! Haideți!»

Mereu sunt mai mulți cei care stau la televizor cu o cutie de bere în mână. Așa că asta-i tot... Câtă vreme în stradă suntem numai noi, intelectualii romantici, asta nu-i revoluție...”

„...credeți că totul se bazează pe frică? Pe miliție și pe bastoane de cauciuc? Greșiți. Călăul trebuie să se înțeleagă cu victima. Asta ne-a rămas din vremurile comuniste. Există un acord tacit. Un contract. Un mare blat. Oamenii înțeleg totul, dar tac. Pentru asta vor să primească un salariu bunice, să-și cumpere măcar un Audi la mână a doua și să-și facă vacanțele în Turcia. Încearcă să vorbești cu ei despre democrație, despre drepturile omului... Parcă le-ai vorbi în chineză! Cei care au trăit în epoca sovietică vor începe imediat să-și amintească: «Copiii noștri credeau că bananele cresc la Moscova. Și uite acum... O sută de sortimente de salam! De ce ne mai trebuie libertate?» Mulți vor și acum Uniunea Sovietică, dar cu salamuri din belșug.”

„...eu am nimerit aici din întâmplare... Eram cu prietenii în piață și am vrut să ne distrăm pe sub pancarte și baloane. Ca să fiu cinstită... îmi plăcea un băiat de acolo. În orice caz, eu sunt un spectator fără importanță. Mi-am scos din cap orice ține de politică. Gata, mi-a ajuns lupta asta dintre bine și rău...”

„...ne-au mânat într-o baracă. Noaptea stăteam în picioare cu fața la perete. Dimineța: «Toată lumea în genunchi!» Ne așezam în genunchi. Ordin: «Drepti! Mâinile sus!» Ba ridicai mâinile deasupra capului, ba făceai o sută de genuflexiuni. Sau stăteai într-un picior... De ce făceau asta? Pentru ce? Dacă-i întrebi, n-o să-ți răspundă. Pentru că li s-a permis... au simțit cum e să ai putere... Fetelor le era greață, cădeau leșinate. Prima dată când m-au chemat la interogatoriu i-am răs în față anchetatorului, până când el a spus: «Ascultă, fetișo, acuși te regulez în toate găurile și te arunc într-o celulă cu cei de drept comun.» Nu l-am citit pe Soljenițin, și cred că nici anchetatorul nu l-a citit. Dar știam tot.”

„...anchetatorul meu era om cu școală, a terminat universitatea la care sunt și eu. A reieșit că ne plac aceleași cărți: Akunin, Umberto Eco... «De unde m-am procopsit eu cu tine?» a zis. „«Eu mă ocupam de corupți. Treabă ușoară! Cu ei totul e clar. Cu voi însă...» Își face treaba fără tragere de inimă, rușinat, dar și-o face. Sunt mii ca el: funcționari, procurori, judecători. Unii bat, alții mint în ziare, alții arestează, rostesc sentințe. E nevoie de foarte puțin ca să faci mașinăria stalinistă să meargă.”

„...în familia noastră se păstrează un caiet gros vechi. Bunicul a scris pentru copii și nepoți povestea vieții lui. Relatează cum a supraviețuit

epocii staliniste. L-au condamnat la închisoare și l-au torturat: îi puneau o mască de oxigen pe față și blocau oxigenul. Îl dezbrăcau și îi băgau un drog de fier sau un țărush de lemn în anus... Eram în clasa a zecea când mama mi-a dat caietul ăsta: «Ești deja mare. Trebuie să știi toate astea.» Și eu nu înțelegeam: de ce?”

„...dacă revin lagărele, gardieni se vor găsi. Ba chiar va fi inflație! Pe unul mi-l amintesc bine... Dacă te uitai în ochii lui, părea un băiat normal, dar făcea spume la gură. Se mișcau ca în vis, ca în transă. Loveau în stânga și-n dreapta. Un bărbat a căzut, l-au acoperit cu un scut și au început să danseze pe el. Niște zdrahoni de aproape doi metri... Optzeci-o sută de kilograme, sunt hrăniți ca să aibă greutatea ideală pentru luptă. Trupele speciale ruse și bieloruse – sunt niște băieți aparte... ca opricinicii lui Ivan cel Groaznic... Refuzi să crezi că fac asta de bunăvoie, refuzi din toate puterile să crezi. Trebuie să mănânce și ei o pâine. Soldatul din trupele speciale... N-are decât școala și armata, dar câștigă mai mult decât un profesor universitar. Mai târziu... așa se va întâmpla... ca întotdeauna... Mai târziu vor spune că ei n-au știut nimic, că n-au făcut decât să execute niște ordine, că n-au nici o vină. Și astăzi își găsesc o mie de justificări: «Și mie cine-mi hrănește familia?», «Am depus un jurământ», «N-aș fi avut cum să ies din rând nici dacă aș fi vrut». Orice om poate fi corupt astfel. Mulți, în orice caz...”

„...eu am doar douăzeci de ani. Cum să trăiesc mai departe? Am senzația că o să ies în oraș și o să-mi fie frică să ridic privirea din pământ...”

„...la voi, acolo, e revoluție, dar la noi e putere sovietică”

Ne-au dat drumul noaptea. Jurnaliști, prieteni – toți așteptau în fața închisorii, dar ei ne-au urcat în dubă și ne-au aruncat la marginea orașului. Pe mine m-au lăsat undeva în Șabanî. Lângă niște grămezi de pietre, aproape de niște construcții noi. Era cu adevărat înfricoșător. Am șovăit o clipă, apoi am pornit spre luminile care se vedeau în zare. Bani nu aveam, mobilul se descărcase de mult. În portofel aveam doar o factură, toți primiserăm astfel de facturi, ca să ne plătim șederea în închisoare. Suma era cât bursa mea pe-o lună... Nici nu știu... Eu și mama abia ne descurcăm cu banii. Tata a murit când eram în clasa a șasea, aveam doisprezece ani. Tatăl meu vitreg își cheltuie tot salariul pe băutură și pe chefuri. E alcoollic. Îl urăsc, ne-a stricat viața mie și mamei. Mă străduiesc mereu să câștig un ban: pun reclame în cutii de scrisori, vara vând fructe

sau înghețată. Mergeam gândindu-mă la toate astea... Niște câini au trecut în fugă... oameni nu se vedeau nicăieri... M-am bucurat imens când lângă mine a oprit un taxi. I-am dat adresa căminului la care locuiam, dar i-am spus: „N-am bani.“ Nu știu cum, taximetristul a ghicit imediat: „Aaaa, ești decembristă.“ (Fusesem arestată în decembrie.) „Urcă. Am mai luat unul ca tine și l-am dus acasă. Dar de ce vă dau drumul noaptea?“ Conducea și mă povățuia: „Toate astea sunt prostii! Prostii! În '91 studiam la Moscova și mergeam și eu la demonstrații. Noi am fost mai mulți decât voi. Am învins. Visam să ne deschidem toți firme și să ajungem bogați. Și ce-a ieșit? Pe vremea comuniștilor lucram ca inginer, acum învăț de volan. Am gonit niște ticăloși, au venit alții. Negri, cenușii, portocalii – toți sunt la fel. La noi puterea corupe pe oricine. Eu sunt realist. Am încredere doar în mine și în familia mea. În timp ce următorii idioți organizează următoarea revoluție, eu pun bani deoparte. Luna asta trebuie să câștig bani să-i iau fiică-mii o canadiană, iar luna următoare, cizme pentru nevastă-mea. Tu ești o fată frumoasă. Mai bine găsește-ți un băiat cumsecade și mărită-te.“ Am intrat în oraș. Muzică. Râsete. Perechi care se sărutau. Orașul trăia ca și cum noi n-am fi existat.

Îmi doream foarte mult să vorbesc cu prietenul meu. Nu mai aveam răbdare. Eram împreună de trei ani. Ne făceam planuri. (*Tace.*) Îmi promisese că vine la miting, dar n-a venit. Așteptam explicații. Și iată-l că vine, cu aerul că totu-i normal. Fetele ne-au lăsat singuri în cameră. Ce explicații?! E caraghios! Eu, pare-se, sunt „pur și simplu o proastă“, „un specimen“, „o revoluționară naivă“. El m-a prevenit, am uitat? Îmi spusese că nu e rațional să te agiți în legătură cu fenomene pe care nu le poți influența. Există atitudinea asta – să trăiești pentru alții, dar el n-o adoptă, el nu vrea să moară pe baricade. Nu asta e chemarea lui. El are un țel principal: cariera. Vrea mulți bani. O casă cu piscină. Trebuie să te bucuri de viață. Astăzi sunt atâtea posibilități... îți fug ochii... Poți să călătorești în toată lumea, croazierele sunt grozave, dar costă mult, poți să-ți cumperi orice castel, dar costă mult, poți să comanzi la restaurant supă de broască testoașă... Numai să poți plăti. Bani! Bani! După cum ne învăța profesorul de fizică: „Dragi studenți! Țineți minte că banii rezolvă orice, chiar și calculul diferențial.“ Adevărul cenușiu al vieții. (*Tace.*) Și idealurile? Rezultă că nu există așa ceva, nu? Îmi puteți spune dumneavoastră ceva? Doar scrieți cărți... (*Tace.*) M-au dat afară din facultate într-o adunare generală. Toți au fost „pentru“, în afară de bătrânul meu profesor preferat. L-au luat în aceeași zi din facultate cu Salvarea. Prietenele mă împăcau în

cămin, când nu le vedea nimeni: „Nu fi supărată pe noi, decanul ne-a amenințat că ne dă afară dacă...” Eroine!

Mi-am luat bilet să plec acasă. În oraș, mi-e dor de satul meu. E drept, nu știu de ce sat mi-e dor, probabil de satul copilăriei mele. De satul acela unde tata mă lua cu el când scotea din stupi ramele grele de miere. La început îi afuma, ca să plece albinele și să nu ne înțepe. Când eram mică, eram caraghioasă... Credeam că albinele sunt păsări... (*Tace.*) Îmi place la țară acum? Oamenii trăiesc la fel ca înainte, de la un an la altul. Scot cartofi din grădină cu lopata, se târăsc în genunchi. Fierb basamac. Seara nu mai întâlnești nici un bărbat treaz, beau în fiecare zi. Votează cu Lukașenko și plâng după Uniunea Sovietică. Neînvinsa armată sovietică. Lângă mine în autobuz s-a așezat un vecin de-al nostru. Beat. Vorbea despre politică: „I-aș sparge mutra fiecărui nenorocit de democrat. V-au lăsat să scăpați ieftin. Pe cuvânt de onoare! Țștia trebuie împușcați. Mie nu mi-ar tremura mâna. America o să plătească pentru tot... Hillary Clinton... Dar noi suntem un popor rezistent. Am supraviețuit perestroikăi, o să supraviețuim și revoluției. Eu am auzit de la un om deștept că revoluția a fost inventată de jidani.” Tot autobuzul îl aproba: „Numai să nu fie mai rău. Oricând deschizi televizorul, peste tot se trage și se bombardează.”

Iată-mă acasă. Am deschis ușa. Mama stătea în bucătărie și curăța niște bulbi de dalie, înghețaseră și mucegăiseră în pivniță, pentru că sunt flori pretențioase. Nu le place gerul. Am început s-o ajut. Ca în copilărie. „Ce se întâmplă la voi, în capitală?” a fost prima întrebare a mamei. „Am văzut la televizor o mare de oameni, toți strigau împotriva conducerii. Doamne Dumnezeu! Ce spaimă! Noi aici ne-am temut cu toții că o să înceapă războiul: unii au copii în trupele speciale, ai altora sunt studenți – au ieșit în piață și au strigat. În ziare scrie că sunt «teroriști» și «bandiți». Oamenii de la noi cred în ziare. La voi, acolo, e revoluție, dar la noi e putere sovietică.” În casă mirosea a valeriană.

Am aflat noutățile din sat... După Iurka Șved, fermier, a venit noaptea o mașină cu doi indivizi în civil, ca în '37 după bunicul. Au răscolit toată casa. I-au luat computerul. Asistenta medicală Ania N. a fost concediată – s-a dus la Minsk, la miting, și s-a înscris într-un partid de opoziție. Are un copil mic. Bărbatul ei se îmbăta și o bătea: opozanto! Iar mamele unor băieți care lucrau în miliția din Minsk se laudă că fiii lor au primit prime mari. Le-au adus cadouri. (*Tace.*) Au împărțit poporul în două... M-am dus la club; toată seara, nimeni nu m-a invitat la dans. Pentru că... eu sunt teroristă... Le era frică de mine...

„...se poate transforma în roșu“

Ne-am întâlnit întâmplător un an mai târziu, în trenul Moscova–Minsk. Toți dormeau deja de mult, dar noi stăteam de vorbă.

— Studiez la Moscova. Merg la mitingurile moscovite cu colegii. E genial! Îmi plac chipurile oamenilor pe care-i văd acolo. Îmi aduc aminte că erau chipuri ca astea și la noi, când am ieșit în piața din Minsk. Nu-mi mai recunoșteam orașul, nu mai recunoșteam oamenii. Erau alții. Mi-e dor de casă, mi-e foarte dor de casă.

Când mă urc în tren să plec în Bielorusia, nu pot niciodată să adorm. Stau pe jumătate adormită... pe jumătate trează... Ba mă văd la închisoare, ba la cămin, ba... Îmi tot amintesc... Voci de bărbați și femei...

„...ne puneau să ne întindem și ne ridicau picioarele în dreptul capului...“

„...ne puneau o foaie de hârtie în dreptul rinichilor, ca să nu rămână urme, și ne băteau cu sticle de plastic pline cu apă...“

„...îmi trăgea pe cap o pungă de plastic sau o mască de gaze. Iar apoi... puteți să vă imaginați, după câteva minute îmi pierdeam cunoștința... Și acasă are nevastă și copii. E un soț bun. Un tată bun...“

„...te bat, te bat, te bat, te bat... cu cizmele, cu bocancii, cu adidașii...“

„...îți imaginezi că-i învață numai să sară cu parașuta sau să coboare din elicopter alunecând pe un cablu? Învață după aceleași manuale care erau și pe vremea lui Stalin...“

„...la școală ni se spunea: «Citiți-i pe Bunin, pe Tolstoi, cărțile astea îi salvează pe oameni.» Pe cine să întrebi: de ce asta nu se transmite, dar țarușul în anus și pungă de plastic pe cap se transmit?“

„...li se măresc salariile de trei-patru ori... mă tem că o să tragă...“

„...în armată mi-am dat seama că-mi plac armele. Băiat de profesori, crescut printre cărți. Vreau să am pistol. E un obiect frumos! În câteva sute de ani, a fost adaptat perfect pentru mână. E plăcut să-l ții. Mi-ar plăcea să-l demontez, să-l curăț. Să-l ung. Îmi place mirosul ăla.“

„...ce crezi, o să fie revoluție?“

„...portocaliu... asta-i culoarea pișatului de câine pe zăpadă. Dar se poate transforma în roșu...“

„...mergem înainte...“

Note

133. Aluzie la poemul *Marș pe stângul*, de Vladimir Maiakovski, care conține versul „aveți cuvântul, tovarășe Mauser!” – aluzie la pușca cu același nume.

134. Loc aflat în apropiere de Minsk, unde au fost aruncate în gropi comune victime ale represiunii staliniste.

Vocea unei femei obișnuite

— Ce să-mi amintesc? Trăiesc la fel ca toată lumea. A fost perestroika... Gorbaciov... Poștașul a deschis porțița: „Ai auzit că nu mai sunt comuniștii?“ „Cum nu mai sunt?“ „S-a desființat Partidul.“ Nimeni n-a tras, nu s-a întâmplat nimic. Acum se spune că a fost un mare imperiu și că am pierdut tot. Dar eu ce-am pierdut? Cum trăiam înainte, într-o căsuță fără nici un confort – fără apă, fără canalizare, fără gaze –, așa trăiesc și acum. Am muncit cinstit toată viața. Am arat, am arat, m-am obișnuit să ar. Și mereu am câștigat puțin. Înainte mâncam macaroane și cartofi, la fel și acum. Cojocul pe care-l port e sovietic. Aici, la noi, sunt niște zăpezi...!

Cea mai frumoasă amintire a mea e cum m-am măritat. Din dragoste. Îmi amintesc că ne întorceam de la starea civilă și înflorise liliacul. Înflorise liliacul! În tufele de liliac, dacă vă vine să credeți, cântau privighetori... Eu așa îmi amintesc... Am trăit bine, câțiva ani, ni s-a născut o fetiță... Dar pe urmă Vadik a început să bea și vodca l-a omorât. Bărbat tânăr, patruzeci și doi de ani. Așa că trăiesc singură. Fata deja a crescut, s-a măritat și a plecat.

Iarna suntem acoperiți de zăpadă, tot satul e sub zăpadă – și casele, și mașinile. Uneori nu merg autobuzele săptămâni întregi. Ce mai e prin capitală? De la noi la Moscova sunt o mie de kilometri. Privim viața moscovită la televizor, ca pe un film. Îi știu pe Putin și pe Alla Pugaciova... în rest, pe nimeni... Mitinguri, demonstrații... dar noi aici, cum am trăit atunci, așa trăim și-acum. Și în socialism, și în capitalism. Pentru noi ori „albi“, ori „roșii“, tot aia e. Trebuie să ne descurcăm pân' la primăvară. Să sădim cartofi... (*Tace îndelung.*) Eu am șaiszeci de ani... La biserică nu merg, dar am nevoie să mai vorbesc cu cineva. Să vorbesc despre altceva... Cum ar fi că nu vreau să îmbătrânesc, nu vreau deloc să îmbătrânesc. Și o să-mi pară rău să mor. Ați văzut ce liliac am? Ies noaptea

și strălucește, de-a dreptul. Stau, mă uit la el. Haideți să vă culeg un buchet...